КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 41

Частина 2

КИЇВський СВІТ 2012 УНІВЕРСИТЕТ

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	д-р філол. наук, проф. А.Д. Бєлова
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	д-р філол. наук, проф. В.Б. Бурбело; д-р філол. наук, проф. І.О. Голубовська; канд. філол. наук, проф. Н.Ю. Жлуктенко, д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан; д-р філол. наук, проф., член-кор. НАН України Н.Ф. Клименко; д-р філол. наук, проф. Н.М. Корбозерова; д-р філол. наук, проф. Г.Г. Крючков; д-р філол. наук, проф. О.С. Снитко; д-р філол. наук, проф. Л.В. Коломієць; д-р філол. наук, проф. Л.І. Шевченко; д-р філол. наук, проф. О.І. Чередниченко

Адреса редколегії	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, Інститут філології, тел.: 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології 25.09.2012 року (протокол № 2)
Зареєстровано	Постановою президії ВАК України протокол №1-05/5 від 01.07.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу інформації видано Міністерством юстиції України серія КВ № 16155-4627Р від 11.12.2009 р ДК № 1103 від 31.10.02

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2012

Дядечко Л.А., ст. викл.,
НУ біоресурсів і природокористування України

КРИЛАТІ ВИСЛОВИ РЕКЛАМНОГО ПОХОДЖЕННЯ В АСПЕКТІ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В основі пропонованої наукової розвідки лежить асоціативний експеримент, респондентами якого стали носії української мови, які проживають у різних регіонах України. Дослідження скеровано на визначення семантичних асоціативних полів крилатих висловів рекламного походження, що відображають нові стереотипи мовної і ментальної свідомості комунікантів.

Ключові слова: *рекламні тексти, крилаті вислови, психолінгвістичні дослідження, асоціативний експеримент, реакція, стимул.*

В основе предлагаемого научного исследования лежит ассоциативный эксперимент, респондентами которого стали носители украинского языка, проживающие в разных регионах Украины. Исследование нацелено на определение семантических ассоциативных полей крылатых выражений рекламного происхождения, которые отображают новые стереотипы языкового и ментального сознания коммуникантов.

Ключевые слова: *рекламные тексты, крылатые выражения, психолингвистические исследования, ассоциативный эксперимент, реакция, стимул.*

The associative experiment whose respondents were Ukrainian language native speakers living in different regions of Ukraine lies in the basis of suggested scientific research. The research aims to define semantic association areas of proverbial expressions of advertising origin which reflect new stereotypes of communicants linguistic and mental consciousness.

Key words: *advertising texts, proverbial expressions, psycholinguistic research, associative experiment, reaction, impetus.*

Цілком очевидно, що реклама стала вагомим чинником багатьох суспільних процесів і складовою національної культури, змінюючи соціальні норми, культурні традиції, менталітет людей і їх вербальну поведінку. Рекламні тексти стали частиною когнітивної бази соціуму. Такі висловлювання, як *додай драйву*, *не гальмуй – снікерсуй*, *райська насолода*, *солодка парочка*, *не*

дай собі засохнуть, *відчуй красу на дотик*, уже не сприймаються як цитати з рекламних текстів – вони живуть своїм повноцінним життям, функціонуючи в різних дискурсах як крилаті вислови. Мова відображає мислення її носіїв, спосіб світосприйняття, систему уявлень, досвід, накопичений всім людством і конкретною лінгвокультурною спільнотою, у ній віддзеркалюється система цінностей нації. У процесі спілкування людина обирає ті мовні засоби, які співвідносні з її картиною світу. Зазнав суттєвих змін прагматикон мовної особистості.

На початку XXI століття відбулась зміна наукових парадигм. Сучасна лінгвістична наука спрямована на виявлення механізмів функціонування мови в нерозривному зв'язку з особливостями людської свідомості та концептуальної картини світу. Відома українська дослідниця Л.Ставицька зауважувала: "У мовознавчій дослідницькій парадигмі запанував антропоцентризм, а тому не випадково широкої популярності набула когнітивна наука, яка зосереджується на самій сутності людини-особистості, досліджуючи пізнавальні процеси, образні аспекти мислення як центральні для розуму. Разом з тим з усією очевидністю дав про себе знати комунікативний поворот у лінгвістиці, пов'язаний зі зміщенням акцентів на акти людської комунікації" [Ставицька 2010, 11]. Такий поворот в українській мовознавчій науці сприяв більш активному розвиткові соціолінгвістики й психолінгвістики. У цьому аспекті необхідними є дослідження, які спрямовані на вивчення мови, що не існує сама по собі, а фукціонує в конкретному соціальному середовищі.

Учені зазначають, що гіпотези, висунуті лінгвістами, і результати, отримані шляхом лінгвістичної інтроспекції, повинні проходити експериментальну перевірку [Мартінек 2007, 7], а тому зростає значущість соціо- й психолінгвістичних методів дослідження. Результати, отримані в результаті таких досліджень, дозволяють "не лише усвідомити механізми глибинних процесів інформаційної обробки, а й визначити адекватні шляхи конструювання ретіальних контекстів, через які відбувається помітний вплив на поведінку національної аудиторії, а отже, відбувається формування певних констант у площинах раціональної та аксіо-

системної свідомості" [Ковалевська 2001, 5]. З огляду на це, актуальність пропонованої наукової розвідки є очевидною.

Об'єктом дослідження є рекламні тексти, що стали крилатими, тобто ептоніми – звороти (у їх вузькому тлумаченні), що набули фразеологічних ознак: відтворюваності в мовленні і структурно-семантичної закріпленості у свідомості мовців. Предметом наукової розвідки стали асоціативні поля, які виникають у реципієнтів під впливом крилатих висловів-стимулів рекламного походження. Метою пропонованої наукової розвідки є визначення зв'язків між суб'єктивними асоціативно-семантичними полями крилатих висловів рекламного походження, що відображають нові стереотипи мовної свідомості комунікантів. Мета передбачає вирішення таких завдань: визначення експериментальним способом асоціативних полів крилатих висловів рекламного походження, які стали компонентами прагматикону комунікантів; виявлення особливостей сприйняття респондентами пропонованих стимулів; встановлення зв'язків, що існують у людській свідомості, між рекламними крилатими висловами і текстами, що їх породили.

Варто зауважити, що перший "Словник асоціативних норм української мови" був укладений у 1979 р. [Бутенко 1979]. У словнику містились реакції 1000 респондентів на 133 слова-стимули, які належали до активної лексики українців. У 1989 році було видано асоціативно-атрибутивний "Словник асоціативних означень іменників в українській мові" [Бутенко 1989], у якому містилося 819 слів-стимулів, на кожен із яких 200 респондентами було дібрано по 5-7 узгоджених означень. Респондентами, які взяли участь у психолінгвістичних експериментах Н. Бутенка, автора двох словників, були переважно студенти.

На важливості асоціативного експерименту, спрямованого на рекламні тексти, наголошує чимала кількість дослідників, зокрема С. Єлшанський, І. Морозова, А. Кисельова, Т. Ковалевська, Н. Кутуза. Проте сьогодні таких наукових розвідок є лише кілька: у 2001 році українськими вченими було випущено з друку "Асоціативний словник української рекламної лексики", у 2011 році Н. Кутуза і Т. Ковалевська опублікували результати психолінгвістичного експерименту, дослідивши рекламні слога-

ни. З друку вийшов "Короткий асоціативний словник рекламних слоганів", метою створення якого було виявлення ефективності або неефективності асоціативного навантаження рекламних слоганів політичної, соціальної та комерційної реклами. Респондентами експерименту стали студенти і молоді викладачі Одеського національного університету імені І. Мечникова (переважно українсько-російські білінгви). Такий словник став першою спробою дослідити асоціативні поля не окремих лексем, а "актуальних текстових конструктів" [Кутуза 2011, 8], зокрема слоганів.

Хоч в основу пропонованого дослідження ліг також асоціативний експеримент, проте воно суттєво відрізняється від названих вище наукових розвідок насамперед тим, що об'єктом дослідження були обрані не будь-які рекламні слогани чи рекламна лексика, а рекламні тексти (влучні фрази, номінативні одиниці, слогани), які *почали продукуватись у різних дискурсах і стали крилатими*. Це є новизною в слов'янській лінгвістиці. Вибір зроблено не випадково, адже стрімкий розвиток реклами є одним із найбільш яскравих явищ сучасної дійсності. Вона не тільки інформує про товар чи послуги, а й відображає сучасний стан культури суспільства, реагуючи на найменші соціокультурні зміни і виокремлюючи ціннісно-нормативні стереотипи. Рекламні тексти стали компонентами прагматикону мовної особистості. Це дає підстави стверджувати, що реклама впливає на національний корпус української мови, змінюючи мовну картину світу. Н. Кутуза слушно зауважує, що наявність у сучасному медіапросторі великої кількості реклами призводить до її зредукованого сприйняття, тому аналіз впливових мовних констант рекламних повідомлень, спрямований на визначення міри ефективності мовленнєвого впливу, який ґрунтується на експериментальних наукових методиках, є надзвичайно необхідний [Кутуза 2009, 110].

На початку XXI століття саме реклама стала продукувати велику кількість крилатих висловів, адже рекламні тексти за своєю природою є прецедентними, які використовуються в ментальній свідомості як певний стереотип. Сьогодні все частіше можна почути в усно-розмовній комунікації цитати з рекламних текстів, які або зберігають семантику першоджерела, або можуть її повністю змінювати. Інформація, яка міститься в рекламному

тексті, при його цитуванні стає надбанням лінгвокультурного потенціалу когнітивної бази соціуму. "Внутрішня форма інтегрованого в усне мовлення рекламного тексту орієнтована не тільки на те, щоб дати назву особі, явищу та ін., але й щоб виразити ставлення комуніканта до предмета розмови, а отже, є конотованою за своєю природою" [Дядечко 2010, 89]. Крилаті вислови рекламного походження в усьому своєму розмаїтті – це потужна семіосфера певного часового зрізу культури. Вони акумулюють психологічний, духовний і соціокультурний клімат епохи.

Пояснити, чому в комунікації люди використовують готові мовні кліше, з лінгвістичної точки зору не так просто. Л. Дядечко зазначає, що в житті така велика кількість різних комунікативних ситуацій, що їх неможливо навіть просто перерахувати [Дядечко 2007, 7]. Варто також зауважити, що "мова людини настільки складне й багатогранне явище, що його внутрішні механізми й до сьогодні продовжують становити таємницю для вчених, тому лінгвістичні дослідження ще довго потребуватимуть введення нових і нових теорій, принципів, законів та гіпотез, які б наближали нас до розуміння глибинних принципів його функціонування" [Безпаленко 2009, 20].

Головною причиною того, що рекламна цитата закріплюється в мові, на нашу думку, є її актуальність. У рекламній крилатій фразі відображається певний соціальний стереотип. Цитати з рекламних текстів швидко набувають ознак мовно-побутового кліше і, відокремлюючись від тексту-першоджерела, функціонують як окремі мовні одиниці [Дядечко 2007, 9]. У свідомості багатьох носіїв мови, як свідчить дослідження, часто немає асоціативного зв'язку з рекламою, яка породила певний вислів. Рекламні фрази переважно позбавлені авторства. Більшість респондентів, які взяли участь у дослідженні, не змогли визначити, який текст став першоджерелом тієї чи іншої цитати-стимулу.

Більша частина експериментів, результати яких наводяться в статті, було проведено в *Лабораторії лінгвістики і текстології*, створеної при кафедрі української, англійської та латинської мов імені М.О. Драй-Хмари, що в Національному університеті біоресурсів і природокористування України (Лабораторія створена відповідно до рішення вченої ради НУБіП України та нака-

зу ректора №722 від 17 листопада 2008 р.). Дослідження проводилось у три етапи: були підготовлені анкета №1 (для першого етапу), анкета №2 (для другого етапу) і анкета №3 (для третього етапу). Загальна кількість анкет, відібраних нами під час 3 етапів дослідження, становила 1989. На першому і другому етапах анкетування взяли участь особи віком від 16 до 59 років, рід діяльності яких був різним. Хоча віковий ценз респондентів психолінгвістичного дослідження достатньо широкий, більшу частину все ж склали студенти ВНЗ України віком 17-23 років (близько 70%). Щоб забезпечити репрезентативність отриманих результатів, в анкетуванні брали участь респонденти з різних регіонів України. Перший його етап проводився упродовж 2008-2010 рр., другий – упродовж 2010-2011 рр., третій – упродовж вересня-жовтня 2011 р. (усе дослідження тривало майже 4 роки). Учасники соціолінгвістичного опитування повинні були вказати свій вік, стать, регіон проживання, яку рекламу вони запам'ятовують найчастіше і які рекламні тексти вони використовують у розмовній комунікації. Після обробки анкет №1 (в опитуванні взяли участь 1294 особи) були відібрані ті уривки з рекламних текстів, які найчастіше продукували респонденти в анкетах (можливо, навіть у трансформованій формі), тобто ті, які часто функціонують у розмовній комунікації. Кількість таких стимулів, серед яких більшу частину становили слогани, – 51 одиниця. Для виокремлення стимулів, крім анкетування, нами були також застосовані методи інтерв'ю і спостереження за мовою.

Другий етап психолінгвістичного дослідження проводився на основі анкет №2, які містили відібрані нами на першому етапі крилаті вислови-стимули. Учасники анкетування №2 повинні були вказати, з чим асоціюються подані в анкеті крилаті вислови-стимули (кожен респондент повинен був зазначити лише одну реакцію). Усі респонденти анкетування №2 зазначали свій вік, стать, регіон проживання, а також рідну мову (в анкетуванні №2 взяли участь 520 осіб). У кожній анкеті містилось 16-17 стимулів (кількість була обмежена для того, щоб респонденти не втомлювались під час анкетування, а отримані результати були релевантними). Час роботи з анкетою №2 був обмежений таким чином, щоб на кожну з реакцій респондент витрачав не

більше 15-20 секунд. З-поміж 520 анкет для обробки інформації нами були відібрані тільки ті, які заповнювали люди, рідна мова яких – українська, щоб досягнути максимальної чистоти експерименту, оскільки дослідження виконувалось на матеріалі української мови. Не аналізувалися анкети тих респондентів, які вказали, що їх рідна мова російська, ті, які були заповнені нерозбірливим почерком, а також ті, у яких реципієнт не фіксував свої реакції більше, ніж на 30% стимулів.

Реакції на рекламні стимули фіксувалися в такій формі, у якій були записані респондентами (зі збереженням зниженої або субстандартної лексики). Траплялися реакції, записані латинськими літерами. Це можна пояснити тим, що специфіка людського сприйняття досить різноманітна і, можливо, людська свідомість фіксує в пам'яті певний ґештальт саме англійською мовою.

Подаємо деякі результати експерименту (після стимулу в дужках зазначається загальна кількість реакцій і кількість відмінних асоціацій; асоціації різних респондентів подаються через крапку з комою):

не гальмуй, снікерсуй (142/83) (з реклами шоколадно-горіхового батончика "Snickers")

не зупиняйся (23); з'їж "Снікерс" (10); перекуси, тільки не тормози (5); не гальмуй; отримуй задоволення (4); бути активнішим; грати у футбол; дій!; додай драйву; іди вперед; купи "Снікерс"; не розмірковуй довго; не тупи; розважайся; рухайся далі; рухайся тільки вперед; рушай; рушай вперед (2); біжи; більше енергії; будь енергійнішим; будь у вирі подій; бути енергійним; відірвись на повну; вгамуй голод і відчуй себе краще; відпочивати, відриваючись від землі; відриватися; вперед за відкриттями!; вперед і тільки вперед!; вперед! швидше!; довго не думай; додай швидкості; додати енергії; думай; думай і роби; думай швидше; з'їж; з'їж "Снікерс" і живи на повну; з'їж смачненьке; з'їж шоколадний батончик; з'їсти цей батончик; заряджайся; заряджайся енергією; заряди мозок і тіло; зарядись батончиком "Снікерс"; йди швидше, не зупиняйся; йти вперед, не зупинятися; йти далі; набирайся сил; не будь тормозом; не витрачай час; не відставай, йди вперед; не зупиняйся ні за яких перешкод; не зупиняйся через втому; не зупиняйся, дій;

не зупиняйся, не нервуй перед іспитом; не розслабляйся, заряджайся енергією; не спи; не стій на місці; ніколи не зупиняйся; отримай енергію і насолоду; перекуси; підживися й працюй далі; підживись; підзарядись; підзарядитися енергією; підкріпись; підніми енергію; повний вперед!; подумай і роби щось; поспішай; працюй; прискорюйся; роби все швидко; роби швидше; роби щось швидше; рухайся; скуштувати "Снікерс"; снікерсуй, але іноді пригальмовуй (1); немає реакції (2).

85,7% респондентів визначили першоджерело висловлювання;

солодка парочка (141/28) (з реклами шоколадного батончика "Twix")

закохані (81); коханці (12); друзі; пара закоханих (6); нерозлучні друзі (5); партнери (4); Мілевський і Алієв (3); гарна пара; друзі – не розлий вода; закохані або друзі (2); гарні відносини; два батончика; двоє споріднених душ; добрі друзі; завжди разом; закохані люди; закохані постійно разом; кохання; люди, що доповнюють один одного; люди, що підходять один одному; люди, які весь час разом; найкращі подруги; нерозлучна пара; однодумці; пара; пара закоханих людей; партнери; поєднані дружніми стосунками (1).

34,3% респондентів визначили першоджерело висловлювання;

тьотя Ася приїхала (147/82) (із реклами відбілювача "Асе", у відеоролику якої була героїня – тьотя Ася)

приїхали гості (18); гості (13); несподіванка (10); прибирання; приїхала тітка (4); охайна жінка; приїзд рідні; приїзд родичів; приїхала родичка; чистота (3); горе; гостя; завітали гості; настав час прибирати; неочікувані гості; приїзд гостей; приїхала рідна людина; приїхала свекруха ☹; приїхала теща; приїхали несподівані гості; тьотя Ася – домогосподарка (2); Ася – чистюля; бруд у квартирі; буде прибрано; буде чисто; в гості хтось приїхав; все буде чисто; до когось приїхала тітка; допомога; дочка прибрала квартиру; жінка, що надає велике значення чистоті; зайшла сусідка; заїжджати в гості; запровадження порядку; зараз буде велике прання; знову родичі в гості приїхали ☺; зустріч; мама прийшла з роботи; небажаний приїзд

когось; неждані гості; неочікувана гостя; неочікувана поява когось; неочікуваний приїзд гостей; неочікуваний приїзд когось; непрохана гостя; несподівані гості; охайна дівчина; помічниця; поприбирати житло; пора прати; початок свята; прання білизни; прання білого одягу; прибула гостя; привіт від рідних!!!; приємна гостя; приймати гостей; прийшла допомога; прийшла пора прибирати; приїхала допомога; приїхала сувора свекруха; приїхала тьотя; приїхали надокучливі гості; приїхати в гості; прихід гостей; рятівниця; сувора тітка прийшла; сусідка; сьогодні мама без настрою; тітка, яка піклується про всіх; тітонька завітала!; тьотя Ася наведе лад; тьотя Ася наведе чистоту; тьотя Ася прибере дім; тьотя Ася приїхала в гості; у нас гості ☺; чекай проблем; чисто; чистота в оселі; якісь гості; ☹; ☹ ☹ (1).

**4,3%* респондентів визначили першоджерело висловлювання

Варто зазначити, що деякі відповіді давали респонденти не тільки словесно, але й із використанням графічних символів – "смайликів" (символи, які використовуються для передачі емоцій). "Смайлики" – це свого роду нові комунікативно-виражальні засоби, за допомогою яких відбувається кодування емоцій. Це явище ілюструє вплив на комунікантів засобів мобільного зв'язку й Інтернет-середовища (сьогодні "смайлики" увійшли до графічно-стилістичного атрибуту спілкування). На 25 із 51 стимулу зафіксовано реакції, які містили "смайлики", наповнені позитивними конотаціями, і лише на чотири стимули респонденти видали як асоціацію символи-"смайлики", що виражали негативні конотації. Така реакція респондентів не була передбачуваною, хоча символи-"смайлики" сьогодні дуже часто використовуються комунікантами (зокрема молоддю) в інтернет-контактах та в смс-повідомленнях через стільниковий зв'язок. У такий спосіб люди не тільки передають інформацію в текстовій формі, а ще й за допомогою економних номінативних засобів повідомляють співрозмовникові про свій емоційний стан (піднесений або знижений). Це свого роду нові виражальні засоби, крім того, використання символів і знаків при передачі інформації обумовлено прагненням мовця до стислості, до економії мовних зусиль.

Реакції на стимули часто були синонімічними або абсолютно однаковими, наприклад, на крилатий вислів *все буде в шоколаді* респонденти давали такі реакції: *все буде добре* (46,26 %); *все буде чудово* (12,93 %); *все буде дуже добре; все буде ок!* (4,76 %); *все буде класно* (3,4 %); *буде добре; все буде супер* (2,72 %); *все буде круто* (2,04 %); *все буде прекрасно; все буде супер!; все буде якнайкраще; все добре; все ок!* (1,36 %). Це вказує на те, що у свідомості комунікантів вислів *все буде в шоколаді* вже сформував досить міцний семантичний стереотип, і можна стверджувати, що він закріпився в узусі як фразеологічна одиниця.

Велика кількість результатів, отриманих під час експерименту, була досить неочікуваною. Зокрема, один стимул у респондентів міг експлікувати різні компоненти мовної свідомості. Деякі отримані реакції були полярно протилежними або оказіональними. Наприклад, на стимул *кіндер-сюрприз* 11,72 % респондентів видали реакцію '*несподіванка*; 6,9 % – '*шоколадне яйце*; 5,51 % – '*вагітна жінка*; 2,07 % – '*дитина, яка щось накоїла*. На стимул *тьотя Ася приїхала* 12,24 % реакцій було – '*приїхали гості*; 6,8 % – '*несподіванка*; 2,72 % – '*прибирання*; по 1,36 % – '*приїхала рідна людина*, '*приїхала свекруха* ☹, '*приїхала теща*, '*тьотя Ася – домогосподарка*; по 0,68 % респондентів видали такі стимули: '*бруд у квартирі*, '*буде прибрано*, '*дочка прибрала квартиру*, '*запровадження порядку*, '*мама прийшла з роботи*, '*охайна дівчина*, '*початок свята*, '*привіт від рідних*!!!, '*сьогодні мама без настрою*, '*чекай проблем* тощо.

Пояснити, чому людина по-своєму сприймає певне слово чи поняття, досить непросто. Природа феномену асоціювання з позиції психології і нейрофізіології є дуже складною. І хоча вчені зазначають, що "процеси асоціювання відбуваються на підсвідомому рівні" [Горошко 2003, 125], проте, на нашу думку, часто неможливо достовірно визначити, де межа між свідомим і несвідомим. Вітчизняний психолінгвіст А.М. Безпаленко стверджує: "Потік реальності розвивається, а паралельно йому струмениться його мовно-психічне відображення, яке іноді відстає від нього через інерцію, іноді його обганяє, завдяки фантазії мовотворця, а іноді – відбувається з ним абсолютно синхронно,

повністю збігаючись" [Безпаленко 2009, 266]. Особливості сприйняття виявляються у тому, що людина часто оперує ґештальтами (певними узагальненими образами), які можуть бути притаманними як певній соціальній групі, так і окремій особистості. Ґештальт – це "багатокомпонентний образ, елементи якого актуалізовані і структуровані "спільною долею" нашого сприйняття у єдине ціле" [Безпаленко 2009, 47]. Слова і фрази-стимули формують навколо себе асоціативні поля, більшість яких виявляють особливу внутрішню семантичну організацію, що може характеризувати поле як одиницю знань про світ. Ю. Караулов називає таку семантичну організацію "семантичним ґештальтом" [Караулов 2000, 193]. Саме асоціативний експеримент дозволяє зробити припущення, що людина сприймає рекламні тексти цілісно (або ґештальтовано), запам'ятовуючи їх і потім продукуючи в мовленні. При цьому комунікант часто не пам'ятає, яка реклама стала прототекстом крилатого вислову.

Для того, щоб дослідити, чи пам'ятають респонденти, який саме рекламний текст став першоджерелом тієї чи іншої крилатої фрази, проведено третій етап наукового дослідження. Були підготовлені анкети №3, у них пропонувалось визначити, що стало текстом-першоджерелом кожного з 51 крилатого вислову. У третьому етапі дослідження взяли участь 175 осіб віком від 17 до 48 років.

Отримані в результаті психолінгвістичного експерименту дані дозволяють зробити такі висновки:

1) на кожний із запропонованих стимулів респонденти часто продукували однакові реакції. Із отриманих 7328 асоціацій повторюваних виявилось 53,75%. Відсоток синонімічних реакцій є значно більшим (становить близько 79%). Це свідчить про те, що крилаті вислови міцно закріпилися в мовній свідомості комунікантів, віддзеркалюючи певні усталені лінгвоментальні та національнокультурні стереотипи, породжені рекламним дискурсом. Найбільша кількість однакових реакцій виявлена на такі висловлювання-стимули: *все буде в шоколаді* – 114, *все буде кока-кола* – 99, *втопи спрагу* – 104, *гумова броня* – 113, *смак бажання* – 98, *смачніссімо* – 114, *солодка парочка* – 113. Зазначені вислови – це мовні кліше, які вже пройшли тривале "ви-

пробування" в мові і набули ознак фразеологічних одиниць, саме тому, на нашу думку, на них отримано велику кількість однакових реакцій;

2) асоціації на фрази-стимули виникали у вигляді однокомпонентних (одне слово) або багатокомпонентних (словосполучення, поєднання слів, речення). Однокомпонентні реакції становлять 13,49% від загальної їх кількості, двокомпонентні реакції (словосполучення або поєднання слів) – 47,48%, речення – 38,68%. Така велика кількість отриманих багатокомпонентних реакцій, які О. Горошко називає реакціями-поясненнями [Горошко 2003, 125], очевидно, виникла тому, що респонденти прагнули дати більш чіткі визначення, які не можна передати одним словом. Учасники експерименту пояснювали значення висловів через іншу ситуацію, яка є для них близькою і зрозумілою;

3) серед отриманих асоціативних реакцій виявлено значну кількість таких, які містять субстандартні мовні елементи: їх відсоток становить 1,47% від загальної кількості асоціацій. Наприклад, реакції можуть містити сленгізми, як-от: *відриватись, прикольно*, *підколка*, *круто*, *класно*, *не викаблучуйся*, *не тупи*, *мене дістали* тощо. Стимул *поцілуй мене в пачку* у двох респондентів викликав реакцію, у якій натякається на обсценну лексику: *поцілуй мене в ж…*. Варто зауважити, що *пачка* – це "в класичному балеті жіночий костюм у вигляді накрохмалених спідничок із прозорої матерії, зшитих разом" [ВТС 2004, 712], але в рекламі "Snickers", як і в усно-розмовному дискурсі, ця лексема швидше сприймається реципієнтами як знижена мовна одиниця (*пачка* як жаргонний елемент означає "обличчя" [Ставицька 2005, 251]). За допомогою мовної гри рекламістами створено іронічний ефект, і слово отримало ряд смислових асоціацій.

Субстандартна лексика містилась переважно в анкетах респондентів молодого віку, і це не дивно, адже підлітки часто з допомогою сленгових або жаргонних мовних елементів "говорять про смішне, трагічне, нейтральне, тобто лайка перетворилася на звичайнісінький код спілкування "зі своїми", який вирізняє їх у соціумі, <…> вони експериментують на цьому мовному ґрунті, демонструють лінгвокреативні здібності" [Ставицька

2008, 57]. Наявність субстандартної лексики у вакабулярі багатьох молодих людей є природним явищем і пояснює, чому в зафіксованих нами реакціях містились ці мовні елементи;

4) виявлено частину асоціацій (0,37%), які містили англійську лексему "okay" (з англ. – все добре), записану респондентами в скороченому вигляді: *ок* або *Ок*. "Okay" – це американський загальновживаний вислів, який став міжнародним і означає згоду. Найбільшу кількість асоціацій, що містять цей вислів, зафіксовано на стимули *все буде кока-кола* (11 реакцій) і *все буде в шоколаді* (9 реакцій). Міжкультурна комунікація сприяє появі в мові великої кількості запозичень, і в усно-розмовному дискурсі вони функціонують досить активно, зокрема в молодіжному середовищі, оскільки "молоде покоління завжди неминуче переходить на нові типи письма і нові типи змістів, особливо це характерно для епох динамічного виду, коли значущим стає інновація, а не прагнення до консерватизму" [Почепцов 2001, 16]. Це може пояснювати вживання англіцизму *Ок* респондентами в якості асоціації;

5) серед отриманих асоціативних реакцій зафіксовано низку оказіональних або полярно протилежних. Цей феномен можна пояснити тим, що уявлення про світ у людей може суттєво відрізнятись і залежить від багатьох чинників: виховання, культурних смаків, особливостей характеру, соціального статусу, регіону проживання, віку тощо;

6) отримано 1,17% асоціативних реакцій, якими стали інші рекламні слогани. Наприклад, 21 респондент на стимул *смак бажання* видав реакцію *райська насолода*. На стимул *додай драйву* – отримано такі реакції: *живи на повну* (слоган реклами пива "Чернігівське"), *не гальмуй, снікерсуй* (слоган реклами батончика "Snickers"); на стимул *живи на повну* – реакції: *додай драйву*, *не гальмуй, снікерсуй* (слогани реклами батончика "Snickers"); на стимул *життя стає цікавішим* – реакції: *життя класна річ, як не крути* (слоган реклами соку "Rich"), *з мене "Рогань"* (слоган реклами пива "Рогань"). На стимул *ти не один – нас 52 мільйони* реакцією 8 респондентів став слоган політичної реклами політичної партії Наша Україна (2004 рік) – *разом нас багато, нас не подолати*. Це вказує на те, що різні рекламні

вислови можуть експлікувати однакові компоненти мовної свідомості: один прецедентний рекламний текст у респондентів асоціюється з іншим – синонімічним. А отже, такі тексти можна вважати синонімічними ґештальтами, що вказує на міцне вкорінення клішованого сприйняття і є досить цікавим мовним явищем сучасної доби;

7) наявна незначна кількість реакцій (0,78%), якими стали національні прецедентні тексти, зокрема прислів'я і приказки, наприклад: *довіряй, але перевіряй; краще один раз побачити, ніж сім почути* (стимул – *відчуй красу на дотик*), *одним пострілом убити двох зайців* (стимул – *два в одному*), *мовчання – золото* (стимул – *іноді краще жувати, ніж говорити*), *семеро одного не чекають* (стимул – *кожна киця знає – смачніше не буває*), *не вішай носа, не опускай руки* (стимул – *помиляйся, тільки не зупиняйся*) *людина – коваль свого щастя* (стимул – *успіх там, де ти*) тощо. Такі асоціативні реакції, на нашу думку, виникають тому, що респонденти мають певні національно-культурні знання, які актуалізуються в тих чи інших ситуаціях як компоненти прагматикону мовної особистості, зокрема в процесі комунікації і при сприйнятті деяких рекламних висловів;

8) серед стимулів виявлено такі, у яких асоціативне поле сформоване не стільки під дією тексту, скільки під впливом рекламного відеоряду. Реакції на такі стимули виникли в реципієнтів за схемою: стимул → відеоряд → асоціація. Їх можна назвати зоровими асоціаціями, загальна кількість яких становить 1,65 %. Наприклад, відеоряд реклами драже "M&M" спричинив такі реакції на стимул *любов закрутили – на дружбу забили*: *Червоний і Жовтий рулять!*; *червоний покохав Зелену* (героями відеоролику реклами були мультиплікаційні персонажі *Червоний*, *Жовтий* і *Зелена*). На стимул *поцілуй мене в пачку* було отримано найбільшу кількість зорових реакцій (19), які на перший погляд можуть здаватись оказіональними: *баскетбол, гра в баскетбол, Волочкова, баскетбол-балет, баскетбол і балет*. Отже, крилатий вислів сприймалось реципієнтами образно. Щоб зрозуміти причини виникнення таких асоціацій, варто згадати, що у відеокліпі відомої реклами знялась знаменита бале-

рина Анастасія Волочкова, яка грала в баскетбол у пуантах і в одязі танцівниці балету й на докори хлопців, що звинувачували її в поганій грі, грубо відповіла: "*Поцілуй мене в пачку*";

9) виявлено й такі асоціації, які зафіксовано у словесно-графічній формі, з використанням графічних символів – "смайликів" (схематично зображені людські обличчя, які використовуються комунікантами при листуванні з метою кодування цих емоцій). Загальна кількість словесно-графічних реакцій становить 1,21%; графічних реакцій, які не містили словесного супроводу – 0,16 %. Переважна більшість отриманих під час експерименту асоціацій-"смайликів" містять позитивні конотації. Наявність таких реакцій респондентів можна пояснити тим, що інколи для передачі інформації чи вираження емоцій у людей бракує слів, крім того, графічні символи замінюють міміку і жести, надаючи вислову евфемістичного забарвлення. Це є особливістю сучасної комунікації, своєрідними "знаками доби";

10) після деяких реакцій (їх нараховується 1,41 %) учасники експерименту ставили один або три знаки оклику. У такий спосіб респонденти прагнули надати асоціаціям експресивного відтінку, виражаючи піднесеність;

11) відзначаємо також наявність невеликої кількості асоціативних реакцій з гумористично-іронічними конотаціями (0,33 %). Наприклад, на стимул *все буде в шоколаді* подано реакцію *негри приїхали*; на стимул *гумова броня – французький плащик*; на стимул *тьотя Ася – баба-огонь*, *чоловік у спідниці.* Як відомо, гумор є невід'ємною національною рисою українців і надзвичайно ефективним засобом встановлення контактів між людьми. Л. О. Ставицька слушно зауважувала, що "виживання та зміцнення комунікативної потужності української мови великою мірою залежить від присутності у свідомості мовців національного сміхового вербального простору" [Ставицька 2005, 12];

12) дані, отримані на третьому етапі дослідження зі 175 анкет, свідчать, що в середньому лише 41,5 % респондентів правильно визначали рекламу, яка породила той чи інший крилатий вислів. Найбільший відсоток правильних відповідей (більше 90%) зафіксовано на ті вислови-стимули, у яких містилась назва

рекламованого товару, як-от: *ваша кицька купила би "Віскас", все буде кока-кола*, *з мене "Рогань", зроби паузу – з'їж "Твікс", Містер Мускул, кіндер-сюрприз.* Лише по одному-два респонденти (це становить менше 1,2% від загальної кількості) визначили правильно, яка реклама стала першоджерелом таких крилатих висловів: *все буде в шоколаді, критичні дні, смачно, як у дитинстві, тьотя Ася.* І було досить неочікуваним, що жоден із 175 респондентів не визначив правильно, яка реклама стала прототекстом таких висловів: *відчуй красу на дотик, два в одному, смачніссімо*. Це може свідчити про те, що для комунікантів неважливо, який текст породив той чи інший крилатий вислів, люди не утримують текст-першоджерело в довготривалій пам'яті, незважаючи на те, що крилаті вислови міцно закріпились у людській свідомості, мають певне асоціативно-семантичне поле і є зрозумілими для багатьох носіїв української мови. У пам'яті комуніканта зафіксувалась лише влучна фраза (часто слоган) із рекламного тексту, а не повний рекламний текст, що став першоджерелом крилатого вислову, чи товар, який рекламується. Такі крилаті фрази починають жити своїм життям, повністю відокремившись від тексту-першоджерела.

Отже, отримані під час психолінгвістичного експерименту дані дозволили прослідкувати за асоціативним полем кожного з 51 крилатого вислову-стимулу, а також допомогли виявити тенденції, що сформувалися у свідомості сучасних носіїв української мови. Усе це віддзеркалює нові стереотипи мовної й ментальної свідомості, а також увиразнює актуальність експериментальних психолінгвістичних досліджень. Матеріали наукової розвідки дозволяють з'ясувати мовні й культурно-специфічні особливості концептуальних картин світу, які втілені в сучасній українській мові.

1. *Безпаленко А.М.* Принцип суміжності в мові. Слово у дзеркалі ґештальттеорії: монографія / Анатолій Безпаленко. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2009. – 424 с. 2. *Бутенко Н.П.* Словник асоціативних норм української мови / Н.П. Бутенко. – Львів: Вид. об'єднання "Вища школа", 1979. – 120 с. 3. *Бутенко Н.П.* Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Н.П. Бутенко. – Львів: Вища школа, 1989. – 328 с. 4. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*

/ Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – С. 712. 5. *Горошко Е.И.* Языковое сознание: гендерная парадигма: монография / Е.И. Горошко. – М.; Харьков: ИНЖЭК, 2003. – 440 с. 6. *Дядечко Л.А.* Трансформація рекламних текстів в усно-розмовному дискурсі / Л.А. Дядечко // Соціолінгвістичні студії / [за заг. ред. Л.О. Ставицької]. – К.: ВД Д. Бураго, 2010. – С. 86-91. 7. *Дядечко Л.П.* "Крылатый слова звук", или Русская эптология: Учеб. пособие. / Л.П. Дядечко. – К.: Киевс. нац. ун-т им. Т. Шевченко, 2006. – 336 с. 8. *Дядечко Л.П.* Вокруг да около рекламы: Фразообразовательный словарь / Л.П. Дядечко. – К.: ИД "Аванпост-Прим", 2007. – 418 с. 9. *Караулов Ю.Н.* Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети / Ю.Н. Караулов // Языковое сознание и образ мира. – М.: Ин-т языкознания РАН, 2000. – С. 191 – 206. 10. *Ковалевська Т.Ю.* Асоціативний словник української рекламної лексики / Упоряд.: Т.Ю. Ковалевська, Г.Д. Сологуб, О.В. Ставченко / [відп. ред. Ю.О. Карпенко]. – Одеса: Астропринт, 2001. – 116 с. 11. *Кутуза Н.В.* Асоціативне поле комерційних слоганів: Експериментальне дослідження / Н.В. Кутуза // Записки з українського мовознавства: Зб. наук. праць / [відп. редактор О.І. Бондар]. – Одеса: Астропринт, 2009. – Вип. 18. – С. 110-118. 12. *Кутуза Н.В.* Короткий асоціативний словник рекламних слоганів / Н.В. Кутуза, Т.Ю. Ковалевська. – Одеса: Астропринт, 2011. – 80 с. 13. *Мартінек С.В.* Український асоціативний словник: У 2 т. – Т. 1: Від стимулу до реакції. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 348 с 14. *Почепцов Г.Г.* Русская семиотика / Г.Г. Почепцов. – М.: Руфл-бук. – К.: Ваклер, 2001. 15. *Ставицька Л.О.* Обсценний та еротичний простір української мови // Українська мова без табу / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2008. – С. 11 – 71. 16. *Ставицька Л.О.* Соціолінгвістичні дослідження в Інституті української мови / Л.О. Ставицька // Соціолінгвістичні студії /За заг. ред. Л.О. Ставицької. – К.: ВД Д. Бураго, 2010. – С. 10 – 17. 17. *Ставицька Л.О. Український* жаргон: Словник / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 496 с.

Д'яконова О.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЩАСТЯ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ (на матеріалі романтичної лірики першої половини XIX ст.)

На матеріалі романтичної поезії (перша половина XIX століття) здійснюється контрастивний аналіз вербалізацій концепту ЩАСТЯ в українській та німецькій лінгвокультурах у соціокультурному й філософському контексті.
Ключові слова: *концепти, емоції, щастя, романтична лірика.*

На материале романтической поэзии (первая половина XIX века) осуществляется контрастивный анализ вербализаций концепта СЧАСТЬЕ в украинской и немецкой лингвокультурах в социокультурном и философском контексте.
Ключевые слова: *концепты, эмоции, счастье, романтическая лирика.*

The article gives a contrastive analysis of the verbalizations of the concept HAPPINESS based on the material of romantic poetry written by Ukrainian and German authors (first half of the 19th century) on a socio-cultural and philosophic background.
Key words: *concepts, emotions, happiness, romatic poetry.*

Вербалізація емоцій у літературних текстах може здійснюватися двома способами: експліцитним (за допомогою лексем на позначення емоцій) та імпліцитним (за допомогою емоційно маркованих лексем, через описи станів, поведінки, дій персонажів, а також через зображення ситуацій, особливо природи) [Schwarz-Friesel 2007, 219-220]. Щастя, хоч і не є "чистим" емоційним концептом, містить у собі емоційну складову. Друга семантична компонента концепту ЩАСТЯ, що включає інтелектуальну позитивну оцінку, за свідченням С. Г. Воркачова, зазвичай не представлена в дискурсі [Воркачев 2001, 49]. З огляду на це в даній розвідці розглядаються як експліцитні, так й імпліцитні вербалізації концепту ЩАСТЯ.

Метою статті є встановлення та зіставлення змісту концепту ЩАСТЯ в українській та німецькій лінгвокультурах, репрезен-

тованого його вербалізаціями в романтичній ліриці першої половини XIX сторіччя, а також спроба його розгляду в культурно-філософському контексті. Оскільки доба романтизму в європейській літературі відзначалася увагою до внутрішнього душевного світу людини та зверненням до народного спадку, прагненням поєднати художні принципи народної творчості з літературними, поетам-романтикам у своїх творах вдалося підняти давній пласт культурних уявлень, притаманних їх етносам – українському та німецькому. Лірика ж зосереджує увагу на душевних переживаннях людини й тому є особливо плідним матеріалом для вивчення її емоцій. Часові рамки обрано з огляду на нерівномірний розвиток літератури романтизму в Німеччині та Україні (в Німеччині він розпочався і закінчився пізніше) заради можливості синхронного співставлення.

Під концептом ми розуміємо універсальне багатомірне ментальне утворення, інваріант значення (сигніфікату), що реалізується в окремих лексичних значеннях, внутрішніх формах слів, якими конституюється його національно-культурна специфіка. Концепт відзначається дифузністю, нестійкістю меж, наявністю ядерної та периферійної частин, а також кількох якісно відмінних семантичних складових: понятійної, перцептивно-образної та оцінно-ціннісної [Карасик 2001, 10; Воркачев 2010, 9; Пименова 2011, 35-36].

Філософське осмислення щастя у європейській традиції починається вже у межах міфологічного світогляду. Міфологічні уявлення про щастя були значною мірою спільними для індоєвропейських народів. Найбільше свідчень збереглося з античної культури, у якій існують два погляди на джерела щастя: походження його від богів або творення його самою людиною. Щастя осмислюється як сукупність зовнішніх ознак благополуччя: добробуту, соціального статусу, здоров'я, або як відсутність страждання [Дінцельбахер 2004, 349-355]. Подібні давні уявлення про щастя демонструє внутрішня форма лексем на позначення щастя в українській та німецькій мовах: вони також стосуються зовнішніх джерел щастя, позначаючи "добру частину", "долю" [ЕСУМ, 107; Фасмер, 816; Duden, 82; Kluge, 362; OED].

Порівняно з даною концепцією більшої глибини філософська рефлексія про щастя набуває у творі Аристотеля "Нікомахова етика". На його думку, можливість щастя деякою мірою залежить від зовнішніх чинників на зразок мінливостей долі, але переважно визначається самим індивідом. Щастя може утворюватися тілесними насолодами, доброчесною діяльністю або ж спогляданням, що являє собою найвище щастя, спогляданням є й щастя богів [Арістотель].

Ще більшої теоцентричності набуває осмислення щастя німецьким філософом-ідеалістом Й. Ґ. Фіхте, погляди якого значною мірою вплинули на творчість німецьких митців-романтиків. За його концепцією, щастя для людини можливе лише через релігію, в усвідомленні своєї єдності з Богом. Істинне життя – це щастя, любов, розуміння себе як частки Вічного, Єдиного. У Фіхте відбувається зняття протиставлення між Богом і людиною як двома джерелами походження щастя, оскільки Бог і людина, на його думку, є одним цілим [Fichte 1845-46, 401-410, 446-447].

У німецькій та українській романтичній поезії вербалізації концепту ЩАСТЯ представлені кількісно неоднаково. В українській романтичній ліриці вони присутні меншою мірою, ніж у німецькій. Наявні ж вербалізації в українських поезіях частіше виступають у "слабкому" контексті: концепт ЩАСТЯ не є організуючим, центральним у розглядуваних фрагментах дискурсу. Часто в українській ліриці щастя концептуалізується як відсутнє на даному життєвому етапі ліричних героїв: ЩАСТЯ – МИНУЛЕ, ЩАСТЯ МАРНО ОЧІКУВАНЕ, ЩАСТЯ – В ІНШИХ або просто ЩАСТЯ ВІДСУТНЄ: "Крильця дав соловеєчко: / Знявся та полетів би я, / Куди рветься моє сердечко! / Коли б мені на чужині / Родинонька та далекая: / Велась моя б розмовонька, / Веселая та легенькая..." (Боровиковський); "І я, як ви, скакала і гулялась, / Усе чогось на світі піджидала / І радості якоїсь сподівалась. // Розлетілись мої сподівання, / Як квітки у садочку із вишень…" (Костомаров).

Таким чином, українська романтична лірика постає значно більш песимістичною, ніж німецька. На нашу думку, це може бути пов'язано з екстралінгвістичними чинниками формування семантичного наповнення концепту ЩАСТЯ, зумовленого від-

мінними умовами розвитку поезії романтизму в Україні та Німеччині. Оскільки до складу концепту поряд з емоційним компонентом входить також і інтелектуально-ціннісне ставлення до того, що відбувається в житті індивіда, вербалізації концепту значною мірою апелюють до метафізичної сфери й не знаходять широкого вживання у розмовній мові, пор. [Вежбицкая 1996, 340-341]. При цьому на вітчизняних теренах романтична література більшою мірою спиралася на фольклорно-побутову традицію, носії якої, до того ж, долали суспільно-економічні труднощі. Водночас у Німеччині романтична поезія була більш елітарним явищем і яскравіше втілила філософські пошуки щастя її творців.

Специфічним для української лірики виступає таке супокладання: ЩАСТЯ – ЦЕ БАТЬКІВЩИНА/РІДНІ, яке є найбільш чисельно представленим. Зокрема, щастя – це гармонійне родинне життя, підтримання контакту з близькими, щастя для матері – дитина, щастя для дівчини – вийти заміж та створити родину: "Став я розпитувать, як вона має. / Кажуть, щасливо в сім'ї проживає; / Ладно кохається з мужем своїм; / Діти малії пестує із ним" (Костомаров); "Іди, доню, найди її [свекруху. – *О. Д.*], / Найди, привітайся, / Будь щаслива в чужих людях, / До нас не вертайся!" (Шевченко).

Менш широко представленою, але також специфічною для українського матеріалу, виступає кореляція ЩАСТЯ – ЦЕ ДОБРОБУТ, тобто облаштованість у житті, вільна праця: "Щасливий в світі той, хто так уміє жить, / Як наші прадіди живали: / Волами рідними дідівський степ кроїть, / Довги затилка не згинали. / Не кличе барабан впівніч на розбиття, / На море човна не спускає, / Не тягне брата в суд; чуприною сміття / З порогів панських не змітає" (Боровиковський).

Йдеться, отже, про чинники, які, за концепцією Арістотеля, скоріше відповідають лише його базовим передумовам та безпосередньо не спричинюють щастя. Тобто, очевидно, з огляду на вже згадувану фольклорну детермінованість української романтичної лірики дві останні іпостасі щастя відбивають "наївний", а не філософський світогляд.

Специфічними для німецької романтичної лірики є взаємопов'язані кореляції: ЩАСТЯ – ЦЕ ВЕСНА, ЩАСТЯ – ЦЕ

ПРИРОДА, які, до того ж, часто нерозривно поєднуються із супокладанням ЩАСТЯ – ЦЕ КОХАННЯ. Крім того, в деяких таких концепціях природа виступає як прояв Бога, що дозволяє говорити про відбитий у них пантеїстичний світогляд: "Blumen gab der Herr der Imme, / Liebesklang der Nachtigall / Und dem Menschen eine Stimme / Tiefer Brust fьr Freudenschall"; "Sei willkommen, Frühling, du süßer Gast! / Sei willkommen, du fröhlicher Mai! / Der die Freude bringt und die Sorge haßt. / Noch sind Leben und Jubel uns frei" (Arndt). Пояснити наявність таких співставлень можна через характерне для романтичного світогляду звернення до природи.

Спільною для українського та німецького матеріалу виявилося уявлення ЩАСТЯ – ЦЕ КОХАННЯ: "Dein Bildnis wunderselig / Hab ich im Herzensgrund, / Das sieht so frisch und fröhlich / Mich an zu jeder Stund. // Mein Herz still in sich singet / Ein altes schönes Lied, / Das in die Luft sich schwinget / Und zu dir eilig zieht" (Eichendorff); "Його щастя, його доля – / Мої [коханої героя. – *О. Д.*] чорні брови, / Довгі вії, карі очі, / Ласкавеє слово" (Шевченко). Ця кореляція суголосна як романтичному світогляду з його посиленою увагою до душевних переживань, так і філософії Фіхте, який вважав істинну любов блаженством, і взагалі відбиває важливість кохання як універсального, притаманного людству феномену.

Кореляції, що стосуються походження щастя, представлені як у німецькій, так і в українській романтичній поезії. Проте за змістом вони є відмінними: якщо для української лірики є типовою концепція ЩАСТЯ – ЦЕ ДОЛЯ; ЩАСТЯ ДАЄТЬСЯ БАТЬКАМИ, що сягає, можливо, язичницького світогляду, то німецькі романтики одностайно йдуть за Фіхте – ЩАСТЯ ПОХОДИТЬ ВІД БОГА: "Нас неволя, наша доля, на світ породила… / Обіщала щастя-долю, а горе послала" (Костомаров); "Das große Licht der Zeiten, / Dein Heiland Jesus Christ, / Wird Strahlen um dich spreiten / Wo alles finster ist" (Arndt).

Метафорична концептуалізація щастя в німецькій ліриці представлені значно більшою мірою, ніж в українській. Серед найпоширеніших з них можна відзначити такі:

– ЩАСТЯ – ЦЕ СВІТЛО: "Da funkelt' auf einmal vor Wonne / Der Strom und Wald und Au – / Du bist mein Morgen, meine Sonne,

/ Meine liebe, verschlafene Frau!" (Eichendorff); "Так завтра потемніє час, / Що радує сьогодні нас! / Ясненький місяць в небі ходить, / Раз по раз в хмари він заходить" (Метлинський). За свідченням О. І. Голубовської, метафори, що використовують образ світла для позначення морально-етичних та емоційно забарвлених явищ, є досить поширеними у мовах світу [Голубовська 2010, 155], тому можна сказати, що дана концепція має універсально-людську природу;

– ЩАСТЯ – ЦЕ РІЧ: "Du hohes Haupt, laß dich nicht blenden / Vom Blitzstrahl, der dein Glück geraubt…" (Arnim). Можливо, походження цієї метафори пов'язане з міфологічним уявленням про щастя як "[доброї] долі", "частини", про що свідчать внутрішні форми номінацій щастя в індоєвропейських мовах.

Таким чином, до концептуальних уявлень про щастя, спільних для німецької та української романтичної лірики, належать ЩАСТЯ – ЦЕ КОХАННЯ і ЩАСТЯ – ЦЕ СВІТЛО. Для українського матеріалу характерними є концептуалізації ЩАСТЯ ВІДСУТНЄ, ЩАСТЯ – ЦЕ БАТЬКІВЩИНА/РІДНІ, ЩАСТЯ – ЦЕ ДОБРОБУТ, специфічно німецькими є концепції ЩАСТЯ – ЦЕ ВЕСНА, ЩАСТЯ – ЦЕ ПРИРОДА. Походження щастя концептуалізується в ліриці двох культур по-різному: в українській поезії ЩАСТЯ – ЦЕ ДОЛЯ, в німецькій – ЩАСТЯ ПОХОДИТЬ ВІД БОГА.

Концептуальні кореляції щастя в українській романтичній ліриці постають більш консервативними та фіксують погляди на щастя, більш характерні для "наївної" та міфологічної свідомості. Німецька романтична лірика демонструє більш глибокі та "елітарні" уявлення про щастя.

Мовна концептуалізація щастя порівняно з його філософським осмисленням виявляється менш прорефлектованою, хоча почасти й демонструє вплив останнього, й відбиває як національно-специфічні відмінності історичних шляхів українського та німецького етносів, так і – несиметрично для двох мов – універсальні властивості щастя.

1. *Арістотель.* Нікомахова етика / Арістотель; Пер. з д.-гр. В. Ставнюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ae-

lib.org.ua/texts/aristoteles__nicomachean_ethics__ua.htm (06.03.2012). – Арістотель. Нікомахова етика. 2. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с. 3. *Воркачев С. Г.* "Куда ж нам плыть?" – лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития // Язык, коммуникация и социальная среда. – Выпуск 8 / Воронежский госуниверситет. Воронеж: НАУКА-ЮНИПРЕСС, 2010. – С. 5–27. 4. *Воркачёв С. Г.* Концепт счастья: понятийный и образный компоненты // Известия АН. Серия лит. и яз. – 2001. – №1. – С. 47-58. 5. *Вступ до мовознавства*: навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / І.О. Голубовська [та ін.] ; КНУТШ. – Київ: Київський університет. – (Бібліотека інституту філології). – Ч. 2. – 2010. – с. 155. 6. *Етимологічний словник української мови*: В 7-ми т. / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1985. – 570 с. 7. *Історія європейської ментальності* / За ред. П. Дінцельбахера / Пер. з нім. В. Кам'янець. – Л.: Літопис, 2004. – С. 349-373. 8. *Карасик В.И.* О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2001. – С. 3-16. 9. *Пименова М. Вас.* Лексико-семантический синкретизм как проявление формально-содержательной языковой асимметрии // Вопросы языкознания. – № 3. – 2011. – С. 19-48. 10. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: В 4 Т. – Т. 3. – СПб., 1996. 11. *Duden:* Herkunftswörterbuch: Etymologie der deutschen Sprache / Bibliographisches Institut & F. A. – 3. Aufl. – Mannheim: Brockhaus AG, 2001. – 960 S. 12. *Fichte J. G.* Die Anweisung zu einem seligen Leben, oder auch die Religionslehre // Johann Gottlieb Fichtes sämmtliche Werke / Herausgegeben von I. H. Fichte. – Band 1-8. – Berlin: Veit & Comp., 1845-1846. – S. 399-574. 13. *Kluge.* Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Bearbeitet von Elmar Seebold. – 24. Aufl. – Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2002. – 1023 S. 14. *Online Etymology Dictionary* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.etymonline.com/index.php (06.03.2012). – Online Etymology Dictionary. 15. *Schwarz-Friesel M.* Sprache und Emotion / M. Schwarz-Friesel. – Tübingen, Basel: A. Francke, 2007. – 401 S.

Єлісова М. О., к. філол. н., співроб.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БРИТАНСЬКОГО І АМЕРИКАНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО СЛЕНГУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядаються лексико-семантичні труднощі, що виникають під час перекладу британського й американського студентського сленгу українською мовою, аналізуються основні засоби перекладу англійських сленгізмів.

Ключові слова: *англійський студентський сленг, перекладацькі методи, еквівалентні сленгові одиниці, описовий переклад, калькування, фонові знання.*

В статье рассматриваются лексико-семантические трудности, возникающие при переводе британского и американского студенческого сленга на украинский язык, анализируются основные средства перевода английских сленгизмов.

Ключевые слова: *английский студенческий сленг, переводческие методы, эквивалентные сленговые единицы, описательный перевод, калькирование, фоновые знания.*

The article focuses on the main problems of British and American slang translation; slang units of the English student slang are studied and the methods of their translation into Ukrainian are analyzed.

Key words: *English student slang, methods of translation, equivalent slang unit, descriptive translation, calquing, background knowledge.*

Найбільші труднощі при перекладі сленгових одиниць як з іноземної мови на мову перекладу, так і навпаки, полягають в тому, що сленг, особливо молодіжний, а отже й студентський, є найрухомішим шаром лексики й жоден словник нових слів не в змозі наздогнати розвиток мови в цій сфері. До того ж, багато лексичних одиниць сленгу дуже недовговічні та швидко виходять з вживання. Словники їх просто не встигають зареєструвати. Таким чином, найбільша складність у роботі зі сленгом – знаходження сучасних еквівалентів [1;142].

Найстійкішими в часі є лексичні одиниці студентського сленгу, що були запозичені з професійних жаргонів, тому й підбір еквіва-

лентів для них здійснюється достатньо легко. Такі лексичні одиниці можна віднести до контекстуально-вільних сленгізмів. Наприклад: *wint* (від winchester) – *вінт; device – девайс* (пристрій).

Ці слова є лексичними одиницями, що належать до англійського студентського сленгу та мають в українському студентському сленгу регулярні еквіваленти. Як правило, це технічна лексика та слова-терміни.

Але, незважаючи на певний досвід дослідження американського студентського сленгу (див., напр., праці В.О. Дорди), кожного дня з'являються нові американські студентські сленгізми, які можна відстежити, зокрема, у електронних словниках [6], і, відповідно, виникає потреба в їхньому адекватному перекладі. Наведемо деякі з них: *Baggage* (emotional issues) – *мулька, драйв; Biohazard* (any object in the dorm that has not been cleaned all semester) – *бомжатник, замажморене (захіжене, захижане) місце.*

Труднощі пов'язані і з розрізненням британського і американського варіантів англійської мови. Наведемо приклади такої різниці з власним перекладом українською мовою, здійсненим шляхом пошуку сленгового еквіваленту у Словнику українського жаргону [7, 5]:

Амер.	Брит.	Укр.
jerk	*bugger, prat, wanker,*	*бивень, броньовик,*
tosser	*toe-rag*	*валянок, гальмо, даун*
the boob tube	*telly*	*ящик*
chick	*bird*	*телиця, теличка*
jack	*dosh*	*бабки, бабло, башлі*

Як бачимо з прикладів, найкраще, коли при перекладі вдається відшукати еквівалент відповідного сленгізму в мові перекладу, який характеризувався б приблизно однаковою з ним експресивністю та емоційною забарвленістю.

Іще одна складність перекладу полягає в тому, що сленгове слово у різних контекстах може мати різні значення, наприклад:

Bag monster –

1) a student who sleeps all day – *кимасник, Сонько, Тімаха;*

2) the creature that sneaks up, *створіння, що підкрадається і тягне*

pulls you to bed against your will – *тебе до ліжка проти твоєї волі.*

Як видно з прикладів, виділених курсивом, для перекладу нами було обрано різні прийоми: у першому значенні доцільним був пошук відповідного сленгізму в мові перекладу, який характеризувався б приблизно однаковою з ним експресивністю та емоційною забарвленістю, у другому за відсутності такого (із-за відсутності відповідної реалії) ми вдалися до описового перекладу. Недоцільним у цьому випадку видається використання такої перекладацької трансформації, як калькування ("монстр, або чудовисько, у мішку"), через те що, по-перше, слово не є широко вживаним, отже калька без опису не передає його зміст, по-друге, довелося б за умови використання калькування змінювати порядок слів, морфологічний та синтаксичний статус слова "bag".

Особливості перекладу американського студентського сленгу пов'язані також з існуванням такого явища, як енантіосемія (або внутрішня антонімія), тобто лексичних одиниць, які поєднують у собі протилежні значення [3;17].

З українського студентського сленгу можна навести такі приклади енантіосемії: *кент* – "друг, приятель, поважна людина" і "підозріла особа"; *кльово, класно, супер* – у якості радості, схвалення і прикрості; *молоток* – як схвалення і несхвалення.

Прикладами в англійському студентському сленгу можуть виступати такі лексичні одиниці: *1) neat; the most; gross – хтось або щось чудове або огидне; 2) floor;bomb; flop; bust; stump – добре скласти іспит або взагалі його не скласти.* Таким чином, треба вибирати необхідний еквівалент, виходячи з розуміння контексту.

Якщо ми приймаємо дефініцію так званих "хибних друзів перекладача" (або "псевдо-аналогонімів") як "міжмовних омонімів", тоді можна говорити також про міжмовну енантіосемію. Прикладами можуть слугувати такі слова:

Англ.: Укр.:

absolutely – "так, у будь-якому випадку" *абсолютно* – "ні, в жодному випадку".

При порівняльному аналізі британського, американського та українського сленгів виявляється досить значний шар лексики, що виник на основі реалій даної країни та не має еквівалентів у мові перекладу [5;45]. Прикладом безеквівалентних одиниць в американському і британському молодіжному сленгу є наступні слова: *tupper – tea & supper (Br.); rambo* – дієслово, утворене шляхом конверсії (N→V) від імені головного героя однойменного телесеріалу і має значення "знищити" (Am.).

Такого роду поняття не могли виникнути в українській мові внаслідок того, що в українській культурі немає традиції щоденного вечірнього чаю, завдяки якій в англійській культурі *tea* став ще однією годиною прийняття їжі.

Campused (Am.) – обмежений територією кампусу (територією, що прилягає до університету та включає учбові і житлові корпуси, торгові точки і підприємства побутового обслуговування). Оскільки в україномовній реальності університет являє собою тільки учбові корпуси, зрозуміло, що поняття, виражене прикметником campused, не могло виникнути в українській мові.

Наведемо приклади безеквівалентних одиниць українського молодіжного сленгу: 1) *гопота* – груба, малоосвічена міська молодь, яка часто знущається над людьми, нездатними за себе постояти (поняття виникло в 20-ті роки XX ст. в С.-Петербурзі від скорочення ГОП – "Городское Общество Паразитов" і без змін увійшло до українського сленгу); 2) *чебурахи* – вуха (слово утворене від імені герою популярного радянського мультфільму) та ін.

Таким чином, при перекладі студентського сленгу, який виник на основі реалій окремої країни, доводиться вдаватися до описового перекладу або до запозичення слів на основі алітерації з підрядковим перекладом.

Ще одним з досить цікавих аспектів перекладу студентського сленгу і сленгу взагалі є робота з ідіомами (фразеологічними одиницями). Список ідіом мови оригіналу, яким відповідають точні еквіваленти в мові перекладу, дуже обмежений. У тому випадку, коли неможливо знайти ідентичну ідіому, необхідно підібрати такий вираз, який мав би таке ж саме конотативне, але

відмінне денотативне значення, або використовувати образну лексему, а не фразеологізм. Наприклад:

Shut it! Can it! = stop talking! – Усохни! Засохни! Стули пельку! Затухни! Закрий гризло! Втухни! Заліпись! Закрий обличчя подушкою!

Особливий інтерес становить переклад лексичних одиниць, які є запозиченнями та функціонують в мові-реципієнті в якості сленгізмів. Такі запозичені зі збереженням граматичних форм іноземні слова, а надто спотворені щодо звукової форми та вжиті в неприродному контексті, що надає їм гротескного характеру, називаються макаронізмами.

Треба відзначити, що лексичні одиниці, запозичені українським сленгом з англійського та американського, не становлять особливих труднощів для перекладу: *bucks – бакси; guy – гай.*

За останні 10-15 років українська мова наповнилася великою кількістю англіцизмів, що обумовлено певними соціально-економічними, політичними та культурними причинами: поява імпортних товарів в яскравих етикетках з англійськими написами, різноманітні рекламні ролики та зарубіжні фільми, а особливо розвиток сучасних комп'ютерних технологій. Найбільшого впливу англіцизмів зазнають корпоративні жаргони, що входять до складу молодіжного та студентського сленгів. Це пояснюється тим, що сленг взагалі, та студентський зокрема, є найрухливішою лексичною системою – молоді притаманне особливе відчуття мовного максималізму [2;45]: *хайр – довге волосся; батл – пляшка; сліпати – спати; спікати – говорити.*

Шкільний та студентський сленг поповнився, зокрема, словами, що позначають специфічно навчальні реалії: *диктейшн* (від англ. dictation) 'диктант'; *інглиш* (від англ. English) 1. 'англійська мова (навчальний предмет)'; 2. 'урок англійської мови'.

Доцільно порівняти такі макаронізми з кальками: *ліжко* (калька з англ. слова bed, яке є омонімом іншого англ. слова bad, побудовано на грі слів) 'незадовільна оцінка, двійка' [5; 203].

Треба додати, що українська мова з її великою кількістю префіксів, суфіксів та закінчень надзвичайно підходить для словесного імпорту. Частина англіцизмів прийшла до української мови без зміни морфемного складу, як напрклад: *father – фазер; friend – френд.*

Інша частина зазнала певних змін, підпорядкувавшись нормативам української мови, як, наприклад, в словах: *shoes – шузи; trousers – траузери; night – перенайтати.*

Наступним англійським словам, які відносяться до нейтральної лексики, відповідають аналогічні за звучанням слова української мови, що набули певного стилістичного забарвлення та соціального маркування, зрозумілого лише носіям цього жаргону: *old* (старий) – *олдовий* (досвідчений, мудрий); *ask* (просити) – *аскати* (жебрачити); *girl* (дівчина) – *гьорла* (гарна дівчина, подружка).

У процесі запозичення українським студентським сленгом англомовних слів в сферу вживання включаються, як правило, не субколоквіальні лексичні одиниці, а слова стандартної англійської мови, і тільки в процесі адаптації мовою-реципієнтом вони набувають відповідного стилістичного забарвлення та соціального маркування [2;46-47].

Хоча сленг є універсальним лінгвістичним явищем, зумовленим низкою екстралінгвістичних та лінгвістичних чинників, слід також відзначити, що він представлений різною кількістю одиниць в різних мовах. С.Б. Флекснер оцінює роль сленгу в мовленні середнього американця як приблизно 10% від його вокабуляру, тоді як український сленг – явище малорозвинене та маловивчене, що відображається у мовленні українців та при необхідності знайти український відповідник під час перекладу американського сленгу [4;115].

Отже, з огляду на все вищенаведене, очевидно, що переклад лексики, яка не має прямих відповідників в мові перекладу, є певною проблемою, але цю проблему можна вирішити за допомогою тих засобів передачі спеціальної нелітературної лексики, які ми детально розглянули.

1. *Бондаренко К.* Співвідношення сленгової лексики української та англійської мов: лексикографічний та перекладацький аспекти // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки / Збірник наукових праць. – Вип. 81(4). – С.141 – 146. 2. *Зацний Ю.А.* Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. – Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т., 1998. – 430 с. 3. *Клименко О.Л.* Поповнення словникового складу англійської мови з нелітературних підсистем: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Харків, 2000. – 20 с. 4. *Потятинник У.О.* Соціолінгвістичні та

прагмастилістичні аспекти функціонування сленгової лексики (на матеріалах періодики США): Автореф. дис… канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів, 2003. – 246 с. 5. *Ставицька Л.* Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень. – К.: Критика, 2005. – 496 с. 6. *College Lingo Continued* / By Jayce Dean Scott [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.studentnow.com/features/collegelingo2.html. 7. *David Appleyard's British-American Glossary* [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.davidappleyard.com/english/britishglossary/A.htm.

Єфименко В.А., к.філол.н., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕКСТОВІ СВІТИ В ПОВІСТІ Д.БАРТЕЛМА "БІЛОСНІЖКА"

У статті розглядаються основні принципи когнітивної лінгвістики і когнітивної поетики, а також особливості їх застосування до аналізу тексту, зокрема, зосереджено увагу на теорії текстових світів. Наведено приклад текстових світів в повісті Д.Бартелма "Білосніжка" та виявлено їх специфіку.

Ключові слова: *когнітивна поетика, когнітивна лінгвістика, теорія текстових світів.*

В статье рассматриваются основные принципы когнитивной лингвистики и когнитивной поэтики, а также особенности их применения к анализу текста, в частности, сосредоточено внимание на теории текстовых миров. Приведено пример текстовых миров в повести Д.Бартелма "Белоснежка" и выявлено их специфику.

Ключевые слова: *когнитивная поэтика, когнитивная лингвистика, теория текстовых миров.*

The article considers the main principles of cognitive linguistics and cognitive poetics as applied to the text analysis, in particular, emphasis is placed on the text world theory. Text worlds in D.Barthelme's novel "Snow White" are revealed and their specifics is analyzed.

Key words: *cognitive poetics, cognitive linguistics, text world theory.*

Серед сучасних когнітивних підходів до аналізу літературних текстів особливе місце займає когнітивна поетика, у якій для інтерпретації тексту застосовуються принципи когнітивної нау-

ки, і яка дозволяє отримати чітку картину тексту та контексту шляхом детального аналізу стилю, опису та систематизації різних типів знання. Когнітивна поетика тісно пов'язана з когнітивною лінгвістикою та когнітивною психологією, вона відкриває нові можливості в аналізі відносин між автором та читачем. На думку Пітера Стоквелла [Stockwell 2002, 6], когнітивна поетика найтісніше пов'язана зі стилістикою, її інколи називають літературною лінгвістикою або когнітивною стилістикою. Когнітивна поетика передбачає повну переоцінку всіх категорій, пов'язаних з літературним аналізом. Вона моделює процеси, за допомогою яких інтуїтивна інтерпретація набуває виразного значення, одночасно слугуючи засобом опису процесу розуміння значення тексту.

Існують різні підходи до сфери застосування когнітивної поетики. Одні дослідники особливу увагу приділяють стилістичним та персуазивним аспектам, інші – граматичній репрезентації концептуальних структур. Одним із головних постулатів когнітивної теорії є твердження, що процес розуміння дискурсу людиною відбувається шляхом створення певних ментальних образів. У когнітивній психології вони отримали назву ментальних моделей (Ф. Джонсон-Лейрд) або наративних світів (Р. Герріг), в когнітивній лінгвістиці – ментальних просторів (Ж.Фокон'є), ідеалізованих когнітивних моделей (ІКМ). ІКМ є структурами організації знання людини, за допомогою яких здійснюється оцінка нового досвіду шляхом його порівняння з ідеалізованими моделями реальності [Gavins 2007, 5]. Крім того, в основі ментальних структур, завдяки яким ми розуміємо одне одного, лежить не лише мова, яку ми використовуємо, а й ширше оточення, наші особисті знання та попередній досвід.

Ще одним терміном, яким в когнітивній лінгвістиці та когнітивній поетиці називають концептуальні структури, які створюються людьми для розуміння один одного, є текстовий світ. Основоположником теорії текстових світів став Пол Уерт (Paul Werth). З одного боку, теорія текстових світів пропонує засоби дослідження потенційного впливу контекстуальних факторів на побудову та розуміння конкретного дискурсу. З іншого боку, вона дозволяє аналізувати структуру та когнітивні ефекти індивідуального ментального образу, який утворюється в свідомості людини в процесі розуміння

дискурсу. Одні дискурси вимагають побудови простих текстових світів, які існують протягом короткого часу, інші ж викликають утворення великої кількості складних концептуальних структур, які охоплюють досить довгий проміжок часу. Теорія текстових світів перегукується з теорією можливих світів, яка розглядає текст не лише як послідовність подій, які відбуваються в текстовому світі, але й інші події, які уявляються, є бажаними, наприклад, світ намірів або фантастичний світ.

Данський дослідник Пер Брандт [Brandt 2009, 9] в якості варіанта текстового світу пропонує термін простір події (event space). Згідно з його теорією, у кожній історії наративний світ можна представити як послідовність просторів подій, тобто місць, які визначаються за локативними ознаками або описами, і де герої пов'язані (активно або пасивно) з грою конфліктуючих сил, які здійснюють на них вплив у певний час оповіді. Існує взаємозв'язок між просторами та силами, який дозволяє простежити серію динамічних просторово-часових положень, завдяки яким історія отримує значення. Тобто простір події – це просторова рамка, яка охоплює наративний зміст історії.

Зупинимось докладніше на теорії текстових світів, яка може виступати методологічною базою для аналізу будь-яких видів дискурсу, зокрема, літературного. Згідно з цією теорією, будь-який дискурс можна розглядати на трьох взаємопов'язаних рівнях [Gavins 2003, 130]. Перший рівень – вихідний світ дискурсу, що складається з двох або більше учасників, які беруть участь у процесі комунікації (безпосередньої, на відстані, письмової тощо). В ході комунікації кожен з учасників створює власний ментальний образ, який допомагає їм зрозуміти дискурс. Цей текстовий світ утворює другий рівень аналізу дискурсу. Як правило, текстові світи утворюються за допомогою двох засобів: елементів, які окреслюють рамки світів (містять вказівки на час, місце дії, героїв), та елементів, пов'язаних з діями, станами, процесами, за допомогою яких відбувається розгортання дискурсу.

У свою чергу, текстовий світ може породжувати інші світи, які створюються як учасниками дискурсу, так і героями текстового світу. Маркерами появи нового світу є зміна місця дії, пе-

реміщення вперед-назад у часі, пряма мова, модальні дієслова, умовні конструкції тощо.

Розглянемо текстові світи в повісті американського письменника Д. Бартелма "Білосніжка" [Barthelme, 1996]. Ця повість належить до творів з модифікованим казковим сюжетом, які є досить поширеними в англомовній літературі кінця XX – початку XXI століття. Назва повісті відразу відсилає читача до культурних знань щодо традиційних та сучасних варіантів даної казки, та викликає певні очікування. Однак, початок твору мало відповідає даним очікуванням:

She is a tall dark beauty containing a great many beauty spots: one above the breast, one above the belly, one above the knee, one above the ankle, one above the buttock, one on the back of the neck. All of these are on the left side, more or less in a row, as you go up and down:

•

The hair is black as ebony, the skin white as snow. [Barthelme 1996, 9]

Замість традиційного казкового зачину "Once upon a time" повість Д.Бартелма розпочинається описом жінки, яку навіть не називають по імені. Єдиним недвозначним посиланням на класичну казку є наступна фраза: "The hair is black as ebony, the skin is white as snow". В усьому іншому текст Д.Бартелма має мало спільного з традиційним сюжетом. Так, сім чоловіків, у яких живе Білосніжка, виявляються не гномами, а звичайними хлопцями, які займаються приготуванням китайської їжі для дітей. Часові рамки повісті експліцитно не визначені, проте згадки про певні реалії (друкарська машинка, Мао, батончики Марс) дозволяють робити приблизні припущення.

Дослідники творчості Д.Бартелма відзначають майже повну відсутність будь-якої дії в цій повісті, адже більшу частину часу ми стаємо свідками роздумів, планів та фантазій героїв. Застосування теорії текстових світів до аналізу повісті підтверджує дане спостереження. Розглянемо такий уривок:

SNOW WHITE saw her hair black as ebony hanging out of the window. "I suppose I must respond in some way to the new overture from the seven men. They think they are so merveilleux, with their new shower curtain. They have been posing in front of it all day. As

if I could be swayed, in my iron resolve, by a new shower curtain, however extraordinary and fine! I wonder what it looks like?" [Barthelme 1996, 117]

Вихідний світ дискурсу містить лише індикатор місця (вікно) та найменування героїні (Білосніжка), а також один елемент, пов'язаний із дією (saw her hair hanging). Маркером появи нових світів стає пряма мова, яка містить згадку про нових персонажів – сімох чоловіків та їх дії (They think they are so merveilleux; They have been posing in front of it all day). У другому текстовому світі з'являється індикатор часу (all day) та місця (in front of it/shower curtain). Третій світ, маркований прямою мовою, у свою чергу, включає в себе ще три епістемологічні текстові світи, які позначаються модальними дієсловами і умовною конструкцією. Перший з них містить припущення, що героїня повинна якимось чином відповісти на ініціативу чоловіків (I suppose I must respond to the new overture). Другий світ маркований використанням умовної конструкції, яка ставить під сумнів те, що нова шторка для ванни може справити на Білосніжку необхідне враження (As if I could be swayed by a new shower curtain). Третій світ утворюється навколо того, що Білосніжка виявляє зацікавлення зовнішнім виглядом цієї таки шторки (I wonder what it looks like?). Схематично ці текстові світи можна представити так:

Якщо розглядати інші епізоди повісті з позиції теорії текстових світів, то виявиться, що їх структури є схожими, основна увага приділяється не діям, а ментальним та вербальним проце-

сам. Це означає, що читачу для побудови власного текстового світу доводиться покладатися переважно на думки та слова героїв, а не на їх дії, і в цьому процесі герої їм практично не допомагають, а подекуди і ускладнюють його. Щодо авторського голосу, то його практично не чутно, або ж коли автор все ж таки з'являється, він надає інформацію, яка має або дуже опосередковане відношення до того, про що йдеться в повісті, або взагалі є набором, на перший погляд, непов'язаних між собою слів або фраз, як у такому прикладі:

INTRODUCTION OF BON AMI, 1892
HORSEWIVES ON HORSEWIFERY
ACCEPT ROLE, PSYCHOLOGIST URGES
THE PLASTIC BAG
THE GARLIC PRESS [*Barthelme 1996,* 67]

При більш детальному аналізі можна встановити певні зв'язки між цими фразами (наприклад, якщо знати, що Bon Ami – це компанія з виробництва миючих засобів, які є одним із атрибутів домогосподарки, так само як пластиковий пакет та прес для часнику). Але загалом цей авторський відступ практично не сприяє процесу розуміння твору читачем. Ще одним прикладом авторського голосу в повісті є анкета для читачів, розміщена після першого розділу. Більшість питань, адресованих читачам, не пов'язані з оповіддю (наприклад, питання "Would you like a war?, Do you stand up when you read? [Barthelme 1996, 88]). Деякі питання стосуються оцінки прочитаного (наприклад, "Are the seven men, in your view, adequately characterized as individuals?), проте на розуміння повісті вони впливу не справляють.

Таким чином, аналіз текстових світів повісті Д.Бартелма "Білосніжка" доводить, що читач отримує лише мінімальну інформацію для формування власного текстового світу. В текстових світах повісті відбувається дуже мало дії, сюжет розгортається переважно за рахунок переходу до інших світів, маркованих вживанням прямої мови та модальних дієслів. Крім того, розуміння повісті ускладнюється тим, що часто-густо думки та слова персонажів є занадто заплутаними, а подекуди і безглуздими. Автор самоусувається від співпраці з читачем, надаючи лише мінімальну інформацію щодо вчинків та мотивації персонажів.

Реакція ж читачів на подібні неоднозначні текстові світи може бути подвійною: частина їх взагалі відмовляється від подальшого читання подібних текстів, для іншої ж частини саме складна природа тексту та необхідність його інтерпретації становить його головну цінність.

Barthelme D. Snow White. New York: Simon & Schuster, 1996. *Brandt P.A.* Forces and Spaces – Maupassant, Borges, Hemingway: Toward a Semio-Cognitive Narratology, 2009 // http://ssrn.com/abstract=1595803 *Gavins J.* Text Worlds: An Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. *Gavins J., Steen G.* (ed.) Cognitive Poetics in Practice. London: Routledge, 2003. *Stockwell P.* Cognitive Poetics: An Introduction. London: Routledge, 2002.

***Жила В.Г.*,** асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню та опису фразеологізмів з соматичним компонентом, що характеризують образ людини. Приділяється увага вивченню певних соматизмів, їх первинне та переносне значення.

Ключові слова: *фразеологізм, соматичний компонент, мовна картина світу.*

Статья посвящена исследованию и описанию фразеологизмов с соматическим компонентом, которые характеризируют образ человека. Особое внимание уделяется анализу первичного и переносного значение соматизмов.

Ключевые слова: *фразеологизм, соматический компонент, языковая картина мира.*

The article is devoted to the research and description of phraseological units with somatic component, characterizing the image of man. The attention is paid to the study of certain somatism, their primary and figurative meaning.

Key words: *phraseological unit, somatic component, language world.*

Зміна наукової парадигми в мовознавстві характеризується переходом до антропологічної лінгвістики, фокус мовних про-

блем змістився у бік людини. Інтерес сучасної лінгвістики до людського фактору в мові виявляється, зокрема, у зверненні до вивчення соматичних одиниць, що відображають у своїй семантиці все те, що відноситься до тілесності.

У нашій статті подано реконструкцію образу людини як найважливішого фрагменту концептуальної картини світу, цей образ відтворюється на основі аналізу корейських фразеологічних одиниць (ФО) з соматичним компонентом. У фразеологізмах корейський народ виразив точні та глибокі судження про зовнішність людини, її характер, періоди життя та вікові категорії, настрій, а також поведінку у різних ситуаціях.

Останнім часом науковці приділяють велику увагу дослідженню "людського фактору" щоб зрозуміти, як людина (представник певної культури) використовує мову як засіб комунікації. Тому наша стаття актуальна тим, що направлена на розгляд відображення ментальності людини через ФО.

Мета нашої статті – дослідити та описати ФО з соматичним компонентом, що характеризують зовнішність людини, її характер, розум або тупість, періоди життя.

Для аналізу ми обрали корейські ФО з соматичним компонентом, що містять у собі назви різних органів та частин тіла. До такого набору соматичних одиниць ввійшло 21 слово (*голова, макітра, око, горло, губи, душа, лоб, щока, обличчя, рука, вухо, ніс, кров, кістка, тіло, живіт, нога, мозок, віко, брови, серце*). У межах аналізу семантичної структури соматичного компоненту будуть розглянуті його первинне і переносне значення, виражені функціонально-фізіологічним і психоемоційними аспектами.

Позначення особи посідає важливе місце в системі мови. Це природно, оскільки людина утворює одну з центральних систем об'єктивної дійсності. Як відзначають дослідники, найменування особи характеризується "семантичною подвійністю, що виникає внаслідок асоціацій з діями, вчинками, поведінкою" [Купина, Скорнякова 1979, 94].

Фразеологічний матеріал тісно пов'язаний із духовною та матеріальною культурою кожного народу. У його семантичній структурі зафіксовані тисячолітні традиції етносу, звичаї, обряди, міфологічні та релігійні поняття, у яких розкриваються

культурно-історичні цінності та пріоритети [Даниленко 1996, 201]. Без дослідження культурологічного компонента фразеологічного складу мови неможливо дізнатися про культурно-національний менталітет, про "дух народу" [Онкович 1997, 34].

Вивчаючи мовні оцінки людини, ми, тим самим, намагаємося осмислити, систематизувати та описати їх як факти повсякденної свідомості та національно-образного мислення в універсальних категоріях так, як вони представлені у мові та фразеологізмах.

Зовнішність

Уявлення про зовнішність людини у взаємозв'язку з його внутрішнім світом – ядро кожної національної культури. Воно формується історично з багатьох джерел – переказів, легенд, билин, народних пісень, казок, творів мистецтва, художньої літератури – і фіксується у мові, лексиці і фразеології, у значеннях слів і ФО.

Оцінки зовнішності постають як комплекс асоціативних зв'язків, що співвідноситься з зовнішнім проявом психоемоційного складу особистості. Вони є "первісними уявленнями про людину як особистість…, що несуть інформацію про особистісні властивості незнайомої людини" [Богуславский 1994, 13-14].

ФО розкривають характерні ознаки зовнішнього вигляду людини. Багато уваги приділяється вроді. Так, красиве обличчя кореєць порівнює з квіткою: 얼굴이 꽃답다, 얼굴이 피다; 얼굴이 반반하다, 얼굴이 마담. Також велике значення мають гарні очі. Наприклад, 호수 같은 눈 (букв. очі як озеро), 사슴눈 (букв. очі оленя) або 반달같은 눈 (букв. очі мов місяць), 눈이 가득 (букв. повні очі). Червоні і гарні губи порівнюють з вишнею 앵두 같은 입술; красиві брови схожі на молодий місяць초승달 눈썹. Здорові та червоні щоки порівнюють з персиком복숭아 같은 뺨.

Про худорляву людину кажуть몸이 가볍다 (букв. легке тіло) або порівнюють зі "шкірою та кістками" 살과 뼈. А повну людину описують наступними фразеологізмами: 몸이 굳다 (букв. міцне тіло) або 몸이 나다 (букв. з'являється тіло).

У корейських ФО приділено увагу і невродливій людині. Так, якщо у людини густі та чорні брови, скажуть 검정숯 같은 눈썹 (букв. брови як чорне деревне вугілля). Негарний ніс порівнюють з полуницею 딸기코або кулаком 주먹코 .

Про невисоку людину кореєць скаже: 몸이 땅에 붙었다 (букв. тіло до землі приклеїлося). Якщо у людини коротка шия, скажуть: 목이 붙어 있다 (букв. приклеєна шия), 목이 없다 (букв. немає шиї).

Широкий лоб порівнюють із полем 들판 같은 이마. Про кудряве волосся кажуть 사자머리 (голова лева).

Періоди життя

У корейській мові є багато ФО, що зображують існування людини на Землі (життя та смерть) та характеризують вікові відмінності. Маленьку дитину асоціюють з материнським молоком або кров'ю: 머리에 피도 마르지 않다 (букв. на голові кров ще не висохла), 입에서 젖내가 나다 (букв. материнське молоко на губах). Про підростаючу або дорослу людину кажуть: 머리가 크다 (букв. велика голова), 머리가 굵다 (букв. велика голова) або 눈이 시퍼렇다 (букв. темно-сині очі). Велику увагу приділяють і літнім людям: 머리가 모시 바구니가 되었다 (букв. волосся стало кошиком з тканини), 머리에 서리가 앉다 (букв. іній на волоссі), 검은 머리 파뿌리 되도록 (букв. чорне волосся стало білою цибулею). Також фразеологізм 검은 머리 파뿌리 되도록 описує щасливе і довге подружнє життя.

Кожна людина проживає своє життя, і не завжди воно сповнене удачею і щастям. Тяжке життя описують такими фразеологізмами: 입에 풀칠하다 (букв. намазати рот клеєм), 입에 거미줄 치다 (букв. павутиння у роті). Про щасливе життя корейці кажуть: 얼굴에 기름기가 흐르다 (букв. по обличчю тече масло), 발바닥에 흙 안 묻히고 살다 (букв. незабруднені ступні), 배를 두드리다 (букв. стукати по животу), 손에 물 한 방울 묻히지 않고

살다 (букв. жити так, що на долонях немає жодної крапельки води) та 배에 발기름이 끼다 (букв. по животу тече масло).

Проживши щасливе або тяжке життя, людина помирає. Корейські ФО описують кінець життя так: 눈에 흙이 들어가다 (букв. в очах з'являється земля) або 뼈를 놓다 (букв. покласти кістки). Фразеологізм목이 떨어지다 (букв. впала шия) описує смерть людини у результаті нещасного випадку.

Розумові здібності людини

Інтелектуальна оцінка, як свідчать наші спостереження, включають в себе основні параметри: наявність або відсутність розуму. Якщо у людини недостатньо інтелектуального розвитку, корейці кажуть: 눈이 캄캄하다(букв. темні очі), 머리가 모자라다 (букв. бракує голови), 머리가 비다, 머릿속이 비다 (букв. порожня голова), 머리가 녹슬다 (букв. іржава голова), 눈이 캄캄하다 (букв. темні очі), 머리가 잘 돌지 않다 (букв. голова погано працює), 눈꺼풀이 얇다 (букв. тонкі повіки). Деякі з наступних ФО відрізняються високою мірою категоричності суджень: 골이 비다 (букв. порожня макітра), 머리 썩다(букв. псується голова), 머리카락에 홈 파겠다 (букв. робити паз у волоссі), 눈을 뜬 장님이다 (букв. сліпий з відкритими очима), 닭대가리 (букв. куряча голова).

Також в корейській мові є фразеологізми, які характеризують інтелектуальну недостатність за віковими категоріями. Наприклад, молоду людину можна описати такими ФО: 귀가 새파랗다 (букв. темно-сині вуха), 머리에 소똥도 벗어지지 않다, 머리에 피도 안 마르다 (букв. на голові кров ще не висохла) або 머리가 굳다 (букв. голова затверділа) Літні люди забувають те, що вчили раніше та погіршується пам'ять. ФО 머리에 녹이 쓸다 (букв. в голові заіржавіло) та머리에 쉬가 쓸다 (букв. в голові відкладені личинки мух) характеризують людину, що протягом довгого часу не вчився та все забув.

Дурням, як відомо, протиставляються розумні люди. За визначенням В.Карасіка, розумна людина "може швидко міркувати, легко навчатися, робити розумні висновки, бачити суть, керуватися здоровим глуздом, поводитися обережно і виважено, бути практичним, проявляти чуйність і розуміння, дотепність і винахідливість" [Карасик 1996, 12].

У ФО зі значенням інтелектуального розуму в корейській мові часто використовують соматизми, зокрема, голова (머리가 도는 사람, 머리가 좋다, 머리가 잘 돌다, 머리의 회전이 빠르다, 머리가 있다, 머리가 뛰어나다, 머리가 명석하다), рот (입이 야무지다), очі (눈이 밝다, 눈이 맵다, 눈이 보배다), груди, серце (가슴에 손을 얹다), мозок (두뇌를 가지고 있다).

Морально-етичні якості людини

У кожного народу є певний набір моральних якостей, які більше за інші цінуються та звеличуються. У багатьох фразеологізмах народ втілює своє відношення до різних сторін людського характеру, даючи позитивну чи негативну оцінку. Такі ФО детально характеризують внутрішню сутність людини, її різні якості, які, як це вже неодноразово підкреслювали вчені, чітко групуються у пари, що протиставляються, наприклад: сміливість – боягузтво, самостійність – нерішучість, щедрість – скупість, працьовитість – лінощі, правдивість – облудність, доброта – злостивість. Протилежні риси засуджуються у численних ФО.

У результаті семантико-статистичного дослідження наведемо кількісний список наступних людських якостей: впертий (3), нахаба (4), зарозумілий (3), хвалькуватий (2), неприємна людина (1), нетовариська людина (2), грубіян (3), базіка (7), нудна людина (3), жаднюга (1), шахрай (1), боягуз (1), байдужа людина (2), людина з низькою самооцінкою (3), марнотрат (1), холоднокровна людина (1), ввічлива людина (1), порядна людина (1), товариський (3), довірлива людина (4), людина, яка вміє зберігати таємниці (2), чесна людина (1), сором'язливий (2), хоробрий (2), добра і розумна людина (4), трудівник (4).

Про вперту людину кажуть머리가 굳다 (букв. тверда голова), 코가 세다 (букв. сильний ніс), 코를 세우다 (букв. задирати но-

са). Зухвалу людину асоціюють з соматизмом "обличчя". Так: 얼굴이 꽝꽈리 같다 (букв. обличчя як фізаліс (квітка)), 얼굴에 철판을 깔다 (букв. покласти лист заліза на обличчя), 얼굴 가죽이 두껍다 (букв. товстошкіре обличчя), 낯이 두껍다(букв. товсте обличчя) або염통에 털이 나다 (букв. на серці з'явилося волосся). Зарозуміла людина: 코가 우뚝하다 (букв. стирчить ніс), 코를 쳐들다 (букв. піднімати носа), 목에 힘을 주다 (букв. надавати сили горлу). Хвалькувата людина: 코가 솟다 (букв. ніс стирчить), 콧대가 세다 (букв. сильний ніс). Неприємна людина: 눈에 가시 (букв. більмо в оці). Нетовариська людина: 얼굴이 좁다 (букв. вузьке обличчя), 발이 좁다 (букв. вузька нога). Грубіян: 입이 걸다(букв. каламутний рот), 입이 더럽다 (букв. брудний рот), 입이 도끼날 같다 (букв. рот як лезо ножа). Базіка: 주둥이를 놀리다 (букв. тріпати язиком), 입만 까다 (букв. тільки рот чистити), 입만 살다 (букв. лише рот живе), 입이 빠르다 (букв. швидкий рот), 입이 싸다 (букв. дешевий рот), 입이 가볍다 (букв. легкий рот), 입이 헤프다(букв. балакучий рот). Нудний: 입에서 신물이 나다(букв. з рота ллється гірка вода), 입에 자물쇠를 채우다 (букв. замикати рот на замок), 입에 곰팡이가 슬다 (букв. рот по пліснявів). Бездушна людина:속이 좁다 (букв. вузька душа), 가슴이 좁다. Людина з низькою самооцінкою: 속을 빼놓다 , 속이 없는 인간, 속이 비다. Марнотрат: 큰 손 (букв. велика рука). Холоднокровна людина: 돌 심장 (букв. серце як камінь). Ввічлива людина: 고개가 수그러지다 (букв. схиляється голова). Порядна людина: 낯이 떳떳하다 (букв. гідне обличчя). Товариський: 얼굴이 넓다 (букв. широке обличчя), 낯이 넓다, 발이 넓다 (букв. широка нога). Довірливий: 귀가 무르다 (букв. м'які вуха), 귀가 여리다, 귀가 약하다 (букв. слабкі вуха), 귀가 얇다 (букв. тонкі вуха). Людина, що вміє зберігати таємниці: 입이 천 근 같다 (букв.

рот як тисяча кин), 입이 무겁다 (букв. тяжкий рот). Чесний: 입이 여물다 (букв. охайний рот). Сором'язливий: 손이 부끄럽다 (букв. сором'язливі руки), 심장이 약하다 (букв. слабке серце). Хоробрий: 간이 크다 (букв. велика печінка), 간덩이가 크다. Добра та розумна людина: 속이 차다 (букв. заповнена душа), 속이 깊다 (букв. глибока душа), 속이 넓다 (букв. широка душа), 가슴이 넓다.

Дослідження особливостей вживання соматичного компонента, що характеризує людину, було виявлено, що така численна кількість ФО в корейській мові зумовлена наявністю функцій частин тіла, легкістю їх алегоричного осмислювання.

Виділення якостей і властивостей людини, характерних для корейської мовної особистості, свідчить про важливість цих рис у розумінні етнічних особливостей.

Незважаючи на певну мозаїчність, фразеологізми на позначення людини утворюють складну єдність. ФО з соматичним компонентом дають уявлення про зовнішність людини, її морально-етичні якості тощо. Як показало дослідження, семантичною основою для утворення оцінних номінацій людини (як позитивних, так і навпаки) служать метафоричні переносно-образні вирази.

Богуславский В.М. Человек в зеркале русской культуры, литературы и языка. – М., 1994. – 368 с.; *Даниленко Л.* Українська та чеська фразеологія в контексті етнічної культури // Мовознавство. Третій міжнародний конгрес україністів 26-29 серпня 1996 р. – Х., 1996. – С. 201-212; *Карасик В.И.* Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград; Архангельск, 1996. – С. 3-16; *Купина Н.А., Скорнякова М.Ф.* Коннотативность в семантической группе названий лиц // Классы слов и их взаимодействие. – Свердловск, 1979. – С. 92-108; *Онкович Г.В.* Українознавство і лінгводидактика. – К.: Логос, 1997. – 105 с.; 관용어 사전 / 박영준, 최경봉, 1996; www.nanet.go.kr.

Єфімова А.І., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ *VERBA DICENDI* (на матеріалі "Commentarii de bello Gallico" Гая Юлія Цезаря та "Oratio in Catilinam I" Марка Тулія Цицерона)

Стаття присвячена встановленню семантико-стилістичних особливостей verba dicendi (на матеріалі "Commentarii de bello Gallico" Гая Юлія Цезаря та "Oratio in Catilinam I" Марка Тулія Цицерона).

Ключові слова: *дієслова говоріння, лексична синонімія, групи неядерних дієслів говоріння.*

В статье рассматриваются семантико-стилистические особенности verba dicendi (на материале "Commentarii de bello Gallico" Гая Юлия Цезаря и "Oratio in Catilinam I" Марка Туллия Цицерона).

Ключевые слова: *глаголы говорения, лексическая синонимия, группы неядерних глаголов говорения.*

The article is devoted to the semantic and stylistic peculiarities of verbs of speaking (on the material of the "Commentarii de belloGallico" Gaius Julius Caesar and "Oratio in Catilinam I" Marcus Tillius Cicero).

Key words: *verbs of speaking, lexical synonymy, groups of non-nuclear verbs of speaking.*

Актуальність теми статті визначається необхідністю з'ясування семантико-стилістичних особливостей дієслів говоріння в "Записках про Галльську війну" Цезаря та "Першій промові проти Катиліни" Цицерона.

Мета статті полягає у встановленні семантико-стилістичних особливостей дієслів говоріння в "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона.

У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) з'ясувати лексичну синонімію дієслів зі значенням говоріння в "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона; 2) визначити базові дієслова говоріння в "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона; 3) виявити нейтрально марковані та експресивно забарвлені дієслова говоріння в "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона; 4) встановити групу неядерних дієслів говоріння в "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона.

Об'єкт дослідження становлять дієслова говоріння в "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона.

Предметом вивчення є семантико-стилістичні властивості латинських дієслів говоріння в "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона.

Матеріал для дослідження дібрано з "Записок про Галльську війну" Цезаря та "Промови" Цицерона. Фактичний матеріал "Записок" становлять 126 дієслів на позначення процесу говоріння та 67 дієслів говоріння з "Промови".

З боку формування смислу висловлювання особливий інтерес для дослідження становить дієслово, оскільки воно є одиницею, в семантиці якої явища навколишнього світу концептуалізуються шляхом подання ситуації об'єктивної дійсності як дії, процесу або стану. Адже саме дієсловам більшою мірою, порівняно з іншими частинами мови, притаманна здатність в згорнутому, стислому вигляді номінувати складні структури знання, які мають безліч когнітивних характеристик. Іншими словами, конкретне явище навколишньої дійсності номінується дієсловом, лексичною одиницею з індивідуалізованим змістом, який може нести нову інформацію.

У лінгвістиці дослідження дієслів говоріння відбувалося за різними напрямами. І вітчизняні [Ніколаєва 2003, Терещенко 2004], і зарубіжні вчені [Ничман 1980, Васильев 1981, Храмова 1999, Дворник 2004] ставили перед собою різні завдання. Цей клас дієслів вивчався з точки зору їх лексичної і граматичної семантики, зокрема синтаксичних властивостей; на функціональному рівні, в аспекті співвідношення мислення й мови, з точки зору логіко-семантичних властивостей дієслів мовлення.

Тривалий час об'єктом аналізу слугували дієслова, що позначають лише процес мовлення в його чистому вигляді. Дієслова ж, що реалізують якусь діяльність в акті мовлення, не розглядались. Засновники цього підходу до вивчення дієслів мовлення були схильні вважати [Ничман 1980, Васильев 1981], що ці мовні одиниці називають процес мовлення у його найбільш загальному вимірі. Іншими словами, досліджувані дієслова слід розглядати поза характеристикою звучання, тону, емоційної оцінки. З'ясувати ж будь-яку додаткову інформацію про висловлення ми можемо тільки за наявності у дієслова однієї з конструкцій, що

демонструє зміст висловлювання або предмет мовлення: конструкції з прямим або непрямим додатком, з прямою мовою або з підрядними додатковими або обставинними.

У подальших дослідженнях став враховуватися взаємозв'язок між лексико-граматичною сполучуваністю дієслова і його лексичним значенням. Основоположники цього підходу [Храмова 1999, Ніколаєва 2003] зараховують до тематичного розряду дієслів говоріння ті дієслова, які, як одиниці словника, поза контекстом позначають процес говоріння.

У новітніх дослідженнях цієї лексико-семантичної групи дієслів вчені [Дворник 2004, Терещенко 2004] звертали увагу на всі дієслова, які зазвичай позначають процес мовлення, що значно розширило кордони даного класу.

Так, найуживанішими дієсловами говоріння в "Записках" Цезаря є *loqui – говорити* та *dicere – сказати (…,qui ad hunc modum locuti;… – …,які у такий спосіб говорили;… [Cs,XXXI]; Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est… – Їх одна частина, яку як було сказано займають галли… [Cs,I]).* Саме цим дієсловам, що є ідентифікаторами всього семантичного поля мовлення, притаманний найбільш потужний семантичний потенціал. Найпоширенішим дієсловом говоріння в Цицерона є: *dicere – говорити, стверджувати, називати* (*…caede te contendum esse dicebas. –…ти казав, що був би задоволений моєю загибеллю? [C,[7]III.]).* Інші ж дієслова є похідними з різноманітними семантичними відтінками.

У межах нашої статті розглянута лексична синонімія дієслів говоріння в "Записках"Цезаря та "Промові" Цицерона.

Не викликає сумніву синонімічність латинських дієслів *dicere – говорити; називати, appellare – звати; звертатися, loqui – мовити; говорити, розмовляти, розповідати, називати, con-loqui – розмовляти, agere – говорити, обговорювати, розмовляти, вести перемовини, negare – відмовляти, increpitare – кричати, confirmare – стверджувати(…confirmasti te ipsum esse exiturum,… – …підтвердив, що ти сам вже поїдеш з міста,…[C,[9]IV]), cohortare – підбадьорювати(…reliquos cohortatus milites,… – …підбадьоривши інших солдат,… [Cs,XXV])* тощо. Кожне із цих слів стає домінантою окремого синонімічного ряду, компоненти якого мають спільне значення, що найвиразніше виявляється в лексемах *dicere – говорити, loqui – мовити.*

У Цезаря досить великий і семантично місткий синонімічний ряд дієслів на позначення говоріння/мовлення (verba dicendi) утворемо з базових нейтрально маркованих дієслів: *nuntiare* – повідомляти, *renuntiare* – розголошувати, *enuntiare* – переказувати, *denuntiare* – сповіщати, *ostendere* – повідомляти, *facere* – сповіщати *(Caesaricumidnuntiatumesset,… – Коли Цезарю це було повідомлено,… [Cs,VII]*. У Цицерона також доволі великий синонімічний ряд дієслів говоріння складається з базових нейтрально маркованих дієслів: *dicere* – стверджувати, *confirmare* – підтверджувати, *ajo* – стверджувати, *probare* – схвалювати, *feteri* – визнавати, *agnoscere* – визнавати *(… agnoscas odium omnium justum … – … ти визнаєш справедливою ненависть усіх … [C,[17]VII])*та з експресивно забарвлених дієслів: *desistere* – відмовлятися, *carere* – відмовлятися, *deponere* – відмовляти, *infitiari* – заперечувати, *negare* – заперечувати *(Num negare audes? – Чи навжуєшся ти заперечувати?[C,[8]IV])*.

У "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона можна виділити 4 групи базових дієслів говоріння: а) дієслова мовленнєвого повідомлення (ДМП), напр. *nuntiare, renuntiare, enuntiare, denuntiare, ostendere, facere (повідомляти, розголошувати, переказувати, розмовляти, сповіщати, повідомляти) – (Caesari renuntiatur… – Цезарю повідомлено… [Cs,X]; comperire, praedicere (дізнаватися, передвіщати)* – (Haec ego omnia … *comperi*;… – Про все це … *я дізнався;… [C,[10]IV]*;б) дієслова мовного спілкування (ДМС), напр. *con-loqui – розмовляти, loqui – мовити; говорити, розмовляти, розповідати, називати, agere– говорити, обговорювати, розмовляти, вести перемовини(…uti … cum eo agere liceret. – …щоб … він дозволив з ним переговорити. [Cs,XXXI]); agere – говорити, consulare – обговорювати, радитися, suadere – рекомендувати, радити, пропонувати, loqui – говорити, розповідати, interrogare – питати (Interrogas me, num in exilium;… – Ти питаєш мене, невже у вигнання;… [C,[13]V]);*в) дієслова звертання (ДЗ), напр. *appellare – звати; звертатися (……centurionibus nominatim appellatis… – …[Цезар] звернувшись поіменно до центуріонів… [Cs,XXV]), dicere – називати (Omnibus rebus ad profectionem comparatis diem dicunt,… – Приготувавши всі речі для від'їзду, вони назвали день,… [Cs,VI]); nominare, dicere, agere (звертатися, називати)*

– (Quae [respublica] tecum, Catilina, sic agit – Вона(батьківщина) до тебе так звертається.[C,[18]VII]); г) дієслова мовленнєвого впливу (ДМВ), напр. *loqui – говорити (…,qui ad hunc modum locuti;… – …,які у такий спосіб говорили;… [Cs,XXXI]); cohortare – спонукати, підбадьорювати (Milites non longiore oratione cohortatus… – Коротко спонукнув (підбадьорив) промовою воїнів… [Cs,XXI].; polliceri – запевняти, обіцяти, convocare – скликати (…, quos convocaveris, … – …, кого скликав, … [C,[1] I]).*

У перших двох книгах Цезаря та в першій промові Цицерона можна виділити дієслова говоріння з нейтрально маркованим та експресивно забарвленим значенням. Аналіз зібраного фактичного матеріалу засвідчив, що нейтрально маркованих – 35 дієслів у Цезаря *(напр. His Caesar ita respondit: – Цезар їм так відповів: [Cs,XIV]); та* 21 нейтрально марковане дієсловоу Цицерона *(напр. Dixi ego id enim senatu. – І я ж сказав в сенаті. [C,[7] III])*, а експресивно забарвлених – 25 дієслів у Цезаря *(напр. Unum petere ac deprecari:… – Одне вимагали та наполегливо вимолювали:… [Cs,XXXI]);* та 24 експресивно забарвлених дієслів у Цицерона *(напр…., Num infitiari potes…? – Але чи ти можеш заперечувати…?[C,[7]III]).*

Загалом, у Цезаря подано 91 приклад нейтрально маркованих дієслів, враховуючи різні значення одного й того ж дієслова та 35 прикладів експресивно забарвлених дієслів говоріння, враховуючи вирази. Як видається, в перших двох книгах Цезаря майже втричі переважають нейтрально марковані дієслова над експресивно забарвленими дієсловами говоріння. У Цицерона ж у цілому виділено 40 прикладів нейтрально маркованих дієслів та 27 прикладів експресивно забарвлених дієслів говоріння. На відміну від Цезаря, у Цицерона експресивно забарвлені дієслова переважають над нейтрально маркованими дієсловами говоріння.

Проаналізувавши корпус дієслів говоріння в "Записках" Цезаря та "Промові" Цицерона, виділяємо 4 групи неядерних дієслів говоріння: 1) дієслова, що характеризують зовнішню сторону мовлення *(…atque increpitare vocibus,… – …і сварили словами,… [Cs,XXX]; eos nondum voce volnero! – Все ще не наважуюсь допекти словами! [C,[9]IV])*; 2) дієслова, що мають значення повідомлення, передавання інформації *(…ut postea ex captivis comperit,… – …як він пізніше дізнався від полонених,…*

[Cs,XXII]; Cum a me quoque id responsum tulisses,… – Коли від мене ти також отримав цю відповідь,… [C,[19]VIII]); 3) дієслова мовленнєвого впливу, спонукання *(…nam his utrisque persuaserant… – …бо тих та інших переконали (вмовили)… [Cs,XVI]); …, concita perditos cives, …- …, скликай пропащих громадян, … [C,[23]IX];* 4) дієслова мовленнєвої взаємодії, контакту *(……ab eo petere vellent. – Вони хотіли у нього попросити. [Cs,XXX]); …,ut domi meae te adversarem, rogasti. – …попросив, щоб я тримав тебе в своєму будинку[C,[19]VIII])*.

За лексичною розмаїтістю словника й частотністю його одиниць перше місце у Цезаря посідає друга група, яка налічує 35 дієслів. За кількісним складом переважають одиниці зі значенням мовленнєвого впливу (третя група) і взаємодії (четверта група): 22 та 15 лексем відповідно. Останнє місце з погляду частоти вживання посідає перша група, до якої належать 6 дієслів. У Цицерона друга та третя групи налічують майже однакову кількість лексем: 11 та 10 дієслів говоріння. Перша та четверта групи мають також майже однакову кількість дієслів. Третє місце посідає перша група, до якої належать 8 дієслів, що характеризують зовнішній бік мовлення. І останнє місце посідає четверта група, яка містить 7 дієслів говоріння.

Васильев Л.М. Семантика русского глагола. – Уфа: Изд-во Башк. ун-та, 1981. *Дворник О.Д.* Функциональная категоризация глаголов говорения в современном английском языке: Дис. ... к. филол. н. – Белгород, 2004. – 157 с. *Ніколаєва Н.Г.* Семантично-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення: Автореф. дис. … к. філол. н. – К., 2003. – 29 с. *Ничман З.В.* Глаголы говорения (устной речи) в современном русском языке: Автореф. дис. … к. филол. н. – Томск, 1980. – 184 с. *Терещенко Л.* Лексична синонімія: спроба аналізу функціональної тотожності // Вісник Львівськ. ун-ту, 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 280-285. *Храмова Г.А.* Глаголы говорения в метакоммуникативных выражениях // Аспекты лингвистических и методических исследований. – Архангельск, 1999.

Список використаних джерел

C. Iulli Caesaris. Commentarii de bello Gallico, lib. I. – М.: Иностранная литература, 1946. – 179 с. *M.Tulli Ciceronis.* Oratio in Catilinam prima in senatu habita. – М.: Иностранная литература, 1947. – 102 с.

Заденська К.Е.**,** асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ІСПАНСЬКИХ МОРФОЛОГІЧНИХ ЗАСОБІВ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ЗНАЧЕННЯ
(на матеріалі перекладів художньої літератури)

У статті висвітлено питання перекладу українською мовою іспанських морфологічних засобів інтенсифікації значення на матеріалі перекладів художньої літератури, а саме творів Габріеля Г.Маркеса, Е.Сабато та Х.Кортасара.

Ключові слова: *інтенсифікація, деінтенсифікація, експресивність, гіперболізація, інтенсив, інтенсифікатор, морфологічні засоби, префікси, суфікси, перекладацькі трансформації, відтворення.*

В статье рассматривается вопрос перевода на украинский язык морфологических средств интенсификации значения на материале переводов художественной литературы, а именно в произведениях Габриеля Г.Маркеса, Э.Сабато и Х. Кортасара.

Ключевые слова: *интенсификация, деинтенсификация, экспрессивность, гиперболизация, интенсив, интенсификатор, морфологические средства, префикс, суффикс, переводческие трансформации, воспроизведение.*

This article deals with the translation into Ukrainian of the morphological means to intensify the meaning. It is based on the translations of the fiction works, in particular on the novels of Gabriel G.Mбrquez, Ernesto Sabato and Julio Cortбzar.

Key words: *intensification, intensify, deintensification, expressivity, hiperbolization, intensificator, prefix, suffix, translation transformations, reproduction.*

Досягнення адекватності перекладу неможливе без урахування таких складових оригінального тексту, як його стилістичні параметри, зокрема засоби увиразнення, емотивність та інтенсивність. Серед мовленнєвих засобів, що дозволяють автору виразити найтонші нюанси авторської інтенції, – засоби градуйованої оцінки та експресивності, що досягається низкою стилістичних та лексико-граматичних засобів. До них належить категорія інтенсивності.

Актуальність дослідження визначається значною роллю морфологічних засобів при створенні стилістичного прийому інтенсифікації у тексті та необхідністю їх адекватного відтворення у перекладі. *Новизна* пропонованого дослідження полягає в тому, що перекладознавчий аналіз морфологічних засобів інтенсифікації вперше здійснюється на матеріалі творів іспаномовних письмеників та їх українських перекладів. *Метою* статті є детальний аналіз засобів вираження інтенсифікації, зокрема морфологічних засобів, та шляхів їх відтворення у перекладі. *Об'єкт* даного дослідження – твори Габріеля Г. Маркеса "Кохання в час холери", "Записник з моїми сумними курвами", оповідання Х.Кортасара "Інше небо", "Південна автострада" та "Всі вогні – вогонь", а також роман Е.Сабато "Тунель". *Предметом* дослідження є іспанські морфологічні засоби вираження інтенсивності та лексико-стилістичні трансформації, що використовуються для їх відтворення в українських перекладах.

Категорія інтенсивності, її особливості та засоби вираження у мові та мовленні протягом останніх десятиліть привертають увагу багатьох вчених, зокрема Ю.Л. Воротнікової, І.І. Турансько-го, С.М.Колеснікова, А.В.Прокопенко, М.Т.Щебраня, І.В. Удовенко, М. Альбельда Марко, Л. Гомес Торрего та багато інших. Їхній інтерес до цього мовного явища обумовлено низкою причин. Категорія інтенсивності надає характеристику дії, предмету та ознаці, а також активно функціонує в семантичній структурі дієслів, іменників, прикметників, фразеологізмів та на рівні цілісного тексту. На думку Присяжнюк Т.А., інтенсифікація є семантичною категорією та може проявлятися в плані конотації та денотації [4].

Структура даної категорії визначається такими основними філософськими категоріями, як кількість, якість та міра.

Саме через це інтенсивність як прояв кількості характеризує лише ті ознаки, для яких властива градуальність. Градуальними є не лише кількісні ознаки, а й якісно-оцінні. Інтенсивність ознаки – це відхилення від певної еталонної кількості ознаки, тобто рівень кількісної зміни ознаки у тих розмірах, що не викликають зміни якості [4].

Для точного визначення предмету дослідження необхідно точне його тлумачення та з'ясування співвідношення з близькими та протилежними за значенням явищами. Зокрема, це експресивність. Низка дослідників вважають, що інтенсивність можна трактувати як міру експресивності. Формальні та функціональні аспекти категорії експресивності та інтенсивності повністю співпадають, в той час як змістовний аспект інтенсивності відрізняється від змістовного аспекту експресивності. Слід зазначити, що інтенсивність є завжди експресією, хоча експресію не зажди можна вважати інтенсивністю. У вузькому значенні експресивність визначається як збільшення вираження ознаки референта, а також посилення якості чи збільшення кількості сигналу. Протилежними до неї є нейтральні засоби. Слова та фразеологізми, що мають експресивні характеристики, легко виявити, порівнявши їх з нейтральними еквівалентами. Експресивність в широкому трактуванні є "виразність", тобто вплив, що чинять на чуттєву сферу певні мовні одиниці [4].

Для створення ж інтенсивності, як складової творення експресивності тексту, обираються найбільш стилістично марковані засоби. Зв'язок категорії інтенсивності із експресивністю сприяє створенню образності тексту, а також виконує художню функцію [2].

Інтенсифікацію потрібно відрізняти від гіперболізації, що є навмисним перебільшенням, підсиленням експресивності, що надає висловлюванню емфатичний характер. За своїми функціями це близькі явища, але інтенсифікація не містить того свідомого, явного, ірреального перебільшення, яке має місце при гіперболізації [Родіонова 2005, 158].

Варто зазначити, що контекст відіграє важливу роль у створенні інтенсифікації, адже в одному контексті певні мовні засоби можуть мати інтенсифікативну дію, а в іншому – ні.

Процес, зворотній до інтенсифікації, називають процесом деінтенсифікації, він уособлює рух вниз по шкалі інтенсивності. З логічної точки зору деінтенсифікатор послаблює інтенсифікативну дію, оскільки означає менший ступінь ознаки, меншу силу впливу на адресата, але психологічно такі поєднання створюють ефект підсилення, нарощення. Деінтенсифікатор немов готує сприйняття одержувача інформації до того, що надалі з'явиться

крайній або високий ступінь якості. Деінтенсифікатори та інтенсифікатори можуть вживатися у поєднанні та бути модифікаторами оцінки, підсилюючи загальне значення тексту. За подібного поєднання, спостерігається перехрещення позитивного і негативного та виникає стилістичний ефект іронії, що веде до зниження категоричності висловлювання. Саме цій меті служать деінтенсифікатори, включені у структуру висловлювання. Таким чином завдяки своїй "зменшуваності" деінтенсифікатор підкреслює "підсиленість" інтенсифікатора [Щербань Т.М. 2002, с.213-217].

Інструментами інтенсивності є інтенсифікатори, вони можуть виражати як кількісну, так і якісну інтенсивність в залежності від семантики слова, що якого додаються [Безрукова 2004, 2].

Прагматична роль інтенсифікаторів, як зазначає О.М.Вольф, є подвійною: вони підсилюють ілокутивну силу впливу на адресата й одночасно збільшують або зменшують категоричність висловлювання шляхом підкреслення його суб'єктивної сторони. Інтенсифікатори підсилюють констатацію факту, вносять відтінок впевненості в питання, трансформують прохання в наполегливе спонукання, наказ тощо. Використання інтенсифікаторів допомагає слухачеві визначити, на яких елементах висловлювання варто зосередити увагу [Коваль Н.М. 2002, с.141-146].

Саме тому адекватне відтворення інтенсифікаторів при перекладі – надзвичайно важливе, адже саме вони служать носіями інформації, що містять певний відтінок емоцій, які вкладає письменник у свій твір. Невірний переклад може частково або навіть повністю змінити стилістичне наповнення тексту, порушуючи авторський задум та його втілення, і, таким чином, не відповідати критеріям адекватності художнього перекладу.

Дослідники зазначають, що існують різні категорії інтенсифікаторів: лексичні, морфологічні, стилістичні та синтаксичні. Засоби вираження інтенсивності залежать від особистості автора, його індивідуальних уподобань та мовного темпераменту.

Для досягнення інтенсивності письменники частіше за все використовують мовленнєві засоби об'єднанні лексико-семантичною категорією синонімії, антонімії, конверсії, гіпонімії. Наступним засобом створення інтенсивності у тексті за частотою вживання можна вважати словотвір та фразеологію. Екс-

пресивність тексту формується через свідомий та підсвідомий вибір таких мовних засобів, які сприяють максимально точному донесенню художнього задуму [2].

Експресивний характер категорії інтенсивності вимагає чіткого розуміння таких понять, як інтенсиви та інтенсифікатори. Інтенсив є одиницею, що виражає ознаку яскравіше та інтенсивніше, ніж інші члени граматичних парадигм, лексико-семантичних та фразео-семантичних груп.

Квалітативний, тобто якісний інтенсив – це лексична одиниця, у семантиці якої домінує поняття інтенсивності якості.

Квантативний, тобто кількісний інтенсив – це одиниця, що характеризує парадигми із великою кількістю членів: числівників, формально та семантично пов'язаних із ними слів інших частин мови[2].

Інтенсифікатор, в свою чергу, розглядається як лексична або морфологічна одиниця, що у поєднанні з іншим лексичним засобом надає останньому інтенсифікативне значення.

Інтенсивність притаманна майже всім функціональним стилям мови. У своєму дослідженні ми зосередили свою увагу на стилі художньої літератури, адже саме в ньому можливо зустріти все різноманіття проявів цього мовного явища.

Нижче наведено приклади різноманітних засобів інтенсифікації.

До морфологічних засобів можна віднести засоби творення інтенсифікації за допомогою префіксів та суфіксів.

Серед лексичних засобів М. Альберда Марко виділяє наступні: окремі лексеми (*currar – багато працювати, gigantezco – величезний*); фразеологізми (*corto de mente – недоумкуватий, mбs blanco que la pared – білий як стіна, delante de sus narices – перед носом*), сентенції (*al pan, pan y al vino, vino*).

Синтаксичними засобами творення інтенсифікації вважаються лексичні структури, які містять окремі лексичні елементи у фіксованій позиції і характеризуються зсувом своєї семантики: прислівники (*nada bueno, muy, menudo, tanto*), числівники (*cien ojos, mil veces*), іменники (*pedazo de pan, noticia bomba*). До інших синтаксичних засобів відносяться сталі фразосхеми детермінативного типу (*un huevo de gente, la caca de estudiantes, un*

horror de pelнcula), синтаксичні структури, що містять сему інтенсифікації (*los ajos me gustan hasta crudos, estar para el arrastre*), вищий ступінь порівняння та різні способи його вираження (*con todo el carico del mundo, el negocio del siglo*), повтори, перерахування, а також інші структури.

До стилістичних засобів відносять іронію, метафору, гіперболу, порівняння, синекдоху та метонімію [М. Альбельда Марко 2005, с.57-169].

У пропонованій статті розглядаються морфологічні засоби інтенсифікації в іспанській прозі та їх відтворення в українських перекладах.

Проаналізуймо найбільш вживані префікси, що можуть служити морфологічними засобами вираження інтенсифікації (*sobre-, super-, extra-, archi-, extra-, hiper-, in/im-, infra-, macro-, mega-, micro-, requete-, sub-, ultra-*) та способи їх відтворення української мовою. Варто зауважити, що один і той же префікс може надавати різноманітні відтінки значенню лексичної одиниці, в тому числі бути інтенсифікатором кореня слова. Наступні префікси є найбільш вживаними та яскраво вираженими у творах, які розглядалися:

Префікс *sobre-* часто застосовується при формуванні стилістично забарвлених іменників, дієслів та прикметників, що містять сему інтерсифікації*:*

1) *Sentн deslizarse debajo de mi mesa algo que no me pareciy un cuerpo vivo sino una presencia sobrenatural que me rozy los pies...* [Mбrquez 2004, 22] – *Я відчув як під столом шмигнуло щось, що видалось мені не чимось живим, а присутністю потойбічного, що ледь торкнулося моїх ніг…* [Маркес 2005, 19];

2) *el valse terminy con un silencio sobrenatural* [Mбrquez, 79] – *вальс закінчився посеред неприродної тиші* [Маркес 1999, 138];

3) *Juvenal Urbino lo habнa observado a lo largo de su matrimonio, sobre todo al principio, contra suya desde hacнa trecientos acos, y sin embargo braceaba por entre frondas de corales acuchillados sin tropezar con nadie, con un dominio del mundo que no podнa ser sino un instinto sobrenatural* [Mбrquez, 131] – *Хувеналь Урбіно спостерігав за дружиною весь час, а надто на початку, коли вона була чужинкою в середовищі, ось*

уже триста років настроєному вороже до того середовища, з якого вийшла вона, а проте вона плавала крізь хащі гострих, наче ножі, коралів, жодного разу не поранившись, і таке вміння уникати світських небезпек можна було пояснити хіба надприроднім інстинктом [Маркес 1999, 234];

4) *Florentino Ariza sintiy entonces que un viento sobrenatural lo sacy de su centro: ella lo habna visto* [Mбrquez, 163] – *Отоді Флорентіно Аріса й відчув, як його мовби овіяло божественним вітром: Ферміна Даса побачила його* [Маркес 1999, 296]. Як бачимо, при перекладі вищезгаданий прикметник може мати різні еквіваленти в залежності від контексту та сполучуваності слів. У першому прикладі, використовуючи прикметник *sobrenatural* письменник говорить про щось "*загадкове, нереальне, в певній мірі жахливе, про те, що йде не з цього світу*", саме тому еквівалент "*потойбічний*" є досить вдалим. У другому прикладі прикметник "*sobrenatural*" виступає означенням до іменника "*тиша*", яка на думку автора є "*дивною, незвичайною та нетиповою*", саме тому в українському перекладі контекстуальним еквівалентом виступає прикметник "*неприродній*". У третьому прикладі автор говорить про "*un instinto sobrenatural*", іншими словами "*інстинкт, вищий за звичайні здібності людини*", а точніше "*надприродній інстинкт*". В останньому прикладі "*sobrenatural*" є означенням до іменника "*вітер*". На думку автора вітер у творі прекрасний, чарівний, незвичайний, немов із іншого світу, а точніше "*божественний*". Отже, ми бачимо, що контекст грає надзвичайно важливу роль при виборі відповідної лексеми із синонімічного ряду еквівалентів для прикметника "*sobrenatural*". Всі еквіваленти є вірними та містять інтенсифікативне забарвлення. Використано лексичні (*потойбічний, божественний*) та морфологічні (*не-, над-*) способи творення інтенсифікації.

Super-:

1) *uno se cree a veces un superhombre* [Sбbato, 2] – *дехто часом вважає себе надлюдиною* [Сабато 1996, 5] – перекладач О.Буценко зберіг сему інтенсифікації у перекладі. Для формування інтенсифікатора використано український інтесифікативний префікс *над-*.

Extra -:

1) *Empeсй por el hecho mбs extraordinario* [Sбbato, 20] – *Почав з найдившіного* [Сабато 1996, 41];

2) *parece extraordinariamente claro* [Sбbato, 20] – *коли щось видається надзвичайно простим* [Сабато 1996, 41] – у творі Е.Сабато зустрічаємо декілька перекладів інтенсифікатору *extraordinario*. У першому реченні інтенсифікація збережена за допомогою префікса-еквівалента, що виражає найвищу міру порівняння та надає інтенсифікативне значення, в українській мові префікс *най-*. Подібне спостерігається у другому прикладі. Варто зазначити, що в українській мові синонімічний ряд еквівалентів іспанському *extraordinario* є достатньо розлогим. Необхідний варіант обирається відповідно до контексту та сполучуваності слів.

Вживання наступних суфіксів для формування інтенсифікації є найбільш частотним: *-нsimo, -ada, -ajo, -al, -ales, -amen, -azo, -eda, -eras, -illo, -ito, -mente, -ola, -olis, -orro, -ucho, -udo* та інші. Проаналізуємо відтворення найбільш вживаних суфіксів у творах іспаномовних письменників.

-ada:

1) *contuvo una risotada* [Cortбzar 1996, 16] – *стримав усміх* [Кортасар, 223] – перекладач вжив більш нейтральне слово "усміх" при перекладі. Морфологічну інтенсифікацію оригіналу можна перекласти за допомогою додавання інтенсифікаторів у перекладі та складнопідрядного речення: *він ледве стримався, щоб не розреготатися.*

- azo:

1) *al primer timbrazo* [Mбrquez 2004, 34] – *при першому дзеленканні* [Маркес 2005, 28] – при перекладі вдало відтворено інтенсифікацію за допомогою використання інтенсифікативного суфіксу в українській мові. Потрібно додати, що зазвичай не всі іменники із інтенсифікативним суфіксом реєструються у словнику, але для лексеми *timbrazo* знаходимо переклад *голосний дзвінок*;

-isimo:

1) *Descubrir debajo de sus mejores acciones un sutilнsimo ingrediente de vanidad o de orgullo* [Sбbato, 3] – *під її найкращими вчинками ховалася найтонша часточка марнотратства чи гордощів* [Сабато 1996, 6] – суфікс *-нsimo* є вираженням найви-

щого ступеню порівняння(Superlativo Absoluto), що в свою чергу можна вважати засобом інтенсифікації. В українській мові використано аналогічну синтетичну форму найвищого ступеню порівняння, що формується за допомогою префікса *най-*;

2) *Me recibiy con una cortesna irynica y me presenty a una mujer flaca que fumaba con una boquilla largunsima*. [Sбbato, 34] – *Він зустрів мене з іронічною гостинністю і представив тонкій жінці, яка курила сигарету в довжелезному мундштуку* [Сабато 1996, 70] – в перекладі використано морфологічний засіб творення інтенсифікації в українській мові, а саме суфікс "*-езний*". Інтенсифікацію збережено;

3) *Es probable, pues, que aquella sensaciyn resultase de la diferencia de potencial entre los muebles modernos, limpnsimos, funcionales* [Sбbato, 6] – *Отож, можливо, це відчуття випливало з прихованої різниці між сучасними меблями, виблискуючими й функціональними* [Сабато 1996, 12] – У зазначеному фрагменті суфікс *–nsimo* виражає інтенсифікацію значення прикметника *limpio*. При перекладі не вдалися до формування найвищого ступеню порівняння за нормами української мови. Перекладач використав прийом семантичного розвитку та вжив лексичну одиницю *виблискуючий*;

Проаналізувавши вживання морфологічних засобів для створення інтенсифікації в іспанській мові та їх відтворення українською ми дійшли висновків про те, що в обох мовах використання префіксів та суфіксів для створення інтенсифікації значення є достатньо частотним. В той же час можна спостерігати асиметрію у їх вживання, тобто інтенсифікацію, створену морфологічним засобом в оригіналі, можна при перекладі передати лексичним чи синтаксичним способом. Не всі перекладачі віддають належну увагу адекватному відтворенню інтенсифікації, хоча цей мовний феномен є одним із засобів передачі інтенції автора, який не потрібно недооцінювати. Найбільш вживаними суфіксами для формування інтенсифікації є *–ito, -illo, -aza* та *–ada*. Майже в усіх випадках вони відтворені в українській мові за допомогою відповідних суфіксів. До найбільш вживаних префіксів можна віднести: *des-, in, im-* та *sobre-*. Для їх відтворення застосовуються різноманітні лексичні засоби – інтенсиви,

що вже містять інтенсифікацію у собі. При виборі морфологічних засобів для створення інтенсифікації іспанські письменники віддають перевагу суфіксам. Для української мови вживання суфіксів для створення інтенсифікації є також більш природнім.

1. *Безрукова В.В*. Интенсификация и интенсификаторы в языке и речи: Дис. канд. филол. наук [Електронний ресурс]. – 2003 – Режим доступу: http://www.twirpx.com/file/467335/ 2. *Бородкина О.А*. Категория интенсивности как средство выражения экспрессивности в художественной прозе И.А. Бунина и А.И. Куприна: Дис. канд. филол. наук [Електронний ресурс]. – 2007 – Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/kategoriya-intensivnosti-kak-sredstvo-vyrazheniya-ekspressivnosti-v-khudozhestvennoi-proze-i. 3. *Коваль Н.М.* Інтенсифікаційна роль заперечних речень в іспаномовному суспільно-політичному дискурсі// Проблеми семантики слова, речення та тексту: збірник наукових статей / Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2002. – Вип. 8. – С. 141-145. 4. *Присяжнюк Т.А.* Языковая категорія экспрессивности и сопряженные с ней лингвистические явления [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sgu.ru. 5. *Щербань М.Т.* Сумісне вживання інтенсифікаторів та деінтенсифікаторів у реченні // Проблеми семантики слова, речення та тексту: збірник наукових статей / Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2002. – Вип. 1. – С. 213-217. 6. *Родионова С.Е.* Семантика интенсивности и ее выражение в современном русском языке // Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры под ред. А.В. Бондаренка – Санкт – Петербург: Наука, 2005. – С. 150 – 166. 7. *Marta Albelda Marco.* La intensificaciyn en el espacol coloquial. – Valencia: Univesidad de Valencia. Servei de Publicacions – 2005.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. *Кортасар Х*. Таємна зброя/ Пер. з ісп. Ю.Покальчук – К: Дніпро, 1983. 2. *Маркес Г.Г.* Записник з моїми сумними курвами //Журнал іноземної літератури Всесвіт – К.: ТОВ Видавничий дім "Всесвіт" та Національна Спілка письменників України, 2005 – С. 3-38. 3. *Маркес Г.Г.* Кохання в час холери. – Львів: Класика, 1999. – 346с. 4. *Сабато Ернесто*. Тунель/ Пер. з ісп. О. Буценко – К.: ВДЦ "Графіті", 1996. 5. *Cortбzar Julio*. Todos los fuegos el fuego – Barcelona: edhasa, 1996. 6. *Mбrquez, Gabriel G.* El amor en los tiempos de cylera // www.librosgratisweb.com. 7. *Mбrquez, G.G.* Memoria de mis putas triestes // www.biblio3.url.edu.gt. 8. *Sбbato Ernesto*. El tьnel // http://letrahispanica.com/blog/wp-content/uploads/2011/05/eltunel.pdf.

Зайчук К. В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ОНОМАТОПЕЇЧНИХ ДІЄСЛІВ ГОВОРІННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ "ВОЛОДАР ПЕРСНІВ" ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ

Стаття присвячена труднощам перекладу ономатопеїчних дієслів говоріння в романі Дж. Толкіна "Володар Перснів". Проаналізована природа звуконаслідувальних дієслів, їх семантика та шляхи їх адекватного відтворення українською та російською мовами.
Ключові слова: *ономатопея, звуконаслідувальні дієслова, дієслова говоріння, переклад дієслів мовлення.*

Статья посвящена трудностям перевода ономатопеических глаголов говорения в романе Дж. Толкиена "Властелин Колец". Проанализирована природа звукоподражательных глаголов, их семантика и способы адекватной передачи на украинском и русском языках.
Ключевые слова: *ономатопея, звукоподражательные глаголы, глаголы говорения, перевод речевых глаголов.*

The article focuses on the difficulties of translating onomatopoeic verbs of speech in the novel "The Lord of the Rings" by J. R. R. Tolkien. The research highlights the nature of sound denoting verbs, their semantics and ways of adequate translation into Ukrainian and Russian.
Key words: *onomatopoeia, sound denoting verbs, verbs of speech, translation of verbs of speech.*

Традиційно до дієслів говоріння відносять ті, які позначають власне процес мовлення, протиставляючи їх дієсловам, що позначають будь-яку іншу дію, реалізовану в процесі мовлення. Але мовленнєва ситуація може передаватися дієсловами, які не є традиційними лексемами говоріння. Йдеться про метафоризовані дієслова, що означають: а) звуки тварин, птахів; б) різні типи шумів (у тому числі звуки неживої природи); в) рух і механічні дії. Саме ономатопеїчні дієслова в романі Дж. Толкіна "Володар Перснів" є об'єктом нашого дослідження. Предмет дослідження – особливості перекладу дієслів говоріння, отриманих у результаті метафоризації та метонімізації.

Хоча в лінгвістиці дослідження дієслів говоріння (або дієслів мовлення, комунікативних дієслів) вже тривалий час відбувається за різними напрямками, у перекладознавстві мовленнєві дієслова дуже рідко ставали об'єктом наукової розвідки, незважаючи на їх важливість і значущість. Мета статті – дослідити дієслова мовлення саме у перекладознавстві через їхню функціональну значущість (їх використовують для введення прямого та непрямого мовлення), оскільки вони репрезентують як безпосередньо акт комунікації між діючими особами в художньому творі, так і авторські ремарки.

Динаміка розвитку англійських ономатопів демонструє, що багато з них втрачають своє первинне звуконаслідувальне значення, змінюють його під впливом нових значень (наприклад, виключення високотональних джерел із значення ономатопів "chatter" під впливом значення "базікати") або набувають нової структури значення. Це свідчить про те, що звуконаслідувальна система в цілому динамічна і, розвиваючись, розбудовується і переструктурується. Світ, що звучить навколо людини, змінюється, змінюється репрезентація звукових концептів, і разом з тим змінюється будова звуконаслідувальної системи, зрушуючись у бік позначення звучань людини і артефактів. Природно, що звукономінація інших джерел зміщується на периферію [Тимошилова, Ромашина 2009, 127].

Коли мова персонажа характеризується з погляду звучання, її виразності (*цідити крізь зуби, запинатися, верещати тощо*), то перекладач повинен підбирати еквівалент із урахуванням психологічного і фізичного стану мовця. У цьому випадку мова служить не тільки засобом вираження думок, понять, але й засобом їх створення і розвитку, а ці процеси, у свою чергу, тісно пов'язані з почуттями, волею, світоглядом, поведінкою людини, тому що визначають її особистісну характеристику. Тому при перекладі цих дієслів варто виходити з особистісних установок, цілей, мотивів та інтересів мовця.

Важливим аспектом є дескриптивні дієслова, що позначають ті сторони мовленнєвої дії, що стосуються вимови слів та фраз, зовнішньої сторони діалога. Вони описують манеру мовленнєвої поведінки суб'єкта (*murmur*, *mutter, whine, moan*), спо-

сіб здійснення мовленнєвої дії (деякі артикуляційні характеристики – *lisp, stutter*).

Переклад дієслів мовлення і особливо дієслів "неговоріння", що вживаються у значенні мовленнєвих, вимагає співвіднесеності з цілісним контекстом. Кожне дієслово говоріння, як в оригіналі, так і в перекладі, співвідноситься з масою інших елементів тексту і тому, навіть при перекладі окремого дієслова мовлення, завжди доводиться враховувати роль оточення – контексту, який у певних випадках може вимагати або "підказувати" необхідність пошуків нового варіанту.

Таким чином, переклад дієслів говоріння можна вважати адекватним, якщо вони не лише "описують" процес мовлення, а висвітлюють його в тому чи іншому значенні, і такий прийом логічного розвитку ситуації є особливо важливим при перекладі дієслів "неговоріння", вжитих у якості мовленнєвих. Таке логіко-контекстуальне тлумачення ситуації вимагає від перекладача численних знань, на фоні яких перекладацький досвід та інтуїція мають підказати йому оптимальний варіант перекладу [Алиева 2008, 3].

Функціонування мовленнєвих одиниць є одним з основних аспектів дослідження сучасної лінгвістики. Семантика дієслів мовлення викликає значний інтерес тому, що денотатом є найважливіша складова мовленнєвої діяльності – акт вимови. Крім того, значення дієслова містить інформацію про суб'єкт говоріння, його комунікативний намір, про адресата, спосіб здійснення та інші характеристики мовленнєвого акту.

Дієслова, які характеризують спосіб мовлення:

1. з перешкодами – *stutter, lisp, babble, falter;*
2. через ніс – *snuffle, nasalize;*
3. важко дихаючи – *splutter, choke, gulp, gasp, puff;*
4. грубо – *ramble, waffle, prate, bellow, roar;*
5. сердито – *hiss, sputter;*
6. нечітко, незрозуміло – *slur, mutter, murmur, bumble, burble, buzz;*
7. тихо – *whisper, sigh, purr, muffle;*
8. впевнено, наполегливо – *declare, state, proclaim, declaim, frame, notify;*
9. не знаючи добре мови – *mumble;*

10. безперервно, багато – *blatter, burble, chatter, prate, twitter, tattle;*

11. нерішуче – *lisp, hesitate, waver;*

12. необдумано, нічого не говорячи – *babble, prattle, chatter, clatter, sputter.*

Такі дієслова дуже часто використовуються у "Володарі Перснів" – романі, написаному Дж. Р. Р. Толкіном, філологом та професором Оксфордського університету. Дж. Толкін впродовж довгого часу викладав англійську та англосаксонську мову та літературу, був знавцем багатьох мов, визначним філологом, тому його лексика характеризується неабияким багатством мовних засобів та продуманістю їх використання. Оскільки серед його героїв є багато вигаданих створінь, автор, використовуючи ономатопеїчні дієслова, підкреслює їхню специфічну манеру говоріння, завдяки якій у читача формується певний образ персонажа.

На теренах колишнього Радянського Союзу перший переклад "Володаря Перснів" російською з'явився в 1982 р., його здійснили В. Муравйова та А. Кистяківський. Цей переклад відомий своєю тенденцією до доместифікації та русифікації. Українською друком вийшли три різні переклади "Володаря Перснів": переказ для молодшого та середнього шкільного віку О. Мокровольського (2002), переклади А. Немірової (2003) та О. Фешовець (2004-2006).

Ми проаналізували твір Дж. Р. Р. Толкіна "Володар Перснів" в оригіналі та двох перекладах: українському, який виконала А. Немірова, та російському – Н. Григор'євої та В. Грушевського (1991). Визначення слів, що позначають мовленнєву дію в оригіналі, подане за такими словниками: Macmillan Dictionary (MD) та Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD). Перш за все, нас цікавили ті дієслова говоріння, що виражають лексичне значення комунікативності, маючи при цьому певне емоційне забарвлення. Саме вони можуть спричиняти труднощі в перекладі, його розбіжності зі змістом оригіналу. До них належать дієслова, що передають звуки тварин, міміку та емоції мовця, фразові дієслова та ін.

1. *'They are sailing, sailing, sailing over the Sea, they are going into the West and leaving us,' said Sam, half chanting the words, shaking his head sadly and solemnly.* [Tolkien 2005, 57]

– И вот плывут они, плывут за Море, идут на Заокраинный Запад, а нас здесь оставляют, – пригорюнившись, говорил нараспев Сэм, похоже, видя перед собой эти гордые и печальные эльфийские корабли. [Толкиен 1991, 53]

– Пливуть вони, пливуть на захід, піднявши вітрила, а нас покидають, – співучо промовив Сем, сумовито й урочисто киваючи головою. [Толкієн 2003, 47]

За тлумачними словниками дієслово *chant* має такі значення: 1) to keep shouting or singing a word or phrase many times (MD); 2) to sing or say a religious song or prayer using only a few notes that are repeated many times (OALD). Згідно з обома визначеннями, це дієслово передбачає неодноразове повторення фрази, в українському перекладі сема 'many times' не відтворена належним чином.

2. *'Mercy, lord!' whined Wormtongue, grovelling on the ground.* [Tolkien 2005, 987]

Грима упал перед ним на колени. – Сжальтесь, повелитель! – простонал он. [Толкиен 1991, 943]

Милостивий правителю! – заволав Гадючий Язик. [Толкієн 2003, 865]

whine – 1) to complain in a way that annoys other people (Macmillan); 2) to complain in an annoying, crying voice (Oxford Advanced Learner's Dictionary).

волати – те саме, що кричати; голосно кликати (Великий тлумачний словник сучасної української мови). Тут перекладач невірно підібрав відповідник, оскільки слово *волати* не має семантичного значення 'жалітися'. Краще було б вжити слово *скиглити* або *стогнати*.

3. *He seemed greatly delighted to feel the water, and chuckled to himself, sometimes even croaking in a sort of song.* [Tolkien 2005, 654]

Горлум свернул вправо – теперь они шли на юг – и с удовольствием зашлепал по воде. Он даже принялся напевать что–то, хихикал и подмигивал. [Толкиен 1991, 638]

Йому була приємна вогкість, він хихотів і навіть пробував нишком мугикати щось, начебто пісеньку. [Толкієн 2003, 586]

chuckle – 1) to laugh quietly, especially in a private or secret way (MD); croak – 2) to speak or say something in a low rough voice that sounds as if you have a sore throat (MD).

У визначенні 'to make a rough low sound, like the sound a frog makes' (OALD) зазначається природа виникнення цього дієслова, додається суб'єкт дії. Але російські перекладачі опустили ономатопеїчне дієслово *to croak*, яке передавало специфічну манеру говоріння даного персонажа.

4. *I cannot read the fiery letters,' said Frodo in a quavering voice.* [Tolkien 2005, 34]

– Я не могу прочесть, – едва слышно произнес Фродо. [Толкиен 1991, 29]

– Я не вмію читати вогняні літери, – тремтячим голосом сказав Фродо. [Толкієн 2003, 25]

Згідно з визначенням тлумачного словника, 'if somebody's voice quavers, it is unsteady, usually because the person is nervous or afraid' (OALD). Отже, російські перекладачі не передали головну семантичну характеристику дієслова *quaver* – тремтіння. .

5. *'Can't take his medicine,' they jeered. 'Doesn't know what's good for him. Ai! We shall have some fun later.'* [Tolkien 2005, 786]

Орки ржали от восторга. – Не нравится лекарство! Не понимает своей же пользы. Эй! Давай дальше! [Толкиен 1991, 759]

Орки заплескали в долоні і радісно заверещали: – Ліків боїться! Для нього ж стараються, а він... Гей-гей, як ми з ним розважимося! [Толкієн 2003, 712]

jeer – to shout or laugh at someone in an unkind way that shows you have no respect for them (MD). Обидва переклади не передають грубого та зневажливого значення цього дієслова, а, навпаки, виражають радісне ставлення, яке не передбачалось в оригіналі.

Роман "Володар Перснів" насичений ономатопеїчними дієсловами через специфіку жанру фентезі, тому його переклад вимагає обізнаності та загальної ерудиції. І російські, і українські перекладачі часом не дуже влучно відтворювали дієслова говоріння або вилучали їх, проте загалом їм вдалося передати специфічну манеру говоріння кожного персонажа. Таким чином, дослідження мовленнєвих дієслів у перекладознавстві є надзвичайно важливим, оскільки використання перекладачем неправильного відповідника може зруйнувати образ персонажа, задуманий автором, та викликати у читачів хибні асоціації.

Алиева Г. Ю. Перевод неречевых глаголов, употребляемых в значении речевых. – ПГЛУ: Университетские чтения, 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступа: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/V/uch_2008_V_00025.pdf. *Тимошилова Т. М., Ромашина О. Ю.* Концептуально-этимологический анализ ономатопеичных глаголов говорения в английском языке. – Белгород: ACTA LINGUISTICA, 2009 – Vol. 3. – С. 124-132. *Толкиен, Дж. Р. Р.* Властелин Колец. – Ленинград: Северо-Запад, 1991. – 1005 с. *Толкієн*, *Дж. Р. Р.* Володар Перснів. – Х.: Фоліо, 2003. – 986 с. *Macmillan Dictionary.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.macmillandictionary.com/ *Oxford Advanced Learner's Dictionary* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/ *Poyatos, Fernando.* Textual Translation and Live Translation. – Philadelphia, 2008. – 386 p. *Tolkien, J. R. R.* The Lord of the Rings. Houghton Mifflin Harcourt, 2005. – 1178 p.

Здражко А.Є., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті зроблена спроба схарактеризувати різноманітні сучасні підходи до перекладу дитячої літератури з англійської мови на українську. Автор розглядає перекладацькі майстерні двох відомих перекладачів творів дитячої літератури.

Ключові слова:*, перекладацькі майстерні, адаптація, дитяча література.*

В статье сделана попытка охарактеризовать разнообразные современные подходы к переводу детской литературы с английского на украинский язык. Автор рассматривает переводческие мастерские двух известных переводчиков произведений детской литературы.

Ключевые слова: *переводческие мастерские, адаптация, детская литература.*

The article presents an attempt to characterize different modern approaches to translation of children's literature from English into

Ukrainian. The author examines translation workshops of two famous translators of children's literature.
Key words: *translation workshops, adaptation, children's literature.*

Сучасні умови все більше призвичаюють нас до активного обігу культурної інформації, причому крім традиційної форми книг, газет та журналів, здобувають популярність мережеві бібліотеки та електронні журнали. Як у таких умовах не загубитися, не бути введеним в оману гучним ім'ям ілюстратора на обкладинці, яскравими малюнками (які можуть і не відповідати написаному) та обрати найвдаліший переклад твору зарубіжної дитячої літератури для своєї дитини? Термін "дитяча література" сам по собі вже передбачає високоякісний продукт. Але трапляються й випадки невідповідності видання високому званню дитячої книги.

Метою нашого дослідження є систематизація наявних підходів до перекладу дитячої літератури. Предметом дослідження виступають переклади з англійської мови на українську В. Радчука та І. Корунця. Об'єктом дослідження є наукові праці цих дослідників, їх перекладацькі майстерні. Актуальність такого дослідження полягає у створенні першої ґрунтовної системи чинників для систематизації підходів до перекладу дитячої літератури.

Розібратися у складному питанні якісного перекладу дитячої книги нам допомогли видатні сучасні перекладачі дитячої літератури – Віталій Радчук та Ілько Корунець, відкривши двері своїх перекладацьких майстерень.

Віталій Дмитрович Радчук знайомий українським малюкам та їх батькам за перекладами історій про ведмежатка-медоїда (дитячий журнал "Вінні та його друзі" видавництва "Еґмонт-Україна" ["Вінні та його друзі" 2007-2012]). В. Радчук – автор перекладів 60 випусків журналу "Вінні та його друзі" та 13 ілюстрованих книжок для дітей: 7 чималих з класичними казковими сюжетами і 6 менших із серії для допитливих "Чому так буває?".

Перед перекладачем дитячої літератури постає складне завдання – не тільки донести сюжет до маленьких читачів, але й розважити, зацікавити, пробудити в дитині інтерес до написаного, приносити естетичну насолоду, і ні в якому разі не "відбити" потяг до читання. Іноді трапляються певні неточності й помилки

в тексті оригіналу: "Очевидно, що їм (творцям журналу – *А.З.*) на те бракує часу, а вряди-годи й пильності: у журналі трапляються помилки в англійській мові, нелогічні побудови, недомовки, банальності, які тримаються хіба що на інтонації. Бувають також жорсткі виховні моменти, що суперечать нашим педагогічним традиціям" [з архіву автора]. Перекладачу іноді навіть доводиться змінювати в тексті сюжет – відповідно до малюнків, які ніхто перемальовувати не дозволить.

Відповідність тексту перекладу малюнкам – ще одне складне завдання. Перекладач дитячих книжок та журналів працює не лише з текстом, але й із малюнками. Звичайно ж, у справу художника він "не втручається, але словом може скерувати увагу на ту чи іншу деталь" [з архіву автора]. Віталій Дмитрович пояснює, що малюнок і текст є дискретними поняттями: "Малюнок – це не ілюстрація тексту, а текст – не пояснення до картинки. Те й друге – складники єдиного неподільного цілого. Текст можна розширювати, скорочувати, у ньому доводиться опускати певні моменти, а щось і дописувати. При цьому слід відчувати погляд, подих і дотик рук дитини: як вона сприйме журнал у цілому, що її зацікавлює, вабить і розважає. Вона сприймає не самий лише текст чи малюнок, і не один-єдиний сюжет на розвороті сторінок. Щось було перед тим, щось ще буде, і усе це треба пов'язувати словом. Але не обов'язково тим самим – має бути розмаїття" [з архіву автора]. Отримавши перші тексти оригіналів для перекладу для видавництва "Еґмонт-Україна", В. Радчук виявив, що текст зовсім не відповідає ілюстраціям. Так було, зокрема, у книжках "Білосніжка", "Пінокіо", "Гидке каченя", а особливо – "Принц та бідняк", яку, певна річ, В. Радчук "переклав із малюнків", згадуючи і реставруючи класику. Доводилося щось додумувати, щось змінювати, щоб скріпити сюжетне і стильове ціле і при цьому не суперечити художнику.

Ілюстратори, які працюють над оформленням, не можуть консультуватися з перекладачем, через те що журнал та книжки перекладаються в різних країнах, де малюнки залишаються майже ідентичними. Тому перекладачу доводиться пристосовувати текст перекладу до ілюстрацій, а також до просторових обмежень (як-

от: рамки для тексту, бульбашки діалогів), що, звичайно, ускладнює і без того важку роботу дитячого перекладача.

Переклад також повинен відповідати вимогам та схемі роботи видавництва: "Перекладач не контролює остаточного продукту, свій текст, хоч там є й вірші; має подавати виконану роботу швидко і дочасно, бо інакше затримає видавничий конвеєр. Коли дизайнер, літредактор чи редактор серії щось і виправить, то після цього текст до перекладача не потрапляє" [з архіву автора]. Іноді виникають у роботі перекладача і редактора непорозуміння, Віталій Дмитрович наводить такий приклад: "Скажімо: в лабіринті є "start" і "finish", я перекладаю як "вхід" і "вихід" або "початок" і "кінець", а мені знову і знову повертають "старт" і "фініш". Але ж Ведмедик чи будь-хто з його друзів не бігає в цьому лабіринті, як на перегонах або здаючи крос на норматив, – він пильно шукає правильний шлях..." [з архіву автора]. У таких випадках перекладачу доводиться відстоювати свій варіант перекладу.

Адаптацію перекладу дитячого тексту Віталій Дмитрович вважає необхідною – перекладач свідомо дописує журнал, оцінює якісь факти, підкреслює певні якості речей і героїв, тому й у вихідних даних зазначено не "переклав", а "переказав". Журнал має бути близьким до життя, до потреб розвитку дитини: "Для цього перекладач має дивитися не лише в текст і на малюнки, але й через вікно у двір, де бавляться діти, вчуватися в їхній галас, осягати їхні спонуки і мотиви, думати над тим, які цінності їм прививати, до яких вчинків спонукати – і в який спосіб це краще зробити" [з архіву автора].

Ілько Вакулович Корунець – відомий перекладач творів дитячої літератури, на рахунку якого не тільки загальновідомі переклади з англійської, зокрема: твору Джеймса Фенімора Купера "Слідопит, або Суходільне море" [Купер 1972], повісті Джефрі Тріза "Маленькі втікачі" [Тріз 1968], казок Оскара Уайльда ("Щасливий принц", "Соловей і троянда", "Велетень-себелюбець", "Вірний друг", "Незвичайна ракета", "День народження Інфанти", "Хлопчик-зірка") [Уайльд 1979] для видавництва "Веселка", але й переклади дитячих творів з італійської, зокрема повісті-казки Джанні Родарі "Подорож Блакитної Стрілки" для видавництва "Веселка", італійських казок для видавни-

цтва "Країна Мрій" [Італійські казки 2009] та багато інших чудових перекладів творів дитячої літератури.

Кар'єра Ілька Вакуловича як дитячого перекладача почалася у видавництві "Дитвидав" ("Веселка") з перекладу казок Оскара Уайльда, а потім і з оповідань. Він був першим перекладачем оповідань О. Уайльда українською мовою (казки перекладали і раніше).

Переклад дитячих казок І. Корунець вважає надзвичайно складним процесом, адже слід враховувати психологію дитини: що найбільше її вразить і як це краще подати. Наприклад, якісь страшні місця твору їй варто швидко прочитати, щоб вони просто промайнули, щоб на цьому не зосереджувати увагу під час читання. Але треба зберегти при цьому прагматичний підтекст, щоб мораль була відчутна для збереження художнього впливу на читача, щоб казка легко читалася. Необхідно відтворити її музикальність. Треба так перекладати казки, щоб вони мали великий духовний, моральний та естетичний вплив. Казку перекладати важче, ніж повість.

Адаптацію тексту перекладу І. Корунець вважає можливою тільки для народних казок, але не для авторських. Ось так, наприклад, перекладач змінив зміст тексту оригіналу для наближення перекладу до свідомості української дитини: "В одній італійській казці, яку я перекладав, оповідалося: молодий торгівець приїхав із заморських країв, привіз безліч різного товару, побачив дівчину-картинку і закохався. Придивився до неї пильніше – вона ні варити, ні прибирати не вміє. Тоді сказав цій дівчині Анжеліці, що від'їжджає і повернеться з подарунками і якщо вона за час його відсутності всього навчиться, вони одружаться. В італійській казці написано, що коли торгівець повернувся, вона, ледащо, нічого не навчилася і він її вигнав. Мені стало шкода Анжеліки, і в моєму перекладі дівчина згодом навчилася прибирати хату, варити, і вони одружилися. Я розповів про ці зміни редакторові, і він погодився з такою кінцівкою" [з архіву автора]. Перекладач справедливо стверджує, що при перекладі народних казок можна додати або опустити дещо, а ось переклад авторських казок повинен відповідати змісту тексту оригіналу, бо треба зуміти відтворити авторський стиль і фабу-

лу, образи й підтекст. У цьому і полягає основна відмінність перекладу авторських казок від народних.

Авторські казки (казки Гофмана, Уайльда) – це автентичні твори, їх треба перекладати, дотримуючись стилю, образності, для повноти відтворення текстів. І. Корунець вважає, що адаптація авторських казок можлива за умови, якщо твір перекладається для приватного видавництва, і тоді воно несе відповідальність за зміни, бо можливі й судові позови через спотворення твору.

Співпраця перекладача з видавництвом склалася якнайкраще: видавництво надавало досить часу для перекладу, дозволяло Ільку Вакуловичу як перекладачу встановлювати часові рамки, переносити строк надання перекладу. Перекладач зацікавлений у гарних малюнках для свого перекладу, і тому сам брав участь у виборі ілюстрацій. Інколи йому доводилось вказувати на помилки ілюстратора та просити переробити виконані малюнки. Але у перекладача були і обмеження – доводилося вміщати переклад у відведені для цього просторові рамки. Наприклад, у перекладі книжки "Діти Італії" треба було точно відтворити текст листа дитини, тому не можна було спрощувати або звужувати зміст оригіналу.

І. Корунець як досвідчений перекладач завжди вивчає попередні переклади, враховує недоліки. Він справедливо вважає, що кожен наступний переклад повинен бути вищим за рівнем від попереднього. Наприклад, під час перекладу казок Оскара Уайльда перекладач спирався на вже наявні варіанти львівських перекладів 1900-х, у текстах яких були вжиті львівські, галицькі діалектизми, що не сподобалося Ільку Вакуловичу. У перекладі І. Корунця, на відміну від російського перекладу-сучасника, відтворене кожне речення, хоч у певних місцях, звичайно, деякі речення об'єднано або розділено на два. Вміння об'єднувати та розділяти речення є ознакою високої перекладацької майстерності.

На цьому етапі наукова робота захоплює абсолютно весь час перекладача, і тому йому доводиться відмовлятися від багатьох перекладів, які йому пропонують. У майбутньому Ілько Вакулович бажає перекласти твори Гофмана. Перекладачам-початківцям, які планують працювати над творами дитячої літе-

ратури, І. Корунець зичить любові до своєї справи та "мати хоч на макове зерно таланту" (за І. Франком) [з архіву автора].

1. *Вінні та його друз і*/ [гол. ред.: К. Демя'нчук, ред.: М. Сапко, З англійської переказав В. Радчук]. – 2007-2012. – № 1-60. 2. *Італійські казки* / Пер. з італ. І. Корунця; Іл. Ю. Радіч-Демидьонок. – К.: Країна мрій, 2009. – 272 с. 3. *Купер Дж. Ф.* Слідопит, або Суходільне море / Джеймс Фенімор Купер. Пер. з англ. І. Корунець; Іл. Г. Брок. – К.: Веселка, 1972. – 790 с. 4. *Тріз Дж.* Маленькі втікачі: Повість (для серед. шкіл. віку) / Джефрі Тріз. Пер. з англ. І. Корунця. – К: Веселка, 1968. – 155 с. 4. *Уайльд О.* Хлопчик-зірка: Казки / Оскар Уайльд. Пер. з англ. та передм. І. Корунця. – К.: Веселка, 1979. – 109 с.

Іваницька М.Л., доц., к.філол.н., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО ОЧУЖЕННЯ ТА ОДОМАШНЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

У статті подано матеріал про витоки та розвиток перекладознавчих понять "очуження" та "одомашнення", проаналізовані періоди переважного панування цих стратегій, висвітлено погляди сучасних німецьких перекладознавців на "вірність" авторові та цільовому читачеві

Ключові слова: *художній переклад, стратегія перекладу, очуження, одомашнення, вірність, трансформація, контекст.*

Статья предлагает материал об истоках и развитии переводоведческих понятий "отчуждение" и "одомашнивание". Описаны периоды доминирования этих стратегий, проанализированы взгляды современных немецких ученых на "верность" автору и целевому читателю.

Ключевые слова: *художественный перевод, стратегия перевода, отчуждение, одомашнивание, верность, трансформация, контекст.*

The article contains materials about the background and the development tendencies of concepts "Foreignization" and "Domestication". Dominance periods of these strategies and opinions of German scientists about loyalty to the author and the recipient are analyzed.

Key words: *literary translation, translation strategy, foreignization, domestication, loyalty, transformation, context.*

Ще у XVII ст. французький філолог Ж. Менаж (G.Mйnage) охарактеризував переклад свого друга Н.П.д'Абланкура влучним

виразом "belles infidiles", що значить "гарна невірність". Сам же перекладач виправдовував свої додавання до тексту оригіналу тим, що хотів зробити виклад думки автора дещо веселішим. Сучасні перекладознавці оцінюють переклади Н.П.д'Абланкура як одомашнення, котрі пом'ягшують та згладжують оригінальне звучання, але зроблені совісно та однозначно відповідно до першотвору, про що свідчить велика кількість приміток [Albrecht 1998, 77]. Разом з тим, перекладач виправляв тест оригіналу, напр., там, де автор допустився помилки, переплутавши річки Везер та Рейн. Розвиток такої стратегії перекладу отримав продовження у XVIII столітті, завдяки цьому межі перекладу у вузькому значенні слова значно розширилися.

Але ще до введення терміна "belles infidiles" у перекладознавство про цей феномен вже точилися суперечки серед знавців та поціновувачів перекладів. Так, у центр дискусій потрапив французький перекладач Плутарха Ж.Аміо (XVI ст.), котрого деякі історики перекладу визнавали "вірним перекладачем" через його дослівність, а інші – поганим перекладачем через ту манеру, у якій перекладач передавав античній світ, пристосовуючи його до очікувань цільового читача. [Bellanger 1891, 262]. Після створення Рішельє Французької академії, серед завдань якої були переклади з класичних мов, вільні та одомашнені переклади Н.П.д'Абланкура стали зразком для наслідування, хоча і далі піддавалися критиці. І коли один із членів Академії затаврував переклади Ж.Аміо, то вже не знайшов однодумців, і його самого почали вважати педантом.

У другій половині XVIII ст. Й.Ґ.Гердер так висловився про французькі переклади та одомашнення: "Французи, надто горді своїм національним смаком, припасовують до нього все, замість того, щоби самим пристосуватися до смаку іншого часу. Гомер, як переможений, мусив переселитися до Франції і одягатися за їхньою модою, щоби не дратувати їхні очі… Він мусів перейняті французькі звичаї, а де все ж виглядала його селянська величність, його висміювали як варвара. – Ми ж, бідні німці, ще майже без публіки і без вітчизни, ще без тиранів національного смаку, воліємо бачити його таким, як він є (тут і далі – переклад наш – М.І." [Herder 1967, 290].

Вольності, котрих припускалися перекладачі-одомашнювачі, не обмежувалися лише мовною формою. Найважливішою характеристикою цієї перекладацької концепції було припасування історичного колориту першотворів до світогляду читачів. Так, певні реалії стародавньої Греції перетворювалися на сучасні перекладачам французькі реалії, із сьогоднішньої точки зору, це були уподібнення чи субституції [за класифікацією Зорівчак, 1989, 81]. Д.Белланжер називав цю перекладацьку стратегію "перетаскуванням реквізитів" та характеризував таким чином: "Перекладач виходить з принципу, що його єдине завдання полягає в тому, аби зробити для мас доступним те, що було доступним лише невеликому колу… Тому він уникає очужень для свого читача…. При кожній нагоді він нагадуватиме йому, що той живе у Парижі, а не в Римі чи Афінах…" [Bellanger 1891, 251]. Окрім мовного рівня перекладачі допускалися змін і макроструктури тексту. Деякі місця випускалися, деякі – переносилися чи доповнювалися. І перекладачі обґрунтовували ці зміни бажанням зробити із цікавих та важких для читання чужомовних творів такі переклади, якими міг би "насолоджуватися" свій читач [Konopik 1997, 19].

Перша німецькомовна перекладознавча праця Ґеорґа Венцкі "Bild eines geschicktes Ьbersetzers" ("Постать вправного перекладача", 1734), написана в дусі Просвітництва, вимагала від перекладача прояснити читачеві незрозумілі та багатозначні місця оригіналу, в той час як французький філолог П.Д.Юе вважав, що якраз цього робити перекладачеві не варто – двозначні місця слід передавати двозначно, щоби не забирати в читача права вирішувати, як йому сприймати твір [цит. за Albrecht 1998, 81]. Але така вимога виявляється досить важкою для реалізації як в мовному плані, так і в герменевтичному. Тому що вже саме розуміння тексту оригіналу передбачає усунення різночитань і двозначностей, тобто, перекладач de facto по-своєму декодує двозначність у той єдиний варіант інтерпретації "неясного", котрий видається йому найвірогіднішим у відповідності до контексту.

Та все ж у другій половині 18-го ст. настає зміна у поглядах на переваги "помягшуючого красивого" перекладу, у пізній період творчості Вольтер перекладає Шекспіра без усіляких при-

крас, а Шатобріан навіть порушує правила рідної мови, щоби залишатися вірним оригіналові.

Цікавий вихід із ситуації знайшов італійський поет і перекладач М.Чезаротті, котрий переклав "Ідіаду" досить вільно, щоби догодити тим читачам, котрі хотіли прочитати Гомера для задоволення, і доповнив це "вірним" перекладом у вигляді багатьох приміток та пояснень для тих, кому йшлося про зміст твору у всіх деталях та манеру оповіді. Тобто, вже під кінець 18-го ст. перекладачі та перекладознавці міркували також і про те, що стратегія перекладу знаходиться під впливом типу очікувань цільового читача.

У Німеччині все більше критикують переклад "а ля франсе", і зрештою на початку 19-го століття Ф.Шляєрмахер у своїй академічній доповіді "Про різні методи перекладу" оголошує курс на очуження перекладу, що з того часу вважається явищем, властивим саме німецькій культурі перекладу. Цей метод характеризують як можливість пізнати чужу культуру та збагатити свою власну. Цікаво відзначити, що саме з Німеччини другої половини 18-го століття бере свій початок професія літературного перекладача. В той час як у багатьох країнах літературними перекладами займалися філософи, філологи, професори чи теологи, на німецькомовних просторах з'явилися особистості, котрі за обсягом своєї перекладацької діяльності були визнані як саме професійні Перекладачі: Йоганн Йоахім Боде, Йоган Дідеріх Ґріз, Карл Людвіґ Каннеґісер.

Ф. Шляєрмахер розглядав переклад як герменевтичний процес, в якому об'єктивне й суб'єктивне слід поєднувати, але вказував, що переклад-очуження є "доцільним лише тоді, коли він робиться у великому об'ємі, бо лише тоді читацька аудиторія може настроїтися на сприйняття "чужого". Передумови для рецепції перекладу-очуження не виникнуть, якщо у приймаючій мові лише деякі твори будуть перекладатися таким чином. Тому переклад-очуження вимагає пересадження цілих літератур в іншу мову… Окремі роботи такого ґатунку можуть не мати успіху" [Schleiermacher, 1838, 231-239]. Інший представник німецького Романтизму Ф. фон Гумбольдт у передмові до власного перекладу "Агамемнона" Есхіла вів мову про два різних поняття

"чуже" і "чужість" та наголошував на тому, що в перекладі має відчуватися не чужість, а чуже – лише риси, притаманні чужій культурі, мові, літературі [Подміногін, 2010, 98].

В.Беньямін, розвиваючи ідеї романтиків, постулював "чисту мову" перекладу, котра однозначно орієнтується на інтенцію автора. У своїх власних перекладах він послуговувався принципом очуження на усіх мовних рівнях [Keck 1997, 241], що дало імпульс перекладачам-неоромантикам початку 20-го століття активно розсувати рамки можливостей рідної мови та збагачувати її надбаннями інших культур.

У 50-их роках XX століття Т.Сейворі розробив типологію цільових читачів, котра базується на очікуванні адресата перекладу. Вчений розрізняє чотири типи читачів із різними потребами: 1) читачі без будь-яких знань про вихідну мову, 2) читачі, що вивчають вихідну мову і хочуть глибоко познайомитися з нею у всіх нюансах, 3) читачі, котрі добре знали вихідну мову раніше, але майже забули її, 4) читачі із дуже добрими знаннями вихідної мови. Вчений вважав, що не може бути одного перекладу, котрий би однаковою мірою задовольняв їх усіх [Savory, 1957, 57]. Німецька перекладознавець К.Райс пропонує іншу типологію, котра первинно орієнтується не на реципієнта, а на вид тексту, і лише ті тексти, котрі із самого початку написані з метою певного впливу на конкретну читацьку аудиторію, К.Райс виділяє у такий тип тексту, котрий має перекладатися з орієнтацією на реципієнта. [ReiЯ, 1971, 24-49]. Працюючи у цьому річищі далі, К Райс розробила із Г. Фермеєром скопос-теорію, котра ставить першочергове питання про мету перекладу і підпорядковує їй стратегію перекладання [ReiЯ, Vermeer 1984]. Та якщо брати до уваги літературні тексти, то проблематичним може виявитися вже саме питання про те, з якою метою писалися оригінальні тексти автором і з якою (єдиною?) метою та для якої аудиторії робиться переклад. Виявиться, що потенційних реципієнтів визначити однозначно неможливо, а оскільки це будуть читачі з усіх чотирьох вище названих груп, то стратегія перекладу буде орієнтуватися не на них. На нашу думку, саме внутрішні орієнтири перекладача змушують його вибирати шлях між очуженням та одомашненням, а також рівнем свободи.

Представник скопос-теорії нового покоління К.Норд ввела нові поняття "Funktionsgerechtigkeit" (функціональна вірність) та "Loyalitдt" (лояльність), маючи на увазі, що переклад має співвідноситися із авторськими інтенціями, тобто, бути вірним авторському наміру, та зважати на ситуацію, у котрій знаходяться його читачі. Таким чином, перекладознавець пом'ягшила те протиставлення, котре довгі роки існувало між максималістськи настроєними захисниками оригіналу чи цільового читача [Nord, 2010]. Вона виділила кілька типів перекладу залежно від самого тексту: документальний переклад повинен передавати властивості оригіналу, а інструментальний переклад виконувати певну функцією у цільовій культурі. До документального типу перекладу дослідниця відносить підрядник, буквальний переклад, філологічний переклад та переклад-очуження (вважаючи останній еквівалентом художнього перекладу). Під інструментальним типом розуміє еквіфункціональний, гетерофункціональний та гомологічний переклади, що пов'язується із ідентичністю / неідентичністю функцій перекладу та оригіналу у вихідній та цільовій культурах.

Транспарентою та доцільною виглядає типологія М.Шрайбера, котра базується на текстових трансформаціях перекладача та на постулаті того, що кожне своє рішення перекладач мотивує вихідним текстом. Саме перекладацькі "текстові трансформації" є загальним поняттям для усіх форм та стратегій перекладу. М.Шрайбер розрізняє між перекладом у вузькому значенні слова, котрий він називає перекладом тексту, та перекладом у широкому розумінні слова, під яким він розуміє переклад контексту (контекстів). Обидва види перекладу опираються на вимогу передачі інваріантів і внутрішнє зобов'язання перекладача перед автором оригіналу "зберегти за можливістю максимум". Переклад у вузькому значенні слова передбачає відтворення внутрішніх текстових інваріантів, переклад у широкому значенні слова – відтворення позатекстових інваріантів. На противагу перекладу третій вид текстової трансформації є опрацюванням і базується на вимозі варіації, на власне бажанні перекладача змінити першотвір [Schreiber, 1993, 66-104].

Таким чином, бачимо, що ставлення до оригіналу та цільової аудиторії диктувалося в історії перекладу та перекладознавства

як загальними тенденціями певної епохи та культурного середовища, так і рішеннями конкретного перекладача. За нашими дослідженнями, бачення сучасних німецькомовних та українських перекладачів щодо вище описаних стратегій дещо відрізняються. Якщо більшість українських перекладачів орієнтуються на оригінал як культурне явище і приділяють велику увагу реаліям та контекстам, то не всі німецькомовні перекладачі та теоретики перекладу впевнені, що їхній читач цього потребує. Дослідження цих підходів на матеріалі сучасного німецько-українського та українсько-німецького перекладу є перспективним.

Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. – Львів: Вид-во при ЛНУ, 1989. – 210 с. *Подміногін В., Якимчук А.* Дихотомія перекладацьких стратегій очуження та одомашнення в історії європейського перекладу / Валерій Подміногін, Аліна Якимчук / Наукові записки. – Серія: Філологічні науки. Зб. наук. праць. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (1). – С. 98-102. *Albrecht J.* Literarische Ьbersetzung: Geschichte, Theorie, kulturelle Wirkung / Jцhn Albrecht. – Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft, 1998. – 363 S. *Bellanger J.* Histoire de la traduction en France / Justin Bellanger // Revue de la Sociйtй des Etudes Histiriques IX – 1981. p. 245-262. *Herder J.G.* Von der griechischen Literatur in Deutschland / Johann Gottfried Herder // Sдmtliche Werke. – Hrsg. v. B.Suphan. – Bd. 1, Nachdruck der Ausgabe 1977. – Hildesheim, 1967. *Konopik I.* Leserbilder in franzцsischen und deutschen Ьbersetzumngskonzeptionen des 18.Jahrhunderts. / Iris Konopik – Tьbingen: Stauffenburg, 1997. – 233 S. Schleiermacher F. Ьber die verschiedenen Methoden des Ьbersetzens / Friedrich Schleiermacher // Friedrich Schleiermacher's sдmtliche Werke. Dritte Abtheilung. Zur Philosopie. Zweiter Band. – Berlin, 1838. – S. 207-245. *Keck T. A.* Der Begriff der Sprache und ihre Behandlung in Benjamins ьbersetzerischer Baudelaire-Rezeption / Gцttinger Beitrage zur Internationalen Ьbersetzungsforschung. – Bd. 14. – Hrsg. von Willi Huntemann und Lutz Ruhling. – Berlin: Erich Schmidt, 1997. – S. 240-266. *Savory Th.* The Art of Translation / Theodore Horace Savory. – London: Cape, 1957. – 159 p. *ReiЯ K.* Mцglichkeiten und Grenzen der Ьbersetzung, Kategorien und Kriterien fьr eine sachgerechte Beirteilung von Ьbersetzungen / Katharina ReiЯ. – Mьnchen: Hueber, 1971. – 124 S. *ReiЯ K., Vermeer H.J.* Grundlegung einer allgemeinen Ьbersetzungstheorie / Katharina ReiЯ, Hans J.Vermeer – Tьbingen: Niemeyer, 1984. S. 101. *Nord Ch.* Funktionsgerechtigkeit und Loyalitдt: Theorie, Methode und Didaktik des

funktionalen Ьbersetzens / Christiane Nord – Berlin: Frank & Timme, 2010. – 338 S. *Schreiber M*. Ьbersetzung und Bearbeitung. Zur Differenzierung und Abgrenzung des Ьbersetzungsbegriffs / Michael Schreiber – Tьbingen: Narr, 1993. – 353 S.

Іванніков Д.А., курсант,
Навчально-науковий інститут
контррозвідувальної діяльності НА СБУ,
Міщенко Ю.В., студ.,
Український ДУ фінансів та міжнародної торгівлі.

ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЙОМІВ МАСОВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ У ЗМІ

Визначено й проаналізовано універсальні маніпулятивні прийоми впливу на свідомість. З'ясовано загальний алгоритм їх застосування в мас-медіа.

Ключові слова: *мас-медіа, інформаційно-культурний простір, маніпулятивний вплив на свідомість.*

Определены и проанализированы универсальные манипулятивные приемы воздействия на сознание человека. Описан общий алгоритм их использования в масс-медиа.

Ключевые слова: *масс-медиа, информационно-культурное пространство, манипулятивное воздействие на сознание.*

A common algorithm of their usage in mass media has been elucidated. Universal techniques of manipulation impact on person consciousness have been determined and analyzed.

Key words: *mass media, informatively-cultural space, stages, psychological impact on consciousness.*

Парадоксальність сучасної міжнародної ситуації полягає в тому, що число суверенних держав дедалі збільшується, а питома вага їхнього реального суверенітету дедалі зменшується. Особливо це стосується державного суверенітету в інформаційній сфері, значення якої не може ігнорувати жодна демократична держава сучасного світу.

Було б недоцільним повністю заперечувати позитивну роль ЗМІ, як основного суб'єкта інформаційної сфери, оскільки вони

є ефективним інструментом підтримки суспільної рівноваги й соціальної взаємодії. Але, у той самий час, слід зважати на їхні величезні маніпулятивні можливості.

Сучасний світ з кожним днем стає все більш інформаційно насиченим, і часто – незрозумілим для людей. Людина не здатна самостійно отримати та перевірити всю необхідну їй інформацію, отже вимушена багато що сприймати на віру. Наповнюючи потрібним змістом повідомлення, за допомогою ЗМІ можна подавати суспільству не лише знання про навколишню дійсність, але й цілеспрямовано формувати емоційні та поведінкові стереотипи, установки, шаблони.

Названі проблеми активно досліджують сучасні вчені, зокрема М. Галамба, В. Петрик, Д. Присяжнюк, Л. Компанцева, Є. Скулиш.

Мета та завдання статті – з'ясувати закономірності застосування прийомів впливу на свідомість людини у мас-медіа як частки інформаційно-культурного простору України; визначити універсальні прийоми масової маніпуляції, що використовуються мас-медіа, і систематизувати їх за етапами впливу.

ЗМІ – це розгалужена мережа установ, що займаються збором, обробкою, поширенням інформації. У цю мережу входять книги, журнали, радіо, кіно, телебачення, реклама та новини Інтернет-ресурсів. У минулому столітті багато досліджень проводилось з метою визначення можливостей використання засобів масової інформації для застосування найбільш ефективних методів впливу на суспільство.

Методи впливу можна структурувати та подати у системі. Першим, підготовчим, етапом у процесі комунікації є зацікавлення реципієнта та створення довіри до референта (джерела інформації), другим – навіювання інформації. До першого етапу ("увійти в довіру") М. Галамба та Д. Присяжнюк відносять такі прийоми:

– створення іміджу "особливої поінформованості про події";

– використання інформації, яку можна перевірити, додаткові цифри, фактичні дані, власні назви, свідчення експертів;

– створення ефекту присутності – наприклад, в жанрі репортажу завдяки вживанню теперішнього часу замість минулого в підписах до фотографій, що підсилює ставлення до джерела як

оперативного і викликає в читача відчуття власної причетності до описуваних подій тощо;

– ефект сенсаційності досягається, зокрема, опитуванням безпосередніх учасників подій. [Галамба 2009, 92]

Цю класифікацію, однак, можна доповнити, за рахунок розширення першого етапу, який можна розділити на 2 стадії: калібрування та підлаштовування.

Калібрування, за [Петрик 2011], це – здатність сприймати зміну поведінки, внутрішні стани співрозмовника на основі попереднього спостереження за його зовнішніми невербальними сигналами. Калібрування має на меті визначити за характером та особливостями реакцій реальний перебіг думок партнера; з'ясувати його переконання та цінності, особливості персонального досвіду, модель мислення; підготувати умови до наступної стадії (підлаштовування).

Підлаштовування – процес установлення й підтримання рапорту з реципієнтом шляхом приєднання до його моделі світу, мови, ідеалів, цінностей, справжніх переживань. Це відбувається шляхом використання таких прийомів:

– підлаштовування до фізіології, голосу, мови і характеру мислення, переконань та цінностей, особистого досвіду;

– зміцнення позиції: надання реципієнту інформації, яка підтримує його точку зору;

– урахування потреби адресата в емоційній розрядці та компенсації;

– створення психологічного комфорту, який досягається за допомогою гумору, порозуміння тощо;

– задоволення пізнавального інтересу: цей засіб є результатом пізнавальної діяльності людини, яка потребує отримання інформації про події в світі (відповідно, є дієвим, коли повідомлення містить ефект новизни);

– престижність: адресат задовольняється інформацією, що прямо або опосередковано підтримує цінності та цілі його соціальної групи [Петрик 2011, 70-73] .

На другому етапі вдаються до таких прийомів психологічного впливу:

– "використання емоцій страху" – перед змінами, смертю, втратами, що забезпечує концентрування зусиль натовпу;

– "використання або створення контрасту" – підбір фактів, образів, на тлі яких оцінка понять набуває очевидного необхідного ракурсу;

– "спрощення проблеми" – використання простих інтерпретацій складних понять, експлуатація почуття зверхності над іншими;

– "використання фактору гумору" – нестандартна гумористична ситуація краще запам'ятовується і не викликає неприйняття;

– "концентрація на деяких особливостях" – узагальнення та висвітлення окремих якостей: використання образів, які виражають еталони краси, настрою, здоров'я, життя, високого соціального статусу;

– "інтрига" – двоетапний прийом: 1) створення ефекту інтриги, недомовок; 2) інтрига спадає і попередній створений образ протиставляється/пов'язується з цим;

– "трюїзм" – банальна істина, за допомогою якої імперативи маскуються під виглядом роздумів;

– "використання протиставлення" двох поведінкових реакцій;

– "вибір без вибору" – створення ілюзії вибору між кількома варіантами поведінки, кожен із яких задовольняє суб'єкт;

– "використання "якорів", тобто асоціацій-образів (мелодії, звуку, образу тощо) [Галамба 2009, 93].

Цей перелік можна розширити за рахунок власне мовних прийомів, які створюються за допомогою таких чинників.

Особливості структури повідомлення. Найбільш ефективна пропаганда базується більшою мірою на висвітленні факту не в повному обсязі, ніж на відвертому обмані. Істина спотворена за допомогою використання акцентів, різних тонів викладу інформації (позитивний, нестійкий, розхитаний), візуальних та слухових ефектів, підбору заголовків, фотографій, відеоматеріалів.

Використання лексико-семантичних засобів: мовна гра, що генерує варіативність значень, вживання омонімів як джерела каламбурів тощо.

Використання особових займенників. Часто займенники "ти", "ми", "вони" використовуються в дискурсах ЗМІ, що допомагає не тільки створити ілюзію об'єктивного викладу інформації, підкреслюючи існування різних точок зору на одну й ту саму ситуа-

цію, а й сприяти маніпулятивному впливу. "Ми" інклюзивне (наприклад, *у нас – читачів і журналістів*, *ми – всі люди*) об'єднує референтів та реципієнтів, створюючи ілюзію спільності.

Використання синтаксичних засобів: вживання питальних речень в значенні розповідних, вживання риторичних запитань створює ефект діалогічності, зменшує категоричність; синтаксичні ітерації сприяють фокусуванню уваги реципієнта на певних фактах. В потоці інформації розширений синтаксис може ввести його в оману, зробити більш сприйнятливим до "необхідної" (референту) думки.

Отже, сучасна людина формується й живе в особливій реальності, де ЗМІ створюють сприятливе підґрунтя для прихованого впливу на її свідомість. Майстерне та гармонійне використання маніпулятивних прийомів в мас-медіа робить інформацію впливовішою, здатною скеровувати людську думку і почуття в потрібному напрямку. Застосування описаної нами схеми сприяє створенню в певному сенсі спотвореної інформаційної картини світу, що забезпечує контроль над тим, у який спосіб реципієнт сприймає життя, над його політичними, економічними та соціальними ідеалами.

Наведений перелік сугестивних прийомів не є вичерпним, адже спектр факторів впливу на людину досить широкий. Проте слід пам'ятати, що спроба чинити такий вплив може наражатися на активний психологічний опір, який є результатом селективного відношення людини не тільки до відбору інформації, але й до її джерела.

1. *Галамба М.М.* Маніпулятивні психотехнології та їх застосування засобами масової інформації / М.М. Галамба, Д.М. Присяжнюк // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2009. – №2(2). – С. 90-94. 2. *Ожеван М.А.* Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії / М.А. Ожеван // Стратегічні пріоритети. – 2011. – №3. – С. 118-124. 3. *Петрик В.М.* Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посібник. / [В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Л.Ф. Компанцева, Є.Д. Скулиш, О.Д. Бойко, В.В. Остроухов]; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К.: ЗАТ "ВІПОЛ", 2011. – 248 с.

Іванченко В. О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЕНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ПРОФЕСІЙНОМУ ТА НЕПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

У статті розглянуто особливості вживання французької енологічної лексики залежно від сфери використання. Виділено приклади енологічної дегустативної лексики та лексики технічного характеру. Встановлено, що у французькому енологічному дискурсі не існує чітких параметрів вибору словника для опису органолептичних якостей вина як у професійному, так і у непрофесійному спілкуванні.

Ключові слова: *енологія, вино, дегустація, метафоризація, термінологія.*

В статье рассмотрены особенности использования французской энологической лексики зависимо от сферы употребления. Выделено примеры энологической дегустативной лексики и лексики технического характера. Установлено, что в французском энологическом дискурсе не существует четких параметров выбора словаря для описывания органолептических качеств вина как в профессиональном, так и в непрофессиональном общении.

Ключевые слова: *энология, вино, дегустация, метафоризация, терминология.*

The article deals with the peculiarities of the usage of French oenological vocabulary depending on the sphere of use. Examples of oenological wine-tasting vocabulary and technical vocabulary are highlighted. It is established that in French oenological discourse there is no clear choice of parameters for describing vocabulary of sensory quality of wine in both professional and unprofessional communication.

Key words: *oenology, wine tasting, metaphorization, terminology.*

Кожній конкретній мові притаманна особлива модель концептуалізації навколишньої дійсності. Мовна картина світу виступає своєрідною призмою, через яку людина сприймає реальність, що обумовлює його антропоцентричний характер [Кубрякова 2002, 61]. Саме людина ментально відтворює та вербально інтерпретує навколишню дійсність, складові частини світу, які є

найважливішими саме для цього етносу чи народу. У різних мовах існують лінгвоспецифічні позначення об'єктів матеріальної культури, особливим чином це стосується назв страв чи напоїв. Лексика з еноспецифічною семантикою відображає та передає не лише спосіб життя, характерного для певного суспільства, але й образ мислення.

Культура виноробства Франції має давню історію розвитку та представляє інтерес для лінгвістичного дослідження, що підтверджується багатством енологічної, зокрема дегустативної лексики. М. Кутьє зазначає: "Сказати про вино, що воно червоне, добре пахне та смакує – це спростити та не подати жодної цікавої інформації" [Coutier 2007, 16]. Для мовної картини світу Франції є характерним детальний опис органолептичних властивостей, який одночасно повідомляє про якості вина, викликає спогади про досвід куштування в минулому та спонукає до куштування у майбутньому: *"Ce vin a une robe d'un pourpre sombre aux reflets brilliants, un nez riche et puissant qui exhale un bouquet complexe où se mêlent subtilement réglisse, truffe et cassis, puis, une fois dans la bouche, l'attaque est ample, ferme, avec une suite veloutée, charnue qui donne de la rondeur a l'ensemble pour finir sur une intensité aromatique où dominent les épices et le cuir"* [Coutier 2007, 16].

Енологічна лексика французької мови – невід'ємна складова мовної картини світу Франції. Починаючи з 1970-их років дегустація вин стає невід'ємною частиною французької культури, що підтверджується ростом енологічних шкіл, клубів, курсів та програм стажувань як для професіоналів, так і для простих поціновувачів цього продукту. Дегустація вина енологом, виноробом, посередником, продавцем чи любителем є однією з найважливіших подій. Для виноробів це завершальний процес виробництва, коли продукт від стану "рідини" трансформується у вишуканий (чи навпаки) напій, який тим чи іншим способом має привабити споживача. За останні двадцять років увага до фізико-хімічного складу вина зросла настільки, що це стало одним із найголовніших принципів під час виготовлення цього продукту. На противагу цьому факту лексика, призначена для опису процесу дегустації вина, базується на теоретичних засадах, розроблених в минулому декількома дослідниками (E. Peynaud, A. Vedel та ін).

Сенсорне сприйняття варіює залежно від певних можливостей людини, досвіду, культури та ін. Лексичні засоби, які використовує дегустатор для передачі власних відчуттів, формуються на когнітивному рівні. У цьому випадку доречніше говорити про здатність віднайти, підібрати слова для опису та пов'язати смак чи аромат вина з вже знайомими запахами чи смаками. Здатність знаходити слова для характеристики якостей вина не лише дає змогу зрозуміти, що інші люди говорять про вино, але й дозволяє описати власні відчуття, вподобання, порівняти цей зразок із іншими тощо. Якщо сприймати дегустацію вина, як "дегустацію слів", як інтелектуальну насолоду від продукту, тоді пошук лексики для передачі власних відчуттів після сенсорного аналізу якостей вина відбувається на когнітивному рівні. Для осмислення якостей вина на когнітивному рівні необхідні певні знання щодо того, що зрозуміти, що саме ми можемо відчути, які смаки та аромати існують у цьому продукті. Психолог-когнітивіст Фредерік Броше провів дослідження з вивчення практики дегустації вина професіоналами *"La dégustation. Étude des représentations des objets chimiques dans le champs de la conscience"*. Він зазначає, що "Дегустація – це зображення, а коли мозок виконує завдання "пізнання" або "розуміння", він маніпулює образами" [Brochet]. Образ у цьому випадку – це усвідомлене сприйняття смаку, запаху, зору та відчуття вина в ротовій порожнині.

Якщо метою професійних дегустаторів є оцінити якість вина, його типовість та потенціал розвитку, то метою дегустації серед аматорів є гедоністичний пошук, опис смаку вина у всіх його проявах: опис відчуттів, їх запам'ятовування та передача вербальними засобами. Відомо, що не існує єдиної офіційної дегустативної термінології. Більшість цих термінів утворюються внаслідок метафоричного переосмислення інших сфер: аромат вина описується через референцію до знайомих запахів (фруктів, квітів, спецій …), текстура вина передається лексикою, що описує текстуру та якість тканин, структура вина часто порівнюється з людським тілом тощо. Вина зіставляють з цілісною людською особистістю *(la personnalité du vin)*, та говорять про його елегантність, простоту та вишуканість. Основними тематичними полями, що слугують джерелами метафоризації дегустативної

лексики, є: антропоморфічні (людська істота: фізичний, ментальний, соціальний аспекти та ін.), просторова реальність (форма, об'єм, розмір), фізичний стан речей (якості фізичних тіл, стан матерії), контакт та рух, час (вік, тривалість, розвиток), відчуття (чуттєвість, взаємодія чуттів), текстиль, будівництво, кількість, естетика та мистецтво, зоологія.

Метафоризації зазнала навіть енологічна лексика технічного характеру. Зазвичай, професійна термінологія, що служить для позначення процесів виробництва вина, є запозиченнями з інших сфер, таких як фізика, хімія, біологія та ін: *acidité fixe (totale, volatile), catabolisme, chromatographie, collonde, débourbage, distillat, enzyme, fermentation, lie, métabolisme, muter, oxydoréduction, soutirage.* Проте, навіть у словнику посібника з енології Колет Навар поряд із науковою термінологією зустрічаються лексеми метафоричного характеру: *bouquet* (синонім аромату, стосується ароматичних якостей витриманих вин), *chapeau* (тверда речовина, що з'являється на поверхні чану під час ферментації), *facteur killer* (генетичний фактор, внаслідок чого деякі штами дріжджів, синтезуючи певні речовини, пригнічують інші види дріжджів) та ін.

Для виявлення основної професійної дегустативної лексики було використано посібник з енології Колет Навар. Оскільки ця робота є науковою працею з енології, ми сприймаємо лексику, яку подано у ній, прийнятною для професійного вживання. Вважається, що дегустативна лексика має чітко відповідати рівню того чи іншого органолептичного показника [Navarre 2002, 319]:

– цукор: *sec, mœlleux, doux, liquoreux;*
– насиченість алкоголем: *lavé, plat, faible, léger, vineux, généreux, capiteux;*
– кислотність: *dur, acide, acerbe, vert;*
– вміст летучих кислот: *aigre, acescent, piqué;*
– дубильні речовини (танини): *dur, mordant, âpre, astringent.*

Мова професійного дегустатора в основному передає буквальний опис фізичних особливостей вина, тоді як естетичні характеристики є другорядними та більш суб'єктивними: "Твердження, що вино густе, базується на сприйнятті рівнів фруктової насиченості, танину та алкоголю, а ці рівні можна з'ясувати за допомо-

гою хімічного аналізу. Якщо дегустатор вважає, що одне вино має більше танинів, ніж інше, слушність або хибність цього твердження можна довести. Якщо він вважає, що залишкового цукру у вині близько 2 %, це можна визначити. Та коли надходить висновок, що це шардоне надто солодке, і через це липке й не має чистоти смаку, застосовують стандарти" [Вино і філософія, 149]. Вино, багате на танини, можна охарактеризувати як міцне, потужне, м'язисте тощо, однак перше повідомляє нам про об'єктивні особливості, тоді як друге говорить про враження від цих танинів, які вже можуть варіювати залежно від конкретної людини.

Проте, практичний матеріал доводить, що навіть професійні дегустатори відходять від термінологічної лексики та залучають найрізноманітніші метафори до аналізу вина. У виданні *La revue du vin de France* подано опис найкращих вин 2010-го року – *"Les 450 meilleurs crus. Les plus grands vins dâgustâs en 2010"* [La revue du vin de France 2010, 86]:

Ample et riche sans excus de douceur, ce pinot gris Grand cru Muenchberg A360P du domaine Ostertag reste ferme, parfait pour la table. On perçois une pointe lactâe, suivi de fines notes fumées minérales. La persistance est de tout premier ordre (Pinot gris Grand cru. Domaine Ostertag).

У цьому прикладі зустрічаються така антропоморфічна метафора для позначення якостей вина як *riche,* просторова метафора *ample*, метафора для позначення сенсорних відчуттів *douceur* та *ferme*, прикметники з позитивною оцінкою *parfait, fines* тощо. Представлені лексеми здебільшого позначають оцінку дегустатора, ніж об'єктивні відомості щодо самого продукту.

Ставлення до лексики метафоричного характеру в професійному енологічному дискурсі не є однорідним. Деякі дослідники несхвально сприймають метафори як ненаукові засоби вираження, інші говорять про незгоду з приводу значення слів, уживаних для опису вина. Підтвердження такої думки знаходимо у статті з газети *"The Times"*, в якій Джонатан Мідз дослідив спосіб застосування мови в описах вина. Глобалізація виноробства і типу людей, що купують тепер вино, спричинило значне розширення цього лексикону. Сформувалася нова, якісно інша мова. Стара мова була не менш герметично точна й виняткова, ніж

жаргон будь-якої іншої гідної професії. Цей словник здебільшого зник, натомість маємо "спрощену народну мову", де кожен намагається виразити (а не класифікувати) якості вина. Ця мова є скоріше демонстрацією словесного винаходу продавця, сомельє, автора, винолюба чи випадкового питця [Вино і філософія 2010, 165]. Інші вважають метафору вирішальним інструментом у намаганні поділитися враженнями від вина: "Коли естетичні метафори спираються на дескриптивні факти про вино, вони можуть бути могутнім, барвистим та елегантним способом опосередковано передати особливість вина" [Вино і філософія 2010, 149].

Отже, насолода від куштування вина часто є інтелектуальною, а не сенсорною. Існує думка, що не можна сповна насолоджуватися вином за умови відсутності попереднього досвіду дегустації, адже вина, які зазвичай викликають найбільше позитивних відгуків з боку певного споживача це ті, смак яких можна оцінити. Проте питання про критерії вибору енологічної, зокрема дегустативної лексики залишається відкритим. Метафоризація енологічної лексики робить її вишуканою та неповторною, однак відтворює здебільшого палітру відчуттів дегустатора, де домінує власна оцінка людини. Для передачі фізико-хімічних показників в професійній енологічній літературі існує спеціальна лексика, запозичені здебільшого з інших наук. Однак фахівці цієї галузі зауважують, що єдиної офіційної дегустативної термінології не існує, що ускладнює спілкування як професійних дегустаторів, так і любителів.

Вино і філософія. Симпозіум думки і келиха / упор. Олгоф Фріц // [пер. Петро Таращук]. – К.: Темпора, 2010. – 368 с. *Кубрякова Е. С.* О современном понимании термина "концепт" в лингвистике и культурологи / Елена Самуиловна Кубрякова // Реальность, язык и сознание: междунар. межвуз. сб. науч. тр. – Тамбов, 2002. – Вып. 2. – С. 5-15. *Brochet F.* La dégustation. Étude des représentations des objets chimiques dans le champ de la conscience. [Ressource électronique] : Brochet Frédéric // Academie Amorim. – Régime d'accès : www.academie-amorim.com/.../brochet.pdf Academie Amorim. *Coutier M.* Dictionnaire de la langue du vin / Coutier Martine // [Préface de Jean-Claude Pirotte]. – Paris, 2007. – 476 p. *Navarre C.* Œnologie / Colette Navarre, Françoise Langlade // Agriculture d'Aujourd'hui : Sciences, Techniques, Applications.

– 5e éd. – 2002. – 366 p. *La Revue du Vin de France* / réd. en chef Jérôme Baudouin. – nov. 2010. – La RVF hors-série № 19 – Media Publications SA. – Mensuel. – 130 p.

Івасишина Т.А., к. філол. н., ***Ігнатенко Т.М.,***
Недільченко С.Б., Костіна Л.А.

ЧИСЛОВИЙ КОМПОНЕНТ В АНГЛІЙСЬКИХ, НІМЕЦЬКИХ, ЛАТИНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ: КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто семантичну структуру фразеологізмів із числовим децимальним компонентом у порівняльному контексті на матеріалі англійської, німецької, латинської та української мов. Виявлено спільні й відмінні ознаки у фразеологізмах із числівниками в когнітивно-семантичному аспекті.
Ключові слова: *фразеологізм, фразеологічна одиниця, число, числовий компонент, квантитативність.*

Рассмотрена семантическая структура фразеологизмов с числительным децимальным компонентом в сравнительном контексте на материале английского, немецкого, латинского и украинского языков. Определены общие и частные характеристики фразеологизмов с числительными в когнитивно-семантическом аспекте.
Ключевые слова: *фразеологизм, фразеологическая единица, число, числительный компонент, квантитативность.*

The article deals with the semantic structure of phraseological units with the numerical decimal component in the context of comparative materials in English, German, Latin and Ukrainian languages. Common and distinctive features in phraseological units with numerals in the cognitive and semantic aspect are revealed in the article.
Keywords: fixed phrase, phraseological units, number, numerical component, quantitativeness.

Питання національно-культурної специфіки фразеологізмів є доволі традиційним у дослідженні ідіом, які становлять специфічні одиниці мови, акумулюючи культурний потенціал народу. Фразеологічні одиниці не лише позначають певні явища дійсності, але й характеризують її, даючи певну оцінку. В останні роки

з'явилися праці, в яких вивчається взаємозв'язок фразеологізмів і мовної картини світу (Н.Д. Арутюнова, В.І. Постовалова, О.Н. Ляшевська, С.А. Бронікова, Л.П. Бердникова, С.О. Швачко та ін.). Із терміном "мовна картина світу" тісно пов'язане поняття "національна/етнічна картина світу", в якій реальність постає крізь призму стереотипів, зумовлених національними й культурними традиціями.

Нові аспекти взаємодії лінгвістики, когнітології, культурології, філософії розширили межі змісту аналізу мовних явищ, чим зумовили ефективність семантичних досліджень. Фразеологізми з числовим компонентом у цьому випадку яскраво ілюструють національно й культурно зумовлені концепти в мові. Розвиток сучасного суспільства характеризується підвищеним інтересом до нумерології як мови чисел, що стає важливим інструментом розуміння й самопізнання людини. До актуальних проблем на сьогодні, як стверджують С.О. Швачко та І.К. Кобякова, належать питання парадигматичної й синтагматичної організації квантитативних одиниць, визначення способів і засобів позначення кількості, їх залежність від іманентної структури мови та лінгвістичних факторів [Швачко 2006, 30].

Незважаючи на те, що фразеологічна наука має цілу низку спеціальних досліджень, проте досі значення та умовні семантичні вираження числових компонентів фразеологізмів не були об'єктом спеціальних досліджень. Водночас у суспільстві зростає інтерес до того, що пов'язано із символікою чисел (аж до містичного), які виражені лексемами, що здатні виступати умовними знаками. Зв'язок між планом вираження і планом змісту лексеми виявляється в процесі інтеріоризації знака посередництвом внутрішньої форми, що виступає як символ, симптом, образ значення [Кияк 1988, 58].

З огляду на зазначене *мета статті* – розглянути структуру й семантику фразеологізмів із числовим децимальним компонентом у порівняльному контексті на матеріалі англійських, німецьких, латинських та українських мов. Поставлена мета передбачає вирішення таких *завдань*: визначити спільні джерела становлення фразеологізмів із числівниками в різних мовах; виявити національну специфіку фразеологізмів із кількісним компонентом; виок-

ремити найбільш уживані у фразеологічних одиницях числові компоненти та з'ясувати можливі причини активної експлікації.

Числівники, що входять до складу фразеологізмів, не лише виконують основну функцію на позначення певної кількості, але й, абстрагуючись, можуть втрачати числове й набувати переносного значення. І.О. Бодуен де Куртене у 20-і роки XX ст. вперше вказав на можливість зіставлення мовної та математичної кількості: "разом із кількісним математичним мисленням необхідно розглядати й кількісну сторону мовного мислення". Виокремлюючи чотири види математичної кількості (просторову, часову, числову й інтенсивну), він зауважує, що дослідник, якого цікавить кількість мовного мислення, повинен шукати мовні відповідники [Бодуен де Куртене 1963, 312-313]. Операції числення широко семантизуються в одиницях мови й мовлення, відображаючи культуру, традиції та досвід народу.

Так, числівник *один* в українській мові активно спеціалізується на вираженні подібності (наприклад: *пара чобіт на одну ногу; один одного вартий; одного роду, одного плоду; одного поля ягоди*; *на один кшталт; одного духу; з однієї глини; з одного тіста; одного гніздечка птиці; однієї масті; одним ликом шиті; одним миром мазані* тощо). Такі фразеологізми наявні і в інших мовах, наприклад: *birds of a feather; of the same ilk/kidney* (англ.), *vom gleichen Schlag sein* (нім.), *wie aus einem Ei gepellt* (нім.), *unus multorum* (лат.).

Для позначення наявності спільних проблем, перебування в однаковій ситуації Цицерон символічно використав у своїх працях числовий компонент *один*, пор.: *in eadem esse navi* – бути в одному човні, відповідник цього фразеологізму маємо в інших мовах, наприклад: *to be in the same boat* (англ.), *auf einem Schiff sein* (нім.). В українській мові числівник *один* доволі активно спеціалізується на вираженні спільності дій (наприклад: *іти в одній упряжці; дути в одну дудку; грати на один лад; співати в один голос; в один гуж тягти; іти по одній стежці; одним миром мазані*), поспішності, швидкості (*одна нога тут, а друга там; одним подихом; одним розчерком пера; одним ударом; за одним махом*), кількості, наприклад, дуже мало (*на один зуб; на одну понюшку; залишитися в одній сорочці* (*без сорочки*)).

Натомість, у німецькій та латинській мовах числівник *один* вживається у фразеологізмах здебільшого на позначення або квантитативної недостатності, наприклад: *Einmal ist keinmal* (нім.) – один раз не рахується; *ein Mann, kein Mann* (нім.) – одна людина – не людина; *von einem Streiche fдllt keine Eiche* (нім.) – від одного удару дуб не впаде; *einer ist keiner* (нім.) – один у полі не воїн; *vox unius vox nullius* (лат.) – голос одного – не голос; *testis unus, testis nullus* (лат.) – один свідок – не свідок; *una hirundo non facit ver* (лат.) – одна ластівка не робить весни; *unus vir nullus vir* (лат.) – один лицар нічого не вартий, або ж – квантитативної значеннєвості, наприклад: *one cloud is enough to eclipse all the sun* (англ.) – одна хмара може заслонити сонце, *one day teaches another* (англ.) – один день інші навчає, *ein alter Freund ist zwei neue wert* (нім.) – один старий друг кращий за двох нових; *die erste Geige spielen* (нім.) – грати першу скрипку*; unum castigabis centum emendabis* (лат.) – одного покараєш – сотню виправиш; *ab uno crimine disce omnes* (лат.) – за одним злочином пізнаєш всі інші.

Подібно до числівника *один* на вираженні значення подібності у складі фразеологізмів спеціалізується і числівник *два,* наприклад: *два боки однієї медалі; два чоботи – на одну ногу; мов дві каплі води.* На позначення того, що може мати одночасно і позитивні, і негативні наслідки, числівник *два* активно вживається в різних мовах, наприклад: *палиця з двома кінцями*; *jedes Ding hat zwei Seiten* (нім.) – усяка річ має два боки; *be in two minds* (англ.) – стояти перед вибором (сумніватися, вагатися).

Особливо популярними виступають фразеологізми на утвердження життєвої мудрості, наприклад: *два брехуни правди не скажуть; два хитрих мудрого не переважать; одна голова добре, а дві краще.* Так, стали в цьому контексті наднаціональними сентенції, наприклад: *із двох бід вибирають меншу,* пор.: *of two evils choose the less(er)* (англ.), *ex duobus malis minimum eligendum* (лат.); *краще один раз побачити, ніж сто разів почути*, пор.: *a good example is the best sermon* (англ.), *ein Augenzeuge gilt mehr als zehn Ohrenzeugen* (нім.), *pluris est oculatus testis unus, quam auriti decem* (лат.).

Намагання одночасно здобути успіх у двох і більше справах, виконання кількох справ одночасно – такі значення передають

фразеологізми з числівником *два*, наприклад: *сидіти на двох стільцях* (*сидіти між двома стільцями, між двох стільців), to kill two birds with one stone* (англ.) – вбити двох пташок одним каменем; *nicht auf zwei Hochzeiten tanzen kunnen* (нім.) – не можна танцювати одночасно на двох весіллях, *zwei Tode kann niemand sterben* (нім.) – два рази не можна померти, *nemo duobus servire potest* (лат.) – ніхто не може служити двом. Що ж стосується фразеологізму *полювати за двома зайцями*, то він властивий багатьом мовам, зокрема: *Man soll nicht zwei Hasen auf einmal jagen* (нім.), *duos qui lepores sequitur, neutrum capit* (лат.).

Значення тріадності числівника *три* не тільки знакове в культурі та свідомості різних народів, але й означає рух уперед, синтез (за Аристотелем), оскільки має початок, середину та кінець земля, вода й небо, душа, тіло і дух, народження, життя і смерть, минуле, теперішнє й майбутнє. Таку знаковість числівника *три* спостерігаємо у фразеологізмах типу: *третього не дано – the third one is not given* (англ.), *es gibt kein Drittes* (нім.), *tertium non datur* або *exclusi tertii principium* (лат.). Точні семантичні відповідники в різних мовах засвідчують використання цього фразеологізму як одного із законів мислення у формальній логіці.

Таку ж визначну роль має й одне з положень римського права *tres faciunt collegium* (лат.) – *троє утворюють колегію*; пор. *the three form a college* (англ.), *drei bilden ein Kollegium* (нім.). Набув універсального значення і еліптичний варіант вислову римського історика Лівія, повна форма якого: "*Duobus certantibus, tertius gaudet*" – двоє б'ються, третій радіє, пор.: *tertius gaudet – третій радіє* (*третій сміється*), *two dogs fight for a bone and the third runs away with it* (англ.), *wenn sich zwei streiten, freut sich der Dritte* (нім.).

Цікавим видається той факт, що латинський фразеологізм *ignis, mare, mulier – tria mala* (у перекладі *вогонь, море і жінка – три лиха*) не набув поширення в інших мовах, напевно через те, що експлікує усталену в давні часи думку про жінку як причину й носія всіляких негараздів.

В українській мові фразеологізми з числовим компонентом *три* мають особливе сакральне значення в культурі й побуті, наприклад: *треті півні* (*Ще треті півні не співали, ніхто ніде не*

гомонів, сичі в гаю перекликались, і ясен раз у раз скрипів (Т. Шевченко)); *господиня: три городи – одна диня; три дні ходню, а до обіду празник; говорить так, як три дні хліба не їв; три пани, два отамани і один підданий; жінка за три угли хату держить, а чоловік – за один* (пор. у німецькій мові *wo drei sind, da hat auch der Vierte Platz* – там, де троє, знайдеться місце для четвертого)*; ідеш на день – бери хліба на три; як циганська кобила: день біжить, а три лежить.*

Числівник *три* в українських фразеологізмах набуває конкретної семантичної ознаки, або позитивної, або негативної (пор.*: під трьома замками, три мішки всячини, в три скоки* та *гнути в три погибелі, спустити три шкури, скрутити в три дуги, дати в три шиї*).

Якщо в міфах, казках тощо йдеться про трьох братів, три бажання, три випробування і т. ін., то перший і другий елементи відповідають тому, що вже є, а третій елемент передбачає чудесне перетворення або здійснення задумів. Проте можемо спостерігати й інші семантичні функції числівника *три*, іноді антонімічні за значенням, наприклад: *Aller guten Dinge sind drei* (нім.) – усі хороші речі по три та *two is company, but three is none* (*two's company, three's a crowd*) – де двоє, там третій зайвий.

Окрему низку фразеологізмів становлять біблійні вислови, наприклад: *три волхви* (*три царі*), *die Heiligen Drei Kцnige* (нім.), які прийшли з подарунками до новонародженого Ісуса Христа і проголосили його Сином Божим, *Свята Трійця* (у християнській релігії – триєдиний Бог, в якому поєднуються Бог-Отець, Бог-Син і Бог – Дух Святий).

Утім, деякі фразеологізми різняться не значенням, а кількісним виразником, наприклад, *tria verba non potest jungere*, що вживається на позначення людини, яка неспроможна чітко, логічно, зв'язно висловити свої думки (уперше вжив римський філософ і письменник Сенека), має відповідники в англійській та німецькій мовах (*he cannot say three words* (англ.); *er kann keine drei Worte reden* (нім.)), проте в українській мові узвичаєне інше вживання *не вміти зв'язати двох слів докупи.*

Числівник *чотири*, вживаючись у фразеологізмах, виражає порядок, раціональність тощо, наприклад: *чотири сторони сві-*

ту, чотири пори року, чотири місячних фази, чотири стіни тощо. Так, на позначення довершеності маємо фразеологізми: *чотири боки хреста, чотири сторони Землі* і т.д., що має яскраве підтвердження у Святому Письмі "…я побачив *чотирьох ангелів*, що стояли *на чотирьох кутах землі*…" (Одкровення 7:1).

Особливий інтерес із погляду символічного значення числа *чотири* становлять у європейських традиціях міфологічні образи *чотирьох вітрів*, що співвідносяться з чотирма сторонами світу, про що свідчать фразеологічні одиниці: *на всі чотири вітри (сторони); scatter to the four winds* (англ.); *from the four corners of the globe* (англ.), *vier Himmelsrichtungen* (нім.).

В англійських фразеологізмах числівник *чотири* здебільшого символізує цілісність, усталеність, наприклад: *the four corners of the world, within these four walls*, пор. лат. *inter parietes* – у чотирьох стінах.

У німецьких та українських фразеологічних одиницях числовий компонент *чотири* вказує на якість певних дій, виконуваних у парі: *у чотири руки, vier Augen sehen mehr, als zwei* (нім.) – чотири ока краще бачать, як два; а також передають значення "говорити удвох наодинці; віч-на-віч": *на чотири ока* (*в чотири очі*), *unter vier Augen* (нім.) – на чотири ока.

Цікаве походження має латинська сентенція *quadriga,* так римляни називали двоколісну колісницю з чотирма кіньми, запряженими в один ряд, яку використовували в бою, а пізніше – під час спортивних змагань. Згодом квадриги почали використовувати як символ перемоги, прикрашаючи ними будівлі, медалі, камеї, монети тощо. На позначення довершеності числівник *чотири* маємо у фразеологічній одиниці, що походить від латинського *quadrivium* – чотири шляхи, квадривій. Так у середні віки називали чотири науки (арифметику, геометрію, астрономію і музику), які разом із *trivium* – перехрестя трьох доріг, трьохпуття (риторика, граматика, діалектика) становили античний освітній канон.

Для числового компонента *п'ять* характерне вживання у своєму конкретному значенні, наприклад: *краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше; дати (спробувати) кулака*, *bunch of fives* (англ.) – п'ятірня, кулак тощо. Латинський фразео-

логізм *quinta essentia* має точні відповідники і в англійській (*quintessence*), і в німецькій (*Quintessenz*), і в українській (*п'ята сутність, квінтесенція*) мовах. Середньовічні філософи й алхіміки вважали, що ефір – "п'ята сутність" – становить суть усіх речей. Нині цим терміном позначають щось особливо важливе, суттєве, найголовніше, пор. у німецькій мові *seine fьnf Sinne zusammen nehmen* – зібрати п'ять почуттів в одне, пор. в українській мові *взяти себе в руки*.

В українській мові в деяких фразеологізмах числівник *п'ять* уживається як категоричне заперечення наявного, тобто, "зовсім не потрібний", зокрема: *як собаці п'ята нога; як* (*мов, ніби* і т. ін.) *п'яте колесо до воза* (*у возі*). Наприклад: *На свій пост Сидір вже ніколи не повернеться,.. те чинування Сидорові було потрібне, як собаці п'ята нога* (М. Рудь); *Потрібний він мені як п'яте колесо до воза* (М. Стельмах). Числівник *п'ять* також вживається у фразеологізмах зі значенням "дуже добре (досконало) знати, вивчити" *як свої (своїх) п'ять пальців,* наприклад: *Він знав місто і прилеглі райони, як свої п'ять пальців* (А. Хижняк).

Цей числовий компонент виражає певні часові межі в означенні ліні як негативної людської вдачі, наприклад: *день гуляє, три слабий, на п'ятий – вихідний*; *п'ять день не робим, а два відпочиваєм.* У німецькій мові числівник *п'ять*, натомість, спеціалізується на позначенні крайнього терміну, наприклад: *bis fьnf Minuten nach zwцlf Uhr* – за п'ять хвилин до півночі, пор. в українській мові *в останню хвилину (мить)*.

Для числівника *шість*, що не так активно вживається у фразеологізмах, на відміну від інших, властиве вираження значення невиразності, наприклад: *ні шість ні п'ять, six of one and half a dozen of the other* (англ.) – те ж на те й виходить, пор. в українській мові *ні те, ні се*; *як не те, то те*; *як не вмер Данило, так болячка задавила* тощо. В українських фразеологічних одиницях цей числовий компонент може вживатися для характеристики дуже товстої людини, пор.: *шість на шість* (іноді *на дев'ять*). Наприклад: *Їх зустрічала жінка шість на дев'ять, по якій видно було, що вона любителька попити чайку, добре поїсти, уволю поспати* (З журналу).

Суворо покарати, провчити кого-небудь, із таким значенням побутує фразеологізм *всипати по шосте* (іноді *по перше*) *число.* Наприклад: *Кинувся кожен: де Маковей? Де телефоніст? Розшукати негайно! Всипати по перше число!* (О. Гончар); *– Я вам покажу точно! – спалахнув Гречкун. – Чого не доповіли про готовність батальйону? Я вам всиплю по шосте число! Я вас навчу воювати* (Ю. Бедзик).

Що стосується числа *сім*, то воно відіграє особливу роль у релігіях і віруваннях людей, у науці, техніці, мистецтві, з огляду на це можна пояснити наявність великої кількості фразеологізмів із числівником *сім* у різних мовах.

Так, у Святому Письмі маємо: "І благословив Бог *сьомий* день і освятив його" (Буття 2: 3); "через *сім* днів хлинули води потопу на землю" (Буття 7: 10); "ось прийде *сім* років достатку, але після них настане *сім* років голоду" (Буття 41: 29-30); "відлічиш собі *сім* седмиць років, *сім* разів по *сім* літ, так що час *сімох* седмиць років буде тобі сорок дев'ять років…" (Левіт 25: 8); "*сім* печатей, *сім* сурм, *сім* ангелів" (Одкровення 6, 8) і т. д. Великий піст нараховує сім тижнів. Відомо сім чинів ангельських, сім смертних гріхів. У багатьох країнах існує звичай готувати до різдвяного столу сім страв, назви яких починаються на одну літеру. Тому закономірно, що в багатьох мовах існують повністю або частково запозичені з Біблії фразеологічні одиниці: *сім смертних гріхів*, *the seven deadly sins* (англ.), *die sieben Todsьnden* (нім.); *за сімома печатями (за сімома замками)*, *sealed with seven seals* (англ.), *ein Buch mit sieben Siegeln* (нім.). Утім, хоч і подібні за змістом останні, проте різняться об'єктом втаємничення – у англійському фразеологізмі йдеться про саму таємницю, в німецькому – про книгу як знання.

Чимало й інших усталених зворотів, які мають біблійне походження, зокрема: *сім днів створення світу, seven days of Creation* (англ.); *сім чеснот, seven Virtues* (англ.), *die sieben Grundtugenden* (нім.); *сім хлібів, seven loaves* (англ.); *сім останніх слів Ісуса на хресті, the seven last words (or seven last sayings) of Jesus on the cross* (англ.), *sieben Worte Christi am Kreuz* (нім.); *до сьомого коліна, to the seventh generation* (англ.); *сім таїнств*, *sieben Sacramente* (нім.); *сім прохань у Отче Наш*, *sieben Bitten*

des Vaterunsers (нім.); *сім дарів Святого Духа*, *die sieben Gaben des Heiligen Geisdes* (нім.).

Античність послугувала утворенню спільних для різних мов фразеологізмів, зокрема: *на сьомому небі – in the seventh heaven* (англ.), *auf Wolke sieben schweben (im siebten Himmel sein)* (нім.). Цей вислів, що означає "відчувати найбільшою мірою радість і щастя", приписують грецькому філософу Аристотелю. Так, у древні часи сімома чудесами світу називали сім споруд, які вражали своєю грандіозністю, пор.: *сім чудес світу – the seven wonders of the world* (англ.), *die sieben Weltwunder* (нім.). На сьогодні чудом світу називають те, що викликає захоплення, здивування.

Числовий компонент *сім* у фразеологізмах також може символізувати максимум можливого, повний період, цикл чогонебудь, наприклад: *on cloud seven* (англ.) – бути безмірно щасливим, *ьber sieben Brьcken musst du gehen* (нім.) – пройти через сім мостів. У деяких фразеологізмах числовий компонент *сім* вказує на певні межі, пор.: *сім разів подумай, а один скажи*; *сім разів відміряй, а один відріж* (натомість в англійській та німецькій мовах на цьому значенні спеціалізується числівник *два*, пор.: *measure twice, cut but once* – міряй двічі, а ріж лиш раз; *besser zweimal messen als einmal vergessen* – краще двічі зміряти, ніж один раз забути); *за одного розумного сім дурнів дають*, *ein Narr fragt mehr als sieben Weise beantworten kцnnen* (нім.) – один дурень питає більше, ніж можуть відповісти сім мудреців.

Числівник *сім* також вживається у фразеологізмах для вираження таких значень: невиправдане придбання чогось здалека, наприклад: *сім верств пішки за шмат кишки; за сім верст киселю їсти; за сім земель; the Seven Seas* (англ.) – за сімома морями; непостійність людських дій: *сім п'ятниць (неділь) на тиждень* (*Та й на вдачу він легковажний – в його було на тиждень сім п'ятниць* (І. Нечуй-Левицький)).

Особливий значеннєвий колорит цього числового компонента можемо спостерігати в українській мові, зокрема "змушувати когонебудь напружено працювати, виснажувати роботою або карати": *виганяти сім потів (сьомий піт),* наприклад: *Вона підійшла до мене, подивилася, як вправно я маніпулюю кнопками в пульті, як виганяю сьомий піт із нетямкуватого Кривцуна* (П. Загребельний);

дерти (лупити, спускати) сім (три, десять) шкур, наприклад: *колонізатори дерли з нього сім шкур* (П. Козланюк).

Низка синонімічних фразеологічних одиниць побутує в українській мові зі значенням "наговорити багато зайвого, безглуздого": *сім міхів горіхів; сім мішків гречаної вовни та всі неповні; сім мішків гречаного Гаврила; сім мішків гречаної вовни і чотири копи гречки.* Наприклад: *Станеш потім питати, де чув, а він тобі сім мішків гречаної вовни нарозказує всякого, тільки слухай* (О. Гончар). *Ваша жінка приїхала сюди й наговорила сім мішків гречаної вовни та чотири копи гречки* (І. Нечуй-Левицький), пор. *стільки наговорив, що в шапку не збереш* та *сім верст до небес, і все пішки.* У цьому контексті з антонімічним значенням маємо фразеологізм у німецькій мові: *in sieben Sprachen schweigen* – мовчати сімома мовами.

Аналогічно низку синонімів мають фразеологізми зі значенням "довго ходити, чекати, добиваючись чого-небудь" – *стоптати сім пар підметок; стоптати сім пар підошов; стоптати сім пар чобіт* тощо.

У визначенні національної своєрідності фразеологізмів необхідно враховувати не тільки їхнє значення, лексичний склад і граматичну організацію, але й внутрішню форму, належність до національної чи глобальної мовної картини світу. Так, в англійській мові число *сім* не має тієї емоційно-образно характеристики й популярності, що наявні в українській мові, тому у фразеологізмах вживається рідше, порівняно з іншими числами: *be at sixes and sevens* – в суперечці, не ладити; *the seven year itch* – труднощі сімейного життя. Проте в українській мові числу *сім* належить ключова роль в організації алегоричних зворотів, що виражають різні ситуації: "продавати дуже дешево, майже даремно" – *хоч по сім за цибулю* (*Сказать по щирій правді, моїх женихів хоч по сім за цибулю продавай на богуславському ярмарку, та й то ніхто не купить* (І. Нечуй-Левицький)); "нічого не робити, уникати праці" – *сім літ минуло, як музика грала, а він ще досі скаче; сім ятерів – ні одної риби; по сім неділь на тиждень справляти (Там, у городі, розкіш їм, воля, страху немає... От воно і звикне без діла сидіти, по сім неділь на тиждень справляти!* (Панас Мирний)); "ділити порівну" – *всім по сім* (*Треба землю поділити так, щоб*

усім по сім (П. Панч)); "почувати себе набагато краще" – *мов сім баб пошептало* (*Під час маневрів ставав* [полковник] *такий добрий, немов сім баб.. пошептало* (С. Масляк)).

Числовий компонент *вісім* виявився найменш продуктивним у фразеологізмах у всіх досліджуваних мовах. Можливо це можна пояснити символічним значенням цього числа – "завершеність, повнота, перебільшення тощо". Поодинокі випадки вживання цього компонента свідчать про таке значення, як "понад міру": *всім по сім, а мені таки вісім; six hour's sleep for a man, seven for a woman and eight for a fool* (англ.) – чоловік спить шість годин, жінка – сім і лише лінивий – *вісім*; *have one over the eight* (*have too much to drink/be drunk*) (англ.) – випити забагато алкогольного напою, бути п'яним.

Так, в англійській мові значення "бути на вершині блаженства, бути щасливим" передає фразеологізм *to be on cloud nine* – бути на дев'ятій хмарині, *to crack on up to the nines* – возносити когось до небес, натомість в українській мові вживається інший числівник – *бути на десятому небі*.

Із погляду символіки, у числівників *дев'ять* і *сім* є спільні риси в позначенні певного періоду чи циклу, що зумовлює можливість їхньої взаємозаміни, наприклад: *on cloud nine* та *on cloud seven* (англ.) – безмежно щасливий, пор.: *be on cloud nine – to be very happy*.

Числівник *дев'ять* як смисловий компонент у фразеологізмах в англійській і німецькій мовах вживається зі значенням "велика кількість", наприклад: *have nine lives like a cat* (англ.) – бути живучим як кішка, *neun Leben hat die Katze* (нім.) – кішка має дев'ять життів. В англійській мові спостерігаємо цілу низку подібних фразеологізмів: *a cat has nine lives* (коти живучі), *a cat with nine lives* (живуча людина), *have nine lives like a cat* (бути живучим як кішка).

Вирізняється символізмом і фразеологізм *дев'ятий вал*, що виражає значення "а) наймогутніша й найгрізніша хвиля в морі або океані під час бурі (від міфологічного уявлення про дев'ять як священне число); б) символ грізної небезпеки або найвищого піднесення чого-небудь", наприклад: *Товариші!.. Скоріш нагору! До зброї всі! У місті ворог! І глухо вдарив у підвал стрільби страшний дев'ятий вал* (В. Сосюра).

Дев'ять як священне число побутувало в багатьох культурах, зокрема давньогрецькій, скандинавсько-германській міфології тощо, звідси маємо *дев'ять муз*, *neun Musen* (нім.); *дев'ять архонтів; дев'ять років подорожі Одіссея* тощо. В українській культурній традиції числу *дев'ять* також приписується символічне значення: *дев'ять днів*, *дев'ять молитов, дев'ять поклонів* і т. ін.

Числівнику *десять* приписують значення повноти, завершеності, порядку, про що свідчить усталена століттями система лічби: *декада* (проміжок часу в десять днів), *десятиріччя* (час, період тривалістю десять років), *декаметр* (міра довжини, що дорівнює десяти метрам), *zehntpflichtig* (нім.) – який підлягає до сплати десятини як міри податку тощо.

Так, біблійне походження та наднаціональне поширення має усталений вислів *десять заповідей*, *the ten commandments* (англ.), *die zehn Gebote* (нім.).

В англійській мові числівник *ten* доволі активно вживається у фразеологічних одиницях, пор.: *ten to one* (десять проти одного), *ten times* (в десять раз, неодноразово), *the upper ten/ ten thousand* (верхівка суспільства, аристократія), *know smb (smth) as one knows his ten fingers* (прекрасно знати).

Німецька мова не є винятком, пор.: *zehn mal Versagen ist besser als einmal Lьgen* (краще *десять* разів відмовити, ніж один збрехати), *die oberen Zehntausend* (верхівка суспільства), *keine zehn Pferde bringen mich dahin* (навіть *десять* коней не зможуть мене туди затягти), *ein Sperling in der Hand ist besser als zehn Tauben auf dem Dach* (один горобець у руці краще *десятьох* голубів на даху); *ein fauler Apfel macht zehn faule Дpfel* (одне гниле яблуко псує *десяток* яблук, пор. в українській мові *ложка дьогтю бочку меду псує*).

В українській мові фразеологізми з числовим компонентом *десять* спеціалізуються на вираженні різних значень, зокрема: попередження про небезпеку (*десятою дорогою обминати, десятою вулицею обходити*); вказівка на зайвість чогось, непотрібність (*десята вода на киселі*, *десята спиця в колесі*); перебільшення якостей (*на гріш амуніції, на десять амбіції, біда біду перебуде – одна мине, десять буде*).

Отже, можемо дійти *висновку*, що найбільш продуктивними в утворенні нумерологічних фразеологізмів в усіх мовах є децима-

льні числівники, що свідчить про особливу роль перших чисел у древньому світі. Універсальність трактування символіки чисел у світовій культурі пояснюється антропоцентричністю поглядів на світ та прагненням людини пояснити побудову світу, суспільства й самої себе через сакральну силу чисел. Аналізовані фразеологізми засвідчили наявність деяких розбіжностей у вживанні числових компонентів, що можна пояснити екстралінгвістичними особливостями способу життя, традиціями, специфікою побуту тощо. Для англійських і німецьких фразеологізмів характерні стислість, відсутність опису й експлікація висновку. Це відображає властивості комунікативної поведінки, що вирізняється небагатослівністю у відповідях, емоційною стриманістю. Проведений аналіз дає змогу дійти таких конкретних висновків:

– у складі квантитативних фразеологізмів числівники втрачають кількісні значення, реалізуючи кількісне значення в опозиції багато/мало;

– у кожній мові національна специфіка фразеологізмів виявляється через лексичний склад, граматичну організацію та фразеологічний образ;

–найбільшою вживаністю вирізняються числівники *три* і *сім,* до того ж більша частота їх вживання спостерігається в українській мові. Така популярність цих числівників засвідчує національні маркери у світосприйнятті та особливості різних мовних картин світу;

– наявність тих самих фразеологізмів у різних мовах свідчить не тільки про спільні джерела їх походження (антична культура, Святе Письмо тощо), але й про близькість світогляду в оцінці людських чеснот;

– фразеологічний склад мови доводить особливу роль у транслюванні національно-культурної самосвідомості народів та їхньої ідентифікацій.

Фразеологізми з числовим компонентом цікаві для подальших досліджень не лише в аспекті вивчення етнічних картин світу, але й розгляду семантичної природи квантитативних одиниць як особливих мовних знаків.

1. Английские пословицы и поговорки / И.С. Гварджаладзе, Д.И. Мчедлишвили. – М.: Высш. школа, 1971. 2. *Англійсько-*

український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – К.: Знання, 2005. 3. *Бодуэн де Куртенэ И.А.* Избранные труды по общему языкознанию: В 2 т. [Текст] / И.А. Бодуэн де Куртенэ. – М., 1963. – Т. 2. – С. 312-313. 4. *Кияк Т.Р.* Мотивированность лексических единиц / Т.Р. Кияк. – Львов, 1988. – 160 с. 5. *Латинська фразеологія*. Словник-довідник / Уклад. П.І. Осипов. – К.: Академвидав, 2009. – 343 с. 6. *Німецько-український фразеологічний словник:* У 2 т. / Укл. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К.: Рад. школа, 1981. 7. *Словник фразеологізмів української мови* / уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. 8. *Фразеологічний словник української мови* / За ред. Л.С. Паламарчука. – К.: Наукова думка, 1993. 9. *Швачко С.О.* Лінгвокогнітивні параметри конституентів поля кількості С.О. Швачко, І.К. Кобякова // Вступ до мовознавства : Посібник. – Вінниця : Нова книга, 2006. – С. 30-49.

Калениченко М.М., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДАВАЛЬНИЙ ВІДМІНОК ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ НЕПРЯМОГО СУБ'ЄКТА У ЧЕСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються безособові речення у чеській мові. Основну увагу приділено способам та засобам морфологічного вираження непрямого суб'єкта, семантичним і структурним параметрам таких безособових одиниць.

Ключові слова: *безособове речення, предикативна основа, структурна модель, семантична група.*

В статье рассматриваются безличные предложения в чешском языке. Особое внимание обращается на способы морфологического вражения непрямого субъекта, семантические и структурные параметры даных безличных единиц.

Ключевые слова: *безличное предложение, предикативная основа, структурная модель, семантическая група.*

The article deals with impersonal sentence of Czech language. Basic attention is spared the semantic and structural parameters of such impersonal units, means morfological expressions of the subject.

Key words: *impersonal sentence, predicate stem of the sentence, structural pattern, semantic group.*

Функціональна специфіка давального відмінка в односкладних реченнях не збігається з функцією звичайного об'єкта чи додатка у реченнях двоскладних, адже у слов'янських безосо-

бових реченнях давальний відмінок набуває відносної самостійності, автономності та центральності, що відбувається через зрушення, перерозподіл його функцій.

На відміну від називного відмінка, для якого функція суб'єкта є первинною, у слов'янських мовах давальний виступає маркованим, а отже, функціонально обмеженим засобом вираження суб'єкта стану. У формі давального відмінка виступають лише назви істот. Характерною ознакою давального суб'єкта стану є відтінок пасивності, підпорядкованості особи певному станові, що дозволяє поєднуватися з обмеженою групою предикатів стану, переважно трансформів від предикатів дії [Вихованець 1987, 112-113]. На ознаку пасивності давального суб'єкта вказував свого часу ще О.Шахматов, який, зокрема, писав, що носій стану, виражений давальним, – особа пасивна дієслівна ознака, що спрямовується до неї, не досягає її [Шахматов 1941, 29].

У лінгвістичній літературі неодноразово відзначалося, що семантико-синтаксична функція суб'єкта стану для давального відмінка є вторинною [Вихованець 1987, 112; Межов 1998, 103; Плющ 1986, 94]. У цьому зв'язку М. Плющ писала, що давальний суб'єкта поступово відділився від функціонального значення центрального об'єкта і спеціалізується на вираженні суб'єкта стану або сприйняття [Плющ 1986, 94]. На відміну від називного відмінка, для якого функція суб'єкта є первинною, він виступає маркованим, а отже, функціонально обмеженим засобом вираження суб'єкта стану. У формі давального відмінка виступають лише назви істот. Крім того, як зазначає І.Вихованець, він поєднується з обмеженою групою предикатів стану, переважно трансформів від предикатів дії [Вихованець 1987, 112]. Характерною ознакою давального суб'єкта стану є відтінок пасивності, підпорядкованості особи певному станові [Вихованець 1987, 113]. На ознаку пасивності давального суб'єкта вказував свого часу О.Шахматов. Він, зокрема, писав, що носій стану, виражений давальним, – особа пасивна, дієслівна ознака, що спрямовується до неї, не досягає її [Шахматов 1941, 29]. За ознакою деміактивності, тобто напівактивності, давальний суб'єкта протиставляв називному суб'єкта також Т.Ломтєв [Ломтев 1972, 112-135].

А. Вежбицька вважає, що з давальним суб'єкта пов'язана ознака неконтрольованого стану. Вона зазначає, що безособові речення за "дативною" схемою зображують людей пасивними накопичувачами досвіду, не здатними свідомо користуватися досвідом, контролювати свої почуття [Вежбицкая 1996, 44]. Дослідниця вказує також на велику поширеність безособових речень такого типу в сучасній російській мові, на основі чого робить висновок про пацієтивну орієнтацію російського синтаксису, про тенденцію російської культурної традиції розглядати світ як сукупність подій, що не підлягають ні людському контролю, ні людському розумінню [Вежбицкая 1996, 76]. Іншої думки дотримується Г.Золотова. Вона вважає, що функція давального відмінка не обмежується ознаками неконтрольованості й ірраціональності, оскільки речення з давальним суб'єкта виражають особливий характер відношень між внутрішнім світом людини і навколишньою дійсністю. Відповідно форму давального відмінка Г.Золотова характеризує як таку, що призначена для подання зсередини сфери суб'єкта, яки відчуває і мислить [Золотова 1998, 241].

Дослідники звернули увагу на те, що давальний суб'єкта особливо активно використовується в безособових реченнях, головний член яких виражений зворотними дієсловами на –ся, похідними від особових дієслів, інфінітивом та предикативними прислівниками. У безособових реченнях, породжених особовими дієсловами в безособовому вжитку, давальний суб'єкта вживається значно рідше й істотно поступається перед орудним та родовим суб'єкта [Баган 1999, 86].

А. Вежбицька відзначає велику поширеність безособових речень такого типу в сучасній російській мові, на основі чого робить висновок про пацієнсивну орієнтацію російського синтаксису, про тенденцію російської культурної традиції розглядати світ як сукупність подій, що не залежать ні від людського контролю, ні від людського розуміння [Вежбицкая 1996, 76]. Іншої думки дотримується Г.Золотова, яка вважає, що функція давального відмінка не обмежується ознаками неконтрольованості й ірраціональності, оскільки речення з давальним суб'єкта виражають особливий характер відношень між внутрішнім світом людини і навколишньою дійсністю. Відповідно до цього форму

давального відмінка Г.Золотова характеризує як таку, що призначена для подання зсередини сфери суб'єкта, який відчуває і мислить [Золотова 1998, 241].

Треба відзначити, що дослідники східнослов'янського синтаксису вважають давальний відмінок одним з основних засобів вираження суб'єктної синтаксеми в безособових реченнях [Бабайцева 1968, 73; Плющ 1986, 125; Мирченко 1981, 82; Болюх 1992, 77; Межов 1998, 101]. Однак, якщо В.Бабайцева вважає, що такий давальний лише називає особу, яка перебуває в тому чи іншому стані, але не є виразником логічного суб'єкта [Бабайцева 1968, 76], то інші синтаксисти кваліфікують давальний відмінок як маркований, функціонально обмежений, але цілком повноцінний засіб вираження суб'єкта. Таку думку відстоює чеська дослідниця Г. Бєлічова, яка, досліджуючи категоріальні характеристики відмінків у чеській мові, зосереджує основну увагу на змістовій співвіднесеності логічного суб'єкта із суб'єктом двоскладних речень у формі називного відмінка, пор.: *Vždyť se vám dostalo výhodního pozadí – Vždyť se dostali výhodního pozadí; Mně se tak pěkně skákalo bosýma nohama – Pěkně jsem skákal bosýma nohama* [Běličová 1982, 53,67].

Дослідники чеської мови давальний відмінок часто називають суб'єктним давальним саме через яскраво виражену характерну форму непрямого суб'єкта [Hrabě 1964, 45; Hrabě 1978, 226; Popela 1959, 41; Běličová 1982, 42]. На цьому наголошує зокрема Р. Мразек, вказуючи на специфіку вживання давального відмінка у безособових реченнях [Mrázek 1971,119].

Як стверджує Г.Бєлічова, давальний відмінок суб'єкта у чеських безособових реченнях має завжди одне значення: виражає (називає або заперечує) особу, яка прямо чи опосередковано має відношення до дії, вираженої у реченні. Саме тому особа визначається з точки зору внутрішньої форми речення [Běličová 1982, 43].

У чеській мові група речень типу *Zdálo se mu* (J. Hilbert:94); *Ulevilo se mi* (R.Jesenská:57); *Stýskalo se mi* (L.Ziková:25); *A zdálo se mu* (K.Žák:111); *Nelíbilo se mi* (J.Matějka:204); *Mně se stalo!* (J. Hilbert:86) є досить чисельною (16,9% від усіх зафіксованих безособових конструкцій). Часто, крім давального відмінка синтаксичного іменника у цій моделі наявний ще й якісний прислів-

ник; іменник, позначаючи особу, виконує роль додатка, а прислівник – обставини, напр.: *Zatmělo se jí v očích* (L. Ziková:22). Тому дуже важливим є зауваження В. Барнетової про те, що у безособових реченнях, побудованих за структурною моделлю Vf imp refl – Sd, компонент Sd є обов'язковим, але рідко вживаним і має відтінок нелітературного використання [Barnetová 1979, 649]. Як показують наші спостереження, в чеських безособових реченнях у ролі конститутивних обставин, які поширюють модель і перетворюють її тим самим у структуру Vf imp refl – Adv, виступають найчастіше прислівники типу: *rychle, pomalu, těžko, dlouho* тощо, пор.: *A těžko se jí chodilo* (M.Majerová:114); *Dýchalo se mu rychle a těžce* (J.Opolský:237); *Dobře se mu stalo!* (V.Dyk:245).

Як показують наші спостереження, у односкладних чеських реченнях, в основі яких лежить аналізована структура, можуть вживатися додатки, які мають факультативний чи конститутивний характер, напр.: *Ani tady se po včerejšku příliš neuklízelo* (O.Bočková:18); *Zatmělo se jí v očích* (L.Ziková:22); *Mně se tak pěkně skákalo bosýma nohama* (Mája Z.:43). Крім того, предикат у таких безособових реченнях може ускладнюватися модальними дієсловами і таким чином набувати вигляду аналітичної конструкції chtít /nechtít + інфінітив, пор.: *Nechtělo se vám ani žíti, ani zemřáti* (J.K. ze Lvovic:7); *Spát se mi nechtělo* (O. Bočková:46); *Chtělo se mi plakat a smát se* (Mája Z.:46); *Nechtělo se mi věřit* (O. Bočková:79); *Chtělo se mu spát* (B.Říha:21); *Nějaký čas nechtělo se mu vegetovat* (K.Sezima:123). Аналізуючи специфіку предикатів у односкладних структурах, Й.Андерш відзначає ще й той факт, що у мовленні інфінітив може опускатися, пор.: *Nechtělo se nám domů* [Андерш 1987, 161].

Таким чином, додаток у формі давального відмінка, вжитий у чеському безособовому реченні, яке передає дію або стан предмета (особи), є близьким до називного суб'єкта у двоскладних конструкціях, пор.: *Rodice mu zemřeli – (Jeho) rodice zemřeli; Ztratil se mi pes – Ztratil se můj pes*. Зауважимо також, що у випадках, коли предикат виражає не фізичні, а психічні дії, семантична відмінність між односкладними безособовими і двоскладними особовими реченнями у чеській мові є мінімальною. Пор.: *Spát se mi nechtělo* – Nechtěl jsem spát; *Nechtělo se mi věřit* –

Nechtěl jsem věřit; *Chtělo se jí střašlivé zasmát* – Chtěla střašlivé zasmát. Очевидно, це пояснюється тим, що в семантичному відношенні партиципанти, яких позначають відповідно компоненти Sd та Sn, при психічних діях характеризуються майже однаково – як носій стану, а при фізичних діях ознака носія стану переважає в кваліфікації партиципанта, про якого сигналізує давальний відмінок, тоді як партиципант, про якого сигналізує називний, виступає як агенс.

1. *Андерш Й.Ф.* Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Й.Ф. Андерш. – К.: Наукова думка, 1987. – 190 с. 2. *Бабайцева В.В*. Односоставные предложения в современном русском языке / В.В.Бабайцева. – М.: Просвещение, 1968. – 160 с. 3. *Баган М.П*. Семантико-синтаксичні параметри безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові: Дис. … к.філол. н. / М.П. Баган. – К., 1999. – 220 с. 4. *Болюх В.О.* Семантико-синтаксична структура безособового речення: Дис. … к. філол. н. / В.О. Болюх. – К., 1992. – 160 с. 5. *Вихованець І.Р.* Система відмінків української мови / І.Р. Вихованец. – К.: Наукова думка, 1987. – 232 с. 6. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; отв. ред. и сост. М.А. Кронгауз; вступ. ст. Е.В. Падучевой. – М.: Рус. слово, 1996. – 411 с. 7. *Золотова Г.А*. Коммуникативная грамматика русского языка / Г.А.Золотова, Н.К.Онипенко, М.Ю.Сидорова – М.:, 1998. – 528 с. 8. *Ломтев Т.П.* Предложение и его грамматические категории / Т.П. Ломтев – М.:, 1972. – С. 112-135; *Мирченко М.В.* Категория лица в семантико-синтаксической структуре предложения: Дис. … к. филол. н. / М.В.Мирченко. – К., 1981 – 227 с. 9. *Межов О.Г.* Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: Дис. …. к. філол. н. / О.Г. Межов. – Луцьк, 1998. – 208 с. 10. *Плющ М.Я.* Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 1986. – 175 с. 11. *Шахматов А.А.* Очерк современного русского литературного языка / А.А. Шахматов. – М.: Учпедгиз, 1941. – 286 с. 12. *Barnetová V.* Русская граматика: В 2-х т. / V. Barnetová, H.Běličová-Křížková, O. Leška et al. – Praha: Academia, 1979. – Т. 2 – 1093 s. 12. *Běličová H.* Semantická struktura věty a kategorie pádu / H. Běličová. – Praha: Academia, 1982. – 160 s.; 13. *Hrabě V.* K otázce nepřímého suběktu v ruské skladbě / V. Hrabě // Bulletin Ústavu ruského jazyka a literatury. – 1964. – №8. – s. 45 14. *Hrabě V.* K problimatice větných členů, zvláště v ruštině / V. Hrabě // SaS. – Praha, 1978. – №39. – s. 226. 15. *Popela J.* K syntaktické podstatě tzv. dativu subjektu v současné ruštině / J. Popela //

Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury. – Praha, 1959.– №3. – s.41. 16. *Mrázek R.* Slovanské konstrukce typu rus. mne ne spitsa / R. Mrázek // Miscellanea linguistica. – Ostrava: Profil, 1971. – S. 119-127.

Джерела ілюстративного матеріалу

Bočková Olga. Osud má stříbrné šaty. Melantrich, Praha, 1973. – 191 s.; Čítanka české literatzry. Díl 4. Český spisovatel, Praha, 1996. – 518 s.; Majerová Marie. Hledání domova. Státní nakladatelství, Praha, 1953. – 190 s.; Majerová Marie. Robinzonka. Československý spisovatel, Praha, 1976. – 142 s.; Říha Bohumil. Doktor Meluzin. Československý spisovatel, Praha, 1973. – 199 s.

Каптюрова В.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КРЕОЛІЗОВАНІ ТЕКСТИ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ FACEBOOK

У статті розглядаються класифікація та особливості функціонування візуально залежних текстів у соціальній мережі Facebook.

Ключові слова: *креолізований текст, інтернет-комунікація, соціальна мережа Facebook.*

В статье рассматриваются классификация и особенности функционирования визуально зависимых текстов в социальной сети Facebook.

Ключевые слова: *креолизованный текст, интернет-коммуникация, социальная сеть Facebook.*

The article considers peculiar features, classification and functioning of visually dependent texts in the social networking service Facebook.

Key words: *creolized text, Internet communication, social networking service Facebook.*

Сучасне суспільство характеризується зростаючим значенням процесів глобалізації, виникненням та розвитком інформаційного суспільства, головними цінностями якого є інформація та новітні інформаційні технології. Популярність комп'ютерно-опосередкованої комунікації зумовлює виникнення лінгвістичного інтересу до повідомлень, які створюються користувачами

соціальних мереж. Оскільки комп'ютерно-опосередкованому спілкуванню бракує емоційності, притаманної усному мовленню, користувачам соціальних мереж доводиться застосовувати різні засоби для емоційного забарвлення комунікації та створення так званого "ефекту присутності". Одним із таких засобів є ілюстрація, яка все частіше стає елементом текстотворення.

Актуальність дослідження полягає у встановленні реалізації особливостей функціонування креолізованих текстів у відносно новому середовищі, що постійно розвивається, – соціальній мережі Facebook.

Дослідники зазначають, що рівень інтегрованості усіх зображальних засобів, так само як і інших знакових утворень, в єдиний текстуальний простір друкованих та електронних видань є високим [2, с. 40], оскільки глобалізований світ орієнтується на візуальний спосіб представлення інформації.

Інтернет-комунікація розглядається як письмово-усна форма спілкування, оскільки користувачі мають можливість при створенні письмово зафіксованого повідомлення передавати власні емоції та невербальні знаки, серед яких представлені не лише засоби параграфеміки, а й ряд невербальних кодів (зображення, аудіо- та відеоматеріали).

Одним із найбільш поширених жанрів Інтернет-комунікації є соціальна мережа, що є комунікативним середовищем, зміст якого наповнюється самими користувачами. Особливостями цього жанру є неофіційний характер спілкування, асинхронність, відсутність тематичної регламентації, гіпертекстовість, використання фото-, аудіо- та відеоматеріалів. Комунікативною метою написання повідомлень в соціальних мережах є обмін думками в режимі "тут і зараз", обговорення будь-якої проблеми, залучення до полілогу нових комунікантів, оперативність отримання нової інформації, спілкування з відомими людьми, автокомунікація та саморефлексія [5, с. 132]. Із перерахованих жанрових характеристик випливає, що соціальні мережі є сприятливим середовищем для створення креолізованих текстів, одним з елементів яких виступають не тільки фотографії, але й відео-кліпи та музичні композиції. У нашому дослідженні ми звертаємо увагу лише на ті повідомлення, які поєднують у собі вербальне повідомлення із графічним зображенням.

До креолізованих відносяться тексти, у структуруванні яких задіяні коди різних знакових систем, передусім засоби вербального та іконічного (образотворчого) кодів [1, с. 72]. Термін "креолізований текст" було введено Ю.Сорокіним та Є. Тарасовим, які пояснюють його як текст, фактура якого складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної/ мовленнєвої) та невербальної (інші знакові системи) [6, с. 180-181].

У своїй єдності вербальний та невербальний компоненти утворюють єдине смислове ціле, що забезпечує комплексний прагматичний вплив на адресата [1, с. 77].

У нашому дослідженні ми розглядаємо креолізовані тексти, представлені повідомленнями, в яких зміст складається із нерозривного поєднання зображення та вербальної інформації (наприклад, комікси, рекламні плакати, демотиватори тощо), і повідомлення, що складаються з комбінації двох відносно незалежних частин: авторського коментаря та прикріпленого до нього зображення.

Отже, креолізованість текстів повідомлень в соціальній мережі Facebook полягає в поєднанні вербального та невербального кодів, які постають у певній взаємодії. Р. Барт зазначає, що немовні об'єкти стають насправді значущими тільки тому, що вони дублюються або ретранслюються мовою [7, с. 44]. Таким чином, значення візуальних образів в кіно, рекламі, коміксах, журналах, газетах, а також у повідомленнях у соціальних мережах зазвичай підкріплюються мовним матеріалом. З урахуванням цього, Л.Головіна формулює три види кореляції тексту та зображення:

1) паралельна: зміст повідомлення та малюнка повністю збігаються. Наприклад, на Рис. 1 вербальний зміст повідомлення "If a problem can be solved, no need to worry about it. If the problem cannot be solved what is the use of worrying?" закликає адресантів не переживати через проблеми та розслабитись, в той самий час на малюнку зображена безтурботна морська зірка, що відпочиває на березі, не переймаючись через будь-які проблеми;

2) комплементарна: невербальна інформація частково перекриває вербальну. На Рис. 2 графічне зображення частково передає зміст вербального повідомлення, представляючи лише зовні-

шній вигляд людини, а не її внутрішній світ, хоча в мовній частині цього креолізованого тексту зазначаються обидва пункти);

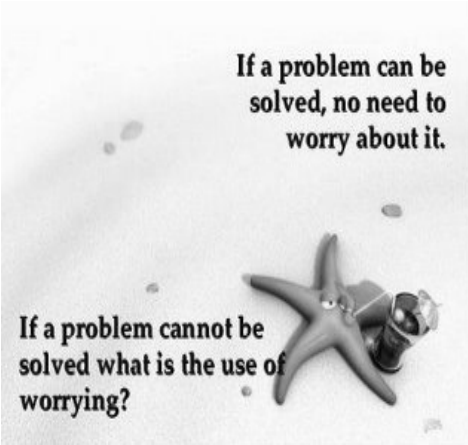

Рис. 1

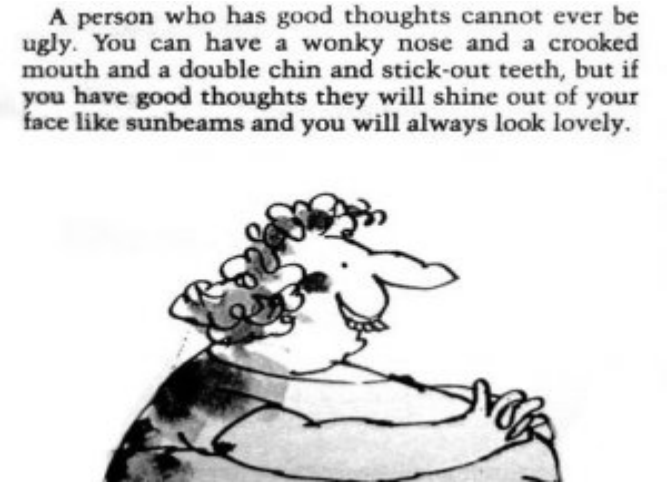

Рис. 2

3) інтерпретативна: іконічна інформація та текст пов'язані одне з одним за змістом. На Рис. 3 іконічна частина повідомлення розкриває розуміння автора того, що є щасливим життям, про

що і йдеться у вербальній частині "Life is good", що одночасно є рекламою торговельного бренду Life is good) [3, с. 55].

Рис. 3

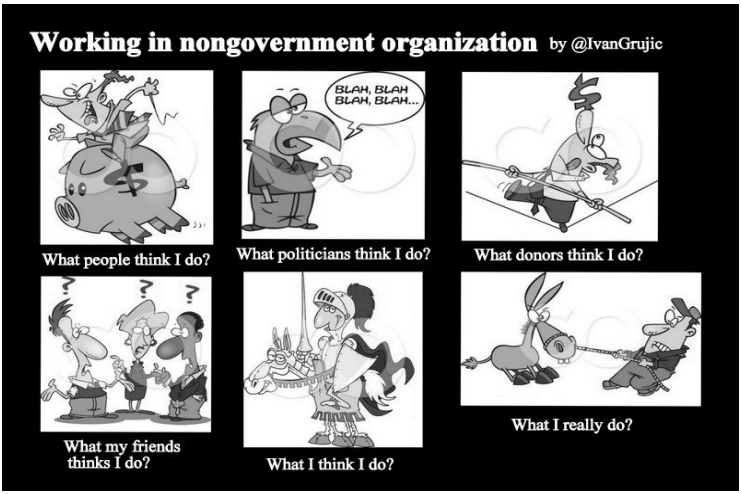

Рис. 4

Необхідно звернути увагу на те, що аналізовані тексти можуть поділятися на дві групи: тексти із частковою креолізацією та тексти із повною креолізацією [1, с. 15]. До першої групи

належать одиниці, в яких вербальні та іконічні елементи вступають в автосемантичні відносини, вербальна інформація є відносно автономною, а зображення виступає у ролі комплементарного та факультативного. До другої групи належать тексти, в яких обидва елементи знаходяться у тісній взаємодії, вербальний текст повністю залежить від іконічного зображення.

Як приклад текстів із частковою креолізацією розглянемо таке повідомлення в соціальній мережі Facebook:

Olga Stetham: tumblr is full of awesome stuff like this (Рис.5).

Рис. 5

Користувач створює повідомлення, яке складається з двох негомогенних частин: власне вербального повідомлення та графічного зображення. У наведеному прикладі форма кореляції зображення та тексту – комплементарна. Вербальне повідомлення (tumblr is full of awesome stuff like this) є відносно автономним, а зображення виступає у ролі уточнення та доповнення. Адресат висловлює своє ставлення до наповнення мікроблогу Tumblr та прикріплює зображення, що ілюструє думку автора.

До текстів із повною креолізацією належать у переважній більшості повідомлення, в яких спостерігається паралельна кореляція зображення та тексту (наприклад, Рис. 1). У текстах з повною креолізацією також може відбуватись комплементарне

співвідношення вербального та іконічного повідомлення. Наприклад, на Рис. 4 графічні зображення ілюструють відповіді на запитання, які виражено вербально. Беручи до уваги той факт, що в наведеному прикладі зображення відіграють змістоутворюючу роль, ми стверджуємо, що це повідомлення належить до текстів із повною креолізацією.

У повідомленнях у соціальній мережі зустрічаються повідомлення, в яких можна виділити повністю та частково креолізовані частини. Наприклад, у повідомленні:

Sven Johnson: my favourite))) (Рис. 6)

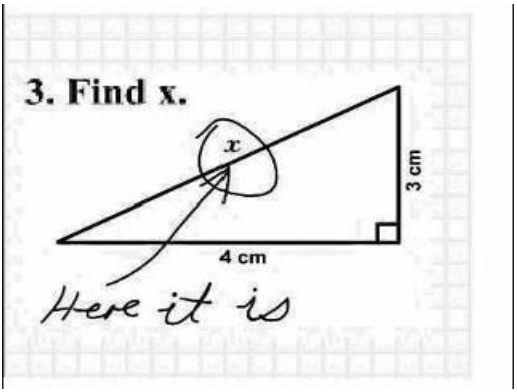

Рис. 6

У цьому прикладі ми виділяємо три частини: вербальне повідомлення користувача соціальної мережі Facebook (my favourite), графічне зображення та вербальне повідомлення, яке є невід'ємною частиною зображення (Find x та Here it is). Вербальна частина Find x та Here it is утворює єдине ціле разом із зображенням, тому ми говоримо про повну креолізацію цієї частини повідомлення. Напротивагу ній, вербальне повідомлення my favourite є комплементарним, оскільки воно виражає ставлення мовця до висловлюваного і його відсутність не впливає на сприйняття та розуміння основного змісту повідомлення, оскільки створення повідомлень в соціальній мережі серед іншого передбачає те, що комуніканти мають інтенцію поділитися із друзями тим, що їм подобається, що їх вразило тощо. А тому, розглядаючи відношення між авторською ремаркою та зобра-

женням, ми можемо стверджувати, що ця частина повідомлення є частково креолізованою.

У креолізованих текстах один із елементів завжди переважає над іншим, їхня кореляція встановлюється в кожному окремому випадку. На думку Ж.Бетена, верховенство мовного коду над іконічним залишається загальноприйнятою даністю [4, с. 66].

Наприклад, на Рис. 7 зображення, превалює над текстом, оскільки читачі можуть легко впізнати профіль Шарля де Голя та Джона Кеннеді, а прикріплень до них літаки неоднозначно натякають на аеропорти, які названо на честь цих видатних діячів. У цьому прикладі вербальна частина лише уточнює зміст повідомлення.

У наступному прикладі (Рис. 8) вербальне повідомлення домінує над невербальним, оскільки основний зміст розкривається за допомогою мовних засобів, а графічне зображення лише доповнює його.

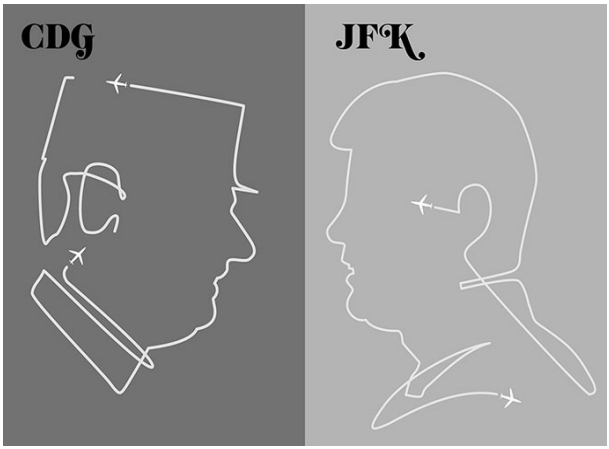

Рис. 7

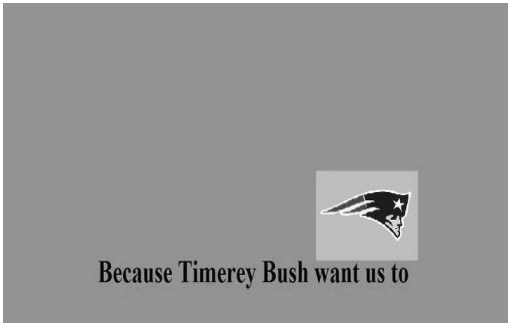

Рис. 8

Розглядаючи приклади превалювання зображення над вербальною інформацією, Р. Барт називає дві функції мовного повідомлення щодо іконічного – закріплення та зв'язування. На основі висунутого положення про те, що "будь-яке зображення є полісемічним", лінгвіст висловлює думку про те, що вербальний ряд допомагає ідентифікувати та витлумачити представлений образ, він "скеровує читача між смисловими наповненнями зображення, змушуючи обходити одні та приймати інші" [7, с. 44], тобто вербальний текст уточнює візуальні образи та допомагає декодувати їх.

Наприклад, на Рис. 9 вербальний текст надає нового значення загальноприйнятим музичним знакам, створюючи гумористичний ефект. Без використання додаткових мовних засобів, які допомагають декодувати повідомлення, таке розуміння зображень є неможливим.

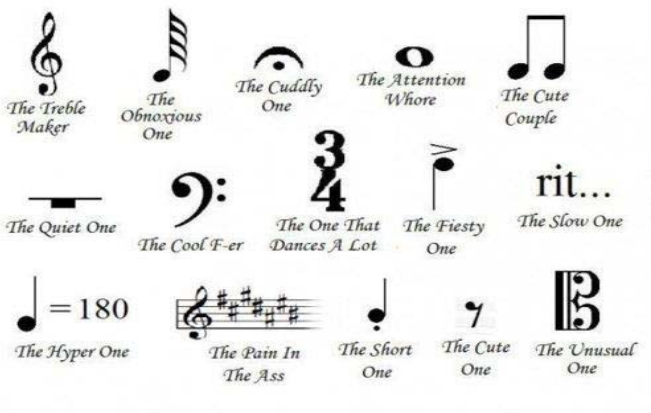

Рис. 9

Т.Гронстен розширює наведені Р. Бартом функції, додаючи до переліку функцію підсилення, яка полягає в більш інтенсивному відтворенні емоцій, що передаються зображенням [8, с. 151].

Рис. 10

У повідомленнях мережі Facebook, які входять до групи креолізованих текстів із превалюванням зображення над вербальною інформацією, яскраво прослідковується одна з функцій таких текстів – підсилення. Коментарі до графічних зображень репрезентують ставлення користувача до того, що виражено невербальними засобами, або передають загальний емоційний фон зображення. Наприклад, на Рис. 10 вербальне повідомленння підкреслює гармонійний стан, усобленням якого виступає зображення.

Отже, соціальна мережа Facebook є сприятливим середовищем для створення користувачами креолізованих повідомлень, що поєднують у собі вербальний код із невербальним. У соціальній мережі представлені приклади повідомлень із різними видами кореляції тексту та зображення: паралельною, комплементарною та інтерпретативною. Усі повідомлення із паралельним та деякі із комплементарним співвідношенням вербальної до невербальної інформації належать до групи текстів із повною креолізацією. Відповідно, до текстів із частковою креолізацією відносяться такі, у яких проявляються комплементарне та інтерпретативне співвідношення. Превалювання однієї частини повідомлення над іншою встановлюється у кожному окремому випадку. Аналіз показав, що в соціальній мережі Facebook представлені як повідомлення, в яких домінує вербальний елемент над невербальним, так і одиниці, в яких, навпаки, невербальна інформація виступає головною по відношенню до вербальної.

1. *Анисимова Е.Е.* Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизированных текстов) / Е.Е. Анисимова. – М.: ИЦ "Академия", 2003. – 128 с. 2. *Березин В.М.* Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия / В.М. Березин. –М., 2003. – 149 с. 3. *Головина Л.В.* Креолизированный текст: закономерности построения / Л.В. Головина // Речевое общение: цели, мотивы, средства. – М., 1985. – С. 45-88. 4. *Космацька Н.В.* Комікс як синкретичний текст: вихідні положення / Н.В. Космацька // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – № 5 (ч. 2). – С. 64-68. 5. *Пожидаєва І.В.* Блогінг і мікроблогінг: модифікація жанру / І.В. Пожидаєва // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К.: Логос, 2011. – № 34. – С. 130-135. 6. *Сорокин Ю.А.* Креолизированные тексти и их коммуникативная фенкция / Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речового воздействия. – М.: Наука, 1990. – 240 с. 7. *Barthes R.* Rhйtorique de l'image / R. Barthes // Communications. – 1964. – №4. – P. 40-51. 8. *Groensteen T.* Systйme de la bande dessinйe / T. Groensteen. – P.: PUF, 1999. – 206 p.

Ілюстративний матеріал

Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.facebook.com.

Карабан А.В., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДІЯ/ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТЬ У ТЕКСТАХ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ ЗАГАДКИ (ЕКСЕТЕРСЬКИЙ КОДЕКС)

У статті розглядається специфіка концептуалізації понять у давньоанглійських текстах. Досліжується роль дієслова в якості асоціативного ключа загадки та діяльнісна характеристизація означуваного об'єкта засобами дієслівних категорій. Висувається припущення щодо асоціативно-діяльнісної природи англо-саксонського бачення картини світу та дієслівної предикації як засобу первинного означення давньоанглійського іменника.

Ключові слова: *давньоанглійський, загадка, дієслівна категорія, дія, діяльність, картина світу, концептуалізація.*

В статье рассматривается специфика концептуализации понятий в древнеанглийских текстах. Исследуется роль глагола в качестве ассо-

циативного ключа загадки и деятельностная характеризация обозначаемого объекта средствами глагольных категорий. Выдвигается предположение об ассоциативно-деятельностной природе англосаксонского видения картины мира и глагольной предикации как средства первичного определения древнеанглийского существительного.

Ключевые слова: *древнеанглийский, глагольная категория, загадка, действие, деятельность, картина мира, концептуализация.*

The article deals with the particularities of conceptualisation in the Old English texts. The study re-examines the role of the verb as the associative key to the Old English riddle, that is, touches upon the activity characteristics of the signified object by means of verbal categories. The research theorizes about the associative and activity-based nature of the Anglo-Saxon world view and suggests verbal predication to be the means of initial definition of Old English noun.

Key words: *Old English, verb category, riddle, action, activity, world view, conceptualization.*

Проблема вивчення етнонаціональної специфіки концептуалізації світу через мовні одиниці різного рівня на сьогодні належить до однієї з центральних у дослідженнях лінгвокогнітивного напрямку. Варіативність засобів вербалізації концептів на матеріалі сучасної англійської мови представлена широким колом дослідників на значному мовному матеріалі, у тому числі і в порівняння з іншими мовами, що дозволяє глибше зрозуміти особливості сприйняття світу носіями різних мов. У цьому зв'язку слід зазначити, що така мовна картина світу, якою вона є у свідомості мовної спільноти на сьогодні, є результатом розвитку давніх уявлень про світ того періоду, коли міжмовне спілкування було обмеженим, а самі уявлення базувались на примітивному, донауковому досвіді. Серйозні напрацювання у сфері дослідження еволюції соціально важливих концептів містить робота Т.Шваб [5], яка ретельно дослідила структуру концепту "герой/героїзм" від давньоанглійського періоду до середньовічних уявлень.

Те, якими поставали в уяві давньоанглійського соціуму навколишні предмети, сутність їхньої природи доцільно розглянути на прикладах тлумачень лексичних одиниць номінативного характеру. Тут можливі два різних підходи: споглядальний – коли предмет тлумачиться з погляду набору сенсорно сприйнят-

них якостей, і асоціативний, коли для визначення слова наводяться найбільш доречні асоціації з діяльнісної сфери буття.

Для виявлення асоціативних зв'язків у формуванні концепту в цьому плані доречно дослідити, якими уявленнями про навколишній світ користувались носії ессекського діалекту давньоанглійської мови у одному з маловивчених жанрів фольклору – загадці.

З-посеред досить обмеженого корпусу текстів, що репрезентують давньоанглійський період розвитку англійської мови, загадки з Ексетерської книги – маловивчений, проте дуже цікавий з погляду лінгвістики матеріал. Ці 95 поетичних текстів загадок вже було розглянуто в контексті образності давньопоетичної культури, міфологем та міфологічної символіки [2, 3], взаємодії концептуальних сфер. На окремі аспекти загадок взагалі і давньоанглійських загадок зокрема, наприклад роль метафори в структурі такого тексту, логіку побудови та його прагмалінгвістичні особливості, було звернено увагу в [6]. Загальні питання особливості логічних зв'язків компонентів тексту загадки розглядалися в монографії Е. Кенгес Маранди [7].

Незаперечно доведено, що ці мовні одиниці правомірно розглядати як одиниці вербалізації концептів, що формуються у свідомості лінгвокультурної спільноти і відображають національну специфіку концептуалізації світу. Лаконічність, притаманна загадкам, смислова ємність, структурно-семантична завершеність, багатство образних асоціацій дозволяють розглядати їх як повноправних репрезентантів концептосфери носіїв кожної конкретної мови.

У той же час слід відзначити особливості корпусу давньоанглійських загадок, що мають свою специфіку.

Загадки Ексетерської книги мають свої особливості, як от – лаконічність, притаманна загадкам взагалі, є умовною – деякі загадки мають розмір цілої поеми, відгадки як такі у тексті книги відсутні (а самі тексти такі, що дозволяють мати кілька відповідників-відгадок). Тексти загадок повністю відповідають канонам побудови поетичного тексту давньоанглійського періоду – вони є алітеративними, "являють собою різновид тонічного акцентного вірша. Його рядки зазвичай називаються короткими рядками, тому що існують не як самостійні одиниці, а об'єднуються попарно у так звані довгі рядки, У кожному рядку

є по два сильні наголоси, між якими по-різному перерозподіляються ненаголошені склади, кількість яких може варіюватися у широких межах, найчастіше від двох до семи в одному рядку" [4].

Канони давньоанглійського віршування певною мірою визначають і підбір лексики – так, наприклад, вживання оригінальних метафор, що трапляються у давньоанглійській поезії, може бути викликане необхідністю знайти з-посеред усього корпусу слово, де необхідна сема є периферійною, не основною, але слово має необхідний для алітерації звуковий набір, і тому у тексті воно вживається у цьому своєму периферійному значенні [1].

Отже, з урахуванням зазначених чинників, ми можемо представити давньоанглійську загадку як складний тип тексту, де канони шифрування необхідного змісту (а це і є комунікативне завдання загадки) накладаються на канони формальних поетичних обмежень.

З урахуванням вищеперерахованого, можемо визначити особливості цих текстів.

Усі без винятку загадки – це персоналізований вид тексту, всі вони написані від першої особи [3]. Персоналізація не є чинником, характерним для тексту; загадки довільної форми у різних мовах і на різних часових зрізах демонструють можливість вживання як опорний компонент займенника третьої особи, не містити ніякого персонального орієнтира чи мати форму номінативного речення, де як шифр слова використовуються прикметники.

Головною, на наш погляд, відмінністю давньоанглійської загадки є спирання на дію як визначальну ознаку зашифрованого поняття. Відгадки до давньоанглійської загадки писалися чи пропонувалися значно пізніше, ніж тексти самих загадок; до частини загадок пропонуються різні варіанти відгадок, а зміст самої загадки видається таким, що дозволяє накладати зашифрований образ на відчутно різні елементи навколишнього світу.

Характерні ознаки зашифрованого слова можуть вербалізуватися у різний спосіб. Найпростіше було б дати якість, що виявляється зоровими, слуховими чи іншими аналізаторами. Такі ознаки подекуди подаються у тексті загадки Запропоновані дослідниками варіанти відгадок – це іменники, що позначають предмети неживої природи, артефакти культури зазначеного

історичного періоду, явища природи та істоти. Очевидно, що дія як характеризатор природи позначуваного явища притаманна тільки живим істотам та явищам природи, що позначені динамікою розвитку. Проте у центрі будь-якої загадки стоїть дієслово, що може позначати як дію, виконувану чи латентно можливу з боку предмета/явища, так і дію, що звичайно виконується над зазначеним предметом чи з його допомогою.

а) шторм як явище природи

þonne ic astige strong, stundum reþe,
þrymful þunie, þragum wræce
fere geond foldan, folcsalo bærne,
ræced reafige (я набираюся сили, іноді дичавію, виростаю утричі більшим, іноді реву і спалюю будівлі, руйную домівки…)

(б) вогонь, що у побутовому сучасному сприйнятті має ознаки, що приймаються тактильно і візуально (щось гаряче і червоно-жовте), у загадці постає як актант, який виконує дію, що звучить

Ic þurh muþ sprece mongum reordum – вогонь багатослівно говорить

в) цибуля, що у загадках інших народів сприймається перш за все візуально та через смаковий аналізатор, подається як створіння, що живе, помирає, є об'єктом дії і саме виконує дію (кусати) у відповідь на аналогічну дію щодо до нього:

Cwico wæs ic, ne cwæp ic wiht, cwele ic efne seþeah.
ær ic wæs, eft ic cwom. æghwa mec reafap,
hafap mec on headre, ond min heafod scireþ,
bitep mec on bær lic, bricep mine wisan.
Monnan ic ne bite, nympþe he me bite;
sindan þara monige þe mec bitap.

(Я був живим, і не говорив про це. Я жив раніше і зараз живу. Мене усяк хапає, тягне за голову, відсікає голову, кусає моє оголене тіло і руйнує мене. Я не кусаю того, хто мене не кусає, та все ж багато хто мене таки кусає.)

Навіть тоді, коли якісні характеристики зашифрованого слова все ж подаються, логічне виділення дії як основної характеристики позначуваного об'єкта залишається у центрі загадки

Ic eom mare þonne þes middangeard,
læsse þonne hondwyrm, leohtre þonne mona,

swiftre þonne sunne. Sæs me sind ealle
flodas on fæpmum ond þes foldan bearm,
grene wongas. Grundum ic hrine,
helle underhnige, heofonas oferstige,
wuldres eþel, wide ræce
ofer engla eard, eorþan gefylle,
ealne middangeard ond merestreamas
side mid me sylfum. Saga hwæt ic hatte.

(Я більший за земний світ і менший від черв'ячка, світліший за місяць та швидший за сонце. Я заповнюю морські простори, зелені поля і землю. Я торкаюся землі, пірнаю під пекло, підіймаюся над небом, де живуть янголи, і заповнюю собою всю землю, весь світ, всі моря…) (Дощ)

Примітним є те, що сама дія подається у цілому ряду парадигматичних форм, що охоплюють різноманітні її прояви.

В одних випадках дія як визначальна характеристика предмета чи явища подається в індикативі теперішнього часу (як така, що позначає дію позачасову)

ic hrusan trede, oþþe þa wic buge, oþþe wado drefe. – Я землею йду чи додому вертаю, чи хвилюю води (Потік).

В інших випадках кодування відбувається через застосування умовного способу дієслова – як визначальна характеристика птаха (у цьому випадку – зозулі) дію, яка могла б чи не могла бути виконана, з уживанням претерито-презентного дієслова:

Ic me wenan ne þearf
þæt me bearn wræce (умовний спосіб) on bonan feore,
gif me gromra hwylc guþe genægep

(не сподіваюсь, що за мене міг би відомстити мій нащадок, якщо на мене нападе ворог).

Дія, яка не може бути виконана зашифрованим об'єктом, виражена інфінітивом дієслова з претерито-презентним дієсловом у препозиції

Wide ne ferep,
ne fela ridep, ne fleogan mæg
þurh scirne dæg

(Далеко не ходить, багато верхи не їздить, не вміє літати ясним днем.) (корабель).

Дієслово вживається минулому часі – коли зашифровується результат певної дії чи набору дій, в результаті яких твориться предмет:

Mec feonda sum feore besnyþede,
woruldstrenga binom, wætte siþþan,
dyfde on wætre, dyde eft þonan,
sette on sunnan, þær ic swiþe beleas

(Якийсь ворожий (недобрий) чоловік убив мене, забрав силу тіла, занурив мене у воду, витяг, поклав на сонці, щоб я облисів – так подається процес кожум'яцтва, вичинення шкіри.)

Тоді, коли предмет є об'єктом дії, його функція у реченні – додаток до дієслова (пасивний стан як граматична категорія у давньоанглійській мові ще не виник)

Ic eom weorp werum, wide funden,
brungen of bearwum ond of burghleopum,
of denum ond of dunum. … Hælep mec siþþan
baþedan in bydene.

(Я цінний людям, широко розповсюджений, принесений із пригірків та гірських схилів, із долин та гір. Воїни мене потім купають у діжках.) (мед-пиво).

Іноді асоціативність англійської образності не знаходить відповідника у нашій ментальності, і тоді запропонована відгадка (мабуть, зрозуміла для англійського соціуму) лишається ще однією загадкою для нас:

Sæ mec fedde, sundhelm peahte,
ond mec yþa wrugon eorpan getenge
fepelease. Oft ic flode ongean
mup ontynde. Nu wile monna sum min flæsc fretan, felles ne
reccep

(Море мене годувало, водою вкривало, і мене, безногого, хвилі ховали близько до землі. Часто я пливу назустріч відкритому ротові. Хочу, щоб зараз хтось мою плоть з'їв, загибелі не відтягуючи (може, це устриця?).)

Дієслова, що позначають дії, як мусять асоціюватися з певним предметом, часто мають широку семантику, обтяжені метафоричними нашаруваннями, і вимагають від читача асоціативного мислення, огляду діяльнісних сфер людського буття,

представляючи навколишній світ у безперервній творчій дії, русі та трансформації.

Давні уявлення про світ лягли в основу англійської ментальності, де і досі ігри зі словами базуються переважно не на споглядальній, а на асоціативно-діяльнісній основі, а дієслово – частина мови, що має найрозвиненішу систему категорій і форм для якнайточнішого вираження особливостей її протікання.

Таким чином, дія як опорний елемент загадки у давньоанглійських текстах виступає у якості:

а) основної функції об'єкта (об'єкт звичайно виконує дію)

б) дії, що може виконуватись об'єктом

в) дії, що не може виконуватись об'єктом

г) дії (одноразової чи повторюваної), в результаті якої виник об'єкт

д) дії (одноразової чи повторюваної), в результаті якої об'єкт може зникнути.

На відміну від якості, яка зазвичай притаманна об'єктові як його статична характеристика, часові та модальні параметри дії можуть накладатися на різні за характером об'єкти, і тому відгадка не лежить на поверхні, а вимагає напруженого пошуку асоціацій, пов'язаних із можливими актантами. Тому можна говорити про значний виховний та освітній потенціал цих текстів. На відміну від сучасної загадки, що сприймається переважно як розвага, давньоанглійська є доволі серйозним освітнім ресурсом формування мислення.

1. *Антонюк М.О.* Структурно-семантичні та функціональні характеристики давньоанглійської метафори : Дис. ... к. філол.. н. / Антонюк М.О. – К., 2008. – 234 с. 2. *Кузнецова Т.С.* Тематика загадок Эксетерского кодекса (на примере некоторых загадок). [Електронний ресурс] / Кузнецова Т.С. // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2007. – Режим доступу: jurnal.org/articles/2007/fill6.html. 3. *Слухай А.С.* Етнічний міф в образних парадигмах давньоанглійських епіко-міфологічних текстів: Автореф. дис. … к. філол. н. / Слухай А.С. – К., 2011. – 22 с. 4. *Смирницкая О.А.* Поэтическое искусство англосаксов / Смирницкая О.А. // Древнеанглийская поэзия. – М., 1980. – С. 171-232. 5. *Шваб Т.О.* Еволюція концепту "героїзм" в англійській мові (на матеріалі текстів давньоанглійського, середньоанглійського та

ранньоновоанглійського періодів): Дис.. ... к. філол. н. / Шваб Т.О. – К., 2006. – 254 с. 6. *Юсупова Э.Д.* Особенности взаимодействия первичной и вторичной концептуальных сфер английских и русских загадок: Автореф. дис. … к. філол. н. – Уфа, 2009. – 18 с. 7. *Köngäs-Maranda E.* The Logic of Riddles / Köngäs-Maranda E. – Université Laval, 1971. – 62 p. 8. *Riddles* of the Exeter Book [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www2.kenyon.edu/AngloSaxonRiddles/texts.htm.

Карабан В.І., д. філол. н., проф.

УРАХУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ НОРМ ТА ТРАДИЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті наголошується на важливості врахування норм та традицій мовлення цільовою мовою для досягнення адекватного перекладу. Аналізуються переклади, виконані з урахуванням таких мов і традицій, а також відтворення пов'язаних із ними прагматичних ідіом, публічних написів та газетних заголовків.

Ключові слова*: переклад прагматичних ідіом, норми та традиції мовлення.*

The article highlights the importance of the working knowledge of norms and traditions of speaking a target language for adequate translation. Analyzed are translations done with a due consideration of speaking norms and traditions, as well as the recreation of pragmatic idioms, public signs and newspaper headlines connected with them.

Key words*: translation of pragmatic idioms, norms and traditions of speaking.*

В статье показывается важность учета речевых норм и традиций целевого языка при переводе. Анализируются переводы, выполненные с учетом таких норм и традиций, а также переводы связанных с этим прагматических идиом, публичных надписей и газетных заголовков.

Ключевые слова*: перевод прагматических идиом, речевые нормы и традиции.*

Узус або мовленнєві норми чи традиції мовлення різних мов, як правило, багато у чому не збігаються. Тому однією із суттєвих складових адекватного перекладу є врахування саме незбігу та збігу узусів вихідної та цільової мови. Роль знання узусу мо-

жна бачити на прикладі перекладу як з рідної, так і з іноземної мови. Однак якщо в разі перекладу рідною мовою носій мови в більшості випадків добре володіє мовленнєвими нормами цієї мови, то у разі перекладу іноземною мовою перекладацькі помилки можуть виникати саме через відмінності мовленнєвих норм двох мов, адже штучний білінгв не так добре володіє мовленнєвими нормами цільової мови, оскільки вони вивчаються майбутніми перекладачами значно менше, ніж норми мовні.

Отже, важливим моментом у навчанні іноземної мови та перекладу є вивчення студентами норм та традицій мовлення вихідною та цільовою мовами та їх порівняння. Традиції мовлення – це мовне оформлення пропозиції мовленнєвого акту, прийняте у певній мові. Мовне оформлення пропозиції може збігатися у двох мовах, наприклад: *He lives in New-York. – Він живе у Нью-Йорку.* Тут у перекладі вжиті лише словникові відповідники англійських слів. Таких мовленнєвих актів у мовленні менше, ніж мовленнєвих актів, які у вихідній та цільовій мовах мають різне за лексикою та граматикою мовне оформлення пропозиції, наприклад: *He is said to be a hearty eater. – Говорять, що він любить попоїсти.* Тут у перекладі замість *is said* вжито "*Говорять*", а замість *to be a hearty eater – любить попоїсти*.

Одним з елементів суттєвих розбіжностей у мовленні вихідною та цільовою мовами є прагматичні ідіоми – мовленнєві акти, смисл яких безпосередньо не виводиться із їхніх складових і які мають різне оформлення їхніх пропозицій у вихідній та цільовій мовах [див. також: Зербіно А. 2009]. Переклад прагматичних ідіом – дуже важливий аспект прагматики перекладу. У навчанні студентів перекладу належна увага повинна приділятися вивченню прагматичних ідіом вихідної та цільової мови, а також відповідників вихідних прагматичних ідіом у цільовій мові. На наш погляд, цьому прагматичному аспекту перекладу та його навчанню приділяється недостатньо уваги як викладачами перекладу, так і перекладознавцями.

Наразі відсутні посібники, які б цілеспрямовано навчали майбутніх перекладачів мовленнєвим нормам цільової мови, що є суттєвим недоліком у фаховій підготовці студентів. Ось простий приклад. Жодна із граматик англійської мови не містить

відомостей про особливості вживання форм множини деяких іменників на зразок death, economy, policy, suicide, shortage, inequality, detail, legacy, freedom, explanation, crop тощо, українські відповідники яких вживаються у мовленні зазвичай в однині (докладніше про це див. Карабан В.І. 2003:128-135). Що стосується, зокрема, вживання форми множини цих та подібних іменників, то жодна граматика не містить правила наведення множини у речення, в якому вживання форми множини цих іменників зумовлене наявністю у реченні певного іншого іменника у формі множини чи ідеї множинності, наприклад:

1) Ці країни продовжували реформувати свою сільськогосподарську *політику*. – These countries continued to reform their agricultural *policies*. Тут в українському висловлюванні вжита форма однини іменника *політика*, оскільки в українській граматиці відсутнє вищезгадане правило, тоді як в англійські мові це мовленнєве правило діє, і тому англійський відповідний іменник *policies* вжитий у множині через наявність у висловлюванні іменника у множині *країни*.

Наведемо ще один приклад:

2) Їх знайшли застреленими в їхніх камерах. Як вважають, це було *самогубство*. Їхня *смерть* настала одразу після протесту. They were found shot in their cells. It was, presumably, *suicides*. Their *deaths* happened immediately after their protest. У цьому прикладі в українському висловлюванні іменники *самогубство* та смерть вжито в однині, як вимагають мовна та мовленнєва норми, тоді як в англійському висловлюванні їх англійські відповідники – *suicides* та *deaths* – вжиті у формі множини, якої вимагає англійська мовленнєва норма, а саме, правило наведеної форми множини у висловлюванні, адже в англійському висловлюванні є лексична одиниця у формі множини – *їх*, яка й зумовлює вживання у множині означених іменників.

Наведене вище доводить, що однією граматикою, яка описує систему мову, не можна навчити майбутнього перекладача правильно говорити іноземною мовою та робити правильні переклади, які б "звучали" природно, тобто були б справжніми англійськими мовленнєвими актами. Потрібно навчати функціональній граматиці іноземної мови, тобто активній граматиці гово-

ріння [Щерба Л.В. 1947; Самарин 2010]. Подібним же чином, слід навчати не тільки лексикології системи іноземної мови, а й функціональній лексикології іноземної мови для правильного вживання слів у іноземних висловлюваннях.

Наскільки знання перекладачами мовленнєвих норм іноземної мови важливе для правильного перекладу, показують наступні приклади та їх аналіз:

3) У наш час є різдвяні пудинги *на різні смаки*. (Б, 20) –

Nowadays there are Christmas puddings *to tempt every taste* (BD, .20). У цьому прикладі через різні традиції мовлення українському означенню *на різні смаки* відповідає повністю відмінне за структурою та частково відмінне за лексичним наповненням означення *to tempt every taste*.

4) The British manufacturers offer the puddings suitable for vegetarians and *traditionally richly-fruitted puddings* (BD, 20). – Британські виробники пропонують пудинги для вегетаріанців і *традиційні пудинги, в яких багато фруктів* (Б, 20). Тут через особливості англійського словотворення (*richly-fruitted* у функції означення*)* в українському перекладі вжито підрядне означальне речення, що передає значення англійського означення.

5) We offer you a traditional British Christmas Pudding recipe and hope that *you will enjoy it* (B, 20). – Ми пропонуємо Вам рецепт традиційного британського різдвяного пудингу та сподіваємося, що *він Вам сподобається* (БО, 20). У цьому прикладі англійське та українське підрядні додаткові речення відмінні і за структурою, і векторністю (англійський підмет відповідає додатку Вам, а англійський додаток відповідає українському підмету) через особливості англійського дієслова *enjoy* через традиційність вживання саме таких речень в обох мовах.

6) In subdequent years, the development and reasonable process of *maling* made it possible to sent Christmas postcards to a lot of people in all *spots* of our planet (B, 20). – У подальші роки швидкий розвиток *поштових послуг* та їх прийнятна вартість дозволили багатьом людям надсилати Різдвяні поштові картки у різні *куточки* нашої планети (БО, 20). Тут через особливості англійської мовленнєвої норми в англійському висловлювання вжито іменники mailing та spots, які мають зумовлені українськими

мовленнєвими нормами непрямі відповідники англійських іменників поштові *послуги* та *куточок*.

7) Huge *increases* in property prices have been the catalyst for the development of *prefabricated* modular buildings in the UK. (B, 18) – Величезне *зростання цін* на нерухоме майно стало поштовхом для розвитку *збірних* модульних конструкцій у Великій Британії (БО, 18). У цьому прикладі через дію в англійському мовленні мовленнєвої норми наведеності наявністю іменника у множині prices в англійському реченні вжито іменник у множині increases, якому в українському перекладі відповідає традиційно вживаний в українському мовленні іменник в однині *зростання*.

8) … in the early 1990s the controversial *talents* of Alexander McQueen were *the talk of the town*. (B, 18) – …а на початку 1990-их *актуальною темою* був суперечливий *талант* Олександра МакКвіна (БО, 18). Тут відповідно до українських мовленнєвих норм у перекладі вжиті словосполучення *актуальною темою* та іменник в однині *талант* як відповідники англійських *talk of the town* та іменника у множині *talents*, вжитий в англійському висловлюванні через наявність пресупозиції множини у прикметника *controversial*.

9) I wrote letters to *every* organization in the country *I could think of* (BO, 1). – Я надсилав листи до *всіх відомих мені* організацій країни (БО, 1). У цьому прикладі відповідно до українських мовленнєвих норм у перекладі вжиті займенник *всіх* як відповідник англійського займенника every та словосполучення *всіх відомих мені* як відповідник англійського означального речення.

10) *Through service*, I found a community that embraced me. (BO, 1) – *Займаючись громадською діяльністю*, я знайшов спільноту, яка прийняла мене (БО, 1). Через неприйнятність в українському мовленні послівного перекладу звичного для англійського мовлення словосполучення Through service в українському перекладі вжите традиційне словосполучення *Займаючись громадською діяльністю.*

11) *Through service*, I discovered how my own improbabale *story* fit into the *larger story* of America (BO, 1). – *Завдяки громадській роботі* я відкрив для себе спосіб вписати неймовірну *історію* мого *життя* у *ширший контекст історії* Америки (БО, 1). У

цьому прикладі міститься наявне у прикладі 10 і пояснене вище словосполучення *Through service* та його нормативний в українському мовленні відповідник *Завдяки громадській роботі*. Крім того, через неприйнятність в українському мовленні послівного перекладу словосполучення *the larger story* вжито словосполучення *ширший контекст історії*. Тут спостерігається також додавання слів *життя* та *контекст*, які відсутні в англійському оригіналі, через вимоги мовленнєвих норм української мови.

12) We… helped people *live lives* with some measure of dignity (ВО, 1) – Ми … допомагали людям *жити* з певною мірою почуття гідності. (БО, 1) У цьому прикладі англійське дієслово *live* вжито відповідно до мовленнєвої норми із додатком *lives*, тоді як в українському мовленні дієслово *жити* може вживатися без додатка. Подібне стосується й інших англійських дієслівно-іменних словосполучень, наприклад *to sing a song*, *to dream a dream*, *to wish a wish*, *to think a thought*, *to turn a turn* тощо.

13) *The two* married in 1959 (ВО, 2). – У 1959 *році вони* одружилися (БО, 2). Відповідно до мовленнєвих норм, в англійському мовленні позначення року може вживатися без слова *year*, тоді як в українському мовленнєва норма вимагає, як правило, вживання слова *рік* із позначенням року. Крім того, типове для англійського мовлення *the two* (*ці обоє*) передано у перекладі займенником *вони*, як це вимагає стилістична норма.

14) Barack has an incredible ability to synthesize seemingly contradictory realities and make them *coherent* (ВО, 4). – Барак має неабияку здатність синтезувати, здавалося б, абсолютно суперечливі речі й робити їх *одним цілим*. (БО, 4) Тут англійський прикметник *coherent* (*зв'язний*) перекладено як *одним цілим*, що відповідає нормі українського мовлення.

15) Obama recounted this *years later* in the speech *announcing his presidential candidacy* (ВО, 4). – Згадував про це Обама *через багато років* у промові, *з якою виступив на церемонії висунення його кандидатури на президентський пост.* (БО, 4) Англійське словосполучення *years later* в українському перекладі передано як *через багато років*, тому що послівний переклад цього англійського словосполучення *роками пізніше* не відповідає нормі українського мовлення.

16) Obama *enjoyed* some tangible successes (BO, 4). – Обама *із задоволенням відзначає свої* деякі помітні успіхи (БО, 4). Англійське словосполучення enjoy success має в українській мові прямі відповідники *мати успіх* та *радіти успіху*, проте воно перекладено українською мовою як *із задоволенням відзначає свої* через норми викладу офіційного матеріалу.

17) He viewed his primary role as a *community organizer*. (BO, 5) – Він бачив себе насамперед *організатором*, *який мобілізує зусилля рядових громаданя на низовому рівні* (БО, 5). Тут англійське словосполучення *community organizer* перекладено українською мовою як *організатором*, *який мобілізує зусилля рядових громаданя на низовому рівні* через відсутність подібного поняття в українській мові, тому іменник у функції означення *community* відповідає українському означальному реченню.

18) ... who *served as* his presidential campaign *strategist*. (BO, 5) – … який *розробляв стратегію* президентської кампанії (БО, 5). Strategist не може бути перекладено його прямим відповідником *стратег*, оскільки ця лексема не вживається у даному контексті, тому served as … strategist передано як *розробляв стратегію*.

19) Obama returned to his *adopted* hometown of Chicago (BO, 5) – Обама повернувся у Чикаго, місто, *яке стало для нього* рідним (БО, 5). Через метафоричне вживання adopted (*прийомний, усиновлений*) це означення перекладено як *яке стало для нього*, тому що в українській мови його відповідники не можуть метафорично вживатися у цьому контексті.

20) There, he *worked as a community organizer for* a coalition of local churches. (BO, 4) – Там він *займався громадською роботою за дорученням* об'єднання місцевих церков. (БО, 4) У цьому прикладі можна адаптацію англійського складного слова *community organizer*, поняття про яке відсутнє в українській мові.

21) When Obama was six… (BO, 2) – Коли Обамі було 6 *років*… (БО, 2). Це той приклад розбіжностей у мовленнєвих нормах, коли українська норма передбачає вживання іменника *рік* у разі позначення цифрою віку, а англійська – ні.

22) This was in 1920. (Б, 22) – Це було у 1920 *році* (БО, 22). Це ще один приклад розбіжностей в англійській та українській мо-

вленнєвих нормах, де українська норма передбачає вживання іменника *рік* у разі позначення цифрою року, а англійська – ні.

23) Look me in the *eye* (назва пісні у виконанні Файтера) – Дивись мені в *очі*. Тут мовленнєва норма англійської мови передбачає вживання іменника *eye* в однині, а українська мовленнєва норма вимагає вживання відповідного іменника *очі* у множині.

24) The interactive exhibition *is focused* on achievements of the British media and music industries (BD, 10). – *У центрі уваги* інтерактивної виставки – досягнення британських медіа- та музичної індустрій (Б, 10). Для правильності побудови українського речення у перекладі застосовано векторну трансформацію через неправильність дослівного перекладу англійського висловлювання.

25) *The visitors will see* the Btitish media as a channel of multicultural fialogue (BD, 10). – *Для відвідувачів виставки* британські медіа *постануть* каналом багатокультурного діалогу (Б, 10). В українському перекладі застосована векторна трансформація, яка змінює перспективу представлення ситуації у висловлюванні відповідно до норм українського мовлення.

26) It is *not easy* to work in partnership (BD, 9). – Працювати в партнерстві *нелегко* (Б, 9). Тут відповідно до норм мовлення було застосовано трансформації перестановки та транспозицію частини мови в українському перекладі для його прийнятності.

27) I am delighted *to be joining* the British Embassy in Kyiv… (BD, 6) – Я дуже радий, *що розпочинаю роботу* в Посольстві Великої Британії… (Б, 6). Через особливості англійського слововживання у перекладі вжито доречне і прийнятне *що розпочинаю роботу*.

28) In Ukraine the *level* of imprisonment is very *high*. (BD, 7) – В Україні *кількість* ув'язнених дуже *велика*. (Б, 7). Тут також в українському перекладі вжито традиційний іменник кількість і, відповідно, прикметник *high* змінено на прикметник *велика*.

Наведений вище аналіз врахування мовленнєвих норм на правильність перекладу може свідчити й про те, що важливо пам'ятати про них і у зворотному перекладі – з української мови на англійську.

Слід зазначити, що всі наведені розбіжності у пропозиціональному змісті англійських висловлювань та їх українських пере-

кладах зумовлені не стільки власне мовними, скільки мовленнєвими нормами.

Подібні розбіжності у мовленнєвих нормах та журналістських традиціях спостерігаються й у заголовках газетних та журнальних статей, оскільки за англійською традицією заголовки мають вербальний характер, тобто у них вживається дієслово присудок, а сам заголовок представлений реченням, тоді як в українській традиції заголовки мають номінативний характер, тобто представлені словосполученням:

Container City Houses New Art Studios – Нові художні студії у місті контейнерів; A Fashion Star Is Born – Народження зірки моди; Called to Public Service – На громадській роботі; Ukrainian Defence Minister Visits UK – Візит Міністра оборони України до Великої Британії; Bullying Story Spurs Apology From Romney – Швидке вибачення Ромні через історію із залякуванням; Dozens Killed in Large Explosions in Syrian Capital – Десятки вбитих через великі вибухи у сірійській столиці; Pakistan: Red Cross Halts Work – Пакістан: припинення роботу Червоного Хреста; China's Economic Growth Slows – Уповільнення зростання економіки Китаю; Students Make Gains in Testing on Science – Покращення оцінок учнів на тестуванні з природничих наук; Directory Shifts to the Web – Новий довідник в Інтернеті; U.S. Wholesale Prices Fall – Зниження роздрібних цін у США; Stocks Turn Around – Подорожчання акцій; Diet Drug Wins Panel's Approval – Затвердження комісією дієтичних ліків; Lorelei Is Back – Повернення Лорелеї; The Jobless Young Find Their Voice – Новий голос безробітної молоді. (Усі прикладі взяті із журналу "Британські обрії (British Dimension)", № 4, 2003)

Особливо мовленнєві розбіжності між мовами спостерігаються у випадку прагматичних ідіом. Прагматична ідіома – це мовленнєвий акт, в якому смисл, як правило не відповідає його пропозиції, наприклад, Dog my cats! – Слово честі!; Дідько забирай! [Ермоленко Л.В., Барвина Н.А. 2006; Лук'яненко А. С.]

Прагматичні ідіоми прив'язані до певної ситуації спілкування, тобто вони вживаються за певних обставин (Gramly S., Patzold K.-M. 2003:46). Для того, щоб правильно розуміти прагматичну ідіому, слід спиратися на контекст її вживання.

Прагматичні ідіоми є найкращим прикладом того, що під час перекладу іншою мовою передається не значення (пропозиція), а смисл. Нерідко прагматичні ідіоми є національно специфічними способами представлення смислу. Наприклад, англійській прагматичній ідіомі *Keep off the grass!* в українській мові відповідає за смислом директивний мовленнєвий акт *По газонах не ходити!*, значення якого майже не збігається із значенням англійської прагматичної ідіоми. Те, що ці ідіоми є традиціями мовлення англійською та українською мовою, зумовленими мовленнєвими нормами, підтверджується можливістю заміни *Keep off the grass!* синонімічним директивним мовленнєвим актом *Do not go on the grass*, а *По газонах не ходити!* – синонімічним мовленнєвим актом *Тримайтеся далі від газону!*, які не є ситуативно прив'язаними, проте не вживаються як написи, що закликають не ходити по газонах, тому що традиції мовлення диктують вживання інших пропозицій у цьому директивному мовленнєвому акті. Саме через етноспецифічність прагматичних ідіом їх переклад становить певні труднощі. У принципі, для правильного перекладу прагматичних ідіом, як і у випадку перекладу фразеологізмів, слід знати всі прагматичні ідіоми вихідної мови та їх відповідники цільовою мовою. Переклад прагматичних ідіом доволі подібний до перекладу звичайних фразеологізмів. Як і у випадку з перекладом фразеологізмів, дуже важливим є те, щоб перекладач правильно ідентифікував прагматичну ідіому, правильно зрозумів її смисл та адекватно переклав її, використовуючи адекватний перекладацький прийом. Серед прийомів перекладу прагматичних ідіом можна назвати такі.

1. Прямий відповідник у цільовій мові: Depend on/upon it**!** – Будьте впевнені!; Don't! – Перестань! (Облиш!); Look here – Послухай(те); No big deal.– Нічого страшного.; That'll do fine. – Це цілком влаштовує.; How can I help you? – Чим я можу бути для Вас корисним?; Down! – Майна!, Up! – Віра!; That sums it up. – Ось і все.

2. Варіантний відповідник: I say! – Послухай(те)!; Серйозно!; Насправді!. That will do. – Досить., Вистачить.; No kidding! – Без базікання!, Без жартів!, І не кажи!, Без дурнів!, Це точно!; You never know. – Важко (не можна) сказати.; Don't! – Припини!, Облиш!

3. Описовий переклад через відсутність відповідника у цільовій мові:

Can I be exused? – Чи можна мені піти?, You don't say so! – Та ти що!, Beware of traffic! – Бережись автомобіля!, Руками не торкатися! – Keep your hands off!, Please do not touch!, Ти поставлений на лічильник. – Consíder yoursélf on the clock., Багатьох років життя!! – May you live on and on and on!, Не хворій! – Keep well! Stay healthy!, Nuts to you! – Ще чого захотів!, I'll see you damned first! – Ще чого не вистачало!, Tut-tut! – Ще чого не вистачало!, Sez you! – Ще чого скажеш!, Зі мною це не пройде! – It won't fly with me!

Особливо багато прагматичних ідіом у військовій сфері, при перекладі яких слід знати їх відповідники: Face about! (About face!) – Кругом!; Attention (Tshun!, Shun!) – Струнко!; Easy! (Stand easy!, Rest!) – Вільно!; Left about face! – Через ліве плече кругом!; Right about face! – Через праве плече кругом!; На місці, кроком руш! – mark time; Ліворуч – кроком руш! – Left face forward march!; Right forward march! – Праворуч, кроком руш!; Route step, march! –Похідним кроком, руш!; Mark time, march! – На місці, кроком руш!; In place double time, march! – На місці, бігом марш!; Slaing, arms! – На ремінь!; Fix bayonets! – Штик примкнути!

Вживаються прагматичні ідіоми й у побутових ситуація, особливо як реакція на певні дії або слова. Так, коли людина чихнула, їй кажуть: God bless you! (Bless you!) – Будьте здорові! Коли людина помилася у душі або бані, ій кажуть "З легким паром!". Перекладається ця прагматична ідіома шляхом описового перекладу – Enjoy your steam! або I hope you enjoyed your bath.

Стандартні публічні написи можна також вважати певного роду прагматичними ідіомами, прив'язаними до певної ситуації. Перекладатися вони повинні існуючими у цільовій мові відповідниками, якщо такі є (в іншому разі можливий дослівний або описовий переклад): Handle with care! – Поводитися обережно (із обережністю), Обережно!; Glass – handle with care! – Обережно – скло!; emergency escape, emergency door, escape, escape door, bolthole, back door – аварійний/запасний вихід; fire escape, fire exit – пожежний вихід; No hand hold! – Руками не торкатися!, Не торкатися; Beware of the dog! Стережись, злий собака!; Push – Від себе; Pull – На себе; Designated smoking area – Місце для куріння

(курців); Smoking permitted in this area – Місце для куріння; Baggage claim – Видача багажу; Danger of death – Обережно – вб'є; Beware strong currents – Обережно, сильна течія; Danger – overhead crane – Обережно – працює підйомний кран; Warning – sudden drop – Обережно – можна впасти; No photography – Не фотографувати; No swimming – Купатися заборонено; No dogs – Вхід із собаками заборонено (Із собаками не заходити); No naked flames – Відкритий вогонь заборонено; Cars prohibited – В'їзд автотомобілям заборонено; Strictly no admittance – Вхід суворо заборонено; No alcohol permitted – Спиртне заборонене; Lifejackets to be worn – Перебувати тільки у рятувальних жилетах; Keep this area litter free – Не смітити; Caution – obstacles – Обережно – перешкода; Alcohol free zone – Спиртне заборонене, Не вживати спиртне; No children – Дітям вход заборонено.

Впадає в око те, що багато наведених написів українською мовою представлені реченнями, тобто вони мають вербальний характер, тоді як багато написів англійською мовою мають номінативний характер, тобто вони представлені бездієслівними словосполученнями.

Як висновок, слід зазначити, що студентів, які вивчають іноземні мови та переклад з іноземних мов, слід навчати мовленнєвим норма іноземної мови, а майбутній перекладачів слід ще навчати розбіжностям та подібностям мовленнєвих норма рідної та іноземної мови. Слід більше звертати уваги під час навчання перекладачів та іноземних філологів на особливості формування пропозицій іншомовних мовленнєвих актів. З цього випливає, що потрібно докладно та науково вивчати мовленнєві розбіжності рідної та іноземної мов і на основі таких досліджень готувати навчальні посібники з порівняльних функціональної граматики, функціональної лексикології та функціональної стилістики рідної та іноземної мов, а також із чинних у цих мовах мовленнєвих норм. Створення активної граматики та активної лексикології іноземної мови потребує великих колективних зусиль і без об'єднання зусиль відповідних філологів та перекладознавців таке завдання видається непосильним для одного дослідника.

1. Зербіно А. Засоби вираження згоди та незгоди в сучасній англійській мові // Електронний ресурс. Точка доступу: http://www.nbuv.gov.ua/

portal/natural/vlnu/In_mov/2009_16/articles/Zerbino.pdf 2. *Ермоленко Л.В., Барвина Н.А.* Прагматические идиомы как инструмент коммуникации // Електронний ресурс. Точка доступу: http://www.rusnauka.com/ESPR_2006/Philologia/7_ermolenko%20ljudmila%20.doc.htm. 3. *Карабан В.І.* Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 606 с. 4. *Лук'яненко А. С.* Прагматичні ідіоми в сучасній англійській мові // Електронний ресурс. Точка доступу: http://www.rusnauka.com/15_NPN_2009/Philologia/46470.doc.htm. 5. *Самарин Д. А.* Методологические особенности концепции активной грамматики Льва Владимировича Щербы. / Дис. … канд. філол. наук. – Иркутск, 2010. – 212 с. 7.*Энциклопедия кругосвет* // Електронний ресурс. Точка доступу: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/KLISHE_RECHEVIE.html. 8. *Щерба Л.В.* Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики, М.– Л., 1947. 9. *Gramly S., Patzold K.-M.* A Survey of Modern English. – Routledge, 2003. – 416 pp.

Джерела дослідження

ВО – Barak Obama. 44th President of the United States. – Washington: USIA, 2008. – 16 pp.

БО – Барак Обама. 44-й Президент Сполучених Штатів. – Вашингтон: Інф. агентство США, 2008. – 16 с.

Б – Британські обрії. – № 4, 2003.

BD – British Dimension. – № 4, 2003.

Каратаєва М. В., магістрант
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФАВІКОНИ ЯК СЕМІОТИЧНІ ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЗАСОБИ БРЕНДИНГУ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

На прикладі фавіконів компаній всесвітньо відомих брендів, що є різновидом креолізованих малоформатних текстів, розглянуто семіотичні та національно-культурні підходи до брендингу у віртуальному просторі.

Ключові слова: *бренд, віртуальна реклама, комунікація, креолізований текст, фавікон.*

В статье на материале фавиконов известных брендов рассматриваются семиотические и национально-культурные подходы к брендингу в виртуальном пространстве.

Ключевые слова: *бренд, виртуальная реклама, коммуникация, креолизованный текст, фавикон.*

The article deals with the analysis of the use of semiotic, national and cultural symbols in the favicons of world famous brands as a means virtual advertising.

Key words: *brand, creolized text, communication, favicon, Internet advertising.*

У зв'язку з кардинальними змінами у сучасному комунікативному просторі – його візуалізацією зокрема – підходи до утворення текстів зазнали змін. Комбінація тексту малої форми з піктографічним зображенням та одиницями інших семіотичних систем стала характерною рисою сьогоднішнього етапу розвитку комунікації. Взаємодія цих компонентів породжує особливий лінгвовізуальний феномен, певне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, що забезпечує комплексний прагматичний вплив на адресата – креолізований текст [1, с. 71-77].

Дослідженню візуально залежних текстів різних жанрів присвячені праці О. Анісімової, А. Бернацької, М. Бойко, Н. Валгіної, М. Ворошилової, Л. Гришаєвої, Л. Кияк-Редькович, Дж. Кук та ін.

Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення особливостей функціонування мови в суспільстві, зростання інтересу до проблеми полісеміотичного характеру комунікації, поширеність синтезованих текстових повідомлень у сучасному комунікативному просторі визначають актуальність обраної теми.

Переважання візуальної інформації над вербальною є характерною ознакою реклами епохи постмодернізму, покликаної допомогти відтворити попередній досвід адресата, привернути його увагу, звернутись до сформованих стереотипів та уявлень про світ. Реклама, розрахована на декілька секунд уваги споживача, не в змозі надати вичерпної інформації про продукт рекламування, тому основне завдання рекламодавців полягає в тому, щоб скористатися досвідом та знаннями, які цільова аудиторія вже має. Для досягнення цієї мети виробники реклами залучають візуальні компоненти, що виступають носіями фактичної інформації та характеризуються високою атрактивною спроможністю, залучають користувача до процесу обробки закодованої рекламної інформації та розвивають його інтерпретаційні здатності [2, с. 23]. Оскільки символи піддаються швидкому та лег-

кому декодуванню, адресат відчуває задоволення від успішно виконаного когнітивного процесу, що сприяє позитивному сприйняттю рекламного повідомлення в цілому.

Останнім часом у зв'язку з розвитком і поширенням новітніх технологій особливо популярним способом реклами компаній у віртуальній мережі стало створення фавіконів (від англ. favicon – favourite icon – вибрана/ улюблена іконка) – позначок веб-сайту чи веб-сторінки, створених у форматі ICO розміром 16 Ч 16 пікселів, які відображаються перед адресою сайту в адресному рядку браузера, перед назвою компанії у закладках (favourites) та результатах пошуку (Мал. 1) [7].

Мал. 1. Фавікони Google

Фавікони є прикладом особливих креолізованих малоформатних текстів, у яких відбувається комбінування вербальних та візуальних елементів з яскраво вираженими семантикою та символізмом. Щоб фавікон набув популярності, він повинен бути легко впізнаваним, для чого й використовується відповідний асоціативний ряд текстових і зображальних компонентів. Такий мультисеміотичний малоформатний текст становить прагматично спрямоване повідомлення, яке експлікує імідж компанії та популяризує її образ.

У наш час для більшості компаній вдалий вибір фавікону є дуже важливим оскільки вони є одним із засобів віртуальної реклами, їх використання сприяє швидкому запам'ятовуванню та впізнаванню ресурсу, полегшує навігацію між вкладками, надає додаткову інформацію, розважає користувачів та привертає до себе увагу [6, с. 305]. Метою статті є аналіз іконок сайтів світових брендів, та підходів брендмейкерів компаній до їх створення.

Для проведення аналізу компанії було умовно поділено на декілька груп відповідно до профілю їхньої діяльності:

1. Інтернет-бренди (*Google, Google +, Gmail, Google Translator, Android, Twitter, Bing, Wikipedia, Facebook, Yahoo!, Skype, Amazon, YouTube, Ebay,*);

2. компанії, зайняті у сфері транспорту, виробники автомобілів та високотехнологічного устаткування (*Audi, Mercedes-Benz, BMW, Honda, KIA, Toyota, Lexus, Volvo, Ford, Maybach, Infiniti, Chevrolet, Lamborghini*);

3. міжнародні авіаперевізники (*KLM, Wizz Air, Air Canada, Alitalia, American Airlines, Cyprus Airways, Qantas, Qatar Airways, Aer Lingus, Alaska Airlines, Hawaiian Airlines, Olympic Air, Air China, Druk Air*);

4. компанії, зайняті у сфері виробництва модного одягу та аксесуарів (*Louis Vuitton, Channel, Henri Lloyd, Marc Jacobs, Fendi, Hermes, DKNY, Miu Miu, H & M*).

Мал. 2. Фавікон Google	**Мал. 3. Фавікон Google +**	**Мал. 4. Фавікон Google Mail**	**Мал. 5. Фавікон Google Translator**	**Мал. 6. Фавікон Android**	**Мал. 7. Фавікон Twitter**

Розглянемо, наприклад, фавікон компанії Google (Мал. 2). Маленька біла літера "g" на кольоровому фоні дуже схожа на математичний символ безкінечності, що відображає місію компаній – впорядковувати безмежну кількість інформації, яку можна отримати в мережі Інтернет, та зробити її доступною та зрозумілою користувачам. Кольори, обрані для фону – синій, червоний, зелений, жовтий – це основні кольори традиційного логотипу Google, що виконують ідентифікаційну функцію. Яскравість логотипу сприяє тому, що користувачі можуть швидко знайти іконку на панелі вкладок, а використання основних кольорів спектру створює враження простоти користування пошуковою системою.

Фавікон соціальної мережі Google + (Мал. 3) – це біла літера "g" та символ "+" на червоному тлі. Літера "g" – така сама як і на основному фавіконі Google – виконує ідентифікаційну функцію, допомагає користувачам зрозуміти, що сайт, на який вони потрапили є одним із сайтів компанії, а знак додавання у символічній формі обіцяє користувачам "додаткові" переваги у порів-

нянні з іншими аналогічними сайтами. Червоний колір, обраний для фону. Має на меті привернути до себе увагу користувачів та створити в них енергійний піднесений настрій [8].

Фавікон сервісу Google Mail (Мал. 4) створено у вигляді літерограми – він поєднує у собі зображення білого конверту та червоної літери "m". Такий вибір є невипадковим: по-перше, зображення конверту одразу повідомляє користувачів, що це поштовий сервіс; по-друге, літера "m" – перша літера англійського слова mail (кореспонденція) – це підтверджує; і, по-третє, ця літерограма є найбільш експресивною складовою логотипу Gmail і виконує ідентифікаційну функцію.

Дуже цікавим та змістовним є фавікон Google Translator (Мал. 5) – он-лайн перекладача компанії Google. На ньому на білому фоні зображено чорний китайський ієрогліф, зелену двосторонню стрілку та голубу літеру "A". Такий фавікон у символічній, легкій, грайливій та доступній формі повідомляє користувачів віртуальної мережі, що на сайті, на який вони потрапили, вони можуть здійснити переклад тексту з будь-якої мови.

Мал. 8. Фавікон Bing	**Мал. 9. Фавікон Wikipedia**	**Мал.10. Фавікон Facebook**	**Мал. 11. Фавікон Yahoo!**	**Мал. 12. Фавікон Amazon**	**Мал. 13. Фавікон Skype**	**Мал. 14. Фавікон eBay**	**Мал. 15. Фавікон YouTube**

Фавікони операційної системи Android та сервісу Twitter складаються з піктографічного зображення – зеленого жукодроїда та блакитної пташки на білому фоні, відповідно (Мал. 6, 7). Від логотипа бренду вони відрізняються відсутністю напису-назви. Проте, таке рішення дизайнерів є виправданим, оскільки це слово з'являється поруч із зображенням фавікону в адресному рядку браузера, а тому присутність назви бренду ще й у фавіконі є зайвою.

Фавікони пошукової системи Bing, соціальної мережі Facebook та вільної Інтернет-енциклопедії Wikipedia складаються просто з першої літери назви компанії (Мал. 8-10). В той час як фавікони пошукової системи Yahoo!, Інтернет-магазину

Amazon і програмного забезпечення Skype складаються з першої літери назви сервісу та піктографічного компонента (Мал. 11-13). Піктографічний компонент, по-перше, несе смислове навантаження (наприклад, знак оклику стверджує впевненість в тому, що пошук завершиться успіхом, а блакитна хмаринка з літерою S всередині асоціюється з символічним позначенням повідомлення), а по-друге, виконує ідентифікаційну функцію, оскільки збігається з піктографічним зображенням на логотипі компанії.

На фавіконах Інтернет-аукціону eBay та сервісу, що надає послуги відеохостингу YouTube користувачі можуть побачити повну назву компаній (Мал. 14, 15). Цікавим є той факт, що при створенні фавікону YouTube дизайнери розмістили назву сервісу у два рядки, тим самим задіяли виражальні властивості шрифту, а саме площинне варіювання.

Фавікони сайтів компаній, зайнятих у сфері транспорту у більшості випадків збігаються з логотипами, які споживачі бачать безпосередньо на продукції компаній (Мал. 16 – 27).

Мал. 16 Фавікон Mercedes	**Мал. 17. Фавікон Audi**	**Мал. 18. Фавікон Honda**	**Мал. 19. Фавікон Lexus**	**Мал. 20. Фавікон Chevrolet**	**Мал. 21. Фавікон Infifniti**
Мал. 22. Фавікон BMW	**Мал. 23. Фавікон Lamborghini**	**Мал. 24. Фавікон Ford**	**Мал. 25. Фавікон Volvo**	**Мал. 26. Фавікон Maybach**	**Мал. 27. Фавікон KIA**

Мал. 28. Фавікон Toyota	**Мал. 29. Логотип Toyota**

Винятком є фавікон компанії Toyota – червона літера "T" на білому тлі (Мал. 28), що не збігається з емблемою, яка складається з двох переплетених трикотажних петель, які символічно нагадують споживачам про те, що спочатку своєї історії компанія займалася виробництвом текстильних станків (Мал. 29). Такий фавікон, по-перше, сигналізує, що компанія

більше не займається виробництвом устаткування для ткацької промисловості, а по-друге, червона літера є більш яскравою, аніж зображення логотипу срібного кольору, і тому має більше шансів привернути увагу користувачів віртуальної мережі.

Фавікони сайтів компаній міжнародних авіаперевізників є більш різноманітними. Досить часто при їх створенні використовують національну символіку країни, якій належить авіакомпанія – прапор, герб, символ або їх елементи (Air Canada, Alitalia, Iberia, Korean Air,Druk Air та ін.).

Мал. 30.

Фавікон італійської авіакомпанії Alitalia – це велика літера "А", оформлена в зеленому, білому та червоному кольорах (Мал. 30). Буква "А" – це перша літера назви компанії, а використання у фавіконі кольорів національного прапору Італії повідомляє користувачам про національну приналежність авіакомпанії.

Іншим популярним варіантом фавікону є піктографічне зображення птаха (Air China, Ukraine International Airlines, Air Macau, American Airlines, Silk Air та ін.). Це можна пояснити тим, що в більшості людей літак зокрема та концепт польоту в цілому асоціюється з польотом птаха.

Мал. 31.

У цьому аспекті дуже цікавим є фавікон Air China (Мал. 31), на якому зображено червоного фенікса, що одночасно є художнім перетворенням літер VIP. Дизайнери невипадково зупинили свій вибір на червоному феніксі, оскільки відповідно до китайської міфології, він вважається священною твариною, покликаною оберігати та надавати сил, у християнстві фенікс є символом Христа, а в Японії – це символ сонця. Зображення птаха у формі літер VIP – акроніма very important person – є дуже вдалим рекламних ходом компанії авіаперевізника. Відомо, що акронім VIP в значенні "особливий пасажир, клієнт, що вимагає особливої уваги", почали використовувати в авіації в 1940-их роках, коли мова йшла про пасажирів високого рангу, для польотів з якими забезпечувалися спеціальні заходи безпеки. У другій половині XX століття акронім почали використовувати в рекламі та назвах особливо дорогих, ексклюзивних послуг, розрахованих на заможного й елітарного покупця.

Досить часто брендмейкери для створення фавікону використовують символічні зображення тварин (Cyprus Airways, Qantas, Qatar Airways, Tiger Airways та ін.), рослин (Aer Lingus, Air Canada, Air New Zealand, Air North, China Airlines, Middle East Airlines, Vietnam Airlines та ін.) або людей (Aeromexica, Alaska Airlines, Hawaiian Airlines та ін.), які мають викликати в споживачів асоціації з авіакомпанією або з країною, якій вона належить.

Мал. 32.

На фавіконі австралійської авіакомпанії Qantas, яка є другою найстаршою діючою авіакомпанією у світі зображено білого кенгуру на червоному тлі (Мал. 32). Це можна пояснити тим, що по-перше, у більшості людей Австралія асоціюється саме з кенгуру, а по-друге, авіаперевізник QANTAS має прізвисько "The Flying Kangaroo" – "Літаюче кенгуру". Таким чином, іконка у зрозумілий та веселий спосіб надає інформацію про національну приналежність компанії авіаперевізника.

Мал. 33.

На фавіконі авіакомпанії Aer Lingus – національного авіаперевізника Ірландії зображено листок трилисника на смарагдово-зеленому тлі (Мал. 33). За рахунок використання національного символу Ірландії (листка трилисника) та кольорового символізму (відомо, що Ірландію часто називають Зеленим або Смарагдовим островом) брендмейкери повідомили споживачів про національну приналежність компанії авіаперевізника та зацікавили їх нестандартним підходом до вибору кольору фавікону.

Деякі авіакомпанії для створення фавікону використовують різноманітні умовні позначення, діакритичні знаки, першу літеру назви компанії тощо (KLM, Olympic Air, Delta Airlines, easyJet, United Airlines, Wizz Air та ін.).

Мал. 34.

KLM – найстарша авіакомпанія у світі. Фавікон авіакомпанії збігається з її логотипом (Мал. 34). Зображення стилізованої блакитної корони має надавати користувачам інформацію про "королівське" походження авіакомпанії – 12 вересня 1919 року королева Нідерландів Вільгельміна надала авіакомпанії (яка насправді була сформована 7 жовтня 1919 року) статус "Королівська". Напис KLM – це абревіатура Koninklijke Luchtvaart Maatschappij, що в перекладі з ні-

дерландської означає Королівські Нідерландські Авіалінії. Кольори фавікону – блакитний та білий – відповідає кольору ліврей літаків, тим самим виконуючи ідентифікаційну функцію.

Фавікони сайтів відомих торгових марок, що виготовляють одяг, парфуми, косметику та інші товари категорії "люкс", у більшості випадків збігаються з їхніми логотипами (Мал. 35 – 39).

Мал. 35. Фавікон Chanel	**Мал. 36. Фавікон Louis Vuitton**	**Мал. 37. Фавікон Fendi**	**Мал. 38. Фавікон Hermes**	**Мал. 39. Фавікон Miu Miu**

Це можна пояснити тим, що в наш час логотипи цих компаній набули повної абсолютизації та виконують ідентифікаційну функцію: побачивши переплетені літери C, характерні перехрещені літери LV або велику літеру H, користувачі з легкістю розуміють, що вони зайшли на сайт Chanel, Louis Vuitton або Hermes. Проте варто зазначити, що в певних випадках іконки та логотипи дещо відрізняються. Наприклад, для створення позначки сайту відомого дому моди Donna Karan New York було використано виражальні властивості шрифту – літери розмістили в два рядки, а не в один (Мал. 40); на фавіконі бренду Lacoste зображення крокодила та назва бренду розмістилися один під одним, а не поруч, як на логотипі (Мал. 41). Особливо цікавим є фавікон британського виробника одягу Henri Lloyd (Мал. 42). Логотип компанії складається зі слів Henri Lloyd, між якими зображено лавровий вінок, у якому знаходиться королівська корона, а фавікон складається із зображення вінка, всередину якого помістили літери H і L, що є першими буквами назви торгової марки, над якими розташована корона.

Мал. 40. Фавікон Donna Karan New York	**Мал. 41. Фавікон Lacoste**	**Мал. 42. Фавікон Henri Lloyd**

Ці розбіжності між логотипами та фавіконами можна пояснити формою та розмірами останніх (16 Ч 16 пікселів), що ставить перед брендмейкерами завдання використовувати для створення позначок сайту лише ті символи, які найповнішою мірою відображають суть бренду та найбільш ефективно презентують компанію в мережі Інтернет.

Загалом, можна зробити висновок, що фавікони більшості компаній певною мірою пов'язані з її логотипом або назвою. Тому доцільно буде виділити три стратегії створення фавіконів:

1) фавікон повністю збігається з логотипом компанії;

2) фавікон збігається з піктографічним зображенням на логотипі;

3) фавікон відрізняється від логотипа, збігається з першою літерою назви бренду і може включати певні піктографічні компоненти, що виконують ідентифікаційну функцію.

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства та інформаційних технологій, фавікони стають все більш та більш популярним засобом віртуальної реклами. Вдале поєднання вербальних та візуальних компонентів для створення іконки є дуже важливим для сучасних компаній, оскільки вони є одним із інструментів корпоративної політики і покликані виконувати декілька функцій одночасно, а саме: інформативну – надавати користувачам інформацію про компанію, ідентифікуючу – сприяти швидкому впізнаванню бренду споживачами у віртуальному просторі, полегшувати навігацію між вкладками, та атрактивну – вони мають привертати до себе увагу, бути легкими для сприйняття та цікавими для декодування.

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов). – М.: ИЦ "Академия", 2003. – 128 с. 2. *Белова А. Д.* Видеориторика в современном коммуникативном пространстве. // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – НАНУ, ЦНДВІМ. – К.: 2010. – С. 22 – 34. 3. *Кияк-Редькович Л. Т.* Соціопрагматичні та етнокультурні особливості візуально залежних текстів малої форми [Дисертація]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Кияк-Редькович Л.Т.; КНУТШ. – Київ, 2011. – 249 с. 4. Air China: one of the World's 500 Most Influential Brands. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Air_China#cite_ref-2. 5. Air Airline liveries and logos. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/ Airline_liveries_and_logos. 6. Crispin Thurlow, Cr., Aiello, G. National pride, global capital: a social semiotic analysis of transnational visual branding in the airline industry // Visual Communication 6 (3). – 2007. – p.305–344. 7. Favicon. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Favicon. 8. The most powerful colors in the world. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.colourlovers.com/business/blog/2010/09/15/the-most-powerful-colors-in-the-world.

Карпенко Є. Д., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВНА ОЦІНКА В СУЧАСНИХ ЗМІ

Стаття присвячена проблемі наявності оціночних понять у сучасних ЗМІ, їх впливу на суспільство, меті їх використання. У роботі наведено приклади з сучасних українських ЗМІ. Досліджено природу оцінки у ЗМІ.
Ключові слова: *ЗМІ, оцінка, вплив.*

Статья посвящена проблеме оценочных понятий в современных СМИ, их влиянию на общество, цели их использования. В работе представлены примеры из современных украинских СМИ. Исследована природа оценки в СМИ.
Ключевые слова: *СМИ, оценка, влияние.*

This article deals with the problem of value judgment in present media, their influence on society, purposes of their usage. In the article instances from present Ukrainian media are submitted. The nature of evaluation in media is being examined.
Key words: *media, evaluation, influence.*

Оцінка як мовна категорія, що спирається у своїй семантиці на аксіологічну константу, з формального боку виражена за допомогою різнорівневих мовних засобів, особливо лексичних, узагальненого інваріантного значення схвалення/несхвалення дій, процесів, явищ, фактів тощо. Суть та засоби реалізації категорії оцінки представлено у багатьох лінгвістичних працях (Ю. Апресян, Н. Арутюнова, О. Ахманова, О. Волошина, В. Кирилова, С. Колесник, Н. Лук'янова, В. Мальцев, Е. Мєднікова, О. Петрищева, Н. Разінкіна, М. Ретунська, Ю. Степанов та ін.).

Актуальність дослідження категорії оцінки зумовлена їх значним семантико-стилістичним потенціалом у структурі україномовних засобів масової комунікації, їх когнітивними, дискурсними та ергономічними можливостями під кутом зору взаємодії мовних явищ із явищами інших наукових сфер – філософської, соціальної, психологічної тощо.

Дефінітивне поле термінології роботи таке:

Медіа-суспільство – це термін, який використовують для опису сучасної епохи, тому що медіа проникли в усі сфери життєдіяльності. Завдяки технічному прогресу сьогодні ми можемо використовувати не тільки так звані "старі медіа", але й декілька "нових", до яких відносяться телебачення, Інтернет та радіо.

Мовна картина світу – сукупність уявлень про світ, що історично склалася у свідомості мовного колективу, цілісний образ світу, у формуванні якого беруть участь всі сторони психічної діяльності людини. Це концептуалізація світу, вміщена у мові.

Оцінка – будь-яке поняття чи судження, що характеризує об'єкт/явище реальної дійсності з боку посередника інформації між дійсністю та тим, кому адресована інформація.

Інформація – об'єктивні свідчення про об'єкти/явища реальної дійсності.

Інтерпретаційний характер інформації – неможливість об'єктивно та неупереджено передати інформацію, без допомоги оціночних понять.

Суспільство XXI сторіччя справедливо називають інформаційним, оскільки на сучасному етапі інформація стала чи не найважливішим чинником його функціонування. Інтелектуальна потреба отримання нових знань як один з механізмів, що зумовлюють існування і подальший розвиток суспільства, задовольняється у суспільстві – сукупності індивідів, що його утворюють, головним чином, за допомогою засобів масового інформування (ЗМІ) – *друкованих* та *електронних*.

Електронна комунікація в сучасному розумінні з'явилася порівняно недавно, але за дуже короткий час вона набула такого поширення в усіх галузях людського існування, що зараз практично неможливо уявити собі існування суспільства без мережевого спілкування, яке постійно удосконалюються у бік оперативності та зручності передачі інформації.

Вважається, що середовище Інтернету – це сукупність технічних, функціональних, інформаційних, соціальних, економічних, юридичних компонентів, що забезпечують існування, формування й діяльність індивідуальних і групових користувачів, що складають аудиторію Інтернет.

У структурі ЗМІ роль Інтернету стає більш помітною ще й тому, що люди проводять все більше вільного часу саме в мережі. Ми знаємо ЗМІ як індустрію вільного часу: в основному інформація політичного, економічного, соціального, культурного та іншого характеру сприймається людиною саме в вільний час, коли вона не спить, не працює та не зайнята іншими справами. Для сучасного користувача, для сучасної аудиторії засоби масової інформації стали структуроутворюючим елементом вільного часу. Всередині цього вільного часу останні років двадцять перше місце займало телебачення, і лише останні роки його місце поступово став займати Інтернет.

Часто для того, щоб охопити максимальну кількість цільової аудиторії, традиційні друковані видання починаються створювати свої Інтернет-версії, які має практично кожна більш-менш значуща вітчизняна газета, наприклад, серед загальнодержавних ЗМІ можна виділити "Дзеркало тижня" (www.dt.ua), "Газета 2000" (www.2000.net.ua) і т.д., серед регіональних – "Львівську Газету" (www.gazeta.lviv.ua) та інші. Вагоме місце серед вітчизняних видань займає "Українська правда" (www.pravda.com.ua), основна частину матеріалів якої подається українською мовою, хоча також існують її російськомовна та англомовна версії.

У Окінавській Хартії Глобального Інформаційного Суспільства сказано, що інформаційно-телекомунікаційні технології (ІТ) є одним з найбільш важливих факторів, котрі впливають на формування суспільства XXI сторіччя. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти й роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства. ІТ швидко стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки. Вони також надають можливість багатьом ініціативним індивідуумам, фірмам та спільнотам у всіх частинах земної кулі більш ефективно і творчо вирішувати економічні та соціальні проблеми. Величезні можливості ІТ мають бути розділені всіма нами.

Однак суттєвою різницею між он-лайновими засобами масової інформації та їхніми оф-лайновими аналогами є те, в якому режимі їхня аудиторія користується інформацією. Так, численні дослідження показують, що Інтернет-ЗМІ фактично не використовують функцію "прочитати пізніше". Поодинокі випадки її використання лише підтверджують той факт, що інформація в Інтернеті споживається в режимі реального часу.

Сьогодні до Інтернет-видань приходить усе більше професійних журналістів, що співпрацювали чи продовжують співпрацювати з друкованими ЗМІ. Мережна преса й Інтернет стають для професійних журналістів джерелом оперативної інформації, а проблеми мережного життя взагалі і журналістики зокрема, – темою численних публікацій "класичних" газет і журналів.

Категорії мови, у тому числі і категорія оцінки, відповідає категоріальному членуванню світу. Категорія оцінки у мові співвідноситься з такими філософськими категоріями, як аксіологічність, з одного боку, і кількість та якість, з іншого. Термін "аксіологічність" використовується і в мовознавстві на позначення морально-етичної оцінки, вираженої лексичними засобами.

Оцінка осмислюється як компонент змісту слова, який передає раціональне та /або емоційне (позитивне чи негативне) ставлення до явища, що характеризується, тобто оцінка включає емотивність. Емотивність – це поняття мовної системи, яке корелює з емоційністю як психологічною характеристикою особистості, рівнем її емоційної сфери. Емотивність входить і в поняття експресивності, проте не замінюючи його.

Інтернет-комунікація – це певний інституціолізований макропроцес виробництва, розповсюдження та обміну інформації, який здійснюється за допомогою певних технічних засобів та технологій. Інформуючи людину про світові та локальні події і заповнюючи її дозвілля, засоби масового інформування впливають на систему її мислення, світогляд, культуру та спосіб оцінки оточуючої дійсності.

Швидке зростання ролі Інтернету в Україні пов'язане з низкою факторів. По-перше, одним з них є надзвичайно швидкий розвиток комп'ютерної техніки, що стає все більш доступною для кожного мешканця України. Поряд зі швидкісною комп'ю-

теризацією регіонів, зростають також витрати традиційних медіа. Адже щодня все більше коштів йде на папір, послуги типографій та транспортні витрати. Інтернет-ЗМІ звільнені від цих витрат. Ще одним важливим кроком, що допомагає розвиватись Інтернет-медіа, є його гнучкість: тобто можливість дуже швидко пристосовуватися до потреб аудиторії.

Із виникненням та поширенням блогів, мікроблогів, соціальних мереж та інших сайтів традиційні медіа поступово почали втрачати свою монополію на процес відтворення реальності. Тобто тепер споживачі інформації починають самі генерувати інформацію, створювати наповнення медійного простору. Для того, щоб дізнатись останні новини та бути в курсі будь-якої суспільно важливої інформації, споживачеві тепер не потрібні посередники, функцію яких виконували ЗМІ.

Сьогодні засоби масової інформації втрачають навіть ексклюзивні права на коментарі ньозмейкерів. Адже більшість з перших осіб країни, зрозумівши впливовість нових медіа, починають поширювати свої ключові повідомлення безпосередньо до аудиторії через власні сайти, блоги та соціальні мережі. До того ж Інтернет суттєво виграє у швидкості поширення інформації. Не витрачаючи час на монтаж новин, верстку та друк газет, Інтернет-медіа, мають можливість поширювати повідомлення в лічені хвилини після того, як подія відбулась.

Таким чином, сьогодні за допомогою Інтернету можна, по-перше, підтримувати цілодобовий зв'язок з великою кількістю представників читацької аудиторії; по-друге, миттєво реагувати на зміни ситуації у суспільстві (історично чи політично значущі події); по-третє, отримати необхідну інформацію щодо потреб, думок та вимог читацької аудиторії; по-четверте, налагоджувати двосторонній зв'язок з найбільш активними читачами завдяки можливості оцінювати якість та інформативність того чи іншого повідомлення в он-лайн форматі. Крім цього, не варто забувати, що Інтернет-ЗМІ – це дешевий канал глобальної комунікації, що дозволяє значно економити витрати на його обслуговування при охопленні максимальної читацької аудиторії, що не може не свідчити про велике майбутнє медіа такого типу.

Суттєвою ознакою оцінки є також те, що в ній завжди наявний суб'єктивний чинник, який взаємодіє з об'єктивним. Оцінне

висловлювання, навіть якщо в ньому суб'єкт оцінки безпосередньо не виявляється, позначає ціннісне відношення між суб'єктом і об'єктом. Будь-яке оцінне судження припускає наявність суб'єкта судження, тобто тієї особи (осіб), від якої виходить оцінка, а також об'єкта, предмета або явища, на які спрямована оцінка. Суб'єктивний і об'єктивний компоненти концепту "оцінка" утворюють діалектичну єдність з дуже складними та змінними співвідношеннями в межах кожного мовного ряду.

Таким чином, оцінку як лінгвостилістичне явище можна репрезентувати через закріплене у семантичній структурі слова оцінне значення, яке передає ставлення мовного колективу до співвіднесеного зі словом поняття або предмета за схемою: "добре / погане", "схвалення / несхвалення". Узагальненість і обов'язковість цих критеріїв створюють ту об'єктивну лінгвопсихологічну базу, на основі якої стає можливою комунікація у сфері стилістичних значень оцінної орієнтації.

У вивченні оцінної номінації на рівні тексту вирішальне значення мають категорії експліцитного, імпліцитного змісту і смислу тексту. План експліцитного змісту тексту співвідноситься з мовними засобами його вираження. Елементами цього плану змісту є взаємодіючі мовленнєві реалізації мовних лексичних, лексико-граматичних (у тому числі словотвірних) і граматичних (морфологічних і синтаксичних) значень, виражених відповідними мовними засобами.

Отже, оцінка є одним з основних змістових компонентів смислу тексту. У сучасній лінгвістиці існують різні концепції розуміння оцінності. Нерідко вона визначається як властивість окремих мовних одиниць. У низці праць вивчаються смислові властивості оцінки, а також формальні засоби її вираження у мові: афіксальні, тобто виражені за допомогою суфіксів і префіксів, фразеологічні, синтаксичні.

Вияв оцінки реалізується не лише у ставленні суб'єкта до об'єкта. Він також пов'язаний з авторським прагненням виділити предмет оцінки, звернути на нього увагу співрозмовника, переконати його у чомусь, дізнатися про ставлення адресата до цього предмета тощо.

У зв'язку з відсутністю загальноприйнятого визначення моралі та її різноманітністю, шкала моральної оцінки має досить загальний вигляд. Основною опозицією такої аксіологічної шкали є протиставлення "засудження / схвалення", що імплікує трансформовану "плюс / мінус" оцінку. Подальша класифікація моральної позитивної оцінки передбачає, за нашими враженнями, доречне виділення таких підтипів, як схвалення, співчуття. Тип моральної негативної оцінки може бути у вигляді таких оцінок, як 1) зневажлива; 2) презирлива; 3) осудлива; 4) образлива.

Позитивна оцінка припускає не тільки наявність у об'єкта тих чи інших переваг, але також і те, що їх загальна "вага" перевищує "вагу" негативних властивостей. Негативна моральна оцінка об'єкта вказує не тільки на його вади, але й на те, що наявні позитивні якості недостатні для того, щоб їх компенсувати. Діюча в цій галузі система паритетів (вона дуже суб'єктивна) не зводиться до чисельного співвідношення. Вона зв'язана з ієрархією цінностей, у першу чергу моральних, у якій зовнішнім чинникам надається менша вага, ніж внутрішнім якостям.

Варто також зазначити, що нерідко оцінні відношення розглядаються як один із видів модальності, що супроводжує висловлення. Так, В. Телія визначає оцінну модальність як зв'язок, що встановлений між ціннісною орієнтацією того, хто говорить, та того, хто слухає, і реалією, що позначається та яка оцінюється позитивно чи негативно залежно від існуючого "стандарту" в бутті речей чи ідей відповідно до певної картини світу.

У висновку варто зазначити, що уникнути впливу (маніпулятивного чи несвідомого) з боку ЗМІ можливо лише одним способом: збирати інформацію про одну подію з різних джерел, що не пов'язані спільним інтересом. Адже хоче того автор чи не хоче, він у будь-якому випадку інтерпретуватиме інформацію, надаючи їй певної оцінки, зміщуючи акценти і, таким чином, впливаючи на реципієнта.

Артамонова І. Системні характеристики онлайнових та офлайнових ЗМІ // Вісник СумДу. Серія "Філологія". – 2008. – №1. – С. 182. *Арутюнова Н.Д.* Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с. *Самуляк О.* Переваги та недоліки мережевих ЗМІ [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inf.uosa.uar.net/

dopovid/samulyak.pdf. *Телия В.Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 143 с. *Gebhard Rusch, Helmut Schanze, Gregor Schwerig*. Theorien der Neuen Medien. – Mnchen, 2002. *Werner Faulstich*. Mediengeschichte von den Anfdngen bis 1700, Mediengeschichte bis 1700 ins 3. Jahrtausend. – Dresden, 2007.

Качановська Т. О., *к. філол. н. ,асист.,*
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ НАЗВ НЕБЕСНИХ ТІЛ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ФРАНЦУЗЬКИХ СОНЕТІВ

У статті досліджуються основні тенденції, що спостерігаються при відтворенні українськими перекладачами назв небесних тіл, вжитих у французьких сонетах XIX ст. Особлива увага приділяється аналізу кореляції між лексико-семантичною структурою назви небесного тіла та способами її перекладу.

Ключові слова: *поетичний переклад, сонет, культурні універсалії, назва небесного тіла.*

В статье рассматривается специфика передачи названий небесных тел в украинских переводах французских сонетов XIX в. Особое внимание уделяется анализу корреляции между лексико-семантической структурой названия небесного тела и способом его перевода.

Ключевые слова: *поэтический перевод, сонет, культурные универсалии, название небесного тела.*

In this paper we deal with an investigation of main tendencies observed on the rendering of the names of the celestial bodies in 19th-century French sonnets and theirs Ukrainian translations. The main object of the investigation are the correlation between lexical-semantic structure of these names and way of their translation into Ukrainian.

Key words: *poetic translation, sonnet, cultural universals, name of celestial body.*

Актуальним напрямком сучасних досліджень є вивчення специфіки відтворення поетичних оригіналів у єдності змісту та форми, адже через асиметрію мовних картин світу при перекладі часто доводиться вдаватися до суттєвих трансформацій окремих елементів художнього світу. Найзначніших перетворень

зазвичай зазнають образи, що не є домінантними у художній структурі оригіналу. У цьому контексті ще недостатньо з'ясовані тенденції, що спостерігаються при відтворенні назв небесних тіл (далі – ННТ), які є одними з фундаментальних універсалій культури [Исупов 1998] і які, за спостереженнями багатьох дослідників, серед яких І. Белленже, Л. Зіневич, А. Содомора, О. Томчук, часто зустрічаються у поетичних творах. Такій вживаності сприяє високий семантико-стилістичний потенціал ННТ, оскільки за їхньою допомогою можна конкретизувати просторово-часові межі дії, охарактеризувати персонажів [Bellenger 1979, 23-33, Качановська 2006, 163-176], створити металогічні образи [Bellenger 1979, 34-35] тощо. Використання подібних багатофункціональних лексичних одиниць є особливо важливим у рамках такої вибагливої поетичної форми, як сонет, оскільки вона спонукає авторів шукати найбільш лаконічні засоби, які б дозволяли досягти максимального художньо-естетичного ефекту [Качановська 2006, 11]. Зокрема, прямо чи опосередковано (через позначання їхніх еманацій, пов'язаних із ними явищ, процесів, часових вказівок або їхніх персоніфікованих іпостасей (промені, день, ніч, світання, тінь, сутінки, Феб, Селена тощо), небесні тіла згадуються в переважній більшості французьких сонетів, однак традиційно рідко відіграють там роль домінантних образів [Bellenger 1979, 12]. Функціонування ННТ у художньому дискурсі досліджували Ґ. Башляр, Г. Гуляєва, А. Коростелева, Н. Осіпова, С. Толоконнікова, О. Кондрашова, І. Шельдешова, Є. Панасова та ін., але закономірності передачі вжитих в оригіналах ННТ досі досліджувалась переважно побіжно, фрагментарно або в контексті аналізу окремих поетичних творів. Зокрема, проблема незбігання роду персоніфікованих ННТ у вихідній та цільовій мовах розглядалась у роботах [Рильський 1971, Эткинд 1963, Будагов 1973, Коптілов 1972, Иванов 1987] тощо; вивчалась специфіка зеровського підходу до відтворення образів зоряного неба [Содомора 2004]; проаналізовано низку труднощів, з якими стикаються перекладачі при відтворенні ННТ, образний і конотативний потенціал яких не є тотожним у вихідній та цільовій мові [Качановська 2006, 39-40,163-176]; розглянуто окремі типи перекладацьких відповідників

деяких астронімів [Качановська 2006, 39-40], але порівняльний аналіз показників відтворюваності окремих ННТ у поетичному перекладі ще не проводився. Метою цього дослідження, здійсненого на матеріалі сонетів Жерара де Нерваля, Ш. Бодлера, С. Малларме, Ж.-М. де Ередіа (всього 195 сонетів) та їхніх українських перекладів, виконаних О. Зуєвським, Є. Кононенко, М. Москаленком, Д. Павличком та Д. Паламарчуком, є вивчення впливу лексико-семантичної структури ННТ на вибір способу її відтворення у перекладі.

Аналіз кількісного розподілу ННТ показує, що найвищу частотність у першотворах має іменник soleil, друге місце поділяють іменники lune та astre, дещо рідше зустрічається іменник étoile, тоді як інші ННТ (наприклад, назви сузір'їв чи фаз місяця є там дуже рідкісним елементом).

Детальніше розглянемо основні типи перекладацьких відповідників окремих ННТ, зафіксовані у досліджуваному корпусі (пор. табл. 1):

***Таблиця* 1. Середні показники відтворюваності ННТ у перекладі**

Тип відповідностей	soleil	lune	astre	étoile
Прямий переклад	70,07	12,50	*6,25*	40,00
Рекатегоризація (ад'єктивація)	*0,00*	33,00	*0,00*	*0,00*
Синонімічні заміни	4,21	*0,00*	*0,00*	45,00
Гіпонімічні заміни	*0,00*	*0,00*	85,42	*0,00*
Гіперонімічні заміни	10,00	*0,00*	*0,00*	*0,00*
Метонімічні перенесення	*6,70*	54,00	8,33	14,00
Інше (вилучення, використання опосередкованих асоціативних зв'язків тощо)	*9,02*	*0,50*	*0,00*	*1,00*

Із вищенаведеної таблиці випливає, що в середньому найбільшу кількість прямих відповідників має іменник *soleil*, який є домінантною ННТ у досліджуваному корпусі (пор. прикл. 1): {1} *Que les soleils marins teignaient de mille feux [Baudelaire 1993, 17] → Де сяяли сонця барвисті, як щити [Бодлер 1999, 28] (у Д. Павличка)*. Водночас, з-поміж усіх ННТ, вжитих у оригіналах, у перекладах найчастіше вилучається саме іменник *soleil* (пор. прикл. 2): {2} *Près d'un siècle, au soleil, sans en être plus*

riche,/ Il a poussé le coutre au travers de la friche;/ Ayant vécu sans joie, il vieillit sans remords [Heredia 1990, 44] → І радощів не знав, трудний орючи лан,/ В дугу його стрункий уже зігнувся стан,/ Згорбатившись, весь вік отак він змарнував [Ередіа 2001, 94] (у Д. Паламарчука). Це можна пояснити багатством асоціативних зв'язків цієї назви, адже у разі її використання у першотворі лише у якості допоміжної художньої деталі перекладач має максимально широкі можливості для компенсації її вилучення у ширшому контексті, зокрема, за рахунок переведення відповідної інформації до імпліцитного фону повідомлення. Наприклад, втрати інформації від вилучення іменника *сонце* у прикл. 2 компенсуються загальновідомістю того факту, що згаданий у перекладі процес орання лану, яким "*весь [свій] вік*" доводилось займатися протагоністові цього сонета, відбувається переважно засвітла. До того ж, епітет *трудний* метонімічно розвиває акцентовану в оригіналі за допомогою іменника *soleil* тему складнощів польових робіт під палючим сонцем.

У досліджуваному корпусі найвищу питому вагу відповідників, отриманих унаслідок рекатегоризації (пор. прикл. 3) та метонімічного переносу (пор. прикл. 4) має іменник *lune*. Це може пояснюватись тим, що в оригіналах часто актуалізується закріплена за ним сема статі, відмінна від тієї, що закріплена за відповідною ННТ в українській мові, а також ритміко-метричними міркуваннями (іменник *місяць* має специфічний ритмічний малюнок, більшу кількість складів, аніж його прямий відповідник *lune* тощо): {3} *Entends-tu le pipeau qui chante sur ses lèvres?/ C'est lui! Sa double corne accroche les rayons,/ Et, vois, au clair* <u>*de lune*</u> *il fait danser mes chèvres! [Heredia 1990, 40] → Ти чуєш? Розбудив сопілкою він ліс./ Ріжок його блищить у місячнім промінні,/ І він веде танок йому покірних кіз [Ередіа 2001, 87] (у Д. Паламарчука)*; {4} *Ce soir, la lune rêve avec plus de paresse;/ Ainsi qu'une beauté, sur de nombreux coussins,/ Qui d'une main distraite et légère caresse/ Avant de s'endormir le contour de ses seins [Baudelaire 1993, 65] → Селена дивиться із мрійністю гіркою;/ Красуню в подушках нагадує вона,/ Що пестить перед сном недбалою рукою/ Свою розкішну грудь, задумлива й сумна [Бодлер 1999, 90] (у Д. Павличка)*.

При цьому вибір перекладацьких відповідників та їхнього контекстуального оточення залежить від використаної в оригіналі ННТ. Так, у разі актуалізації у першотворі семи статі іменника *lune* перекладачі віддають перевагу назвам античних богинь Місяця (пор. прикл. 4), а при вживанні таких іменників як *промені, сяйво, світло* щоразу уточнюють джерело світла, якщо йдеться про місяць (пор. прикл. 3 та 5), але у доволі значній кількості випадків такого уточнення не відбувається у разі застосування метонімічного переносу при відтворенні іменника *soleil* (пор. прикл. 6): {5} *La lune tiède luit sur la nocturne danse,/ Et Pan, ralentissant ou pressant la cadence,/ Rit de voir son haleine animer les roseaux [Heredia 1990, 31] → Ось промінь місячний ізблис в танечнім колі,/ І Пан, награючи то швидше, то поволі,/ Радіє, що вдихнув життя в очерети [Ередіа 2001, 237] (у М. Москаленка)*; {6} *Et le soleil montant en un ciel de vitrail/ Mettait un nimbe au front des belles Florentines [Heredia 1990, 81] → І промені крізь шкло світили спроквола/ Й вінчали голови звабливих флорентійок [Ередіа 2001, 148] (у Д. Паламарчука)*. Це можна, зокрема, пояснити відносно більшою інтенсивністю сонячного світла у порівнянні із місячним, яка полегшує конкретизацію посилання на джерело світла за допомогою певної кількості непрямих ознак наявності сонця у зображуваному пейзажі, а також надлишковістю наявної в оригіналі та відтвореної або введеної перекладачем у свій текст опосередкованої інформації про це джерело. Цей ефект підкріплюється правилами інференції, згідно з якими учасники комунікації мають тенденцію інтерпретувати повідомлення так, начебто предмет мовлення залишався одним і тим самим, якщо немає спеціальних вказівок про його зміну [Михальская 1998]. Зокрема, у першому рядку цитованого у прикл. 6 сонета "Sur le Pont-Vieux" згадується час початку дії ("на зорі"); перелічені у ньому види людської діяльності зазвичай здійснюються вдень; в зображувану у сонеті епоху Відродження ще не було достатньо потужних штучних джерел світла, щоб яскраво освітлювати голівки перехожих флорентійок, тощо.

З іншого боку, до застосування прийому метонімічного розвитку образу при перекладі ННТ слід підходити з належною обережністю, адже це може призвести до ефекту, який можна

порівняти із зміною планів у кінематографі. Так, у прикладі 6 у Ередіа маємо загальний, або навіть дальній план, у якому персонажі пересуваються на фоні міського пейзажу під пильним оком всевидющого сонця, тоді як увага читача української версії фокусується на крупному плані (грі проміння на волоссі жінок). До того ж, вибір предикативної конструкції з однорідними підметами "*світили [...] / Й вінчали"* переводить до імпліцитного фону повідомлення наявні в оригіналі логічні зв'язки між окремими елементами художнього світу. Зокрема, у такому контексті стає незрозумілим, про яких саме жінок йдеться – перехожих на вулиці, як в оригіналі, чи відвідувачок ювелірної майстерні тощо. Така плутанина призводить до зміни способу подання перебігу подій, що є недоречним з огляду на авторський задум.

Що до іменника *astre* "світило", який у французькій мові може позначати як зірку, так і місяць, то в середньому він має найбільшу кількість гіпонімічних відповідників (пор. прикл. 7, 8 та прикл. 9, у якому прийом гіпонімічної заміни сполучується із плюралізацією): {7} *L'espace à soi pareil qu'il s'accroisse ou se nie/ Roule dans cet ennui des feux vils pour témoins/ Que s'est d'un astre en fête allumé le génie [Малларме 1990, 135] → А всесвіт без кінця з німотних перспектив/ Пильнує, знуджений, крізь полум'я вороже/ Розгуляну зорю, що геній засвітив [Малларме 1990, 136]*; {8} *Mais il a vu, vers l'Est éclaboussé d'or, l'astre,/ Glorieux d'éclairer ce matin de désastre,/ Poindre, orbe éblouissant, au-dessus de la mer [Heredia 1990, 100] → Він дивиться на Схід, на лиховісний обрій,/ Що сонцем ранішнім звістує день недобрий/ І розсипа рясний на відхлань моря жар [Ередіа 2001, 172] (у Д. Паламарчука);* {9} *Ici presque toujours si le ramier roucoule/ Cet immatériel deuil opprime de maints/ Nubiles plis l'astre mûri des lendemains/ Dont un scintillement argentera la foule [Малларме 2001, 120] → Як голуб туркотом озветься тут несміло/ Жалоба звоєм вбрань гнітить віддалеки/ Незрима завтрашні довершені зірки/ Що іскрами юрбу осяють осрібліло [Малларме 2001, 121] (у М. Москаленка)*. Частотність таких замін можна, зокрема, пояснити тим, що прямий відповідник цієї ННТ має в українській мові більшу кількість складів, ніж використовувані гіпонімічні відповідники.

У тому, що стосується іменника *étoile*, у досліджуваних перекладах він частіше ніж інші ННТ замінюється синонімічними відповідниками (пор. прикл. 10-12): {10} *Ma seule étoile est morte [Nerval 1993, 645] → Зоря моя в землі [Нерваль 1993, 107] (у Є. Кононенко);* {11} *Vers ma pâle étoile,/ Sous un plafond de brume ou dans un vaste éther,/ Je mets à la voile [Baudelaire 1993, 68] → Я до зорі своєї/ Готуюся плисти – в глибини маревінь, / В імлисті емпіреї [Бодлер 1999, 94] (у Д. Павличка)*; {12} *Solitude, récif, étoile/ A n'importe ce qui valut/ Le blanc souci de notre toile [Малларме 1990, 16] → За самоту, де рифів сила./ І зірку, і за всі складні/ Дороги нашого вітрила [Малларме 1990, 17] (у О. Зуєвського)*. У більшості випадків згадана ННТ відтворюється за допомогою іменника *зоря*, що можна пояснити особливостями його ритмічного малюнка, а також його семантичної структури, оскільки на відміну від іменника *зірка зоря* може позначати не лише саме небесне тіло, а й пов'язані з ним явища (світлові ефекти, час їхньої появи тощо), а також використовуватись як пестливе позначання коханої людини, що збільшує ступінь свободи перекладача при відтворенні ширшого контексту оригіналу (пор. прикл. 7 та 10).

Отже, вибір перекладацьких відповідників та їхнього контекстуального оточення залежить від використаної в оригіналі ННТ. Так, іменник *soleil*, що є домінантною ННТ в оригіналах, має у досліджуваних перекладах найбільшу питому вагу прямих відповідників у порівнянні із іншими ННТ. Це можна пояснити як його високим функціональним навантаженням у цих першотворах, так і його здатністю виступати дуже дієвим і лаконічним засобом структурування хронотопу. З іншого боку, непоодинокі випадки вилучення цього іменника найчастіше вдало компенсуються перекладачами у ширшому контексті. А саме це відбувається завдяки активному залученню механізмів інференції, особливо ефективних завдяки статусу сонця як однієї з найзнаковіших культурних універсалій, а також урахуванню у тексті перекладу віддалених та опосередкованих асоціативних зв'язків цієї ННТ.

Іменник *lune* частіше за інші ННТ відтворюється за допомогою прийомів метонімічного переносу та рекатегоризації. В цілому перекладачі віддають перевагу цим прийомам у випадках

актуалізації в оригіналах семи роду цієї ННТ, яка не збігається в обох мовах, а також через ритміко-метричні міркування. Однак, в окремих випадках метонімічний розвиток образу при відтворенні ННТ може призвести до небажаної зміни способу подання художнього світу сонета, і зокрема, до надмірного фокусування уваги читача на окремих художніх деталях чи втрати логічних зв'язків між окремими елементами зображуваного.

Іменник *astre* має найбільшу кількість гіпонімічних, а іменник *étoile* – синонімічних відповідників, вибір яких зумовлюється переважно ритміко-метричними міркуваннями, зокрема завеликою кількістю складів у інших відповідниках цих іменників. Найпоширенішим непрямим відповідником цих двох іменників є український іменник *зоря*, який завдяки багатству своєї семантики збільшує ступінь свободи перекладача при відтворенні інших релевантних образів оригіналу.

Цікавим напрямком подальших досліджень є порівняльний аналіз специфіки відтворення ННТ окремими перекладачами французьких сонетів.

1. Будагов Р.А. Стилистическое осмысление грамматической категории рода / Р. А. Будагов // Теория языка и инженерная лингвистика. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1973. – С. 18-23; 2. *Иванов О. А.* Камень преткновения – грамматический род / Иванов О. А. // Теорія і практика перекладу. – К: КГУ, 1987. – №14. – С. 99-104; 3. *Исупов К. Г.* Универсалии культуры // Культурология. XX век: Энциклопедия: В 2-х т. / К. Г. Исупов / Гл. ред. и сост. С. Я. Левит. – СПб.: Университетская книга, 1998. – Т. 2. – 447 с. – (Електронна версія: http://mirslovarei.com/content_fil/universalii-kultury-15929.html); 4. *Качановська Т. О.* Поетика оніма у французьких сонетах XIX століття як перекладознавча проблема (на матеріалі сонетів Ж. де Нерваля, Ш. Бодлера, С. Малларме та Ж.-М. де Ередіа): Дис. … к. філол. н. / Т. О. Качановська. – К., 2006. – 226 с.; *5. Коптілов В. В.* Першотвір і переклад / В. В. Коптілов. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.; 6. *Михальская А.К.* Инференция // Педагогическое речеведение. Словарь-справочник / А.К. Михальская / Под ред. Т.А. Ладыженской и А.К. Михальской. – М.: Флинта, Наука, 1998 – 312 с. – (Електронна версія: http://ped_recheved.academic.ru); 7. *Рильський М. Т.* Ясна зброя. Статті / М. Т. Рильський. – К.: Рад. письменник, 1971. – 285 с.; 8. *Содомора А. О.* Homo caeli contemplator : образ зоряного неба у перекладах Миколи Зерова / А. О. Содомора // Мовні і концептуальні картини

світу. – К.: ВПЦ "Київський університет" 2004. – Вип. 15. – С. 19-24; 9. *Эткинд Е. Г.* Поэзия и перевод / Е. Г. Эткинд. – М.-Л.: Сов. писатель, 1963. – 430 с.; 10. *Bellenger, Y.* Journée et ses moments dans la poésie française du XVIe siècle / Y. Bellenger. – Gunter Narr Verlag, 1979. – 255 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. *Бодлер Ш.* Поезії / Ш. Бодлер / Перекл. з фр. Д. Павличка і М. Москаленка. – К.: Дніпро, 1999. – 271 с. 12. *Ередіа, Ж.-М. де.* Трофеї / Ж.-М. де Ередіа. – К.: Юніверс, 2001. – 280 с. 13. *Малларме С.* Вірші та проза / С. Малларме / Упоряд. та перекл. з фр. М. Москаленка. – К.: Юніверс, 2001. – 240 с. 14. *Малларме С.* Поезії / С. Малларме / Перекл. з фр. О. Зуєвського. – Едмонтон: Канадський ун-т українських студій, 1990. – 190 с. 15. *Нерваль Ж. де.* З циклу "Химери" / Ж. де Нерваль // Поезії / Перекл. з фр. Є. Кононенко. – Всесвіт. – 1993. – №9-10. – С. 107-110. 16. *Baudelaire, Ch*. Les Fleurs du Mal et autres poйsies / Ch. Baudelaire // Њuvres complites / Bibl. de La Plйiade. – P.: Gallimard, 1993. – T. I. – C. 8-175. 17. *Heredia, J.-M. de.* Les Trophйes / J.-M. de Heredia / Coll. Orphйe – P. : La Diffйrence, 1990. – 117 p. 18. *Nerval, Gйrard de.* Les Chimires / Gйrard de Nerval // Њuvres complites / Bibl. de la Plйiade – P.: Gallimard. – t. 3. – 1993. – P. 645-651.

Каша К.А., асп.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНОМУ ТЮРКОМОВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (за результатами асоціативного експерименту)

Стаття присвячена лінгвокогнітивному аналізу мовних реакцій реципієнтів – носіїв мови та студентів східної філології, отриманих у результаті вільного асоціативного експерименту.

Ключові слова: *міфологема, слово-стимул, інформант, асоціативні реакції, асоціативний експеримент.*

Статья посвящена лингвокогнитивному анализу языковых реакций реципиентов – носителей языка и студентов восточной филологии, полученных в результате свободного ассоциативного эксперимента.

Ключевые слова: *мифологема, слово-стимул, информант, ассоциативные реакции, ассоциативный эксперимент.*

The article is devoted to linguo-cognitive analysis of recipients' (native speakers and students of east philology) language reactions received by free associative experiment.

Key words: *a mythologem, a word-stimulus, an informant, associative reactions, associative experiment.*

Із плином часу слова, які визначають активний вербальний словник носія мови, можуть зазнавати семантичних трансформацій, розширення або звуження своїх значень, набуття конотацій, або залишатися без змін. Тому встановлення семантичних меж і особливостей функціонування слів-міфологем та виявлення ознак міфологічного мислення становить *актуальність* обраної теми.

Основна *мета* дослідження – відтворити за допомогою вільного асоціативного експерименту та описати особливості функціонування міфологем на сучасному етапі розвитку мови.

У ході роботи застосовувалися описовий, статистичний *методи аналізу,* а також метод асоціативного експерименту та метод поля.

Міфологічне підґрунтя існує в світогляді та рецепції світу кожної людини – представника певного етносу. Архаїчна семантика слова, пов'язана з прадавніми уявленнями попередніх поколінь, може зберігатися в свідомості сучасних людей практично без змін. Такі міфологеми ми пропонуємо називати міфологемами-константами. Порівняно з ними, інші міфологеми можуть змінювати обсяг свого значення (звуження або розширення) чи трансформувати його – це так би мовити міфологеми з трансформованою семантикою. Існування такого явища пояснюється динамікою мовних процесів, зростанням кількості конотацій до найбільш активно вживаних слів, зміною культурних епох, де сакралізацією суспільства, взаємним обміном та інтеграцією різних культур.

Значення слова – одна зі складових мовної свідомості людини. Мовна свідомість дає можливість фіксувати, впорядковувати й утримувати в індивідуальній свідомості людини знання про навколишній світ і набутий досвід. "Слова та їх значення утримуються в індивідуальній свідомості за допомогою різних асоціативних зв'язків, які формуються на основі особистого досвіду людини, її культурних уявлень, національної, соціальної, професійної, вікової ознак, на які впливає соціальне, мовне оточення, суспільне життя" [Гапченко 2004, с. 98].

Асоціативний експеримент є одним із провідних методів у проведенні психолінгвістичних досліджень. Він допомагає виявити особливості витворення індивідуального світосприйняття особистості, визначити основні тенденції у баченні світу представниками певної групи (соціальної, вікової, професійної та ін.) чи, врешті-решт, передбачити та змоделювати неповторну національно-мовну картину світу певного етносу. Теоретична й практична значимість вивчення асоціацій розглядалася у працях О. Залевської, А. Клименко, Т. Ушакової та інших дослідників.

Новий тлумачний словник української мови подає загальне визначення асоціації: "Асоціація – зв'язок між окремими нервово-психічними актами – уявленнями, думками, почуттями, внаслідок якого одне уявлення, почуття і т. ін. викликає інше" [НТСУМ 2001, т. 1, 60].

Психолінгвістика тлумачить асоціацію як "зв'язок між певними об'єктами чи явищами, що оснований на особистому, суб'єктивному досвіді. Досвід цей може збігатися з досвідом тієї культури, до якої ми належимо, проте завжди є також і суто особистим, закоріненим у минулому досвіді окремої людини" [Фрумкина 2001, 189].

Отже, бачимо, що психолінгвістику цікавить більш вузьке коло асоціативних процесів та явищ – вербальні асоціації. Дослідники зосереджують свою увагу на вивченні групових або масових асоціацій, а не індивідуальних анкетних відповідей. Базою для проведення психолінгвістичних досліджень може слугувати матеріал емпіричного чи експериментального характеру.

Найбільш поширеними варіантами проведення експериментальних досліджень є різноманітні модифікації вільного й спрямованого асоціативного експерименту. Головною метою проведення вільного асоціативного експерименту є визначення складу та структури асоціативних полів слів-стимулів. Поняття асоціативного поля можна визначити як систематизовану й впорядковану кількість слів-асоціатів у вигляді реакції на одне чи кілька заданих слів-стимулів. "Узагальнення матеріалу, отриманого від різних інформантів у результаті дає асоціативне групування слів, тобто таке розмаїття слів-асоціатів, які відображають деякі стандартизовані й нестандартизовані асоціативні зв'язки слів у лексиконі" [Волков 1994, 39].

Психологія розглядає два типи реакцій інформантів на запропоновані в межах експерименту слова – вербальні та нульові. "Асоціативні реакції можна розглядати як результати чи продукти незліченних актів глибинної предикації, які вийшли у вікно свідомості" [Рогожникова 1988, 76]. "Нульові асоціації в такому випадку – свідоцтво того, що у певній ситуації в якийсь момент часу відбувся "збій" у роботі механізму глибинної предикації, який загальмував або взагалі вимкнув дію інших механізмів" [Рогожникова 1988, 78]. Тобто, нормальною реакцією здорової людини на слово-стимул є вербальна, а поява (нечисленна) нульових реакцій може пояснюватися недостатньою закріпленістю слова-стимула в національно-мовній картині світу носія мови.

Особливості змодельованого асоціативного поля зумовлені тим, у межах якої (чи яких) соціальних, вікових та ін. груп було проведено асоціативний експеримент. Для визначення більш-менш об'єктивного загальнонаціонального асоціативного поля необхідно проаналізувати слова-асоціати, отримані від інформантів, які належать до різних, найбільш важливих соціогруп. Результати проведеного в межах нашого дослідження асоціативного експерименту мають певною мірою суб'єктивний характер.

Світ міфології, який ми маємо право назвати однією з найважливіших складових узагальненої картини світу наших предків, – надзвичайно строкатий, наповнений різноманітними образами і символами, які постають яскравими ілюстраціями, своєрідним кодом до розуміння їхнього світосприйняття, вірувань, космологічних поглядів, культурної своєрідності. Образи-символи стосувалися практично всіх сфер життя, тому загальна неструктурована сукупність їх становить певні труднощі для досліджень, у тому числі й лінгвістичних.

У завдання дослідження входило звернення до носіїв мови та студентів східної філології для виявлення особливостей асоціацій, що виникають у інформантів на слова-стимули. Для цього було проведено вільний асоціативний експеримент, до участі в якому залучалися 50 осіб, з яких 12 інформантів – носії мови, 38 інформантів – студенти тюркології Київського національного університету імені Тараса Шевченка та іноземних мов гуманітарних факультетів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

За умовами експерименту, інформантам пропонувалася анкета українською та турецькою мовами, яка починалася низкою біографічних питань (стать, вік, національність, освіта, мова спілкування, мова спілкування в сім'ї, місце народження, місце проживання, коло захоплень). В експерименті взяло участь 14 чоловіків і 36 жінок, віком 17-40 років (17 років – 9 учасників, 18 років – 9 учасників, 19 років – 10 учасників, 20 років – 4 учасник, 22 роки – 6 учасники, 23 роки – 4 учасники, 28 років – 1 учасник, 30 років – 1 учасник, 31 років – 1 учасник, 32 роки – 2 учасники, 33 роки – 1 учасник, 34 роки – 1 учасник, 40 років – 1 учасник). Серед них 12 інформантів тюркомовні (11 турків та 1 гагауз).

Кожна анкета складалася з 30 слів-стимулів: Тенгрі, Ерлік, Кубар, Кун, Джил, Йер-Су, Нацигай, Умай, байтерек, тин, сюр, кут, небо, земля, вода, вогонь, сонце, місяць, зірки, повітря, хмари, вітер, грім, блискавка, смерч, дощ, веселка, яда (камінь), тамга, куртаг (священна гора).

Під час аналізу експериментальних даних тюрків було помічено, що давньотюркські назви Кубар, Кун, Джил, Нацигай, Умай, Йер-Суб, байтерек, яда, кут, сюр, кок-тобе вже не функціонують у сучасному тюркському суспільстві й не викликають ніяких асоціацій, окрім словотвірних: Оркун (ім'я), Кунтер (ім'я), İnsancıl (чоловічий), Байдемір (ім'я), Kutlu (щасливий), Kutsanmış (благословенний).

Також привертає увагу те, що, як правило, більшість асоціативних реакцій інформантів знаходять своє вираження в абстрактних поняттях (*Тенгрі* – віра, релігія, богослужіння, любов, безкінечність, краса існування; *Ерлік* – сила, праця; *Небо* – височінь, життя, безкінечність, недосяжність, мрійливість; *Земля* – врожайність, життєдіяльність, сором'язливість; *Вода* – життя, врожайність, краса; *Сонце* – світло, спека, життя, весна, віра, тепло, радість; *Смерч* – нещастя, хвилювання, страх; *Дощ* – Воля Божа, врожайність, біда, сум, романтизм, кохання, весна; *Веселка* – радість, кольоровість, щастя, надія, романтизм та ін.). Це можна пояснити тим, що, отримавши слово-стимул, інформант підсвідомо починає відшукувати риси, властивості, якими можна наділити певний предмет.

Перейдемо до розгляду реакцій українців-тюркологів на слова-стимули. Українці-тюркологи прореагували на всі слова-

символи, проте деякі асоціації відповідають українському менталітету, а не тюркському. Так, *кут* (душа) викликає в них асоціації, пов'язані з геометричними фігурами: гострий, тупий, прямий та ін. Більшість давньотюркських лексем спричинили фонетичні та словотвірні асоціації: *Тенгрі – тигр; Ерлік – Орлик, Кун – Кун-фу; Джил – джип, джин; Нацигай – нація, циган; Умай – Умань; Байтерек – байкар, сюр – сир, сюрреалізм, сюрприз* та ін.

Проте аналіз усього фактичного матеріалу показав, що будь-яке використане в асоціативному експерименті слово викликає реакції, які засвідчують наявність у цього слова певного емоційного навантаження. Так, наприклад, яскраво виражене *позитивне* забарвлення мають такі слова-стимули: Тенгрі, Ерлік (хоча в тюркській міфології це негативний персонаж), Небо, Земля, Вода, Сонце, Повітря, Веселка. Ряд слів-стимулів несуть у собі *негативне* емоційне навантаження: Вогонь, Смерч, Блискавка, Грім, Вітер. *Нейтральне* емоційне забарвлення мають: Місяць, Хмари, Дощ, Зірки.

Деякі асоціації на слова-стимули проектуються на людські якості. Так, наприклад, *Вогонь* асоціюється з нервовою, запальною людиною; *Зірки* – з характером, запальні, черстві; *Дощ* – сумний, похмурий, меланхолічний; *Вітер* – тиранічний, сердитий, запальний; *Блискавка* – непередбачуваний, нестримний; *Грім* – сварливий, злий, розлючений та ін. Це свідчить про те, що в усі часи явища природи асоціювалися з надприродними істотами, наділеними людськими якостями.

Під час аналізу експериментальних даних було помічено, що деякі слова-стимули збуджують реакції, пов'язані з відображенням такої форми зберігання і передачі національно-культурного досвіду, національної системи світоглядних цінностей, як прислів'я, приказки та інші фразеологічні одиниці: *(Kendini) suda balık gibi (hissetmek)* (Як риба у воді), *Yağmur bardaktan boşanırcasına yağmak* (Дощ ллє як із відра), *Ateş olmayan yerden duman çıkmaz* (Немає диму без вогню) та ін. Це дає підстави зробити припущення, що асоціативний експеримент, будучи одним із найбільших опрацьованих методів сучасних семантичних досліджень, може використовуватися не лише при вивченні місця і статусу лексичних одиниць у внутрішньому лексиконі людини, а й дозволить визначити статус і особливості зберіган-

ня фразеологічних у лексиконі людини, "пролити світло" на інші питання фразеологічної теорії [Гапченко 2004, с. 100].

Таким чином, проведення вільного асоціативного експерименту дало нам можливість проникнути в світ образів тюркської та української національної свідомості, виявити подібності та відмінності в зображенні ними універсальних культурних міфологічних концептів. Отримані реакції дозволяють зробити висновок про наявність певних ментальних моделей, характерних для свідомості носіїв різних культур.

Волков В. В. Введение в психолингвистику: Пособие по спецкурсу / В.В. Волков. – Ужгород: Ужгородск. гос. ун-т, 1994. *Гапченко О.А.* Деякі особливості функціонування етнонімів у сучасній українській мові (на матеріалі асоціативних експериментів) / О. А. Гапченко // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 12. – Ч. І. *Новий тлумачний словник української мови*: У 3-х т. / Уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – Т. 1. – К.: Аконіт, 2001. *Рогожникова Т. М.* Механизмы функционирования слова в индивидуальном сознании: их специфика и последовательность становления / Т.М. Рогожникова // Психолингвистические исследования значения слова и понимания текста. – Калинин, 1988. *Фрумкина Р.М.* Психолингвистика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Р.М. Фрумкина. – М.: Академия, 2001.

Кашперська Д.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АНТРОПОНІМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Статтю присвячено аналізу антропоніма в публіцистиці, його функцій з погляду на сучасні аспекти розвитку української преси. В цій роботі було розглянуто та проаналізовано основні способи реалізації антропонімів у публіцистиці. Досліджено функцію антропоніма як засобу впливу на реципієнта.

Ключові слова: *ономастика, антропонім, публіцистика, сема, реципієнт.*

Статья посвящена анализу антропонима в публицистике, его функций с точки зрения современных аспектов развития украинской пре-

ссы. В данной работе было рассмотрено и проанализировано основные способы реализации антропонимив в публицистике. Исследовано функцию антропонима как средства влияния на реципиента.
Ключевые слова: *ономастика, антропоним, публицистика, сема, реципиент.*

The article is devoted to the investigation of functioning of proper names in a newspaper information wording, its functions through the modern aspects of Ukrainian press. In the article the main ways of realization of anthroponomy in journalism have been examined and analyzed. It function of anthroponomy as funds of influence for the recipient is investigated.
Key words: *onomastics, antropony, publicism, seme, recipient.*

Нові процеси, що відбуваються в сучасному українському публіцистичному дискурсі, накладають відбиток на використання власних імен. Про виняткове місце власних назв серед інших одиниць іменного класу зауважували такі дослідники як О. Єсперсен, Є.Курилович, О. Реформатський, О. Суперанська, В. Бондалєтов.

Проте на сучасному етапі розвитку лінгвістики немає системних досліджень в галузі ономастики публіцистичного тексту, зокрема антропонімів. А також досліджень механізмів формування антропонімних одиниць під впливом стилістичних особливостей публіцистичного тексту, що і є підтвердженням актуальності обраної теми.

Джерелами роботи стали періодичні видання за період кінця 2010 – початку 2011 років: газети "Дзеркало тижня" (ДТ), "Газета по-українськи" (ГУ), "Літературна Україна" (ЛУ), "Україна молода" (УМ), "День" (Д), журнали "Український тиждень" (УТ), "Країна" (К).

Публіцистичний дискурс антропоцентричний. У ньому представляється інформація про людей і для людей. Тому він насичений номінацією осіб, звісно, з урахуванням того, як ця антропонімічна номінація сприйматиметься "масовим неуважним адресатом", яким є власне той, хто отримує цю інформацію [Платонов 2004, 238-239].

Вступаючи в різноманітні синтагматичні та парадигматичні зв'язки, імена забезпечують актуальність тексту, відтворюють складну ієрархію відношень об'єктів дійсності, орієнтують читача в

просторі й часі. У ЗМІ соціальні компоненти значення імені тісно переплітаються з авторськими семами, які передбачають оцінку об'єкта іменування, емоційно-експресивний заряд. Тексти публіцистичних видань часто впливають на сам денотат, не лише змінюючи знання про нього, а й розширюючи межі використання імен.

Антропоцентричний підхід перегукується з явищем підсилення того особистісного , що є характерним для розвитку української мови в цілому. Ці процеси сприяють збільшенню кількості антропонімів у публіцистичному тексті. Використання антропонімів у сучасних періодичних виданнях дуже різноманітне та різнорідне. Це відбувається тому, що йде зіткнення традицій домінування із запозиченою західноєвропейською моделлю. Західна двочленна модель номінації "ім'я + прізвище" утвердилася в публіцистиці при представленні чи згадуванні людини в інформації в дистанктній ситуації спілкування.

Для інформаційного аспекту цієї моделі достатньо. Використання подібного універсального для багатьох мов двочлена підкріплюється процесами загальної глобалізації комунікацій. Так називають у газетних статтях людей таких різних соціальних груп, як політики, вчені, артисти, бізнесмени, діячі мистецтва та культури, робітники і т.д. Наприклад: *віце-прем'єр-міністр Борис Колесніков, поет Тарас Шевченко, співачка Ані Лорак, актор Олег Меншиков*.

У сучасній публіцистиці антропонімія представлена у широкому спектрі. Офіційний український антропонімний тричлен "прізвище + ім'я + ім'я по батькові. Проте його функціонування має декілька видів:

- однокомпонентний;
- двокомпонентний;
- трикомпонентний.

Проте допускаються й інші численні варіанти вживання антропонімів. Тобто використання повного (офіційного чи неофіційного) або скороченого (ініціального) компонента антропоніма. Однокомпонентний антропонім у більшості використань в сучасних періодичних виданнях складається з найбільш інформативної частини тричлена – прізвища: *Соціологічне дослідження встановило однакові рейтинги кандидатів у президен-*

ти Ющенка і Януковича (УТ);*Статки Ахметова минулого року оцінили в 5,2 млрд. доларів*.(УМ); *Зірковий час Ландсбергіса – кінець 1980-х рр.(*ДТ) ; *Феміда також відхилила два інші клопотання Корнійчука*.(ГУ);

Двокомпонентний антропонім в більшості використань у сучасних періодичних виданнях має дві формули:

1) "прізвище + ім'я" (прізвище, як правило, стоїть у постпозиції щодо імені): *Мацей Новак*, учень легендарного професора *Збігнєва Решевського, був серед "реаніматорів" національної сцени*(УТ); *Ніко Ланге: Позитивні зміни в суспільстві залежать від позитивних змін у нашій власній поведінці*(Д); *Президент Барак Обама вважає, що питанняпро місце його народження закрито* (ДТ);

2) "ім'я + ім'я по батькові": *Дмитро Володимирович досить ефективний менеджер* (ГУ); *Як розповіла "Дню" дружина художника Ганна Миколаївна, Георгій Степанович малював постійно під час передихів на фронті* (Д): *Таким чином, Юлія Володимирівна приречена на зговірливість* (ДТ); *Люди, які добре знають Артема Володимировича, відверто здивовані його призначенням в "Укрнафту" (ДТ).*

Трикомпонентні антропоніми менш вживані в українських публіцистичних статтях. Здебільшого такий антропонім вказує на значущість певної постаті, таким чином журналіст зосереджує увагу на цій особі, роблячи її інформаційним центром статті.

І має рацію Микола Янович Азаров, який постійно наполягає на її зміні (ГУ*); Відповідь на це запитання на сервері, котрий зберігає мобільні переговори Андрія Петровича Клюєва* (ДТ); *В антракті "Спартака" Юрія Миколайовича Григоровича я казав критикам: мені надзвичайно подобається те, що робить Григорович.*(*Д)*;

Досить часто трикомпонентний антропонім постає у вигляді "прізвище + абревіатура імені та імені по батькові", що широко використовується для позначення різних осіб. Ця риса вживання антропонімів є визначальною для газети "Україна молода" і рідше низці інших видань.

У своїй передвиборчій компанії відповідач Янукович В.Ф. запевнив народ України, що в разі його обрання Президентом влада Дотримуватиметься законів, прав людини (УМ); *У майбутньому планували навіть реконструкцію садиби-музею М. О. Бул-*

гакова, а про відчуження та приватизацію території не йшлося!(УМ); *Ці ділянки рішеннями Бучанської селищної ради ще у 2004 році виділено громадянці Мерімерній В. Й. та громадянину Рибицькому П. П. із порушеннями під час оформлення технічної документації, – зазначає пан Бархоленко (*УМ);

Окремо в публіцистичних виданнях виділяються статті-інтерв'ю, в яких специфіка вживання антропонімів відрізняється від вживання в інформативних статтях. У контактній ситуації спілкування журналіст, звертаючись до комуніканта, обов'язково називає його за українською традицією антропонімічної моделі "ім'я + ім'я по батькові", але це стосується здебільшого імен українського або російського походження, які, як правило, мають тричленну структуру.

Для встановлення контакту в функції найменування обов'язково використовується по батькові, котре є вказівником віку та ступеня поваги до співбесідника. Статті-інтерв'ю здебільшого є спрямованістю періодичного видання "День", в якому ми можемо спостерігати звертання до комуніканта: *А польотом російського космонавта Олега Скрипочки в Україні стежило багато людей. – Олеже Івановичу, розкажіть, будь ласка, про роботу на космічній станції?(*Д); *Із лідером партії "За Україну" В'ячеславом Кириленком ми зустрілись у його офісі на вулиці Костьольній, поблизу Європейської площі, де якраз проходив Автомайдан. – – В'ячеславе Анатолійовичу, а ви слідкуєте за подіями в "Нашій Україні"?*(Д);

Якщо ж йдеться про імена західноєвропейського зразка, то в такому разі журналіст в інформаційній частині використовує модель " ім'я + прізвище", а при безпосередньому зверненні до адресата поряд із прізвищем використовуються допоміжні слова як пан чи пані. Наприклад: *Мацей Новак, учень легендарного професора Збігнєва Решевського, був серед "реаніматорів" національної сцени. – Пане Новак, розкажіть детальніше про діяльність польського інституту Театру, який ви очолюєте*(УТ). *Ніко Ланге: Позитивні зміни в суспільстві залежать від позитивних змін у нашій власній поведінці. – Пане Ланге, які філософи вам найбільше імпонують?* (Д).

Часто антропоніми ускладнюються вказуванням на займану посаду, котра може бути офіційною: *Президент України, Прези-*

дент, Голова Національного банку України, Прем'єр-міністр; напівофіційною: президент, український президент, голова держави, голова української держави , керманич нацбанку, прем'єр ; неофіційною: наш президент, український лідер, хазяїн Банкової, гарант Конституції, голова Кабміну та ін.

Вказівка на посаду вживається з усіма видами іменувань (однокомпонентними, двокомпонентними, трикомпонентними) та часто використовується як синонім названої особи без виживання конкретного антропоніма: *Адвокат із Хмельницького став відомим завдяки своєму позову до Президента Януковича*(УМ); *Говорять, що в серединні березня президент Віктор Янукович відправить у відставку голову СБУ Валерія Хорошковського та керівника Держмитниці Ігоря Калєтника (*ГУ); *Італійському прем'єр-міністру Сільвіо Берлусконі в одній із приватних клінік Мілана зробили операцію на обличчі*(ГУ); *Продюсер Олег Кохан не згоден із Хорунжим у вихідному питанні.* (УТ).

Антропонімічна формула публіцистичного тексту може служити для створення ідеологем як однієї з констант публіцистики в цілому. В основі ідеологеми лежить ідея, що "має узагальнений характер та орієнтує масову свідомість у вказаному напрямку за допомогою стереотипних номінацій". [Кушина 2004, 51-54].

Антропоніми в українській публіцистиці активно використовуються як один із засобів створення іміджу людини, передусім політика. Так, наприклад, газета "Україна молода" називає статтю про екс-прем'єр-міністра України Юлію Тимошенко – "Залізна леді України", підкреслюючи цю номінацію в тексті інформаційним додатком "залізна леді української політики"(антропонім-перифраз). У цьому контексті регулятивно працює міжнародний публіцистичний штамп , котрим була охарактеризована прем'єр-міністр Великобританії Маргарет Тетчер, – "залізна леді". Відносно сучасних жорстких політиків-жінок цей штамп використовується достатньо часто і охарактеризовує жінку-політика з точки зору її впливовості, вкладаючи в поняття цього штампу всі персональні якості , що характерні саме Маргарет Тетчер.

У той же час в іншій статті газети "Україна молода" можна знайти номінацію, що відрізняється своєю яскравою експресивністю від попередньої. Так, Юлії Тимошенко тут дається ім'я "*Леді*

Ю", вводячи його в контекст назви статті *"Білі нитки на шубі Леді Ю"*. Така номінація в даному контексті відіграє роль покажчика ставлення журналіста до тієї чи іншої інформації, яку він подає в статті. На підтвердження цього тут ми можемо знайти один із видів антропонімічної номінації, що складається з трьох членів, котрі позначаються лише ініціалами: *Юрист повідомив, що Ю.В.Т. вже оскаржила це рішення у Генерального прокурора*.

Іменування за тричленними ініціалами , без сумніву, є новим явищем і відображає експансію абревіатур у мові ЗМІ.

Отже, на сторінках сучасних українських ЗМІ використовуються різні види, варіанти і варіації українських власних імен. Для іменування частіше використовується одночлен, що складається з прізвища, зазвичай супроводжуваний словами, котрі вказують на посаду особи або рід її занять. Ці слова-супровідники також варіюються і мають офіційну, напівофіційну і неофіційну форму.

Широко поширений антропонімічний двочлен, що складається з повного імені (рідше за ініціалом імені) і прізвища. Широко поширений і власне український варіант іменування на ім'я та по батькові, притім в жанрі інтерв'ю при зверненні і для того, хто інтерв'юється, він є основним. Також при безпосередньому спілкуванні інтерв'юера у зверненні до адресата поряд із прізвищем використовуються допоміжні слова пан чи пані.

У мові сучасної публіцистики майже не вживається повний антропонімічний тричлен, що складається з ініціалів імені, по батькові і прізвища.

Прикметою нашого часу можна вважати появу і все більше поширення різних антропонімічних абревіатур, які, мабуть, закріпляться в мові, оскільки відображають загальну особливість мови сучасних ЗМІ – тенденцію до абревіативності, усіченості, лаконічності. Проте на зараз таке іменування особи здебільшого передає емоційно-експресивне ставлення журналіста до особистості і вважається з етичної точки зору журналістики не прийнятним у більшості випадків.

Журналісти звертають велику увагу на використовувані в публіцистиці власні імена, активно їх обіграють. У цілому українські антропоніми, що допускають широку варіативність, добре

пристосовані для вираження позиції певного видання та самого автора і є засобом відшліфовування тексту.

Бондалетов В.Д. Русская ономастика. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с. *Клушина Н.И.* Язык публицистики: константы и перемены. – М., 2004. *Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М.* Стилістика української мови. – К., 2003. – 462 с. *Платонова О.В., Виноградов С.И.* Средства массовой информации // Культура русской речи. – І., 2004. *Пономарів О.* Стилістика сучасної української мови: Підруч. – К., 2000. – 248 с. *Суперанская А.В.* Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973.

Квіренко Л.О., викл.,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО БЕРЛІНСЬКОГО МІСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

У статті досліджено негативний дискурс у сучасному берлінському міському діалекті (БМД), який реалізується за допомогою комунікативних актів несхвалення, заперечення, обурення та погрози. Негативний дискурс характеризує національно-культурну ідентичність носіїв БМД та способи негативної об'єктивації світу.

Ключові слова: *позитивний дискурс, негативний дискурс, комунікативний акт, комунікативна спрямованість.*

В статье исследуется негативный дискурс в современном берлинском городском диалекте (БГД), который реализуется с помощью коммуникативных актов неодобрения, отрицания, возмущения и угрозы. Негативный дискурс характеризует национально-культурную идентичность и способы негативной объективации мира.

Ключевые слова: *позитивный дискурс, негативный дискурс, коммуникативный акт, коммуникативная направленность.*

The article reveals the research of the negative discourse of the modern Berlin urban vernacular (BUV), which is actualized by means of communicative acts of disapproval, denial, indignation, threat. The negative discourse presents the national identity and possibilities of negative objectification of the world.

Key words: *positive discourse, negative discourse, communicative act, communicative direction.*

Мовознавці відзначають зростання інтересу сучасної лінгвістики до вивчення соціальної і територіальної диференціації мов

[Шумарова 1996; Степанов 2004; Lцffler 2003, 1994; Dittmar 1997], особливостей мовного варіювання в певному соціумі [Мечковская 1996; Schlobinski 1987], а також таких її нових об'єктів дослідження, як міський діалект, що викликало пожвавлення інтересу до дослідження берлінського міського діалекту (БМД). Такий інтерес дослідників викликаний зростанням престижу цього мовного варіанту і набуття ним ваги фактору національно-культурного збереження.

А.Лаш, П.Шлобінскі, Г.Шьонфельд, Г.Шмідт досліджували [Lasch 1928; Schlobinski 1987; Schцnfeld 1986; Schmidt 1986] БМД як мовну систему, зовсім не вивчаючи його прагмалінгвістичні та комунікативні характеристики. Вони описують мовну систему БМД переважно XIX-XX століть і зовсім не охоплюють сучасний стан БМД.

Об'єктом дослідження є негативний дискурс БМД, а предметом є лінгвальні та комунікативні характеристики сучасного БМД.

Актуальність дослідження визначається розвитком сучасної діалектології, її спрямованістю на поглиблене вивчення комунікативних характеристик діалектів. Основною метою дослідження є аналіз негативного дискурсу в сучасному БМД.

Загальна проблема полягає у відсутності дослідження комунікативних особливостей сучасного БМД, що передбачає розв'язання таких завдань:

– розглянути основні типи дискурсу й комунікативні акти сучасного БМД;

– встановити типи негативного дискурсу носіїв БМД;

– проаналізувати основні засоби вираження комунікативних актів негативного дискурсу;

– визначити комунікативну спрямованість сучасного БМД;

– окреслити перспективи подальших досліджень.

У статті ми виокремлюємо два основні, найбільш репрезентативні типи комунікативної спрямованості дискурсу носіїв БМД: позитивний і негативний.

Під поняттям *позитивний дискурс* ми розуміємо дискурс із позитивною інформацією, який характеризується наданням інформації позитивної оцінки та передбачає зсув взаємин комунікантів у бік покращення. Якщо до завдань адресанта не нале-

жить погіршення взаємин, то він має будувати комунікацію так, щоб мінімізувати ймовірність дисонансу.

Під поняттям *негативний дискурс* ми розуміємо дискурс із негативною інформацією, який передбачає добір відповідних мовних засобів і мовних дій для передавання негативної оцінки. Оскільки прогнозується негативний вплив на адресата, негативну оцінку передають експліцитно або опосередковано, імпліцитно, що дає змогу певною мірою пом'якшити її вплив.

Позитивний і негативний дискурси БМД моделюються певними комунікативними актами, які мають позитивне або негативне спрямування і виражаються експліцитно. Комунікативні акти позитивного дискурсу виражають процес узгодженості, погодження щодо певних дій чи інформації. Вони належать до форм інтеракційної категорії консентності. На підставі ілокутивної мети висловлювання ми виокремлюємо шість основних комунікативних актів: комунікативний акт згоди; комунікативний акт схвалення; комунікативний акт визнання; комунікативний акт захоплення; комунікативний акт оптимізму; комунікативний акт задоволеності.

Комунікативні акти негативного дискурсу передають процес порушення гармонії, що може призвести до конфліктної ситуації, під якою ми розуміємо результат особливого типу спілкування, особливої мовної поведінки комунікантів. У цій праці ми розглядаємо лише один аспект комунікативного конфлікту (зіткнення двох сторін у зв'язку з невідповідністю цілей, мети, інтересів, поглядів), а саме реакцію незадоволеної сторони, представленої газетними статтями суспільно-політичного характеру, тож ми досліджуємо не діалогічне, а монологічне мовлення.

На основі досліджених суспільно-політичних текстів БМД було визначено, що у публіцистичному дискурсі БМД серед комунікативних актів БМД 43,1 % становлять комунікативні ситуації позитивного дискурсу, 56,9 % презентують комунікативні акти негативного дискурсу. Отже, переважають комунікативні акти негативного дискурсу, що пов'язано з соціальним фактором, а саме зі зниженням рівня життя носіїв БМД, а також з суспільно-політичним становищем у країні, що має тенденцію до погіршення, що й спричинює незадоволення берлінців.

Нами було виокремлено п'ять основних типів комунікативних актів негативної спрямованості на основі аналізу суспільно-політичних текстів БМД, а саме: комунікативний акт несхвалення; комунікативний акт заперечення; комунікативний акт обурення; комунікативний акт погрози.

Комунікативний акт несхвалення використовують, передаючи відсутність однодумства і згоди, пропонуючи оцінку певних дій або інформації, результатом чого є негативна реакція, яка може призвести до конфліктної ситуації. Цей комунікативний акт репрезентовано повним або частковим запереченням, що зумовлено тим, що несхвалення може бути як повним, так і неповним – на відміну від заперечення, яке буває лише повним.

Спектр функцій цього комунікативного акту забезпечують такі морфологічні засоби:

- *вигуки*. Це можна проілюструвати на таких прикладах: *Na denne .... (BM), Tja, wat soll ick davon halten. So richtich einjängich is mir det nich. (BM)*
- *заперечна частка* nich може виражати повне або часткове пряме заперечення. Вона має паралельну форму, яка відповідає їй на всіх мовних рівнях, а саме – nüscht, тому вважається повністю синонімічною. Наприклад, *"Erst meckern se alle an ihren strengen Hosenanzüjen rum, aba kaum zeicht se ma Busen, isset ooch wieda nich recht..." (BM.*
- *заперечна частка* keen виражає повне заперечення; її вживають з іменником, іменниковою групою, частці keen може передувати прислівник, що виконує підсилювальну функцію. Це можна показати на таких прикладах:

Et jibt keenen vanünftijen Jrund, Tempelhof für kleene Flieja zu schließen (BM).

- семантичний спектр категорійних функцій цього комунікативного акту моделює *лексика з оцінкою значення*, зокрема лексика, що виражає несхвалення. Наприклад, *Ick gloobe, ick lebe inna falschen Zeit. (BM)*
- для реалізації комунікативного акту несхвалення вживають і *фразеологічні одиниці*, що посилюють експресивність мови. Наприклад, *Rejierungsmacht zu haben is valockend – aba nich um jeden Preis...(BM)*

Отже, комунікативний акт несхвалення передають здебільшого морфологічні засоби, зокрема активно вживана заперечна частка nich, що можна пояснити ширшим діапазоном дистрибутивності цієї одиниці в порівнянні з іншими.

Комунікативний акт заперечення передає незгоду, негоцію іншої думки, репрезентує негативну реакцію на дію або інформацію. Може вживатися для висловлення власної, особливої думки, що, у свою чергу, може призвести до конфліктної ситуації, адже одна зі сторін не задоволена перебігом комунікації. Для реалізації цього комунікативного акту використовують як морфологічні, так і лексичні засоби.

Функціональний спектр цього комунікативного акту репрезентують такі морфологічні засоби, як:

- *вигуки* як засіб заперечення; вони вживаються для надання висловам виразності та експресивності, підсилюючи функцію заперечення, яке стає більш категоричним. Наприклад, *Ach nee! Det gloob ick nich (BM),.*
- висловлювання із дієсловом *denken*, наприклад, *Denk nich dran! (BM), Ja nich dran zu denken! (BM), Wat Sie denken, is nich. (BM)*
- висловлювання із дієсловом *fallen*: *Det fällt flach. Fällt mir nich in! (BM)*
- фразеологічні одиниці, наприклад, *Ick wer dir war husten. (BM), Ick hab keen' blassen Dunst. (BM), Danke for Backobst. (BM), Nich for'n Daler. (BM)*
- лексика оцінного значення, наприклад, *Da wird nischt draus. (BM), Davon steht nischt drinne. (BM), So dumm sind wa nich! (BM)*
- *заперечні частки* nich, nüscht та keen виражають пряме повне заперечення. Перші дві частки вживаються переважно з дієсловами, а остання – лише з іменними групами. Це можна показати на таких прикладах, *Quatsch keene Opern! (BM)*
- *негативні твердження* передають заперечення і формують своєрідну модель: "det + дієслово + підсилювальна частка", наприклад, *Det is ja Keese! (BM), Det jloobste ja alleene nich! (BM)*
- комунікативний акт заперечення увиразнюють *фразеологічні одиниці*, які підкреслюють негативність вислову

та чітку позицію мовця, а саме – заперечення. Наприклад, *Det jloobt keen Ferd! Det kommt nich in de Tüte! (BM).*

Отже, комунікативний акт заперечення передають як морфологічні, так і лексичні засоби, однак перші істотно домінують. Провідну роль відіграють заперечні частки й вигуки. Усі приклади свідчать про чітке формулювання думки, хоча мові притаманна виразна емоційність.

Комунікативний акт обурення відбиває сильне роздратування як негативну реакцію на несправедливість та імпліцитно виявляє потяг до залагодження конфлікту або до його продовження. Цей комунікативний акт моделюють переважно синтаксичними засобами звичайно в поєднанні з іншими (просодичними, морфологічними тощо), які можна поділити на дві підгрупи: ті, які передають за допомогою розповідних речень, і ті, які мають форму питальних речень.

Розповідність – інтенційна властивість реченнєвих компонентів у єдності передавати справжній чи несправжній стан речей, події, факти, констатувати їхню наявність із деякою категоричністю [Левковская 1956, 85-88]. Взагалі категоричність притаманна всім висловам на позначення обурення, адже вони відбивають чітку негативну позицію мовця. Також для них характерне емоційно-експресивне забарвлення негативного спрямування. Одна з провідних ролей у формуванні цього комунікативного акту належить синтаксису. Саме тому вислови, що репрезентують цей комунікативний акт, перебувають на межі між розповідними й окличними реченнями.

Комунікативний акт обурення в межах розповідних речень моделюють такими морфологічними засобами:

- *вигуки* надають висловам емоційно-експресивного забарвлення, інтенсифікуючи функцію цього комунікативного акту. Про це свідчать такі приклади, як: *Na, det war ja wohl nüscht. (BM), Ach, man nich! (BM)*
- *заперечні частки* nich (nüscht) виражають невдоволення мовця та його роздратування. Вони зазвичай сполучаються з іншими підсилювальними частками (наприклад, ja wohl, ja у значенні "зовсім"). Це ілюструють такі приклади: *Na, det war ja wohl nüscht. (BM), Kann ja wohl nich sein. (BM)*

• ще одним засобом реалізації комунікативного акту обурення в межах розповідних речень є *лексика з оцінним значенням*, яка вже містить негативну конотацію, що забезпечує вияв відповідної емоції. Така лексика надає мові емоційно-експресивного забарвлення і певного колориту. Наприклад, *Kann ja wohl nur'n schlechta Scherz sein, Aba man lernt nie aus. (BM)*

Питальну комунікативну інтенцію створює мовець під час з'ясування в адресата якогось факту, явища, підтвердження чогось, заперечення тощо. Для питального речення характерна внутрішня диференціація, яка регулює внутрішні змістові параметри і не має чітких граматичних розрізнень. М.Мірченко виокремлює такі чотири диференційні питальні значення грамеми питальності [Мірченко 2001, 88-90]: прямо питальну форму висловлювання; прямо питально-розділову та питально-заперечну форму висловлювання; риторично-питальну грамему форму висловлювання; питально-спонукальну грамему форму висловлювання.

Дослідження показало, що в реалізації комунікативного акту обурення домінують такі форми висловлювання: прямо питальна (*Wat sol den dit sein? (BM)*, *Wat kommt als nächstet? (BM)*) та риторично-питальна (граматична модель – питальне слово + дієслово-зв'язка sein + das (det) + прийменник für + знахідний відмінок – *Is det nich ne Sauerei? (BM)*).

Розглянувши можливості реалізації комунікативного акту обурення, ми дійшли висновку, що обурення є однією з провідних характеристик досліджених нами суспільно-політичних текстів, які передають незадоволення берлінців ситуацією в суспільстві. Серед форм реалізації цього комунікативного акту переважають риторично-питальні речення, які мають чи не найбільше емоційно-експресивне навантаження. Серед засобів вираження домінують синтаксичні (питальні речення й інтонація) та морфологічні (у розповідних реченнях – лексика з оцінним значенням, у питальних реченнях – питальні слова, підсилювальні частки, заперечні модифікатори).

Комунікативний акт незгоди, репрезентований трьома іншими комунікативними актами – несхвалення, заперечення, обурення, дає змогу описати його істотні ознаки. Він виражає відсутність згоди, результатом чого стає негативна реакція, яка

може бути різною за своєю природою, що ми й намагалися довести. Адже несхвалення, заперечення та обурення мають за основу сему незгоди, але суттєво різняться у функціональній сфері. Вони виражають різні відтінки заперечення, різну спрямованість емоційно-експресивного забарвлення, хоча містять негативну конотацію.

Комунікативний акт погрози передає обіцянку завдати шкоди іншій людині або групі людей. Комунікативний акт погрози імпліцитно або експліцитно реалізується в різноманітних мовних актах, а також може імпліцитно або експліцитно виконувати маніпулятивну функцію. Функціональна властивість спонукальності полягає в адресованості дії до співрозмовника, у прагненні її здійснення, вимозі, проханні такої дії від нього. Основним засобом спонукальної категорійної семантики виступає наказовий спосіб дієслова-присудка. У німецькій мові це, як правило, представлено *імперативними конструкціями*, що передають цілеспрямованість мовця, категоричність вислову, ствердження й експресивність. Наприклад, *Pass bloß uff! (BM), Hau ab, oder ick beis' dir in de Neese! (BM).*

До засобів відтворення комунікативного акту погрози належить *лексика з оцінним значенням*, а саме з пейоративною конотацією, тобто низька, груба, подеколи некоректна лексика, що надає висловлюванню колориту й експресивності. Цю лексику часто інтенсифікують підсилювальні частки (наприклад, ma', ja тощо). Це можна проілюструвати на таких прикладах, як: *Det jibt gleich een Donnawetta! (BM), Et jibt wat raus! (BM)*

Високий рівень експресивності моделюють *фразеологічні вислови*, що мають негативну конотацію, надаючи реченню колоритності:

- модель висловлювання "dir + V + ick", де dir – особовий займенник у давальному відмінку однини, V – дієслово, ick – особовий займенник у називному відмінку однини, наприклад, *(BM), Dir wer'k zeijen, wat 'ne Harke is! (BM), Dir wer'k uff'n Schwung bringen! (BM)*
- модель висловлювання "den + V + ick", де dir – особовий займенник у знахідному відмінку однини, V – дієслово, ick – особовий займенник у називному відмінку однини, наприклад,

Du wirst jleich Keile besehn! (BM), Den wer'k de Flötentöne beibringen! (BM), Den werkt besorjen! (BM)

- модель висловлювання "V + ick", де V – дієслово kriegen, ick – особовий займенник у називному відмінку однини, наприклад, *Krist jleich eens uffs Dach! (BM), Kriegst gleich 'n Elfmeter! (BM), Keile kriste nach Noten! (BM)*
- модель висловлювання "ick + V", де ick – особовий займенник у називному відмінку однини, V – дієслово hauen, ick – особовий займенник у називному відмінку однини, наприклад, *Ick hau dir eene, dette aus de Pantin' kippst! (BM), Ick hau dir eene, dette dir um un dumm drehst! (BM)*

На синтаксичному рівні комунікативний акт погрози зазвичай характеризується окличними або оклично-спонукальними реченнями, неповними реченнями або еліпсами. Подані приклади свідчать про те, що комунікативний акт погрози вирізняє зумовленість, яка є наслідком певних попередніх дій, що й визначає подальший розвиток ситуації. Цьому комунікативному акту притаманні категоричність, цілеспрямованість, високий рівень експресивності. Він виражається лексико-граматичними, фразеологічними й синтаксичними засобами.

Комунікативний простір БМД характеризується зміщенням вектору комунікативної спрямованості у негативну площину. Серед комунікативних актів переважають комунікативні акти негативної спрямованості, що визначає домінантність негативного дискурсу над позитивним. Завдяки цьому БМД стає засобом вираження оцінки навколишніх подій і набуває нової функції – негативної об'єктивації світу. Подальше дослідження способів вираження комунікативних актів у БМД сприятиме поглибленому вивченню комунікативної специфіки цього міського діалекту, сфер його поширення, а також національно-культурних, історичних та психологічних особливостей цієї мовної спільноти.

1. Аванесова Н.В. Эмоциональность и экспрессивность – категории коммуникативной лингвистики / Аванесова Н.В. // Вестник Югорского национального университета. – 2010. – №2 (17). – С. 5-9. *2. Арутюнова Н.Д.* Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136-137. *3. Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія,

2009. – 376 с. *4. Гаспаров Б.М.* Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Гаспаров Борис Михайлович. – М.: Новое лит. обозрение, 1996. – 352 с. *5. Душин А.В.* Конструирование образов русского национализма СМИ и национал-патриотическими группами. Социологический анализ: Автореф. дисс. … к. социол. н. / Душин Антон Владимирович. – Нижний Новгород, 2009. – 26 с. *6. Єрмоленко А.М.* Комунікативна практична філософія: Підруч. / Анатолій Михайлович Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с. *7. Киричук Л.М.* Дискурс позитивного мислення як реалізація когнітивного типу комуніканта / Киричук Л.М. // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – С. 146-150. *8. Колшанский Г.В.* Соотношение объективных и субъективных факторов в языке / Колшанский Геннадий Владимирович. – М.: Наука, 1975. – 230 с. *9. Коротун О.О.* Семантика оцінки в номінаціях особи / О.О. Коротун // Ономастика і апелятиви: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: Дніпропетров. нац. ун-т, 2001. – №14. – С. 86-92. *10. Кость С.* Семантико-теоретичний аналіз функціювання терміна дискурс / Світлана Кость // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології" – 2010. – №675. – С. 121-124. *11. Левковская К.А.* Лексикология немецкого языка / Ксения Аристарховна Левковская. – М.: Министерство просвещения РСФСР, 1956. – 247 с. *12. Макаров М.Л.* Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с. *13. Мечковская Н.Б.* Социальная лингвистика: Пособ. для студ. вузов и учащихся лицеев / Н.Б. Мечковская. – М.: Аспект-пресс, 1996. – 205 с. *14. Мірченко М.В.* Структура синтаксичних категорій: Монографія / Мірченко М. В. – Луцьк: Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 340 с. *15. Пилипенко Р.Є.* Інституційний комунікативний простір Німеччини (фахова мова економіки): Дис. … д. філол. н. / Ростислав Євгенович Пилипенко. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2007. – 426 с. *16. Почепцов Г.Г.* Теория коммуникации / Почепцов Г.Г. – К.: Ваклер, 2006. – 656 с. *17. Прохоров Ю.Е.* Концепт, текст, дискурс в структуре и содержании коммуникации: Дис. … д. филол. н. / Прохоров Юрий Евгеньевич. – М.-Екатеринбург, 2006. – 338 с. *18. Сахарчук Л.І.* Методологія комунікативних досліджень: Монографія / Людмила Іллівна Сахарчук. – Івано-Франківськ: Видав.-дизайн. від. ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту ім. В.Стефаника, 2006. – 214 с. *19. Серажим К.* Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу): Автореф. дис. ... д. філол. н. / Катерина Степанівна Серажим. – К., 2003. – 32 с. *20. Степанов Є.М.* Російське мовлення

Одеси. Монографія / Євген Миколайович Степанов. – Одеса: Астропринт, 2004. – 496 с. *21. Шумарова Н.П.* Про розвиток мовної ситуації в Києві / Наталія Петрівна Шумарова // Язык и культура: Материалы IV Международн. конф. – К.: Collegium, 1996.– Ч. 2. – С. 183-197. *22. Dittmar N.* Grundlagen der Soziolinguistik. Ein Arbeitsbuch mit Aufgaben / N. Dittmar. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997. – 358 S. *23. Lasch A.* Berlinisch. Eine berlinische Sprachgeschichte / Lasch A. – Berlin : Hobbing, 1928. – 354 S. *24. Löffler H.* Dialektologie. Eine Einführung / H. Löffler.– Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen, 2003. – 158 S. *25. Löffler H.* Germanistische Soziolinguistik / H. Löffler. – Berlin: Erich Schmidt, 1994. – 246 S. *26. Schlobinski P.* Stadtsprache. Berlin. Eine soziolinguistische Untersuchung / Schlobinski P. – Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1987. – 299 S. *27. Schmidt H.* Die sprachliche Entwicklung Berlins vom 13. bis zum frühen 19. Jahrhundert / Schildt, J., Schmidt H. Berlinisch. Geschichtliche Einführung in die Sprache einer Stadt. – Berlin: Akademie-Verlag, 1986. – S. 100-172. *28. Schönfeld H.* Die berlinische Umgangssprache im 19. und 20. Jahrhundert / Schildt J., Schmidt H. Berlinisch. Geschichtliche Einführung in die Sprache einer Stadt. – Berlin: Akademie-Verlag, 1986. – S. 214-298.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. (BM) *Die deutsche Zeitung* "Berliner Morgenpost" [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.morgenpost.de/kolumne/kasupke/.

Кива Т. О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ІСПАНСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ АРХАЇЗМІВ (на матеріалі повісті Педро Антоніо де Аларкона "Трикутний капелюх")

У статті розглядаються архаїзми, їх види, стилістичні функції, які вони виконують у художніх творах. Досліджуються варіанти перекладу архаїзмів, перекладацькі трансформації та проблеми, які можуть виникати при перекладі застарілих слів.

Ключові слова: *архаїзм, переклад, транслітерація, поняття, історизм, відповідник.*

В статье рассматриваются архаизмы, их виды, функции, которые они выполняют в художественных произведениях. Исследуются вари-

анты перевода архаизмов, переводческие трансформации и проблемы, которые могут возникать при переводе устаревших слов.
Ключевые слова: *архаизм, перевод, транслитерация, понятие, историзм, соответствие.*

The article highlights archaisms, their types, stylistic functions that they perform in works of art. The ways of the translation of archaisms, translation transformations and issues that may arise in the translation of old words are analyzed.
Key words: *archaism, translation, transliteration, concept, historicism, correspondence.*

На думку С. Шевченко, старокнижним елементам як стилістичному засобу передачі урочистості й піднесеності, виявлення іронії чи сарказму, створення архаїчного колориту, соціальної характеристики персонажів належить визначне місце в історії розвитку української літературної мови [Шевченко 2010, 1].

П. Плющ, І. Огієнко, В. Русанівський, Л. Мацько, П. Дудик досліджували особливості функціонування застарілої лексики в художньому стилі на матеріалах українських художніх творів. Вони помічають тенденцію до обмеження сфери використання таких одиниць, зазначаючи, що останні вживаються переважно в конфесійному стилі, у художніх творах і зрідка в усному мовленні та їх стилістичну маркованість [Шевченко 2010, 1].

Зорівчак Р. П. та Виноградов В. С. у своїх наукових працях розглядали способи перекладу архаїзмів на матеріалі англійської та іспанської мов відповідно. Хосе Мігель Віньяс Рубіо досліджував архаїзми у метеорологічному жаргоні.

У нашій роботі визначаються основні способи перекладу іспанських лексичних архаїзмів на матеріалі повісті Педро Антоніо де Аларкона "Трикутний капелюх" у перекладі Женев'єви Конєвої та ролі, яку вони відіграють у творі.

Архаїзми – це застарілі слова або ж застарілі значення слів, які позначають поняття, що зникли з побуту національної спільноти або замінені їхніми сучасними відповідниками [Шевченко 1970-1980, 19].

Варто зазначити, що переклад повісті був зроблений у 1983 році, а сам твір був написаний у 1874 році. Таким чином, ми

бачимо, що період між написанням твору та його перекладом становить більше ста років, і це не могло позначитись на перекладі повісті. На думку В.Виноградова, часова дистанція, яка відділяє переклад від оригіналу, впливає на творчі цілі перекладача і мовні особливості перекладного тексту [Виноградов 2001, 76].

Оскільки твір був написаний у XIX столітті, природно, що він містить ряд архаїзмів.

Тож звернемося до таких прикладів:

"Por lo demбs, nuestros mayores seguнan viviendo a la antigua espacola, sumamente despacio, apegados a sus rancias costumbres, en paz y en gracia de Dios, con su Inquisiciyn y sus frailes, co su pintoresca desigualdad ante la ley, con sus privilegios, fueros y excenciones personales, con su carencia de toda libertad municipal o polнtica, gobernados simultбneamente por insignes obispos y poderosos corregidores (cuyas respectivas potestades no era muy fбcil deslindar, pues unos y otros se metнan en lo temporal y en lo eterno), y pagando diezmos, primicias, alcabalas, subsidios, mandas y limoznas forzosas, rentas rentillas, capitaciones, tercias reales, gabelas, frutos civiles, y hasta cincuenta tributos mбs, cuya nomenclatura no viene a cuento ahora..."[Alarcyn 2002, 2].	*"Що ж до іншого, то наші батьки жили на старий іспанський лад, за прадавніми звичаями, не поспішаючи, в мирі та ласці божій, зі своєю інквізицією, ченцями, з разючою нерівністю перед законами, привілеями, особливими правами і пільгами, відсутністю будь-якої громадянської чи політичної свободи: як і раніше, вони однаково корилися і преславним єпископам, і всемогутнім корехідорам (владу яких не дуже легко було розмежувати, бо й перші, й другі втручались і в мирські, і в духовні справи); як і раніше, вони сплачували десятини, приміції, торговельні податки, субсидії, примусові пожертви, велику і малу ренту, подушне, королівську третину, державні податки, місцеві повинності і ще до п'ятдесяти інших податей, перелічувати які зараз ні до чого… "[Аларкон 1983, 26].*

Застаріла просторічна лексема "apegar" ("приклеюватися, прив'язуватися" [Загорська 2008, 694]), яка у творі вжита у формі дієприкметника (seguнan viviendo… apegados a susrancias costumbres), у перекладі була опущена, перекладач логічно пе-

реформулював фразу: "жили … за прадавніми звичаями" [Аларкон 1983, 25]. Оскільки в українській мові такі варіанти перекладу не є архаїзмами, робимо висновок, що цей спосіб перекладу був зумовлений контекстуально.

Іспанські лексичні архаїзми "potestades" та "deslindar" є книжними термінами, але перекладач використав стилістично нейтральні слова "…*владу* яких не дуже легко було *розмежувати*" [Аларкон 1983, 25]. Причиною цьому є те, що не всім застарілим словам в іспанській мові відповідають архаїзми в українській мові. Але використання письменником цих архаїзмів зумовлене не бажанням надати яскравого забарвлення тексту. Вищезгадані слова були загальновживаними у період написання твору, тому можна зробити висновок, що у цьому випадку стиль вихідного тексту не постраждав.

Проаналізуємо лексеми "Inquisiciyn", "fueros", "corregidor", "diezmos", "primicias", "alcabalas", "capitaciones", "tercias reales", "frutos civiles", "tributos". Вони є історичними реаліями. Дану лексичну групу слів Р. Зорівчак характеризує як "семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність. Їм властива сема "минуле", пов'язана із старінням референта, виходом позначуваного ним з царини активної практики мовного колективу. Вони вміщають фонові знання культурної спадщини. Крім національного, їм характерний хронологічний колорит" [Зорівчак 1989, 70].

"Inquisiciyn", як уже було зазначено, – історична реалія, у перекладеному тексті вона транслітерована. На думку С. Запольських, "…Назви подій та історичні реалії в історичному дискурсі слугують елементами мови історичної науки і забезпечують чітку і точну номінацію об'єктів і явищ, при цьому встановлюється однозначне розуміння інформації спеціалістами. При цьому в деяких із них імплікованими є емоціоність, метафоричність, наявність асоціацій, що створює в оригінальних текстах особливе культурно-специфічне поле і потребує належної уваги перекладача" [Запольських 2010, 2].

Звернемо увагу на уривок "...con sus privilegios, fueros y excenciones personales..." [Alarcyn 2002, 2]. Зазначимо, що всі вказані іменники є синонімами, загалом вони позначають одне

поняття – пільги. У іспанській мові існує тенденція до вживання у реченнях кількох синонімів підряд. У таких випадках перекладачеві часто доводиться уникати такої синонімії, бо у двомовних словниках зазвичай подається один і той самий варіант перекладу. У даній ситуації автору перекладу необхідно було знайти адекватні відповідники до кожного іменника, відшукувати конотативні значення української лексеми: "з … привілеями, особливими правами і пільгами" [Аларкон 1983, 25]. Крім того, у двомовних словниках лексема "fuero" транслітерується як "фуерос" [Загорська 2008, 380], [Сахно 2007, 126] або перекладається як "привілей" [Сахно 2007, 126]. Тож бачимо, що у автора була альтернатива, але він обрав слилістично нейтральні лексеми, хоча, на нашу думку, варіант перекладу "фуерос" був би більш адекватним, адже це додало б тексту більше колориту.

Лексема "primicia" у перекладі транслітерована як *приміція* [Аларкон 1983, 25], а внизу сторінки є виноска, де вже дається пояснення, що це – церковний податок на перші плоди урожаю, що сплачувалися натурою. Цей історизм вживається з тією ж метою.

Архаїзм "alcabala" теж транслітеровано, а у виносці пояснено, що це торгівельний податок. Це, власне, лексичний архаїзм, оскільки в сучасній українській мові його витіснило слово з іншим коренем – *акциз*.

"Capitaciyn" так само є історизмом, він перекладений як "*подушне*" [Аларкон 1983, 25]. У сучасній мові його замінило слово *податок*. Автор використовує цю лексему для позначення поняття, яке існувало на той час.

Словосполучення "tercia real" є абсолютним історизмом, перекладене воно дослівно як *королівська третина* [Аларкон 1983, 25]. Перекладач не надає пояснень у виносках, бо, зрештою, вираз є зрозумілим.

"Frutos civiles" за словником перекладається як *податок на ренту* [Загорська 2008, 379], автор перекладу використовує словосполучення *місцеві повинності* [Аларкон 1983, 25]. З одного боку, такий переклад є дещо неточним, а з іншого, автор використовує застаріле українське слово *повинність* і тим самим не відходить від норми, тобто також використовує історизм.

Лексема "tributo" у сучасному іспансько-українському словнику перекладається як *данина* [Сахно 2007, 271], перекладач, у свою чергу, використав синонім цього слова, теж архаїзм *подать* [Аларкон 1983, 25].

Історизми "corregidor", який найчастіше з усіх архаїзмів зустрічається у творі, та "regidor" транслітеровано, і для ясності перекладач у виносці пояснює їх значення, оскільки вони є ще й реаліями.

Цікаво також, що слово "subsidio" ("субсидія" [Сахно 2007, 301]) не є архаїзмом, але перекладач у вдається до архаїчної лексеми *подушне* [Аларкон 1983, 26], намагаючись більше наблизити читача до періоду написання твору.

Архаїчні форми ввічливих звертань до духовних осіб Vuestra Reverencia, Vuestra Ilustrнsima і Vuestra Paternidad [Alarcyn 2002, 3, 4] у перекладеному тексті також замінені застарілими українськими варіантами *Ваша велебність* та *Ваша превелебність* [Аларкон 1983, 27, 28]. Проте у сучасному мовленні вони вживаються, наприклад, серед духовних осіб найвищого рангу.

Лексему "censo" перекладач замінив сучасним словосполученням *орендна плата* [Аларкон 1983, 26], хоча словник перекладає цю лексему також застарілим словом *подушне* [Загорська 2008, 187]. Тож, як ми бачимо, інколи перекладач може уникати вживання застарілих слів.

Лексема "afrancesado" [Alarcyn 2002, 6] є історизмом, котра у перекладі подана як *офранцужений* [Аларкон 1983, 28]. Перекладач у виносці пояснює його значення, адже звичайному читачеві буде незрозумілий цей історичний термін. Таким чином можна спостерігати, що перекладач має передавати не лише саму ідею, яка викладена у тексті, а й інколи виступати у якості історика.

У реченні "¡Dichoshsimo tiempo aquel en que nuestra tierra *seguна* en quieta y pacifica posesiyn de todas las telaracas..!" [Alarcyn 2002, 9] зустрічаємо ще один лексичний архаїзм "seguir", який у цьому випадку вживається в значенні "vivir": "Напрочуд щасливий був той час, коли наш край *жив* у злагоді та спокої, весь обснований павутинням..!" [Аларкон 1983, 29]. Як ми бачимо, у наш час іспанська лексема "seguir" втратила це значення.

У реченні "El tнo Lucas se rascy la cabeza, como si escarbara para sacar de ella alguna idea muy profunda, hasta que al fin dijo con

mбs seriedad y pulidez que de costumbre:..." [Alarcyn 2002, 12] ми зустрічаємо архаїзм "pulidez". У двомовному словнику зазначено , що ця лексема перекладається "привабливість; чистота, акуратність" [Загорська 2008, 627]. У перекладеному тексті цієї лексеми немає взагалі: "Дядько Лукас почухав потилицю, ніби силкуючись вишкребти звідти щось глибокомудре, і, зблiднувши, промовив якось особливо серйозно: ..." [Аларкон 1983, 31], хоча, на нашу думку, таким чином дещо втрачається зміст оригінального речення. Якщо використати у перекладі і це слово, то вийде: "…промовив якось особливо серйозно і водночас лагідно".

Отже, таке поняття як архаїзм є незамінним у літературі в історичних або художніх творах, коли автор прагне передати колорит епохи, надати мові урочистості, піднесеності, інколи навіть для іронії. Також можливе використання такої лексики, якщо є необхідність, передати мовну характеристику особи.

Щодо перекладу архаїзмів, то варто зазначити, що перекладач в залежності від контексту може вдаватися до різних трансформацій, таких, зокрема, як транслітерація, синонімічний переклад, спрощення, розширення або компресія.

1. *Аларкон*, *Педро Антоніо де*. Трикутний капелюх. – К.: Дніпро, 1983. *Большой испанско-руский словарь*. Более 150 000 слов, словосочетаний и выражений / Н.В. Загорская, Н.Н. Курчаткина, Б.П. Нарумов и др.; под ред. Б.П. Нарумова. – 9-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз. – Медиа; Дрофа, 2008. – X, [II], 956, [8] с. 2. *Виноградов В.С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Изд-во ин-та общ. сред. образования РАО, 2001. – 224 с. 3. *Запольських С.П.* Історичний дискурс і проблеми перекладу. – 2010. 4. *Зорівчак Р.П.* Реалія і переклад: на матеріалі англомовних перекладів української прози. – Л.: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 213 с. 5. *Словник*: Іспансько – український. Українсько-іспанський / Уклад.: В.Ф. Сахно, С.А. Коваль. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2007. – 544 с. 6. *Словник української мови*: У 11-ти т. – К., 1970-1980. 7. *Шевченко С.П.* Стилістична роль старокнижних елементів у романі П. Куліша "Чорна рада". – К., 2010. 8. *Alarcyn, Pedro Antonio de.* El sombrero de tres picos. – Madrid, 2002. – 79 p. 9. *Josй Miguel Vicas Rubio*. Arcaismos y otras particularidades del lenguaje meteorolygico popular: Parte I. http://www.rumtor.com.

Кінджибала О.С., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ҐЕНЕЗА ЖАНРУ "АНЕКДОТ" У КОРЕЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядаються особливості архаїчного фольклору, становлення та розвиток жанру "анекдот", подається коротка характеристика головних персонажів корейського анекдоту.
Ключові слова: *фольклор, архаїчний фольклор, анекдот, пхесоль.*

В статье рассматриваются особенности архаического фольклора, становление и развитие жанра "анекдот", дается краткая характеристика главных персонажей корейского анекдота.
Ключевые слова: *фольклор, архаический фольклор, анекдот, пхесоль.*

The article describes the features of archaic folklore, formation and development of the genre "joke", a brief description of the main characters of Korean joke is given.
Key words: *folklore, archaic folklore, joke, phesol.*

Світобачення кожного народу, сприйняття навколишньої дійсності має неабияке значення для дослідників-мовознавців. Воно впливає на мову, циркулюючи безмежним простором і втілюючись в різних формах, на культуру, ритуали окремого народу, а втім, навіть на хід історії.

Неможливо усвідомити, проникнути у світ того чи іншого етносу, тільки-но вивчаючи мову, адже неодмінно доведеться зіткнутися з низкою проблем, пов'язаних у спільності чи відмінності ментальності нації, її світосприйняття. Особливо на сьогоднішній день необхідно звернути увагу на ті аспекти та проблеми, мало висвітлені сучасними дослідниками.

Так, певну цікавість разом із дослідженнями мови, в кореїстиці становлять також і лінгвокраїнознавчі та літературознавчі дослідження. Об'єктом нашого дослідження став корейський гумор, предметом – його особливості, відображення образу в писемних джерелах. Таким чином, ми маємо на меті прослідкувати деякі культурні особливості корейського менталітету, знай-

ти його відображення в літературі різних періодів історії півострова, встановити причинно-наслідкову залежність факторів впливу на нього.

Японський фольклорист Мунейоші Янагі стверджував, що краса корейського мистецтва полягає в "красі жалю". Він наполягав на тому, що корейці не знають, що таке сміх, натомість багато страждають. Його очима історія Кореї здається суцільним болем. Хоча, на нашу думку, це один з прикладів помилок та нерозуміння корейської культури. По-перше, корейці – оптимісти по натурі. Деякі вчені, такі як Йонгок Шім та Рекюнг Пак пояснюють таку цікаву характеристику географічними умовами. Територія Корейського півострова здебільшого вкрита горами, і тут чітко виділяються чотири пори року. В основному їх концепція зводиться до того, що похилі схили давніх хребтів, які створюють неймовірно гарні ландшафти, сприяли спокійності, миролюбності та оптимізму корейської нації. Це навіть відображає білий колір прапору. Також вони могли милуватися природою, і, завдячуючи її циклічній зміні пір року, так само сподіватися на краще. По-друге, ті випробування, які спіткали корейців протягом історії змусили цей народ вдаватися до гумору. Корея потерпала від нападів інших країн. У такій ситуації люди півострову завжди мали бути готові до війни, а війна давала паростки великому горю та смутку. Таким чином, корейський гумор не є нігілістичним, а ґрунтується на засадах оптимізму. Третім фактором були релігійні течії, поширені на теренах корейського півострова. Пантеїзм, буддизм, конфуціанство, даосизм і пізніше християнство мали свій вплив на корейську ментальність. Так буддизм є філософією, що наполягає на гармонії зовнішнього світу та душі, а також на свободі від впливів зовнішнього середовища та пристрастей. Він пропагує оптимізм, який базується на очікуванні в майбутньому кращого життя, яке має прийти на зміну сучасному, повному страждань. Навіть до смерті ставилися не як до трагічного випадку, а як до радісної звістки, про те, що душа перейде в "країну лотоса". Під впливом даосизму, корейці, на відміну від народів західної Європи, які розглядали природу, як джерело власного збагачення, намагалися від-

найти в ній гармонію шляхом ототожнення себе з нею. Іншими словами, це вкорінено в корейській душі шукати балансу між своїми душевними переживаннями та всесвітом. Вони прагнули до встановлення компромісу з всесвітом, а не руйнування його. Насправді, це бажання досягти гармонії людини з природою є одним з провідних втілень корейської культури. Так, не зважаючи, на низку спільних рис з китайською та японською культурами, корейська виділяється з поміж них, завдяки своїй витонченій самобутності та оригінальності. Порівнюючи корейські та китайські, японські твори гумористичного жанру, дослідники приходять до висновку, що останні два характеризуються гіперболізацією, накопиченням більш саркастичних моментів, які натомість відсутні в оповідях корейських приблизно до початку XVI сторіччя. Мистецтво півострова не є занадто вишуканим та пафосним в порівнянні. Воно є більш людяним, дружнім та природним. Корейці пристосували себе до природи, а джерелом гумору могли стати невичерпні ресурси їх душі.

До цієї проблеми, як вище зазначалося, мало зверталися українські вчені-кореїсти. Ми спробували провести дослідження на вже існуючих матеріалах з літератури, культури, історії і мови, адже багато корейських, російських та англійських дослідників займалося вивченням цих питань. Так, серед російських вчених, можна назвати Гаріна-Михайловського, який цікавився культурою та особливостями менталітету далекосхідного регіону, про що свідчить низка його праць, серед яких особливий інтерес для нас представляє "Из дневников кругосветного путешествия по Корее, Маньчжурии и Ляудинскому полуострову", так само займався питаннями міфології: Л. Концевич., Б. Ріфтин, Є. Вітковський, серед корейських вчених цим питанням займалися діячі течії сірхак Лі Ік, Лі Гиньїк, Хан Чхіюн, Чан Доксун, Кім Йольгю, Ім Донгвон та інші.

Протягом багатьох століть в різних країнах гумор відігравав важливу роль в розвиткові мистецтва загалом та особливо літератури. Більш того зважаючи на те, що він є суб'єктивним та змінним в залежності від національності, країни, культури, дуже важко виділити на цьому тлі якусь теорію.

Щодо визначення гумору на сьогоднішній день ведуться суперечки. Існують тисячі теорій, включаючи теорії Платона та Аристотеля про те, що гумор є "раптовим нешкідливим порушенням гармонії". До визначення поняття було зроблено багато різних підходів в залежності від приналежності до тієї чи іншої культури, віросповідання та психологічних особливостей. Аристотель поділяв естетичні категорії на високі, граціозні, трагічні та комічні, останні теж поділяючи на сатиру та гумор. Надалі були прибічники цієї теорії, такі як Вільгельм Ділтей, Макс Дессуар, Джон Волькельт, які відносили гумор до естетичних категорій, так і ті, що заперечували: Теодор Ліпс і Бендетто Кросе.

У Кореї проводилися власні дослідження, метою яких було визначити гумор, а також дізнатися як і де він використовується. Більшість вчених намагалися дати відповідь на те, чим відрізняється гумор від сатири. Текунг Канг розділяє комічне в літературі на гумор, сатиру, іронію та кмітливість. Він пояснює, що гумор не є висміюванням якоїсь сторони, а є лише позитивним відчуттям, яке базується на злагоді та взаємо порозумінні. На противагу цьому, явище сатири пояснює як суворе глузування над чиєюсь гідністю. Дослідник каже про те, що сатира, різко відмежовуючи мовця від зображуваного, несе в собі дуже обмежений характер. Згідно з думкою А. Полларда, сатира викликає такі відчуття як відразу, огидність, злість та навіть ненависть, а її зброєю є глузування, сарказм, цинізм. І використовуючи її, письменник намагається втілити свої погляди, що зазвичай заперечують деякі соціальні феномени. Ці, пояснені вище, концепції гумору та сатири заклали основу подальшого розвитку цього напрямку.

Образи в корейській літературі також метафоричні і для того, щоб їх побачити, необхідно бути дуже уважними. Проте інколи використовується прямий, навіть трохи перебільшений вид експресії. На противагу існування суворих ідеологічних критерій буддизму, конфуціанства і т.д., в літературі також з'являється бажання висвітлити прості природні, нічим не обумовлені людські почуття. Проте навіть ідеологія може бути химерно змальована, що особливо досягається за рахунок анімалістичних розповідей та уособленні в них.

Таким чином, ми виявили, що було досить багато різноманітних підходів щодо визначення гумору, але для запобігання подальшої плутанини скористуємося класичним визначенням.

Гумор часто не є універсальним і не переноситься з однієї культури в іншу, зазвичай через те, що залежить від деталей конкретного культурного оточення. З одного боку, в епоху глобалізації відмінності між культурами стають все більш зрозумілими і гумор стає універсальнішим. З іншого – у кожної соціальної групи є певні рамки, куди гумор не пускають. Наприклад, фанати футбольної команди не дозволять фанатам іншої футбольної команди сміятися над своїми кумирами, також, як віруючі не будуть сміятися над елементами своєї віри.

Існують різні форми гумору: іронія, оксюморон або гра слів, пародія, сатира, сарказм, анекдот, жарт, каламбур і так далі. Особливим видом гумору є чорний гумор.

Поряд з текстовою формою, гумор може бути також представлений в графічному вигляді – карикатура, шарж та ін..

Як вже раніше було зазначено гумористична творчість має своє коріння ще в усному фольклорі. Дуже важко визначити період формування анекдоту як такого. Крім того на ранніх етапах розвитку літератури письменники не визначали жанри своїх творів. Все можна було привести до спільного знаменника під назвою, "оповідання", які умовно поділяли залежно від того чи іншого літературного періоду та відповідного часового простору, а також в деяких випадках за об'ємом на сорхва, пхесоль, сосоль та ін. Так як нас цікавлять твори гумористичного жанру, ми звернемося до саме тих видів писемного мистецтва, де їх вперше виділяють інші літературознавці.

На думку багатьох дослідників, анекдот почав відмежовуватися від новели в XV – XVII сторіччях. Щодо останньої, вона особливого поширення на території півострова досягла під час правління династії Лі, коли відчутним став значний прогрес в соціально – економічній сфері країни. Саме в цей час швидко почали зростати міста, інтенсивно розвивалися природничі науки, філософія, суспільна думка, різні види мистецтва. Це був час

розвитку книгодрукування. XV століття стало переламним в ході історії середньовічної Кореї, її "золотим" часом.

Так само значні зміни відбулися й в області літератури. Вперше сюжетна художня проза отримала право на самостійне існування, не тільки виросла кількість використання її в літературі, вона до того ж якісно змінилася.

Тоді ж з'являються перші збірки оповідань, наприклад збірка Со Годжона (1420-1488) "Дотепні життєписи". Читачу був потрібен цікавий сюжетний матеріал, причому такий, який був би близьким до повсякденного життя, відображав реальне становище речей в світі, тим паче, що фольклорна традиція вже мала такий матеріал, а насамперед у жанрах побутового народного оповідання – новели та анекдоту (мінхва).

Саме на ці жанри звернули свою увагу автори пхесоль, вони стали включати народні оповідання в свої збірки, так чи інакше обробляючи їх в результаті чого і було створено новий жанровий тип літературної новели – пхесоль. Таким чином, підтверджується думка Д.Лихачова про те, що "нові жанри утворюються в більшості випадків за рахунок синтезу фольклору та літератури. Зародження нових жанрових форм вперше відбувається у фольклорі, знаходячи своє втілення та відображення потім в писемній творчості."

Зазначений вище період ознаменувався для корейської літератури створенням нового жанру новели, його стабілізації та виокремлення з нього жартівливих оповідей, що й заклали фундамент сучасного анекдоту.

Новела пхесоль є твором малої форми і, більш того, гранично малою для новели. Її композиція дуже проста: подія, що зазвичай складається з двох-трьох епізодів, передує експозицією і завершується епілогом, які створюють враження безперервності перебігу життя персонажа, її цілісності. Звичайно, не можна сказати, що всяка новела пхесоль будується саме за такою схемою (або експозиція, або епілог можуть бути відсутніми, епізодів може бути тільки один або більше двох-трьох), це лише її ідеальний варіант, як і всякої новели взагалі. Саме тому, що в новелі пхесоль зображалося лише одну подію, передану лише в

головних своїх моментах, викладання її сюжету вимагало відповідної композиції. Вона конструювалася по класичному принципу короткої сюжетної розповіді: зав'язка – затягнення вузла – розв'язка. Сюжет укладався в рамки цієї схеми. Після більш менш короткої експозиції персонаж негайно вводиться в дію, подія починає нестримно розвиватися. Жодних описів, жодних авторських відступів.

Експозиція в тій чи іншій мірі виконує функцію повідомлення передісторії персонажа, наближаючи, таким чином, читача до сприйняття саме даного епізоду з життя персонажа, події новели. В усній традиції (яка не зрідка зберігається в збірках пхесоль) це звичайно одна ввідна фраза, яку неможна навіть назвати експозицією у власному сенсі слова. У літературній новелістичній традиції даються експозиції більш розгорнуті, що, мабуть, може бути віднесено до творчої обробки фольклорного матеріалу.

Анекдот та народна новела принесли з собою в літературу ідеї непідкорення, незгоди, в них критикувалися вся несправедливість того часу, всі негативні моменти, які були такими на думку народу. Автори пхесоль включали в свої збірки "кілки анекдотики", які творили жителі, можливо не тільки для розваги, а й тому, що самі поділяли ці погляди. Так як письменники були представниками панівного класу, вони відстоювали його ідейні позиції, не заперечуючи існуючої нерівності у суспільстві, що й критикували іноді особливо гостро, в тому числі недоліки представників вищого суспільства – ванів. На думку корейського літературознавця Кім Тхеджуна, незадоволення чиновників було однією з причин виникнення літератури пхесоль.

Завдяки розвитку демократичних ідей в літературі більша увага стала приділятися не героїчній особистості, а звичайній, "середній". І відповідно акцент було перенесено з міфологічних оповідей про історичну діяльність людей на повсякденні справи. В літературу прийшли нові персонажі – представники всіх верств населення корейського середньовічного суспільства, і самі різноманітних професій. відбувся доволі крутий поворот до особистого, до емансипації людини. Відомо, що історія будь-якої літератури є, врешті решт, історією становлення людини як

особистості. Не слід вважати, що демократичні ідеї стали основними в літературі XV-XVI століття. Це все було новизною, яка тільки почала розвиватися. Провідну роль в розвитку корейської середньовічної літератури продовжували відігравати дві основні релігійні течії – конфуціанство та буддизм. Ці два вчення не тільки визначали ідейний напрямок літератури, а й її тематику, принципи зображення людини, жанрові форми та ін. При цьому конфуціанство та буддизм дуже різнилися в поглядах на людину, її роль в житті суспільства та країни. Ці дві ідеології поєднувалися в світосприйнятті письменників, в творчості яких згодом виникала така дволикість. Саме завдяки цим процесам став можливим розвиток анекдоту, і в ньому, як і в будь-якому іншому творі літератури можна простежити всі ці тенденції.

Точно ще не встановлено, що ж було раніше: анекдот чи новела, тобто чи жартівливі розповіді дали основу розвитку останньої, чи навпаки – в певний період виокремилися з неї. Прибічники першої теорії кажуть про те, що середньовічні автори, запозичуючи сюжетні ідеї з усної народної творчості, намагалися пристосувати оповідання до певного канонізованого жанру, наприклад, новел. Але, з іншого боку, анекдоти – короткі оповіді, головний зміст, сенс твору, який міг бути виділений в окремий жанр. Проте доказом першої теорії може послужити ще й той факт, що в XV сторіччі сформувалася основа новели пхесоль. І серед збірок, які представляють інтерес для генезису можна виділити "Грони оповідей Йондже" Сон Хона та "Літературна суміш" Со Годжона. В них можна знайти і вже усталений жанр новели, і класичний анекдот, і перехідні форми, що перебувають десь на межі цих жанрів.

Основні риси анекдотів були вироблені ще за часів усної народної творчості – в рамках короткої розповіді на побутову тему (мінхва). *Мінхва* – дуже короткий твір, близький по зображенню до анекдоту. В таких творах художній ефект повинен виникати миттєво. Звідси й специфіка зображення, яку використовували автори пхесоль разом з мінхва, вносячи їх до своїх збірок. Анекдот і новела – жанри дуже споріднені за способом зображення, іноді буває важко сказати що саме є анекдотом, а що новелою.

Анекдот тяжіє до усної форми оповіді, а новела – до письмової, при чому в письмовому варіанті новела не рідко є розвитком анекдоту. В анекдоті, зрештою, використовуються головний засіб – зображується діяльність персонажа, що є ізольованою, не маючи зв'язку з його минулим та майбутнім життям. В анекдоті не надається значення індивідуальності особистості, її долі, взагалі всьому життю. Цікавим є лише короткочасний випадок, незвичайний, завжди кумедний. Велика увага приділяється ситуації. Але анекдот не є замкненим явищем; незвичайність ситуацій не заважає так чи інакше охарактеризувати персонажів, показати їх внутрішню поведінку.

У фольклорі будь-якого народу існують традиційні, відшліфовані часом, найулюбленіші персонажі. В корейському середньовічному фольклорі такими персонажами були буддійський монах (персонаж завжди негативний), сліпий (завжди багатий та теж негативний), дурень, вдова (багата та розпусна), шахрай (монастирський прислуга, студент, селянин). Ймовірно саме про цих особистостей в народі було складено найбільшу кількість анекдотів. Не відомо, як було заведено розповідати анекдоти в корейському середньовічному суспільстві: циклами (об'єднаними темами, персонажами, художнім прийомом та інше), чи непослідовно, немає чітких правил щодо цього. Але усна розповідь – це завжди певною мірою експромт, а письмове викладення матеріалу зазвичай супроводжується письмовою роботою. Анекдотів, безсумнівно, була велика кількість в народі, а збірників пхесоль налічується не так вже й багато. Звідси робимо висновок, що письменники відбирали тільки ті анекдоти, які були більш цікавими та більш популярними. Крім того, літературознавці визначили і циклізацію анекдотів, а також положення їх всередині циклів, за основу був взятий принцип єдиного персонажу – цикли про монахів, сліпих, дурнів і т.д. В циклізації анекдотів можна побачити спробу авторів пхесоль посилити характеристику персонажу за допомогою збільшення кількості випадків в одному контексті, надати цій характеристиці повноту та завершеність. Фольклорна характеристика персонажу, не передбачаючи жодної індивідуалізації, допускала контамінацію персонажів різних анекдотів в один спільний образ.

1. *Бичурин Н.Я.* (Иакинф), Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. – М.-Л., 1950. 2. *Елисеев Д.Д.* Новелла корейского средневековья. – М., 1977. 3. *Ким Бусик*. Самкук саги / Издан. текста, пер., вступ. статья и коммент. М.Н. Пака. – М., 1959. 4. *Лосев А.Ф.* Философия. Мифология. Культура. – М., 1991. 5. *Никитина М.И., Троцевич А.Ф.* Очерки истории корейской литературы до XIV в. – М., 1969. 6. *Фрейденберг О.М.* Миф и литература древности. – М., 1998; *김유정*. 동백 꽃. – 서울: 문학사상사, 2006; 8. *김정숙*. 대우법의 등분 // 말 21. – 서울: 연세대 한국어학당, 2009.

Коваленко Г.М., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЕМІОТИЧНА МЕТАФОРА В КОНЦЕПТІ *DREAM* (на матеріалі англомовного психоаналітичного дискурсу)

Концепт DREAM є одним із центральних концептів у психоаналітичному дискурсі. Серед засобів реалізації цього концепту важливе місце займає семіотична метафора. Виділяються такі компоненти метафори як "сновидіння – код", "сновидіння – текст", "сновидіння – розповідь", "сновидіння – художній твір", "сновидіння – частина універсальної мови", та інші. Важливою ознакою сновидіння є його символічний характер, а також здатність бути розказаним, вислуханим, і, можливо, розшифрованим.

Ключові слова: *дискурс, метафора, сновидіння, знак, код, значення, мова, психоаналіз.*

Концепт DREAM является одним из центральных концептов в психоаналитическом дискурсе. Семиотическая метафора занимает важное место среди средств реализации данного концепта. Выделяются такие компоненты метафоры как "сновидение – код", "сновидение – текст", "сновидение – рассказ", "сновидение – художественное произведение", "сновидение – часть универсального языка" и другие. Важной характеристикой сновидения является его символический характер, а также возможность быть рассказанным, выслушанным и, может быть, расшифрованным.

Ключевые слова: *дискурс, метафора, сновидение, знак, код, значение, язык, психоанализ.*

The concept DREAM is one of the central concepts in psychoanalytic discourse. Semiotic metaphor is one of the most important realisation tools of this concept. The following components of the metaphor can be distinguished: "dream is a code", "dream is a text", "dream is a narrative", "dream is a literary work", "dream is a part of a universal language", etc. An important feature of the dream is its symbolic character, together with its ability to be told, listened to and, possibly, deciphered.

Key words: *discourse, metaphor, dream, sign, code, meaning, language, psychoanalysis.*

Аналіз сновидінь являє собою один із основних інструментів у роботі психоаналітика. Матеріали сновидіння є безпосереднім ключем до вмісту несвідомого, а тому обговоренню сновидінь, як у безпосередній практиці, так і в межах професійного дискурсу, приділяється особлива увага.

Вибір психоаналітичного дискурсу як предмету вивчення зумовлено загальною антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки. Об'єктом дослідження стали мовні засоби метафоричної репрезентації концепту DREAM в сучасному англомовному психоаналітичному дискурсі, зокрема семіотична метафора як одна з найбільш значущих складників досліджуваного концепту.

Актуальність запропонованої статті зумовлена необхідністю більш глибокого розуміння зв'язку між психічними й когнітивними процесами, а також мовою, в тому числі мовними засобами, за допомогою яких ці процеси описуються. Матеріалом дослідження послужили наукові статті з психоаналізу, присвячені роботі зі сновидіннями.

Як зазначає Н.Арутюнова, "Без метафори не існувало б лексики "невидимих світів" (внутрішнього життя людини), зони вторинних предикатів, тобто предикатів, які характеризують абстрактні поняття" [Арутюнова 1990, 9]. Не дивно, що мова психоаналізу, зайнятого дослідженням внутрішнього життя людини, надзвичайно образна, метафорична. Внутрішній образ, метафора, символ – це ті засоби, за допомогою яких відбувається інтеґрація несвідомого змісту до свідомості. Р. Хофман – автор ряду досліджень про метафору – писав: "Метафора виключно практична. ... Вона може вживатися як інструмент опису й

пояснення в будь-якій сфері: в психотерапевтичних бесідах і розмовах між пілотами авіаліній, в ритуальних танцях й у мові програмування, в художньому сприйнятті й у квантовій механіці. Метафора, де б ми її не зустріли, завжди збагачує розуміння людських дій, знань і мови" [Hoffman, 1985, 6].

Однією з найпоширеніших метафор, за допомогою яких концепт DREAM представлено в психоаналітичному дискурсі, є семіотична метафора. Під семіотичною метафорою ми розуміємо такий спосіб мовної репрезентації концепту DREAM у науковому дискурсі, при якому сновидіння зіставляється із системою знаків, інколи з текстом, який можливо розшифрувати. При цьому йдеться не про буквальну розшифровку певного "коду", а про представлення сновидіння як такого, яке "ніби то", умовно, можна описати як знакову систему.

1. Dream is a code: в психоаналізі сновидіння розглядається як закодоване послання несвідомого, й своїм завданням аналітик бачить розшифрування цього коду.

And so the dream is born: a repressed desire <u>is coded</u> in the language of the unconscious and sent through the censor to the ego, expressing the desire, even if indirectly [Kluge, 2012].

...in fact, <u>dreams are intentionally coded</u> so as to fool the ego, which is why the dreamer is the least likely person to understand their own dreams [Kluge, 2012].

2. Dream is a text: зв'язна структура сновидінь, їх своєрідна послідовність дуже нагадує текст.

His account made extraordinary use of concepts such as condensation and displacement; he saw the dream as a compromise formation, in the face of an internal censor, <u>a 'text'</u> that bore witness both to unconscious wishes and to their repression [Pick, 2012].

3. Dream is a narrative: сновидіння в дискурсі психоаналізу постає як розповідь несвідомого пацієнта його свідомості.

...<u>dream as a narrative,</u> representation of images of our psychic lives...[Budd, 1999].

Fairbairn, who produced a revised metapsychology for psychoanalysis in a series of papers in the 1940s and 50s, saw

dreams as being like cinema-shorts; they represent in condensed form our self-narrative [Budd, 1999].

4. Dream is a literary work: з-поміж семіотичних метафор найбільш образною, на наш погляд, є метафора літературного твору (або художнього тексту) як завершеної значущої одиниці. Ця метафора, на відміну від інших, виражається на прямо, а через відсилку до основних ознак художнього твору, а саме:

– сновидіння має автора:

The author of the dream thinks the snake is connected to the energy centers, with Kundalini – the vital energy – or prana for the Hindus [Chiriac (1), 2012].

– сновидіння може бути відредагованим:

Patients report that they edit them; say to themselves in their sleep – 'It's only a dream, it should end this way' – and dream again, and so on [Chiriac (1), 2012].

– сновидіння можуть містити елементи змісту, подібні до художніх стилістичних прийомів, такі як порівняння, синекдоха, каламбур, синонімія та ін.:

In Ella Sharp's book on dreams, based on lectures given to students at the British Society in the 1930s, she points out that the mechanisms of transformation of dreams, which are related to the mechanisms of defence, are akin to literary ideas. Dreams exhibit synonyms and similes, they pun, they take the part for the whole, and so on [Chiriac (1), 2012].

5. Dream is a part of a universal language: зважаючи на символічну природу сновидінь і їх несвідоме походження, а також спираючись на теорію К. Юнга про колективне несвідоме й роль архетипів у становленні психічних процесів [Юнг, 2007], можна говорити про те, що сновидіння являють собою один із проявів "універсальної мови несвідомого".

... the assumption that you can look up in a book what a particular dream means because there is a fixed and universal symbolic language [Chiriac (1), 2012].

Jung thought that there was a universal language of mankind revealed in myths, visions and dreams because dreams were

messages, not only from the self, but also from the collective unconscious [Chiriac (1), 2012].

6. Dreams speak their own language: з іншого боку, сновидіння розглядається як таке, що має свою "внутрішню" мову, яка поєднує в собі як колективні, так й індивідуальні елементи.

The language of dreams is one that is not an abstract form of communication such as narrative, but is one that is filled with images that carry hidden meanings on a latent level [Kluge, 2012].

7. Dreams possess meaning: одне з головних завдань аналізу сновидінь – зрозуміти, що означає сновидіння. Виходить, що символи й образи сновидіння виступають у ролі означаючого, тоді як психічні процеси й вміст несвідомого, закодований у сновидінні, можна описати як означуване.

Freud emphasized all his life that we don't really know what a dream means, any more than we can ever know the unconscious mind [Budd, 1999].

But in his interpretations of dreams, he sometimes asserts that a given image has a fixed meaning [Chiriac (1), 2012].

Freud first established a dream interpretation method he called scientific, still keeping in mind that tradition claims that dreams have a meaning [Chiriac (2), 2012].

Thus we see that the method of conveying meaning through film is often as latent as the meaning conveyed through dreams [Kluge, 2012].

Different psychological perspectives offer very different views on the meaning of dreams [Kuther, 2012].

The latent content refers to the unconscious meaning of the dream, unfulfilled wishes and desires that the dreamer is not aware of. Therefore, the true underlying meaning or unconscious meaning of dreams is expressed in a symbolic form in the manifest content [Kuther, 2012].

Nonetheless, it has become widely assumed, and in a way increasingly obvious, that the process of imparting dreams may itself be heavily loaded with meaning for either or both parties, the dream-giver and the receiver, the patient and the analyst [Pick, 2012].

Considering the fact that the general mentality grants signification to the dreams – unlike his felows-scientists who claimed

that dreams have no meaning or sense as they are simply products of mind activity in sleeping phase – Freud approach them in a critical manner [Vasilescu, 2012].

This approach would explain why some dreams don't make sense or have a disjointed feel.

8. Dreams convey messages: сновидіння як непідконтрольний свідомості феномен на побутовому рівні може пояснюватися як своєрідний носій інформації з "інших світів", підказку "вищих сил". У психоаналізі ж адресант послання – власне несвідоме сновидця.

The fascination dreams exert on us is surely a result of the belief that dreams convey messages outside ourselves, coming from spiritual entities or God himself, messages either showing us what is about to happen or warning against unpleasant future events [Chiriac (1), 2012].

9. Dreams appear in a contex: однією з центральних складових праці психоаналітика є робота з контекстом, у якому постає сновидіння. Під контекстом розуміються як поточні події в житті аналізанда, на фоні яких з'являється сновидіння, так і асоціації, які виникають в аналітичному кабінеті під час роботи над сновидінням.

These, and many other such kinds of detail, taken as a context to the patient's dreams and associations, help to reveal his unconscious phantasies, among other mental facts [Pick, 2012].

10. Dreams can be reported (told) and listened to (heard): важливою функцією сновидіння є його можливість бути розказаним і почутим. Вважають, що сам по собі факт розповіді сновидіння зацікавленому слухачеві вже має терапевтичний ефект.

Second, the respondents were asked to estimate the percentage of therapeutic sessions per week in which dreams were reported and interpreted. (shredl)

All of this can be explored in an analysis with or without the recounting of dreams as such, but can also enrich the way in which they are heard [Pick, 2012].

11. Dreams can be interpreted (decoded, deciphered): однією зі складових семіотичної метафори є акт інтерпретації, розшифру-

вання коду. Сновидіння може бути розшифрованим або інтерпретованим.

Although Freud himself sometimes generalised about dream symbols, the crucial direction of his work was against the idea – prevalent in some nineteenth-century dream books – that particular motifs or stories signified something fixed and given, regardless of the dreamer. His position was that psychoanalytic interpretations of dreams could never be exhausted, nor their theory petrified once and for all [Pick, 2012].

Even very short dreams, in Freud's great book, inevitably generated lengthy analysis, since they were never simply decodable into easily anticipated 'universal' meanings [Pick, 2012].

But there are also dangers in this looser use of the manifest dream, shorn of Freud's laborious 'decipherings' [Pick, 2012].

Secondly, such as seen from an annotated sample, dreams are interpreted from a purely technical perspective, adapted to the requirements of psychoanalysis: deciphering psychic unconscious. (Stefan)

A "key of dreams" is, in fact, a "deciphering method", " because it treats the dream as a secret writing where every sign is translated by a correspondent sign, by means of a certain key" [Vasilescu, 2012].

Starting from the deciphered key words, all we have to do is to imagine a story that makes sense, regarded in a future's prospect [Vasilescu, 2012].

Висновки. Одним із способів реалізації концепту DREAM в психоаналітичному дискурсі є так звана "семіотична" метафора. Під семіотичною метафорою ми розуміємо всі способи розглядати поняття "сновидіння" через призму таких понять як "код", "знакова система", "мова". В межах семіотичної метафори можна виділити два взаємопов'язані фрейми:

1. *Предметний фрейм*: dream is a code, dream is a text, dream is a narrative, dream is a literary work, dream is a part of a universal language.

2. *Акціональний фрейм*

2.1. Слот Агенс: dreams speak their own language, dreams possess meaning, dreams convey messages, dreams appear in a context.

2.2. Слот Патієнс: dreams can be reported (told) and listened to (heard); dreams can be interpreted (decoded, deciphered).

1. *Арутюнова Н.Д.* Метафора и дискурс (вступительная статья) / Нина Давидовна Арутюнова // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-33. 2. *Юнг К.* Об архетипах колективного бессознательного / Карл Густав Юнг. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 77 с. 3. *Hoffman R.* Some implications of metaphor for philosophy and psychology of science / R. Hoffman // The ubiquity of metaphor. – Amsterdam, 1985. – 327 p. 4. *Budd S.* The Shark Behind the Sofa: The Psychoanalytic Theory of Dreams / Susan Budd // Workshop Journal. – Issue No:48. – Autumn 1999. 5. *Chiriac J* (1). Dream Interpretation Method [Електронний ресурс] / Jean Chiriac. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/dream_interpretation.html. 6. *Chiriac J.* (2) Snake Symbolism and Precognition Dream [Електронний ресурс] / Jean Chiriac – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/dream_snake.html. 7. *Kluge D.* Psychoanalysis and Film [Електронний ресурс] / Daniel Kluge. – 2012. – Режим доступу: http://www.dspp.com/papers/kluge.htm. 8. *Kuther T.* Why We Dream: Psychoanalytic, Cognitive and Biological Perspectives on Dreaming [Електронний ресурс] / Tara Kuther. – 2012. – Режим доступу: http://www.suite101.com/article.cfm/developmental_psychology/90837. *Pick D.* Dreams in Contemporary Psychoanalysis [Електронний ресурс] / Daniel Pick. – 2012. – Режим доступу: http://www.psychoanalysis.org.uk/dpick2007.htm. 9. *Vasilescu H.* The *Key of Dreams* and Psychoanalysis [Електронний ресурс] / Horia Vasilescu. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/key_of_dreams.html.

Ковальова Д.С., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У статті розглядається поняття міжкультурної комунікації на матеріалі україномовного перекладу роману Маріо П'юзо "Хрещений Батько", аналізуються варіанти перекладу італійських реалій українською мовою та виокремлюються способи їх відтворення.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, лінгвокультурологія, реалії, переклад.*

В статье рассматривается понятие межкультурной коммуникации на основе украиноязычного перевода Романа Марио Пьюзо "Крёстный Отец", анализируются варианты перевода итальянских реалий на украинский язык и виделяются способы ихвоспроизведения.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, лингвокультурология, реалии, перевод.*

The article reviews the concept of the intercultural communication and intercultural transference on the material of Mario Puzo's novel "The Godfather", analyses examples of translation of the Italian realia into Ukrainian and different methods of their rendering.

Key words: *intercultural communication, linguistic cultural studies, realia, translation.*

Глобалізація, в контексті якої відбувається взаємопроникнення культур, актуалізує такі поняття, як міжнаціональна та міжкультурна комунікація. За визначенням Ф.С.Бацевича, міжкультурна комунікація – це процес спілкування людей, які належать до різних національних та лінгвокультурних спільнот, які, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, відчувають лінгвокультурну "чужинність" партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні [цит.за 10]. Об'єктивним чинником у формуванні міжкультурної комунікації є відмінність між культурами, яка скла-

дається у процесі формування кожної етнічної культури[Корнієнко 2009,1].

Наука, що вивчає взаємодію культури та мови в їхньому функціонуванні, єдності їхнього мовного й позамовного(культурологічного) змісту з орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні цінності, називається лінгвокультурологією [Воробьев 1997,36]. Важливою складовою лінгвокультурологічного підходу є опанування в усіх виявах і реалізаціях фонових знань, які забезпечують адекватне для певного мовного простору розуміння образів, метафор, символів, культурних концептів і смислів. Ідеться не лише про ті пресупозиції, які "підтримують" спільність сприйняття культурного компонента, а й про встановлення того загального фонду знань, які притаманні певній етнокультурній спільноті [Кононенко 2008,25].У тісному зв'язку з комплексом методологічних питань міжкультурної комунікації знаходиться проблема акультуризації. Цей процес сприймають як процес засвоєння особистістю, яка виросла у культурі А, елементів культури Б. Не слід вважати, що засвоюючи нову культуру, людина має неминуче відмовитися від своєї власної. Дослідження емігрантів у США показало, що принаймні 2 покоління вони зберігають власну національну культуру, сприймаючи водночас і культуру своєї нової Батьківщини[Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров 1990,48].Гарним прикладом для дослідження процесу акультуризації та міжкультурної комунікації є роман Маріо П'юзо "Хрещений Батько".Емігранти з Сицилії у США зберігають власну культуру, саме тому у цьому творі ми стикаємося з реаліями, – "мовними одиницями, лексичне значення яких вміщає традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача"[Зорівчак1989,372].

Таким чином,ми будемо аналізувати культурні розбіжності в американському та італійському побуті на основіреалій, які є складовими етнокультурного компоненту.

– And perhaps, to show respect only, never for profit, some humble gift– a gallon of homemade wine or a basket of peppered taralles– specially baked to grace his Christmas table[Puzo].

– І,певне, для засвідчення цієї поваги, а не для якогось там зиску, просто як скромний даруночок – галон вина власного виробництва чи кошик наперчених "тараллес", випечених спеціально для окраси його різдвяного столу [Батюк 1991,7].

У даному випадку перекладач В.Г. Батюк відмовився від описового перекладу італійської реалії, а вдався до транскрипції з деякими елементами транслітерації. Ми вважаємо це рішення некоректним, хоча описовий зворот часто призводить до нагромадження слів у реченні. З іншого боку, ця трансформація є досить важливою, адже за допомогою неї можна передати значення будь-якого слова, що немає еквівалента. Саме тому в даному випадку було б доречніше використати описовий зворот, адже читач, не знайомий з італійськими традиційними стравами, не зрозуміє значення слова "taralles" (*Taralles* – традиційне італійське різдвяне печиво).

Крім того, існують так звані інтернаціональні реалії, які не потребують осмислення, адже у читача уже склалося певне уявлення про них. Таким чином, у романі Маріо П'юзо ми зустрічаємо реалію "мафія", що позначає кримінальне суспільство на Сицилії у другій половині 19 ст., яке пізніше поширило свою діяльність на великі, економічно розвинуті міста в США і деякі інші країни. Саме тому перекладач вдається до прямого перекладу.

– I don't care how many guinea Mafiagoombahs come out of the wood work [Puzo].

– Мені начхати, скільки ваша макаронна мафія нашле до мене своїх шакалів [Батюк 1991, 49].

Прикладом інтернаціональної реалії є також звертання "*Дон*", яким величають головного героя роману, Віто Корлеоне.

– For justice we must go on our knees to Don Corleone [Puzo].

– Доведеться на колінах просити справедливості в дона Корлеоне [Батюк 1991,4].

Тут перекладачі В.Г. Батюк та О.М. Овсюк застосовують транслітерацію, що означає відтворення графічної форми іншомовного слова. У свідомості читачів існує уявлення про те, що "дон" – це почесний титул духовенства і дворян в Італії, а зараз це слово вживається як ввічливе звертання до чоловіків [Вікіпе-

дія]. Таким чином, збереження в перекладі даного звертання є влучним і адекватним.

У романі "Хрещений батько" широко застосовуються варваризми. Варваризми – це іншомовні слова, що зберігають ознаки чужих мов, по-різному пристосовуючись до фонетики, морфології мови-реципієнта. Варваризми вживаються в описах життя і побуту інших народів для відтворення місцевого колориту, назв чужих реалій, звичаїв.

Слід зазначити, що у кримінальному світі існує типова ієрархія мафіозної сім'ї, на верхівці якої знаходиться Хрещений Батько. Зараз ми розглянемо деякі варваризми, які є складовими даної ієрархії.

– *Then he called the safety-valve cap oregimein Brooklyn, a man of unquestioned loyalty to the Don* [Puzo].

— *Потім зателефонував у Брукліндобре законспірованому капореджіме, беззастережно відданому донові* [Батюк 1991, 78].

У даному прикладі ми бачимо, що перекладач вважав за потрібне транскрибувати італійське слово (Caporegime – член Сім'ї, який керує командою). На нашу думку, це рішення є доцільним,адже при дослівному перекладі варваризмів речення втратило б увесь колорит і читачу було б складніше поринути у світ сицилійської мафії, зрозуміти її розгалужену ієрархію.Крім того, внизу сторінки читач може знайти примітку, що пояснює значення цього слова.

– *Now tell me the trouble you're having with this Hollywood pezzonovante who won't let you wor k*[Puzo].

– *А тепер скажи, яка там у тебе морока з тим голлівудським пеццонованте, що не дає тобі роботи*[Батюк 1991,31].

Маріо П'юзо часто вживає варваризм pezzonovante, що позначає "великого боса", впливову людину у світі бізнесу чи політики. Дуже доречно перекладач вдається до транслітерації італійської назви.

– *Hagen was the Don's lawyer and acting Consigliere, or counselor, and as such held the most vital subordinate position in the family business* [Puzo].

–Хейген був адвокатом дона, виконував обов'язки "консільйорі", тобто порадника, а отже, посідав найважливіше після самого дона місце в "родинному ділі" [Батюк 1991,14].

У тексті оригіналу вже міститься пояснення італійського слова,отже, перекладач вдається до прямого перекладу.

Згідно з Г.Д. Томахіним, реалії можуть бути обмежені рамками окремого колективу чи закладу [Томахін]. У романі "Хрещений батько" таким колективом є мафія, кримінальна спільнота. За класифікацією С.В.Влаховата С.П.Флоріна, реалії *don,caporegime, pezzonovante, consigliere* належать до групи "суспільно-політичне життя",а саме підгрупи"звання, титули, ступені, звертання" [Влахов и Флорин].

Перекладачі В.Г. Батюк і О.М. Овсюк застосовують у своєму перекладі не лише реалії на позначення титулів і звань в ієрархії мафіозної сім'ї, а також одиниці-лакуни, які надають висловлюванню емоційного забарвлення, містять стилістично-оцінний відтінок та надають висловлюванню більшої виразності, образності, помітніше впливають на почуття читача. Наприклад, слова *omerta і infamita*(які належать до групи реалій "мистецтво і культура", підгрупа "звичаї, ритуали"), безперечно, викликають у читача асоціації з чимось зловісним та негативним. Таким чином, ці слова допомагають нам ближче познайомитися з життям сицилійського злочинного синдикату.

– He had to be safe, not a person who would talk to the police if he got in trouble, one well saturated in the Sicilians' law of omerta, the law of silence [Puzo].

– Треба знайти рішучого, кмітливого і надійного хлопця, щоб не розколовся в руках поліції, отже, кандидат на охоронця має бути просякнений наскрізь сицилійським законом "омерта" – законом мовчання [Батюк 1991,92].

У цьому реченні перекладач транскрибує італійське слово, так як в оригіналі далі йде його пояснення. Omerta–сувора обітниця мовчання.

– What he will propose is an infamita [Puzo].

– Його пропозиція – це інфаміта [Батюк 1991,32].

Деякі лінгвісти вважають, що варваризми порушують чистоту мови. Однак, на нашу думку, в перекладі доцільно залишати варваризми на позначення об'єктів італійського побуту. Зокрема, в даному реченні перекладач застосовує транскрипцію з елементами транслітерації. Також внизу сторінки є примітка, що пояснює читачу значення слова. Infamita – безчестя, ганьба. Отже, переклад даного речення є влучним.

Крім того, у творі ми зустрічаємо італійський фразеологізм "Farivagnariapizzu". Його використовує герой роману Фаннучі, коли приходить до ВітоКорлеоне вимагати грошей.

"*He used the Sicilian phrase of the Mafia, "Farivagnari a pizzu".Pizzumeans the beak of any small bird such as a canary. The phrase itself was a demand for part of the loot*"[Puzo].

Останні слова він сказав приказкою мафії по-сицилійські:"Farivagnariapizzu.""Pizza" означає дзьоб будь-якої маленької пташки, скажімо канарки. Сама ж фраза передавала зазіхання на частину здобичі[Батюк 1991,187].

Як відомо, фразеологічні одиниці часто не мають абсолютних відповідників в іншій мові. Так, дослівним перекладом цього фразеологізму буде вираз "вмочити дзьоба", а адекватним –"поділитися с босом". У даному реченні перекладач залишає вираз італійською, адже далі в тексті зустрічається роз'яснення фразеологізму.

Одним із чинників визначення національної, етнічної культури є традиції. Кожному етносу притаманна етнічна традиція, яка уособлює сукупність стандартів поведінки, що передаються через механізми спадковості. Згадуючи традиційне сицилійське весілля дочки Дона Корлеоне Констанції, ми не можемо залишити поза увагою наступний звичай:

Because they know that by tradition no Sicilian can refuse a request on his daughter's wedding day. And no Sicilian ever lets a chance like that go by[Puzo].

За традицією жоден сицилієць не може відмовити прохачеві в день весілля його дочки. І той не сицилієць, хто не скористається з цього[Батюк 1991,19].

Яскравим прикладом жорстоких законів сицилійської мафії є вбивство Лука Бразі. Про його смертьродина Корлеоне дізнала-

ся через символ мертвої рибини, своєрідну "чорну мітку" сицилійської мафії.

When he came back he was holding Luca Brasi's bulletproof vest in his hands. Wrapped in the vest was a huge dead fish. The fish means that Luca Brasi is sleeping on the bottom of the ocean"."It'sanoldSicilianmessage"[Puzo].

А за хвилину повернувся в кабінет, несучи в руках панцерний жилет Луки Бразі. В жилет була загорнута велика мертва рибина. Риба означає, що Лука Бразі спочиває на океанському дні. Це стародавнє сицилійське послання[Батюк 1991,109].

Отже, сьогодні відбувається актуалізація такого поняття, як міжкультурна комунікація, що актуалізується у процесі перекладу. Працюючи над романом "Хрещений батько", перекладачі В.Г. Батюк і О.М. Овсюк при перекладі лексем на позначення італійських реалій найчастіше вдаються до таких прийомів: транскрипція з елементами транслітерації, а також описовий переклад – трансформації, які дозволяють зберегти образність висловлювання та розкрити його значення.

1. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура. Лингвострановедениевпреподаваниирусскогоязыкакакиностранного.Изд. 2-е, перераб. идоп. М., "Русский язык", 1976.–248 с. 2. Вікіпедія 3. Власов С.В. Флорин С.П. Непереводимое в переводе.[Електороннийресурс]. – Режим доступу:http://homeenglish.ru/Textvlahov.htm 4. Воробьев В.В Лингвокультурология (теория и методы): Монография. – М.: Изд-во Рос.ун-тадружбынародов, 1997. – 331с. 5. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. – Л.: Вид-во Львів, ун-ту, 1989. –216 с. 6. Корнієнко В.В. Теоретична рефлексія міжкультурної комунікації.я[Електоронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/mz/ 2009_16/25.pdf 7. Кононенко В.І. Мова у контексті культури: Монографія. – Київ–Івано-Франківськ, 2008р. – 390с. 8. Маріо П'юзо. Хрещений Батько:Роман/ Пер. з англ. В.Г.Батюк, О.М. Овсюк. – К.: Рад. Письменник.1991. – 447с. 9. То махин Г.Д. Реалии-американизмы. [Електоронний ресурс]. – Режим доступу:http://zhurnal.lib.ru/w/ wagapow_a_s/tomahin.shtm 10. Словник термінів міжкультурної комунікації/ А.Е Левицький, Р.Є. Пилипенко, Л.В. Калініна; А.Е. Левицького. – К.:Логос, 2011. – 263 с. 11. Mario Puzo. The God father. [Електо-

ронний ресурс].– Режим доступу: http://www.gramotey.com/books/1269077506.htm

Ковальчук А.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ ЖІНОЧОЇ МОДИ
(*на матеріалі іспанських журналів моди*)

У статті аналізуються іспанські терміни в галузі жіночої моди, утворені способом вторинної номінації. Також розглядаються метонімічне та метафоричне переосмислення існуючих слів для творення термінів у цій сфері.

Ключові слова: *терміносистема, вторинна номінація, метонімія, метафора.*

В статье анализируются испанские термины в сфере женской моды, образованные способом вторичной номинации. Также рассматриваются метонимическое и метафорическое переосмысления существующих слов для создания терминов в этой сфере.

Ключевые слова: *терминосистема, вторичная номинация, метонимия, метафора.*

The article deals with the analysis of Spanish terms in sphere of female fashion, created by secondary nomination. The ways of metonymical and metaphorical reconsideration of existent words for creating new termsin this sphere are examined.

Key words: *term system, secondary nomination, metonymy, metaphor.*

Впродовж останніх десятиліть внаслідок бурхливого розвитку науки і техніки істотних змін зазнала лінгвістична модель світу. На сьогоднішній день значну частину словникового складу мови становить термінологічна лексика. Збагачення мови термінологічними одиницями здійснюється шляхом вторинної номінації, що базується на метафоричному та метонімічному переосмисленні вже існуючих у мові слів, наприклад: *boquilla* (форма) – викрійка, *collar* (кольє) – хомут, *cartera* (папка) – клапан кишені, *patilla* (ніжка, завиток) / pasta (локшина) – оправа

окулярів, *caja* (коробка) – корпус годинника, *cadena (ланцюг)* – ланцюжок (прикраса), *palatina* (назва походить від титулу власників Пфальца-палантіни, тобто першого із семи курфюрстів імперії) – хутряна або оброблена хутром жіноча накидка прямокутної форми, або шляхом запозичення слів з інших мов, наприклад: *jeans (vaqueros)* – джинси, *pantys (medias)* – колготки / панчохи, *mini (falda-mini)* – міні-спідниця, *maxi (falda-maxi)* – спідниця максі, *print (estampado)* – малюнок на набивній тканині, *pantalón "stretch"* – стрейчові штани, *blazer* – блейзер, *estilo "retro"* – стиль "ретро", *parka* – парка (вид теплої куртки з капюшоном, часто з натурального або штучного хутра), *gafas de estilo "Lennon"* – окуляри в стилі Джона Леннона, *top*- топ (відкрита коротка майка, верхня частина жіночої спідньої білизни), *make-up (maquillaje)* – макіяж, *glamour* – розкіш, гламур, шик, *foulard (pañuelo)* – хустинка.

Дослідженням вторинної номінації об'єктів, явищ та подій займалися Н.Д. Арутюнова, В. М. Вовк, В. Г. Гак, А. Ф. Журавльов, Л. А. Лисиченко, В.М. Русанівський, О.С. Снітко, О.О. Тараненко, В. М. Телія. Внаслідок семантичного термінотворення в галузі жіночої моди відбувається навантаження лексем новим семантичним відтінком та лексичним значенням, яких до цього часу ця лексема не мала. В.Н.Телія зазначає, що вторинна номінація присутня скрізь, де відбулося переосмислення мовної сутності – автономної чи неавтономної [6, 336]. Визначаючи явище вторинної номінації, такі дослідники як Л. Жильбер, О. А. Земська та Л. Ферм використовують термін семантичний неологізм, Д. Н. Шмельов – семантична деривація, а В. Н. Заботкіна – семантична інновація, тоді як термін номінація кваліфікують як семантичний аспект слова, що вживається у певній мовленнєвій ситуації.

Вторинна номінація (термінологізація або ретермінологізація) – "використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції – функції найменування" [5, 161]. Це спосіб творення нових термінів, в основі якого лежить асоціативний характер людського мислення, що відображає особливості наукової концептуалізації, яка ґрунтується на загальних та специфі-

чних властивостях терміна. Поява нових значень слова, є наслідком внутрішньослівної семантичної деривації, на основі метафори та метонімії. Тобто в актах вторинної номінації встановлюються асоціації за суміжністю або за подібністю між деякими властивостями елементів позамовного ряду і властивостями нового позначуваного.

У загальних рисах теорія метонімії була визначена ще в античній риториці. Метонімічними називали такі вирази, під якими розуміли речі, що не були названі їхніми справжніми іменами [3, 152]. Таким чином, метонімія (від грецького "перейменування") ґрунтується на перенесенні назви за часовою, просторовою та причинно-наслідковою суміжністю, із цілого на частину і навпаки (синекдоха), із процесу на результат, з процесу на предмет, із матеріалу на виріб із цього матеріалу, з імені на виріб, із назви місця на виріб із цього місця, із знаряддя на продукт, що виник внаслідок використання цього знаряддя, з родового поняття на видове, з дії на її результат. Та спільна ознака, на основі якої відбувається метонімічне перенесення, визначається постійними асоціаціями [4, 196].

Аналізуючи терміни в галузі жіночої моди в іспанській мові, ми виявили, що найчастіше використовуються наступні способи метонімічного переосмислення існуючих слів:

– перенесення назви процесу на предмет: *pantalón de montar* (галіфе);

– із матеріалу на виріб із цього матеріалу: *camisa de algodón* (бавовняна сорочка), *hebilla de metal* (металева пряжка), *anillo de oro amarillo* (перстень із жовтого золота), *sombrero de paja* (солом'яний капелюх), *zapatos de charol* (лаковані черевики), *pantalones de seda*(шовкові брюки), *botas de goma* (гумачки, гумові чоботи);

– з імені на виріб: *rebeca* (кардиган, від назви однойменного фільму Сера Альфреда Джозефа Хічкока), *letizios* (туфлі на підборах характерні для гардеробу принцеси Летиції), *burberries* (плащ, створений британцем Томасом Барбері), *"Babette"* (зачіска Бабетта, походить від назви французької військової кінокомедії "Бабетта йде на війну" (1959)), *converse* (кеди фірми "Converse", які започаткував Маркус Міллс Конверс у 1908 р.),

mackintosh (макінтош – чоловічий чи жіночий непромокальний плащ, названий на честь шотландського хіміка Чарльза Макінтоша, який розробив на початку XIX століття спосіб створення непромокаючої матерії), *jacquard, tela de jaquard* (жакардова тканина, назва походить від прізвища французького винахідника Жозефа Марі Жаккара, який у1801 році винайшов ткацький станок складного плетіння), *chaqueta spencer* (жакет-спенсер, який увійшов у моду близько 200 років тому і завдячує своєю назвою лорду Спенсору, який вкоротив поділ своєї куртки), *montgomery / trenca* (дафлкот – чоловіче або жіноче спортивне пальто з кокеткою, застібкою на гудзики-палички та капюшоном), *estilo Barbarella* (стиль Барбарелли, назва походить від однойменного науково-фантастичного фільму), *mohawk / mohicano / iro* (ірокез – зачіска популярна серед панків, запозичена із культури індіанців і названа на честь однієї із племенних груп), *richelieu* (вишивка Рішельє виникла в епоху Відродження в Італії, однак кардинал Рішельє удосконалив техніку ажурного вишивання, яка згодом була названа на його честь);

– із назви місця на виріб із цього місця: *capris* (вперше з'явилися у 1940-х рр. на італійському о. Капрі), *bermudas* (бермуди – тип шортів, які були предметом одягу у Британських колоніальних військах Королівського флоту і набули масової популярності на Бермудських островах), *bikini* (бікіні – назву купальник отримав завдяки Атолу Бікіні, на якому в 1946 році проводилися випробування ядерної бомби, і тому назва купальника мала асоціюватися з вибухом), *castellanos* (мокасини – взуття без шнурків), *tulle* (тюль – прозора сітчаста тканина назва якої походить від м. Тюль, Франція);

– з дії на результат: *quitasol / sombrilla* (велика парасолька від сонця), *abanico* (віяло), *bañador* (купальник), *impermeable* (дощовик), *sudadera* ('parasudar' -худі (светр з м'якого бавовняного трикотажу, з каптуром)), *sujetador* (бюстгальтер), *blazer* (блейзер – чоловічий чи жіночий, вільного крою піджак, назва якого походить від англ. дієслова toblaze – світитися, іскритися, що перш за все відноситься до металевих гудзиків), *rizo*- кучер.

Метафоричні перенесення можуть відбуватися на основі подібності за формою, розміром, функціями, якостями, ознаками, кольором, певними зовнішніми чи внутрішніми властивостями. Метафора за своєю суттю є прихованим порівнянням. Роль метафори полягає в тому, що вона надає термінові яскравої образності, яка дозволяє заглибитись у те чи інше наукове поняття, окреслити контури його семантики [4, 196]. Переосмислення загальновживаних слів за подібністю форми відбулось у таких іспанських термінах: *boquilla* (форма) – викрійка, *collar* (кольє) – хомут, *falda de tubo* (труба) – спідниця-олівець, *cartera* (папка) – клапан кишені, *cuello chino* – комір Мао, *pendiente* – кульчик, *manga campana* – рукав-дзвін, *manga de murciélago* – рукав-кажан, *manga obispo* – рукав єпископа, *zapatos de cuña* (клин) – туфлі на танкетці, *falda acampanada* -спідниця-дзвоник, *falda Tulip* – спідниця–тюльпан, *gafas tipo aviador* – "авіатори" або "крапельки", *escoteen V* – V-подібний виріз, *manguito* (муфта) – муфточка.

При утворенні нових термінів можуть поєднуватися функціональне перенесення та зовнішня подібність. Наприклад, слово *lazada*, первинне значення якого "вузол" у термінології в галузі моди набуває нового значення "бант", *volante* (летючий) – оборка, шлярка, *piratas* (пірати) – капрі, *bailarinas* – балетки, *tacón chupete* (соска) – туфлі на низькому підборі.

Метафоричне переосмислення значення слова за кольором прослідковується у наступних іспанських словах-термінах: *café* – кофейний, *naranja* – помаранчевий, *limón* – лимонний, *color toffee* – eng. іриска – колір бежево-шоколадний, *color camel (beige / marrón / dorado)* – колір верблюжої шерсті, *plomo* – бірюзовий, пірузовий, *coral* – кораловий, *azul marino* ультрамариновий, *ametista* – колір аметисту (від голубувато-фіолетового, лавандово-синього до пурпурно-темного), *esmeralda* – смарагдовий (трав'янисто-зелений) колір, *albaricoque* – абрикосовий колір, *granate* – яскраво-червоний (гранатовий) колір.

У результаті опосередкованої вторинної номінації утворюються так звані терміни-словосполучення, які становлять значну частину словника терміносистеми у галузі жіночої моди. Вони складаються з опорного найменування (головного компонента)

та конкретизатора в атрибутивній функції (залежного компонента), наприклад: *cañamazo de bordar (el trapo de la abuela)* – канва, *crêpe georgette* – креп-жоржет, *medias nailon* – нейлонові панчохи, *vestido de novia* – весільна сукня, *medias de abrigo* – вовняні шкарпетки [7, 439].

Отже, слово завжди має первинне значення, яке прямо називає позначуваний предмет, явище, подію чи факт. Однак, в процесі вторинної номінації певному об'єкту надається назва вже наявної в мові одиниці із спеціальною метою, тобто використовується матеріальна оболонка існуючого слова як назви іншої реалії, що спричиняє появу нового значення в її семантичній структурі. Таким чином відбувається постійний обмін лексичними одиницями, на основі асоціативного характеру людського мислення, що сприяє розвитку полісемії, тобто наявності різних лексичних значень одного й того ж слова відповідно до різних контекстів. Слід зауважити, що переносні (вторинні) значення слова залежать від контексту більшою мірою, ніж основне значення, яке є найменш контекстуально зумовленим. Номінації задовольняють потреби вузькоспеціальної термінології в нових номінативних засобах.

Наявність явища вторинної номінації у галузі жіночої моди пояснюється тим, що кількість понять, які вона охоплює значно більша від кількості слів для їх позначення. Дослідивши іспанські терміни в галузі жіночої моди утворені способом вторинної номінації, ми можемо зробити висновок, що збагачення іспанської термінології у цій сфері відбувається завдяки залученню до творення нових термінів назв квітів, тканин та матеріалів, металів та дорогоцінного каміння, зокрема для найменування відтінків кольорів, предметів побуту, професій, назв тварин, топонімів та антропонімів. Серед розглянутих нами іспанських термінів цієї тематичної групи переважна кількість найменувань утворені семантичним способом, тобто внаслідок метафоричного та метонімічного переосмислення загальновживаних слів.

1. Загорская Н.В., Курчаткина Н.Н., Нарумов Б.П. и др. Большой испанско-русский словарь. Более 150 000 слов, словосочетаний и выражений – М.: Рус. Яз. – Медиа, 2007.- 828 [4] с. *2. Булик-Верхола С.*

Вторинна номінація як спосіб творення музичних термінів в українській мові / С. Булик-Верхола // Проблеми Української термінології. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2008. С. 62-65. *3. Зайцева В.В.* Метонімія як різновид вторинної номінації (на матеріалі сучасної україномовної преси) // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство / Дніпропетровський університет. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського університету. Вип. 15, ч. 1. – 2009. – С.151-155. *4. Кочерган М.П.* Вступ до мовознавства: Підручник. – Вид. 2-ге. – К.: ВЦ "Академія", 2008. С.195-198. *5. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г.* Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с. 6. Телия 1990: Телия В. Н. Номинация. – С. 336 – 337. *7. Цісар Н.* Терміни-словосполучення як наслідок опосередкованої вторинної номінації (на матеріалі медичної термінології) / Наталія Цісар // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Збірник наукових праць. – Чернівці: "Рута", 2007. –С.438–442. *8. Revista de Moda y Belleza* http://www.vogue.es *9. Revistade Moda, Belleza, Tendencias y Famosos* http://smoda.elpais.com 10. *Diccionario de la lengua española* http://buscon.rae.es.

Ковальчук І.В., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ У МАРКУВАЛЬНИХ ТЕКСТАХ НА ТОВАРНИХ УПАКОВКАХ

У статті розглядаються особливості лексичних одиниць, характерні для текстів на упаковці. Особлива увага приділена способам словотвору, які зустрічаються в назвах фірм-виробників та брендів. Пропонується аналіз лексики на семантичному рівні з метою виявлення тих мовних засобів, за допомогою яких формується певний імідж продукту та ставлення до нього.

Ключові слова: *лінійна та нелінійна деривація, телескопія, акронімізація, терміносистема текстів на упаковці.*

В статье рассматриваются особенности лексических единиц, которые характерны для текстов, размещенных на упаковке. Внимание уделяется способам словообразования, которые встречаются в названиях фирм-производителей и брендах. Предлагается анализ лексики на семантическом уровне с целью выявления тех языковых средств, с

помощью которых формируется определенный образ продукта и отношение к нему.

Ключевые слова: *линейная и нелинейная деривация, телескопия, акронимизация, терминосистема текстов на упаковке.*

The article focuses on peculiarities of lexical units that are typical for texts on packages. Special attention is paid to word-formation methods that are used while creating manufacturer's names and brand names. The article analyzes the lexis on the semantic level in order to find those linguistic means that can create an image of a product and an attitude to it.

Key words: *linear and non-linear derivation, telescopy, acronymy, terms in texts on packages.*

Мета дослідження – виявити лексичні одиниці, які є характерними для текстів на упаковці, проаналізувати їх з точки зору словотвору та семантико-синтаксичної функції.

Актуальність обраної теми визначається інтересом у сучасній лінгвістиці до вивчення словотворчих та когнітивних механізмів створення нових слів та їхнього функціонування в прагмоактивних текстах.

Об'єкт дослідження – лексичні одиниці на позначення предметів, що використовуються в текстах на упаковці.

Матеріалом дослідження є тексти, що розміщені на упаковках товарів виробництва Великобританії, Ірландії, США.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в статті розкриваються особливості лексико-семантичного складу текстів на упаковці, проводиться аналіз характерних лексичних одиниць з точки зору способів словотвору, розкриваються когнітивні механізми номінації та визначаються функції лексичних одиниць на позначення предметів в текстах на упаковках.

Дослідження в галузі словотвору на матеріалі англійської мови зустрічалася в працях таких лінгвістів, як С. Пег (1803), Г. Суіт (1892, 1903), А. Еббот (1873), О. Есперсен (1894), Л. Паунд (1901), Д. Алжео (1977) та ін. Варто зазначити, що в сучасній лінгвістиці питання, пов'язані з розвитком словникового складу, викликають цікавість, про що свідчить велика кількість праць вітчизняних (Андрусяк І.В, Зацний Ю.А., Коваленко Г.М.,

Борисенко І.І., Борисов В.В., Левицький А.Е., Полюжин М.М., Гармаш А.М., Єнікєєва С.М., Мостовий И.І.) та закордонних вчених (Арутюнова Н.Д., Уфімцева А.А., Азнаурова Е.С., Каращук П.М., Князев Н.А., Заботкина В.І., Лашкевич О.М., Єлісєєва В.В., S. Th. Gries). Не менш актуальним на сьогодні є вивчення мовних засобів, на яких ґрунтується логічна і емоційна аргументація в рекламі задля переконання і спонукання аудиторії до дії, забезпечення спроможності рекламного тексту до запам'ятовування. Накопичилося вже чимало праць, в яких досліджуються рекламні тексти. Загальним описом займалися Дж. Ліч, Н.А. Гурська, Д.Є. Розенталь, М.М. Кохтєв, А.О. Стрижено. Концептуальна структура описана в працях О.В.Анопіної. Опису прагматичних, функціонально-семантичних, структурно-семантичних, стилістичних, лексичних, синтаксичних параметрів приділяли свою увагу Г.О. Абрамова, І.П. Гріліхес, С.П. Козлова, Г.М. Кузнєцова, С.П. Куліс, Л.В. Лебедєва, Л.Д. Маєвська, І.П. Мойсеєнко, М.О. Олінова, Ю.В. Сильвестров, І.Т. Шестакова. Соціо- і психолінгвістичні особливості досліджували О.І. Краснова, О.О. Леонт'єв, О.І. Неглевицька, О.М. Шахнарович, Ю.С. Сорокін, Є.Ф. Тарасов, C.L. Bovee, W.F. Arens, J.L. Klose, M Walker, J. Wright. Зустрічається також опис окремих композиційних елементів. Так, наприклад, салоган вивчали С.П. Козлова, Г.М.Кузнєцова, О.Д. Солошенко, G. Cook, а товарний знак – З.П.Комолова, Т.О. Соболева, О.В. Суперанська, заголовок – Г.Д. Лочмеле. Проте текст, що розміщується на упаковках, і сама упаковка, як вид аргументативного дискурсу, залишалися поза увагою. Аналіз лексики, що вживається в текстах на упаковці, дослідження проблем номінації товарів може дати цікаві результати, оскільки цей тип тексту, з одного боку, є визначально інформативним, а, з іншого боку, дозволяє вносити елементи реклами – відкритої чи прихованої.

Для того, щоб виявити, які лексичні характеристики притаманні текстам упаковки, слід проаналізувати лексичні одиниці, що складають її словник. Для цього тексти, що розміщені на упаковках, були розбиті на окремі слова та словоформи, що входять

до їхнього складу, далі їх класифікували за частинами мови та з'ясували функції, які деякі частини мови виконують в тестах.

У процесі аналізу морфологічних особливостей текстів основним критерієм класифікації лексичних одиниць здалося доцільним обрати не приналежність їх до певної частини мови, а певну семантико-синтаксичну функцію, що вони виконують в реченні.

У результаті проведеного аналізу згідно з цим підходом можна виділити чотири групи лексичних одиниць: предмети, ознаки, дії та кількість, що широко представлені в текстах на упаковці.

Лексичні одиниці на позначення предметів посідають перше місце за кількістю вживань і представлені іменниками.

Широко розповсюджено вживання імен та прізвищ в назвах фірм. Назва фірми може складатися з прізвища у називному або присвійному відмінку. Наприклад, Walkers, Anthon Berg, Newbury Phillips, Kellog's, Werther's, Farley's, Jacob's, Colman's of Norwich, Carr's, Ella's kitchen, Terry's, OrvilleRedenbacher's. Назви фірм-виробників часто супроводжуються датою заснування і назвою країни походження. Такий спосіб номінації обирають фірми-виробники продуктів харчування, готових до вживання, особливо шоколаду, печива, соусів, алкогольних напоїв і, безумовно, косметичні засоби преміум класу. Засновники, даючи фірмам своє прізвище, гарантують своїм ім'ям високу якість продукту. Імена та прізвища засновників чи авторитетних осіб можуть зустрічатися в рекламному тексті про продукт на зворотному боці упаковки.

Walkers Pure Butter Chocolate Chip Shortbread is baked in the secluded village of Aberlour, Speyside, in the heart of the Scottish Highlands. The shortbread is produced to the traditional recipe which has been handed down through generations of the Walker family. Walkers personally guarantee that this product is made using only the finest ingredients possible to obtain. (Pure Butter Chocolate Chip Shortbread від Walkers)

Прізвище Walker повторюється в тексті тричі, і не просто як згадка про засновника, а у зв'язку з родиною, що імпліцитно вказує на покоління Уолкерів, що говорить про традиції родини, ім'я, яким пишаються. В тексті вказано, де саме випікають

печиво (in the secluded village of Aberlour, Speyside, in the heart of the Scotish Higlands), що говорить про те, що засновники пам'ятають про своє походження, зберігають традиції і віддають все краще своїм клієнтам.

Назви, які даються різним продуктам, викликають цікавість з точки зору їхнього словотвору. Серед назв можна знайти одиниці, утворені за допомогою лінійної (морфологічної, зовнішньої) та нелінійної (внутрішньої) деривації. Найбільш продуктивними засобами номінації є телескопія та акронімізація.

Когнітивний механізм утворення слів шляхом телескопії полягає у відтворенні комбінованої структури чи функції предмета на вербальному рівні за допомогою лексичної одиниці [Коваленко, 2005:9]. Телескопія на упаковках має свої особливості. Словотвірний механізм утворення нового слова залишається незмінним, проте когнітивний механізм змінюється. Нова лексична одиниця створюється, щоб утворити нове значення, яке може і не мати нічого спільного зі значенням компонентів, що входять до її складу. Телескопні слова допомагають економити мовні засоби та реалізовувати "принцип" найменшого зусилля" [Заботкина, 1989:79], оскільки є незвичними за формою і змістом і надзвичайно експресивними. Наприклад: Toblerone = Tobler + Torrone, Thomynaise (від Nestle) = Thomy+ mayonnaise. Часто одним з компонентів є усічена назва самої фірми, наприклад: NaturNes, Nesquik, Nescafй, Nestea – продукти фірми Nestle. Отже, створення саме потрібного слова, яке б легко запам'ятовувалося та проіснувало б довго в мові, включає в себе експериментування зі словами [Алымова, 2009:153].

Акронімізація – поєднання ініціальних частин твірних основ – є достатньо продуктивним засобом словотвору [Коваленко, 2005:10]. Акроніми вживаються на позначення торгових марок. Наприклад, назва торговельної марки дитячого харчування SMA Nutrition утворена від словосполучення simulated milk adapted, назва мережі супермаркетів ASDA, що є другою на ринку Великобританії після TESCO, і яка володіє власними виробничими потужностями і виробляє під власною торговельною маркою продукти харчування, одяг, косметику, товари для дому, похо-

дить від перших двох літер в словах Asquith та Dairies. Назва торговельної марки TESCO – теж акронім, який утворився від імені одного з партнерів TE Stockwell та початкових літер прізвища засновника марки Jack Cohen.

Іноді серед назв продукту зустрічається редуплікація, яка може бути повною (Yum-Yum від Kellogg's) або частковою (KitKat від Nestle, Tik Tak). Редуплікація є не лише засобом спілкування, мовної гри, але вона важлива в рекламному дискурсі, оскільки впливає на просування рекламної продукції [Зарипова, 28]. На упаковках серед лексичних одиниць, що позначають предмети, зустрічаються приклади фонетичної редуплікації (виробник TommeeTippee, Cini Minis, Wonka Laffy Taffy – продукти від Nestle). Можна стверджувати, що цей спосіб словотвору є ефективним в процесі привернення уваги покупців.

Зустрічаються приклади нелінійного словотвору, який полягає в редистрибуції слів або переосмисленні лексичного значення слова. Найпоширенішим нелінійним способом номінації є конверсія. Російські лінгвісти А.І. Смірницький, А.А. Уфімцева визначають конверсію як такий вид словотворення, за яким словотворчим механізмом стає лише парадигма мовної форми слова. В результаті конверсії – термін вперше ввів англійський лінгвіст Г. Суіт – утворюються віддієслівні іменники, які стають власними назвами. Наприклад, Equate – виробник косметичних засобів в Америці, Busy Rollhide – харчування для собак від фірми Purina.

Упаковка, хоч і не є тим типом тексту, заради якого створюються нові номінативні одиниці, стає тим типом тексту, який активно використовує їх і який є безпосереднім учасником процесу комунікації, що розгортається між виробником та покупцем. Проаналізувавши лексичні одиниці, які використовуються як назви продукту чи виробника, можна стверджувати, що відомі компанії, чиї назви слугують достатнім обґрунтуванням якості продукту, надають перевагу словотвірним моделям, які створюють яскраві, незвичні, лаконічні лексичні одиниці, які привертають увагу, добре запам'ятовуються і викликають бажання взяти упаковку до рук.

У зв'язку з необхідністю виявити ті мовні засоби, за допомогою яких формується імідж товару, слід зазначити, що вербальне втілення іміджа в значній мірі відбувається за рахунок вибору відповідних лексичних одиниць, сукупність значень яких в результаті створює певний образ – поєднання асоціацій та відчуттів, які і визначають ставлення споживача до товару або компанії, тобто імідж. Тому на семантичному рівні аналізу необхідно визначити, які розряди лексики представлені в даному функціональному стилі.

Основний масив лексики складають слова загальнолітературної мови, які вживаються в своєму прийнятому загальновживаному значенні в текстах всіх функціональних стилів. Друга група лексичних одиниць складається зі слів загальнолітературної мови, що вживаються в прийнятому загальновживаному значенні, які зазвичай не використовуються в рекламі, але можуть слугувати засобом оригінальної рекламної комунікації, або ілюструвати які-небудь асоціативні зв'язки з товаром. Наприклад, Mountain Dew – газований напій від компанії Pepsi-Cola, Pure Life – мінеральна вода від Nestle, Busy Bone – харчування для собак від Purina.

Третій розряд лексики, виділений в результаті проведеного аналізу на лексичному рівні, складає спеціальна термінологія, що пов'язана з різновидом товару і притаманна в основному мові певної науки (хімії, медицини) або галузі виробництва. Використання термінології в текстах на упаковці – явище, яке вимагає додаткового розгляду. В результаті проведеного аналізу було виявлено наступні категорії термінів: загальнонаукові терміни *(protective atmosphere, formula, temperature, standard, precision, system, minimum, maximum, balance, rate, compatibility, progress, failure, research*), екологічні терміни (*pollution, pesticides, organic agriculture, chemical fertilizer, genetically modified organisms*), економічні терміни (*certification UK5, registered trademark, voucher, consumer services department, license, refund, exchange, sales tax, dealer, receipt, discount, division*), медичні терміни (*allergy, oral anesthetic spray, aspirin, lozenge, pain relief, anesthetics, overdose, drug, dosage, nut allergy sufferer, rash, dental hygiene*), парфюмерно-косметичні терміни

(*odour, fragrance, oil, moisturizing lotion, conditioner, to revitalize, pro-vitamin B5*), терміни індустрії моди (*style, Playtex, garment, fibre, label, designed, ultrasonic seaming, moulding, bonding*), терміни харчової промисловості (*topping, filling, calories, sugars, fat, saturates, ingredients, energy, protein, carbohydrate, vitamins, recipe, flavourings, additives, thickeners, E numbers, GM, lactose, gluten, fiber, nutrition glucose-fructose syrope, gelling agent (pectin), acidity regulators, lactose, emulsifiers (soya lecithin), raising agent, texture, preservatives, hydrogenated fat, guideline daily amount, fiber, minerals, vegetarian, consistency*), технічні терміни (*distiller, distillery, matured, botteled, pump dispenser, stainless steel, leak proof drink seal, technology, to elaborate*), хімічні терміни (*sodium, humectant (glycerine), dextrose monohydrate, citric acid, sodium citrate, calcium citrate, maltodextrin, sodium bicarbonate, ammonium bicarbonate, disodium diphosphate, dyclonine, sorbitol, disodium phosphate, phosphoric acid*).

Безперечно, вживання лексичних одиниць, що входять в термінологічний апарат перерахованих галузей, в першу чергу пов'язано з видом товару. Так, упаковки продуктів харчування насичені харчовими та хімічними термінами, упаковки предметів побуту – технічними термінами, а упаковки косметичних засобів – медичними та парфюмерно-косметичними термінами. Проте слід зазначити, що лексичні одиниці, що увійшли в категорію економічних термінів, зустрічаються на всіх упаковках. Особливість використання наукових термінів на упаковці полягає в тому, що їх використання обумовлено вимогами, що висуваються до упаковок. Упаковки мають чітко і правдиво інформувати споживача про спосіб виробництва, вміст, спосіб використання та можливі наслідки використання товару. Отже, терміни на упаковці використовуються, щоб передавати своє пряме значення, на відміну від рекламних текстів, в яких "терміни позбавлені семантичного наповнення і слугують, радше, не лексичним, а стилістичним прийомом оформлення тексту" [Медведева, 2008: 154]. Хоча використання термінів блоками, як наприклад, перелік поживних речовин, вміст продукту, енергетична цінність, може стати маніпулятивним прийомом: чим більше термінів, тим меншу бажання

вчитуватися в інформацію. Ефект подвійний – вимоги виконано, а покупець швидше проігнорує інформацію, бо уже сама наявність термінологічного блоку є позитивним сигналом.

Можна стверджувати, що вже на морфологічному рівні починають виявлятися мовні відмінності текстів на упаковці, які стають характерними особливостями для цього типу рекламного дискурсу. Серед таких відмінностей можна виділити використання імен та прізвищ при створенні назв виробників, домінування способів лінійної деривації: телескопії та акронімізації, – при утворенні номінативних лексичних одиниць на позначення бренду та виробника. Рідше представлені способи нелінійної деривації: редуплікація та конверсія, – проте, завдяки ним створюються оригінальні назви, що швидко привертають увагу і надовго запам'ятовуються. У маркувальних текстах зустрічається лексика, що входить до термінологічного апарату різних галузей науки, а також слова загальнолітературної мови в загальновживаному значенні, які зазвичай не використовуються в рекламі, але можуть слугувати засобом оригінальної рекламної комунікації або ілюструвати асоціативні зв'язки з товаром.

1. *Алымова Т.В., Михайлова Е.В.* Функционирование телескопных единиц в английском языке // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Novfil/2009-34/150-153.pdf 2. *Заботкина В.И.* Новая лексика современного английского языка./В.И. Заботкина//– М.: Высшая школа, 1989 –126 с. 3. *Зарипова А.М.* Редупликация в английском и турецком языках//www.lib.csu.ru/vch/091/26.pdf/ 4. *Коваленко Г.М.* Англійська лексика моди XX-XXI століть: Автореф. дис…канд. філол. наук: 10.02.04 / Ганна Миколаївна Коваленко// Київськ. нац. ун-т ім.Т.Г.Шевченка. – К., 2005. – 20 с. 5. *Смирницкий А.И.* По поводу конверсии в английском языке/А.И. Смирницкий // ИЯШ. – 1954. – №3. 6. *Уфимцева А.А.* Теория семантического поля и возможности их применения при изучении словарного состава языка / А.А. Уфимцева // Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике. – М., 1961. 7. *Медведева Е.В.* Рекламная коммуникация. /Елена Вячеславовна Медведева // Изд.3-е. – М.: Издательство ЛКИ 2008. – 280 с.8. Sweet H. New English Grammar / H. Sweet. – L., 1900.

Козоріз О.П., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЯВИЩЕ АНТОНІМІЇ У ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Досліджуються терміни-антоніми юридичної термінології сучасної китайської мови, висвітлюються їх структурно-семантичні та функціональні особливості.
Ключові слова: *антонім, термін-антонім, словосполучення, юридична термінологія, китайська мова.*

Исследуются термины-антонимы юридической терминологии современного китайского языка, освещаются их структурно-семантические и функциональные особенности.
Ключевые слова: *антоним, термин-антоним, словосочетания, юридическая терминология, китайский язык.*

The term-antonyms in the legal terminology of modern Chinese and their structural-semantic peculiarity and functional features are analyzed.
Keywords*: antonym, antonym-term, phrase, legal terminology, the Chinese language.*

Об'єктом нашого дослідження є юридичні терміни-антоніми сучасної китайської мови, предметом – структурно-семантичні та функціональні особливості юридичних термінів-омонімів сучасної китайської мови, джерельною базою – китайсько-російський юридичний словник, що містить 16 тисяч термінів та словосполучень [Ахметшин 2005], а також відповідні нормативно-правові акти.

Антóніми (грец. αντι – проти, ονομα – м'я) – слова однієї частини мови, що мають протилежне значення. В ролі антонімів можуть виступати повнозначні частини мови, що показують якість: іменники, прикметники, дієслова, прислівники.

За характером відношень у семантичному полі антоніми бувають трьох видів: 1) антоніми, що реалізують контрарну протилежність і виявляють градуальні (східчасті) опозиції із проміжними ступенями вияву якостей, коли між двома антонімічними

поняттями розташовуються одне чи більше понять із менш вираженою інтенсивністю; 2) антоніми без проміжних ступенів вияву якостей, які виражають додатковість (комплементарність); 3) антоніми, що виражають протилежний напрямок дії, ознаки чи якості.

За структурою антоніми бувають: різнокореневі (лексичні), однокореневі (словотвірні) і ті, що поєднують в собі протилежні значення (енантіосемія) [Яйцева 1998, с.36].

Для китайської мови А. Семенас виділяє такі атрибути антонімів:

Критерії антонімії: 1) першою і обов'язковою умовою визнання двох слів антонімами є постійне і спільне вживання їх у складі антонімічних контекстів; 2) тотожність сфер їхньої лексичної сполучуваності; 3) додатковою ознакою слів-антонімів можна вважати їх приналежність до однієї і тієї ж частини мови.

За кількісно-складовою структурою розрізняють односкладові та багатоскладові антоніми. Багатоскладові антоніми за способом утворення можна підрозділити на п'ять формальних типів антонімів:

1) антоніми мають однакову структуру і протилежні за значенням компоненти; 2) антоніми мають однакову структуру, при цьому один компонент кожного з них однаковий, а другий – протилежний за значенням; 3) антоніми мають різну структуру, і їхні компоненти, окремо взяті, не протиставляються між собою; 4) антоніми мають однакову структуру і є багатоскладовими; 5) антоніми включають префіксальні слова і слова без префіксів (цей формальний тип антонімії розповсюджений у термінологічній лексиці й досить нечисленний).

Семантичні типи антонімів:

1) протиставлення за принципом "більше" – "менше". У цьому випадку предмети порівнюються: а) за обсягом, площею, величиною, кількістю, потужністю, силою та іншим параметрами; б) за розміром; в) за щільністю, складом; 2) протиставлення за характером дії (позитивна або негативна); 3) протиставлення за напрямком дії; 4) протиставлення за просторовою орієнтацією та послідовністю у часі; 5) протиставлення слів, що позна-

чають "чоловіче" (*Ян*) – "жіноче" (*Інь*); 6) протиставлення, що стосується інтелектуальних властивостей, здатностей, якостей людини (під кутом зору "гарний – поганий").

У китайській мові явище антонімії досить поширене у словотворі – сполучення антонімів використовується для вираження нового поняття. Можливі такі випадки: 1) значення складного слова дорівнює сумі значень його компонентів; 2) значення складного слова дорівнює значенню тільки одного компонента; 3) значення складного слова ширше від суми значень компонентів, які вказують на найбільш характерні семантичні ознаки певного явища; 4) з'єднання антонімічних прикметників для позначення назв фізичних величин [Семенас 2007, с.163-174].

На думку деяких вчених, антонімія розвинена в термінологіях навіть більше, ніж у групах неспеціальної лексики [Даниленко 1977, с.79]. Можна думати, що справа тут не в більшій поширеності антонімії, а у важливості точнішого вираження протилежності, зокрема, таких її видів, як об'єкт і його заперечення (А і не-А), наявність і відсутність деякої ознаки в об'єкта (класу об'єктів) тощо. Тут же важливо підкреслити, що відношення протилежності в термінологіях виражається звичайними засобами мови. Так, відношення А↔не-А реалізується за допомогою заперечної частки "не-", що стає обов'язковим елементом багатьох термінів [Лейчик 2007, с.110].

На підтвердження цього твердження було здійснене відповідне дослідження на базі китайсько-російського юридичного словника [Ахметшин 2005]; виявлено, що найбільшу кількість (69%) становить лексика, утворена заперечними префіксами "не": 不、无、未、非, як видно з діаграми №1. Загалом ми нарахували 925 юридичних термінів китайської мови, утворених за допомогою префіксальних морфем, які активно використовуються для антонімічних пар.

Діаграма №1
Префікси юридичної термінології китайської мови

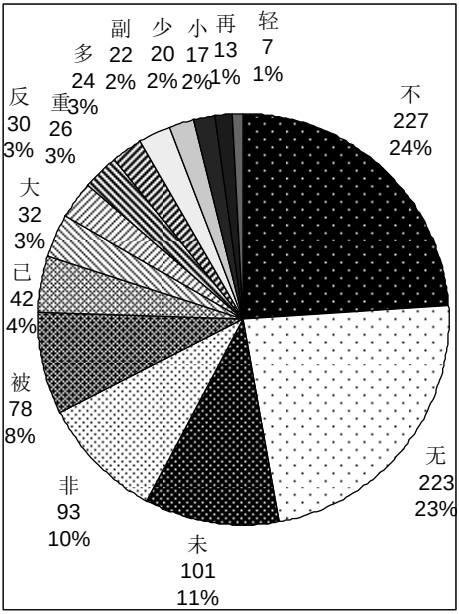

Наприклад, нижченаведені антонімічні пари серед двоскладових термінів – це заперечення, як правило, виражене додаванням префікса 不 до однієї з морфем двоскладового терміна з позитивною якістю: 不法 незаконний – 合法законний; 不公 несправедливий – 公平справедливий; 不和 суперечка – 和解примирення; 不利 несприятливий – 有利вигідний; 不平 несправедливий – 公平справедливий; 不许 забороняти – 允许дозволяти; 不知 непоінформованість – 知识поінформованість; 不准 забороняти – 准许дозволяти.

Існує також чимало термінів, утворених за допомогою інших префіксів: 非常 надзвичайний – 正常 звичайний; 非法 незаконний – 合法 законний; 非行 невиконання – 实行/执行 виконання; 未付неоплачений – 已付оплачений; 未婚неодружений –

已婚одружений; 无辜невинний – 有罪винний; 无关нерелевантний – 有关релевантний; 无理необґрунтований – 有理обґрунтований; 无限необмежений – 有限обмежений; 无效недійсний – 有效дійсний; 无形нематеріальний – 有形матеріальний; 无意ненавмисний – 有意навмисний; 无知непоінформованість – 知识поінформованість; 无罪невинний – 有罪винний; 初犯перший злочин – 再犯рецидив; 被告обвинувачуваний – 原告обвинувач; 重罪тяжкий злочин – 轻罪дрібний злочин.

Пропонуємо такі схеми утворення двоскладових термінів-антонімів зі спільною основою, де A, B, C і D – склади двоскладового терміна:

1. 不/非/被 +A/B ↔ AB;
2. 未A ↔ 已A;
3. 无A ↔ 有A;
4. 初A ↔ 再A;
5. 重A ↔ 轻A;
6. AB ↔ CD.

Відповідно для багатоскладових термінів-антонімів з однаковою основою: 不告知нерозголошення – 告知оголошення; 不合法неправомірний – 合法правомірний; 不公正несправедливість – 公正справедливість; 非婚生незаконнонароджений – 婚生народжений у шлюбі; 非正式неофіційний – (半官方напівофіційний) – 正式офіційний, – можемо запропонувати наступну схему утворення: 不/非 +AB ↔ AB.

У "Кримінально-процесуальному кодексі КНР" (КПКК) [中华人民共和国刑事诉讼法 2009] знаходимо такі приклади вживання антонімів:

（一）案件事实清楚，证据确实、充分，依据法律认定被告人有罪的，应当作出有罪判决；（二）依据法律认定被告人无罪的，应当作出无罪判决；1) якщо фактичні обставини справи зрозумілі, докази достовірні та повні і обвинувачуваний відповідно до закону визнається винним, то має бути винесений обвинувальний вирок; 2) якщо відповідно до закону обвинувачуваний визнається невинним, то має бути винесений виправдувальний вирок; (Стаття 162 КПКК)

Виявлені антонімічні пари: 有罪的 винний – 无罪的 невинний, 有罪 обвинувальний – 无罪 виправдувальний.

人民检察院侦查终结的案件，应当作出提起公诉、不起诉或者撤销案件的决定。У справах, щодо яких народною прокуратурою попереднє слідство завершене, повинна бути винесена постанова про пред'явлення обвинувачення, про відмову від пред'явлення обвинувачення або про припинення провадження по справі. (Стаття 135 КПКК)

Тут антонімічними парами можна вважати словосполучення: 提起公诉 пред'явлення обвинувачення – 不起诉 відмова від пред'явлення обвинувачення.

报案、控告、举报可以用书面或者口头提出。 Заяви, скарги, повідомлення можна представляти в письмовій або в усній формі. (Стаття 85 КПКК)

Різнокореневі антоніми: письмовий 书面 – усний口头.

... 保护公民的人身权利、财产权利、民主权利和其他权利，...

...захисту особистих, майнових, демократичних та інших прав громадян, ... (Стаття 2 КПКК)

... 侵犯公民人身权利的犯罪以及侵犯公民民主权利的犯罪 ...

... у справах про злочини, що порушують особисті права громадян ... і у справах про інші злочини, що порушують демократичні права громадян ... (Стаття 18 КПКК)

Тут антонімічні словосполучення засновані на різнокореневих дієсловах: 保护公民的人身权利 захищати особисті права громадян – 侵犯公民人身权利порушувати особисті права громадян.

对于被判处管制、剥夺政治权利的罪犯，由公安机关执行。执行期满，应当由执行机关通知本人，并向有关群众公开宣布解除管制或者恢复政治权利。 Органи суспільної безпеки здійснюють виконання вироку відносно злочинців, засуджених до утримання під наглядом, позбавлених політичних прав. Після закінчення строку виконання вироку про це повинно бути повідомлено органами, що виконують вирок, а також відкрито оголошено відповідним колективам про звільнення особи від нагляду або про відновлення його у політичних правах. (Стаття 218 КПКК)

Тут антонімічні словосполучення засновані на різновекторних дієсловах: 剥夺政治权利 позбавляти політичних прав – 恢复政治权利 відновлювати політичні права.

根据中华人民共和国缔结或者参加的国际条约，或者按照互惠原则，我国司法机关和外国司法机关可以相互请求刑事司法协助。Відповідно до міжнародних договорів, що укладені Китайською Народною Республікою або учасницею яких вона є, або відповідно до принципу взаємності, судові органи китайської держави і судові органи іноземної держави можуть просити одне одних про надання допомоги в рамках карного судочинства. (Стаття 17 КПКК)

Тут антонімічні словосполучення засновані на однокореневих антонімічних прикметниках: 我国司法机关 – судові органи китайської держави; 外国司法机关 – судові органи іноземної держави.

У "Цивільному кодексі КНР" знаходимо приклад контрарних антонімів, які на сьогодні не зафіксовані у словниках:

被人民法院宣告为无民事行为能力人或者限制民事行为能力人的，根据他健康恢复的状况，经本人或者利害关系人申请，人民法院可以宣告他为限制民事行为能力人或者完全民事行为能力人。(Стаття 19 ЦКК)

有民事行为能力人在被宣告死亡期间实施的民事法律行为有效。(Стаття 24 ЦКК)

无民事行为能力人 – цивільно-недієздатна особа;

限制民事行为能力人 – особа з обмеженою цивільною дієздатністю;

完全民事行为能力人 – особа з повною цивільною дієздатністю;

有民事行为能力人 – цивільно-дієздатна особа.

У "Цивільно-процесуальному кодексі КНР" [中华人民共和国民事诉讼法 2007] знаходимо приклад антонімічних дієслів у межах одного пункту статті: …（十三）据以作出原判决、裁定的法律文书被撤销或者变更的。… 13) скасування або зміни юридичних документів згідно з раніше ухваленим рішенням чи ухвалі. (Стаття 179 ЦПКК)

作出判决 – ухвалити рішення; 撤销判决 – скасувати рішення; 变更判决 – змінити рішення;

Таким чином, виведено основні схеми утворення двоскладових і багатоскладових термінів-антонімів у юридичній термінології китайської мови; побудували кількісну діаграму лексичних одиниць із префіксами заперечення, завдяки чому доведено, що існує достатньо велика кількість термінів із антонімічними відношеннями – близько 10% від загального обсягу китайсько-російського юридичного словника [Ахметшин 2005].

Також виявлено вживання термінів-антонімів у межах нормативно-правових актів, де, на відміну від творів художньої літератури, терміни-антоніми виконують логічну функцію включення-виключення або уточнення для позначення певної множини об'єктів чи дій. Загалом кількість вживання антонімічних пар у межах одного нормативно-правового акту невелика.

У результаті дослідження було виявлено терміни-антоніми іменники, прикметники, дієслова, а також різні типи термінів-словосполучень, які не завжди зафіксовані у словнику.

Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. – М., 1977; *Лейчик В.М.* Терминоведение: предмет, методы, структура. – М., 2007; *Языкознание*. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Яйцева, 2-е изд. – М., 1998. *Китайско-русский юридический словарь*. Право. Экономика. Финансы. / Под ред. Ахметшина Н..Х., Ли Дэпин, – М., 2005. *Семенас А.Л.* Лексика китайского языка / А.Л. Семенас; Ин-т востоковедения РАН. – Изд. 3-е, стереотипное. – М., 2007. *中华人民*共和国刑事诉讼法，法律出版社，2009; 7. 中华人民共和国民事诉讼法，中国法制出版社，2007.

Колодько Т.М., к. пед. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано роль викладача іноземної мови в сучасному навчальному процесі; розглянуто шляхи та засоби зрощення мовного потенціалу викладача; акцентовано увагу на необхідності врахування сучасних мовних стратегій у викладанні.

Ключові слова: *мовні стратегії, багатомовне середовище, тезаурус викладача, кіберпростір, педагогічний професіоналізм та майстерність.*

В статье проанализирована роль преподавателя иностранного языка в современном процессе обучения; рассмотрены пути и способы единства языкового потенциала преподавателя; акцентировано внимание на необходимости учета современных языковых стратегий в преподавании.

Ключевые слова: *языковая стратегия, многоязыковая среда, тезаурус преподавателя, киберпространство, педагогический профессионализм и мастерство.*

The role of teachers in modern foreign language learning is analyzed in the article; the ways and means of the unity of the language capacity of the teacher is examined; attention on the need to integrate modern language teaching strategies is accented.

Key words: *language strategy, multi-lingual environment, teacher's thesaurus, cyberspace, pedagogical professionalism and skills.*

Процес входження нашої країни до європейського освітнього простору має позитивно позначитися на якості підготовки педагогічних кадрів, підвищенні рівня конкурентоспроможності випускників, гармонізації вищої педагогічної освіти. Професійну підготовку визначають як процес формування фахівця для певної галузі діяльності, оволодіння ним певним родом занять, професією. Відомі різні підходи до визначення сутності професійної підготовки з позицій сучасної психолого-педагогічної науки. Так, психологи трактують її як засіб приросту індивідуального потенціалу особистості, розвитку її резервних можливостей, пізнавальної та творчої активності на основі оволодіння

загальнонауковими та професійно значущими знаннями, вміннями й навичками [Якиманська 1988, 67]. Вчені-педагоги ототожнюють професійну підготовку з професійною освітою, яка є результатом засвоєння знань та вмінь й формування необхідних особистісних професійних якостей [Каїров, Петров 1964, 668].

Ступінь мовленнєвого розвитку є характеристикою освіченості людини і народу в цілому. Якщо люди не вміють спілкуватися між собою, не вміють висловити свої думки, почуття, переживання, виразити в слові своє світосприйняття і світобачення, не вміють зрозуміти зміст висловлювання іншої людини, така країна ніколи не здобуде тривкого авторитету серед цивілізованих держав світу і тому позбавлена майбутнього. Людина виражає себе в мовленні. Мовлення народу в цілому і кожного її громадянина – це не тільки свідчення культури держави, її високого інтелектуального і культурного розвитку, а й ознака життєздатності суспільства, потенціал його майбутнього. Тому мовленнєвому розвитку викладача відводиться особливе місце в сучасному вивченні іноземної мови.

Аналізуючи результати успішної діяльності майстрів педагогічної праці, знаходимо їх прагнення до створення яскраво вираженої автономної мовної території, індивідуального й багатомовного простору в навчанні та позааудиторній роботі, де задіяний весь арсенал мовних стратегій тонкого дотику до особистості студента, про які говорив ще В.Сухомлинський.

Окремим напрямом професійної підготовки викладача іноземної мови є удосконалення його мовної та мовленнєвої стратегій й тактик. А відтак розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, пов'язано, передусім, із індивідуальним мовним тезаурусом й комунікативною компетенцією викладача, його інтелектуальними даними, індивідуальної мовної стратегії, багатомовного інформаційно-освітнього простору, від організації роботи самого викладача, його професіоналізму й майстерності. Розглянемо ці категорії детальніше.

Під *індивідуальним мовним тезаурусом* викладача розуміємо наявність різноманітних ознак мовного інформаційно-освітнього простору конкретної людини. В основі індивідуаль-

ного мовного тезаурусу лежать словесні та жестові мови, що є провідними ознаками мовного інформаційно-освітнього простору. Саме мова – як складна семіотична система, що розвивається, є специфічним та універсальним засобом об'єктивації змісту як індивідуальної свідомості, так і культурної традиції, забезпечуючи можливість її інтерсуб'єктивності процесуального розгортання в просторово-часових формах і осмислення рефлексії. Мова володіє такими інтерпретаційними можливостями, які дозволяють планувати мовну дію. Мова є "інструментом соціальної влади", оскільки висловитися нейтрально неможливо: всяке використання мови припускає ефект впливу. За мовним виразом завжди стоїть комунікативний інтерес, мета, точка зору. Всі вони можуть бути представлені не лише в термінах конкретних мовних актів і пропозицій, а через поняття більш високого рівня, наприклад, глобального наміру (глибинної стратегії) і комунікативної тактики. Як метафорично зазначає філософ сьогодення, "мова – це такий же інструмент, як молоток, і використання мови це справа техніки, таке як забивання цвяхів [Johnstone 1982, 55]. Але навіть для того, щоб забити цвях, потрібно мати уявлення про те, який інструмент для цього треба використовувати. Отже, прагнення досягти максимального результату породжує планування, яке, у свою чергу, визначає стратегію того, хто говорить".

А відтак, підготовка сучасного висококваліфікованого фахівця потребує зосередження уваги на *професійній комунікативній компетенції* і тут не можна не акцентувати увагу на вплив мовних стратегій та потребу їх інтенсифікації. Перш за все, комунікативна діяльність як провідний компонент професійної підготовки студентів припускає оволодіння ними комунікативними діями. Російський вчений О.Бодальов виділив такі комунікативні дії, які максимально відповідають специфіці мовної комунікації, а саме – перцептивні дії (схиляти партнера до спілкування, визначати характер хвилювань на основі характерних ознак та впливати на нього або розуміти його); комунікативні мовні і немовні дії (мовні дії – правильна емоційна, образна, стилістично маркована мова; немовні дії – доречна міміка, жестикуляція,

доцільні рухи тіла); інтерактивні дії (взаємодія індивідів на основі комунікативно-підтримуючого, кооперaційного стилів). Ці характеристики можуть бути доповнені характеристиками якостей викладача та його поведінкою як-от: комунікабельність (потреба у спілкуванні); соціабельність (потреба в соціальних контактах, соціальному схваленні); доброзичливість. Толерантна поведінка викладача включає: емоційну гнучкість, відвертість, відсутність догматизму.

Отже, для реалізації мовної комунікації в професійній сфері необхідно: забезпечити засвоєння різних типів комунікативних мовних стратегій, відповідних їм тактик безконфліктного спілкування (стиль співпраці) і способів мовного оформлення, властивого певній культурі; сформувати механізм професійної компетенції на основі засвоєння норм і правил етикетного іншомовного спілкування.

Водночас усе більшої популярності набуває комунікативний метод засвоєння і володіння іноземною мовою як засобом вираження своїх думок. Оволодіваючи професійним іншомовним мовленням, студенти вчаться використовувати мову, враховуючи проблемні ситуації і прагматичний ефект партнера по спілкуванню. Принцип комунікативності передбачає "збереження в навчально-мовленнєвій практиці основних характеристик і умов природного спілкування: вмотивованість висловлювань, їх спрямування на конкретну особу, ситуативність, варіативність, емоційне забарвлення, автентичність спілкування тощо" [Колодько 2010, 235].

Індивідуальний мовний інтелект – це здатність конкретного викладача використовувати особистий мовний тезаурус/словник для індивідуального розв'язання різноманітних вербальних і невербальних ситуативних завдань (від репродукції до творчого пошуку), а також для нейтралізації деструктивних явищ зовнішнього середовища.

Система мовних тактик несе в собі індивідуальне позитивне значення, заряд за рахунок використання численних мов освітнього простору в мовній і комунікативній поведінці викладача. Серед пріоритетних можна виділити три основні підходи, а саме: 1) мнемотехнічний з виходом на проблемне, знаково-

контекстне навчання, що припускає дотримання принципу поліпрофільності, поліпредметності з урахуванням спеціалізації студентів; 2) соціокультурний, з ціннісним спрямуванням змісту; 3) лінгводидактичний інтерактивний підхід з емоційно-позитивним забарвленням освітнього процесу. Вдосконалення особистої мовної стратегії пов'язано з формуванням різних рівнів інформаційно-комунікаційного простору: від індивідуального мовного тезаурусу та інтелекту, індивідуальної мовної стратегії до самого інформаційно-комунікаційного простору.

Індивідуальна мовна стратегія викладача – це здатність викладача використовувати свій мовний інтелект для конструктивного аналізу комунікативних тактик поведінки, а також для усвідомлення своєї індивідуальності, неповторності та унікальності.

Сучасні мовні стратегії вищої школи передбачають переосмислення того, що стоїть за висловом "володіння іноземною мовою і як його досягти". З огляду на це постає досить складне питання про мовленнєву діяльність, яка має свої закономірності і ґрунтується на вираженні думки. Річ у тім, що вітчизняна методологія вивчення іноземних мов ще досі спирається на тематичний (ситуативно-тематичний) принцип організації навчального матеріалу. Втім, як виявилося, такий метод є малоефективним – він не веде до володіння мовою. Тому фахівці намагаються перейти на мовленнєво-діяльнісний підхід у вивченні мови "навчитися висловлювати думки іншомовними засобами мовленнєвої діяльності" [Бурикін 2002, 124-125].

З огляду на це, вплив мовних стратегій на навчальний процес спрямований на те, щоб нейтралізувати відсутність традиційної класичної освіти і як результат сформувати інтерес до широкої сфери навчання, розширити доступ студентів і викладачів до іншомовної "мовної матриці", сприяти налагодження міжнародних мовних телекомунікаційних зв'язків.

Сучасні мовні стратегії навчання визначаються такими провідними рисами, як-от: універсальністю, варіативністю, цілісністю, послідовністю, орієнтацією на ідеал, морально-вольовими якостями тощо. Універсальність і варіативність є такими складниками стратегічного мовлення, які орієнтують на пошук оптимального

шляху опанування й використання мови задля досягнення поставленої мети. Водночас слід мати на увазі, що ефективність мовної стратегії неможливо передбачити в її абсолютному сенсі. "Оптимальна така мовна стратегія, яка передбачає одночасний рух у кількох паралельних напрямах і, якщо це можливо, прийняття таких рішень, які відіграють важливу роль у кількох стратегічних напрямах. А відтак необхідна гармонізація варіантів їх узгодження на метастратегічному рівні. Мова тоді буде йти про співвідношення стратегій у ціннісному аспекті, коли одна із стратегічних ліній буде визначена як провідна, а інші – як підпорядковані, тобто їх введення залежатиме від того, як втілюватиметься в життя домінуюча стратегія" [Парахонський 2000, 52].

Орієнтація на ідеал як остаточну мету, а також взаємоузгодженість варіантів стратегій визначають таку якість мовних стратегій як цілісність. Будь-яка мовна стратегія має бути концептуально окресленою. Принцип відповідності засобів і мети допомагає певною мірою запобігти небажаним наслідкам різних дій.

Урешті-решт індивідуальний мовний словник викладача сприяє актуалізації вольового потенціалу особистості. Адже моральні сили "пронизують" мовні стратегії як своєрідну стихію. Окрім того, жодна мовна стратегія неможлива поза різними моральними чинниками, насамперед такими, як свобода, обов'язок, відповідальність, справедливість і т.ін.

Індивідуальний інформаційно-освітній та комунікаційний простір розуміється нами як здатність викладача вільно встановлювати зв'язки і відносини з мовними просторами партнерів по спілкуванню відповідно до етичних цінностей, моральних та етикетних норм вербальної й невербальної поведінки, а також уміння спілкуватися в соціокультурному просторі.

Мовний статус викладача іноземної мови передбачає, насамперед, розуміння проблеми формування цілісного полікультурного освітнього простору (кіберпростору), одним із головних аспектів якого є полімовний аспект. Полімовна стратегія передбачає використання іноземної мови як інструменту спілкування в діалозі культур і цивілізацій, як засіб міжособистісної взаємодії за умов багатонаціонального і полікультурного простору.

Під *організацією роботи викладача* розуміємо його плідну, щоденну розумову й професійну техніку, творче взаємозбагачення, самостійне вдосконалення мовних умінь, співпрацю із студентською аудиторією, і як результат – оволодіння студентами різними мовними стратегіями й тактиками. Звідси, *професіоналізм* викладача іноземної мови полягає, насамперед, у доборі методів і розробці технологій реалізації мети і завдань, поставлених державою перед вищою школою: забезпечення ефективності навчально-виховного процесу; озброєння майбутніх спеціалістів фундаментальними знаннями; привчання студентів до самостійного отримання максимальної інформації за короткий час і розвитку творчого мислення; озброєння уміннями наукового дослідження; виховання різнобічної, досвідченої і культурної людини у полікультурному освітньому просторі. Багатомовний інформаційно-освітній простір, середовищем функціонування якого є вищий навчальний заклад, а носієм – студент і викладач, відображає їхню комунікативну поведінку, внутрішню культуру та зовнішню виразність.

Особистість викладача – одна з головних складових багатомовного освітнього простору. Розуміючи під педагогічним професіоналізмом комплекс властивостей особи, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності і включає такі компоненти, як професійні знання і уміння, педагогічні здібності і педагогічна техніка, в рамках позначеної вище концептосфери набуває необхідність розвивати уміння управляти собою, своєю поведінкою (міміка, пантоміміка, управління емоціями, настроєм, зняття зайвої психічної напруги, створення творчого самопочуття, а також соціально-перцептивні здібності – увага, спостережливість, уява, і техніка мови – дихання, постановка голосу, дикція, темп мовлення тощо).

Дидактичні, організаторські, конструктивні й комунікативні уміння; технологічні прийоми, управління педагогічним спілкуванням, організація колективних творчих справ тощо – всі ці аспекти складають численну групу компонентів педагогічного професіоналізму в реалізації мовних стратегій та забезпечують встановлення інтенсивних професійних контактів з аудиторією.

Отже, постійна робота викладача іноземної мови із вдосконалення свого мовного потенціалу, стратегій і тактик – найважливіше джерело підвищення педагогічного професіоналізму й майстерності.

1. *Бурыкин А.А.* Соотношение образовательной и научной парадигм в обучении / А.А. Бурыкин // Наука, образование и современные проблемы диалога культур. – Красноярск, 2002. – С. 124-125. *2. Колодько Т.М.* Комунікативний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Тетяна Колодько // Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної. – Полтава, 2010. – С. 234-237. *3. Парахонський Б.О.* Стратегічне мислення як основа прийняття соціально-політичних рішень / Борис Парахонський // Інформаційне забезпечення. – Острог, 2000. – С. 52. 4. *Педагогическая энциклопедия* / Под ред. И.А. Каирова, Ф.Н. Петрова. – М.: Сов. энциклопедия, 1964. – Т. 3. – 880 с. 5. *Якиманская И.С.* Педагогическая психология и творчество / Ирина Сергеевна Якиманская // Творчество и педагогика. – М., 1988. – Ч. 4. – 120 с. 6. *Johnstone H.W.* Language Grief: Its Nature and Functions at Community Level / Henry W. Johnstone. – Vintage Books, London, 1982. – P. 55.

Колос (Локота) О. П., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ У ДИПЛОМАТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються питання синонімії в термінології турецької дипломатичної лексики, проведено аналіз різних підходів до проблеми термінологічної синонімії, надано характеристику типів синонімів у досліджуваній термінології.

Ключові слова: *синонімія термінів, термінологія турецької дипломатичної лексики, типи синонімів.*

В статье рассматриваются вопросы синонимии терминологии турецкой дипломатической лексики, проведен анализ различных подходов к проблеме терминологической синонимии, приведена характеристика типов синонимов в исследуемой терминологии.

Ключевые слова: *синонимия терминов, терминология турецкой дипломатической лексики, типы синонимов.*

The article is devoted to the questions of synonymy in terminology of Turkish diplomatic lexicon, the analysis of different approaches to the

problem of terminological synonymy, description of types of synonyms of the diplomatic terminology.

Key words: *synonymy of terms, a terminology of Turkish diplomatic lexicon, types of synonyms.*

У наш час проблема синонімії термінів є однією з основних проблем термінознавства. Синонімія – один із найважливіших типів семантичних зв'язків, який пов'язує лексичні одиниці в лексичній системі мови, що й зумовлює *актуальність* обраної теми.

Мета дослідження даної роботи полягає в комплексному вивченні й виявленні особливостей явища синонімії у дипломатичній термінології турецької мови, описі й аналізі отриманих даних.

Об'єктом дослідження стало явище синонімії дипломатичних термінів сучасної турецької мови.

Предметом дослідження слугувала вибірка дипломатичних термінів турецької мови. Вибірка складена шляхом постійного перегляду спеціальної літератури і лексикографічних джерел з дипломатії, дипломатичних документів турецькою мовою, перекладних і дипломатичних словників.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проводиться комплексний аналіз особливостей синонімії на матеріалі дипломатичної термінології сучасної турецької мови.

Явище синонімії є одним з найважливіших понять мовознавства і виражає тотожність значень мовних виразів. Проблема синонімії актуальна для різних областей лінгвістики, але проблеми синонімії в загальновживаній та спеціальній лексиках різняться [Чернишева 2009, 46]. У лексиці загальнолітературної мови синонімія є одним з найбільш виразних стилістичних засобів. У спеціальній лексиці мова призначена для точної передачі інформації, тобто в термінології синоніми не виконують стилістичну функцію.

Синонімія термінів (від грец. synonymia – однойменність) являє собою тип семантичних зв'язків, що базується на здатності різних термінологічних одиниць позначати одне спеціальне поняття, висловлювати різні додаткові його ознаки [Тютюнник 2011, 152]. Синонімія термінів передбачає використання декількох спеціальних лексичних одиниць для іменування одного поняття і є однією з основних і найбільш важливих проблем

термінознавства [Гриньов 1993, 106]. В. Татаринов писав, що "визначення синонімів на металінгвістичному рівні як одиниць, які корелюють у смисловому відношенні, але розрізняються периферійною семантикою, дуже доречно відображає сутність термінологічної синонімії" [Татаринов 2006, 173]. У результаті використання синонімічних термінів з'являється можливість виявити різні сторони або аспекти предмета, що є важливим для розвитку наукової думки і опису наукового процесу [Тютюнник 2011, 152].

У термінознавстві немає єдиної думки з приводу явища синонімії. Довгий час у багатьох дослідженнях з термінознавства заперечувалась наявність синонімії у спеціальній лексиці, синонімія термінів розглядалась як небажане явище (О.Ахманова, Е.Толікіна, Д.Лотте). Інші вчені підтримували думку про існування синонімії терміна в спеціальній лексиці (А. Реформатський, В.Даниленко, В.Михайлова). Дослідженням цієї проблеми займались також такі турецькі фахівці як Д. Аксан, Б. Чотуксьокен, А. Косаман, М. Алтун.

У наш час змінилось ставлення вчених до проблеми синонімії в термінології, наявність синонімічних відносин у термінології вважається вже закономірним явищем (С.Гриньов, В.Лейчик, Ю.Сложенікіна, А.Суперанская, С.Шелов, F. Riggs, S. Ulmann). В.Даниленко вважала, що терміну "властиві ті ж лінгвістичні явища, що й будь-якому іншого слову загальнолітературної мови, отже, і явище синонімії" [Даниленко 1977, 122], а В.Татаринов писав, що "чим вищий рівень розвитку науки, тим синонімічніше мислення фахівця" [Татаринов 2006, 106]. Більш того, сучасні термінологічні дослідження свідчать про те, що "синонімія – ознака науки, яка не зароджується, а розвивається", чим вищий рівень розвитку наукової думки, тим різноманітніше вона виражається в мовних формах [Татаринов 2006, 175].

Різноманітність підходів до вивчення синонімії зумовлює використання різних термінів для позначення цього явища: "синонімія", "дублетність", "еквівалентність", "варіантність", при цьому спостерігається також неоднозначність трактування термінів "синонім", "варіант", "дублет" і "варіант терміна".

На думку Д. Аксана, синоніми, незважаючи на те, що вважаються словами подібними за значенням, майже ніколи повністю не збігаються за значенням. У кожній мові серед слів-синонімів в тій чи іншій мірі спостерігається відмінність у значенні, тому справедливіше буде називати такі слова не синонімами, а словами, близькими за значенням (*yakın anlamlı kelimeler)* [Aksan 1969, 45-55].

Л. Чернишева визначала дублети як терміни, що позначають одне й те ж поняття, і еквівалентні за значенням [Чернишева 2009, 46]. О.Ахманова відзначала, що в термінології під дублетами зазвичай розуміють слова, які об'єднуються особливою термінологічною співвіднесеністю з одним й тим же поняттям і науковим об'єктом. При цьому співвідносяться вони тільки внаслідок неможливості знайти істотну відмінність у позначуваних ними об'єктах [Ахманова 2010, 13-14].

При проведенні систематизації синонімічних відносин С.Гриньов розподіляє рівнозначні терміни на терміни-синоніми і еквіваленти, при цьому абсолютні синоніми він поділяє на варіанти, отримані варіацією форми терміна, і дублети – абсолютні синоніми з різною формою [Гриньов 1993, 109]. У сучасній лінгвістиці існування явища абсолютної синонімії ставиться під сумнів, так як повна тотожність слів за змістом є достатньо рідкісним явищем у мові.

В. Лейчик писав, що варіантність терміна – це специфічна реалізація загальної теорії варіантності, яка проявляється як у мові в цілому, так і в окремих її різновидах. При цьому в термінології має місце змістовна, формальна, функціональна та стилістична варіантність [Лейчик 2007, 73-74].

Ю.Сложенікіна вважала, що варіантність є фундаментальною і загальною властивістю мови, а синонімія являє собою одну з можливих форм її реалізації [Сложенікіна 2006].

В.Даниленко під синонімом розуміє "синонімічний варіант терміна" або "варіант терміна" і розглядає такі одиниці як варіативні найменування одного і того ж поняття в конкретній терміносистемі [Даниленко 1977, 174].

В.Татаринов виділяє в термінологічних системах власне синоніми і варіанти термінів. Синоніми-терміни "називають зав-

жди одне поняття, але мають часткові розбіжності у виділенні окремих сторін поняття (предмета, явища), що є необхідним у науковому процесі" [Татаринов 1996, 190]. На відміну від синонімів варіанти термінів не підкреслюють властивості денотата, а вказують на ступінь прояву тієї чи іншої властивості. Значення варіантів термінів завжди тотожні і не мають понятійно-семантичних зсувів, тобто не характеризуються певними смисловими диференціаціями [Татаринов 1996, 191-192].

У термінознавстві неодноразово робилися спроби вирішити проблему синонімії в спеціалізованій лексиці, наприклад, за допомогою прийому диференціації термінів-синонімів, як способу розмежування понять [Івіна 2003, 79-80; Лейчик 2007, 114]. Поява термінів-синонімів відбувається внаслідок інтенсивного розвитку певної галузі наукового знання або при реорганізації його структури на наступних етапах розвитку.

У цій роботі ми наслідуємо принципи В.Татаринова щодо синонімії і в турецькій дипломатичній термінології виділяємо власне синоніми і варіанти термінів. Аналіз фактичного матеріалу показав, що в дипломатичній термінології сучасної турецької мови переважають варіанти термінів, кількість власне синонімів відносно невелика.

Різноманітність підходів до вивчення синонімії зумовлює існування розгорнутої типології синонімів.

При класифікації варіантів дипломатичних термінів турецької мови можна виділити семасіологічні і ономасіологічні варіанти.

I. *Семасіологічні (або формально-структурні*) варіанти термінів у термінологічній синонімії розглядаються з погляду їхньої семантичної спільності, тобто в напрямку від мовної форми терміна до термінологічного значення, що виражається цією формою. Семасіологічні або формально-структурні варіанти в досліджуваній термінології представлені графічними і фонетико-графічними варіантами.

1) *Графічні* варіанти дипломатичних термінів турецької мови мають різну форму, тобто відрізняються тільки написанням, наприклад: *anavatan* / *ana vatan* – батьківщина; *ara bulucu* / *arabulucu* – посередник; *alışveriş* / *alış veriş* – (ділові) відносини,

купля-продаж; *gayri safı milli hasıla* / *Gayrisafı Milli Hasıla* – валовий національний продукт.

2) *Фонетико-графічні* варіанти дипломатичних термінів турецької мови відрізняються лише вимовою і варіантним написанням однакових лексем, наприклад: *promosyon* / *promosiyon* – просування, протекція; *provokasyon* / *provokasiyon* – провокація; *ajitasyon* / *ajitasiyon* – агітація.

На підставі аналізу фактичного матеріалу можна зробити висновок, що переважна більшість семасіологічних (формально-структурних) варіантів дипломатичних термінів турецької мови представлена лексичними одиницями, що запозичені з різних мов.

II. *Ономасіологічні* варіанти термінів вивчаються з точки зору номінативної спільності і здатності позначати один і той же предметний зміст різними мовними засобами, тобто в напрямку від змісту терміна до мовної форми. Ономасіологічні варіанти дипломатичних термінів турецької мови представлені морфолого-синтаксичними і компонентними варіантами.

1. *Морфолого-синтаксичні* варіанти – варіанти, один з яких представляє собою термін-словосполуку або багатокомпонентний термін, а інший – його короткий варіант, що отриманий шляхом синтаксичних і морфологічних перетворень. У турецькій мові морфолого-синтаксичні варіанти дипломатичних термінів представлені такими різновидами:

а) Еліптичні варіанти утворюються за допомогою пропуску одного з компонентів терміна-словосполуки без зміни значення виразу: *alarm durumu* / *alarm* – аварійна ситуація; *beklenmeden yapılan taaruz* / *beklenmeden taaruz* – несподівана агресія.

б) Абревіатурні варіанти утворюються шляхом складання частин або перших літер слів багатокомпонентного терміна:

– *Avrupa Güvnlik ve İşbirlik Konferansı* / *AGİK* – нарада з безпеки та співробітництва в Європі;

– *Afrika-Karaib-Pasifik ülkeleri grubu* / *AKP ülkeleri grubu* – група африканських, карибських та тихоокеанських країн;

– *Batı Avrupa Birlği* / *BAB* – Західноєвропейський союз;

– *devlet iç borçlanma senetleri* / *DİBS* – державні боргові зобов'язання.

2. *Компонентні* варіанти представлені варіантами термінів-словосполук або складних термінів, у яких деякі компоненти є синонімами:

– *politik yükümlülükler* / *politik zorlamalar* – політичні зобов'язання;

– *prosedüre ilişkin kararlar* / *işleme ilişkin kararlar* – процедурні рішення (резолюції);

– *ali menfaatler ilkesi* / *yüce menfaatler ilkesi* – принцип життєво важливих інтересів;

– *aynı düşüncedeki ülkeler* / *aynı fikirdeki ülkeler* – країни-однодумці;

– *bağımsız irade* / *bağımsız istem* – прагнення незалежності.

Ономасіологічні варіанти дипломатичних термінів у турецькій мові найбільш широко представлені компонентними варіантами, що пояснюється тим, що в досліджуваній термінології еліпсис та абревіація не отримали широкого розповсюдження.

У дипломатичній термінології турецької мови особливу групу становлять синоніми. За ступенем синонімічності терміни-синоніми поділяються на абсолютні (повні) синоніми та часткові (відносні) синоніми.

Абсолютні або повні синоніми – це слова, які повністю збігаються за значенням і вживанням, не мають семантичних і стилістичних відмінностей. Більшість лінгвістів вважають, що в термінології наявність абсолютних синонімів спостерігається вкрай рідко. Наявність цього виду лексичних одиниць у термінології – це перехідне, тимчасове явище. З часом абсолютні синоніми диференціюються, розходяться за семантикою або вживанням [Шанський 2007, 56]. Аналогічної думки дотримується Г.Солганик, який зазначав, що повні синоніми починають різнитися за змістом, тобто стають семантичними синонімами, або змінюється їх стилістичне забарвлення і сфера вживання [Солганик 2006]. У досліджуваній вибірці дипломатичних термінів до абсолютних синонімів можна віднести наступні терміни: *muahede* / *anlaşma* – угода; *mukadime* / *önsöz* – преамбула; *ayrılıkçı* / *separatist* – сепаратист.

Проте аналіз фактичного матеріалу дозволив зробити висновок, що кількість абсолютних синонімів у дипломатичній термінології турецької мови невелика. В аналізованій термінології переважають часткові або відносні синоніми, до яких відносяться терміни з нетотожним, але подібним значенням, що дозволяє в певних умовах використовувати їх як рівнозначні. Семантична подібність даного виду синонімів не поширюється на всі їх значення [Ахманова 2009, 407]. Відносні синоніми частково збігаються за значенням і вживанням. У дипломатичній термінології сучасної турецької мови часткові синоніми, найчастіше, представлені багатозначними термінами (або багатозначним і однозначним термінами), які збігаються лише в деяких своїх значеннях, наприклад:

ortaklık	*şirket*
1. участь, співучасть (у чомусь);	1.
2. компанія, товариство; асоціація, союз; товариство	2. компанія, товариство, фірма;

На підставі аналізу дипломатичної термінології сучасної турецької мови можна зробити висновок, що в досліджуваній термінології спостерігається перевага варіантів термінів у порівнянні з власне синонімами. Основними видами варіантів дипломатичних термінів є семасіологічні або формально-структурні (графічні та фонетико-графічні) і ономасіологічні (морфолого-синтаксичні варіанти, тобто еліптичні і абревіатурні, і компонентні). Власне синоніми в дипломатичній термінології турецької мови представлені головним чином частковими синонімами.

Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – Изд. 5-е, стереотип. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 576 с. *Гринев С.В.* Введение в терминоведение / С.В. Гринев. – М.: Московский Лицей, 1993. – 309 с. *Даниленко В.П.* Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с. *Лейчик В.М.* Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – Изд. 3-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с. *Сложеникина Ю. В.* Термин: семантическое, формальное, функциональное варьирование: моногра-

фия / Ю.В. Сложеникина. – М.: Изд. СГПУ, 2005. – 288 с. *Солганик Г.Я.* Синтаксическая стилистика / Г.Я. Солганик. – М.: URSS, 2006. – 227 с. *Татаринов В.А.* Теория терминоведения: В 3 т. / В.А. Татаринов. – Т. 1. Теория термина: история и современное состояние. – М.: Московский лицей, 1996. – 311 с. *Тютюнник В.Ю.* Некоторые особенности синонимических отношений в русской терминологии градостроительной акустики / В.Ю. Тютюнник // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. – Днепропетровск: Изд. Дніпропетровського ун-ту, 2011. – Вип. 17. – Т. 2 – С. 150-156. *Чернышева Л.А.* О национально-когнитивной синонимии терминов / *Л.А.* Чернышева // Вестник МГОУ. Сер.: Лингвистика. – Вып. 1. – М.: Изд-во МГОУ, 2009. – С. 46-52. *Шанский Н.М.* Лексикология современного русского языка / Н.М. Шанский [Изд. 3-е, перераб.]. – М.: ЛКИ, 2007. – 307 с. *Ahmet Emin Dağ* Uluslararası İlişkiler ve Diploması Sözlüğü / Ahmet Emin Dağ. – İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009. – 840 s. *D. Aksan*. Türkçe araºtırmalarında yeni yollar: T.A.A.Y. – Belleten, 1969. – S. 45-55.

Комарницька Т. К., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: ПРОБЛЕМА ОБСЯГУ Й УПОРЯДКУВАННЯ

У статті звернено увагу на невпорядкованість японської лінгвістичної термінології на позначення фразеологічних одиниць; розглянуто проблемні моменти у визначенні статусу тих чи інших стійких утворень у межах японської фразеології; запропоновано своє бачення обсягу фразеологічного фонду японської мови.

Ключові слова: *японська мова, фразеологія, паремія, ідіома, крилатий вислів, афоризм.*

В статье обращается внимание на неупорядоченность японской лингвистической терминологии для обозначения фразеологических единиц; рассматриваются проблемные моменты определения статуса тех или иных устойчивых образований в японской фразеологии; предлагается собственный взгляд на объем фразеологического фонда японского языка.

Ключевые слова: *японский язык, фразеология, паремия, идиома, крылатые слова, афоризм.*

In the article attention is paid to the lack of regulation of Japanese linguistic terminology for the designation of phraseological units; problems concerning the determination of the status of some settled expressions in Japanese are examined; a personal approach to the determination of the volume of phraseology in Japanese is offered.

Key words: *Japanese, phraseology, paremy, idiom, winged words, aphorism.*

Фразеологія є особливою підсистемою у мові, оскільки чи не найяскравіше відображає етнокультурну специфіку народу, а тому вивчення фразеологічного складу тієї чи іншої мови дозволяє глибше пізнати і національний менталітет носіїв цієї мови. Тож цілком зрозумілою є увага лінгвістів до фразеологічного фонду різних мов світу і до теорії фразеології загалом. Так, означені питання ставали об'єктом досліджень О. Селіванової, Я. Барана, В. Папіш, А. Куртсеїтова та інших мовознавців. На матеріалі японської мови деякі проблеми фразеології висвітлено у працях В. Пирогова та С. Бикової, однак питання з'ясування обсягу фразеологічного фонду в японській мові, а також термінологічної номінації окремих класів фразеологізмів досі лишаються нез'ясованими. Це, вважаємо, зумовлює актуальність нашого стислого дослідження.

Метою роботи є з'ясування проблемних моментів в описі фразеологічного фонду японської мови та надання пропозицій щодо їх усунення. Відповідно до поставленої мети вважаємо за необхідне вирішити такі завдання: 1) охарактеризувати суперечливі питання належності або неналежності до фразеології деяких сталих одиниць; 2) виявити проблемні моменти у розмежуванні тих чи інших класів фразеологічних одиниць; 3) описати проблеми термінологічного характеру, які виникають при номінації різних класів фразеологічних одиниць у японській мові; 4) запропонувати наше бачення усунення означених проблем.

Об'єктом дослідження виступають фразеологічні одиниці японської мови, які містяться у джерельній базі – відповідних спеціалізованих словниках [КОДЖІ-КОТОВАДЗА ДЖІТЕН; РЕЙКАЙ КАНЙО:КУ ДЖІТЕН], а предметом – обсяг фразеоло-

гії і термінологічна номінація деяких класів фразеологічних одиниць у японській мові.

Методами дослідження послугували: лінгвістичний описовий, дефініційний, прийоми класифікації та систематизації мовного матеріалу.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому вперше проаналізовано проблеми термінологічної номінації фразеологічних одиниць японської мови, виявлено суперечності в лексикографічному описі фразеологізмів японської мови шляхом аналізу відповідної джерельної бази і запропоновано власний погляд на визначення обсягу японської фразеології.

Відомо, що з'ясування обсягу фразеології у тій чи іншій мові досі лишається проблемним питанням. Так, лінгвісти не мають консенсусу щодо зарахування до складу фразеологізмів приказок та прислів'їв, професійних висловів, висловів термінологічного характеру тощо [Молотков 2002; Папіш 2004]. Відповідно, можемо говорити про принаймні два підходи до розуміння обсягу фразеології. Так, за найширшого трактування фразеологічного складу мови до фразеологізмів відносять: ідіоми, порівняння, прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, каламбури, професійні вислови, народнопоетичні включення, вислови термінологічного характеру [Сучасна українська мова 2001. 78-79]; розуміння ж фразеології у вузькому значенні передбачає зарахування до її складу лише фразеологізмів-ідіом та фразеологічних сполучень, насамперед зі зв'язаними значеннями слів [Языкознание 1998, 560]. Питання встановлення обсягу фразеології в японській мові також стоїть доволі гостро, однак ще актуальнішою нам видається проблема термінологічної невизначеності, пов'язаної з номінацією певних розрядів фразеологічних одиниць у японській мові, тож насамперед розглянемо її.

При вивченні фразеології японської мови в око впадає надзвичайне різноманіття термінів на позначення тих чи інших фразеологічних одиниць: терміни СЕЙКУ та СЕЙҐО на позначення фразеологізму; КАНЙО:ҐО, КАНЙО:КУ, КАНЙО:ҐОКУ, ІДІОМУ та ДЖЮКУҐО на позначення ідіоми. Одначе термін КАНЙО:ҐО може вживатися й на позначення етикетного кліше та професійного вислову, що, безперечно, вносить певну плутанину в термі-

нологію. Термінові "крилаті слова" в українській мові також відповідає ціла низка японських: МЕЙҐЕН, МЕЙКУ і КАКУҐЕН, при цьому останній уживається також на позначення афоризму (поряд із КІНҐЕН, АФОРІДЗУМУ, ШІНҐЕН та КЕЙКУ). Але терміни КАКУҐЕН та ШІНҐЕН можуть до всього ще й використовуватися на позначення прислів'я (поряд із більш загальновживаним КОТОВАДЗА). Таке розмаїття термінів, на жаль, може призвести до плутанини та змішування понять, як, приміром, у ситуації з поняттями "крилатий вислів" та "афоризм"; нечіткою є й межа між професійним і термінологічним висловом, обидва з яких можуть іменуватися СЕММОНҐО або СЕММОНЙО:ҐО.

Стисло окресливши наявні термінологічні проблеми, зупинимося (тепер уже детальніше) на проблемі обсягу фразеології в японській мові, втім, як ми вже згадували вище, вона актуальна і для інших мов. Так, зокрема, проблемним є встановлення статусу прислів'їв і приказок, оскільки останнім притаманні як властивості, характерні для стійких сполучень, так і специфічні риси, яких не мають фразеологічні одиниці у вузькому значенні цього слова (паремії, зокрема, не мають семантичної цілісності, відповідно не співвідносяться зі словом або членом речення [Бабкин 2002, 341]). У японській фразеологічній лексикографії, приміром, паремійний фонд традиційно розглядають окремо, не включаючи його до словників власне фразеологізмів [КОДЖІКОТОВАДЗА ДЖІТЕН; РЕЙКАЙ КАНЙО:КУ ДЖІТЕН]. Схожий підхід має і дослідниця японської фразеології С. А. Бикова, яка розмежовує поняття КАНЙО:КУ і КОТОВАДЗА, оскільки перші побудовані у формі словосполучень, а другі – речень, і пропонує до розряду фразеологізмів зараховувати лише ті прислів'я, які мають форму словосполучень [Быкова 2000, 5]. Розглядаючи прислів'я та приказки, звертаємо також увагу на те, немає чітких меж у їхньому розмежуванні. Так, одні мовознавці під приказкою розуміють образний стійкий вислів, який, на відміну від прислів'я, не має характеру повчання [Бабкин 2002, 343]. Інші ж лінгвісти різницю між цими двома поняттями вбачають у тому, що класичне прислів'я за своїм змістом двопланове: має прямий та образний план змісту [Молотков 2002, 358]; приказка ж за своїм змістом завжди однопланова: вона передає

лише прямий смисл змісту висловлювання [Молотков 2002, 359]. Пам'ятаємо і критерій, яким послуговувався ще О. Потебня, визначаючи приказку як елемент прислів'я, його залишок, частину [Бабкин 2002, 342], інакше кажучи, прислів'я структурно організоване як речення [Молотков 2002, 358], а приказка ж, будучи образним стійким сполученням слів, функціонально наближується до слова, синтаксично виступає у ролі того чи іншого члена речення і зазвичай походить від прислів'я, являючи собою його частину [Бабкин 2002, 343]. Нерідко для розмежування прислів'їв та приказок послуговуються поєднанням кількох критеріїв (так, зокрема, різницю між термінами "прислів'я" та "приказка" у російській мові трактують японські лінгвісти): приказка, на відміну від прислів'я, не оформлена у вигляді закінченого речення і не містить у собі настанову повчального характеру [Русско-японский словарь 1988, 1528]. Зрештою, брак чітких критеріїв розмежування прислів'їв та приказок призводить до помилкового вживання цих термінів. Ще складніше трактування означених одиниць спостерігаємо у відповідних японських спеціалізованих словниках. Так, у словнику давніх прислів'їв КОДЖІ-КОТОВАДЗА серед іншого містяться одиниці КАМПЕКІ *довершеність*; КАНРЕКІ *шістдесят років*; КІДЖЮ *сімдесят сім років*; КІШЬО:-ТЕНКЕЦУ *логічна побудова (твору)*; КІСОКУ-О НОБАСУ *демонструвати свої непересічні здібності*; КІЦУНЕ-НІ ЦУМАМАРЕРУ *заплутатися, розгубитися*; МЕ ТО ХАНА-НО АЙДА *під носом (близько)* тощо [КОДЖІ-КОТОВАДЗА ДЖІТЕН]. Цілком очевидно, що такого роду одиниці зарахувати до розряду прислів'їв складно, оскільки жодна з них не містить у собі настанови повчального характеру, та й оформлені вони не у вигляді речень. Отже, в японському мовознавстві проблема розмежування тих чи інших груп фразеологізмів стоїть ще гостріше, ніж у мовознавстві європейському, де принаймні розроблені певні критерії (вказані вище), хай вони і неоднозначні. Ця проблема підтверджується, зокрема, ще й тим, що деякі фразеологічні одиниці потрапили і до словника прислів'їв (КОДЖІ-КОТОВАДЗА-ДЖІТЕН), і до словника ідіом (РЕЙКАЙ-КАНЙО:КУ-ДЖІТЕН): КІКІ-ІППАЦУ *на волосинку від халепи*; КІДЖЬО:-НО КУ:РОН *теорія, відірвана від життя*;

КЮ:СО НЕКО-О КАМУ *загнана миша і кота покусає (кого загнали у глухий кут, той боротиметься відчайдушно до кінця)*; МУШІ-ҐА ЦУКУ *завести собі коханця*; ТЕКІ ВА ХОННО:ДЖІ-НІ АРІ *мати на меті геть не те, що здається* [КОДЖІ-КОТОВАДЗА ДЖІТЕН; РЕЙКАЙ КАНЙО:КУ ДЖІТЕН]. Очевидно, що ці одиниці можна зарахувати лише до одного класу фразеологізмів: прислів'їв (КЮ:СО НЕКО-О КАМУ, що має повчальний характер), або ідіом (решта фразеологічних одиниць).

Проблемним моментом, пов'язаним зі з'ясуванням обсягу фразеології, є, як відомо, питання професійних і термінологічних висловів, а також крилатих слів та афоризмів. Деякі мовознавці, наприклад, наполягають на тому, що крилаті слова та складені терміни можуть бути лише прототипами фразеологізмів [Молотков 2002, 359]. Основна проблема при зарахуванні висловів термінологічного та професійного характеру полягає у тому, що вони, уподібнюючись до фразеологізмів за структурою, характером утворення та семантикою, є, на відміну від інших фразеологічних одиниць, нейтральними усталеними сполуками, через що немало мовознавців не вважають їх одиницями фразеологічної системи [Папіш 2004]. Проблемним лишається й розмежування понять "афоризм" і "крилатий вислів". Так, одним із визначень крилатих слів є: "стійкі, афористичні, зазвичай образні вислови, що ввійшли у мовленнєве вживання з певного фольклорного, літературного, публіцистичного чи наукового джерела, а також вислови видатних історичних діячів, які набули широкого поширення" [Языкознание 1998, 246]. Отже, крилаті слова – це афористичні вислови. Нерідко термін "афоризм" уживається на позначення саме "крилатого вислову" [Українська афористика], однак деякі лінгвісти зараховують до складу афоризмів не лише крилаті вислови, а й прислів'я, приказки та інші фразеологізми, які набувають афористичності у мовленні [Сучасна українська мова 2001, 79]. Всі ці проблеми актуальні і для японської фразеології, ускладнюючись ще й невпорядкованістю відповідної термінології, про що вже йшлося вище.

Окремою проблемою встановлення обсягу фразеології в японській мові є визначення статусу стійких словосполучень з ономатопеями. Наприклад, С. А. Бикова серед іншого пропонує

відносити до фразеологізмів й ономатопоетичну лексику, особливо у її сполученні з дієсловами: ҐАБУ-ҐАБУ *пити великими ковтками*; ҐАРА-ҐАРА-НІ НАРУ *спорожніти*; ДЖЯРА-ДЖЯРА НАРАСУ *дзвеніти*; КАСА-КАСА НАКУ *шурхотіти* тощо [Быкова 2000], проте такий погляд також викликає питання.

Окресливши наявні проблемні моменти, ми все ж пропонуємо розглядати фразеологію японської мови у широкому значенні, зараховуючи до її складу і паремії, і вислови термінологічного характеру, і крилаті вислови. Однак до фразеології ми відносимо не всі професійні й термінологічні вислови, а лише ті, які набули образного значення і вживаються поза межами відповідного професійного кола, у повсякденному спілкуванні, в художній літературі. Щодо розмежування прислів'їв і приказок у японській мові, то тут дійсно важко обрати якийсь один критерій, хоча прийнятним видається критерій плану змісту (принаймні визначити буквальний та / або образний план змісту на практиці легше, ніж, приміром, з'ясувати, чи формулює вислів певну закономірність і повчання). Критерій граматичної організації у вигляді закінченого речення або ж лише його частини також є практичним. Проблема ж співвідношення понять "крилатий вислів" та "афоризм" призводить до плутанини цих термінів. На практиці доволі складно визначити, чи став певний вислів афористичним; з'ясування цього, певне, полягає у частотності його вживання. Щодо ономатопоетичної лексики, то ми не вважаємо за доцільне включати її до складу фразеології, оскільки такий підхід для сучасного мовознавства нехарактерний. Надалі актуальним, на нашу думку, є пошук шляхів упорядкування японської лінгвістичної термінології у царині фразеології.

1. *Бабкин А. М.* Лексикографическая разработка русской фразеологии / А. М. Бабкин // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания / [сост. Л. А. Ивашко, И. С. Лутовинова, Д. М. Поцепня и др.; отв. ред. Д. М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2002. – С. 336-346. 2. *Быкова С. А.* Японско-русский фразеологический словарь / С. А. Быкова. – М.: ИД "Муравей-Гайд", 2000. – 272 с. 3. *Молотков А. И.* Фразеологизмы русского языка

и принципы их лексикографического описания / А. И. Молотков // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания / [сост. Л. А. Ивашко, И. С. Лутовинова, Д. М. Поцепня и др.; отв. ред. Д. М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2002. – С. 346-364. 4. *Папіш В. А.* Семантико-функціональна природа фразеологізмів у художній прозі закарпатоукраїнських письменників (40-90 рр. ХХ ст.): Автореф. дисс. … к. филол. н. / В. А. Папіш. – Ужгород, 2004. – 21 с. 5. *Русско-японский словарь* / [под ред. М. Того, С. Сомэя, Т. Исоя и др.]. – Токио: Кэнкюся, 1988. – 2764 с. 6. *Словник давніх прислів'їв японської мови* КОДЖІ-КОТОВАДЗА ДЖІТЕН. – Gakken, 1988: [електронний ресурс] – режим доступу: Sharp denshi-jisho Papyrus (Copyright © Gakken, 1998). 7. *Словник ідіом японської мови з прикладами* РЕЙКАЙ КАНЙО: КУ ДЖІТЕН. – Sotakushashuppan, 1992: [електронний ресурс] – режим доступу: Sharp denshi-jisho Papyrus (Copyright © Sotakushashuppan, 1992). 8. *Сучасна українська мова:* Підруч. для студ. вищих навч. закл. / [Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю.] – К.: Либідь, 2001. – 400 с. 9. *Українська афористика* / [упоряд.: Коваль Р., Шевчук В., Михальченко М.] – К.: Просвіта, 2001. – 320 с. 10. *Языкознание*. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М.: Больш. рос. энциклопедия, 1998. – 685 с.

Комарова Т.І., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВІДТВОРЕННЯ ПРОСТОРІЧЧЯ В ІСПАНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ПОВІСТІ В.З.НЕСТАЙКА "ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ"

У статті розглянуто нейтралізацію як спосіб перекладу просторіччя на іспанську мову та її наслідки для перекладу. Порушується проблема відтворення конотації та зниженої експресії дисфемізмів, пропонуються шляхи розв'язання деяких проблем перекладу просторіччя за допомогою лексикографічних джерел.

Ключові слова: *знижена експресія, просторіччя, нейтралізація, конотація, дисфемізми.*

В статье рассмотрена нейтрализация как способ перевода просторечия на испанский язык и ее последствия для перевода. Затрагива-

ется проблема воспроизведения коннотации и сниженной экспрессии дисфемизмов, предлагаются пути решения некоторых проблем перевода просторечия с помощью лексикографических источников.

Ключевые слова: *сниженная экспрессия, просторечие, нейтрализация, коннотация, дисфемизмы.*

The paper deals with the neutralization as a translation method of Ukrainian popular speech into Spanish and its effect on the translation. The problem of rendering connotation and debased expressiveness of dysphemisms is also discussed and some solutions of popular speech translation problems with the help of lexicographical sources are suggested.

Key words: *debased expressivity, popular speech, neutralization, connotation, dysphemisms.*

У сучасному перекладознавстві не втрачає своєї безумовної актуальності питання перекладу художніх текстів, в яких міститься велика кількість експресивно забарвленої лексики, зокрема тієї, що характеризує просторіччя. Просторіччя – це стилістично маркована лексика, яка традиційно поділяється на дві групи: книжну та розмовну, кожна із яких має свої особливості та функціональне навантаження.

Розмовний шар лексики складають власне розмовні елементи: "читалка", "моторка", та ін., позбавлені явного відтінку експресивності, а також стилістично забарвлені. Це розмовно-просторічні слова: "панькатися", "телепень", які мають "легкий" відтінок іронічного, фамільярного, жартівливого забарвлення; власне просторічні – з порушенням орфографічних та орфоепічних норм – "тепера", "тута" [Савченко 2009, 230].

Розмовна лексика "обслуговує" переважно усні стилі мовлення, наприклад, розмовно-побутовий, але використовується вона й у мові художньої літератури як один із важливих її компонентів, зокрема в діалогах та описах побутових ситуацій, взагалі тоді, коли автор прагне надати своєму творові розмовного забарвлення [Бесача 1999, 169].

Науковим підґрунтям у вирішенні проблеми перекладу просторіччя є праці видатних вчених: А.А. Біласа, В.Р. Товстенка, А.В. Федорова тощо. Також ця проблема знайшла відображення у спеціальних наукових працях багатьох дослідників. Так, зок-

рема, А.Галас досліджує особливості використання перекладацьких стратегій під час перекладу діалектів та просторіч, О.В.Юдіна зосереджує увагу на особливостях застосування прийому зниження експресивності під час перекладу українських памфлетів іспанською, що в своєму лексичному складі містять і просторіччя та ін. Переклад просторіччя в контексті загальної теорії перекладу досліджували Ю.В.Ванников, С.Влахов, С.Флорин, Р.П. Зорівчак, В.В.Коптілов, В.К.Комиссаров та ін.

Дослідження нейтралізації як способу перекладу є надзвичайно актуальним в теорії та практиці перекладу, адже до нього звертаються чимало перекладачів при відтворенні експресивно забарвленої лексики в тому числі при перекладі з української на іспанську мову.

Мета статті – ознайомлення з нейтралізацією як способом перекладу та представлення деяких шляхів розв'язання проблеми нейтралізації просторіччя при перекладі на іспанську мову.

Говорячи про експресивну лексику, неможливо оминути поняття "конотації", адже просторіччя може супроводжуватися конотацією – тими ознаками, які, не включаючись у "поняття", оточують його в мові через певні асоціації – пізнавальні, емоційні, експресивні, стильові.

Лінгвістичні словники по-різному тлумачать термін "конотація". З одного боку, "конотація" пояснюється, як "додаткове значення", "додатковий зміст" мовного знака, його супутні семантичні або стилістичні відтінки. З іншого ж боку, їхня функціональна спрямованість визначається як створення "експресивно-оцінних обертонів", що розшифровуються як надання висловлюванню "урочистості, грайливості, фамільярності" [Ахманова 1966, 205].

Безперечно, знижена експресія просторічних лексичних одиниць є окремою великою проблемою відтворення конотації в перекладі.

Досліджуючи просторіччя у творі відомого письменника В.З.Нестайка "Тореадори з Васюківки", можна виділити різні способи перекладу. Як показує фактичний матеріал, одним із багатьох способів перекладу просторіччя в художній літературі є спосіб нейтралізації, тобто втрата конототивного значення. За

частотою у корпусі обсягом 300 прикладів суцільної вибірки, саме цей спосіб є другим за поширеністю після описового перекладу. Це можна пояснити тим, що переклад на іспанську мову робився на основі російського перекладу.

Р.П.Осадчук вважає, що літературні традиції, ідеологічні канони, які існували в нашій країні, та особливий, аналітичний характер роботи перекладача призводять до втрати ряду лінгвостилістичних особливостей зображення внутрішньої дії [Осадчук 1993, 124]. Зазначений дослідник, а також деякі інші, розглядаючи цю проблему, не називали її спеціальним терміном, натомість у О.В.Юндіної та деяких інших дослідників знаходимо це явище під назвою "нейтралізація". Авторка визначає нейтралізацію як перекладацьку трансформацію, що призводить до зниження експресивності [Юндіна 2009, 174].

Даючи визначення нейтралізації, можна сказати, що – це спосіб перекладу, при якому забарвлена мовна одиниця в перекладі відтворюється не просторіччям і характеризується втратою конотації. Такий спосіб, безумовно, призводить до втрат.

Наприклад:

1) *Посьорбав я з огидою недовареної юшки, яка ще не встигла витекти* [Нестайко 1990, 168]. – *Похлебал я с отвращением недоваренной ухи, пожевал полусырой рыбы и сижу* [Нестайко 1980, 117]. – *Me сотн con repulsiyn la sopa a medio cocer* [Nestaiko 1983, 211].

2) *Наче вистріляні з гармати, ми прогуркотіли сходами вниз, вискочили у двір, потім на вулицю і цілий квартал бігли щодуху, не оглядаючись* [Нестайко 1990, 175]. – *Как выстреленные из пушки, мы прогрохотали по лестнице вниз, выскочили во двор, потом на улицу и целый квартал бежали что есть духу, не оглядываясь* [Нестайко 1980, 139]. – *Como disparados por un cacyn, nosotros retumbamos escalera abajo, saltamos al patio, luego, a la calle y a lo largo de toda la manzana corrimos cual si nos llevase el viento, sin volver la mirada atrõs* [Nestaiko 1983, 157].

Оскільки твір "Тореадори з Васюківки" було перекладено спочатку на російську мову, а вже з неї робився переклад на іспанську, можемо говорити про нейтралізацію на етапі російсь-

кого перекладу. Тому і не дивно, що у перекладі на іспанську мову в нас також вживається нейтральне слово.

3) *Сидить собі спокійнісінько і косу клепле* [Нестайко 1990, 118]. – *Сидит себе спокойненько и косу точит* [Нестайко 1980, 113]. – *Allн estaba sentado afilando la guadaca* [Nestaiko 1983, 129].

У цьому реченні слово "клепати" (з'єднувати металеві частини чогось заклепками) у тлумачному словнику подається з поміткою "розмовна" [Сучасний тлумачний словник 2009, 401] і тут перекладено словом "afilar" (sacar filo o hacer mбs delgado o agudo el de un arma o instrumento) [Diccionario de Real Academia Espacola], яке є непросторічним, і зовсім втрачає своє конотативне значення.

4) *Морозива я й у Васюківці можу скільки хочеш умилигати*! [Нестайко 1990, 181]. – *Мороженого и в Васюковке сколько хочешь* [Нестайко 1980, 146]. – *En Vasiukovka hay cuanto helado se quiera* [Nestaiko 1983, 129]. Як бачимо, в іспанському варіанті українське просторічне слово "умилигати" було просто вилучено при перекладі.

5) *І нащо ми вталапалися в цю справу? [Нестайко:1990, с.145] – И зачем мы влезли в это дело? [Нестайко:1980, с.106] – ¡Y para qий nos meternatos en este lно!* [Nestaiko 1983, 118].

Слово "вталапатися" означає потрапити в неприємні обставини [Великий тлумачний словник сучасної української мови:2004, с.164], і перекладено іспанським "meterse" (encerrar, introducir o incluir algo dentro de otra cosa o en alguna parte) [Diccionario de Real Academia Espacola], що повністю нейтралізується при перекладі.

Нейтралізація визначається, головним чином, такими соціолінгвістичними чинниками, як розбіжність в традиціях емоційно-оцінної інформації та виділення, що потрібне культурі перекладу та, навпаки, приглушення цього слова у даному контексті. Іспанська мова є дуже експресивною та емоційною. Відтак, при перекладі на іспанську мову експресію втрачати недоречно. Проте, на практиці часто надто важко підібрати в перекладі слово, яке поєднує в собі і сигніфікативне і конототивне значення.

У просторіччі часто реалізується конотація, знижена експресія, яка може знаходити своє втілення у дисфемізмах. Останнім

часом лінгвісти значно частіше згадують про існування дисфемізму (І. Жельвис, О. Ставицька, Ч. Гусейнов). Дослідники розглядають дисфемізм переважно як частину інвективної лексики, яка визначається як навмисне перекручення слів з метою надання їм грубого значення [Жельвіс 2000, 205].

Однією з проблем перекладу просторіччя є те, що досі для іспанської мови не існує словника дисфемізмів. Для розв'язання цієї проблеми необхідно створити цей словник, адже у ньому перекладач зміг би знайти ряд стилістично забарвлених, згрубілих слів, а відтак це значно полегшило б пошук стилістично адекватного відповідника. Але оскільки дисфемізм є окремим видом синонімів, перекладачі можуть користуватися словником синонімів та антонімів. Словник синонімів допомагає частково розв'язати одну з найбільших проблем перекладачів при відтворенні просторіччя на іноземну мову. Так, дисфемізмом для дієслова "їсти" є "хлептати", "сьорбати" [Караванський 2004, 378]. Оскільки цільовою мовою є іспанська, проілюструємо це прикладом.

6) *І нащо ми стільки морозива вламурили! [Нестайко1990, 181] – И зачем мы столько мороженного слопали!* [Нестайко 1980, 146] – *¡Y por qué nos zamparnamos tanto helado!* [Nestaiko 1983, 129]

Як бачимо, дисфемізму "вламурити" в перекладі відповідає "zampar", тобто, переклад і еквівалентний (передає сигніфікативне значення), і адекватний (передає конотацію).

У багатьох прикладах ми спостерігаємо, що лексикон В.З.Нестайка настільки сповнений експресивно забарвленої лексики, що навіть неможливо знайти велику кількість лексем у тлумачних словниках. І це створює додаткові труднощі для перекладача.

Наприклад:

7) *А здорово все-таки зафурготіла вона у ночвах [Нестайко 1990, 171]. – А все-таки здорово шпарила она в корыте* [Нестайко 1980, 135]. – *No obstante, bien que se lanzy la moza en la artesa* [Nestaiko 1983, 129].

8) *А якийсь один нагармузляв отакенними літерами свою формулу аж метрів за три над землею: "Жека + Льоха = любов"* [Не-

стайко 1990, 179]. – *А один какой-то намалевал во-о-от такими буквищами свою формулу, аж метра на три от земли: "Жека + Леха = любовь"* [Нестайко 1980, 143]. – *Y uno habna embadurnado con letras enormes su fyrmula, a unos tres metros de altura sobre el suelo "Zeka + Lioja = amor", etc* [Nestaiko 1983, 163].

У цих прикладах не передана конотація при перекладі українського просторіччя на іспанську мову.

Для розв'язання цієї проблеми перекладачеві можна рекомендувати зрозуміти суть слова, його конотацію, а потім в ряді синонімів вибрати відповідник-дисфемізм.

Безумовно, перекладач повинен донести у своєму перекладі специфіку національно-історичного колориту твору, щоб уся подана інформація була зрозумілою для читача.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що нейтралізація як спосіб перекладу є другим за поширеністю прийомом після описового перекладу. Але застосовуючи цей спосіб при перекладі просторіччя, ми втрачаємо конотацію лексичних одиниць, а тому це є водночас практичною проблемою перекладу. На жаль, досі не існує універсального розв'язання цієї проблеми, і навряд чи воно можливе. Однак, одним із способів методологічного подолання такої перешкоди є робота з тлумачними словниками, а також словниками синонімів.

1. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – 606 с. 2. *Бесача Р.* Просторіччя як нестандартизовані елементи в українській літературній мові // Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку. – Тернопіль: Збруч, 1999. – С. 164-169. 3. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. І гол. Ред.. В27 В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 14440 с. 4. *Жельвис В.И.* Слово и дело: юридический аспект сквернословия // Юрислингвистика-2. Русский язык в его естественном и юридическом бытии. – Барнаул, 2000. – С. 194-206. 5. *Караванський С.* Практичний словник синонімів української мови. – Львів: БаК, 2004. – 512 с. 6. *Нестайко В.З.* Тореадори із Васюківки – К.: "Веселка", 1990. – 436 с. 7. *Нестайко В.З.* Тореадоры из Васюковки – М.: "детская литература", 1980. – 429 с. 8. *Осадчук Р.П.* Стилістичні зсуви при відтворенні внутрішньої дії в романі Ж.П. Сартера "Нудота" // Теорія і практика перекладу. – 1993. – Вип.19. – С. 118-125. 9. *Савчен-*

ко Л.Г. "Низький" шар лексики у поетичному мовленні / Л.Г. Савченко // Tabu jezykove i eufemizacja w dialektach slowianskich. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2009. – S. 229–238. 10. *Сучасний тлумачний словник української мови*: 100 000 слів/ За заг. Ред.. д-ра філол.. наук, проф. Дубинського В.В. – Х.: ВД "Школа", 2009. – 1008 с. 11. *Юдіна О.В.* Зниження експресивності в перекладах памплетів Я. Геплена іспанською мовою / О.В. Юдіна // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – №2. – С. 173-177. 12. *Nestaiko V.Z.* Los toreritos de Vasiukovka (traducciyn al espacol de Pertegaz V.E.) – Moscъ: Raduga, 1983. – 311 p. 13. *Diccionario de Real Academia Espacola* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rae.es/rae.html.

Компанцева Л.Ф., д. філол. н., проф.,
Національна академія СБ України

ЦЕНТР, ПРОВІНЦІЯ, ПЕРИФЕРІЯ В НАУЦІ: НОВА ГНОСЕОЛОГІЯ

У статті визначаються тенденції формування сучасного лінгвістичного знання – толерантність, відкритість, експеримент, полілог, виникнення маргінальних дисциплін. Ці тенденції зумовлені сучасним гносеологічним рухом від незнання до знання який має три координати, що метафорично можна зазначити як периферія, провінція й центр науки. Саме ці координати визначають типи пізнавальних відношень, види знання, умови його достовірності й істинності.

Ключові слова: *гносеологія,маргінальні науки, лінгвістичне знання, центр науки.*

В статье определяются тенденции формирования современного лингвистического знания – толерантность, открытость, эксперимент, полилог, возникновение маргинальных дисциплин. Эти тенденции обусловлены современным движением гносеологии от незнания к знанию, которое имеет три координаты, метафорически именуемые периферия, провинция и центр науки. Именно эти координаты определяют типы познавательных отношений, виды знания, условия его достоверности и истинности.

Ключевые слова: гносеология, маргинальные науки, лингвистическое знание, центр науки.

The article deals with the tendencies of contemporary linguistic knowledge forming – tolerance, openness, experiment, polylog, origin of the marginal disciplines. These tendencies are stipulated by modern movement of gnosiology from ignorance to knowledge, which has three coordinates, metaphorically named as periphery, province and centre of science. The coordinates define cognitive relations, forms of knowledge, conditions of its authenticity and validity.

Key words: *gnosiology, marginal disciplines, linguistic knowledge, centre of science.*

Сучасне мовознавство перебуває на зламі парадигм, визначити його межі – означає визначити методи й напрями досліджень, погодитись із відкритістю та толерантністю формування лінгвістичних дисциплін, їх інтеграцією в загальну гносеологічну систему. "Якщо врахувати, що наука не становить собою закритої системи, де все раз і назавжди розставлено по своїх поличках, а навпаки, перебуває в постійному русі й зміні, то варто визнати, що встановлення чітких меж будь-якої науки неможливе. Через динамічний, творчий і "відкритий" характер науки її межі надзвичайно рухливі й навіть не завжди визначені" [Звегінцев 2001, 18].Сучасний гносеологічний рух від незнання до знання має три координати, які метафорично можна зазначити як периферія, провінція й центр науки. Саме ці координати зумовлюють типи пізнавальних відношень, види знання, умови його достовірності й істинності.

Мета статті – визначити тенденції формування сучасного лінгвістичного знання. *Завдання* статті: 1) надати характеристики координатам сучасної лінгвістичної гносеології; 2) визначити закономірності формування маргінальних лінгвістичних дисциплін; 3) обґрунтувати ідею толерантності як ключову для формування сучасного лінгвістичного знання.

Центр науки формується низкою опозицій – не застій, а експеримент, не приховання інформації, а відкритість знання, не монолог, а полілог. Центр науки не є територіальною одиницею, він визначається ідеями. Наукова школа територіально може перебувати глибоко в провінції, а бути відомою у всьому світі. Так, наукові школи, що історично відбулися, продукували ідеї,

значущі до сьогодення. Наприклад, *Київську історико-філологічну школу* заснував М. Максимович (30-ті роки XIX сторіччя), який створив кафедру східнослов'янської філології. Дослідження цієї школи було спрямовано на літературу Київської Русі, історію української мови, принципи класифікації слов'янських мов. Самобутність української мови, автохтонність українців на їх території, а також відтворення української мови за часів Київської Русі – ідеї наукової школи М. Максимовича, що активно розвиваються і в сучасному науковому дискурсі. *Харківська лінгвістична школа*, заснована О. Потебнею (1860 – 1870 роки), продукувала ідеї, важливі й нині, – психологічний підхід до мови, внутрішня форма слова, співвідношення мови й мислення, історична семантика та етимологія. *Казанська лінгвістична школа* (1870-х –1880-х рр., засновники – І. Бодуен де Куртене та М. Крушевський) здійснила вплив на російську, чеську, польську науки про мову і подарувала лінгвістиці ідеї щодо сутності фонеми, зв'язку мови й психології, статистичних законів розвитку мови та розуміння мови як системи. *Московська лінгвістична школа* була заснована (1880–1890 рр.) Ф. Фортунатовим й символізувала виникнення одного з ґрунтовних напрямів у дореволюційному мовознавстві. Серед ідей цієї школи, що й до сьогодні залишаються актуальними, слід відзначити такі: формальний напрям у вивченні структури мови, розмежування реальних значень, що належать до позначуваного, й формальних значень, що відносяться до самої мови; розуміння форми слова. Показовим є виникнення *Женевської наукової школи*, що була сформована (1908 р.) на підґрунті власних університетських традицій, а в подальшому стала орієнтуватися на ідеї "Курсу загальної лінгвістики" (1916 р.) Ф. де Соссюра – співвідношення індивідуального й соціального, мови та мовлення, дихотомія діахронії й синхронії.

У сучасній Україні серед відомих наукових шкіл слід відзначити школу когнітивної лінгвістики й психолінгвістики (проф. О. Снітко, проф. Н. Слухай, Київ), компаративної лінгвістики (проф. І. Голубовська, Київ), дискурсології (проф. Л. Синельникова, Луганськ), теорії жанрів (проф. Ф. Бацевич, Львів),

соціальних комунікацій (проф. О. Холод, Київ), мовної комунікації (проф. О. Селіванова, Черкаси) тощо. Наукова школа, таким чином, є основним показником центру, оскільки передбачає обмін ідеями, взаємодію, відкритість знання й перспективи для майбутніх вчених, толерантну взаємодію Вчителя й Учня.

Ідея толерантності взагалі стає ключовою для формування центру науки. Дослідники постулюють історію лінгвістики як послідовну зміну чотирьох основних наукових парадигм – генетичної (порівняльно-історичної), таксономічної (системно-структурної), прагматичної (комунікативно-функціональної) та когнітивної (когнітивно-дискурсивної). Способи переходу від однієї парадигми до іншої представляються по-різному: як коливання маятника (П. Паршин), як рух по колу (Д. Руденко), як послідовна зміна (З. Тураєва), як рух по спіралі (Ю. Степанов), як співіснування кількох парадигм (О. Кубрякова). Найбільш обґрунтованим вважаємо спосіб переходу від однієї парадигми до іншої, зумовлений *зміною домінанти*, коли всі досягнення мовознавства переглядаються в нових аспектах відповідно до нових наукових пріоритетів. Проте нове тисячоріччя відзначене новим ставленням лінгвістичного співтовариства до співвідношення наукових парадигм: якщо історія XX століття характеризувалася як "історія перманентного методологічного повстання у формі послідовних теоретичних переворотів" [Селіванова 2008, 16-17], то XXI століття може бути позначене як століття толерантного ставлення до різних стилів наукового мислення. Саме такий підхід зумовлює виникнення *маргінальних наук* (психолінгвістики, прагмалінгвістики, соціолінгвістики, лінгвогендерології тощо). Цей факт у багатьох лінгвістів викликає активний внутрішній протест, а у визначенні *маргінальні науки* бачиться семантика зневаги й "ненауковості". Проте, *маргінальність* – ще один тренд сучасної лінгвістики, поряд з експансіонізмом, антропоцентризмом, функціоналізмом, експланаторністю. Поява великої кількості нових "лінгвістик" пояснюється рядом причин: переформулюванням у нових термінах старих проблем, використання нових (іноді запозичених в інших науках) методів; виникненням зовсім нових галузей дослідження.

"Втім, навіть і тоді, коли ми, здавалося б, маємо справу з відродженням у новому термінологічному обличчі давно відомих проблем, поруч зі старим завжди виникає й нове" [Звегінцев 2001, 17]. Таким чином, маргінальні лінгвістичні дослідження із периферійних галузей знань переміщуються в центр системи.

Провінціалізм науки – протилежність центру. "Можна жити в Москві (і навіть в Оксфорді) і страждати провінціалізмом. А можна жити в тьмутараканії й провінціалізмом не страждати" (……). Його філософія обумовлюється лінгвокультурною історією поняття *провінція*, яке сягає корінням у Древній Рим. Провінціями називалися чужі землі, що мали свою столицю; але завойовані й приєднані до імперії, вони одержували в управителі римського намісника, таким чином, політичні й культурні центри витягали із провінції й переносилися в інше місце. Проблема провінціалізму мислення й науки стає глобальною для сучасного суспільства, про що свідчать роздуми багатьох діячів науки й культури. "Під провінціалізмом я мав на увазі перебування на узбіччі науки, відірваність від того, що робиться в її (НАУЦІ) центрі, і що, мабуть, найстрашніше – відсутність найменшого інтересу до того, що робиться. Провінціалізм – це щось абсолютно самодостатнє, щось, що не потребує знання якоїсь там іноземної літератури, що не вимагає взагалі ніяких контактів. Це цілковита задоволеність тим, що є. Більше того, порушити сформовані правила гри виявляється небезпечно" [Гіляров 2004]. Відірваність від історичного досвіду, неврахування попередніх надбань – ще одна риса провінціалізму в науці. "Я дуже люблю лайливе словосполучення "хронологічний провінціалізм", що належить англійському християнському письменникові й ученому Клайву Льюісу. Усяка сучасність, що спробує замкнутися в собі, занедужує цим хронологічним провінціалізмом. Людина повинна відчувати себе усередині століть і тисячоріч. Це зовсім необхідно, без цього людський розум стрімко руйнується" [Аверінцев 2002].

Провінціалізм у науці – це

- периферія до всього, що відповідає абсолютистським рисам центру;

- відсутність інтелігентного підходу до науки й людини в науці;
- сторонність собі. "Почуття недостатності й позбавлення змушує кудись тягтися, щось підозрювати, відчувати неповну свою реалізацію і тяжіти до того, що щораз виявляється не тут, не на місці, а "там", осторонь, де теж, звичайно, нічого головного немає" [Епштейн 1998, 27].
- відсутність цікавості;
- страх поділитися інформацією;
- неактуальність: оскільки центр вилучений і перенесений в інший простір і час, наука не припускає наукових шкіл, не приймає нових ідей, не здатна на експеримент.

Периферія, на відмінність від провінції, має перспективу, вона передбачає рух до центру – ідей, технологій, знання. Яскравим прикладом такого руху є історії відомих науковців, які виявилися здатними зробити в науці й власному житті прорив – від периферії до центру. Так, М. Ломоносов, перший російський учений-натураліст світового значення, енциклопедист, хімік і фізик, увійшов у науку як перший хімік, який дав фізичній хімії визначення, досить близьке до сучасного, і передбачив велику програму фізико-хімічних досліджень; заклав основи термодинаміки й науки про скло, астроном, приладобудівник, географ, металург, геолог, поет, який утвердив підстави сучасної російської літературної мови, художник, історик, поборник розвитку вітчизняної освіти, науки й економіки, прибув з обозом з Холмогорова, російської глибинки, до Москви у 16 років, прагнучи навчатися в університеті. Григорій Сковорода, український просвітитель, гуманіст, поет, мандрівний філософ, педагог. Одержав освіту в Києво-Могилянській академії, викладав у Переяславському колегіумі. Але мандрував весь час від центру до периферії, несучи знання тим, кому воно було потрібно. "Коли твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий". Стівен Хокінг, відомий астрофізик, який закінчив Оксфордський університет, є членом Лондонського Королівського товариства, опинився на периферії життя після тяжкої хвороби: вчений втратив можливість говорити й рухатися. Друзі подару-

вали йому синтезатор мови, який було встановлено на крісліколясці. Деяку рухливість зберіг лише вказівний палець на правій руці Хокінга. За його допомогою фізик працює на комп'ютері й може спілкуватися з оточенням. Але вчений не втратив сили духу: він читає лекції по усьому світу, проводить наукові дослідження в галузі космофізики. Його доповідь, проголошена 21 червня 2004 року, щодо вирішення парадоксу зникнення інформації в чорних дірах, зробила переворот у термодинаміці.

У сучасному інформаційно-комунікативному суспільстві модифікувався не лише сам процес отримання нового знання, але й і статус науковця: багато видатних винаходів належить зовсім молодим людям. Студентська наука займає значне місце у глобальному процесі виробництва знань. Так, італійський студент Давид Марроне винайшов програму, що дозволяє відправляти смс-повідомлення всього за 1 євроцент. Операторам стільникового зв'язку в Італії й по усьому світі кинутий виклик – звістка об чудо-винаході вже починає розповзатися по Інтернету. Ізраїльські студенти – Сефі Вігісер, Арік Варді, Яір Гольдфінгер та Амнон Амір – випустили саму першу версію програми ICQ. Японські студенти винайшли парасольку з Інтернетом. Студенти флоридського університету – "розумну кулю", яку направляють в ціль, а вона потім передає корисну інформацію; ростовські студенти – прилад, який розпізнає обличчя. Цей винахід визнали найкращим у 2009 році у номінації "Безпека і боротьба з тероризмом". Студент з Воронежу наладив виробництво сучасних електронних шпаргалок. Всі зазначені винаходи базуються на поєднанні лінгвістичного й технологічного типів знань.

Отже, наука не визнає обмежень. Якщо інформаційні відносини XX сторіччя були визначені формулою "хто володіє інформацією, той володію світом", то головна ідея XXI сторіччя зовсім інша – "хто ділиться знанням та інформацією, той набуває авторитету". Периферія, провінція або центр є вибором кожного, хто починає перші кроки в науці, але ж саме ці координати зумовлюють можливі майбутні досягнення й філософію власного життя.

1. *Гиляров А.* Элемент : Блог / А. Гиляров. – Електронний ресурс. Режим доступу : http://elementy.ru/blogs/users/ghilarov/19916. *2. Звегин-*

цев В. А. Язык и лингвистическая теория / В. А. Звегинцев. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 248 с. 3. *Пастернак Б.* Сергей Аверинцев: Человек должен ощущать себя внутри веков / Б. Пастернак // Известия. – 09.12.2002. – С. 4. 4. *Селиванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: підруч. / О. О. Селиванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 5. *Эпштейн М.* Бог деталей. Народная душа и частная жизнь в России на исходе империи. Эссеистика 1977–1988 / М. Эпштейн. – М.: ЛИА Р. Элинина, 1998. – С. 24-31.

Король О. А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕМОТИВНО-ОЦІННЕ НАВАНТАЖЕННЯ СЕНСОРНОЇ ЛЕКСИКИ В ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПІСЕНЬ

У статті розглядаються особливості вживання сенсорної лексики як засобу формування емотивно-оцінних конотацій у текстах сучасних англомовних пісень. Проаналізовані сенсорні лексеми, які корелюють з позитивно та негативно маркованими емотивними станами суб'єкта мовлення.

Ключові слова: *сенсорна лексика, емотивно-оцінне навантаження, емотивність, тексти сучасних англомовних пісень.*

В статье рассматриваются особенности употребления сенсорной лексики как средства формирования емотивно-оценных коннотаций в текстах современных англоязычных песен. Проанализированы сенсорные лексемы, которые соотносятся з позитивно и негативно маркированными состояниями субьекта речи.

Ключевые слова: *сенсорная лексика, емотивно-оценная нагрузка, емотивность, тексты современных англоязычных песен.*

The article highlights the peculiarities of sensorial vocabulary usage as a means of emotive and evaluative connotations formation in the texts of contemporary Enlgish-language songs. Sensorial lexemes correlating with positive and negative emotional states have been analysed.

Key words: *sensorial vocabulary, emotive and evaluative loading, emotivity, texts of contemporary Enlgish-language songs.*

Актуальність статті зумовлена тим, що вивчення засобів формування емотивно-оцінного навантаження відповідає сучасній гуманістичній тенденції у лінгвістиці. Новизна дослі-

дження полягає у розгляді текстів сучасних англомовних пісень як суттєвого шару мовного матеріалу. З появою нової гуманістичної парадигми "лінгвісти вже не могли обійти сферу емоцій як найбільш людський фактор у мові" [Шаховский, 2008, 4]. Емоції – це особлива форма відношення людини до явищ дійсності, зумовлена їхньою відповідністю чи невідповідністю потребам людини [Педагогическая энциклопедия 1968, 675]. Як зазначає В. Шаховський, з погляду психолінгвістики семантика усіх слів інгерентно чи адгерентно завжди емоційно навантажена [Шаховский 2008, 5].

Згідно з загальною думкою, емотивне значення тісно пов'язане з оцінним. Услід за В. Велівченко, емотивний компонент семантичної структури відображає факт емоційного переживання мовцем певної позамовної ситуації, а нерозривно пов'язаний з ним оцінний компонент виражає схвальну чи несхвальну оцінку цієї ситуації з боку мовця [Велівченко 2010, 98]. Як оцінне значення, так і емотивне є іманентно суб'єктивним. Сенсорна лексика має вагоме значення у концептуалізації дійсності, оскільки історія становлення мовної картини світу починається саме з чуттєвого пізнання людиною навколишнього світу. Згідно з К.Тулюлюк, "за кожною одиницею сенсорної лексеми маємо чуттєвий образ – образ нижчого рівня, а в художньому тексті ця одиниця може стати засобом художньої образності" [Тулюлюк 2011, 104]. Складна семантика сенсорної лексики є важливою як для вираження асоціативної, індивідуальної оцінки об'єкта сприйняття, так і для передачі емоційного стану суб'єкта мовлення.

Емотивно-оцінне навантаження сенсорної лексики є засобом відображення суб'єктивного світу людини і актуалізується порізному у різноманітних типах дискурсу. Пісні – це один із жанрів, у якому лексика набуває емотивного забарвлення. Виконавці відображають у композиціях внутрішні переживання, суб'єктивне сприйняття світу. Тому в піснях сенсорні концепти реалізують свій імпліцитний емотивно-оцінний потенціал. У сучасному суспільстві пісні є одним із найпоширеніших жанрів лірики, який постійно розвивається і відображає найсучасніші лінгвістичні зміни, а тексти пісень охоплюють чи не всі ділянки життя сучасного світу.

Саме з огляду на це ми обрали сучасні англомовні пісні як матеріал дослідження. Ми скористалися найзагальнішим поділом сучасної естрадної музики на рок- та поп-спрямування [Юцевич 2003, 177], який є релевантним для нашого аналізу. До нашого дослідження увійшли сучасні англомовні пісні 2001 – 2011 рр. Також з метою ширшого охоплення досліджуваного матеріалу були включені пісні 1991 – 2000 рр. Ми проаналізували тексти пісень, які містять лексику на позначення п'яти видів сенсорних відчуттів: зір, слух, дотик, нюх та смак. Відповідно до О. Волошиної, конституентами цих лексичних мікрополів ми вважали відповідно світло/кольоропозначенння, звукопозначення, тактильну лексику, одоризми та смакопозначення [Волошина 2004, 104]. Ми прослідкували частоту вживання цих лексем у різних стилях пісень та розглянули їхнє позитивне та негативне емотивно-оцінне навантаження.

Згідно з отриманими даними, найвищу частоту вживання у пісенних текстах мають зорові (30% від загальної кількості сенсоризмів) і тактильні (29%) образи. Найрідше вживаються ольфакторні лексеми (лише 7%), що повністю збігається з твердженням Н. Вострякової, за яким "питання мовного вираження нюхових відчуттів є найменш дослідженим та розробленим серед сенсорної лексики" [Вострякова, 2011, 121].

Необхідно зазначити, що у текстах сучасних англомовних пісень найчастіше вживаються лексеми з найвищою частотністю. Так, дієслова to see і to look (відповідно 51 і 90 за частотним словником [Frequency Dictionary of English]) мають вищу частоту вживання, ніж їхні синоніми (to view, to behold, to gase). Можливо виділити лексеми, які формують центр кожного лексичного мікрополя і мають високу частоту вживання у текстах пісень будь-якого стилю. До них належать: light та bright (мікрополе зору); to touch і cold (мікрополе дотику); sweet, to taste/a taste (мікрополе смаку) та to smell/a smell (мікрополе нюху). Ці лексеми можна розглядати як лексичні домінанти відповідних мікрополів. Результати можна відобразити в таблиці:

Наше дослідження дозволяє зробити висновки, що частота вживання сенсорної лексики та вибір конкретних лексем є різними залежно від музичного напрямку. З огляду на те, що серед

пісенних текстів найбільша питома вага сенсорної лексики притаманна "серединному" стилю поп-року. До цього напряму належать композиції, у яких поєднуються риси мелодійного року та типової поп-музики. Ми розглядаємо ці пісні як окремий музичний жанр, рівновеликий з поп-музикою та "важким" роком. Саме для пісень цього стилю характерний високий рівень емоційності та поетичність текстів, чим мотивується висока частота вживання сенсорної лексики у піснях, зарахованих до поп-року.

	Зорові	**Слухові**	**Тактильні**	**Смакові**	**Нюхові**
Всього	30%	18%	29%	16%	7%
Поп-музика (31%)	7%	9%	8%	6%	1%
	Найчастіше вживані лексеми: • bright • light • dark • to look (into one's eyes)	• music (song, melody) • beat • loud (too loud) • sound	• hot/the heat • to touch; to hold, to feel • cold • to kiss	•sweet •to taste /a taste •lips, kiss • bittersweet	• to smell /a smell, • sweet
Поп-рок (39%)	14%	7%	11%	4%	3%
	• to see, to watch, to look • light • blue • bright • shining • dark	• sound • voice • words • song • whisper	• to feel • cold • to touch, to reach • frozen • warm • water, waves	• to taste /a taste • sweet	• to smell /a smell • scent • perfume
"Важкий" рок (30%)	9%	2%	10%	6%	3%
	• light • bright • dark • black • shadow	• scream • whisper • voice	• cold • pain • frozen • to touch • to reach • to carve	• bitter • sweet • to taste /a taste	• to smell /a smell • scent

Було досліджено, що лише деякі сенсоризми, особливо одоризми, мають інгерентну оцінну семантику. Здебільшого лексика на позначення сенсорних відчуттів набуває індивідуальної, контекстуальної оцінності, що водночас виражає емоційний стан мовленнєвого суб'єкта. Ми прослідкували роль сенсорної лексики у формуванні емотивно-оцінного навантаження сучасних англомовних пісень. У відповідності до оцінного значення емоційних станів сенсорні лексеми розподіляються таким чином:

	Зорові	**Слухові**	**Тактильні**	**Смакові**	**Нюхові**
Позитивні	• light • bright • colours • shining • яскраві візуальні образи • dark • to look (into one's eyes)	• beat • melody • song • sound • loud • words • voice • whisper	• to feel • hot/the heat • to kiss • cold • to touch • to hold • warm	•sweet •to taste /a taste •lips •kiss	• scent • perfume • smell
Амбіва-лентні	• to watch • light • glimmer, shimmer • dark	• whisper • sound • words • voice	• to feel • to reach	•bittersweet •to taste /a taste	• smell • scent
Негативні	• dark • shadow • colours: black, white, blue.	• scream • (too) loud	• cold • pain • frozen • to touch • to reach • to carve	• bitter • to taste /a taste	• stink • smell

Позитивна оцінність у текстах сучасних англомовних пісень корелює з емоцією радості та почуттями щастя, гармонії, любові. На нашу думку, з погляду використання сенсоризмів виділяються три основні емоційні стани з позитивною семантикою. Перший характеризується активністю суб'єкта, йому притаманне відчуття

піднесеності та енергетичного підйому. Цей стан реалізується через яскраві, чіткі сенсорні образи, які фіксують безпосередні, сильні чуттєві враження. Відповідне навантаження несуть візуальні образи, адже зорове сприйняття – це один з найпотужніших видів фізіологічної перцепції [Гуменюк 2006, 2]. Так, у композиції "Mango Tree" Ангуса та Джулії Стоун є такі рядки:

Through my eyes I can see
A shooting star
Weavn its way across the sea
Somewhere from Mars
Down the street we would run
To scratch our names in the path
Young and free in the sun.

Необхідно зазначити, що наведений візуальний образ не входить у логічну структуру пісні, бо він відіграє не змістову, а саме емотивно-оцінну функцію: виражає стан, описаний також епітетами "young and free".

Лексика на позначення кольору та світла використовується там, де йдеться про незабутні моменти, повне сприйняття життя. Яскравим прикладом вважаємо текст пісні музиканта і діджея Armin Van Buuren "This Light Between Us": *A million lights surround you And you're moving to the sound*.

У цьому тексті вживаються також аудіальні образи, що мають конотацію швидкості та руху. На нашу думку, рух та швидкість – це пропріоцептивні (за класифікацією І. Редьки [Редька 2008, 2]) відчуття, що корелюють з почуттями радості та повноти життя, а у сучасних пісенних текстах набувають додаткової кореляції з сенсорними позначеннями звуку ("you're moving to the sound"). Крім того, слід відзначити позитивні конотації лексеми cold, які ґрунтуються на тому, що холод збуджує і посилює відчуття. Рядки з вищезгаданої пісні "This Light Between Us" *We'll take a ride out side together Streets on-line with cold* ілюструють цю особливість.

Ще один позитивний емоційний стан у сучасних піснях – це відчуття гармонії та глибокої душевної рівноваги. Цей стан близький до ідеального часопростору, і суб'єкт виступає замріяним, заглибленим у споглядання світу. Це відчуття виражається за

допомогою тонких, особистісних сенсорних (переважно ольфакторних та густативних) відчуттів, що їх можливо відчути тільки в атмосфері спокою: *I'll taste the sky and feel alive again* (Owl City – "Vanilla Twilight"). У таких випадках сенсорні концепти мають високий рівень метафоричності і несуть глибинні суб'єктивні асоціації, як-от семантика дитинства у наведеному образі з композиції Nightwish "Meadows of Heaven": *The scent of awakening Wildhoney and dew*.

По-різному виражається почуття закоханості. Здебільшого це почуття набуває позитивної семантики, хоча у рок-музиці воно може бути і негативним. У поетичних текстах поп-року і рок-балад превалюють аудіальні лексеми to speak, voice, words, to whisper. Метафоричні зорові концепти імплікують конотації чистоти і краси, як у композиції If My Heart Was a House гурту Owl City:

You're the sky that I fell through
And I remember the view whenever I'm holding you
The sun hung from a string
Looking down on the world as it warms over everything.

Нерідко весь образ передається через одну сенсорну деталь з особливим емотивним навантаженням. Яскравий приклад – пісня Big Jet Plane, написана Ангусом та Джулією Стоун:

I want to hold her,
I want to kiss her,
She smells of daisies,
She drives me crazy.

У поп-музиці поширеними є тактильні лексеми (hot і cold, а також to touch, to hold, to feel) та густативні (sweet і bittersweet). У готиці та деяких течіях року любов передається через холод (cold is ice, cold to the bone), смак отрути (*Your love is a razorblade kiss Sweetest is the taste from your lips*) з пісні "Razorblade kiss" гурту HIM) та больові відчуття (*Carve your name into my arm* з пісні "Every You Every Me" гурту Placebo).

В емотивній лінгвістиці виділяють велику кількість негативних емоцій. За класифікацією С. Фесенко, базовими негативними емоціями вважаються гнів/злість/роздратування, бридота/неприйняття, страх/жах та сум/печаль [Фесенко, 2007, 10]. У сучасних піснях найпоширенішими є страх/жах та сум/печаль, а

також почуття трагічної невлаштованості життя. Сила цих емоцій варіюється від незначного дискомфорту у поп-музиці до абсолютної негації у деяких рок-напрямках, зокрема готики та металу.

Домінантою серед сенсоризмів є лексема cold. Цей прикметник може вживатися у будь-яких музичних жанрах і має такі варіанти як cold as ice та cold to the bone. Холод імплікує семеми самотності, печалі та дискомфорту. У Moby є композиція "When it's cold I'd like to die", цілком співзвучна з наведеним розумінням лексеми cold. Негативно навантаженими колоронімами у піснях є black, dark, white і blue. Розуміння чорного кольору як надприродного зла пов'язане із семемами смерті та самотності. У рок-піснях часто вживається вислів *fade to black,* а *black* асоціюється із *nothingness*:

All the black inside me is slowly seeping from the bone

Everything I cherished is slowly dying or is gone. Kings of Leon "Pyro"

Негативне емотивно-оцінне навантаження у рок-напрямках виражається також через смаковий прикметник bitter, лексику больових відчуттів та лексеми scream/to scream і silence, які належать до лексико-семантичного поля аудіальних сенсоризмів.

Варто звернути увагу на те, що будь-який сенсорний прикметник може нести негативне емотивно-оцінне навантаження, якщо вживається з часткою too. Так, у пісні поп-рок гурту Sunrise Avenue "I Don't Dance" ліричний герой перебуває у стані дискомфорту і самотності, тому що його кохана танцює з іншим, і висловлює це так:

And I can't hear nothing but beats and sounds

That don't feel good inside,

I got jeans too tight, it's all too loud,

My feet can't hear the orders from my mind.

Серед негативних емоційних станів виділяється почуття самотності. У сенсорному відтворенні цього почуття передусім варто відмітити концепти з тактильним і візуальним компонентом. Протиставлення того, що бачить ліричний герой, із тим, що він уявляє, формує емотивно-оцінне навантаження таких концептів і має дуже високу частоту вживання у сучасних піснях. Як приклад можна навести композицію "Spiralling" групи Keane:

Because now I only see my dreams
In everything I touch
Feel their cold hands
On everything that I love
Cold like some magnificent skyline
Out of my reach but always in my eye life.

А в іншій пісні групи Keane маємо такі рядки:
We cling to love like a skidding car
Clings to a corner
I try to hold on to what we are
The *more I squeeze, the quicker we alter.*

Тактильні дієслова to cling, to hold у цьому контексті набувають емотивно-оцінних конотацій незахищеності, коли ліричному герою бракує зв'язку зі світом, і він намагається знайти своє місце в житті.

Подібного навантаження набувають концепти дотику води, як у композиції "Again and again" групи Keane:

I was drowning in that holy water
Dipping my toe in the water and watching you drown.

У цій та інших композиціях переважно ліричного попрокового спрямування образ води (океану) асоціюється зі зникненням, зі смертю, через що тактильні образи, пов'язані з водою, набувають конотацій туги і втрати.

Ми прослідкували особливість оцінної семантики стану самотності у сучасних піснях. Його негативність часто поєднується з позитивними семемами спокою та мрійливості, і в результаті формується окремий емоційний стан усамітнення з амбівалентними оцінними значеннями. Основна його особливість – крайня пасивність суб'єкта, який ніби розчиняється в навколишньому середовищі.

Серед візуальних образів домінують позначення приглушеного світла (glow, shimmer, low light), а серед аудіальних – тихі, ледве вловимі звуки або ж тиша. Наприклад, композиція "The Low Hum" виконавця Moby: *I hear the muffled conversation, of the neighbour, through the wall A strangled light hangs on the window.* Сенсорна лексика формує медитативну, дещо мінорну настроє-

вість, тож домінують розмиті, уривчасті деталі, які можна співвіднести з потоком свідомості героя, як у пісні "Obsession" рок-гурту Clan of Xymox: *Smiles and voices suddenly changed Eyes and shadows on a distance too short.*

Роль сенсорної лексики у формуванні стану ліричного усамітнення можна розглянути на прикладі пісні Moby "The Sky Is Broken":

See the storm is broken
In the middle of the night
Nothing's left here for me
It's washed away
The sky turns black
I watch it crush me
And then I die
Hear the rain fall

See the wind come to my eyes
See the storm is broken
Now nothing
Speak to me baby
Hold your mouth to mine
It's deeper than love
I know the way you feel
Like the rain's outside…

У цій композиції ліричний герой спостерігає дощ і розчиняється у стихії. Зорове та слухове сприйняття дощу приглушує інші чуття, і навіть потужне тактильне дієслово to crush потрапляє до мікрополя зору: I watch it crush me. Своєрідний настрій зникнення (I die; Now nothing) передається через колоронім black та хронотоп ночі, пов'язаний з темрявою. Ці сенсоризми не реалізують свою негативну семантику, бо наскрізний образ дощу зіставляється з почуттям кохання (It's deeper than love). Поєднання типових негативно навантажених сенсоризмів та мрійливого ліризму і надає цій композиції амбівалентних емотивно-оцінних характеристик.

Таким чином, сенсорна лексика є одним з важливих засобів формування емотивно-оцінних конотацій у текстах сучасних англомовних пісень. Лексеми з усіх п'яти сенсорних мікрополів широко вживаються при вираженні різноманітних емоційних станів, при чому домінують візуальні (30%) й тактильні (29%) сенсоризми. Особливо високу частоту вживання мають іменник light, густативний прикметник sweet з яскраво вираженим позитивним забарвленням і тактильний прикметник cold, що може набувати протилежного емотивно-оцінного навантаження.

У сучасних піснях оцінні конотації сенсорної лексики є здебільшого емотивними, асоціативними, бо ґрунтуються на суб'єктивному сприйнятті світу кожного виконавця. Є підстави стверджувати, що сучасні тексти англомовних пісень – це вагомий шар мовного матеріалу, який дає нам змогу глибше дослідити семантику одиниць на позначення сенсорних відчуттів в англійській мові і зміни, яких вони зазнають на сучасному етапі розвитку мови.

Велівченко В.О. Експлікація емоцій мовця в англомовному емотивному дискурсі / В. О. Велівченко // Вісник ХНУ. – 2010 – №.930. – С. 97-103. *Волошина О. В*. Сенсорна лексика як засіб створення художньої образності / О. В. Волошина // Мовні та концептуальні картини світу. – 2004 – Вип. 10. – С. 103-108. *Вострякова Н. В.* Сенсорна метафора з одоративним компонентом в іспаномовному художньому тексті та його українському перекладі / Н. В. Вострякова // Мовні та концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 33. – С. 121-126. *Гуменюк І.І.* Лінгвістичні та екстралінгвістичні дослідження номінації жовтого кольору (на матеріалі фразеології англійської та української мов) [Електронний ресурс]: [WWW.LIBRAR.ORG.UA – Бібліотека України] / І. І. Гуменюк. – 2006. –5 с. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections _load.php?s=philology&id=1530&start=4. *Педагогическая энциклопедия* / [ред. И. Каиров, Ф. Петров]. – Т. 4. – М., 1968. – 912 с. – ID 2827595. – [Електронний ресурс]: [http://www.ozon.ru/context/detail/id/2827595/]. *Редька І.А.* Моделі інтеграції синестезій них мапувань у формуванні словесно-поетичної синестезії / І.А. Редька // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2008 – №21. – С. 293-299. *Тулюлюк К.* Фунціонування тактильних дієслів у структурі художнього тексту / К. Тулюлюк // Вісник ХНУ. – 2011. – Вип. 2 – С. 154-169. *Фесенко С. Л.* Лингвокогнитивные модели эмоций в контексте национальных культур [Електронний ресурс]: [31F.RU– навчальний портал] / С. Л. Фесенко. – 2007. – 26 с. – Режим доступу: http://31f.ru/dissertation/85-dissertaciya-lingvokognitivnye-modeli-emocij-v-kontekste-nacionalnyx-kultur.html. *Шаховский В.И.* Что такое лингвистика эмоций / В.И. Шаховский // Русистика. – К., 2008 – Вип. 8. – С. 4-7. *Юцевич Ю.Є.* Музика. Словник-довідник / Юрій Євгенович Юцевич. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003 – 352 с. – ISBN 966-7924-10-6. *Frequency Dictionary of English* [Електронний ресурс]: (словник синонімів) / Режим доступу: http://langs.com.ua/ movy/eng/index.htm.

Корягіна А. А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВАРІАТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (на матеріалі українських перекладів трагедії Шекспіра "Гамлет")

У статті досліджено перекладацькі стратегії Юрія Клена, Григорія Кочура, Леоніда Гребінки та Юрія Андруховича в українських перекладах п'єси "Гамлет" Вільяма Шекспіра, а також визначаються особливості перекладу фразеологізмів.
Ключові слова: *шекспіризм, одомашнення, очуження, очуднення.*

В статье исследуются переводческие стратегии Юрия Клена, Григория Кочура, Леонида Гребёнки и Юрия Андруховича в украинских переводах пьесы "Гамлет" Уильяма Шекспира, а также определяются особенности перевода фразеологических оборотов.
Ключевые слова: *шекспиризм, одомашнивание, отчуждение, остранение.*

The article deals with translation strategies of Yuri Klen, Grygoriy Kochur, Leonid Grebinka and Yuri Andrukhovych in Ukrainian translations of Shakespeare's play "Hamlet". It also singles out the peculiarities of translating phraseological units.
Key words: *shakespearism, domestication, foreignization, estrangement.*

Трагедія Шекспіра "Гамлет" – один із найвідоміших творів світової літератури, який займає друге місце після Біблії у переліку найбагатших джерел фразеологізмів. Шекспіризми з "Гамлета" (а їх нараховують 61 одиницю) закріплені у словниках, як правило, у первозданному вигляді, але в сучасній англійській мові у них вносяться певні зміни. Це фразеологічні одиниці, створені або популяризовані Шекспіром у його творах. Вони можуть "використовуватися у скороченому вигляді, набувати лексичні варіанти чи додаткові значення або змінити стилістичне забарвлення" [Кунин 1972, 126]. У сучасному перекладознавстві для опису процесу перекладу широко використовується поняття "перекладацька стратегія". Це сукупність перекладацьких методів та принципових установок, які свідомо чи несвідомо використовує перекладач у процесі роботи [Коломієць 2004, 235].

Мета статті полягає у визначенні основних закономірностей перекладацьких стратегій при перекладі шекспірівських фразеологізмів із плином часу, виокремленні їхніх спільних рис та відмінностей. Актуальність публікації зумовлена тим, що кожен переклад "Гамлета" упродовж всієї історії викликав резонанс, а оскільки сама п'єса ввжається однією із найактуальніших в історії світової літератури, перекладач намагається, щоб його робота відповідала ще й сучасним реаліям. А відтак, кожен переклад вартий всебічного аналізу. Новизна дослідження полягає у тому, що хоч переклади "Гамлета" українською і досліджувалися вітчизняними науковцями, варіативність перекладацьких стратегій не отримала належного розкриття.

Порівняємо особливості перекладацьких рішень неокласиків Юрія Клена та Григорія Кочура, представника необарокової школи Леоніда Гребінки та постмодерніста Юрія Андруховича.

Оригінал	**Переклад Юрія Клена**	**Переклад Григорія Кочура**
I am but mad *north-north-west*. When the wind is southerly *I know a hawk from a handsaw* [William Shakespeare 2001, 47].	Я божевільний, тільки коли дме *вітер з півночі*, а коли з півдня, то аж ніяк *не сплутаю чаплю з соколом* [Шекспір 1960, 61].	Я божевільний тільки під час *норд-норд-весту*. А коли вітер з півдня, я зможу *відрізнити сокола від чаплі* [Шекспір 2003, 58].
Переклад Леоніда Гребінки	**Переклад Юрія Андруховича**	
Я божевільний тільки під норд-норд-вест, а коли вітер з полудня, *яструба від чаплі я відрізню* [Шекспір 2003, 45].	Я *дурію* лише від північного заходу. Коли він віє з південного боку, *я чудово зможу відрізнити ворону від письмового стола, а шило від мила* [Шекспір 2009, 73].	

Прослідкуємо, як перекладачі відтворили один з найвідоміших шекспіризмів "*to know a hawk from a handsaw*". Він означає "бути

при здоровому глузді, вміти відрізнити елементарні речі". Вважається, що "handsaw" – помилкове написання слова "hernshaw", тобто "дитинча чаплі". Якщо людина може відрізнити малу чаплю від яструба (тобто здобич від хижака), то вона при здоровому глузді. Гамлет вживає цей вираз, говорячи про власні напади божевілля залежно від вітру. Переклад цього виразу різниться лиш дієсловом – "плутати" у Клена та "відрізнити" у Кочура. Можемо говорити про стратегію одомашнення в обох випадках.

Представник необарокової школи, Леонід Гребінка буквалізує переклад, слідуючи стратегії одомашнення ("яструба від чаплі я відрізню"). Він відтворює точні відповідники слів "hawk" і "handsaw", зберігаючи еквівалентність, але втрачаючи адекватність та оминаючи вживання фразеологізму (в українському фразеологічному глосарії подібного виразу не зафіксовано). Як бачимо, в цілому, перші три переклади суголосні у виборі стратегії і передачі усталеного виразу. Утім, із ходом історії сам підхід до його відтворення змінюється. Постмодерніст Юрій Андрухович переінакшує вираз "проміняти шило на мило" ("здійснити рівноцінний обмін, у якому немає сенсу") і використовує його як "відрізнити шило від мила". Це можна пояснити паралеллю зі старослов'янським фразеологізмом "проміняти зозулю на яструба" з аналогічним значенням. Також Андрухович вводить ремінісценцію на відомий твір Льюїса Керрола "Аліса у Дивокраї". Там Божевільний Капелюшник загадує загадку: "How is a Raven like a Writing Desk?" ("Чим ворон схожий на письмовий стіл?"). Андрухович обігрує цей вираз ("Я чудово зможу відрізнити ворону від письмового стола") у зв'язку з тим, що Гамлет у даному уривку говорить про своє божевілля, а в англійській мові поширений усталений вираз "mad as a hatter", напряму пов'язаний із божевільним керролівським персонажем. У даному випадку можна говорити про те, що Юрій Андрухович слідує стратегії очуднення. Він використовує характерну для постмодерністів ремінісценцію, закликаючи читача глибше сприймати текст, вишукувати в ньому додаткові конотації.

Оригінал	**Переклад Юрія Клена**	**Переклад Григорія Кочура**
Marry, I'll teach you. Think yourself a baby, That you have ta'en these *tenders* for true pay, Which are not sterling. *Tender* yourself more dearly, Or–not to crack the wind of the poor phrase, Running it thus–you'll *tender* me a fool [William Shakespeare 2001, 109].	А я навчу: гадай, що ти – дитя, не слухай тих *освідчень не при свідках. Шануйся; їм ціна – щербатий гріш.* *Якби з-за тих освідчень не ославив тебе на цілий світ несвітський сором* [Шекспір 1960, 99].	Навчу я: думай так, що ти дитина; *Бо ті освідчення, що шага варті,Береш за злото*. Ти себе *дорожче* *Цінуй*, а то (*скажу тим самим словом*) *Освідчиш ти мені свою глупоту* [Шекспір 2003, 93].
Переклад Леоніда Гребінки	**Переклад Юрія Андруховича**	
Овва! Подумай-но, що ти дитя, *Заруку* мірячи за чисту плату. Проси *за руку*, донько, подорожче, Щоб ти, – бодай усох мені язик! – Не *заручилась* дечим без *заручин* [Шекспір 2003, 78].	То я тобі скажу. А ти подумай, Яке ти ще дитя, коли береш за золоту монету всі ці "*знаки*". Це значить, що від *знаків* цих його Ти скоро *навзнак ляжеш – тьху, не всох би Язик мені від цих забав словами*! – Й від нього понесеш... значну *ознаку*... [Шекспір 2009, 110]	

У. Шекспір в уривку з монологу Полонія використовує слово "*tender*" тричі і щоразу це інша частина мови. Приходимо до висновку, що автор застосовує конверсію – засіб словотвору, при якому утворення нової частини мови на основі одного кореня викликає внутрішні зміни мовної одиниці. При цьому змінюються семантичні зв'язки слова і його синтаксичні функції. Отож, вперше "*tender*" вживається як іменник у значенні "гроші, монети" ("you have ta'en these *tenders* for true pay"). Вдруге слово

виступає у якості дієслова у значенні "ставитися, поважати, знати собі ціну" ("*tender* yourself more dearly"). Утретє слово виконує функцію дієслова, але вже у словосполученні "tender me a fool", що одночасно може означати "мати за дурня", "виставляти дурнем", "народжувати позашлюбну дитину" (для сучасників Шекспіра слово "fool" означало "дитина"). Що ж до "tender", то в англійській мові існує два різновиди цього слова. Перший з них, прикметник латинського походження ("tendre") зі значенням "ніжний, вразливий", прийшов у англійську мову з французької. А другий – дієслово у значенні "пропонувати", також французького походження, але вже від латинського "tendere". Проаналізувавши переклади уривку, розуміємо, що перекладачі по-різному відобразили шекспірівську гру слів. Юрій Клен зберіг задум автора: "не слухай тих *освідчень* не при *свідках*". Бачимо, що гра слів збережена. Щоправда, не збережена вона у наступному випадку вживання слова "*tender*". Та варто відзначити майстерну компресію перекладача: шекспірівське "*Tender* yourself more dearly" він відтворив як "Шануйся". А от Григорій Кочур задум автора не зберіг. Авторське "Which are *not sterling*" він відтворив як "*Бо ті освідчення, що шага варті, береш за злото*". Щоправда, він відтворив тут інший український фразеологізм (дещо застарілий), "не вартий [ламаного] шага". Юрій Клен застосував інший, схожий за значенням зворот: "*їм ціна – щербатий гріш*". Далі Григорій Кочур перериває гру слів, відновивши її лиш у фразі "*Освідчиш ти мені свою глупоту*". Але він, на відміну від Юрія Клена, переклав вставну конструкцію "*not to crack the wind of the poor phrase*", перетворивши її на "*скажу тим самим словом*". Юрій Клен натомість, не зберігши зазначеного звороту, все ж відновив авторську гру слів. "Якби з-за тих *освідчень* не ославив тебе на цілий *світ несвітський* сором". Бачимо, що шекспірівське "*you'll tender me a fool*" перекладач відтворив через повторення однокореневих слів: іменника "*світ*" і прикметника "*світ*ський". Що ж до Леоніда Гребінки, то він дещо по-іншому обігрує шекспірівський каламбур. Беручи за основу слово "зарука" та використовуючи омонімічність лексеми, включає її у словогру ("Проси *за руку*, донько, подо-

рожче"): маємо прийменник з іменником. У третьому випадку Гребінка, як і Андрухович, застосував слово "fool" у значенні "дитина" і зумів відтворити авторську словогру ("Не *заручилась* дечим без *заручин*"). Юрій Андрухович використовує однокореневі слова, обігруючи каламбур у перекладі. Беручи за основу лексему "знак", він у першому випадку перекладає "tenders" як "знаки" (у сенсі, грошові) та бере їх у лапки. У наступному ж реченні перекладач повторює це слово, але вже в іншому значенні ("це значить, що від *знаків* цих його ти скоро *навзнак* ляжеш"), створюючи таким чином вторинну словогру. А слово "нав*знак*" – прислівник у значенні "горілиць". Його ми у тексті оригіналу не знаходимо, але саме таким чином Андрухович дотримується конверсії і зберігає авторський задум. У третьому випадку знову зустрічаємо вторинну словогру ("й від нього понесеш... *значну ознаку*"), в основі якої лежить той самий корінь. Тепер досліджуване слово з'являється у формі прикметника та іменника. Таким чином, Юрій Андрухович частково зберіг принципи конверсії, втім, використовуючи у перекладі інші частини мови (прислівник та іменник, коли в оригіналі вжито дієслова). Більш того, перекладач двічі використав прийом вторинної словогри. Не можемо не помітити схожість Гребінчиного та Андруховичевого варіантів при перекладі "*not to crack the wind of the poor phrase*". Обидва вони використовують вираз "не всох би язик". Щоправда, Андрухович дещо розширює висловлювання: "*не всох би язик мені від цих забав словами*". Ці "забави словами" характерні і для поетичної, і для прозової творчості Патріарха Бу-Ба-Бу.

Отже, бачимо, що для неокласиків характерна стратегія одомашнення, тоді як Леонід Гребінка вже більше тяжіє до очуження, а Юрій Андрухович подекуди вдається до очуднення. Спостерігаємо, як із плином часу стає більш вільним поводження перекладача з текстом: якщо спершу вони були дещо консервативними у виборі методів та перекладацьких рішень, то надалі їх не лише все влучніше вдається передати авторську словогру, але ще й створити власну, вторинну. Помічаємо появу літературних ремінісценцій та алюзій. Стратегії очуднення поглиблює

текст, додає йому додаткових смислів, осучаснює та наближує до сучасних реалій.

На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що вони дозволяють поглибити дослідження перекладу фразеологізмів в українських перекладах "Гамлета" і знайти нові особливості перекладацьких рішень. Подальшим етапом дослідження може стати глибокий компаративний аналіз перекладу шекспірівських фразеологічних зворотів на матеріалі всіх українських перекладів цієї п'єси.

Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. – М., 1972. – 288 с. *Зорівчак Р.П.* Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Л.: Вид-во при Львів. ун-ті, 1983. – 172 с. *Коломієць* Л.В. Тенденції розвитку поетичного перекладу / Лада Володимирівна Коломієць // Вісник "СумДУ". – 2006. – № 11(95), т. 1. – С. 162-168. *Коломієць Л.* Два Леоніди Гребінки: до питання про автентичний переклад і редакторську правку (на матеріалі перекладу "Гамлета" В. Шекспіра). – Вісник КЕУ імені Тараса Шевченка. – Вип. 40. – 2006. – С. 31-35. *Коломієць Л.В.* Новий український "Гамлет": перекладацька стратегія Юрія Андруховича // Мова і культура: Наук. щорічн. журнал. – К.: ВД Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 8. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 349-356. *Коломієць Л.В.* Українські перекладачі "Гамлета" В.Шекспіра: Пантелеймон Куліш, Юрій Клен, Леонід Гребінка, Михайло Рудницький, Ігор Костецький, Григорій Кочур, Юрій Андрухович. – К.: ВД Дмитра Бураго, 2004. – Т. 8. Сер.: Філологія. – С. 105-112.

Джерела ілюстративного матеріалу

William Shakespeare. Hamlet. – Penguin Popular Classics, 2001. – 190 p. *Шекспір* В. Гамлет, принц данський: Пер. з англ. Ю. Андруховича. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. – 238 с. *Шекспір* В. Гамлет, принц данський: Пер. з англ. Л. Гребінки. – К.: Основи, 2003. – 197 с. *Шекспір*, Вільям. Гамлет, принц данський: Пер. з англ. Ю. Клена / Клен, Юрій. Твори: В 4 т. – Торонто: Фундація імені Юрія Клена, 1960. – Т. 4. – С. 14-237. 11. *Шекспір*, Вільям. Гамлет, принц данський: Пер. з англ. Г. Кочура. – К.: Альтерпрес, 2003. – 170 с.

Косіцька О. М., к. філол. н.,
Національний транспортний університет

СИНТАКСИЧНІ ЗВОРОТИ ACCUSATIVUS CUM INFINITIVO ТА NOMINATIVUS CUM INFINITIVO В ЛАТИНСЬКОМОВНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.

Стаття присвячена вивченню синтаксичних зворотів accusativus cum infinitivo та nominativus cum infinitivo в латинськомовній документації Греко-католицької церкви. Визначено характерні риси даних конструкцій у мові досліджених документів та проведено порівняльний аналіз інфінітивних зворотів у різних латинськомовних пам'ятках українського походження.

Ключові слова: *пізньосередньовічна латина, латинськомовна документація Греко-католицької церкви кінця XVI – XVII ст., синтаксичні звороти accusativus cum infinitivo та nominativus cum infinitivo.*

Статья посвящена анализу синтаксических оборотов accusativus cum infinitivo и nominativus cum infinitivo в латиноязычной документации Греко-католической церкви. Определены характерные черты данных конструкций в изученных документах и проведено сравнение инфинитивных оборотов в различных латиноязычных текстах украинского происхождения.

Ключевые слова: *позднесредневековая латынь, латиноязычная документация Греко-католической церкви конца XVI – XVII вв., синтаксические обороты accusativus cum infinitivo и nominativus cum infinitivo.*

The article deals with syntactic structures accusativus cum infinitivo and nominativus cum infinitivo in Latin documents of the Ukrainian Greek Catholic Church. Specific features of the syntactic structures have been established and a comparative analysis has been done with similar structures in other Latin texts of Ukrainian origin.

Key words: *late Medieval Latin, Latin documents of the Ukrainian Greek Catholic Church at the end of the 16th – 17th centuries, syntactic structures accusativus cum infinitivo and nominativus cum infinitivo.*

Кінець XVI – XVII ст. є важливим періодом у духовному та світському житті України, оскільки в цей час відбувається низка знаменних подій, які значною мірою визначили напрямок пода-

льшого розвитку держави. Визначне місце серед них посідає укладення Берестейської унії та виникнення Греко-католицької церкви. Загальноєвропейські тенденції до розширення вживання латини та набуття нею функцій "священної" мови науки, високої культури, літератури, а також використання її у деяких сферах державного управління знайшли відображення й в українському суспільстві, зокрема в середовищі Греко-католицької церкви, де, починаючи з XVII ст., латина починає все ширше використовуватися у різних галузях церковного життя, охоплюючи церковну канцелярію, офіційну кореспонденцію церкви, приватне листування тощо. Отже, Греко-католицька церква є новим мовним середовищем, що виникло на стикові двох релігійних і культурних традицій, і дає цікаву картину мовних змін, що відбулися внаслідок контакту латинської, староукраїнської та частково польської мов.

Лише наприкінці минулого століття латинсько-українські мовні контакти увійшли в коло інтересів українських дослідників, зокрема Н. Безбородько охарактеризувала мову латинських трактатів українських філософів [Безбородько 1972], В. Миронова – мову актових записів [Миронова 1999], Н. Бойко – латинськомовні інскрипції [Бойко 2006], Р. Щербина – латину історіографічних творів [Щербина 2006], О. Кощій – мову новолатинської історичної поеми [Кощій 2011]. Відсутність наукових праць, присвячених вивченню латинськомовної документації Греко-католицької церкви, зумовлює актуальність даного дослідження. Отже, метою даної публікації є визначення характерних рис інфінітивних зворотів у латинськомовній документації Греко-католицької церкви. Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких основних завдань: 1) охарактеризувати інфінітивні звороти в класичній латині; 2) порівняти інфінітивні звороти, які зустрічаються в латинськомовній документації Греко-католицької церкви, з класичними зразками, щоб виявити відхилення від норм класичної латини; 3) порівняти інфінітивні звороти в латинськомовній документації Греко-католицької церкви з іншими дослідженими на даний час латинськомовними текстами українського походження, щоб виявити особливості, при-

таманні саме латинській мові, вживаній у середовищі Греко-католицької церкви.

Синтаксичний зворот *accusativus cum infinitivo* у класичній латині вживався після дієслів зі значенням "відчувати", "говорити" (*verba sentiendi et declarandi*), а також словосполучень та безособових виразів із таким значенням. У звороті *accusativus cum infinitivo* знахідний відмінок виступає в ролі логічного підмета, а інфінітив – у ролі логічного присудка [Соболевский 1939, 295–314].

Дана синтаксична конструкція є вживаною й у текстах латинськомовної документації Греко-католицької церкви (приблизно 1 зворот на сторінку), представлені інфінітиви усіх часів: найчастіше використовується інфінітив теперішнього часу (53% випадків), рідше – інфінітив минулого часу (35%), найменш поширеним є інфінітив майбутнього часу (12%):

Infinitivus praesentis: *ad extremum addam, quod sentio, istius negotii valde perplexum esse exitum* [Monumenta 1964, 287] – "наостанку додам, що відчуваю, що кінець цієї справи є дуже неясним". *Amari Ruthenos a Sancta Sede Apostolica satis clare videmus* [Monumenta 1971, 526] – "Досить явно бачимо, що Свята апостольська столиця любить русинів".

Infinitivus perfecti: *Puto iam R.mam Dominationem Vestram legisse meas tum ad SS.mum, tum ad Ill.mum D.num nuncium scriptas* [Monumenta 1964, 285] – "Думаю, що Ваша найдостойніша вельможність вже прочитала написане мною як Найсвятішому, так і найвельможнішому пану нунцію". ... *rumor volitare coepit archiepiscopum Polocensem esse occisum* [Monumenta 1971, 396] – "Почала літати чутка, що вбили Полоцького архієпископа".

Infinitivus futuri: *hos duos, quos in praesentia mitto, ... suscipiendos iri sub patrocinium Ill.mae et R.mae D.tionis Vestrae nihil ambigo* [Monumenta 1971, 628] – "я не сумніваюся, що ці двоє, який я зараз посилаю, будуть прийняті під покровительство Вашої найяснішої і найдостойнішої вельможності". ... *et sic discessi, sperans Mohilam non venturum* [Monumenta 1974, 141] – "і так я відійшов, сподіваючись, що Могила не прийде".

В одному реченні можливі два звороти *accusativus cum infinitivo* з різними часовими формами інфінітива, що передає співвідношення часу дії, вираженої інфінітивом, з дією присудка: *scribit Patrem Adrianum incidisse de novo in pristinam infirmitatem, et medicorem esse communem sententiam, ut redeat domum* [Monumenta 1971, 446] – "він пише, що отець Адріан захворів на свою давню хворобу, і що, на спільну думку лікарів, він має повернутися додому". *... proinde ad corrigenda ista vel ad plenius explicanda dicit se misisse Romam et expectare responsum* [Monumenta 1971, 448] – "тому каже, що для виправлення чи для більш повного пояснення послав це в Рим і чекає відповіді". В обох реченнях у першому звороті вжито *infinitivus perfecti*, у другому – *infinitivus praesentis*, оскільки ці дві дії по-різному співвідносяться з дією, вираженою присудком.

Однак внаслідок того, що для староукраїнської мови звороти, аналогічні *accusativus cum infinitivo*, не були характерні, у деяких випадках спостерігаємо руйнування цієї синтаксичної конструкції. Як правило, *accusativus cum infinitivo* замінюється підрядними реченнями зі сполучником *quod*. Немає усталеності у вживанні форм присудка, у випадку заміни інфінітивної конструкції, може використовуватися як індикатив, так і кон'юнктив.

Приклади вживання індикатива: *Et ecce nunciatur mihi, quod feria quinta magna traiicit per fluvium proximum Suprasl* [Monumenta 1974, 141] – "І мені було повідомлено, що у Великий четвер він перейшов через річку біля Супрасля"; *profiteor, quod in fide sancta catholica et in obedientia universalis Archipastoris Pontificis Romani Urbani Octavi eiusque successorum morior* [Monumenta 1974, 192] – "засвідчую, що помираю у святій католицькій вірі, будучи покірним архіпастирю папі римському Урбану Восьмому і його наступникам".

Приклади вживання кон'юнктива: *Parochiani videntes, quod parochus illorum factus fuerit unitus, tentarunt eundem expellere* [Monumenta 1965, 198] – "Парафіяни, побачивши, що їхній священик став уніатом, намагалися його вигнати". <...> *a plurimis audivi, quod mallent Turcae potius fieri quam mutare ritum*

[Monumenta 1965, 284] – "я від багатьох чув, що вони готові краще стати турками, ніж змінити обряд".

У реченні з однорідними підрядними, як і в інших типах підрядних речень, можливі різні форми вираження присудків: *Et tunc videbunt Rutheni, quod veri simus Rutheni, linguam nostrum ornamus* [Monumenta 1971, 421] – "І тоді русини побачать, що ми правдиві русини, шануємо нашу мову".

Інколи в одному реченні, де повинно бути дві конструкції *accusativus cum infinitivo*, один може замінюватися підрядним реченням, а другий залишатися у вигляді звороту, що свідчить про нестійкість *accusativus cum infinitivo* у пізньосередньовічній латині: *Scio quod dicent se malle quovis anno certam quotam mittere* [Monumenta 1971, 446] – "Знаю, що вони кажуть, що хочуть щороку посилати певний податок". *Protestor autem coram universo mundo me omnia credere, quae credenda proponit sancta Ecclesia Catholica, et quod sine hac fide et speciatim sine communione S. Ecclesiae Romanae nemo salvus esse potest* [Monumenta 1974, 190] – "Засвідчую перед усім світом, що вірю в усе, у що потрібно вірити за вченням католицької церкви, і що без цієї віри і особливо без причастя святої римської церкви ніхто не може бути спасенний".

Зворот *nominativus cum infinitivo* у досліджених текстах зустрічається набагато рідше, ніж *accusativus cum infinitivo*, лише 0,1 зворотів на сторінку. Основні характеристики цього звороту збережені у латинськомовній документації Греко-католицької церкви. Керують зворотом дієслова у пасивному стані: *Negotia s. Unionis in hoc regno videntur a nobis requirere, ut cum maiori efficacia transigantur* [Monumenta 1971, 500] – "Здається, справи святої унії вимагають, щоб до них ставилися з більшою пильністю". *tota cum schismaticis transactio ad confirmationem S. Sedis Apostolicae seposita esse videatur* [Monumenta 1974, 18] – "здається, що вся ця угода зі схизматиками відкладена до затвердження її святою апостольською столицею". *Id vero proprium catholicae virtutis esse dignoscitur* [Monumenta 1974, 27] – "Добре відомо, що це є властивою рисою католицької доброчесності".

Madelen(sis) sacerdos dicitur defecisse [Monumenta 1974, 113] – "Кажуть, що маделенський священик відпав".

Однак, на відміну від класичної латини, у проаналізованих текстах у поодиноких випадках від дієслова у пасивному стані може залежати зворот *accusativus cum infinitivo*: *sed nunciatur illum ob adversam valetudinem venire non posse* [Monumenta 1974, 142] – "але було повідомлено, що він не може прийти через поганий стан здоров'я".

Таким чином, інфінітивні конструкції у досліджених текстах, будучи загалом добре збереженими, у деяких випадках виявляють певні ознаки занепаду, що зумовлене відсутністю в рідній мові авторів текстів аналогічних конструкцій. Часто інфінітивні звороти замінюються на підрядні речення зі сполучником *quod*, причому присудок може мати форму як індикатива, так і кон'юнктива. Ще однією особливістю латини, вживаної у середовищі Греко-католицької церкви є вживання звороту *accusativus cum infinitivo* після дієслів у пасивному стані, чого не передбачали норми класичної латини.

Заміна інфінітивних зворотів на підрядні речення є характерною для всіх досліджених латинськомовних текстів українського походження [Безбородько 1972, 133; Бойко 2006, 142-143; Миронова 1999, 13; Щербина 2006, 14]. У випадку збереження інфінітивних зворотів актова латина демонструє вживання виключно інфінітива теперішнього часу [Миронова 2001, 120], латина філософських творів засвідчує вживання переважно інфінітива презенса і в нечисленних випадках інфінітива перфекта [Безбородько 1972, 87], в той час як у латині Греко-католицької документації наявні інфінітиви всіх трьох часів, причому неозначені форми як теперішнього, так і минулого часу є досить часто вживаними.

Таким чином, висновки, отримані в результаті проведеного лінгвістичного аналізу, розширюють і уточнюють комплекс відомостей про інфінітивні звороти та їх трансформацію в українському різновиді пізньосередньовічної латини. Результати даного дослідження можуть бути використані при вивченні інших латинськомовних текстів українського походження з метою виявлення

спільних та відмінних рис, притаманних синтаксичним зворотам accusativus cum infinitivo та nominativus cum infinitivo.

Безбородько Н.И. Язык латинских трактатов украинских философов XVII века / Нина Ивановна Безбородько. – Днепропетровск: [б. и.], 1972. – 137 с. *Бойко Н.В.* Латинськомовна інскрипція в Україні кінця XVI – початку XVIII століть (лексико-граматичний аспект): дис. … к. філол. н. / Бойко Наталія Василівна. – К., 2006. – 218 с. *Кощій О.М.* Мова новолатинської історичної поеми в Україні кінця XVI ст.: Автореф. дис. … к. філол. н. – К., 2011. – 20 с. *Миронова В. М.* Граматичні особливості латинської актової мови XV–XVI ст. в Україні (на матеріалі гродських і земських судових актів Галицької, Сяноцької, Перемишльської і Львівської адміністративних округ Галицької Русі): Автореф. дис. … к. філол. н. / В.М. Миронова. – К., 1999. – 16 с. *Миронова В.М.* Ускладнені прості речення та їх трансформація у складнопідрядні речення в актовій середньовічній латині (на матеріалі актових записів кінця XV – початку XVI ст.) / В.М. Миронова // Наукова спадщина С.В. Семчинського і сучасна філологія. – К., 2001. – Ч. 2. – С. 117-123. *Соболевский С.И.* Грамматика латинского языка / Сергей Иванович Соболевский. – М.: Гос. учебн.-педагог. изд-во Наркомпроса РСФСР, 1939. – 424 с. *Щербина Р.А.* Латинськомовна історіографія в Україні середини XVII ст. як мовно-культурне джерело (на матеріалі хронік про Визвольну війну українського народу 1648-1657 років): Автореф. дис. … к. філол. н. – К., 2006. – 19 с. Monumenta Ucrainae Historica: в 14 т. / [зібр. митрополит Андрей Шептицький; видав митрополит Йосиф]. – Vol. XI (1633–1659). Supplementum. – Romae, 1974. – 648 p. Monumenta Ucrainae Historica: в 14 т. / [зібр. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. II (1624–1648). – Romae, 1965. – 358 p. Monumenta Ucrainae Historica: в 14 т. / [зібр. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. I (1075–1623). – Romae, 1964. – 350 p. Monumenta Ucrainae Historica: в 14 т. / [зібр. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. IX–X (1075–1632). – Romae, 1971. – 942 p.

Костюк І., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕСТЕТИКА МЕТАФОРИ В ХУДОЖНЬОМУ ПОЛІ: ПОЕТИ НЬЮ-ЙОРКСЬКОЇ ГРУПИ

У статті розглянуто питання естетичної функції метафори, проаналізовано специфіку функціонування метафори в поезії представників Ньй-Йоркської групи з особливою увагою до її мовноестетичного потенціалу.

Ключові слова: *метафора, естетична функція метафори, образ, прозопопея, дієслівна метафора, ад'єктивна метафора.*

В статье рассмотрены вопросы об эстетической функции метафоры, специфике функционирования метафоры в поэзии представителей Нью-Йоркской группы с точки зрения ее лингвоэстетического потенциала.

Ключевые слова: *метафора, эстетическая функция метафоры, образ, прозопопея, глагольная метафора, адъективная метафора.*

The article deals with the question of the aesthetic function of the metaphor. The specificity of metaphor functioning in poetical texts of the New York group of poets has been analyzed in the article from the aesthetical view.

Key words: *metaphor, aesthetic function, image, prosopopeia, verbal metaphor, adjectival metaphor.*

Одним із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики є вивчення особливостей вербалізації індивідуальної/масової мовної свідомості. До основних критеріїв виявлення особливостей формування та еволюції національної мовної картини світу, належить переосмислення семантики, що лежить в основі природи метафоричних конструкцій. Вони укорінені в народнопоетичному мовленні, а тому здатні об'єктивувати глибинні, давні значення. В поезії вони підлягають певному переосмисленню, сприяють проникненню читача в духовний світ автора та внутрішньому діалогу між автором та реципієнтом, що здійснюється за допомогою естетичного навантаження метафори як тропа.

Творчість поетів еміграції посідає особливе місце в літературі, оскільки, перебуваючи в ізоляції протягом тривалого періоду, тяжіла у своєму розвитку до загальноєвропейських та світових тенденцій, модерністичних віянь і відірвалася від власне українського модернізму, зберігаючи при цьому генетичний зв'язок із національною літературою. В останні десятиліття особливо цікавими є дослідження особливостей ідіостилю поетів і письменників Нью-Йоркської групи.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що воно присвячене вивченню естетичного потенціалу метафори як виражального засобу мови, що викликає інтерес як серед мовознавців, так і літературознавців, які у своїх фахових спостереженнях розглядають питання ідіостилю автора, зокрема поета, його вплив на мовну свідомість реципієнта та художнього мовлення загалом. Окільки останнім часом спостерігається підвищення дослідницького інтересу до мовотворчості діаспори, виникає необхідність у вивченні цього сегмента української літератури та його об'єктивного розгляду серед загальнонаціональних культурних надбань, у з'ясуванні внутрішнього зв'язку та стильової подібності й відмінності між обома дискретними станами української літератури (власне національного й діаспорного), що доцільно характеризувати на прикладі естетичного навантаження метафоричних сполук.

Як відомо, функціональний потенціал метафори привертав увагу багатьох учених. Зокрема, теоретик літератури Києво-Могилянської академії М. Довгалевський визначав такі функції метафори: 1) найменування деяких предметів, які не мають власної назви; 2) підсилення значення сказаного, 3) засіб для досягнення естетичного враження. [Довгалевський 1973, 6] Н. Арутюнова, наприклад, притримується думки, що первинною функцією метафори є характеризувальна, а вторинною – номінативна ("ідентифікація об'єктів") [Арутюнова 1999, 2, с. 352]. За В. Москвіним, виділяються номінативна функція й експресивна, яка, на думку вченого, реалізується в кількох окремих: оцінній, зображальній, естетичній, евфемістичній і пояснювальній [Москвин 2006, 11, с.162]. А. Чудінов розрізняє когнітивну, комунікативну, праг-

матичну і естетичну функції, виділяючи в кожній підвиди. Виокремлюють також функції концептуалізації понять і впливу на спосіб мислення, які метафора виконує в спеціальних підсистемах мови, наприклад, в економіці та медицині [Чудинов 2003, 19].

Проте вчені погоджуються з тим, що метафора виявляє свої функції більшою чи меншою мірою в залежності від стилістичних особливостей конкретного тексту. В художньому творі основним завданням метафори є досягнення образності та формування поетичного мислення. З цього приводу авторитетною є думка, зокрема, І. Кобозєвої: "В поетичному тексті головними функціями метафори визнаються естетична (метафора як прикраса мовлення) й активізаційна (метафора як засіб активізації сприйняття адресата), тоді як пізнавальна відходить на другий план." [Цит. за Кассирер 2005, 7, с. 134-135]. У свою чергу, Л. Кравець у дослідженні "Функції метафори у віршовому тексті" обгрунтовує тезу, що у віршових текстах метафора виконує одночасно з естетичною функцією також когнітивну та комунікативну, які виявляються в усіх віршових текстах, але з різною мірою інтенсивності, що залежить від жанру та тематики тексту [Теория метафоры 1990, 16].

Реалізуючи естетичну функцію в поезії, метафора виконує водночас і естетичну функцію власне мови (поетичну функцію, як її визначав Р. Якобсон), тобто не лише оформлює думку граматично, фонетично та семантично, але й розкриває образно-поетичний потенціал мови. Як різновиди естетичної функції метафори А. Чудінов розглядає також зображальну і експресивну, що, на нашу думку, є доцільним, бо це дозволяє встановити прямий зв'язок між образністю з одного боку та зображальністю й експресивністю з іншого.

Експресія метафори, як відомо, коментувалася ще у працях античних учених. Зокрема, Цицерон зауважував, що первинна номінативна функція метафори з часом перейшла в експресивну, набула естетичного призначення: "Подібно до того, як одяг, спочатку винайдений для захисту від холоду, згодом почав використовуватися також для прикрашання тіла і як відзнака, так і метафоричні

вислови, уведені через нестачу слів, стали у великій кількості застосовуватися задля насолоди" [Цицерон 1972, 18, с.472].

Із філософської точки зору розглядав естетичну функцію слова, зокрема, Ф. Гегель. Він виділяв в образі два плани: план вираження та план осмислення, розуміння, які переплітаються. Це витікає із природи самого образу, що несе в собі конкретно-понятійне значення і власне сприйняття, переосмислення, реалізовані в метафори.

Учені Празького лінгвістичного гуртка в своїх дослідницьких працях розробили теорію поетичної мови як певної надсистеми мови природньої, першопочаткової, що, матеріалізуючись у системі тропів, виконує низку естетичних завдань. Структуралісти не приймали суб'єктивність та орнаментальність поезії, натомість визначили головними образність і естетику слова, виокремивши, таким чином, естетичну функцію, яка, будучи притаманною всім видам мовлення, найбільше виявляє свій потенціал у художньому тексті, відкриває семантично нове узагальнення, замінюючи буквальну номінацію.

Така стратифікація функціонального навантаження метафори дозволяє визначати її різновиди. Зокрема, Шарль Баллі був першим дослідником, який висунув у науці думку щодо протиставлення двох типів метафори – мовної та художньої. Існує цілий ряд термінів, що використовуються на позначення художньої метафоричної номінації (художня, поетична, тропеїчна, індивідуальна, індивідуально-авторська, творча, мовленнєва, оказіональна, метафора стилю), проте традиційний термін художня метафора є найбільш універсальним, оскільки йому притаманні всі характеристики, відображені в інших термінах.

Ідею протиставлення художньої та мовної метафори розробив Б. Ларін. [Ларин 1977, 10] Суть цього відокремлення у тому, що мова художньої літератури, окрім реального і логічного змісту, має ще й естетичний об'єкт. Сугестивність тексту та взаємозумовленість всіх його елементів визначають характер метафори в мові художньої літератури – багатовимірність відрізняє її від мовної метафори.

У свою чергу, А. Данто визнає метафору когнітивним засобом, але в тому сенсі, що вона висловлює суть свого означуваного так, як це уявляється мовцем. Саме тому метафора є потужним інструментом впливу на емоції та свідомість, здатним фіксувати в мові та мовленні певні образи предметів і явищ. Естетичне ядро метафори полягає в певній загадковості об'єкта, про який ідеться, з чим, зокрема, пов'язане широке вживання метафор у жанрі загадки. Принципи естетичної дії метафори Ф. Г. Лорка, наприклад, розкривав так: "Для того, щоб вдихнути життя в метафору, потрібно, щоб метафора мала форму та радіус дії, – ядро в центрі та перспективу навколо нього. Це ядро розкривається як квітка, нібито незнайома, але ми швидко впізнаємо її аромат, а в кольоровому сяйві, яке вона випромінює, нам бачиться його ім'я, тобто метафора змальовує нам предмет як квітку, нібито незнайому", ми впізнаємо його не відразу (автоматично ідентифікуючи його в нашій пам'яті), а поступово – у "кольоровому сяйві", яке породжує відчуття подоби." [Галич 2001, 5,с.214] Тим самим метафора немовби оновлює предмет, демонструє його в незвичному ракурсі.

Метафорика досліджених нами творів поетів Нью-Йоркської групи надзвичайно різноманітна – зустрічаються практично всі окреслені лінгвістами види метафор у поезії кожного з розглянутих письменників (Віра Вовк, Патриція Килина, Богдан Бойчук). Варто зазначити, що вони не виступають ізольовано, а сприймаються як єдине ціле. Зауважимо на тому, що структурно менші елементи (дієслівна, генетична, ад'єктивна та інші метафори) виступають будівельним матеріалом для структурно розгалужених (розгорнута метафора, ланцюжки метафор), які, в свою чергу, є елементами текстів-метафор. Такий синтез образів і значень сприяє глибинному естетичному ефекту лірики, яка, апелюючи одночасно до декількох каналів сприйняття (зір, слух, дотик, інтуїція, уява), захоплює реципієнта.

Найпоширенішою в розглянутих текстах є такий вид метафори, як метафора-уособлення (зокрема у В. Вовк: *стан мигдалі, небо протирає очі, ранок сонце викотив, вітер з гір біжить, небом синьооким, зірок, що зазирають крізь вікна, глина їсть твої*

стопи, вагітних яблунь, стане пальма колихати, хлипала флейта, лягає небо в перстень ставу, смерть малює чорні писанки; П. Килини: *казав барометр, світ без вух, без очей, пише осінь червоним чорнилом, читає їх вголос осінній вітер, ліс чіплявся до горбів, бігли листки, небо тремтить, місяць тиняється без діла, в приймальню вітру збираються тіні, приїжджає світанок, орли будували храми, впала голка і танцювала ще хвилинку на підлозі, не править старинний страх, мандрують зорі, замовкають ліри.*).

Прозопопея виявляє глибинні зв'язки між предметами, оскільки проведення паралелей між живими та бездушними предметами потребує неординарності мислення та здатне якнайяскравіше передавати внутрішню суть об'єктів. Уособлення сприяє утворенню яскравих динамічних, а не статичних образів, оскільки в переважно реалізується в дієслівній метафорі та є міметичним стосовно життя людей.

Більшість поезій, на нашу думку, варто розглядати як текст-метафору, адже через них можна наскрізно провести єдиний метафоричний образ, який викликається низкою асоціацій, що сприяють певному цілісному естетичному ефекту.

Наприклад, текст-метафора у Патриції Килини:

ДЕРЕВО

Воно є сито для мілкої муки сонця.

Воно є сіть,

через яку втікає планктон пташок.

Воно є губка, яка в мілині долини

живиться тінями. [Віртуальна антологія поезії Нью-Йоркської групи].

У цій поезії спостерігаємо розвиток метафоричного образу шляхом паралельного нанизування ад'єктивної (*мілкої муки),* генітивної (*муки сонця, планктон пташок),* дієслівної (*втікає планктон, живиться тінями)* та класичної (*воно є сито, воно є сіть, воно є губка)* метафор. Таке смислове переплітання метафор характерне переважно для поетичної мови, у якій вірш покликаний створити низку образів, що прочитуються реципієнтом довільно, залежно від рівня його розвитку, уяви та емоційного стану.

У Віри Вовк знаходимо ланцюжок метафор, що мають синонімічне значення і, нагромаджуючись, створюють наскрізну образність:

Очі,

Ясні пречисті, Божі, де сіяють

Як сонце й зорі золоті сліди. [Віртуальна антологія поезії Нью-Йоркської групи].

У поезії Б. Бойчука як репрезентатори естетичної функції тропа переважають ад'єктивна (*світляних років, теплі коси, висохлі уста, срібна голова, сміх шорсткий, тверді слова, передертий крик, червоний кашель, сухі серця, чорні закіптілі черепи, кам'яне одіння, м'якими кроками, чорні рани, глухі барабани, водою джерела жертовного*) та дієслівна (*зірка падала, уста шелестітимуть, сонце розливалося, в серце врізалося слово, в жилах синьо пульсуватиме свідомість, вгинався шлях, як вистогнати пісню, пухнути почав ґраніт, стікали квіти з-під ребра Спасителя, жінки сиділи, заїдались димом, складає в торбину. думки*) метафори. Наприклад, у поезії "Пісня жінки" Б. Бойчук використовує ад'єктивну метафору (*сміх шорсткий*), стерту (*гострий зір*), генітивну (*зливу слів*):

Як зливу слів, як бурю кіс,

ридання розпустила :

де гострий зір,

де сміх шорсткий,

де муж,

що я любила? [Віртуальна антологія поезії Нью-Йоркської групи].

Ад'єктивна метафора продуктивна для творення експресивного забарвлення завдяки своїй здатності легко прикріплюватись до об'єкта перенесення певної ознаки та широким семантичним можливостями. Дієслівна метафора виконує поетичну функцію мови, оскільки образно окреслює предмет динамічно, через дію, а також є широко валентним компонентом до означуваного об'єкту.

Естетичний потенціал метафорики Богдана Бойчука вирізняється тим, що в його поетичних текстах метафора часто набли-

жається до символа. Відтак, не всі метафори можуть бути легко прочитані через значну кількість алюзій, тому читач має бути підготовненим до сприйняття деяких текстів, що підтверджує відому тезу про когнітивний потенціал стилістичних одиниць, зокрема, метафори. Насамперед, це стосується збірок "Вірші для Мехіко" та "Подорож з учителем".

У цілому для творчості представників Нью-Йоркської групи притаманні розгорнуті багаточленні комбіновані метафоричні структури, елементами яких є різні види метафор, переважно дієслівні та атрибутивні, генітивні. Прийом нагромадження метафор сприяє реалізації ефекту навіювання, а отже, твориться сугестивна лірика. В поезії наявні у великій кількості колористичні ад'єктивні метафори, зустрічаються стерті метафори, але вони через смислоперетворюючі процеси набирають нового, авторського звучання, вводяться в неочікуваний контекст. Характерною є образність окремої деталі, конкретного епізоду, метафоричне переосмислення типових для української національної мовної картини світу символів, новий підхід до написання пейзажної лірики.

Отже, як і всі тропи, метафори забезпечують фігуративність (образність) мови. Поети Нью-Йоркської групи запозичують досвід риторики, оскільки метафори в їх творчості відіграють принципово важливу роль на всіх рівнях стилю – функціональному, емотивному, діалогічному, потенційному (що веде у підтекст), архітектонічному.

Поетична метафора виконує в ліриці дослідженої нами Нью-Йоркської групи всі притаманні їй функції, посилює експресивність та образність висловлювання, визначає основну тональність твору, настрій та образи, що апелюють до всіх органів чуття, підсвідомого, інтуїтивного рівня сприйняття, виступає лінгвальним кодом до розуміння смислово зашифрованої інформації.

Це вимагає від реципієнта, дослідника глибинного прочитання таких текстів, зокрема поетичних, з особливою увагою до перетинання досвіду мови та досвіду її носіїв, що і характеризує в результаті реалізацію когнітивної функції мови, відтвореної, передусім, у метафоричних конструкціях.

Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32. *Арутюнова Н.Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. – I-XV – 896 с. *Арутюнова Н.Д.* Языковая метафора (синтаксис и лексика) – М., 1979. – 78 с. *Блэк М.* Метафора // Теория метафоры / Н.Д. Арутюнова, М.А. Журинская. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-173. *Галич О.* Теорія літератури: Підруч. – К., 2001. – 488 с. *Довгалевський М.* Поетика /сад поетичний. – К.: Мистецтво, 1973. – 434 с. *Кассирер Э.* Сила метафоры // Теория метафоры. – М.: Литература, 2005.– 350 с. *Кобозева И.М.* Семантические проблемы анализа политической метафоры / Ирина Михайловна Кобозева // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – 2001. – № 6 – С. 132-149. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живем // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Наука, 2001 – 278 с. *Ларин Б.А.* История русского языка и общее языкознание. – М.: Просвещение, 1977. – 314 с. *Москвин В.П.* Русская метафора: очерк семиотической теории / В.П. Москвин – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: ЛЕНАНД, 2006. – 184 с. *Потебня А.А.* Слово и миф / А.А. Потебня // Мысль и язык. – М.: Правда, 1989. – 622 с. *Рікер П.* Метафоричний процес як пізнання, уява і відчуття // Теорія метафори. – М., 1990. – 128 с. *Скляревская Г.Н.* Метафора в системе языка / Г.Н. Скляревская. – СПб.: Наука, 1993. – 150 с. *Телия В.Н.* Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В.Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 26-52. *Теория метафоры.* Сб. переводов. – М., 1990. – 112 с. *Функції метафори у віршовому тексті* // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць Харківського нац. педагог. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2009. – Вип. 27. – С. 22-31. *Цицерон М.Т.* Три трактата об ораторском искусстве / Марк Туллий Цицерон // [Пер. с лат. Ф.А. Петровського; Под ред. М.Л. Гаспарова] – М.: Наука, 1972. *Чудинов А.П.* Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург, 2003. – 248 с.

Використані джерела

Віртуальна антологія поезії Нью-Йоркської групи [Електронний ресурс] / Режим доступу: http:// users.belgacom.net / babowal / indexnyg.html

Котенко В. Л., магістрант,
Чорна Н. В., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОРТИВНОГО ЗАГОЛОВКА (на матеріалі іспанської преси)

Статтю присвячено дослідженню комунікативно-прагматичних особливостей спортивного заголовка іспанських газет.
Ключові слова: *прагматика, комунікація, інтерактивність, модальність.*

Статья посвящена исследованию коммуникативно-прагматических особенностей спортивного заголовка испанских газет.
Ключевые слова: *прагматика, коммуникация, интерактивность, модальность.*

The article highlights the communicative and pragmatic features of the Spanish sports newspaper headlines.
Key words: *pragmatics, communication, interaction, modality.*

Спорт і все, що з ним пов'язано, завжди привертав увагу великої кількості людей; він є проявом широкої соціальної практики. Спорт в цілому та футбол зокрема має виразне змагальне начало, що сприяє розвитку і проявленню фізичних і психологічних якостей людини [Шамардін 1997, 14]. Це та сфера соціального життя, яка не просто розвивається особливо стрімко, а продовжує завойовувати армії прихильників та формує собою широкий спектр суміжних, залежних від нього галузей. Спортивна преса є однією з них. Газетні статті є джерелом першочергової моментальної інформації для тих вболівальників, які не могли бути особисто присутніми на змаганні, для самих учасників спортивних подій як критичний аналіз їх поведінки та для усіх читачів, яких цікавить спортивне життя світу. Дослідження прагматичних особливостей, на яких ґрунтується акт комунікації в спортивній пресі, є особливо важливим. Необхідним є виявлен-

ня мовних механізмів, які забезпечують ефективність комунікації, що і зумовлює актуальність цього дослідження.

Заголовок – один із головних елементів структури газетного тексту – вже давно став об'єктом пильного вивчення лінгвістів (Сафонов 1981, Ноздрина, 1983, Максютова 1984, Рудницкая 1984), проте досі не було розроблено його чіткої класифікації за комунікативно-прагматичною направленістю на матеріалі іспанської мови.

Метою цієї роботи є дослідити комунікативно-прагматичні особливості заголовка в спортивних статтях іспанських періодичних видань.

Об'єктом роботи було обрано статті футбольної тематики іспанських періодичних видань, які належать до публіцистичного функціонального стилю іспанської мови.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці класифікації заголовків спортивних статей за комунікативно-прагматичною настановою на матеріалі іспанських газетних статей футбольної тематики.

Г. Колшанський зазначає, що комунікація є однією з форм людської діяльності, тому як така вона є нерозривно пов'язаною із психологічними, соціальними та культурними детермінантами людської поведінки [Колшанский 2007, 123], а кінцевою метою самої комунікації є вплив (духовний або фізичний) на партнерів в процесі їх мовленнєвої діяльності (обмін думками, інформацією). Г. Почепцов визначає комунікацію в контексті ЗМІ саме як процес прискореного обміну інформацією [Почепцов 1999, 19], адже й справді, дуже важливим є оперативність реагування та зведення до мінімуму часового розриву між подією та її висвітленням. Говорячи про прагматичний підхід до вивчення дискурсу, варто зауважити його властивість розглядати мову як тип комунікативної діяльності, що є соціальною за походженням і сутністю та за допомогою якої члени соціальної групи успішніше задовольняють свої індивідуальні та суспільні потреби [Семиотика 1983, 45], а категорію суб'єкта як центральну. Прагматика є важливою, бо не досліджується мова як система (це сфера семантики та синтаксису), а як її прояв у дискурсі.

Важливим елементом газетної статті, що першим його помічають і який перший читають, є заголовок. Заголовок є елементом дискурсної структури, підпорядкований загальному задумові, програмі тексту. Він є не лише індексом авторської позиції, а й вказівкою на місце індивідуального дискурсу-твору у тематичному чи ідеологічному дискурсі-полі. Утім функції і стильові риси заголовка настільки особливі, що за значенням його легко можна дорівняти до самостійного жанру. Заголовок – це частина дискурсу і самостійний дискурс [Павлюк 2009, 26]. Т. ван Дейк визначав функцію заголовка як початок і підведення підсумку повідомлення [Van Dijk 1997, 13]. Принцип конденсованої подачі інформації в заголовках сприяє їх використанню як знаряддя ознайомлювального сканування змісту. Крім того, заголовок тексу є пусковим моментом механізму антиципації, тобто передбачення, яке упереджує відображення інформації в мовній діяльності.

Репрезентувати зміст матеріалу у заголовку можна через опис подій, їх причину чи результат, контекст або перспективу, особливі риси героїв-учасників подій:

1) авторський погляд на події чи елементи дискурсу героя (цитата) у заголовку. Цитата може бути оформлена як пряма чи непряма мова. Використання фрагмента дискурсу героя журналістської публікації у репрезентативній структурі статей – заголовках, внутрішніх заголовках, врізках, – зазвичай виправдане з погляду характерологічної адекватності, точності оцінок, яка походить із "внутрішнього" знання про ситуацію. Окрім того, заголовок-цитата має додаткову вартість достовірності, автентичності джерела. Афористично довершені формулювання у заголовку-цитаті вдало обрамлюють текст, роблять всю концепцію більш індивідуалізованою: "*Drogba: Sería divertido que Mou regresara", "Messi: Guardiola es más importante que yo", "La afición debe dar un poquito más"* (J. Mourinho), *"Estar a tantos puntos del Madrid no es por nosotros", "Soy catalán y soy pesimista",* (J. Guardiola), *"Sin fútbol, el equipo responde con carácter"* (D. Simeone); *"Creernos los mejores es la primera pierda para el fracaso"* (V. del Bosque);

2) "*номінативний*" (назва події, виокремлення суб'єктно-об'єктної групи, що твориться словосполученням іменника з прикметником або числівником (номінальна група): *Un Athletic gigante; Elogio de la paciencia*; *La noche eterna de Messi, Fácil victoria blanca; Victoria por agotamiento; 234 veces Messi*); "*акціональний*" ("назва дії") – виокремлення динамічно-подієвого аспекту. Такий вид заголовка, виражений суто дієслівними формами або одиничними іменниками, зустрічається рідко *("Robar, solo robar"*). Також використовується принцип репрезентації сценарію з варіантами поєднання назв об'єктів та дії з елементами *атрибутивного* та *обставинного* комплексу. Означальні та атрибутивні характеристики можуть накладатися окремо як на схему статичної, так і на схему динамічної репрезентації. Типовим є розширення назви через атрибутивний комплекс за описовою моделлю "*хто – який*": *Messi insuperable; Cristiano, solidario y feliz; Tremendo partido, tremendo Cristiano.* Обставинні характеристики природно доповнюють характеристики дії (*El Barça las pasa canutas en El Molinón, El Liverpool vuelve al trono; Emery, a pecho descubierto*). Однак у заголовку оповідного типу обставинні деталі часто з'являються поряд з елементами іменної групи ("що – де, що – коли"): *El Sporting revive en La Catedral; La mañana devuelve sonrisa al Calderón; Dimite Teixeira, 23 años al frente del fútbol brasileño, deja el cargo tras fuertes acusaciones de corrución y antes del Mundial 2014* і реально репрезентують динамічний аспект сценарію, виступають характеристиками дії чи стану.

Заголовок надає перевагу особовим формам, використання безособових конструкцій більш стилістично обмежене через те, що вони створюють імплікації ухильності, евфемістичності, інформаційної незавершеності [Павлюк 2009, 30]: (*Osasuna se gusta en el pasacalles; Navas da la razón a Míchel; A los pies de Özil*; *El Barça se deja los deberes para el Camp Nou*).

3) Комбінація елементів "сценаріїв життя" з огляду на структурно-функціонально тип тексту: а) *оповідь*: відтворення послідовності і динаміки подій (*Messi: 30 remates para dos goles*; *El Bayern siempre contragolpea; El Barça resiste y aumenta la presión, Barcelona gana y va por el Real Mardid*); б) *опис*: "мапа" сцени

подій і позиціювання ("хто – що – де і як", "хто – з ким", "хто – проти кого": *El Athletic exige un buen Barça; El Betis resistió, con uno menos el empuje del Athletic en San Mamés; El Granada condena al Racing; El Betis frena al Málaga; El Zaragoza deja malherido al Sporting*); в) *текст-міркування*: виявлення у назві категорій умови чи наміру: *El Real Madrid tendrá que romper un cerrojo contra el Villareal. Mourinho expone a sus jugadores que deberían jugar como en casa y exprimir su genialidad para marcar ante once rivales a la defensiva*; причини та наслідку *(El Athletic naufraga en su debut europeo por un penalti fallado por Llorente*), сподівань та очікувань: *'Espero al mejor Milán posible'* (Josep Guardiola).

4) Опозиція інформаційних-концептуальних заголовків:

– експліцитні форми конкретної інформації – переважання оцінних, ідеологічних елементів у назві (*Sergio Ramos, el jugador del Real Madrid más expulsado en la historia de la Liga*), що виражаються окличними реченнями: *¡Pero chuta!; A ritmo de ¡126 goles!*

5) Модальності (реальна чи прогностична – у варіантах "передбачення", "очікування", "відкрита перспектива"; відтінки "довіри до реальності" – сумніву, впевненості). Модальності є відтінками ставлення до дійсності та уявлень про ситуацію, зокрема в аспекті реальності-нездійсненності, потрібності, бажаності, необхідності дії, визначеності чи невизначеності наміру: *Callejón: Mourinho está feliz y <u>quiere</u> ganar muchos títulos*; Guardiola*: "Estamos ante oportunidades históricas y <u>queremos</u> aprovecharlas"; <u>Prefiero</u> hacer 14 horas de autocar hasta Milán que verlo desde casa;* Agüero*: "<u>Estamos seguros de</u> poder ganar la Premier".*

6) Прагматичні варіанти назв (декларативи, імперативи, перформативи, інтерогативи). Декларативи, тобто констатація фактів, подання інформації у найбільш властивій, органічній формі розповідного речення, є найбільш поширеними. У групі заголовків розповідного типу можна виокремити стандартні структурні формули, моделі:

а) "тематичне розшифрування", виокремлення найважливіших аспектів змісту: *El Betis dejó en Oviedo dos puntos; Apelación ratifica las sanciones y dice que las de Pepe y Özil pudieron ser*

mayores; Cinco meses después, el Sevilla vuelve a ganar fuera y a confiar en sí mismo;

б) заголовок "про те як": *Así ganó España el Mundial de fútbol en Sudáfrica 2010; El Sevilla volvió a dar la decena fuera y antes de miles de seguidores; El Athletic Club hace 11 años que no gana en el Camp Nou;*

в) дефінітивні формули: *El Athletic sн sabe en Europa; El Betis puso dos goles;* Cristiano: *"Vamos a ganar la final de Copa al Barça".*

Функціональний діапазон інтерактивності – використання у дискурсі запитальних конструкцій – дуже широкий: від прямого інформаційного запиту із відкритою перспективою дослідження теми до експресивних формулювань готової, передбачуваної, визначеної відповіді у запитальній формі, тобто риторичного запитання із підзаголовком, який не залишає сумнівів у риторично-концептуальній спрямованості назви: *¿Faltones y 'cancheros'? Llorente es el jugador que más faltas comete, según los árbitros, y el Athletic, el tercer equipo.* Інформаційну та контактовстановлювальну функцію виконують інтерогативні заголовки аналітично-дискусійних матеріалів у найрізноманітніших варіантах "запрошення до дискусії": а) дискусійна теза (з відкритою перспективою): Mourinho: *¿Por qué tantas victorias?* б) "альтернатива": *"Patatal" o césped "idóneo", Barça, ¿evolución o revolución?* В цілому, питальне висловлювання має ряд комунікативних особливостей і реалізує направленість діяльності суб'єкта на непізнаність. При адресації питання до іншої особи, ми спонукаємо його до відповіді (в широкому семіотичному сенсі), а при постановці питання до себе (*може 'риторичного'?)* – лише до пошуку відповіді [Загорулько 1989, 125]. Особливо актуальною є така риторична форма в заголовках сенсаційних або особливо актуальних новин про відомих гравців: *Los retos de Messi. Son tantas gestas que asimila las portadas como algo normal. ¿Qué le queda por conseguir al argentino?*

Інтерогативну форму заголовка використовують для формулювання радикальних ініціатив, часто з виразним відтінком сумніву з приводу доречності або ж можливості реалізації таких ініціатив: *¿Dani Alves el mejor del mundo?* (стаття наводить ряд

аргументів, щоб довести відкритість і сумнівність поставленого питання). Запитальні конструкції знімають проблему відповідальності мас-медіа за можливі помилки, некоректні оцінки чи зайву поквапливість в інформуванні. Що стосується імперативних назв матеріалів, то серед прагматичних типів заголовка вони вирізняються емотивною наголошеністю, особливо порівняно з декларативами: *La UEFA "obliga" al Madrid a romper el silencio, ¡A reducir la brecha!; ¡Monty, si vas, ve!"*.

7) Стилістичні спецефекти, зокрема фігури і тропи. О. Болдирєва наголошує, що заради творення експресивності тексту використовуються ігрові прийоми заголовку, а основним конструктивним принципом мови газети є діалектичне поєднання стандарту та експресії [Болдирєва 1999, 45]. Так, поширеним є застосування заголовків-метафор та символів, вживання метонімії, іронічних формулювань, порівнянь: *Messi, esa joven máquina de batir récords*; *Cristiano, una tuneladora en Pamplona; El Barcelona mantiene el pulso (2-0)*; *Torres rompe cinco meses de sequía*; *Una noche en la silla del dentista; El fútbol es como la antigua chimenea; El Zaragoza se alió con Iturralde para seguir siendo la bestia negra del Betis*; *Sinfonía de violines en el Reyno*; *Los golazos del 'Kun' y Forlán al Barça incendian la Liga;* формально-атрактивні прийоми (ритмізація і рими): *Dos meses, dos frentes*. Цей же приклад чудово ілюструє принцип контрасту, що ґрунтується на мовному механізмі автономії, відтінює смислові альтернативи або ж внутрішню парадоксальність явища також застосовується авторами спортивних статей (*Un dudoso gol de récord*).

До поширених засобів стилістичного увиразнення заголовків належать *трансформовані фразеологізми* – адаптовані до потреб контексту популярні форми передачі мудрості – крилаті вислови, прислів'я та приказки, пісенні та поетичні цитати, алюзії до фільмів, книг; порівняння з міфічними чи казковими героями: *El Barça las pasa canutas en el Molinón; The Special Mute y la leyenda de Roy Bean, Indignados por es césped, Nueve banderas y una biblia; ...respondió sin morderse la lengua; Dos colosos en plena forma* (el Milán VS el Barcelona).

Для іспанських спортивних статей характерним є також використання колоквіалізмів, висловлювань розмовного вжитку (*Mourinho arroja la toalla, El rival que mordió el polvo*).

Таким чином, можна пересвідчитися, що комунікативно-прагматичною функцією заголовка є творення інтригуючої ситуації для зацікавлення читачів, їх підготовка до сприйняття подальшої статті, передача стислою формою головної думки чи суб'єктивного судження. Особливість проаналізованих статей полягає у концентрованому застосування широкого спектру мовних засобів, що творять емотивну складову всієї статті.

Болдырева Е.Ф. Языковая игра в заголовках публицистических текстов // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб. научн. тр. / ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 45-50; *Загорулько Б.А.* Семантическая структура и коммуникативные особенности вопросительных высказываний // Синтагматический аспект коммуникативной семантики: Сб. научн. тр. – Нальчик: Кабардино-Балканский госун-т, 1985. – С. 125-133. *Колшанский Г.В.* Коммуникативная функция и структура языка / Геннадий Владимирович Колшанский. – Изд. 3-е. – М.: Из-во ЛКИ, 2007. – 176 с.; 4. *Павлюк Л.С.* Текст і комунікація: основи дискурсного аналізу: [Посіб.] / Людмила Степанівна Павлюк. – Львів: ПАІС, 2009. – 76 с.; *Почепцов Г.Г.* Теорія комунікації. – 2-ге вид., доп. – К.: ВПЦ "Київський університет", 1999. – 308 с.; *Семиотика.* – М., 1983. – 636 с.; *Шамардін В.М. Савченко В.Г.* Футбол: [Посібн.] / Валерій Миколайович Шамардін, Віктор Григорович Савченко. – Дніпропетровськ: Пороги, 1997. – 237 с.; *Van Dijk Teun A.* Discourse as structure and process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Vol.1/. – London: Sage publications, 1997. – 186 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

ABC, septiembre 12, 2011. – 84 p.; 10. El País, marzo 25, 2009. – 72 p.; *El País* febrero 22, 2012. – 72 p.; *El País* febrero 25, 2012. – 72 p. *El País* semanal, febrero, 26. – 102 p.*; El País* marzo 13, 2012. – 72 p.; *El País* marzo 16, 2012. – 67 p.; *El País* semanal, marzo 18, 2012. – 110 p.; *El País,* marzo 23, 2012. – 72 p.; *El País* marzo 26, 2012. – 72 p.; *El Mundo* noviembre 18, 2011. – 64 p.; *El Mundo* febrero 4, 2012. – 60 p.; *El Mundo* marzo 2, 2012. – 64 p.; *El Mundo* marzo 12, 2012. – 64 p.*; El Mundo* marzo 16, 2012. – 56 p.; *El Mundo* marzo 23, 2012. – 72 p.

Котлярова Н.К., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ МУЗИКАЛЬНОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ АЛЕССАНДРА БАРІККО УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ (на матеріалі оригіналу та перекладів роману "Шовк")

У статті досліджено фундаментальні принципи музикальної формобудови роману Алессандра Барікко "Шовк", проаналізовано особливості відтворення музикальності художньої прози на матеріалі оригіналу та українських та російських перекладів.

Ключові слова: *художня проза, відтворення музикальності, переклад хайку, ритм, синтаксична структура.*

В статье исследованы фундаментальные принципы музыкального формопостроения романа Алессандро Барикко "Шелк", проанализированы особенности передачи музыкальности текста оригинала в украинском и русском переводах.

Ключевые слова: *художественная проза, передача музыкальности, перевод хайку, ритм, синтаксическая структура.*

In the article fundamental principles of musical form construction of the novel "Silk" by Alessandro Barikko and particular qualities of reproduction of melodiousness of the original in the Ukrainian and Russian translations are analyzed.

Key words: *fiction, reproduction of melodiousness, translation of haiku, rhythm, syntactical structure.*

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю вивчення відтворення в перекладі домінант ідіостилю Алессандра Барікко, зокрема музикальності художньої прози письменника.

Метою дослідження є аналіз особливостей відтворення музикальності художньої прози А.Барікко українською та російською мовами.

Об'єктом дослідження є простір художнього твору оригіналу та його перекладів українською та російською мовами.

Предметом дослідження є цезура синтаксичної структури та персеверація як фундаментальні принципи музикального формотворення художньої прози письменника.

Сучасна італійська література подарувала світові чималу плеяду зірок першої величини: Умберто Еко, Андреа Де Карло, Антоніо Табуккі, Сузанна Тамаро, Андреа Каміллері, П'єр Вітторіо Тонделлі та інших. Серед них визначне місце посідає Алессандро Барікко, який є символом італійської літератури кінця XX століття та одним із найяскравіших європейських письменників сьогодення. Поява кожної його книги стає визначною подією, відразу з'являються її переклади багатьма мовами. До знакових творів кінця XX століття належить і роман "Шовк" (1996), який став бестселером і закріпив за А.Барікко репутацію автора з незвичним стилем письма. На сьогодні книгу перекладено сімдесятьма двома мовами. Переклад російською, здійснений Г.Кисельовим, уперше був опублікований у журналі "Иностранная литература" у 1999 р. За рік у журналі "Всесвіт" був надрукований український переклад І.Герасима.

А.Барікко займається не лише письменництвом: він також піаніст, музикознавець, ведучий інтелектуальних телепередач про культуру та мистецтво, автор книжок на музичну тематику, а також засновник власної школи *"Holden",* у якій викладає авторський курс "Теоретичні та практичні основи оповідання та роману". Отже, Барікко прийшов у літературу зі світу музики, і, за словами критиків, свої твори переспівує на музичний лад: ноти перетворює на слова, симфонії – на романи. Закінчивши консерваторію по класу фортепіано, Барікко опублікував два есе з музичної критики: "Втеча генія. Про музичний театр Россіні" (*Il genio in fuga. Sul teatro musicale di Rossini*, 1988) та "Душа Гегеля й вісконсінські корови" (*L'anima di Hegel e le mucche del Wisconsin*) про зв'язок музики з сучасністю. Пізніше Барікко працював музичним критиком у газетах *La Repubblica* та *La Stampa*. Звідси загальновідома музикальність його прози, що стала домінантою ідіостилю письменника. За словами дослідників творчості А.Барікко, перший його роман "Море-океан" є класичною симфонією, "Шовк" – сонатою, "1900" – безсумнів-

ним джазовим витвором. В інтерв'ю для італійської газети *Corriere Della Serra* письменник визнає, що належить до кола тих нараторів, які намагаються надати своїм прозовим творам музичної сили і що кожен його роман сповнений музики, а кожне слово для нього – це музикальний звук [8]. Зокрема, "Шовк" Барікко дефініює не як роман, а як історію, що сповнена музики, а саме білої музики [8].

На наш погляд, музикальність художньої прози роману "Шовк", зумовлена стилізацією під хайку. Манера написання яскраво свідчить не лише про глибоке знання мовного та культурного коду японців, а й про вміле творче засвоєння автором техніки хайку як одного з найцікавіших жанрів японської поезії. Оскільки японську поезію не читають, а співають, нам видається можливим аналізувати мовну організацію "Шовку" з погляду музикальності прози.

Вміле засвоєння принципів класичної японської поезії відчуваємо у частково віршованій формі письма (віршовані фрагменти розчинені у прозовій нарації), напрочуд легкій текстовій структурі, ритмізації повторів, деталізації опису, лаконізмі віршованої форми, точній передачі миттєвих станів за допомогою мінімальної кількості слів, лексичній репрезентації пір року, наявності сезонних слів, недомовленості, багатозначності, образних паралелізмах, поєднанням образів, близьких за емоційним забарвленням, у невигаданих фактах.

Видатний поет, прозаїк і теоретик російського символізму А.Бєлий стверджував, що звук теми, який створює перший образ, і є початком написання художнього твору. Тож віднайти звук означає віднайти ритм прози, її основне звучання [Гиршман 1982, 22]. Тому упевнено можна сказати, що сама назва твору – "Шовк" – виступає у нерозривному зв'язку з музичним контекстом усієї розповіді. Легкість текстового полотна роману схожа на легкість шовку – "come tenere tra le dita il nulla" – "він не тримає в руках нічого" – "так держат в руках воздух". Невипадково критики свої враження від роману описують словами, які називають і властивості шовку як тканини: напрочуд легкий, мов шовком стелиться, роман. Саме така легкість є ніби акомпане-

ментом описаних в романі подій, оскільки ритм художньої прози не лише існує, "він органічно пов'язаний із композицією в цілому" [Гиршман 1982, 13].

Особливості синтаксичної організації художньої прози А.Барікко сприяють формуванню її специфічного ритмічного малюнка, який є додатковим засобом втілення авторських інтенцій і одним із основних чинників формотворення. Редукованість певних фрагментів у текстах хайку, що супроводжуються цезурою, викликає у читача перекладу численні та неоднозначні асоціації на рівні підсвідомості (цю особливість перекладів хайку з японської на українську слушно акцентувала увагу О. Селіванова [Селіванова 2012, 477-479]):

"*Ogni anno, ai primi di gennaio, partiva*".

"Щороку на початку січня він вирушав у дорогу".

"Что ни год, в первых числах января он отправлялся в путь".

В оригіналі наведене речення є прикладом штучного пунктуаційного оформлення, що не відповідає правилам італійського синтаксису, а є суто авторською інтенцією створення ритму. Розділові знаки в італійському варіанті, що виступають факторами структурного та ритмічного розподілу тексту, зовсім відсутні в українському перекладі. Однак, російський перекладач Г.Кисельов зміг частково відтворити ритмічні особливості наведеного уривку, пунктуаційно відокремивши словосполучення "*что ни год"*. Але перекладач не зберіг еквівалентного оригіналові структурного розподілу слів, відтворивши італійське *"partiva"* російським "*он отправлялся в путь"*. Варто зазначити, що дзеркальним відображення російського перекладу є український відповідник "*він вирушав у дорогу"*.

Наступний приклад ілюструє синтаксичний повтор, що виражений притаманним для віршованих творів мовностилістичним прийомом *хіазмом*, ще раз вказує на сплетіння в текстовій павутинці "Шовку" прози та поезії:

"Attraversava milleseicento miglia di mare e ottocento chilometri di terra. Sceglieva le uova, trattava sul prezzo, le acquistava. Poi si voltava, attraversava ottocento chilometri di terra e milleseicento

miglia di mare e rientrava a Lavilledieu, di solito la prima domenica di aprile, di solito in tempo per la Messa grande".

"І проїжджав тисячу шістсот кілометрів морем та вісімсот кілометрів суходолом. Він вибирав яєчка, торгувався і купував їх. А після цього зворотною дорогою проїжджав вісімсот кілометрів суходолом і тисячу шістсот кілометрів морем та вертав у Лявільдьйо зазвичай у першу неділю квітня, саме у час Великої меси".

"Тысяча шестьсот миль по морю и восемьсот верст по суше. Он отбирал товар, приценивался и покупал. Затем проделывал обратный путь – восемьсот верст по суше, тысяча шестьсот миль по морю – и поспевал в Лавильдье как раз в первое воскресенье апреля. Как раз к Праздничной мессе".

З одного боку, відтворення українською та російською хіазму не викликає труднощів, оскільки воно полягає в інверсійному повторі частин речення. Однак, з іншого, здається дивним графічне оформлення хіазми за допомогою тире у російському варіанті. Вдаючись до такого прийому, перекладач створює вставне речення, яке втрачає смислове навантаження, а також не зважає на ритм художньої прози оригіналу. Недотриманням ритму при перекладі українською мовою є заміна прямого повтору "*di solito" – "зазвичай"* на *"саме"*. У російському перекладі при відтворенні непрямого повтору вищенаведеного прикладу *(la prima domenica di aprile=tempo per la Messa grande, в первое воскресенье апреля = к Праздничной мессе),* перекладач вдається до зміни ритму оригіналу, виокремивши італійське словосполучення *"...in tempo per la Messa grande"* в окреме речення "*Как раз к Праздничной мессе".*

Отже, аналіз ритмобудови роману "Шовк" виявляє визначальну роль повторів. Тому видається можливим вважати, що фундаментальним принципом музикального формотворення художньої прози А. Барікко є персеверація як головна ознака хайку, адже в обох випадках споатерігаємо численні монотонні повтори. Зазвичай не усім письменникам, що стилізують свій текст під хайку, вдається реалізувати цей прийом, оскільки часто при цьому втрачається цілісність фабули. Проте в літературному доробку А. Барікко повторювання не лише є візитівкою автора, але й надає ще більшої музикальності композиції. Зумовлено це

тим, що письменник застосовує досить різні види повторів. Це може бути *неодноразовий деталізований опис подій, репризність цілих абзаців, повтори з інверсією*.

В архітектоніці "Шовку" знаходимо і такий значущий компонент поетичного синтаксису як паузи. Вони не тільки мають ідейно-смислове навантаження, але й визначають ритмомелодику художньому тексту. Паузи значною мірою довершують музикальність "Шовку", увиразнюють контраст художнього тесту, а отже, визначають ритм прози. Так, 41-ий розділ поділено на порівняно однакові частини чотириразовим уживанням слова "pausa", яке еквівалентно відтворено в перекладі. У прозі А. Барікко пауза є засобом ретардації, уповільнення дії, а разом з тим і компонентом музичного супроводу, увиразнюючи музикальний зміст твору.

Наприкінці століть у зв'язку зі зміною культурної парадигми та інформаційним бумом зазнає змін і мова. Якщо у письменників і виникає бажання писати детально, то їм бракує на це часу. Тому з'являються однорідні члени речення, часті випадки пропуску прийменників, зникають складнопідрядні речення та залежні слова, яскравим прикладом чого є "Шовк". Але це ще одне підтвердження стилізації під хайку, що відзначається простотою поетичної мови та свободою викладу:

"La Francia, i viaggi per mare, il profumo dei gelsi a Lavilledieu, i treni a vapore, la voce di Helene".

"Франція, морські подорожі, запах шовковиці у Лявільдьйо, паротяги, голос Елен".

"Франция, хождения за море, дух шелковицы из Лавильдье, поезда на паровой тяге, голос Элен".

Безсполучниковий синтаксичний зв'язок потребує ідентичних форм поєднання компонентів у перекладі, а тому відтворення ритму мови оригіналу, зазвичай, не викликає труднощів. Однак у російському перекладі наведений уривок зазнав і одомашнення, і відчудження, що, не є вдалим поєднанням. Відчудження виявляється у відтворенні власного імені Нйlune, що є цілком правильним рішенням, оскільки головий герой та його дружина живуть у Франції і їх імена є свідченням французького походженням. Однак, переклад італійського словосполучення *i viaggi*

per mare як *хождение за море* є яскравим прикладом одомашнення. Російському читачеві словосполучення *хождения за три моря* відоме як назва літературного твору А. Нікітіна про подорож тверського купця до Індії, яка з часом набула ознак стійкого словосполучення зі значенням *далеко ходить*. Також не є правильним і переклад фрази il profumo dei gelsi у російському варіанті як *дух шелковицы*, оскільки мова йде саме про запах шовковичних плодів, але в жодному випадку не про *дух*.

Синтаксичні прийоми в оригіналі роману "Шовк" та його перекладах (часте вживання коротких речень, переважання безсполучникового та сурядного зв'язку між компонентами складних речень) забезпечують створення динамічного ритму, що є ознакою ідіостилю автора. Ритмомодель роману сприяє розкриттю найважливіших ідей письменника, які є підґрунтям твору. Як показує зіставний аналіз, перекладачі намагаються зберегти ритмічні особливості роману, хоча доволі часто через розбіжності між синтаксичними структурами трьох мов відбувається порушення ритміки оригіналу (сповільнення ритму, поява ритмічної асиметрії, яка виявляється у неврівноваженості елементів композиції).

Цікавим з погляду ритмічності організації твору є звернення Барікко до графічної поетизації прози. У цьому прийомі також простежується принцип хайку. У маленькому вірші мажить кожне слово, кожен образ, який набуває особливого значення. Сказати багато за допомогою невеликої кількості слів – головний принцип хайку. У той же час кожна національна література створює свій варіант хайку, оскільки підпорядковується як існуючим поетичним традиціям, так і ритму своєї мови. Сталими залишаються стислість, відсутність рими, прагнення до якнайбільшої виразності образів та якнайповнішого вираження почуттів.

1. D'un tratto,	*Раптом,*	*Внезапно,*
Senza muoversi minimamente,	*зовсім не рухаючись,*	*без малейшего движения,*
quella ragazzina,	*та дівчина*	*лежащая девушка*
aprì gli occhi.	*розплющила очі.*	*открыла глаза.*

2. …Così vide, alla fine, all'improvviso, il cielo sopra il palazzo macchiarsi del volo di centinaia d'uccelli, come esplosi via dalla terra, uccelli d'ogni tipo...	*…Тоді він і побачив, нарешті, зненацька, небо над палацом почорніло від польоту сотень птахів, ніби піднятих вибухом із землі, птахів найріз-номанітнішого виду…*	*… И вот он увидел, как внезапно* небо над чертогом окропилось сотнями взлетевших птиц; будто исторгнутая из земли, невиданная стая...

Як бачимо на прикладі російського перекладу (2-ий уривок), прийом вилучення, до якого вдався перекладач, веде до зниження експресивності та втрати музикальності оригіналу. Зіставлення першого уривка мовою оригіналу з перекладами російською та українською свідчить, що семантико-стилістична організація перекладів органічно підпорядкована ідеї музикальності першоджерела. Крім того, воно засвідчує адекватність відтворення російською та українською мовами основних елементів смисло- та формотворення, які розкривають значення оригіналу.

Ще однією особливістю манери письма Барікко є те, що ритм чітко простежується й у відчутті незворотності часу, який владно панує над долями героїв. Прикладом поетичності художньої прози письменника є уривок, у якому коротенькі речення з майже однаковою кількістю слів також є засобом створення своєрідного ритму завдяки паралельним синтаксичним формам та симетрії інтонацій, що вдало збережені перекладачами при відтворенні.

Solamente silenzio, lungo la strada. Il corpo di un ragazzino, per terra. Un uomo inginocchiato. Fino alle ultime luci del giorno.	*Тільки тиша вздовж дороги. Тіло хлопця на землі. Людина на колінах. До останніх проблисків денного світла.*	*Только тишина на дороге. Тело мальчика на земле. На коленях стоит человек. Покуда брезжит дневной свет.*

Варто звернути увагу на той факт, що прозу може наблизити до поезії не тільки ритм, але й метафора. Серед мовностилістичних домінант ідіостилю А.Барікко чільне місце посідає використання метафор, що пов'язано з умінням маркувати стилістичні

засоби, вимірювати їх експресивність. Часто вони настільки щільно розташовані у тексті, що їх просто неможливо відокремити. Однак авторська метафора та засоби її відтворення є предметом подальшого дослідження.

Якщо звернутися до типології різновидів відтінків ритму С.Іваненко [Іваненко 2010, 17-18], роман А.Барікко "Шовк" можемо віднести до "караванного" виду з його тактовою однорідністю, періодичною повторюваністю, розміреністю та певною уповільненістю. Завдяки цьому роман не читається, а неспішно співається на простий і одночасно елегантний мотив.

Отже, музикальність пронизує увесь роман А. Барікко і базується на стилізації під хайку. Попри композиційну хаотичність, якої свідомо дотримувався письменник, вдаючись до часових зміщень, акцентування на миттєвих настроях і враженнях, які вриваються в розвиток подій, відчутна музикальність все ж існує у творі завдяки особливій будові речень, графічному оформленні діалогів, доборі слів. Тож варто говорити про музикальність композиції, а не слів, оскільки лексика оповідання є доволі простою, а вплив твору здійснюється за рахунок її організації, способів поєднання та їх формального підкреслення.

Зіставний перекладознавчий аналіз свідчить про те, що відтворення ритмічного малюнку мови художньої прози на прикладі роману А.Барікко "Шовк" має відносний характер, а отже становить перекладознавчу проблему. Пояснюється це тим, що в італомовному оригіналі втілений авторський ідіостиль із зреалізованими у ньому музикальними інтенціями, а переклади представляють стиль письменника крізь призму ідіостилів перекладачів. Український переклад порівняно з російським за своєю музикальністю є ближчим до першоджерела, чому сприяє і загальновідома співучість української мови, якої досягають завдяки спрощенням у групах приголосних, подовженням групи приголосних (що властиво й італійській мові).

Тісне зближення музикальної та прозової структур у творчості А. Барікко виводить літературу на новий рівень і зумовлює необхідність подальшого дослідження перекладів його художньої прози з урахуванням їх синкретичної сутності.

1. Гиршман В.В. Ритм художественной прозы. – М.: Сов. писатель, 1982. 2. *Іваненко С.М.* Поліфонія ритмотональної будови тексту в стилістичному аспекті: Автореф. дис. … д. філол. н. – К., 2010. 3. *Коптілов В.* Теорія і практика перекладу: Навч. посіб. – К.: Юніверс, 2002. 4. *Чуковский К.* Высокое искусство. – М.: Терра – Книжный клуб, 2001.

Джерела ілюстративного матеріалу

5. *Барікко А*. Шовк: Пер. І. Герасим. – Всесвіт. – 2010. – №5-6. 6. *Барикко А.* Шелк: Пер. Г. Кисельов. – М.: Иностранная література. – 1999. – №6 [Електронный ресурс] file:///C:/Users/A362~1/AppData/Local/Temp/Rar$EX13.1420/Baricco_r/baricco_seta.html. 7. *Alessandro Baricco.* Seta: Rizzoli, 1996 [Електронний ресурс] *http://initaliano.ru/read/14.* 8. *Paolo di Stefano.* Leggerezza *e* musicalita' nel romanzo di Baricco// *Corriere delle sera*, 02/03/96. [Електронний ресурс] http://archiviostorico.corriere.it/searchresultsArchivio.jsp?xslUrl=http%3A%2F%2Fwww.corriere.it%2Ftools%2Fsearchcorriere.

Кощій О. М., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ КОД АНТИЧНОСТІ: *IMITATIO ANTIQUORUM* У НОВОЛАТИНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

У статті розглядається один із центральних постулатів новолатинської літератури та один із найважливіших принципів поетичної композиції, основа і обов'язковий чинник новолатинської творчості – imitatio antiquorum (наслідування античних взірців).

***Ключові слова**: imitatio antiquorum, латинська мова, новолатинська література, Енеїда, Вергілій.*

В статье рассматривается один из центральных постулатов новолатинской литературы и один из важнейших принципов поэтической композиции, основа и обязательный фактор новолатинского творчества – imitatio antiquorum (подражание античным образцам).

***Ключевые слова**: imitatio antiquorum, латинский язык, новолатинская литература, Энеида, Вергилий.*

The article deals with one of the central tenets of Neo-Latin literature and one of the most important principles of poetic composition, the base

and mandatory factor Neo-Latin creativity – imitatio antiquorum (imitation of ancient models).

***Key words**: imitatio antiquorum, Latin, Neo-Latin literature, Aeneid, Virgil.*

У літературно-теоретичній думці XVI–XVII ст. домінували принципи естетики тотожності, – визначення античності як норми і взірця, яка передбачає необхідність навчання у древніх і обов'язкове їх наслідування, посилання на авторитети та приклади, що вже набули статусу канонічних, підкорення індивідуальної творчості літературній традиції, – це стверджували всі тогочасні поетики й естетичні трактати [Андрієнко 1997, 132; Наливайко 1988, 80]. Гуманісти опрацювали цілу теорію наслідування, усталили засади так званого imitatio antiquorum, що найяскравіше проявилось саме в новолатинській поезії, яка в своїй ґенезі і розвитку цілком залежала від наслідування класичних взірців [Budzycski 1985, 5].

Наслідування стало одним із центральних постулатів літератури гуманізму та одним із найважливіших принципів поетичної композиції. Тогочасні поетики визнавали за автором право і обов'язок наслідувати римські зразки, у літературній практиці тієї доби імітація античності стала не однією з багатьох, а єдиною методою, яка зобов'язувала тогочасних авторів [Budzycski 1985, 16]. Наслідування стало центральним пунктом одного з найвидатніших ренесансних трактатів з поетики "Poetices libri septem" Юлія Скалігера, за визначенням якого (…iam saepe dictum est imitationem universae poeseos finem esse…) поезія повністю базується на наслідуванні [Scaliger 1964, I, 5]. Античність скрізь постулювалась як взірець, розглядались способи наслідування, описувались правила, вирішувалось, кого з авторів вибрати в якості ідеалу.

Певні елементи з творів античних авторів використовувались не тільки як стилістична оздоба чи прояв ерудиції автора, але і як важливі та поважні аргументи, що свідчило про довіру, яку виказували стародавньому досвідові в царині моралістики і філософії [Bieckowski 1976, 109-110]. У стародавній традиції також шукали підтвердження власних думок і припущень, черпали з неї основні зразки [Некрашевич-Короткая 2009; Шкурдзюк 2002] і твердження, які ставали зародками подальших, вже влас-

них, поглядів. У сфері новолатинської літератури з'явилося також почуття певного замкненого кола можливих до застосування форм і виразів, певне перенасичення тими самими, (хоча певною мірою новими, оскільки вживались в інших позиціях), мотивами і формулюваннями.

Наслідування окремого римського поета було безпосередньо пов'язане з вибором жанру твору та відповідної метричної форми [Szczerbicka-Ślęk 1973, 115]. Теоретики ренесансного поетичного мистецтва проводили відбір та ієрархізацію античних авторів. Згідно з їх вказівками, автор, який писав, наприклад, епос, повинен був обов'язково взяти за взірець "Енеїду" Вергілія [Antologia 1996, 26], яка в епоху Відродження та й у пізніші часи [Рузина 2005, 322] вважалась головним зразком поезії взагалі.

Найчастіше переймали структуру твору та концепцію головного героя, який вирізнявся моральними чеснотами [Milewska-Waźbińska 1998, 11]. Але не тільки постать головного героя епопеї притягувала увагу, а й система етичних цінностей цього твору, велика кількість надзвичайно поціновуваних в той час філософських сентенцій та формул. Тогочасні приватні книжкові зібрання, як кількісно, так і якісно, переконливо свідчать про те, що твори Вергілія, Овідія і Горація знаходились в шафах чи не кожного тогочасного збирача [Cytowska 1956, 74]. "Енеїда" в ті часи читалася за виданнями, в яких, окрім тексту, були філологічні, міфологічні, історико-географічні коментарі. "Енеїда" з такими коментарями могла бути для пересічного тогочасного читача початковою енциклопедією знань про античний світ, а також підручником з латинської лексики, синтаксису тощо.

Поширеному в XVI–XVII ст. у новолатинській літературі явищу наслідування (імітації) сприяло тогочасне переконання, що поезії можна "навчитись" завдяки вправам і вказівкам, які подані в підручниках з поетики [Bieckowski 1976, 18]. Таким чином, основною умовою процесу, в якому поставав поетичний твір, був не стільки талант автора, хоч він якнайбільше сприяв творчості, скільки теоретичні знання, правила та систематичні вправи. Підставою для ознайомлення з античністю для людей епохи Відродження була тогочасна програма гуманістичної освіти, яка, окрім ознайомлення з латиною, давала певний набір

знань про давнину, а також навички читання античних, передусім римських, авторів, навички підшукування для власних тверджень грецьких та римських прикладів.

Для великої кількості освіченого суспільства основою рецепції античних творів були знання про античність, винесені зі школи [Bieckowski 1976, 16]. Такі знання походили частково з читання оригінальних античних текстів (які входили до складу так званого шкільного канону), частково зі шкільних словників та енциклопедій, підручників та компендіїв. Методика вивчення латинської мови не через абстрактне завчання тонкощів її граматики, а через засвоєння прикладів із античної літератури була суголосна ідеї, "окультурювання" душ на взірцях античності [Яковенко 1997, 12] – головного, в уявленні гуманістів, джерела пізнання доброчесних звичаїв, які вдосконалюють і прикрашають людину. У практиці гуманістичної школи така методика розробки техніки детального аналізу та наслідування стилістичних канонів античності носила спеціальну назву – imitatio antiquorum.

Поняття "наслідування" ще в античні часи трактувалось досить умовно. Так, уся IV книга "Енеїди", за коротким свідченням Сервія, була "перенесена" Вергілієм із "Аргонавтики" Аполлонія Родоського, тільки тому, що в ній у Аполонія описувалось кохання Медеї до Ясона, а у Вергілія – кохання Дідони до Енея. Тому, не дивно, що за такого умовного трактування наслідування, один із ранніх критиків Вергілія назбирав декілька книг "вкраденого" Вергілієм у Гомера та інших поетів [Гаспаров 1978, 193].

Не викликає сумніву, той факт, що твори Вергілія справили величезний вплив на все європейське духовне життя. Коріння цього впливу слід, очевидно, шукати в системі римської освіти, в граматичних школах якої основне місце відводилось поезії Вергілія. Учні, багато з яких знали всю "Енеїду" напам'ять [Циганок 1999, 67], завчали його вірші, форми, звороти, якими пізніше оперували як своїми власними. Ще в античну епоху і пізніше твори Вергілія були предметом досліджень тогочасних філологів, граматиків та риторів. Вергілій став "класиком" ще в античну епоху: для усієї наступної римської поезії були характерні численні запозичення із творів Вергілія, а в римській школі на зразках його творів вивчали мову і стиль. Улюбленим поетом Вергілій зали-

шався в епоху Відродження і класицизму, під знаком "наслідування" його творів розвивалась уся тогочасна епічна поезія, "якби твори Вергілія не збереглись, їх можна було б майже повністю відновити за цитатами" [Тронский 2005, 384], оскільки в середньовічну епоху його твори постійно тлумачили і цитували.

Не меншого значення має і той факт, що тогочасні автори і читачі отримували якщо не однакову, то дуже схожу освіту. Наслідування певною мірою можна трактувати як спосіб зав'язати контакт з читачем, який, таким чином, міг разом з автором брати участь у своєрідній літературній грі. Умовою участі в такій грі було зрозуміння і прийняття "угоди" [Барт 1980, 311], яка полягала у формуванні додаткового порозуміння з читачем за посередництвом коду наявних в тексті літературних алюзій до поеми Вергілія. Таке порозуміння залежало як від таланту автора, так і від рівня освіченості читача. Адже основу тексту складає не лише його внутрішня закрита структура, яка піддається об'єктивному дослідженню, а і його вихід в інші тексти та інші коди [Барт 1980, 311].

У тогочасному епосі інтертекстуальні посилання відбуваються не тільки на засадах простого наслідування форми чи змісту, а також є до певної міри літературною грою і діалогом з попередніми текстами. Інтертекст належить до тих текстотворчих засобів епіки, які підсилюють смислову домінанту повідомлюваного: коли автор "витягає" із античного епічного арсеналу готову мовленнєву модель, він, посилаючись на попередній досвід auctores probati, додає авторитетності своїм словам.

Виникає запитання, чи випадковим був вибір античних творів у XVI–XVII ст., можливо до цього спричинили інші чинники. Це запитання викликає ще одне: чому взагалі звертались до античних текстів, що в них шукали? І зрештою, цікаво, як читачі інтерпретували і сприймали окремі античні тексти. Відповіді на ці та деякі інші питання спробуємо подати, розглянувши інтертекстуальні посилання на прикладі новолатинської поеми Симона Пекаліда "De bello Ostrogiano" (1600 р.) – цікавого прикладу наслідування класичного взірця – "Енеїди" Вергілія.

Досліджуючи поему "De bello Ostrogiano" під кутом зору її залежності від античних авторів, можна побачити, що головним взірцем, якщо йдеться про стиль, мову і поетичну техніку, є,

безперечно, Вергілій, адже на сторінках поеми ми часто натрапляємо не тільки на дослівне використання окремих словосполучень чи цілих рядків, взятих з поезій Вергілія, але і з дуже частим адаптуванням його мови і стилю до потреб нової поеми. Уже перший рядок поеми Симона Пекаліда свідчить про взірцевий для автора поетичний твір. Так, поема починається майже таким самим рядком як і Вергілієва "Енеїда", пор.:

Arma virosque cano devictos a Catharactis … [De bello. I, 1] – "Славлю я зброю й мужів з-за порогів, розбитих у битві …" [Про острозьку 1995];

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris … [Aen. I, 1] – "Ратні боріння й героя вславляю, що перший із Трої …" [Енеїда 2003].

У тогочасній поезії зосередження уваги на досконалості мови і стилю наслідуваних взірців спрямовувало імітацію головним чином на збагачення формальної структури твору. Завдяки ґрунтовному ознайомленню з мовою і стилем класиків поет намагався осягнути їх формальну досконалість.

Найпомітнішими є запозичення цілих (без змін) рядків з "Енеїди" Вергілія: Fare age, quis primae commisit semina pugnae?/ Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli? [De bello. I, 14-15] – "Ну ж, розкажи, хто посіяв насіння найпершої битви, / І про мужів, про їх доблесть, чи про пожежі воєнні"; Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem, / Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli [Aen. I, 565-566] – "Роду Енея людей хто не знає чи города Трої? / Хто не чував про хоробрих мужів, про пожежу воєнну?". Або окремих гемістихів, наприклад: Graecia Pelidas monstrat, duo fulmina belli / Scipiadas fortes, Romana potentia iactat? [De bello. I, 543-544] – "Греція славить Пеліда, а римська могутність гордиться / Дуже двома Сціпіадами, воями грізними в битвах"; Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli, / Scipiadas, cladem Libyae … [Aen. VI, 842-843] – "Хто про рід Гракха, або Сціпіонів, два громи воєнні, / Лівії згубу, не скаже?"; Multa movens animo cuneos iubet esse paratos, / Si conferre manum temerarius audeat hostis, / Ne mora detineat quenquam arma capessere Martis [De bello. IV, 5-7] – "… Безліч всього передумав і відділам бути готовим / Видав наказ: якщо ворог вступив би у бій випадково, / Кожен щоб без зволікання взяв Марсову зброю швидень-

ко"; Multa movens animo Nymphas venerabar agrestis … [Aen. III, 34] – "Довго розмислюю я, і німф цих полів я благаю …".

Іншу групу становлять майже дослівні (з незначними змінами) запозичення цілого рядка: Dicitur hanc Mavors, terris magis omnibus unam / Posthabitis coluisse Gethis: hic illius arma / Criniti fixere Patres, Saliosque furentes … [De bello. I, 82-84] – "Кажуть, що Марс шанував його більше, ніж гетів країну, / Тут берегли зброю Марса старійшини довговолосі, / Й жрецьку колегію саліїв навіть вони встановили …"; Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam / Posthabita coluisse Samo; hic illius arma, / hic currus fuit … [Aen. I, 15-17] – "Місто те, кажуть, Юнона найбільше з усіх полюбила, / Більше ніж Самос. Тут зброя її, тут її колісниця…".

Такі запозичення виступають або окремо, як поодинокі вкраплення в тексті "De bello Ostrogiano", або, що трапляється частіше, виступають повністю або фрагментарно разом з сусідніми рядками взірця. Прикладом такого запозичення можуть слугувати запозичення кінцівок одного рядка і початку наступного: Furta ruunt, densas acies, mediosque per ignes / Iuvenere viam: nam vivida pectora bello … [De bello. III, 44-45] – "… Вони крадькома на шеренги густі наступали, / Шлях крізь вогонь собі навіть знайшли ці серця войовничі"; … Troia viros? Medias acies mediosque per ignis / Invenere viam. At, credo, mea numina tandem … [Aen. VII, 296-297] – "… Троя й в пожарі мужів не спалила? Крізь січу й вогненне / Море знайшли вони шлях. І чи маю я вірить, що, врешті …".

У новолатинській поемі знаходимо також місця, які побудовані за зразком центону (гемістихи або їх частини, взяті з різних місць твору-взірця, поєднуються в один рядок), наприклад: Fit strepitus, ingens ferit aurea sydera clamor [De bello. III, 83] – "Шум учинився, і крик долітав до зірок золотавих"; Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant [Aen. I, 725] – "Гомін пішов по палаті, в просторих світлицях лунає …"; … Femineis ululant; ferit aurea sidera clamor … [Aen. II, 488] – "… Зойк і ридання жіночі в просторих лунають світлицях, / Крики до зір золотих долітають".

Вплив "Енеїди" Вергілія на поему Пекаліда не обмежується запозиченнями і ремінісценціями, а відображається також на композиції та поетичних засобах поеми. Так, у композиційній схемі по-

еми "De bello Ostrogiano" досить виразно простежується першовзірець – "Енеїда" Вергілія, із якої Пекалід переносить до своєї поеми іноді ще й колізії [Яковенко 2002, 166]. Однак, тут спостерігається більша самостійність автора, а також прагнення до оригінальності.

Аналізуючи зафіксовані у поемі Пекаліда запозичення з римської епіки, можна зробити висновок, що вони частково є випадком свідомого наслідування, частково випадкового. Свідомі наслідування помітні в композиції, а саме: в батальних описах, характеристиках персонажів, в їх промовах, в інвокаціях до муз і т. ін., і зрештою в тих рядках, які за формою і змістом є повтореннями відповідних рядків з римського епосу. До випадкових наслідувань можна зарахувати ті вирази і рядки, які за формою і змістом лише частково відповідають античним зразкам, – це так звані ремінісценції з прочитання, які свідчать про обсяг прочитаних автором античних творів, його літературну культуру, чи зрештою про міру опрацювання творів, з яких походять запозичення.

Питання самостійності автора, запозичення, використання ремінісценцій попередніх авторів були завжди актуальними і цікавили дослідників ще з античних часів. Досліджуючи ступінь імітаційної залежності твору, одночасно слід окреслювати і ступінь його оригінальності. Проте важко оцінювати твори давньої літератури за сучасними критеріями, – при їх аналізі слід брати до уваги тогочасний історичний контекст, звертати увагу на роль, яку ці твори відігравали в час написання, і на їх сприйняття тогочасним читачем. Така оцінка не завжди є простою і однозначною. Потрібно взяти до уваги, що Симон Пекалід був творінням своєї епохи, і такі запозичення і наслідування ми можемо простежити у всіх [Szczerbicka-Ślęk 1973, 182] сучасних йому поетів, які писали подібні поеми. Порівняння аналогічних сцен і описів дозволяє припустити, що Пекалід, широко використовуючи твори Вергілія (запозичуючи окремі елементи структури "Енеїди" і, як правило, утримуючись від запозичення готових віршових рядків), намагається бути самостійним.

Доводячи тотожність використання окремих слів, фраз, а то й цілих рядків із Вергілієвої поеми, не слід забувати, що "на той час такі запозичення вважали не гріхом, а ознакою досконалості стилю" [Яковенко 2002, 166]. Переказ фактографічної інформації не

був головною метою творців тогочасних епосів, – на межі XVI–XVII ст. перевагою поетичного твору вважалось вміле використання *imitatio antiquorum*. Письменники скеровували свої твори до читачів, які брали участь в тих самих, що й автори, історичних подіях, мали досвід в схожих, пов'язаних з ними, переживаннях.

Поема "De bello Ostrogiano" Симона Пекаліда – це, до певної міри, вияв ерудиції автора, "поета-вченого" (poetae docti), у якому він наочно проілюстрував зміст тогочасної гуманістичної освіти. Адже інтертекст має "минуле", яке неодмінно "висвічується" в новому контексті, примушуючи реалії нового контексту сприйматися через лінзу первинного чи низки попередніх. Новий контекст ніколи не є семантично автономним, тому маніпулювання інтертекстуальною семантикою дає можливість творцеві нової текстової структури акцентувати комунікативно релевантні смисли.

Андрієнко Л.О. Ґенеза та особливості структури поетичної метафори бароко: дис. ... к. філол. н. / Лілія Олегівна Андрієнко. – К., 1997. – 160 с. *Барт Р.* Текстовой анализ / Роллан Барт [пер. с франц.] // Новое в зарубежной лингвистике: вып. IX. : Лингвостилистика. – М.: Прогресс, 1980. – С. 307-312. *Гаспаров М. Л.* Вергилий и вергилианские центоны. Поэтика формул и поэтика реминисценций / М. Л. Гаспаров, Е. Г. Рузина // Памятники книжного эпоса. – М., 1978. – С. 190-211. *Енеїда* / Вергілій [пер.з лат. М. Білик]. – Х.: Фоліо, 2003. – 350 с. *Наливайко Д.С.* Спільність і своєрідність: Українська література в контексті європейського процесу / Дмитро Сергійович Наливайко. – К.: Дніпро, 1988. – 395 с. *Некрашевич-Короткая Ж.В.* Латиноязычный героический эпос Беларуси в контексте европейской эпической традиции (XVI – первая половина XVII в.) / Жанна Вацлавовна Некрашевич-Короткая // Известия Национальной академии наук Беларуси : Серия гуманитарных наук. – Минск: Беларуская навука, 2009. – №3. – С. 95-104. *Про острозьку війну* / Симон Пекалід [перекл. В. Маслюка] // Українські гуманісти епохи Відродження: антологія. – Ч. 1-2. – К.: Наукова думка; Основи, 1995. – С. 40-77. *Рузина Е.Г.* Поэтика вергилианских реминисценций в античной литературе: (На материале поэмы Силия Италика "Punica") / Ева Григорьевна Рузина // СОФИЯ. – Вып. 1. – Уфа: Здравоохранение Башкортостана, 2005. – С. 321–324. *Тронский И.М.* История античной литературы / Иосиф Моисеевич Тронский. – М.: URSS: КомКнига, 2005. – 463 с. *Циганок О.М.* З історії латинських літературних впливів в українському письменстві XVI–XVIII ст. / Ольга Михайлівна Циганок. – К.: Педагогічна преса, 1999. – 101 с. *Шкурдзюк І.А.*

Антычныя крыніцы метрычнай формы і жанравых асаблівасцяў паэзіі Мікалая Гусоўскага / І. А. Шкурдзюк // Studia philologica: Сб. науч. ст. – Вып. 5. – Минск: ИЦ БГУ, 2002. – 202 с. *Яковенко Н.М.* Латинське шкільництво і "шкільний гуманізм" в Україні кінця XVI – середини XVII ст. / Наталія Миколаївна Яковенко // Київська старовина. – 1997. – №12. – С. 11-27. *Яковенко Н.* Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XIV–XVII ст. / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2002. – 416 с. *Aeneis* / Publius Vergilius Maro. – Leipzig: B. G. Teubner, 1903. – 483 s. *Antologia* poezji iacicskiej w Polsce : Renesans. – Poznac: Wyd-wo Naukowe UAM, 1996. – 315 s. *Bieckowski T.* Antyk w literaturze i kulturze staropolskiej (1450-1750): Glywne problemy i kierunki recepcji / Tadeusz Bieckowski. – Wrociaw, Warszawa, Krakyw: ZNiO, 1976. – 209 s. *Budzycski J.* Horacjanizm w liryce polsko-iacicskiej / Joцef Budzycski. – Wrociaw, Warszawa, Krakyw, Gdacsk, Jydц: ZNiO, PAN, 1985. – 239 s. *Cytowska M.* Recepcja poezji augustowskiej w Polsce w okresie Odrodzenia / Maria Cytowska // Meander. – Warszawa, 1956. – z. 1-2. – S. 68-82. *De bello Ostrogiano* ad Piantcos cum Nisoviis libri quattuor, a Simone Pecalidis Artium Baccalaureo conscripti / Simon Pecalides. – Cracoviae, In officina Andreae Petricovii, AD 1600. *Milewska-Waźbińska B.* W krкgu bohateryw spod Wiednia: Rzecz o dwych iacicskich eposach staropolskich / Barbara Milewska-Waцbicska. – Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 1998. – 218 s. *Scaliger J.C.* Poetices libri septem / Julius Caesar Scaliger ; [Faksimile-Neudruck]. – Stuttgart: Bad Cannstatt: F. Frommann, 1964. – 395 p. *Szczerbicka-Ślęk L.* W krкgu Klio i Kalliope: Staropolska epika historyczna / Ludwika Szczerbicka-Ślęk // Studia staropolskie. – Wrociaw: ZNiO, 1973. – T. XXXVI. – 209 s.

Кощій Ю.П., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РЕМАРОК СОЦІАЛЬНОЇ ДРАМИ Ф.Г.ЛОРКИ "КРИВАВЕ ВЕСІЛЛЯ" В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядаються особливості перекладу ремарок у драмі Ф.Г.Лорки "Криваве весілля" в українському перекладі та взаємовплив "письмової драми" та театру.

Ключові слова: *ремарка, прагматична функція, контекст, конвенційні засоби, переклад драми, невербальні та вербальні засоби мовлення, перекладацькі трансформації.*

В статье рассматриваются особенности перевода ремарок в драме Ф.Г.Лорки "Кровавая свадьба" на украинский язык и взаимовоздействие "письменной драмы" и театра.

Ключевые слова: *ремарка, прагматическая функция, контекст, конвенциональные средства, перевод драмы, невербальные и вербальные средства коммуникации, переводческие трансформации.*

Translation of remarques in F.G.Lorcas' drama "Blood wedding" into Ukranian language and interaction of "written drama" and theatre are being studied in this article.

Key words: *remarque, pragmatic function, context, conventional means, drama translation, verbal and non – verbal means of communication, translating transformations.*

У сучасному перекладознавстві зростає інтерес до проблем перекладу драми як особливого жанру літератури, однак в центрі більшості розвідок знаходиться аналіз власне мови персонажів драматичного твору, увага ж до ремарок є незначною, оскільки вони не становлять текстури основного тексту твору. Під час читання п'єси ми ніби поринаємо в зображений драматургом світ, сприймаючи його як видовище. Саме через мову персонажів драматург доносить ідею та тему драматичного твору. Але цілісного уявлення про задум автора не може бути без ремарок, адже це спосіб спілкування автора з режисером, акторами та читачами драматичного твору.

Разом із тим, слід зазначити, що частково все ж дослідженню ремарок (авторського мовлення) приділяли увагу такі науковці, як Л.Солощук, Л.Мармазова, С.Хороб, А.Хижняк, А.Речка, Ю.Ганоненко та ін. Науковці зосереджувалися на ремарках як репрезентантах невербальних засобів у сценічному втіленні драми [цит. За Ю.Косенко]) англійської драми, проте особливості ремарки в іспанській драмі досі не стали предметом окремого дослідження, так само як і їхній переклад. Тому актуальність цієї статті зумовлена необхідністю дослідження особливостей перекладу ремарок у письмовому драматичному творі.

Об'єктом дослідження виступають ремарки в іспанській драмі Ф.Г.Лорки "Криваве весілля". Ця драма Ф.Г.Лорки – унікаль-

на, написана на порозі Громадянської війни, де буде панувати смерть, кровопролиття та горе.

Напруженість дії, активна присутність смерті змушує автора вдаватись до ремарок як невід'ємного елементу, що допомагає автору точніше описати поведінку персонажів та середовище, у якому відбувається дія. Можна стверджувати, що з огляду на складні обставини і конфлікт цієї соціальної драми ремарки в ній набувають особливої ваги. Їхня значущість зростає при перенесенні на український грунт, оскільки в ремарках міститься також і національно-специфічне, що допомагає українському читачу поринути в іспаномовну реальність.

Предмет дослідження – переклад ремарок у драмі Ф.Г.Лорки "Криваве весілля".

Мета дослідження – висвітлити особливості відтворення авторського мовлення як одного із способів невербального супроводження вербальної комунікації у письмовому тексті.

Н. Сафонова зазначає, що ремарка – це авторський коментар і змістовий компонент, що оформлює репліки персонажів, передаючи вербальну чи невербальну дію, і є основним смисловим компонентом паратексту, здатним передавати додаткове до репліковаого суб'єктивно – модальне аранжування висловлювання.

Ремарки як паралінгвальні засоби містять інформацію, яка експлікує тон мовлення, ситуацію спілкування, жести, міміку, гучність мовлення, особливості вимови, інтонацію [3]. Тобто, ремарки – це зауваження автора у тексті п'єси (зазвичай у дужках), які пояснюють місце дії, зовнішність, поведінку дійових осіб, пересування по сцені, їхні жести, інтонацію. Інколи ремарки заповнюються даними про персонажа, зазначається вік, риси характеру, деталі біографії [4].

Структуру драматичного твору з погляду реалізації її в спектаклі становлять два тексти:

1. Текст п'єси, виражений партіями персонажів, що реалізується у спектаклі у вигляді сценічної мови.

2. Текст п'єси у вигляді авторських ремарок, тобто сценічних зауваг, що реалізуються у спектаклі за допомогою декорацій, побудови сценічної дії, мізансцен, костюмів персонажів тощо.

Якщо перший різновид драматичного тексту сприяє розвитку сюжетної дії і є відчутним як для читача, так і для глядача, то другий – реалізується у своєму первинному значенні в основному лише в письмовій формі, який допомагає адекватно сприймати сценічні акти. Реалізація так званого допоміжного тексту у вигляді ремарок повністю залежить від режисерського трактування [Цит. за Бідненко].

У сучасній драматургії ремарка використовується не лише як службовий коментар, але і як істотний засіб розкриття змісту твору, внутрішнього і зовнішнього світу героїв. Авторська ремарка становить найбільшу специфіку драматичного твору, адже це автономне явище, реальна авторська інтенція. Разом з діалогом вони створюють "ансамбль мовних засобів" [5].

Ремарка не зв'язана синтаксично з текстовою частиною драматичного твору, тобто вона автономна. У процесі сценічного втілення драматургічного тексту ремарка ніколи не звучить. Вона розрахована на режисера або актора. Ремарки як репрезентант авторського монологу в драматургічному тексті утворюють три основні функціональні групи:

- пейзажно-інтер'єрні (описи природи, навколишнього середовища або приміщення, у якому відбуватиметься дія): *Habitación pintada de Amarillo – Кімната пофарбована у жовтий колір [1;203]*
- коментувальні (вказують на фізичну, мовленнєву поведінку або емоційний стан персонажа на сцені): (*Bajando la cabeza) Calle usted – (похнюпившись) Замовкніть!* [1;203].
- інтродуктивні, тобто авторські, – перелік дійових осіб на початку тексту драматичного твору: *madre – мати, novia – наречена, suegra – теща Леонардо, Mujer de Leonardo – дружина Леонардо та ін.* [1:203 Н.Бідненко].

Ремарки існують для того, щоб підкреслити сказане, використавши певну інтонацію чи жест, аби читач міг уявити ставлення героя до сказаного:

(Entre dientes y buscándola) La navaja, la navaja... Malditas sean todas y el bribyn que las inventy – (Шукає ножа; крізь зуби)

Ножа, ножа... Хай будуть прокляті всі ножі і той мерзотник, що їх винайшов! [1;203]

У наведеному прикладі сильний гнів Матері Нареченого есплікується через використання ремарки *entre dientes/ крізь зуби.* Якби автор тексту оригінала не використав зазначений вислів, читач не зрозумів би повністю почуття героїні і відбулася б деформація сказаного. Навіть вживання експресивів *проклятий* та *мерзотник* недостатньо для передачі внутрішнього стану матері. Використання ремарки обумовлене змістом сцени, тож її адекватне інтерпретування необхідне для адекватного перекладу.

Переклад ремарок обумовлюється функцією, яку вони виконують у структурі художнього твору. Ремарки, як правило, стислі, їм бракує образності, вони включають додаткову інформацію до партій персонажів драми. У ремарках автор подає релевантну для правильного трактування сцени інформацію, яка зазвичай виражена конвенційними для певного мовнокультурного середовища засобами.

Саме прагматична функція цих допоміжних елементів і обумовлює стратегію перекладу. Основний критерій перекладу – донесення інформації у зрозумілому вигляді, уникаючи "мовленнєвого перевантаження". Важливим є те, що перекладач повинен орієнтуватися на контекст не тільки для еквівалентного, але й для адекватного відтворення тексту оригінала.

Семантичне навантаження при перекладі ремарок значною мірою залежить від контексту: *(Fuerte)¿Vamos a acabar? – (твердо) ти все сказала? [2;204]; – (Fuerte)Vuelta otra vez – (різко) Знов чую одне й те саме! – (Fuerte) No nos importa – (з притиском) Це нас не обходить [11;213]; (Seria) Lo sé – (Серйозно) Знаю [16;218]; (Seria)¡Ah! – (похмуро) Ох! [3;204]; (Seria)Le llevaré los pendientes de azófar, que son antiguos, y tú le compras... – (поважно) Я понесу їй старовинні бронзові серги, а ти їй купиш… [4;205]; (Agrio) Yo – (невдоволено) Я [10;212]; (Agrio) ¿Te puedes callar? – (роздратовано) Мовчи!; (Agria) Quita – (нерадо) Облиш! [17;219].* В іспансько-російському словнику *fuerte* має 11 значень, серед яких зустрічається тільки значення *твердо*, інші – зумовлені контекстом, а прикметники *agrio* та *serio* відтворюються прислівни-

ками *серйозно, похмуро, поважно, роздратовано, нерадо*, які не деформують текст, а точно відтворюють стан героя. Очевидно, саме контекст диктує варіативність перекладу.

У ремарках оригінального іспанського тексту спостерігається частотне використання герундіальної форми дієслів, яку перекладач замінює на особові дієслівні форми, оскільки українській драмі притаманне використання саме такого способу подачі ремарок: *(Riendo) – (сміється) [2;204], (Mirándole) – (пильно дивиться на нього) [4;205]; (Levantándose) – (встає) [6;207]; (Levantándose, y muy bajito) – (встає; так само тихо) [9;211]; (Haciendo memoria) – (Пригадує) [13;215]*. У передостанній ремарці автор використовує *bajito* для того, щоб підсилити значення прикметника *bajo.* Збереження зменшувально-пестливого суфікса сприяло б відтворенню авторської ремарки, але перекладач не робить цього, що і приводить до часткової зміни авторської настанови.

Спостерігається також об'єднання двох або декількох коротких ремарок в одне речення: (*Aparece la muchacha, alegre. Entra corriendo – Весело вбігає дівчина) [10;212]*. У цьому випадку перекладач вдався до глибоких перекладацьких трансформацій, вилучивши першу частину *aparece la muchacha*, оскільки українське речення імпліцитно включає цю інформацію. Такі трансформації обумовлені специфікою мови українських ремарок і надають природнішого звучання українському перекладові.

Вилучення при перекладі ремарок, на наш погляд, є недоцільним, адже втрачається функціонально – комунікативна інформація: *(Alegre) Hoy está como una dalia. ¿Y tú? ¿Fuiste a casa del herrador? – А тепер – як жоржина. А ти? Ходив до кузні? [9;211]*. Очевидно, що поза увагою читача/режисера залишилася інформація про стан героїні, що деформує інтенціональність висловлювання.

Таким чином, перекладач повинен пам'ятати, що необхідно відрізняти переклад ремарок від перекладу реплік персонажів з огляду на специфічну функцію авторського мовлення. Мова ремарок – проста та зрозуміла, що уможливлює донесення до читача/режисера інформацію, яка доповнює партії персонажів. Пере-

клад ремарок так само важливий, як і переклад реплік, вони мають відповідати критеріям адекватності та еквівалентності. Водночас переклад ремарок супроводжується низкою перекладацьких трансформацій, які обумовлені контекстом, вжитком конвенційних форм інтродукції ремарок в українську драму. Часто спостерігаються відхилення від прямого перекладу: рухи, міміка, жести в іспанській мові передаються через герундіальні звороти, а стан персонажів – прикметниками в іспанській мові, а в українській – переважно особовими формами дієслів та прикметниками чи, навіть, прислівниками; об'єднання коротких авторських речень в одне українське речення може бути цілком обґрунтованим, виходячи з контексту, але вилучення при перекладі деформує інтенціональність автора оригінального тексту. Переклад ремарок частіше за все залежить від контексту. Проте, перекладачеві слід пам'ятати про межі перекладацької свободи і не вдаватися до свавілля під час перекладу авторської мови задля збереження інтенцій автора.

1. Н. П. Бідненко Драма в аспекті художнього перекладу (на матеріалі українських і російських перекладів п'єси Б.Шоу "Учень Диявола": дис. канд. філол. наук: 10.01.05 / Н.П. Бідненко. – Дніпропетровськ, 2000 – 235 с. 2. Ю. В. Косенко Роль невербальних засобів комунікації в дискурсі прощання [Електронний ресурс] : стаття / Ю. В. Косенко – режим доступу: http://www.essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/514 (12.04.12). – назва з екрана. 3. Ю. В. Косенко Структурно – семантичні і функціональні особливості метакомунікативного блоку прощання (на матеріалі англомовного художнього дискурсу): дис. ... канд.філол. наук : 10.02.04 / Косенко Ю. В. – С., 2008 – 225 с. 4. Н. М. Сафонова Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика): автореф. дис. ... канд.філол. наук : 10.02.01 / Н. М. Сафонова. – Д.,2006 – 20 с. 5. Л.В. Солощук Принцип ідентифікаційної взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації в англомовному діалогічному дискурсі / Л. В. Солощук. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/2625/1/05slvadd.pdf (11.03.12) – назва з екрана. 6. А. В. Хижняк Ремарка в драмах Ф.Шиллера: локально – структурный, функционально – семантический и переводческий аспекты / А. В. Хижняк. – Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/remarka-v-dramakh-f-shillera-lokalno-strukturnyi-funktsionalno-semanticheskii-i-perevodchesk (17.03.12) – назва з екрана.

Крижановська М.В., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРУ НА СТВОРЕННЯ СИТУАЦІЙ КОМУНІКАТИВНОЇ АСИНХРОНІЇ В СІМЕЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проблеми спілкування в сімейному дискурсі розглядаються крізь призму гендерних особливостей інтеракції. Надаються результати численних дослдіжень, які доводять існування гендерно маркованих конфліктогенних елементів у процесі спілкування в сім'ї.

Ключові слова: *сімейный дискурс, гендер, гендерноспецифічні комунікативні навички, комунікативна асинхронія, когнітивна лакуна, конфліктогенні елементи.*

В данной статье проблемы общения в семейном дискурсе рассматриваются сквозь призму гендерных особенностей интеракции. Поданы результаты многочисленных исследований, которые доказывают существование гендерно маркированных конфликтогенных элементов в процессе общения в семье.

Ключевые слова: *семейный дискурс, гендер, гендерноспецифические коммуникативные навыки, коммуникативная асинхрония, когнитивная лакуна, конфликтогенные элементы.*

The article deals with communication problem within family discourse through the prism of gender peculiarities. The results of much research are given, which prove that gender differences' conflict stimulating elements exist in the process of communication.

Key words: *family discourse, gender, gender-marked communicative skills, communicative asynchrony, cognitive gap, conflict stimulating elements.*

Сучасні дослідження процесів комунікації залучають інтерпретацію низки різноманітних факторів, які впливають на перебіг спілкування, створення конфліктних ситуацій, процес пошуку консенсусу, побудову стратегій та тактик інтеракції, сприйняття адресата адресантом в адресантно-адресатній конфігурації (ААК). Одним з важливих факторів модифікації динаміки та тональності спілкування у процесі формування дискурсивного простору залишається гендерний аспект.

Актуальність викладеного в статті дослідження зумовлена відсутністю дослідження впливу гендерного фактору на створення ситуацій комунікативної асинхронії (КА) в сімейному дискурсі та необхідністю вияву ключових конфліктогенних елементів, безпосередньо пов'язаних із ним.

Головною **метою** статті є визначення конфліктогенних гендерно маркованих елементів спілкування подружжя в сімейному дискурсі просторі представників італійсьмовного соціуму.

Об'єктом виступає дискурс сучасної італійської сім'ї, проаналізований у межах дискурсології, конфліктології та комунікативної лінгвістики.

Предмет дослідження становлять лексико-граматичні та структурно-дискурсивні патерни комунікативної поведінки чоловіків та жінок, які провокують створення ситуацій КА в сімейному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували відеозаписи автентичних програм ток-шоу італійського телебачення, тексти сучасних книг італійською мовою на сімейну тематику, Інтернет-матеріали, в тому числі відео- та аудіозаписи дослідників особливостей сімейної комунікації.

Наукова **новизна** визначається тим, що вперше на матералі сучасної італійської мови досліджується вплив гендерного фактору на створення ситуацій КА, вперше виділено та описано гендерно марковані конфліктогенні елементи комунікативної поведінки жінків та чоловіків.

Сучасні мовознавчі студії з їх антропоцентричною спрямованістю стимулюють всебічне дослідження тих факторів, вплив яких може бути релевантним для побудови ефективного процесу спілкування. Наразі накопичено достатньо інформації, яка дозволяє інтерпретувати спілкування між жінками та чоловіками, як міжкультурне [Смирнова, 2005; васильев, 2002], враховуючи значні відмінності у породженні інформаційного потоку [Кошенова, 2003], сприйняття адресанта адресатом, здатності до лідерства, навичок слухання та аудіювання, здатності до ематії та її вербалізації, декодування метаповідомлень [Таннен, 1992; Таннен, 1996], самовираження, емоційності, екстравертності (інтравертності),

вибору тематики спілкування [Таннен, 1992; Таннен, 1996], визначення глобальної інтенції інтеракції, невербальній поведінці [Смирнова, 2005; Таннен, 1992; Таннен, 1996; Першай, 1999; Клецина, 1998; Бацевич, 2004; Берн, 2001; Тріпп, 2010; Холл, Картер, Хорган, 2010; Грей, 2001; Грошев, Щербак, 2008; Гкмеров, 2009; Гумеров, 2010; Земская, Китайгородская, Розанова, 1990; Иванцова, 1999; Кавинкина, 1999; Маслова, 1999].

Численні дослідження підтверджують існування значних відмінностей у мовленнєвій поведінці чоловіків та жінок. Науковці намагаються інтерпретувати такі неспівпадання в світлі нових даних про особливості гендерно-маркованої інтеракції та статтєвих поведінкових моделей [Грей, 2001; Земская, Китайгородская, Розанова, 1990; Иванцова, 1999; Кавинкина, 1999; Маслова, 1999].

Опрацьований фактичний матеріал свідчить про існування таких ключових факторів впливу на формування маскулінного / фемінінного типу комунікативної поведінки адресанта:

1) **генетико-біологічний фактор** – регулюючу роль на гендений аспект поведінки та спілкування відіграє вплив гормонів, анатомо-фізіологічних особливостей будови та функціонування мозку [Тріпп, 2010].

2) **соціально-культурний фактор** – передбачає вплив особливостей процесу соціалізації дівчат та хлопчиків, причому особливо важливим вважаються навички спілкування, отримані в сім'ї та типові патерни інтеракції в гомо- та гетерогенних за гендерним принципом групах дітей та підлітків [Алешина, Волович, 1991, 74-81]. На думку дослідників, значний вплив створює так зване соціальне очікування типової гендерної поведінки та закріплення гендерних моделей інтеракції в сім'ї під безпосереднім впливом батьків обох статей, які у процесі спілкування оцінюють гендерні поведінкові моделі дітей та закріплюють або нівелюють їх за допомогою позитивної / негативної оцінки [Кошенова, 2003; Тріпп, 2010]; культурний вплив в духовному плані на формування сукупності мовленнєвих, поведінкових, особистісних рис, які відрізняють чоловіка та жінку підкреслює також А.С. Нікітіна та О.В. Смірнова [Смирнова, 2005; Агеев, 1987, 152-158].

3) **індивідуальний фактор** – сключа є в себе особливості формування окремої дискурсивної особистості, а саме вибір преференційних моделей спілкування, сформованих в конкретних комунікативних умовах. При цьому дослідники пропонують враховувати девіантні моделі виховання, спілкування, а також нормальні та патологічні моделі врегулювання конфліктних інтеракцій, які впливають на формування гендерно-маркованих комунікативних навичок особистості [Гумеров, 2009; Гумеров, 2010].

Пріоритетний вплив, на думку М. Тріппа, Д. Таннен та Є. В. Смірнової [Тріпп, 2010; Таннен, 1992; Таннен, 1996], належить, перш за все, соціально-культурному фактору формування гендерно-маркованої поведінки. Цієї ж думки притримуються дослідники гедерних особливостей поведінки підлітків [Кошенова, 2003], які зазначають, зокрема, що вже в підлітковому віці сформованими є базисні відмінності комунікативної поведінки дівчат та хлопців. Так, дівчата-підлітки володіють широкою асоціативною палітрою, мають більші здібності до словотворення, краще розшифровують аудіозаписи, демонструють значні вербальні досягнення, вирізняються більшою спонтанністю мовленнєвої поведінки (використання вигуків, вербалізація емоцій, вияв тенденції до обговорення самого процесу спілкування). Хлопці виявляють здібності до логічного аналізу повідомлень, краще розуміють отриману інформацію, віддають перевагу вербалізації практичного вирішення проблем, пошуку плану дій, у спілкуванні надають конкретні поради щодо ситуації, обирають типово чоловічу тематику спілкування (спорт, гроші, досягнення).

Відмітимо, що окрема група дослідників розглядає гендерні особливості спілкування як особливі "фенотипові поведінкові характеристики, як поєднання вродженого та набутого", тобто у формуванні гендерно-специфічної комунікативної поведінки має місце динамічне, нерозривне поєднання першого та другого фактору з акцентом на вплив оточення комунікативної особистості [Клецина, 1998].

У свою чергу дослідник гендерних норм, антинорм, стереотипів, соціальної психології гендеру та панкультурних гендер-

них характеристик Шон Берн застерігає від однозначної, категоричної інтерпретації фемінінної та маскулінної форм взаємодії, зазначаючи при цьому, що поведінка чоловіка або жінки значною мірою підпадає під корекцію соціального гендерно диференційованого очікування, починаючи з сім'ї, в якій виховується дитина тієї чи іншої статі, та закінчуючи соціальними інститутами та формами соціальної взаємодії, у яких бере участь комунікативна особистість [Берн, 2001, 29 – 80].

У такому випадку йдеться про здатність та нездатність особистості експліцитно виявити гендерні норми власної статі та мати сміливість обирати в окремих ситуаціях комунікативні та поведінкові моделі, притаманні протилежній статі, серед яких Ш. Берн називає, зокрема, мовленнєві навички [Берн, 2001, 84], емпатію та емпатичну експресію [Берн, 2001, 101], реакцію на емоціональний дискомфорт адресанта [9: 103], вербалізацію \ візуалізацію емоційності [Берн, 2001, 183]: *Era troppo rischioso e troppo doloroso mettere la propria fiducia e il proprio amore nelle mani di una donna.*

Parliamoci chiaro! Й successo qualcosa? – Mah, sono stanca, stravolta, mi sento a terra... ' Ma il problema qual'u, dimmi!

Ma come?! Non capisci, che lei u distrutta?! Perchu sei cosм duro?

Підкреслимо, однак, що всі попередньо отримані наукові дані розглядаються дослідниками здебільшого на прикладах соціальних (шкільних, колегіальних, групових, професійних) форм інтеракції.

На нашу думку, слід акцентувати увагу на мовленнєвих та позамовних засобах, які стають конфліктогенними у процесі створення сімейного дискурсивного простору, оскільки саме сфера сімейної конфліктології являє собою широке поле для дослідження причин дисгармонізації спілкування при неврахуванні подружжям базисних гендерних комунікативних та поведінкових відмінностей чоловіка та жінки.

Ми свідомо не зупиняємося на особливостях етапу передшлюбного спілкування як передумови створення сім'ї, оскільки в цей період часу у спілкуванні домінує постійна активація та вербалізація макросеми СВОЄ [Крижановська, 2010, 34-42, 69-137], в ААК присутні значні когнітивні лакуни щодо комунікативних

ідіохарактеристик адресата та гендерного аспекта сімейного спілкування в цілому: майбутні чоловік та жінка не володіють достатньою інформацією про свого обранця [Лебедев, 2011].

Створення спільного сімейного дискурсивного простору [Крижановська, 2010, 67] характеризується наявністю постійної комунікації між чоловіком та жінкою, причому постійне взаємонакопичення інформації в ААК неминуче призводить до активації гендерно-маркованої макросеми ЧУЖЕ [Крижановська, 2010, 135] як умови виявлення когнітивних лакун та їх ефективного заповнення у процесі інтеракції. Взаємне пізнання гендерних комунікативних відмінностей чоловіка та жінки корелює зі створенням значної кількості ситуацій КА з причин неінформованості, недосвіченості, відсутності навичок створення кооперативних моделей спілкування в сім'ї батьків, а також за рахунок так званої *ідеалізації процесу спілкування*, тобто помилкових, часто завищених очікувань від комунікативної поведінки адресанта, що особливо характерних для жінок [Гумеров, 2010, 102-103].

Відмітимо, що у процесі створення спільного сімейного комунікативного простору при поступовому заповненні когнітивних лакун подружжя стикається з відмінностями комунікативної поведінки, які можуть бути подолані та такими, які не піддаються значним модифікаціям. Гендерно марковані елементи комунікативної поведінки, на нашу думку, відносяться до стабільних, стійких до стороннього впливу та змін характеристик інтеракції, і, таким чином, потребують постійної корекції власної поведінки адресанта з метою уникнення непорозумінь та конфліктів.

Дівчинка, дівчина проводить багато часу в безпосередньому контакті з матір'ю, наслідуючи від неї фемінінні комунікативні установки: здатність до встановлення тісного фізічного контакту з адресантом, тренування уваги до невербальних сигналів (у цьому сенсі потужнім, типово жіночим стимулюючим механізмом є необхідність постійної уваги жінки до стану немовлят, дітей, близьких родичів, їх здатність до постійного моніторингу невербальної поведінки адресанта, а також гормонально обумовлений механізм імпринтингу в ААК "мати – дитина").

Цей факт, відповідно, позначається на існуванні **насиченої невербальної палітри** комунікативної поведінки жінок, їх здатності "розуміти з півслова", частіше всміхатися, вірно декодувати невербальну поведінку адресанта [Клецина, 1998; Тріпп, 2010; Холл, Картер, Хорган, 2010].

Дослідники Дж. Холл, Дж. Картер, Т. Хорган та Ш. Берн також відзначають **емоційну екстраверність** жінок, пов'язану з домінуванням емоційного над раціональним.

Усе вищесказане не може не позначатися на різниці у **процесі вербалізації повідомлення** чоловіками та жінками**:** так, тенденція чоловіків до раціональної аргументації та їх нездатність протистояти емоційному "вибуху" жінок протистоїть присутності емоційно-маркованої лексики в "жіночих" повідомленнях, використанню абстактних іменників на позначення емоцій, станів, прикметників із семою оцінки, вигуків.

Пряме заперечення, використання наказового способу, відсутність хеджінгу оцінки, використання аргесивно-асертивних стратегій та тактик чоловіками стикається з кооперативною спрямованістю спілкування жінок, використанням "м'яких" тактик стимулювання до дії, хеджінгом негативної інформації, використанням значної кількості натяків, алюзій, асоціативних звязків: *Andiamo – taglim corto Marco – non mi va di parlarne!*

Вербалізація сигналів дискурсивного моніторингу, притаманна жінкам [Смирнова, 2005, 133] протистоїть частому перериванню чоловіком адресанта з метою вербалізації домінування над комунікативною ситуацією та корекції незрозумілого у повідомленні. Чоловіки частіше користуються лайливою лексикою, соціально-табуйованими виразами [Смирнова, 2005].

Відома дослідниця гендерних комунікативних розбіжностей Д. Таннен [Таннен, 1992; Таннен, 1996] наводить два ключові поняття, що визначають **мету спілкування**. На думку Дебори Таннен – це "СТАТУС" для чоловіків та "ПІДТРИМКА, ЗВЯЗОК" для жінок. В той же час комунікативні зазіхання жінки на статус чоловіка та його неувага до вербалізації підтримки, близькості, розуміння стану жінки стають потужнім стимулом для створення ситуацій КА у процесі формування сімейного дис-

курсивного простору. Дослідниця Є.В. Смірнова, у свою чергу, підкреслює глобальну відмінність фемінінного та маскулінного спілкування як розмову-кооперацію, розмову-спілкування, протиставлену розмові-повідомленню [Смирнова, 2005, 132].

З вищеназваною глобальною комунікативною інтенцією корелює, відповідно, **вибір тем**, яким надають преференцію чоловіки та жінки. Перші вербалізують у процесі спілкування конкретно визначені поняття та проблеми, в той час як останні оперують абстрактними поняттями почуттів, емоцій, станів [Кошенова, 2003]. Це призводить до виникнення "комунікативних лакун" – як правило, повідомлення жінки не знаходить відповідної, очікуваної вербальної реакції чоловіка, який не знає, як саме потрібно відреагувати.

Значними є і відмінності в **хронотопічних** характеристиках гендерно маркованого спілкування. Чоловіки частіше і більше говорять не в сімейному колі, а у власній професійній групі, в той час як жінці необхідно реалізувати потяг до спілкування, перш за все в межах сімейного дискурсу [Гумеров, 2009; Гумеров, 2010; Лебедев, 2011]. Дослідники І.В. Грошев, О.О. Щербак та Є.В. Смірнова [Смирнова, 2005, 133; Грошев, Щербак, 2008] підкреслюють, що абсолютні переривання співрозмовника характерні, перш за все, для чоловіків, в той час як жінка користується так званими сигналами слухання.

Наразі накопичені наукові дані про значні гендерні відмінності в емоційно-експресивному тоні спілкування, здатності до вербалізації власних емоцій [Таннен, 1992; Таннен, 1996; Гумеров, 2009; Гумеров, 2010, Лебедев, 2011], лідерства [Берн, 2001], здатності до сприйняття та декодування метаповідомлень [Таннен, 1992; Таннен, 1996], реакцій на проблему [Смирнова, 2005], різнофункціональному значенні мовчання [Крижановська, 2010].

Так, у процесі спілкування **чоловіки** виявляють тенденцію до збереження гендерних норм емоційної твердості [Берн, 2001, 177] та антижіночості [Берн, 2001, 183], нездатності вербалізувати емпатію, неефективно декодують невербальну поведінку адресанта, менш схильні до надання сигналів активного слухання: *Non sapeva come gestire la situazione e cercava di fuggire a tutti*

i costi: parlare con la donna in gravidanza inoltrata lo terrificava a morte. Дотримання чоловіками маскулінних комунікативних гендерних норм позначаються на організації ними потоку мовлення, процесу аргументації, визначенні мети та преференційної тематики інтеракції, декодуванні метаповідомлень, конкретності абстрактності вираження думки.

Так, представники сильної статі здебільшого використовують абсолютні переривання з метою нав'язування власної точки зору та реалізації агресивно-асертивної комунікативної поведінки; їх увага спрямована на вербальний план вираження, причому метаінформація не має великого значення, що позначається на нездатності правильно декодувати метаповідомлення жінки-адресанта (*Ma non capisco cosa vuoi da me! Hai detto che sei srtanca? Riposati! E allora, staser anon usciamo e basta!*); головну інтенцію комунікації вони вбачають у реалізації власного відчуття домінантності, лідерства, інформованості, професійної реалізованості, здатності вирішити конкретну проблему у процесі спілкування та пошуку плану дій. Відповідно, преференційна тематика спілкування чоловіків охоплює професійну сферу, процес вирішення актуальних та конкретних проблем, причому чоловіки тяжіють до раціонального конкретного способу надання та обгрунтування власної точки зору: *Ma basta con questa scenata napoletana! Calmati!*

В той час жінкам притаманні вербалізація та візуалізація емоцій; висока здатність до емпатії; спонтанна вербальна реакція на емоційний дискомфорт адресанта, вербалізація розуміння емоційного стану адресанта, тенденція до кооперативності; висока ефективність декодування невербельної поведінки адресанта, здатність до постійного моніторингу невербальної поведінки та пристосуванню до потреб адресанта. Жінки часто використовують сигнали активного слухання, відносні, кооперативно марковані переривання потоку мовлення адресата. Жінка, як правило, уникає агресивно-асертивного типу комунікативної поведінки з метою реалізації головної мети інтеракції, а саме досягнення відчуття захищеності, близькості з адресантом, спільності емоційного стану та взаєморозуміння (навіть при неможливості

вирішити конкретну проблему). У цьому їй допомагають фемінінні навички до спонтанного, ефективного декодування метаповідомлень, увага до метаінформації (*Perchu hai detto che non usciamo? C'u qualcosa che non va tra di noi!?*) та здатність модифікувати власну комунікативну поведінку відповідно до отриманного від адресанта метаповідомлення. Як правило, тематичне коло "типово жіночих" тем включає в себе розмови про дітей, шлюб, сімейні проблеми, деталі поведінки близьких та знайомих, обговорення емоційного стану, характеру, детальні згадки про минулі події, мрії, плани на майбутнє. Вищезазначена тематика, безперечно, позначається на виборі відповідного лексичного наповнення: абстактних іменників-назв почутія та емоцій, вигуків, прикметників з семою позитивної та негативної оцінки тощо. У процесі аргументації фемінніно маркованою є тенденція до емоційної аргументації, використанні аргументації ad personam, поєднанні аргументації з такими проявами гендерно маркованих невербальних елементів, як зітхання, плач, зойк: *Ma dimmi, non mi vuoi piщ bene?! non gli importa niente di quello che sento dentro! Non dici niente? Si tratta dei tuoi figli!*

Представники сильної статі та жінки мають різне уявлення про семантику мовчання: *Vedo che non t'importa niente! Mi stai ascoltando o no!? Perchu non mi rispondi?! Ma puoi un attimo stare zitta, per piacere!*

Як наслідок, неврахування адресантом та адресатом в ААК гендерних розбіжностей комунікативної поведінки, існування у подружжя неспівпадаючих стереотипів про гендерну поведінку адресанта, наявність попередньо засвоєних девіантних гендерних моделей інтеракції, відсутність знань про основні статтєві відмінності мовлення та комунікативної поведінки призводять до активації макросеми ЧУЖЕ [Крижановська, 2010, 34-42] та, відповідно, створення ситуацій КА при формуванні спільного сімейного дискурсивного простору: *Allora, perchu questo silenzio? Non t'importa niente?!*

Perchu parli con me in questo modo!? Non sopporto quando tu sei cosм...cosм... duro e questi tuoi scatti d'ira!

Parlare con lui u come parlare con un muro! Sempre taciturno, riusciamo a malapena scambiare due parole.

Dimmi apertamente cosa vuoi! Cosa posso fare per te?

Висновок. Отже, ми пропонуємо виділити такі потенційно **конфліктогенні гендерно марковані елементи** сімейного спілкування: вербальні (лексико-граматичні, стилістичні), невербальні, здатність до вербалізації та візуалізації емоцій, здатність до емпатії та емпатичної експресії, здатність до посилання сиганлів активного слухання, декодування невербальної поведінки, метаповідомлень, мовчання адресата, тенденцію до вербалізації агресивно-асертивного \ кооперативно-альтруїстичного стилю комунікативної поведінки, відмінність глобальної комунікативної мети спілкування, тематики, ведення аргументативного процесу, вербальної реакції на емоційний дискомфорт адресата.

Континуативність, темпоральний фактор (постійність спілкування в ААК подружжя) вимагає – як від чоловіка, так і від жінки – постійного моніторингу, вивчення та засвоєння гендерних відмінностей моделей спілкування адресата; сприйняття та розуміння даних особливостей ведення інтеракції; постійного спостереження за комунікативною динамікою в сімейній ААК; виявлення, обговорення причин створення ситуацій КА з метою формування спільних кооперативних стратегій та тактик подолання конфліктів.

Хронічне неврахування гендерно-маркованих особливостей інтеракції адресанта призводить до виникнення латентних та гострих конфліктів, постійної активації макросеми ЧУЖЕ та, як наслідок, до руйнування спільного сімейного дискурсивного простору.

Перспективним є подальше дослідження впливу гендерного фактору на створення ситуацій КС та КА при формуванні дискурсивного простору італійської сім'ї, а також визначення національно специфічних гендерних особливостей спілкування у подружньому житті італійців.

Агеев В.С. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов // Вопросы психологии. – 1987. – №2. – С. 152-158. *Але-*

шина Ю.Е., Волович А.С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины // Вопросы психологии. – 1991. – №4. – С. 74-81. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Академія, 2004. – С. 342. *Берн Ш.* Гендерная психология. – СПб, прайм-Еврознак, М.: Олма-Пресс, 2001. – 318 с. *Васильев Л.Г.* К лингвокультурным параметрам: кто мы такие? // Межкультурная коммуникация и проблемы национальной идентичности: Сб. научн. трудов / Ред. Л.И. Гришаева, Т.Г. Струкова. – Воронеж: ВГУ, 2002. – С. 48-54. *Антология гендерной теории.* Сб. пер. / Сост. и комментарии Е.И. Гаповой и А.Р. Усмановой. – Минск: Пропилеи, 2000. – 384 с. *Грей Дж.* Мужчины – с Марса, женщины – с Венеры. // Межличностное общение. / Сост. и общая редакция Н.В. Казариновой, В.М. Погольши. – СПб: Питер, 2001. – С. 477-512. *Грошев И.В., Щербак А.А.* Половозрастные е гендерные особенности процессса общения: явление пеербивания речи собеседника (обзор исследований) // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – Тамбов: Тамбовский гос. ун-т им. Г.Р. Державина, 2008. – № 3. – С. 271-281. *Гумеров П.* Он и она в поисках супружеского согласия. – М.: Из-во православной патриархии, 2009. – 188 с. *Гумеров П.* Семейные конфликты: профилактика и лечение (взгляд православного священника). – М.: Основы православной культуры, 2010. – 200 с. *Земская Е.А., Китайгородская М.В., Розанова Н.Н.* Особенности мужской и женской речи. // Язык: Системы и подсистемы. К 70-летию М.В, Панова. – М., 1990. – С. 224-242. *Иванцова М.* Гендерные особенности самовыражения в общении. // Женщина. Образование. Демократия. 2-я междисциплинарная научн.-практ. конф., 3-4 декабря 1999 г. // http://envila/iatp.bv./info/courses/ conference99. *Кавинкина И.* Проявление гендерного фактора в русском языке. // Женщина. Образование. Демократия. 2-я междисциплинарная научн.-практ. конф., 3-4 декабря 1999 г. // http://envila/iatp.bv./info/courses/ conference99. *Клёцина И.С.* Самореализация личности и гендерные стереотипы // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб, 1998. – Вып. 2. – С. 28. *Кошенова М.И.* Влияние гендерных стереотипов на качество межличностного общения // Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Клёциной. – СПб, 2003. – С.185-195. *Крижановська М.В.* Мовленнєві чинники формування дискурсивного простору телевізійного ток-шоу (на матеріалі сучасно італійської мови): Дис. … к. філол.. н. – К., 2010. – С. 245. *Лебедев В.В.* Стань счастливой: мужской взгляд на женские проблемы. – М.: Изд-во Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2011. – 316 с. *Маслова В.* К вопросу о мужском и женском языках и о вербальном

поведении мужчины и женщины // Женщина. Образование. Демократия. 2-я междисциплинарная научн.-практ. конф., 3-4 декабря 1999 г. // http://envila/iatp.bv./info/courses/conference99. *Першай А.* Гендерные аспекты речевого поведения. // Женщина. Образование. Демократия. 2-я междисциплинарная научн.-практ. конф., 3-4 декабря 1999 г. – http://envila/iatp.bv./info/courses/conference99. *Смирнова Е.В.* Гендерные и социокультурные особенности коммуникации // Вестник ВГУ, серия "Лингвистика и межкультурная коммуникация". – Воронеж: Из-во ВГУ, 2005 – №2. – С. 131-138. *Hall Judith A., Carter Jason D., Horgan Terrence G.* Gender Differences In Nonverbal Communication Of Emotion // Studies in emotion and social interaction. – Second Series. General editors: Oatley Keith, Manstead Antony. – Cambridge University Press, 2010. – www.google.com.ua/books. *Tannen D.* That's not What I Meant! / Debora Tannen. – N.Y: Balentine Books, 1992. – 214 p. *Tannen D.* Talk in the Intimate Relationship: His and Hers / Debora Tannen // Seventy Five Readings Plus Santi Buscemi, Charlotte Smith. – McGRAW – HILL, INC. – New York St. Louis San Francisco, 1996. – P. 253-263. *Tripp Mark A.* Gender Differences In Communication. – 2010 // http://www.awn.mtansw.com.au/gender_differences.htm

Джерела ілюстративного матеріалу

De Vita Sharon. Una famiglia per Molly. – Milano: Harlequin Mondadori S.p.A., 2003. – 157 p. *Ellison Susan*. Stella d'oro. – Milano: Harlequin Mondadori S.p.A., 1994. – 217 p. *Ferrarella Marie.* Tre figli per uno scapolo. – Milano: Harlequin Mondadori S.p.A., 2003. – 158 p. *Paul Sandra.* Un angelo sulla terra. – Milano: Harlequin Mondadori S.p.A., 1997. – 152 p. *RAI 1,* La vita in diretta, 24.02.04. *RAI 3,* Cominciamo bene 22.02.06. *RAI 3,* Cominciamo bene, 16.08.05. *RAI 3,* Cominciamo bene, 01.03.07. *RAI 2,* Piazza Italia, 23.04.04. *RAI 1,* La vita in diretta, 24.02.04. *RAI 3,* Al posto tuo, 18.02.05. *RAI 3,* Al posto tuo, 07.02.05. *RAI 3,* Al posto tuo, 13.04.06. *RAI 3,* Al posto tuo, 16.12.04.

Кучма О.І., к.філол.н, доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕМОЦІЙНО – ЕКСПРЕСИВНИХ ЧАСТОК В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті порівнюються характеристики емоційно-експресивних часток у німецькій та українській мовах. Встановлено низку відмінних властивостей на морфологічному та синтаксичному рівнях.

Ключові слова: *вторинність, просодичні, морфологічні, семантичні та синтаксичні характеристики, емоційно-експресивні частки.*

В статье сопоставляются характеристики эмоционально-экспрессивных частиц в немецком и украинском языках. Установлен ряд отличий на морфологическом и синтаксическом уровнях.

Ключевые слова: *вторичность, просодические, морфологические, семантические и синтаксические характеристики, эмоционально-экспрессивные частицы.*

The typological characteristics of the German and Ukrainian modal particles are compared. Some distinctive features are found, in the morphology and syntax.

Key words: *secondarity, prosodic, morphological, semantic and syntactical characteristics, modal particles*

Новітні типологічні дослідження свідчать про посилення тенденції до деталізації контрастивного підходу (О.Ф.Кирпун, А.А.Пузік, О.В.Петрова, Л.В.Дробаха, І.Е.Подолян, О.В. Материнська, Є.П.Тимченко, Л.Й.Пулатова, О.В.Поздняков, Н.Б.Головіна та ін.). Увага акцентується на розбіжностях між мовами, зокрема з метою "навчити не довіряти простим лексичним паралелям (на основі номінативного значення), отже не просто примушувати учнів вивчити еквівалентні співвідношення, а й допомогти оволодіти основними структурами словосполучень, що властиві лише мові, яка вивчається" [Мигляченко та ін. 1997, 401].

Однак у типології частин мови спостерігається детальне зіставлення самостійних частин мови (іменника, прикметника тощо), менше уваги приділяють службовим частинам мови (прийменник, частка, вигук). Причиною може бути той факт, що "зіставна семантика до останнього часу обмежувалась аналізом *значень* (виділення моє – О.К.) мовних елементів і не торкалася проблем зіставлення їхнього *вживання* на тій підставі, що останнє є *функцією, а не значенням*, і, отже, до семантики має лише дотичне відношення." [Карабан, Верба 1997, 345]

Об'єктом цього дослідження є типологічні характеристики емоційно-експресивних часток німецької та української мов, характер значення яких виявився лише в світлі сучасних теорій мовленнєвих актів, конверсаційного аналізу, лінгвістики тексту тощо. Обидві мови багаті на емоційно-експресивні частки /Abtönungspartikeln, тому актуальним є питання про їхній статус та можливості виступати еквівалентами при перекладі. Метою статті є порівняльний аналіз властивостей емоційно-експресивних часток в німецькій та українській мовах на різних мовних рівнях. Матеріалом дослідження послужили двомовні словники, граматики, художні твори німецьких авторів та їхні переклади українською мовою. Наукова новизна полягає у виявленні спільних та відмінних властивостей часток обох мов та їхніх можливостей виступати у ролі еквівалентів.

До емоційно-експресивних часток (далі: ЕЕЧ) німецької мови зараховують слова типу *ja, aber, denn, doch, wohl* у певних, особливих контекстах вживання. Це – *"незмінювані слівця, які служать для позначення ставлення мовця до свого висловлювання. Вони не можуть у такому значенні бути відповіддю на питання чи займати в реченні перше місце, стосуються речення в цілому; інтегровані в нього. В іншій синтаксичній позиції або по-іншому акцентоване таке слово має ще одне чи більше значень. У цьому іншому вживанні воно належатиме вже до іншого функціонального класу"* [Weydt 1969, 68]. Тобто, ЕЕЧ є явищем похідним, тому мають омоніми серед інших частин мови та часток інших розрядів. Разом з присудком (рідше з іншим членом

речення) ЕЕЧ утворює один член речення і одну інтонаційну одиницю ("фонетичне слово" [Kriwonosow 1977, 187]).

Німецькі ЕЕЧ походять від: сполучників: *aber, doch, eh*; прислівників: *also, auch, denn, immer, noch, nun, schließlich, schon, wohl;* прикметників: *bloß, ruhig, eben, eigentlich, einfach, gleich*; числівників: *einmal, erst, mal;* інших розрядів часток: *etwa, gar, ja, nicht, nur, überhaupt;* дієслів: *halt;* займенників: *man, mir*; модальних слів: *vielleicht*. Важливу роль у переході самостійних чи службових частин мови до розряду ЕЕЧ відіграли такі чинники як інтонація, логічний наголос, порядок слів. Слова *jedenfalls, ohnehin, sowieso, überdies / im Übrigen, übrigens* класифікуються як периферійні ЕЕЧ, які не мають омонімів у інших групах часток чи інших класах слів, але назвати їх первинними чи непохідними не можна, оскільки за своєю структурою вони є сплавом різних граматичних категорій і зберігають із ними певний семантичний зв'язок.

В українській мові до ЕЕЧ відносять *незмінні, в основному короткі, в т.ч. і одноморфемні, слова, які не мають власного лексичного значення* [Жлуктенко 1960, 116] або ж мають *"послаблене лексичне значення"* [Киселев 1976, 4] *і служать для надання словам, словосполученням та цілим реченням різноманітних додаткових семантичних відтінків, для передачі різних видів емоційності* [Чирва 1950, 7], а також *"виражають відношення мовця до висловлювання"* [Вихованець 1988, 25]. Дві останні характеристики здаються суперечливими, оскільки остання підносить значення ЕЕЧ на рівень висловлювання, а попередня прив'язує його до слів і словосполучень. Насправді ж, віднесення до певного слова відбувається лише на фонетичному рівні, коли коротка ненаголошена ЕЕЧ промовляється швидше, ніж сусіднє слово, утворюючи з ним т.зв. "фонетичне слово" (пор. вище).

В працях Р.І.Вихованця, О.К.Безпояско, М.П.Давиденка, О.М.Демської, М.П.Івченка Н.О.Крижанівської, Ю.І.Леденьова, В.В.Німчука, К.С.Симонової, Ю.Г.Скиби, Л.Ю.Шевченко, Л.В.Бондаренко, Г.І.Чирви, В.А.Чолкан та ін. обґрунтовується частиномовний статус цих часток, окреслюється обсяг розряду та шляхи його поповнення. Як і у дослідників німецьких ЕЕЧ

цей обсяг є різним, пор., напр., [Чирва ibid.] та [Давиденко 1993]. Найдетальніший опис вживання слів у функції ЕЕЧ в українській мові, поряд з омонімами, представлено у "Словнику української мови" в 11 томах (1970-80 рр.). Однак, розряд частки не завжди вказується (напр., хай [ibid., т.11, 11], деякі слова ще не виділені як частки (напр., сполучення та й на початку питального речення [ibid., т.10, 9], відсутня вказівка на загальне значення слова, спільне для всіх його омонімів. Деякі приклади з класичної літератури XIX ст. у цьому словнику сприймаються як архаїзми: *"Полетів би ... Та ба, доля приборкала* …[ibid., т.1, 75]; *"Та же я завжди між гуцулками"* [ibid., т.10,15].

Сучасні граматики та інша література з проблем часток української мови свідчать, що знання про феномен ЕЕЧ ще більш аморфні, ніж про частки німецької мови. Жодна спроба визначення лінгвістичного статусу часток в українській мові не вважається вдалою, оскільки не репрезентує частки як єдиний клас одиниць [Безпояско та ін. 1993, 311]. Кількість ЕЕЧ в українській мові коливається у різних дослідників від 10 до 47 (у нім. мові 27 – 38), що свідчить про наявність проблеми ідентифікації слова як ЕЕЧ, пов'язану з "розмитістю" семантики, сильнішими чи слабшими зв'язками з омонімами в інших частинах мови (особливо серед прислівників у німецькій [Wolski 2005, 120] та серед займенників в українській мові [Хлипавка 2004]).

Останні дослідження дозволяють визнати найістотнішою ознакою ЕЕЧ здатність передавати приховану, але загальнозрозумілу для всіх носіїв мови (і важкодоступну для іноземців) об'єктивну семантику [Бондаренко 2005].

За походженням ЕЕЧ української мови також є результатом внутрішніх законів її розвитку, які призводять до поступової втрати певними словами самостійного лексичного значення і постійного використання їх у закріплених синтаксичних конструкціях для надання висловлюванням додаткових відтінків. У сучасній українській мові відприслівникова партикуляція, поряд із відзайменниковою та віддієслівною, є важливим джерелом поповнення складу часток. Процес переходу прислівника в частку є поступовим і має два основні етапи – синтаксичний і сема-

нтичний. Багаторазове вживання прислівника у функції частки, розширення його використання в різних контекстах послаблює лексичну значимість адвербіатива. Саме це і призводить до модифікації прислівника та перетворення його в аналітичну синтаксичну морфему (за І. Р. Вихованцем). Цьому сприяє морфологічна й синтаксична аморфність та ізоляція прислівника у структурі речення [Бондаренко ibid.].

Первинних часток, які не мають "ні живих словотвірних зв'язків, ні формальних співвідношень зі словами інших класів, в українській мові небагато: *би, же, не, ні, ну, хай"* [Вихованець 2004, 362]. На відміну від німецьких первинних ЕЕЧ вони не є периферійними.

Українські ЕЕЧ походять від: сполучників: *а, да, ж таки, та, і;* займенників: *це, то, воно, все, все-таки, саме, чи, що, як, ось, ти, його, мені, тобі, собі, воно;* прислівників: *як, ще, вже, тільки, прямо, просто, рівно, ледве;* дієслів: *будь, хоч, мов, дай/давай, бувало, лиш, мовляв, мабуть, годі, бодай* та ін.; модальних слів: *ніби, нібито, наче, буцім;* вигуків: *о, ну, еге;* різних граматичних категорій: *то-то, що за, не будь, казна, хтозна*.

Як бачимо, крім прислівників, ціла низка українських ЕЕЧ походить від займенників (у нім. – лише *mir* / *dir*) та дієслів (у нім. – лише *halt*), тоді як більшість німецьких ЕЕЧ – від прислівників, прикметників та інших розрядів часток. Крім втрати основного лексичного значення, ці лексичні одиниці при переході до розряду часток змінювали і формальну сторону, скорочувались до невеличких слів [Чирва ibid., 13]. Обов'язковою умовою цього переходу є закріплення слова в одній із граматичних форм. Оскільки поповнення розряду ЕЕЧ пов'язується з ускладненням форм вираження ставлення мовця до свого чи чужого висловлювання, то можна стверджувати, що замість втрачених ознак на рівні граматики та семантики слово набуває нових на прагматично-комунікативному рівні.

Процеси переходу в обох мовах протікають, як свідчать приклади, однаково. Пор.: *"Хай собі сонечко як завгодно сходить…"* [Суч. укр. літ. мова 1973, 228], де форма давального відмінка зворотного займенника набула абстрактно-категоріального зна-

чення ЕЕЧ, та німецький особовий займенник *mir/dir* у попередженні: "*Fall mir nicht aus dem Fenster!*".

Крім "етичного давального" у конструкціях типу "*дивись мені!*", *"піду собі…"*, *"dass ihr mir heute alle da bleibt!"* на етапі переходу до розряду ЕЕЧ перебуває прислівник "*gleich*" (у питанні "*Wie war gleich sein Name?"*), заперечна частка *nicht* та *не* у загальному питанні *"Ist er nicht süß?"*, пор. укр. *"Хіба ж не мила дитина?"*), де *не* виражає позитивне очікування мовця, або у вигуках здивування *"Was es nicht alles gibt!" – "І чого тільки не буває!"*.

На *просодичному* рівні ЕЕЧ німецької мови є нейтральними сегментами "фонетичного слова" з емоційною інтонацією, яке складається головним чином із дієслова та ЕЕЧ і допускає вклинювання між ними лише ненаголошених слів певних розрядів, головним чином, особових займенників [Кривоносов 1974, 58]. В українській мові ЕЕЧ утворюють фонетичне слово не обов'язково з дієсловом-присудком і можуть стояти перед ним. Ненаголошеність основної групи ЕЕЧ, за винятком т. зв. сильнотонованих варіантів *bloß, doch, ja* у німецькій [Dahl 1988, 38] і односкладових часток з постійним місцем біля повнозначного слова в українській мові ("Кинувся на Чіпку та ґну однімати" П.Мирний [Суч. укр. літ. мова 1969, 513]) є одним із критеріїв розмежування їх з прислівниками. На цьому рівні ЕЕЧ служать для динамізації мовлення, бо промовляються швидше.

На *морфологічному* рівні основна маса як німецьких так і українських ЕЕЧ – короткі, як правило, односкладові слова, безфлексійні форми, а в українській мові є ще і однофонемні *ж, а, і/й*. Вони не можуть мати при собі інтенсифікаторів чи змінювати морфологічну структуру, у них, як у прийменників та сполучників, відсутні ступені порівняння. Однак, деякі українські частки мають варіанти залежно від фонетичного оточення: *ж/же, і/й, вже/уже, хоч/хоча, лиш/лише/лишень*. Серед німецьких часток лише *mal* має варіант *man* (у північних діалектах).

На *синтаксичному* рівні німецькі ЕЕЧ посідають лише певне місце у реченні, як правило, після присудка, не можуть бути реченням (на відміну від модальних слів) чи членом речення (на відміну від прислівників), а лише модифікують (відтінюють)

висловлювання. Вони не здатні сполучати чи мати при собі заперечення навіть у контрастивних реченнях, а тому стоять перед заперечним словом (*"...allein möchte man sich doch nichts einschenken..."*(S.Lenz), не з'єднуються сполучниками (*"Hätten Sie doch wohl auch gemacht")* і не вживаються у переліку, хоч у певних контекстах можуть сполучатися між собою : *doch schon, aber mal, ja wohl, ja schon*, пор. укр.: *та й, це ж, ото ж* і т.п. При цьому частка зліва має у сфері свого впливу ту, що справа. Тому відношення, виражені кожною з них, повинні збігатися.

Найбільш придатним для сполучення контекстом називають спонукальні конструкції, які набувають складних відтінків суб'єктивної модальності та емоційних значень. Сполучна здатність обмежується головним чином прив'язкою ЕЕЧ до певних типів речення і комунікативних типів мовленнєвих дій [Helbig 1994, 76], а також сумісністю / несумісністю спеціальних функцій окремих часток. Розрізняються відкриті і закриті сполучення, останні з яких (*doch nicht etwa, doch bloß / doch nur*) трапляються набагато частіше, що є свідченням невипадковості їхньої появи, їхньої єдності (пор. укр. *і все-таки, а все-таки, але все-таки*, *та й*, *та де там*, *що ж воно*, *що за/ що то за*, *ну й*, *та й*, *де вже*, *та вже*, *от уже, от так, де там, так от* тощо). В українському мовознавстві відсутні спеціальні дослідження сполучень часток.

Українські ЕЕЧ також не виступають членами речення, не з'єднують, не мають при собі заперечення, але можуть утворювати самостійне (еліптичне) речення, зокрема питальні частки: "Невже?", "Хіба?", "Та ну?". Оскільки ЕЕЧ не є самостійними членами речення, то в німецькій мові більшість із них *не можуть стояти на початку речення* перед змінюваним дієсловом (в першу чергу такі ЕЕЧ як *nicht, eben* (*"So geht es <u>eben</u> nicht"*), *halt, schon* (*"Es ist <u>schon</u> gut"*). Однак, є три проблематичні випадки вживання ЕЕЧ перед змінюваним дієсловом, а саме: у сполученні з питальним словом *("<u>Warum auch</u> sollte ich nett zu ihm sein?")*, ЕЕЧ *eigentlich* у розповідному реченні *("<u>Eigentlich</u> mag sie Fassbinder-Filme ganz gern")* та в складних апозитивних означеннях номінальних фраз *("Dieser <u>ja</u> leider viel zu früh verstorbene Komponist ...")* [Thurmair 1989, 26], не кажучи вже

про *nun, also, aber*. З часом властивість займати перше місце перестала бути основним критерієм при визначенні належності слів до ЕЕЧ. Для українських часток позиція в реченні і не була визначальним критерієм розмежування з омонімами (*а, то, хай, невже, хіба* стоять здебільшого на початку речення).

ЕЕЧ стосується *всього* речення, а не окремого його члена. Іноді це є вирішальним критерієм для розмежування ЕЕЧ і часток інших розрядів: *Er will wahrscheinlich Chirurg werden, jedenfalls* (ЕЕЧ) *studiert er Medizin.(Очевидно, він хоче стати хірургом, в усякому разі він вивчає медицину.) – Ich weiß nicht, was die andern machen, er jedenfalls* (логічна частка) *studiert Medizin. (Не знаю, чим займаються інші, а він вивчає медицину).*

В українській як такі, що впливають на зміст усього речення, називалися [Чирва ibid, 9 – 10] лише питальні частки (*чи, хіба, невже, що за, а*), як правило, з додатковими семантичними відтінками здивування, сумніву, впевненості у протилежному, окличні (*як, що за*), які характерні для урочистого, патетичного стилю і допомагають передати такі емоційні відтінки як радість, гнів, захоплення, обурення, а також допустово-порівняльні (*ніби, нібито, наче, неначе, буцім, буцімто, мов, немов, пак*), характерні для розмовно-побутового та публіцистичного жанрів, де надають різних *смислових* відтінків при передачі чужого висловлювання (у німецькій мові подібні функції виконують модальні слова або прислівники).

ЕЕЧ *не мають лексичного значення* і служать для надання висловлюванням різноманітних додаткових семантичних відтінків, для передачі різних видів емоційності. Значення ЕЕЧ має абстрактно-категоріальний характер, напр. частка "*auch*" пояснює або уточнює щось. У різних комунікативних типах висловлювання це пояснення або уточнення набуває більш конкретного відтінку. Напр.: *A.: Anna sieht so blass aus. – B.: Sie ist auch sehr lange krank gewesen*. На зауваження А. про блідий вигляд Анни, В. пояснює причину цього: *"Та вона ж так довго хворіла"*. Одночасно В розділяє стурбованість А та знімає його здивування висловленим фактом.

У загальному питанні мовець виражає свій сумнів та бажає переконатися, чи певний факт дійсно має місце: *А.: Hast du das auch verstanden?- Ти хоч зрозумів це?*

Питання з питальним словом втрачає характер власне запитання, стає певною мірою поясненням висловлювання попереднього мовця: *Mir ist es furchtbar kalt. (Мені страшенно холодно). – Warum ziehst du dich auch so leicht an! (Що ж ти так легко одягнений!)*

Те саме явище спостерігаємо на прикладі української частки *ну* у різних типах спонукальних речень [Хлипавка 2004, 169]. За її допомогою підсилюється спонукання адресата до вже відомої із ситуації чи названої раніше дії, яку той чомусь не виконує: *А.: Ну, веди коні, чого стала? – Б.: Тут нема приступу. Поведу далі.*

Частка *ну* підсилює також прохання, надає йому більшої експресії: *А.: Меласю! Ну, не сердься!* Порада з часткою *ну*, висловлена адресату, який вагається здійснити певну дію, має на меті підбадьорити його, заохотити: *А.: А чи така ваша остання воля? – Б.: Така. – А.: Ну, підпишіть!*

Найвищий ступінь емоційно-експресивного навантаження має самостійно вжита частка *ну*, яка репрезентує еліптичне імперативне речення, зміст якої відомий мовцям із ситуації: *А.: Мені не треба нічого… Нам усе дають!.. – Б.: То я знаю, що вам усе дають… Але це тобі хочу купити я! Щоб ти мав щось і від мене!.. Візьми собі шоколадку! Ну!* [цит. ibid]

На початку питального речення ця частка означає зацікавлення, очікування, нетерпіння, вимогу [Вихованець 2004, 360].

Такі приклади дають можливість стверджувати, що ЕЕЧ в обох мовах *багатозначні.* Е.Косеріу вбачає в цій полісемії лише відмінності між контекстуально обумовленими варіантами ЕЕЧ [Косериу 1989, 81]. Значення, яке ототожнюється з функцією ЕЕЧ в контексті, реалізується не на семантичному, як у інших класів слів, а на *комунікативному рівні*. При ізольованому називанні ЕЕЧ як окремих лексичних одиниць з ними асоціюється значення їхніх дублетів/омонімів (напр., адверсативного сполучника у німецької ЕЕЧ *aber* та української частки *а*).

Отже, спільні властивості ЕЕЧ як спеціального розряду часток у обох мовах це: *незмінність*, *відсутність лексичного (денотативного) значення, віднесеність до змісту всього речення, нездатність бути членом речення, відповіддю на питання або словом, до якого можна поставити запитання. Переважна більшість мають коротку форму та є вторинним утворенням. ЕЕЧ мають абстрактно-категоріальне значення та виконують комунікативно-прагматичні функції. Подібно до повнозначних слів вони можуть бути багатозначними (точніше: багатофункціональними), мати омоніми серед інших частин мови та синоніми в межах розряду.*

На *відміну* від німецьких українські ЕЕЧ можуть виконувати свої функції [Суч. укр. літ. мова 1969, 501] одночасно у складі речення і у складі слова (напр. – *но, – бо*). Якщо в німецькій мові ЕЕЧ стоять переважно в центрі речення після дієслова, то в українській розрізняються препозиційні (*давай, хай, ну, не, ні, що, за*) та постпозиційні (*ж, же, -но, -бо*), а також ті, що можуть переміщуватися у реченні (*хіба, тільки, ось, уже, лише, ще*).

У перекладах українською мовою кількість ЕЕЧ менша, ніж у німецькомовному оригіналі, пор. [Кучма 2004, 8]. Не завжди можна відшукати у мові перекладу ЕЕЧ з подібною функцією (напр., як у *eben*, *halt*, *aber*). Тому часто її відтворює сполучення українських часток або дієслово з більш експресивним забарвленням. Одним із способів вираження функції німецької ЕЕЧ є експлікація шляхом парафразування, введення додаткових пояснень. Якщо ж пошуки засобів з еквівалентною функцією марні, або експлікація лексичними засобами занадто обтяжує висловлювання, при перекладі функцією ЕЕЧ просто нехтують.

1. *Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М.* Граматика української мови: Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – 320 с. 2. *Бондаренко Л.В.* Склад та комунікативні функції вторинних часток: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Людмила Василівна Бондаренко; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка. – Кіровоград, 2005. – 20 с. 3. *Вихованець І.Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наукова думка, 1988. – 56 с. 4. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець

(ред.). – К. : Пульсари, 2004. – 398 с. 5. *Давиденко М.О.* Частки української мови з погляду їх складу, функції та семантики: Дис. … к. філол. н. / Микола Олександрович Давиденко; Одеськ. пед. інст. ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 1993. – 162 с. 6. *Жлуктенко Ю.О.* Порівняльна граматика української та англійської мов. – К.: Рад. школа, 1960. – с. 100-116. 7. *Карабан В.І., Верба Л.Г.* Дослідження непрямих мовленнєвих актів у зіставній комунікативній семантиці // Проблеми зіставної семантики. – К.: КНЛУ, 1997. – С. 345-401. 8. *Киселёв И.А.* Частицы в современных восточно-славянских языках. – Мн.: БГУ, 1976. – 160 с. 9. *Косериу Э.* Контрастивная лингвистика и перевод : их соотношение // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXV "Контрастивная лингвистика" / В.Г. Гак (ред.). – М.: Прогресс, 1989. – с. 63-82. 10. *Кривоносов А.Т.* Система неизменяемых классов слов (на мат. нем. яз.). – Саратов: Сарат. ун-т, 1974. – 118 с. 11. *Кучма О.І.* Німецькі емоційно-експресивні частки та їх відтворення українською мовою: Дис. ... к. філол. н. / Ольга Іванівна Кучма; Київськ. нац. ун-т імені Т. Шевченка. – К., 2004. – 214 с. 12. *Мигляченко Л.Г., Яцюк Л.Я., Карпенко Н.І.* Переклад як джерело зіставлення // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. пр. – К.: КНЛУ, 1997. – С. 401-416. 13. *Словник української мови* в 11 т. /АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1970-1980. 14. *Сучасна українська літературна мова. Морфологія.* Заг. ред. Білодіда І.К. – К.: Наукова думка, 1969. – 583 с. 15. *Хлипавка Г.Г.* Особливості функціонування часток в імперативних конструкціях: культурологічний аспект // Галина Григорівна Хлипавка // Вісник Львів. ун-ту. – Серія філологічна / відп. ред. проф., д. філол. н. Т.Ю.Салига. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту ім. Івана Франка. – 2004. – Вип. 34. – Ч. І. – С. 168-173. 16. *Чирва Г.И.* Частицы в современном украинском языке: Автореф. дис. к. филол. н. / Херсон. гос. пед. ин-т. – К., 1950. – 16 с. 17. *Dahl, J.* Die Abtönungspartikeln im Deutschen (kontrastiv deutsch-serbokroatisch) // Deutsch im Kontrast, Band 7. – Heidelberg: Groos, 1988. – 268 S. 18. *Helbig, G.* Lexikon deutscher Partikeln. – Leipzig: Enzyklopädie / Langenscheidt, 1994. – 258 S. 19. *Kriwonosow A.* Deutsche Modalpartikeln im System der unflektierten Wortklassen // Weydt, H. (Hg.) Aspekte der Modalpartikeln. Studien zur deutschen Abtönung. – Tübingen: Niemeyer. – 1977. – S. 176-195. 20. *Thurmair, M.* Modalpartikeln und ihre Kombinationen. – Tübingen: Niemeyer, 1989. – 329 S. 21. *Weydt H.* Abtönungspartikel // Linguistica und litteraria. Band 4. – Bad Homburg v.d.H.: Gehlen. – 1969. – 246 S. 22. *Wolski, W.* Partikeln in der zweisprachigen Lexikologie. Am Beispiel der Modalpartikeln des Deutschen und Russischen / Germanistische Linguistik. Hrsg. vom

Forschungsinstitut für deutsche Sprache. – Marburg / Lahn: Der Sprachatlas, 2005. – 179 S.

Кушнир Н.А., к.филол.н.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СЕМАНТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ ВОЗМОЖНОСТИ: ОБУЧЕНИЕ СПОСОБАМ ЕЕ ВЫРАЖЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ПРАКТИЧЕСКОМ КУРСЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Стаття присвячена аналізу смислової структури категорії можливості як універсальної семантичної категорії мови, а також способам її вираження в сучасній російській мові.

Ключові слова: *дискурс, модальне значення, потенційна модальність, модальні модифікатори, комунікативні вміння, мовленнєва дія.*

Статья посвящена анализу смысловой структуры категории возможности как универсальной семантической категории языка, а также способам ее выражения в современном русском языке.

Ключевые слова: *дискурс, модальное значение, потенциальная модальность, модальные модификаторы, коммуникативные умения, речевое действие.*

This article analyzes the semantic structure of category of possibility as universal semantic category of language, and ways of its expression in modern Russian.

Key words: *discourse, the modal value, a potential modality, modal modifiers, communication skills, verbal action.*

В настоящее время человечество развивается по пути расширения взаимосвязи и взаимозависимости различных народов и их культур, по пути интеграции и глобализации научного знания и культурных процессов. Осмысление этих фактов привело к активизации дискурсивных исследований, которые исходят из коммуникативно-деятельностного подхода к изучению функционирования языка, трансформации текстов, их смысловой структуры. Дискурсивный подход к изучению выражения определенных смысловых категорий предполагает, что помимо использования языка в процессе общения собеседники совершают в

отношении друг друга определенные коммуникативные действия. Таким образом, опора на деятельностную направленность коммуникации позволяет рассматривать коммуникацию в различных сферах как способ межличностного взаимодействия.

В статье проводится описание способов выражения категории возможности в русском языке, которые необходимо дать иностранным студентам на занятиях практического курса русского языка. Семантика волеизъявления относится к универсальным смысловым категориям, к модальным значениям, которые различаются средствами выражения и способами их представления в дискурсе. Поэтому при обучении иностранному языку необходимо учитывать особенности способов выражения того или иного типа информации в языке.

Модальность – функционально-семантическая категория, выражающая разные виды отношения высказывания к действительности, а также разные виды субъективной квалификации сообщаемого. Модальность является языковой универсалией, она принадлежит к числу основных категорий естественного языка, "в разных формах обнаруживающихся в языках разных систем..., в языках европейской системы она охватывает всю ткань речи" [Виноградов 1975, 57]. Термин "модальность" используется для обозначения широкого круга явлений, неоднородных по смысловому объёму, грамматическим свойствам и по степени оформленности на разных уровнях языковой структуры. Вопрос о границах этой категории решается разными исследователями по-разному. К сфере модальности относят: противопоставление высказываний по характеру их коммуникативной целеустановки (утверждение – вопрос – побуждение); противопоставление по признаку "утверждение – отрицание"; градации значений в диапазоне "реальность – ирреальность" (реальность – гипотетичность – ирреальность), разную степень уверенности говорящего в достоверности его мысли о действительности; различные видоизменения связи между подлежащим и сказуемым, выраженные лексическими средствами ("хочет", "может", "должен", "нужно") и др.

Модальность возможности относится к разновидности модальных отношений, которые отражают оценку коммуниканта способа связи между субъектом и его признаком. Такой вид модальности относится к потенциальной модальности, то есть расценивает связь субъекта и признака как потенциально возможную. Видовыми категориями потенциальной модальности являются модальные значения возможности и необходимости [Бондарко, Беляева и др. 1990, 71]. Различия между этими двумя типами модальных значений заключаются в том, что субъект оценки рассматривает некоторую предметную ситуацию как потенциально положительно или отрицательно разрешимую (возможность) или как категорично положительно разрешимую: *Максим может закончить работу над статьей к понедельнику – Максим должен закончить работу над статьей к понедельнику.* Еще одно из потенциальных значений, которые можно рассматривать в этом ряду, – это отношения невозможности, когда отсутствуют основания для положительного решения данной ситуации: *Максим не может закончить работу над статьей к понедельнику.*

При изучении семантики ситуаций возможности основное членение осуществляется по признаку "внешний/внутренний", так как остальные семантические признаки оказываются зависимыми от него. Они представляют собой дальнейшую дифференциацию внешней или внутренней возможности или невозможности. Отношения внутренней возможности определяются через фактор, обусловливающий связь субъекта и признака, который находится в самом субъекте и представляет собой его внутренние характеристики. Внешняя возможность характеризуется через фактор существования или установления потенциальной связи между субъектом и признаком, существование которой обусловлено причинами, находящимися вне самого субъекта, например, внешними обстоятельствами постоянного или временного характера, социальными законами, законами природы.

Выделенные разновидности значения возможности встречаются в различных комбинациях в реальных категориальных

ситуациях возможности. Их соотношение может быть представлено в виде таблицы:

<table>
<tr><td colspan="3">ВОЗМОЖНОСТЬ</td></tr>
<tr><td colspan="2">ВНУТРЕННЯЯ ВОЗМОЖНОСТЬ</td><td>ВНЕШНЯЯ ВОЗМОЖНОСТЬ</td></tr>
<tr><td>Приобретенная возможность</td><td>Неприобретенная возможность</td><td rowspan="2">"мочь", "иметь возможность" "можно", "иметь право"</td></tr>
<tr><td>"мочь", "уметь"</td><td>"быть способным", "быть в состоянии"</td></tr>
</table>

Ситуации возможности выражаются различными средствами, принадлежащими к разным уровням языка – синтаксическому, морфологическому и лексическому. Основным средством является разряд модальных модификаторов лексических единиц, передающих грамматическое отношение возможности в составе синтаксического комплекса сказуемого. В разряд модальных модификаторов возможности входят как многозначные единицы (*мочь/не мочь, можно, нельзя* и т. д.), так и единицы с относительно простой семантической структурой, способные однозначно выражать содержание типовых ситуаций возможности (*быть в состоянии, в силах, иметь право, возможность, уметь, быть способным*).

Центром поля возможности является лексико-грамматический разряд модальных модификаторов. Доминанту поля составляет глагол *мочь* (и его отрицательный коррелят *не мочь*), отличающийся от всех остальных единиц поля широтой семантического объема и способностью выражать все типовые ситуации и их варианты, а также частотой употребления в речи, которая в несколько раз превышает употребительность всех остальных единиц поля. Семантика модальных модификаторов *можно и нельзя* соотносится лишь с ситуацией внешней возможности, однако они также входят в состав ядра поля как регулярно употребляющиеся средства выражения данной семантики [Даниилиду 2005, 459].

Структура содержания обучения средствам выражения возможности в практическом курсе РКИ сложна и имеет многоуро-

вневый характер. Она включает в себя определенные знания из области прагматики, теории речевых актов, стилистики и межкультурной коммуникации. Проблема формирования умений выражения возможности средствами иностранного языка не дифференцирована по типам ситуаций и социально-коммуникативных ролей, так как является потенциальной характеристикой любой ситуации и любого действия.

Несмотря на значительное количество лингвистических исследований, посвященных описанию способов выражения модальных значений в русском языке, следует проводить дополнительный анализ и описание указанных конструкций как с целью представления когнитивного воплощения указанных значений в лексиконе носителя русского языка, так и в учебно-дидактических целях.

Яркие особенности способов выражения модальных значений в русском языке предполагают разработку особой модели обучения использованию и восприятию данных конструкций в речи изучающих русский язык. На наш взгляд, методической основой для работы с данными конструкциями должна явиться подробная классификация оттенков способов выражения *возможности* в русском языке, а также и контрастивный анализ способов выражения аналогичных значений в родном языке студентов-иностранцев. Особое внимание следует при этом обратить на составление каталога речевых действий, предназначенных для выражения указанных значений.

В основе формируемых речевых умений лежат общие умения характеристики ситуации как реальной и нереальной. Практика и логика обучения, продвижение от простого к сложному требуют первоначального формирования умений обозначать ситуацию как реальную, а затем умения трансформировать ее в различных модальных регистрах. Именно поэтому данный вид речевых умений может быть сформирован в ходе базового практического курса, формирующего общий "пороговый" уровень владения языком на материале различных тем и социальных ролей.

Составление каталога речевых действий, связанных с выражением возможности, неразрывно связано с выделением основ-

ных коммуникативных намерений. Так, ситуация внутренней приобретенной и неприобретенной возможности может передаваться как намерение выразить готовность (физическую или психологическую) к выполнению какого-либо действия, предрасположенность к совершению действия, способность к совершению действия или попаданию в какую-либо ситуацию, подготовленность к выполнению каких-либо действий. Ситуации внешней возможности могут передаваться как выражение намерения к совершению каких-либо действий, ситуативную необходимость совершения действия, ситуативную возможность совершения кем-либо каких-либо действий. Отбор текстового материала должен осуществляться с учетом параметров ситуативности, тематической целостности на основе составленного каталога речевых действий.

Обучение способам выражения возможности следует рассматривать как один из элементов, одну из целей практического курса русского языка. Примерами упражнений являются задания на чтение текста и нахождение в нем специфических конструкций возможности и их истолкование. Условно-речевые упражнения, как и коммуникативные, характеризуются речевой задачей, ситуативностью, отношением к высказываемому. Поэтому они являются комбинированными, так как преследуют помимо основной, еще и ряд дополнительных целей – активизацию в речи лексических единиц и грамматических конструкций, усвоения определенных форм речи. Коммуникативные упражнения и задания включаются в процесс обучения, как в виде контрольных, итоговых, так и в случаях применения элементов проблемно-поискового обучения – проведения "коммуникативных игр", конференций, учебных дискуссий. В результате использования таких форм можно совершенствовать коммуникативные умения студентов-иностранцев в комплексе с общеинтеллектуальными умениями при решении учебно-познавательных задач [Краевский, Хуторской 2007, 258].

Опыт проведения практических занятий с иностранными студентами позволяет нам говорить об эффективности данной модели обучения, правомерности ее использования в учебном

процессе. Особую роль в решении поставленных задач играют именно "коммуникативные игры" и самостоятельные исследовательские проекты, их презентации на специальных конференциях, позволяющие студентам совершенствовать не только коммуникативную, но и профессиональную компетенцию. Выбранные формы работы развивают внутреннюю и внешнюю мотивацию к изучению страны изучаемого языка.

1. *Бондарко А.В., Беляева Е.И., Бирюлин Л.А. и др.* Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л.: Наука, 1990. – 144 с. 2. *Виноградов В. В.* О категории модальности и модальных словах в русском языке // *Виноградов В.В.* Исследования по русской грамматике. Избр. труды. М.: Наука, 1975. – С. 53-87. 3. *Данилиду Н.Ф.* Элементы проблемного обучения в практическом курсе русского языка как иностранного // Лингвистические и методические аспекты системных отношений единиц языка и речи: Сб. науч. статей. – Спб: САГА, 2005. – С. 457-462. 4. *Краевский В.В., Хуторской А.В.* Основы обучения: Дидактика и методика. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2007. – 352 с.

Лавриненко С.Т., к. філол. н., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ УГОД СФЕРИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

У статті представлено семантичну реконструкцію відтворених фольклорними текстами поглядів на договірну форму міжлюдських взаємин. На матеріалі казок розглянуто мовні індексації угод сфери господарювання.

Ключові слова: *лінгвокультурема, угода, народна казка.*

В статье представлена семантическая реконструкция зафиксированных фольклором представлений о договорной форме взаимоотношений. На материале сказок рассмотрены языковые знаки хозяйственных сделок.

Ключевые слова: *лингвокультурема, договор, народная сказка.*

The article presents the semantic reconstruction of primary views on the contractual form of interpersonal relations, reflected in Ukrainian folk tales. It has been described the verbal representation of social being agreements.
Key words: *linguistic cultural sing, agreement, folk tale.*

Важливим чинником утвердження української лінгвокультурології стало оприлюднення результатів багаторічних наукових досліджень, присвячених описові національної мови через константи мисленнєво-мовленнєвої діяльності її носіїв [Літературна мова у просторі національної культури, 2004]. Наукові розвідки С. Єрмоленко [2007; 2009], В. Жайворонка [2004; 2007], В. Кононенка [2008], Л. Мацько [2009; 2010], А. Мойсієнка [2006; 2008], Н. Мех [2008], Л. Лисиченко [2009], Н. Данилюк [2010] та ін. визначили пріоритетні напрями у вивченні взаємозалежності мови та культури й окреслили перспективи розгляду словесної основи ментального світу українців.

Метою статті є лінгвокультурологічний аналіз вербалізації відтворених у текстах українських народних казок повсякденних уявлень про договірні стосунки сфери господарювання. З позицій сучасної інтердисциплінарної парадигми філологічної науки, культура – сукупність матеріальних і духовних артефактів людської діяльності, відображених у системі знаків, символів і норм, які накопичуються у ході історичного розвитку різними поколіннями певної етнічної спільноти. Мова, відповідно, – компонент і знаряддя культури, що невід'ємно від культури виконує комунікативну, гносеологічну, семіотичну, регулятивну, аксіологічну та інші функції [Селіванова 2008, 255–307]. Правова інформативність фольклорного тексту становить складне ментальне утворення, яке є частиною етнокультури й характеризується низкою ознак, пов'язаних із наївно-мовною та буденною правовою свідомістю. Угоди – свідчення правоздатності суб'єктів (люди прогнозують умови та результати спільної діяльності, визначають терміни чинності домовленостей, фіксують етапи їх реалізації, погоджують способи та форми розрахунків тощо). В українських народних казках договірні стосунки представлено лінгвокультурними знаками, філософсько-правове осмислення

яких досі не здійснювалося. Методологічна основа дослідження вербалізації фольклорних уявлень про господарські угоди склалася на базі теоретичних положень загального мовознавства (В. фон Гумбольдт [1985], Л. Вайсгербер [1993], Е. Сепір [1993], Б. Ворф [1960] та ін.), етнолінгвістики (О. Потебня [2007], С. Толстая [2004], В. Жайворонок [2007] та ін.), лінгвокультурології (В. Кононенко [2008], С. Єрмоленко [2009], Л. Мацько [2009] та ін.), когнітивної лінгвістики (В. Іващенко [2006], О. Селіванова [2008] та ін.), філософії права (С. Алексеєв [1999], С. Максимов [2002] та ін.).

Українською народною традицією зафіксовано прообрази прецедентів купівлі, продажу, виконання робіт, надання послуг. Ключовими лінгвокультуремами, співвідносними з уявленнями про договірні стосунки у казковому конструкті, є номінації правосуб'єктів (чоловік, пан, купець, цар, наймит, хазяйка та ін.), індексації дій (продати, купити, виплатити, сторгуватися, найняти, домовитися, служити та ін.), визначення грошових еквівалентів, що забезпечують чинність домовленостей (крейцери, дукати, шеляги, срібний карбованець, триста рублів, три гривні, сто талярів, тисяча, мішок грошей та ін.). Вербалізація консенсуальних контактів засвідчує факти осмислення суб'єктами фольклорної традиції проблем загальної правоздатності людини, що виражається в усвідомленні можливості заробляти собі на життя працею, вільно розпоряджатися своїми здібностями та майном, вибирати рід діяльності і отримувати за неї винагороду. Одним із найважливіших правочинів сфери господарювання, що характеризуються передачею майна у власність, є договір купівлі-продажу, який має особливий суб'єктний склад, об'єкт та зміст. Суб'єктами договору купівлі-продажу визнаються "сторони" – продавець та покупець, предметом договору – конкретний товар, зміст договору включає визначення ціни об'єкта продажу, порядку проведення розрахунків, передачі предмета торгу покупцеві. Продавець, власник матеріальних цінностей, передає їх у постійне користування покупцеві за узгоджену договором ціну та у визначені договором строки, а покупець зобов'язаний прийняти матеріальні цінності та сплатити за них погоджену гро-

шову суму. Отже, договір купівлі-продажу є двостороннім, оплатним, консенсуальним (якщо існує зобов'язання про майбутню передачу майна однією стороною іншій) або реальним (якщо майно передається продавцем і приймається покупцем оперативно). У казковому масиві ролі продавців і покупців виконують антропорелевантні правосуб'єкти. Об'єктами торгу можуть бути речі, живі істоти і навіть абстрактні явища. 1. Продукти харчування. "Служниця пішла і питає: – Чи добрі ягоди та чи дорогі? – Дорогі та добрі. – Почому? – По срібному карбованцю ягідка! Служниця пішла і розповіла королівні. Королівна дала їй карбованців півсотні. – На, – каже, – купи мені тих ягід. Козак Мамарига гроші взяв, ягоди віддав, а сам геть подався" – здійснення угоди відбувається за участі посередниці. "Питають люди за ті яблука, а вони дуже дорогі, і ніхто не може їх купити. Іде царева дочка. І забачила ті яблука. Питає продавця. – Скільки коштують ці яблука? – Тисяча карбованців за штуку. І вона купила ті яблука" – угода здійснюється неопосередковано, шляхом прямої домовленості покупця з продавцем. 2. Предмети побуту. " – Що хочете за горщика? – спитав. – А що даси? – Даю чотири крейцери. – Добре, можеш брати" – угода характеризується мінімальним і необхідним набором параметрів (наявністю суб'єктів, об'єкту, ціни, згоди про передачу товару). " – Продай мені, чоловіче добрий, цю річ. Я за неї добре тобі заплачу. – Що ж, я можу її продати. Мені вона вже не потрібна, – озвався дідо. … Тільки тобі я її не продам, а лише панові. Як не просив шинкар, а дідусь лише панові хотів продати лопату. … Незабаром приїхала карета з паном. – Що це в тебе за лопата така, ану покажи її, – каже пан. Дідусь знов кілька разів висунув лопату через віконечко, а коли виймав її, то там завжди була подвійна сума. Зрадів пан та й каже: – Даю тобі десять тисяч дукатів за лопату. – Що ж беріть, пане, бо мені вона не дуже потрібна. Виплатив пан дідусеві десять тисяч дукатів, взяв ту лопату і помчав щодуху у свій палац…" – угода характеризується розширеним набором умов, серед яких є відкладальна, пов'язана з бажанням продавця передати товар конкретному покупцеві. 3. Тварини. "– Се твій хорт? – Мій! – Добрий хорт! Продай

його нам. – Купіть. – Що тобі за його? – Триста рублів без ретязя. – Нащо нам твій ретязь, – ми йому позолочуваний зробим. На сто! – Ні! – Ну, бери гроші, – давай хорта. – Одлічили гроші, взяли хорта, – давай полювать". "– Це твій сокіл? – Мій. – Продай його нам. – Купіть. – Що тобі за його? – Як дасте сто рублів, то беріть собі сокола, тільки без шапочки. – Ми йому парчову зробимо… Поторгувались, продав за триста рублів". "Вивчив раз один чоловік вовка у повозці ходить. От їде, а пани і перестрівають його, здивувались та й кажуть: – Продай нам цього вовка. – Купіть,– каже. От сторгувались, він забрав гроші, а вони того вовка – і розійшлись". Наведені угоди супроводжуються процесом погодження умов купівлі-продажу – торгом, у ході якого сторони обговорюють важливі для себе деталі. Наслідком досягнення домовленості стає передача об'єкту угоди новим власникам. 4. Люди. " – Продай, куме, мені свого сина, мого хрещеника. В тебе дітей і так доволі, і з цього я вигодую доброго козака. – Е, ні, – каже батько, – нехай їх у мене і багато, але то тільки мого. Як сядуть їсти, то серце болить, а як стануть робить. душа радується! Але Марко на всі лади почав благати та умовляти кума, щоб продав йому хлопця. Нарешті за велику суму забрав він хрещеника" – суб'єкт угоди не має попереднього наміру продавати сина, тому погодження умов супроводжується тривалим торгом. "– Що везеш продавати? – Вельможну паню. – Продай її нам. Скільки правиш? – Мішок грошей. Чорти кинули легеневі гроші, сіли на бричку й поїхали" – суб'єкт угоди до моменту обговорення її умов осмислив своє волевиявлення виступити у ролі продавця. 5. Абстрактні явища. "Поторгувалися-потокмилися, й чоловік собі купив від вола рівно двадцять літ. Волові залишилось десять, у чоловіка вже п'ятдесят". " – Тобі скільки? – питає чоловік. – Тридцять! – каже з смутком мавпа. – Продай мені двадцять! – Купуй! Вдарили по долонях чоловік з мавпою. Мавпа собі залишила десять літ, чоловікові відпустила двадцять. І так у чоловіка вже зібралося цілих дев'ятьдесят. Ото радий неборак, що поживе таки на світі!" – об'єктом купівлі-продажу виступають роки життя, які Бог на свій розсуд відпустив різним живим істотам. Тварини, невдоволені рішенням Все-

вишнього, стали відпродавати людині часові сегменти, які вважали для себе зайвими. У всіх наведених контекстах одна з договірних сторін (продавець) передає товар у власність іншій договірній стороні (покупцеві), а покупець приймає товар і сплачує за нього певну грошову суму. Прообрази договорів купівлі-продажу виразніше, ніж інші види угод (спадкування, дарування, укладання шлюбу), відтворені у казках, фіксують особливості жанру, пов'язані з наявністю елементів фантастики. Предметом торгу часто виступає ірреальний, чарівний чи перетворений у наслідок чаклунських дій об'єкт, суб'єктами угоди можуть бути як звичайні, так і вигадані персонажі, проте прообрази регулювання договірних відносин купівлі-продажу завжди співвідносяться з моделями, характерними для побутової практики творців і носіїв фольклору. "Батько веде того коня за недоуздок, а він так гарцює, копитами землю вибиває! Тут понаходилось купців – торгують. – Тисячу, – каже, – без недоуздка, то й беріть! – Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочувану уздечку зробимо! Дають п'ятьсот. Підходить циган, сліпий на одне око: – Що тобі, чоловіче, за коня? – Тисячу без недоуздка. – Ге! Дорого, батю, візьми п'ятьсот з недоуздком! – Ні, не рука, – каже батько. – Ну, шістьсот… бери! Як узяв той циган торгуватися, так чоловіка й на шага не відпускає. – Ну, бери, батю, тільки з недоуздком. – Е, ні, цигане, недоуздок мій! – Чоловіче добрий! Де ти видав, щоб коня продавали без уздечки? І передать ніяк… – Як хочеш, а недоуздок мій! – каже чоловік. – Ну, батю, я тобі ще п'ять рублів накину, тільки з недоуздком. Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривні стоїть, а циган дає п'ять рублів. Взяв і оддав. Запили могорич: пішов чоловік, взявши гроші, додому, а циган на коня та й поїхав". Наведений контекст відтворює конкурентний спосіб продажу, поширений у сфері побутової торгівлі: хто дасть більше грошей і зможе переконати продавця, що пропонує йому найвигіднішу оборудку, той і стане власником товару.

Угоди купівлі-продажу, зафіксовані казковим масивом, в силу композиційних особливостей аналізованих текстів досить часто є дефектними. Первинна непрозорість таких угод, зазви-

чай, пов'язується із свідомим приховуванням продавцем справжньої сутності товару. "От якось цей завзятий коняр приїхав до міста. Помітив його бідний селянин, який приніс на продаж баклажани. Тоді ще такі овочі були рідкістю. І селянин вирішив покепкувати з багача. Зняв з голови крисаню і низько поклонився. – Маю для вас, паночку. товар. Багач зупинився і витріщив очі на рідкісні овочі. – Чим це ти торгуєш?.. – Торгую я заморськими яйцями, з яких вилуплюються лошата… – Що просиш за це? – Сто талярів, ні шеляга менше. – То дорого! – скривився багач. – Зате через рік ви будете мати такого коня, що й під цісаря не стидно! – Гаразд, одне яйце беру, – заквапився коняр. – Якщо вилупиться з нього таке лоша, як кажеш, то я у тебе цілий віз оцих яєць куплю". Дефектність угоди між селянином і багатієм не відміняє настання правових наслідків купівлі-продажу: товар, сутність якого прихована продавцем від покупця, тим не менше передається на погоджених сторонами умовах.

Договір про надання послуг укладається між замовником і виконавцем, які досягли згоди про необхідні та додаткові умови взаємної реалізації зустрічних інтересів. " – Ставай до нас на службу. – А що буду робити? – Наразі нас води, бо, ади, ми заблудилися. Іванко пристав" – пани зацікавлені знайти дорогу, а хлопець бажає допомогти їм за певну винагороду, угода характеризується чітко сформульованою метою. "– Чи перевезете мене, дідику, через оце море? – звернувся він до дідуся. – А чому б і ні? Перевезу! – відповів дідусь. Сів парубок у човен та й не втямився, як швидко опинився на протилежному березі" – один з суб'єктів угоди прагне потрапити на інший берег, а другий може його перевезти, у волевиявленні контрагентів визначено мету договірних стосунків, які приводять до досягнення погодженого результату. Текст казки "Силач" відтворює прообрази ознак етапності реалізації та відплатності угоди про надання послуг. "Іде, іде Іван і видить, що чорти везуть залізо. Затягли віз у яму і ніяк не можуть витягнути. Каже їм Іван: – Я вам допоможу, кедь ми дасте стільки заліза, кілько мій мізильник видержить. Чорти ся згодили. Іван виштовхав віз і підставив палець. – Но, кладіть залізо! Склали чорти один віз, склали другий,

третій. Всі дванадцять!" – названо контрагентів, умови, мету та результат угоди, яка стає підставою для наступної угоди. "А Іван поніс залізо до коваля: – Учини мені з цього матеріалу палицю. Коваль зробив, Іван взяв палицю до правої руки і кинув нею аж під небо. Вернувся до хижі, посидів двадцять хвилин, а далі вийшов вон і підставив палець… Палиця впала на перст і зігнулася. Каже майстрові: – Ще раз перекуй палицю: слабо, недобре гартуєш. Як перекував, Іван знову кинув палицю в небо, вернувся до хижі, посидів півгодини, пак вийшов, підставив перст: палиця впала й вже не зігнулася. – Добра палиця. Виплатив ковалеві, поклав палицю на плече і йде світом" – первісна перевірка якості замовленої палиці, виявила її недостатню міцність, отже, не зовсім відповідне дотримання умов угоди. Повторний тест результату замовлення показав, що виконавець у повному обсязі виконав свої зобов'язання. Каузальність наведених домовленостей виражається у фіксації мети – контрагенти прагнуть здобути матеріальну винагороду за свої дії, розв'язати господарське завдання, отримати необхідну річ.

У казках широко представлені договори про найм, які супроводжуються деталізацією умов задіяння та звільнення працівника, передбачають фіксацію розміру винагороди за виконання робіт чи завдань, визначають пункти особливої відповідальності сторін за результат. Аналізовані тексти містять вербалізацію осмислення умов найму, як необхідних чинників договірних стосунків, що виникають між правосуб'єктами. "І розказав тому білому дідові, як він Охові оддав у найми свого сина, і з якою умовою". "Бідняк став проситися до багача на службу. – Робітники мені потрібні, але що ти вмієш робити? – запитав вельможа. – Я варити і пекти можу, копати, молотити, худобу пасти, – відповів бідняк. – А яку ти плату бажаєш за свою службу у мене за рік? – Та небагато. Будете мене одівати, годувати та дванадцять рублів на рік давати. Багачу сподобалося, що бідняку багато платити не треба, і взяв його до себе на службу".

Волевиявлення щодо укладання угоди про виконання робіт може належати людині, яка бажає отримати певну матеріальну винагороду чи влаштуватися на певне місце. " – Здоров, чолові-

че! Чи даси мені хоть повечерять, як я тобі поможу пеньки корчувати? – Дам, – каже". " – Чи ви мене не взяли б до себе служити? – А чому ні? Служницю мені треба…".

Ініціатором найму часто виступає сам роботодавець. "– Може б, ти в мене, хлопче, найнявся? – Най буде, – каже хлопець". " – Наймися в мене пасти кози. – Можу і наймитися". Казкові тексти фіксують момент виникнення усної домовленості щодо виконання робіт.

Угода про найм може укладатися між роботодавцем і особою, яка опосередковано представляє працівника. У казках посередником найму найчастіше виступає один з родичів потенційного виконавця робіт, який може не приймати прямої участі у обговоренні своєї майбутньої долі. "Цар був хитрим і сам пішов наймати того хлопця до себе на службу… пішов до його матері, поклонився і почав просити, аби відпустила свого сина на рік до нього на службу. Розплакалася бідна жінка: – Та змилуйтеся, царю, якби не він, то я б давно не жила на цьому світі. Він мене, слабу, годує і доглядає. – Не плач, жінко. Я тобі за нього стільки грошей дам, що будеш ти гарно жити, і твої внуки, і ще правнукам залишиш. Цареві перечити не будеш. І хотіла чи не хотіла мати, але мусив син збиратися з царем у дорогу". У випадку, коли батьки домовляються з наймачем, а потенційний виконавець висловлює свою згоду на пропозицію роботодавця, угода набуває ознак багатостороннього правочину. " – А чи пустиш сина служити до мене? Тяжкої роботи він мати не буде, але біду відігнати годен: можете забагатіти. Батько налякався: до проводиря нечистої сили відпустити єдиного сина? Але тут сам хлопець втрутився у бесіду: – Я, няню, беруся! Гайгай поплескав його по плечу: – Такого мені легеня і треба! Я зроблю з нього царя! А ти, старий, щоб не знав біди, візьми оці гроші, – і дав біднякові мішок золота". Працівник зобов'язується виконувати завдання, визначені умовами договору, а роботодавець передає посередникові матеріальну винагороду. Отже, угоди найму, представлені у текстах казок, є оплатними. Посередником найму може виступати й стороння потенційному виконавцеві особа, що сама виконує службові обов'язки. Такий посередник не має

власної зацікавленості у результатах договірних стосунків. " – Можуть тебе наймити, але треба в Білого царя запитати. Один вартовий стоїть біля нього, а другий побіг цареві сказати, що хлопець-жебрак проситься в найм і не тямить, коли вже їв, що голодна смерть за ним ходить. – Добре, – каже цар, – до сьогодні мої воїни доглядали птахів, а тепер хай доглядає наймит, а їсти йому дайте. Привели жебрака до пташника і кажуть: – Маєш їх поїти, годувати, вичищати клітки і ніжити". Угоди найму, представлені у казках, фіксують детальне визначення обов'язків працівника, висловлене роботодавцем до моменту настання договірних стосунків.

У казці "Дідова дочка і бабина дочка" вербалізовано ідею про рівність усіх, хто зголоситься на умови наймача, щодо перспектив виконання оговорених робіт і отримання винагороди у залежності від якості реалізації конкретних завдань. Лісова хазяйка двічі наймала собі робітницю, але результат угоди найму щоразу був різним. У першому випадку вектори волевиявлення контрагентів співпали: найнята дівчина ретельно дотримувалася умов, оговорених при укладанні угоди. Результатом конклюдентних дій стало дотримання умов угоди: наймичка відпрацювала один рік, отримала подяку і матеріальну компенсацію своїх зусиль. У другому випадку господиня запропонувала потенційній робітниці ті ж самі умови, але та виявилася недбалою і безвідповідальною (дівчина не хотіла працювати, а лише сподівалася отримати багаті подарунки). Наслідки однакових за змістом строкових угод виявилися протилежними через порушення одною з сторін заздалегідь погоджених умов.

Відтворені у казках договори найму, можуть укладатися як на певний термін (погоджений сторонами час виконання певної роботи), так і на невизначений строк. Регламентацію порядку припинення строкової угоди детально представлено у казці "Ох!". Договір, згідно з яким лісовий володар Ох найняв хлопця на один рік, мав скасувальну умову. Сторони поставили припинення прав і обов'язків у залежність від того, чи упізнає батько сина через рік служби. "От вибув той парубок год. Як вийшов год, батько йде за сином… А чого тобі треба, чоловіче? – пита Ох. – Прийшов, –

каже, – за сином. – Ну, іди, як пізнаєш – бери його з собою, а не пізнаєш – ще год служитиме". Результатом дотримання умов угоди, укладеної під скасувальною умовою, стало припинення терміну служби хлопця не через один рік, а через три.

Казковий масив відтворює народні уявлення про дефектні угоди найму. Договір між багачем і бідним парубком у казці "Іванко на службі у багача" укладається під тиском несприятливих для потенційного виконавця робіт обставин, викликаних матеріальною скрутою. Хлопець приймає умови роботодавця, одна з яких (відгадування загадки) виявляється нездійсненною, через що сама угода набуває заперечного характеру. "Молодий Іванко найнявся одного разу до багача на роботу. Домовилися на один рік. Багач і каже хлопцеві: – За рік твоєї служби дам тобі стільки-то грошей і одну загадку. Якщо ту загадку відгадаєш, то одержиш плату, а не відгадаєш, то нічого тобі не дам. Що мав бідний Іванко робити? – Погодився на цю умову багача. … Пропрацював Іванко один рік. Прийшов час відгадати загадку, але він не зміг… Не відгадав загадку, то й плату не дістав. Тільки дав йому багач якийсь старий обдертий костюм. Потім домовились вони ще на один рік". Угода найму між царевичем і його братами у казці "Золотий птах" є удаваною. Царевич, прикидаючись жебраком, хоче використати статус наймита для того, щоб потрапити у батьківський маєток і повернути відібрані братами права, а зрадливі брати наперед знають, що новий робітник буде вбитий норовистим конем, який уже згубив багатьох своїх доглядачів. "Прийшов царевич під ворота, заплакав, а вартовий питає: – Чого плачеш? – та як мені не плакати, не пам'ятаю, коли вже їв. Може, хоч якась робота у вас для мене знайдеться? Пішли слуги, розповіли братам, а вони й кажуть: – Хай іде коня доглядати, загине він замість воїна. Привели його до палацу, нагодували і показали коня, якого він повинен годувати. – Добре, – каже, – я коней люблю".

Таким чином, лінгвокультурологічне дослідження правової інформативності фольклорного масиву не обмежується вивченням набору словесних маркерів, культурний компонент у змісті яких може бути виділений через історико-етимологічне підґрун-

тя, й потребує експлікації культуро-правового сегменту мовних явищ на основі співвідношення їх значень з концептами (кодами, установками) правової культури. Аналіз правової інформативності українського фольклору передбачає виявлення лінгвокультурних рис буденно-правового мовомислення, опис культуро-правових компонентів семантики окремих мовних знаків і текстів різних жанрів, виявлення лінгвокультурних стереотипів етноправосвідомості, зафіксованих усною народною творчістю. Українська народна казка є одним із джерел лінгвокультурологічної компетенції. Правова інформативність казкового конструкту включає щоденні уявлення про договори, представлені у аналізованих текстах низкою лінгвокультурем, які транслюють етнодетермінований досвід щодо купівлі, продажу, найму, виконання робіт, передачі та одержання платні за надані послуги. Планом змісту фольклоро-правових лінгвокультурем є знання та уявлення носіїв усної народної традиції, планом вираження – мовні одиниці (слова, словосполучення, речення, сегменти текстів), у семантиці яких наявні елементи культуро-правової інформативності. Фольклорні прообрази угод сфери господарювання і праці індексують процеси становлення уявлень про трудові відносини, виступають засобами конкретизації правового статусу, кола претензій та обов'язків контрагентів.

Перспективи дослідження пов'язуються з моделюванням лінгвоправової концептосфери українського фольклору.

Алексеев С.С. Философия права: [монография] / С.С. Алексеев. – М.: Норма, 1999. – 336 с.; *Вайсгербер Й.Л.* Родной язык и формирование духа / Й.Л. Вайсгербер [Пер. с нем., вступ. ст. и коммент. О.А. Радченко]. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 224 с.; *Данилюк Н.О.* Поетичне слово в українській народній пісні: [монографія] / Н.О. Данилюк. – Луцьк, 2010. – 511 с.; *Гумбольдт В. фон.* Язык и философия культуры: Сб. трудов / В. фон Гумбольдт; [Переводы с нем., сост., общ. ред. и вступ. ст. А.В. Гулыги, Г.В. Рамишаили]. – М.: Прогресс. – 1985. – 450 с.; *Єрмоленко С.Я.* Мова і українознавчий світогляд: [монографія] / С.Я. Єрмоленко. – К.: НДІУ, 2007. – 444 с.; *Єрмоленко С.Я.* Мовно-естетичні знаки української культури: [монографія] / С.Я. Єрмоленко. – К.: Інститут української мови НАН України,

2009. – 352 с.; *Жайворонок В.В.* Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В.В. Жайворонок // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 23–35; *Жайворонок В.В.* Українська етнолінгвістика: [нариси] / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 261 с.; *Золота книга казок* [збірник текстів / упоряд. та автор вступ. ст. Л.Ф. Дунаєвська]. – К.: Веселка, 1990. – 431 с.; *Іващенко В.Л.* Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецької термінології): [монографія] / В.Л. Іващенко – К.: ВД Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.; *Кононенко В.І.* Українська лінгвокультурологія: [монографія] / В.І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с.; *Лисиченко Л.А.* Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л.А. Лисиченко. – Харків: Основа, 2009. – 191 с.; *Літературна мова* у просторі національної культури: [монографія] / відп. ред. Л.І. Шевченко. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2004. – 135 с. *Максимов С.И.* Правовая реальность: опыт философского осмысления: [монографія] / С.И. Максимов. – Харьков: Право, 2002. – 327 с.; *Мацько Л.І.* Українська мова у освітньому просторі: [навчальний посібник] / Л.І. Мацько. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.; *Мацько Л.І.* Стилістика й історія української літературної мови у лінгводидактичному полі підготовки українських філологів / Л.І. Мацько // Вісник Львівського університету. – Серія "Філологія". – 2010. – Вип. 50. – С. 112–116; *Мех Н.О.* Інтерпретація концептів слово, мова в українській культурній традиції: [монографія] / Н.О. Мех. – Переяслав-Хмельницький: РВВ Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Григорія Сковороди, 2008. – 211 с. *Мойсієнко А.К.* Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: [монографія] / А.К. Мойсієнко. – К.: Сталь, 2006. – 300 с.; *Мойсієнко А.К.* Мова як світ світів. Поетика текстових структур: [наукове видання] / А.К. Мойсієнко. – Умань : РВЦ "Софія", 2008. – 280 с. *Потебня А.А.* Мысль и язык / А.А. Потебня. – М.: Лабиринт, 2007. – 256 с.; *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.; *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир [Пер. с англ., общ. ред., предислов. А.Е. Кибрика]. – М.: Универс, 1993. – 656 с.; *Соціально-побутова казка* [зб. текстів / упоряд. та автор вступ. статті О.Ю. Бріцина]. – К.: Дніпро, 1987. – 282 с.; *Уорф Б.Л.* Отношение норм поведения и мышления к языку / Б.Л. Уорф // Новое в лингвистике. – М., 1960. – Вып. 1. – С. 135-168; *Язык культуры*. Семантика и грамматика / Отв. ред. С.М. Толстая. – М.: Индрик, 2004. – 496 с.

Лазер-Паньків О.В., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ЗООМОРФНОЇ МЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу структурних та семантичних особливостей давньогрецьких зооморфних метафор на позначення рис характеру людини, до складу яких входять назви диких тварин. Аналізуються особливості метафоричного значення як окремих назв представників фауни, так і усталених порівнянь та фразеологізмів, компонентом яких є назва дикої тварини.

Ключові слова: *зооморфна метафора, національно-культурна специфіка, давньогрецькі фразеологізми, зооніми, структурно-семантичний аналіз.*

Статья посвящена анализу структурных и семантических особенностей древнегреческих зооморфных метафор, обозначающих черты характера человека, в состав которых входят названия диких животных. Анализируются особенности метафорического значения как отдельных названий представителей фауны, так и сравнений и фразеологизмов, компонентом которых являются названия диких животных.

Ключевые слова: *зооморфная метафора, национально-культурная специфика, древнегреческие фразеологизмы, зоонимы, структурно-семантический анализ.*

The article is devoted to the analysis of structural and semantic features of the ancient Greek zoomorphic metaphor, which is used to signify features of character, with the name of wild animal as its component. Attention is paid to the metaphoric usage of wild animals names, to the comparative constructions and proverbs with the zoonim component.

Key words: *zoomorphic metaphor, national-cultural specificity, ancient Greek proverbs, zoonyms, structural and semantic analysis.*

Зометафора є ефективним засобом образної оцінної характеристики людини, в основі якого лежить сукупність зафіксованих в свідомості носіїв мови ознак-символів образу тварини. Варіативність цих ознак, на думку Л.Кривенко, і стереотипне ставлення до них зумовлюються "національно-специфічним світосприйнят-

тям носіїв мови" [Кривенко 2006], відтак, аналіз цих ознак на матеріалі давньогрецької мови дає змогу дослідити особливості сприйняття світу віддаленими від нас у часі давніми греками.

Зооморфна метафора ґрунтується на об'єктивному досвіді, тобто залежить від ролі, яку представники тваринного світу відіграють у житті людини, однак досить часто характер і змістова спрямованість емотивних асоціацій визначаються не властивостями тварини, а стереотипними уявленнями та віруваннями, пов'язаними з фольклорною традицією етносу-носія мови. Як зазначає І.Голубовська, "позамовна дійсність… через посередництво колективної етнічної свідомості впливає на мову, моделюючи способи осмислення етносом реального світу і визначаючи специфічні параметри позначення цього світу в певній сітці "матеріальних координат" [Голубовська 2003, 61].

Дослідженню особливостей зооморфної метафори на матеріалі різних мов присвячені роботи І.Голубовської [Голубовська 2003], О.Карпенко [Карпенко 2006], О.Крижко [Крижко 2006], Г.Кубасової [Кубасова 2008], Г.Кривенко [Кривенко 2006], В.Ужченко та Д.Ужченко [Ужченко 2007] та інших лінгвістів.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю виявлення національно-культурних специфічних характеристик давньогрецьких зооморфізмів-назв диких тварин та особливостей їх метафоричного вживання на позначення рис характеру людини.

Об'єктом дослідження стали зооморфні метафори давньогрецької мови – закріплені в системі мови переносні значення назв диких тварин, які використовуються на позначення рис характеру людини. Поряд зі словами-зоометафорами розглядаються також фразеологічні одиниці, що містять назви диких тварин, а також усталені порівняння з елементом-зоонімом.

Предметом дослідження є національно-культурна специфіка давньогрецьких зооморфних метафор, які позначають риси характеру людини шляхом її зіставлення із зоометафорами української мови.

Метою дослідження є виявлення національно-культурної та структурно-семантичних специфіки зооморфних метафор давньогрецької мови на позначення рис характеру людини.

Матеріалом дослідження слугує корпус давньогрецької (72 одиниці) та української (54 одиниці) лексики й фразеології із компонентом-зоонімом, що є назвою дикої тварини, які використовуються на позначення рис характеру людини, укладений шляхом суцільної вибірки з тлумачних, фразеологічних, етимологічних та перекладних словників давньогрецької та української мов (див. список джерел).

Загальний термін τὸ θηρίον *тварина* у давньогрецькій мові метафорично використовується на позначення нерозумної людини або як лайлива назва людини. Дещо іншого значення, але теж з негативною конотацією, набуває цей іменник у фразеологізмі λιβυκὸν θηρίον *лівійська тварина*, що позначає людину мінливу та непостійну (Лівія вражала давніх греків розмаїттям своєї фауни), та імпліцитно в усталеному порівнянні ποηφάγου δειλότερος *боязкіший за травоїдного*. Такої ж стійкої негативної конотації лексема *тварина* набула і в українській мові [Крижко 2006, 65].

Зоонім ὁ λύκος *вовк* у свідомості давніх греків мав як позитивні, так і негативні конотації. З одного боку, він асоціювався зі спокусником, з розбещеною людиною (про що свідчить переносне значення самої лексеми λύκος; цікаво, що такого значення може набувати зоонім вовк в американському різновиді англійської мови та у китайській розмовній мові [Голубовська 2003, 63], а в латині з подібним значенням метафорично вживається лише зоонім lupa, однак в українській мові таке значення не засвідчене) або з невірним та ненадійним товаришем (що відображено у похідних словах ἡ λυκοφιλία *вовча* (тобто ненадійна) *дружба* та λυκοφίλιος, 2 *схожий на вовчу дружбу*, тобто ненадійний). Джерело останньої асоціації слід шукати у загальновідомих байках про дружбу вовків та овець (або кіз), які стали основою і для паремій λύκος ποιμήν *вовк-пастух*, λύκου ῥήματα *слова вовка*, λύκων φιλία *дружба вовків*, λύκος κεχηνώς *вовк, що розкрив пащу (про людину, якій не можна довіряти)*, λύκος αἶγας ἐκκαλῶν *вовк, що закликає кіз*, ἀλλ' ἢ λύκος τὰς αἶγας αἰκάλλεις μολών *ластишся, як вовк, що приходить до кіз*. Хижість та невдячність вовків підкреслюється у фразеологізмі κόραξι καὶ λύκοις χαρίζεσθαι *догоджати воронам та вовкам*. З іншого бо-

ку, вовк вважався твариною відважною, про що свідчать похідні прикметники λυκοθαρσής, 2 та λυκόφρων, 2 *відважний, як вовк*.

В українській культурі зоонім вовк теж має переважно негативні конотації (*людина, яка вороже, неприязно ставиться до когось*; *нещира людина*; *перелякана людина* (чого немає у давньогрецькій мові), хоча трапляється вживання цього зооніма і з позитивною конотацією (на відміну від грецького зооніма, може вживатися у значенні *досвідчена, загартована життям людина, яку важко перехитрити*).

У свідомості носіїв як давньогрецької, так і української мов зоонім заєць символізує лякливу, несміливу людину. Так, у давньогрецькій мові про це свідчить омонімія прикметника πτώξ, πτωκός *полохливий, лякливий, несміливий* та іменника ὁ πτώξ *заєць*, що метафорично вживається у значенні *втікач*. У давньогрецькій мові це значення актуалізується у фразеологізмах λαγὼ βίον ζῆν *жити заячим життям* (тобто у вічному страху) та усталених порівняннях ἀψυχότερος λαγωοῦ φεύγοντος *більш переляканий, аніж заєць, що втікає*, δειλότερος τῶν λαγωῶν *боязкіший за зайців*. Інша характеристика, закріплена за зоонімом заєць як в українській, так і в давньогрецькій етносвідомості, – це його спритність та швидкість (вислів εὕδουσι λαγῷ *зайці сплять* вживається на позначення лінивої, повільної, неквапливої людини).

Існують і певні відмінності у конотаціях, яких набуває зоонім заєць в українській та давньогрецькій образних картинах світу. Давньогрецький фразеологізм δασύπους κρεῶν ἐπιθυμεῖ *заєць хоче м'яса* використовується на позначення жадібної людини, яка зазіхає на чуже, навіть якщо воно їй не потрібне. В українському фразеологізмі величається, як заєць хвостом зоонім заєць викликає асоціації з безпідставно пихатою та гордовитою людиною.

Універсальною рисою характеру, яка приписується лисиці носіями як давньогрецької, так і української мов, є хитрість. В давньогрецькій мові на позначення хитрої людини метафорично вживаються як власне зооніми ἡ ἀλώπηξ, τὸ κίναδος *лисиця* та ἡ κυναλώπηξ *покруч лисиці з собакою*, так і деривати ἀλωπεκίζω *бути лисицею, хитрувати*, ἀλωπός, 2, κερδῷος, 3 *хитрий, як лис, хитрун*, та численні фразеологізми і усталені порівняння:

ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα *бути лисицею (хитрувати) з іншою лисицею*, ἀλώπεκος ἴχνεσι βαίνειν *йти слідами лисиці*, κερδαλέη ἀλωπηξ *хитра лисиця*, Τευμησσία ἀλώπηξ *тевмеська лисиця*, γέρων / γραῦς ἀλώπηξ οὐχ ἁλίσκεται (πάγῃ) *стару лисицю не зловити (пасткою)*, οὐκ ἂν αὖθις ἀλώπηξ (ἁλώσεται) *лисиця вдруге не (ловиться)*, ἀλώπηξ οὐ δωροδοκεῖται *лисиця не підкуповується*. З хитрістю лисиці давні греки пов'язували також такі негативні риси характеру як лицемірство та нещирість, що засвідчено у вислові ὦ πλεῖον ἵλαος αἱμύλης ἀλώπεκος *набагато люб'язніший за хитру лисицю*. Не менш численними є випадки вербалізації хитрості, лицемірства та, з іншого боку, досвідченості шляхом метафоричного вживання зооніма лис / лисиця і в українській мові.

Головні риси характеру, якими наділяв носій давньогрецької мови мавпу, були улесливість та лицемірство, хитрість та брехливість. Свідчення цього бачимо, зокрема, у метафоричному вживанні іменника ὁ πίθων *мавпа* у значенні *хитрун, підлабузник*, у похідних від іменника ὁ πίθηκος *мавпа* словах (ὁ δημοπίθηκος *народна мавпочка, кривляка; брехун*; ὁ πιθηκισμός *мавпячі витівки, лицемірство*; ὑποπιθηκίζω *виробляти якість мавпячі витівки, хитрувати*) та в усталених порівняннях на кшталт κολακευτικώτερος πιθήκων *улесливіший за мавп*. Людина, яка удавано та нещиро раділа з метою підлеститися до когось, називали також πίθων καλός *хороша мавпочка*. Такі риси характеру, звичайно, не додавали авторитета мавпі в очах носіїв давньогрецької мови, відтак з'являється вислів Ἡρακλῆς καὶ πίθηκος *Геракл і мавпа* (про щось неспівмірне та непорівнюване). Аналіз давньогрецьких зоонімів та ФО із компонентом-зоонімом дозволив виявити єдиний випадок вживання зооніма мавпа з позитивною конотацією: (γέρων) πίθηκος οὐχ ἁλίσκεται πάγῃ / βρόχῳ *(стару) мавпу не зловити пасткою / зашморгом* (про досвідчену людину) – варіант більш поширеного, за свідченнями давніх пареміологів, вислову γέρων / γραῦς ἀλώπηξ οὐχ ἁλίσκεται (πάγῃ) *стару лисицю не зловити (пасткою)*. В українській мові зоонім мавпа має стійку негативну конотацію: він може вживатися у переносному значенні на позначення людини, що сліпо наслідує чужі звички, вчинки.

Зоонім ὁ λέων *лев* використовувався у давньогрецькій мові (як і в українській, хоч і не настільки широко) на позначення сильних, сміливих та відважних людей. Таке значення зберігається у дериватах (θυμολέων, οντος та θυμολέαινα *з серцем лева / левиці*, тобто, сміливий/а) та фразеологізмах (δέργμα λεαίνης *погляд левиці*; λέων εὐθὺς εἰς ἀγῶνας *лев одразу в боротьбу*; οἴκοι μὲν λέοντες, ἐν μάχῃ δ᾽ ἀλώπεκες *вдома вони леви, а в бою – лисиці*, де позитивна риса лева підсилюється протиставленням хитрій та улесливій лисиці; γῆρας λεόντος κρεῖσσον ἀκμαίων νεβρῶν *старість лева сильніша за молодих оленів*).

У давньогрецькій культурі миша асоціювалася з хтивою, розбещеною людиною (μῦς κακός *погана миша*, μῦς λευκός *біла миша*). Розміри миші стали основою метафоричного вживання зооніма миша на позначення чогось незначного, нікчемного (μυόλεθρος / μυός ὄλεθρος *мишача загибель* на позначення нікчемності та ницості людини, ἐλέφας μῦν / μυὸς οὐκ ἀλεγίζει *слон миші не помічає* та ἐλέφας μῦν οὐχ ἁλίσκει / διώκει *слон мишу не ловить*, де нікчемність миші згадується лише для контрастного підкреслення величини та величі слона). Ще одна риса характеру людини, яка у давніх греків викликає стійкі асоціації з мишею, це метушливість, що простежується у значенні похідного дієслова μυσπολέω *метушитися, як миша*.

Носії української мови надають зооніму миша теж негативної конотації, однак щодо рис характеру людини цей зоонім вживається метафорично лише у двох значеннях: *дріб'язкова людина, здатна на підлість* (якого немає у давньогрецькій мові) та *полохлива, метушлива людина*.

Натомість слон для давніх греків символізував людину величну, визначну, яка через це не звертає уваги на якісь дрібниці (ἐλέφας μῦν / μυὸς οὐκ ἀλεγίζει *слон миші не помічає*, ἐλέφας μῦν οὐχ ἁλίσκει / οὐ διώκει *слон мишей не ловить,* κώνωπος ἐλέφας ᾽Ινδὸς οὐκ ἀλεγίζει *індійський слон не зважає на комара)*. Це, в свою чергу, стало підставою для метафоричного використання зооніма слон на позначення байдужої, нечутливої людини (ἐλέφαντος οὐδὲν διαφέρεις *нічим не відрізняєшся від слона*).

Для українців слон був твариною малознайомою, відтак єдина асоціація, яка виникає у зв'язку з цією твариною, це її спокійний характер, що відображається у порівнянні спокійний, як слон (цікаво, що греки цю рису характеру ніяк не відзначили). Адже, як зазначає Н. Сукаленко, "антропоцентричний принцип диктує вибір образностереотипних еталонів загалом зі звичного середовища" і, окрім того, "звичний" еталон є джерелом багатьох властивостей, а "екзотичний" – однієї" [Сукаленко, 1991, 23].

Отже, внутрішня форма давньогрецьких зоометафор на позначення рис характеру людини відображає особливості розвитку асоціативних зв'язків носіїв давньогрецької мови, специфіку емоційно-оцінної характеристики представників фауни, що особливо чітко простежується при порівнянні особливостей метафоричного вживання зоонімів носіями різних мов. Семантичний аналіз давньогрецької зооморфної метафори на позначення рис характеру людини у порівнянні з українською дозволив виявити розбіжності у якості ознак, за якими характеризується людина у порівнянні з тваринами, що зумовлюється як особливостями об'єктивної дійсності (досвід контакту із тваринами носіїв тієї чи іншої мови), так і специфікою світосприйняття та світобачення народів-носіїв мови.

Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зо онімів у рамках фрагмента мовної картини світу "царство тварин" (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) // Мовознавство. – 2003. – №6. – С. 61-68. *Карпенко Е.И.* Лингвокультурологические аспекты немецких зооморфных метафор: На материале современной прессы ФРГ: Дисс. … к.филол.н. – М., 2006. – 213 с. *Кривенко Г.Л.* Зоосемізми в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти: Дис. ... к.філол.н. – К., 2006. – 230 с. *Крижко О.А.* Етнічні символи та стереотипи в українській зоонімній терміносистемі // Актуальні проблеми слов′янської філології. – К.-Ніжин: Аспект-Поліграф, 2006. – Вип. 11. – С. 62-69. *Кубасова А. О.* Образная характеристика человека в румынском языке через сравнения с животными и зоометафоры: лексико-семантический анализ: Дис … к.филол.н. – СПб, 2008. – 173 с. *Скляревская Г.Н.* Языковая метафора в словаре. Опыт системного описания // Вопросы языкознания. – 1987. – № 2. – С. 58-65. *Сукаленко Н.И.* Отражение обыденного созна-

ния в образной языковой картине мира. – К.: Наукова думка, 1992. – 162 с. *Ужченко В.Д., Ужченко Д.В.* Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь: В 2 т. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. – 1904 с. *Михельсон М.И.* Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборн. образных слов и иносказаний. – Т. 1-2. – СПб.: Тип. АН, 1896-1912. – 2208 с. *Словник української мови*. – Т. 1-11. – К.: Наукова думка, 1970-1980 // http://sum.in.ua *Фразеологічний словник української мови* / Укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – Т. 1-2. – К.: Наукова думка, 2003. *Bibliotheca* augustana // http://www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia /S_post15/Apostolios/apo_pa01.html *Corpus* paroemiographorum graecorum / ed. E.L. a Leutsch, F.G.Schneidewin. – T. I-II. – Gottingae, 1839-1851. – 541 p., 866 p. *Index* adagiorum Graecorum // http://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/adaggr.htm.

Ластовець М. Ю., магістр
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РЕЦЕПЦІЯ АНТИЧНОЇ СПАДЩИНИ У ТВОРАХ АВГУСТИНА БЛАЖЕННОГО ("СПОВІДЬ")

Стаття присвячена рецепції античності у творах Августина Блаженного. Викладено основні фактори, які вплинули на формування світоглядних позицій автора, проводиться паралельний аналіз творів св. Августина "Сповідь" і римського поета Вергілія "Енеїда".

Ключові слова: *світогляд, платонізм, епікуреїзм, стоїцизм, маніхейство.*

Статья посвящена рецепции античности в произведениях Августина Блаженного. Рассмотрены основные факторы, которые повлияли на формирование мировоззрения автора, проведен параллельный анализ произведений св. Августина "Исповедь" и римского поэта Вергилия "Энеида".

Ключевые слова: *мировоззрение, платонизм, эпикуреизм, стоицизм, манихейство.*

The article is devoted to the reception of antiquity in st. Augustine's works. The main factors which influenced the author's outlook are looked upon. The analysis of st. Augustine's "Confessions" and Vergil's "Aeneis" is given.
Key words: *outlook, platonism, epicureism, stoicism, manicheism.*

Твори Августина Блаженного завжди цікавили філософів, істориків, теологів, літературознавців. Для класичної філології особистість Августина Блаженного є не менш цікавою. По-перше, через те, що всі його праці написані виключно латиною, по-друге, життя св. Августина – це перехід від античного (язичницького) світогляду до християнського. Як сучасник своєї епохи він жив у той час, коли язичництво втрачало свої колишні світоглядні позиції; але як інтелектуал, освічена людина він був нерозривно пов'язаний із видатними фігурами античності. Ця дихотомія яскраво простежується у творах св. Августина.

У цій статті, об'єктом нашого зацікавлення стали його "Сповіді". Уперше латиною була написана автобіографічна проза, твір настільки безпрецедентний для V століття, що і сучасні дослідники досі не можуть визначити його жанрову спрямованість: філософсько-релігійний трактат, літературний щоденник чи роман-становлення. Нас, насамперед, цікавить змістове наповнення праці і, зокрема, її античний компонент.

Оскільки неможливо аналізувати твори, не апелюючи до їх автора, то і ми вважаємо за необхідне зупинитися на особистості Августина Блаженного і особливо на його світоглядних і філософських позиціях, у яких знаходимо відгомін античної епохи. Августин Блаженний (354-430) народився у Північній Африці і походив із заможної родини. Отримавши освіту ритора в Карфагені, він був прекрасно знав літературу, написану грецькою та латиною, і не міг не засвоїти її традицій і впливів.

"*Les premiers chretiens, en effet, etaient platoniciens, et, dans les premiers siecles de l'Eglise, les savants marchaient sous les etendards de Platon…*" [Nourisson 1866, 101].

Немає жодного сумніву в тому, що Августин Блаженний запозичив певні елементи своєї богословської теорії у платоніків. Завдяки Платону, наприклад, він починає усвідомлювати Бога

як безтілесне світло. Усі оптимістичні принципи, на яких базується його світогляд, також платонівські. Те, що все походить і відбувається з волі Бога; що зло походить від людини і від зловживання своєю свободою; що Господь, дозволяючи зло, його передбачив, і це передбачення обернеться на добро, такою була доктрина Платона про походження зла. І, нарешті, св. Августин, як і Платон, ставить мораль над усім іншим.

Безумовно, не тільки Платон вплинув на формування поглядів св. Августина, але і неоплатоніки: Плотін, Порфірій, Плутарх син Нестора, Сиріан та ін.

У "Граді Божому" св. Августин пише: "*…sunt valde nobilitati Graeci Plotinus, Iamblichus, Porphyrius*" [Augustine 2005, 57].

Але найбільше Августин Блаженний сприйняв ідеї Плотіна: "*душа безмежна і присутня у всьому тілі, вона є роздільною і незроздільною одночасно, вона є безстрасною і безсмертною; людські відчуття завжди активні і народжуються від поєднання душі з тілом; пам'ять не залежить від органів, вона пов'язана з уявою…Нарешті, сім рівнів життя душі: вегетативний, animatio; сенсорний, sensus; творчий, ars; доброчесність, virtus; безстрасність, яка призводить до очищення, tranquillitas; перехід душі у божественний розум, ingressio; нарешті, споглядання і утримання Бога, contemplatio vel mansio*" [Nourisson 1866, 135].

Із біографії Августина Блаженного відомо, що з 19 років він був прихильником східного маніхейського вчення, яким захоплювався протягом десяти років. На той час центральне положення маніхейської метафізики влаштовувало його духовно і інтелектуально, йому здавалося правильним уявлення про два першопоначала, добра і зла. У своїй "Сповіді" св. Августин писав, що жодне зло не могло бути створене Богом, а отже добро і зло існують паралельно, як дві величини: *"...malum mihi non solum aliqua substantia, sed etiam corporea videbatur…*" [Augustine 1992, 56].

Але пізніше Августин Блаженний ознайомився з трактатами Порфірія і Плотіна, які були перекладені Марієм Вікторіном латиною і які переконали Августина в неможливості існування

двох першоначал, що Єдине Начало є Благо, а зло – це лише віднімання Блага.

Світоглядні позиції Августина Блаженного не були б сформовані, безумовно, без римського впливу. Відомо, що римляни запозичили і інтерпретували філософію з Греції. З усіх систем, які існували в Греції, лише дві були прийняті римлянами: це епікуреїзм і стоїцизм. Августин Блаженний двозначно сприймав стоїцизм. Вихідним поняттям у визначенні проблем знання і мудрості для Августина є розум. Головною умовою блаженства є досягнення істини за допомогою розуму. Істинне знання поєднує у собі світло мудрості, красу утримання і силу мужності, як і святість праведності. Як результат, знання *scientia* і мудрість *sapientia*, як передумови щасливого життя, розташовані близько одна до одної. Св. Августин переконаний, що необхідною умовою досягнення істини є непорушність душі *tranquilitas animi*, поняття, яке він запозичив у Цицерона. У формулі мудрості стоїцизму, де розум гарантує і істинне знання, і непорушність душі, та, як наслідок цього, блаженне життя, Августин знаходить морального і вільного мудреця, який стає втіленням вищого можливого блага світу.

Серед прозаїків великою повагою у св. Августина користувався Цицерон не стільки за його дискурс, скільки за ораторські здібності і філософські погляди. У багатьох своїх творах Августин пише про відносне щастя людського життя, дає визначення чеснотам душі, розрізняє користь і доброчесність, про що в своїх творах писав і Цицерон. Як викладач риторики Августин дуже добре знав про вплив слова на людину і вміло використовував ораторські прийоми у своїх творах. У "Сповідях" його метою було повернути читача обличчям до Бога через емоційний вплив, який може справляти література. І пригадує власні враження після прочитаного твору Цицерона "Гортензія". Він пише, що ця книга змінила його почуття і молитви до Бога. Всі марні надії втратили для нього своє значення і він відчув безмежний потяг до безсмертної істини: "*ille vero liber mutavit meum et ad te ipsum, domine, mutavit preces meas et vota ac desideria mea fecit alia. Viluit mihi repente omnis vana spes et inmortalitatem sapientiae concupiscebam aestu cordis incredibili*" [Augustine 1992, 78].

Окрім відомих філософів на Августина Блаженного великий вплив мав поет Вергілій. Якщо погляди попередніх авторів інколи імпліцитно наявні в тексті, то цитати і образи з поеми Вергілія наведені досить яскраво. На перший план у дослідників завжди виходить образ Карфагену і стосунки між Енеєм та Дідоною.

Вперше в тексті Августин звертається до Вергілія, коли згадує роки свого навчання і пише про те, як його примушували заучувати рядки з поеми напам'ять і не турбувалися, яку користь він із цього отримає: "*illi enim non intuebantur, quo referrem quod me discere cogebant*" [Augustine 1992, 24].

І хоча св. Августин не розуміє, чому саме на поемі Вергілія будується освітній процес і викладання мови та літератури, він ніяк не відкидає художню і літературну цінність поеми. Більш того, він бере її за зразок, за схему розповіді про свої власні мандри. В одному з рядків він співвідносить себе з Дідоною. Він пише, що не розумів Дідону і не відчував до неї прихильності. Але причиною був не його власний досвід в особистому житті, а його віддаленість від Бога. Далі він проводить паралель між смертю Дідони і своєю власною, духовною смертю. Августин вживає поняття з поеми Вергілія extrema, кінець.

Перша згадка про Карфаген зустрічається у зв'язку з навчанням. Св. Августин пригадує, що коли запитав викладачів, чи правда, що Еней дійсно був у Карфагені, вони відповіли, що не знають: "*si proponam eis interrogans, utrum verum sit quod Aeneam aliquando Carthaginem venisse poeta dicit, indoctiores nescire se respodebunt*…" [Augustine 1992, 95].

Якщо історичний Еней міг і не бути в Карфагені, то Августин, безумовно, там був. І у третій книзі він описує свій приїзд до цього міста: "veni Carthginem". Як і для Енея, так і для Августина Карфаген став бурхливим морем пристрастей, яке він залишає і їде до Італії, своєї духовної батьківщини.

У четвертій книзі знову простежується паралель між життям Енея і Августина, коли він описує свої стосунки з жінкою, на якій він не був одружений і яку зустрів під час своїх "мандрів" у пошуках істини. Так і в четвертій книзі Енеїди Еней із благосло-

вення Юнони живе з Дідоною. Вергілій пише, що Дідона називає це шлюбом і так приховує свою провину.

Так само як Еней, Августин має залишити Карфаген. Тільки Еней втікає від Дідони, яка молить і плаче, щоб він повернувся. Августин же залишає свою матір.

Коли Августин пригадує свої ранні прочитання "Енеїди", у його спогадах присутні два образи. Одним із них є тінь і сутінки. В одній із улюблених сцен Августина Еней, втікаючи з Трої, зустрічає тінь (umbra) своєї дружини Креуси. Потім автор пригадує, як у шкільні роки його нагородили за вдале прочитання монологу Юнони (adumbratae personae). Образ тіні завжди був часто використовуваним театральним та літературним прийомом. У творах неоплатоніків будь-яке використання образу тіні посилається на Платонівську "Державу". Платон наводить метафору про печеру, в якій знаходяться люди в кайданах. Вони повернені спиною до світла і не можуть навіть головою ворухнути. Між ними світлом стоїть перегородка, як в ляльковому театрі, де актори керують ляльками.

Августин, уявляючи себе знавцем Вергілія і майбутнім оратором, вважає себе напівлялькою, яка наполовину повернула голову до світла.

Не менш важливими є біблійські посилання на образ тіні. Одним із улюблених анти-маніхейських текстів, який цитує Августин Блаженний, було діяння апостола Якова: "*Истина, в которой нет изменения, и ни тени перемены*". "

У цих словах є подвійна мета: по-перше, це був закид маніхейцям і їхньому уявленню про Бога-Творця, який є ніщо інше як незмінна і трансцендентна сутність, по-друге, це стало аргументом проти ролі, яку відігравали тінь і морок в космологічному міфі маніхейців.

Іншим повтрюваним образом у Августина Блаженного є театр. Августин наводить епізод про відвідини театру в Карфагені. Увага, яку він приділяє цій події, стосується не тільки особистих спогадів про юність, яку можна було провести краще. У 380-ті та 390-ті роки і держава, і церква приклали багато зусиль для того, щоб театральні постановки перестали бути дозвіллям, принаймні

для християн. У 381 р. Гратіан, Валентиніан та Феодосій видали декрет, згідно з яким жінки-актори мали право вимагати звільнення від свого ремесла на релігійному грунті. Звільнення втрачалося назавжди, якщо ці жінки не вели християнського способу життя. У 394 р. Феодосій постановив знищити малюнки, які зображували театральні сценки, з громадських портиків. Ця постанова забороняла християнам одружуватися з акторами. У 397 р. за едиктом консула Карфагену синам єпископів та церковників заборонялося влаштовувати публічні вистави на тій підставі, що їх відвідування є неприйнятним для християн.

Театр для Августина був "джерелом зла" з двох причин: вистави присвячувалися язичницьким богам; часто у виставах містилися сцени з аморальною поведінкою.

У той же час, Августин дуже добре знає, яке задоволення може приносити театр людям і йому самому. Крім того, на нього не міг не вплинути Арістотель, який захищав моральну цінність комедії. Теоретик комедії IV ст. Евантій писав, що комедія – це карусель подій, які завжди мають щасливий кінець, де кожен усвідомлює, що відбувається. Так і Августин Блаженний постійно керується бажанням самопізнання, бажанням, яке має завершити його щасливе повернення до Бога.

Підбиваючи підсумки, необхідно зауважити, що світоглядні погляди Августина Блаженного сформувалися під впливом трьох факторів: грецького, римського та східного. Від греків св. Августин сприйняв вчення платоніків і неоплатоніків і розуміння Бога як ідеальної сутності і вічної істини. У стоїків Августин взяв вчення про розум, за допомогою якого можна цієї істини досягти. Східна філософія маніхейців стала першою сходинкою у релігійному житті св. Августина. І хоча пізніше він переосмислить і відкине це вчення, але саме під його впливом він почав формуватися як християнин. Незважаючи на закиди системі освіти, яка не дуже вдало підбирає матеріали для вивчення мови і літератури, поема Вергілія стала для Августина Блаженного своєрідною матрицею, на яку він наклав епізоди з власної біографії.

1. *Колпинский Ю.Д.* Великое наследие античной Эллады и его значение для современности. – М., 1988. 2. *Augustine Confessions*. – London, Oxford University Press, 1992. *3. Augustine*: De civitate Dei. – Oxford: Oxbow Books, 2005. – 257 p. 4. *Jean Felix Nourisson*. La philosophie de saint Augustine. – Paris, Librairie academie, 1866. – 482 p. 5. *Peter Brown.* Religion and Society in the Age of St. Augustine. – London: variorum reprints, 1972. – 386 p.

Левко О. В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АЛЮЗІЇ ТА РЕМІНІСЦЕНЦІЇ АНТИЧНИХ МІФІВ У ПРОМОВІ ГРИГОРІЯ БОГОСЛОВА "IN LAUDEM BASILII MAGNI"

У статті досліджуються алюзії та ремінісценції античних міфів в епідейктичній промові Григорія Богослова "In laudem Basilii Magni", зокрема, стверджується, що звертання до античних алюзій та ремінісценцій у дискурсі автора відбувається згідно з амбівалентними комунікативними намірами дискредитувати героїв античних міфів та апелювати до окремих ідей античних першоджерел, імпліцитно схвалюючи їх.

Ключові слова: *грецька патристика, антична міфологія, лінгвокультурний діалог, алюзії, ремінісценції.*

В статье исследуются аллюзии и реминисценции античных мифов в эпидейктической речи Григория Богослова "In laudem Basilii Magni", в частности, утверждается, что обращение к античным аллюзиям и реминисценциям в дискурсе автора происходит согласно с амбивалентными коммуникативными намерениями дискредитировать героев античных мифов и апеллировать к некоторым идеям античных первоисточников, имплицитно одобряя их.

Ключевые слова: *греческая патристика, античная мифология, лингвокультурный диалог, аллюзии, реминисценции.*

In the article allusions and reminiscences of the Ancient Greek myths in the epideictic sermon of Gregory the Theologian "In laudem Basilii Magni" are investigated. In particular, it is asserted that the author uses ancient allusions and reminiscences in his discourse according ambiguous

communicative intentions to discredit the heroes of the Ancient Greek myths and make reference to some ideas of ancient sources.

Key words: *Greek patristics, Ancient Greek mythology, linguo-cultural dialogue, allusions, reminiscences.*

Лінгвокультурний діалог античності та християнства у патристичному дискурсі вражає контрастністю та різноманітністю проявів. Рецепція античної спадщини певним християнським автором цілком залежить від широти або вузькості його богословських поглядів, його відкритості до дискусії або полемічної спрямованості. Як засвідчують численні дослідження, жоден християнський автор не дотримувався однозначного погляду щодо грецької освіти, філософії та культури [Аверинцев 1984, 272-273; Бычков 1984, 504-505; Спасский 2006, 10; Betz 1998, 6; Hildebrand 2006, 353; Holder 1992, 397; Widdicombe 1997, 234-235]. Амбівалентне ставлення до еллінської спадщини та вибіркова рецепція античних ідей і образів є визначальною рисою творів грецької патристики.

Промови християнського автора IV ст. Григорія Богослова засвідчують неоднозначне ставлення до античної спадщини. Майже в усіх творах автора містяться цитати, ремінісценції та алюзії на давньогрецькі першоджерела. Показове місце у цьому відношенні займає епідейктична промова *"In laudem Basilii Magni"*, де проповідник, прославляючи свого друга Василя Великого, вживає численні алюзії та ремінісценції античних міфів. Дотримуючись мовних тактик апелювання до авторитету античних першоджерел та дискредитації героїв античних міфів і пропагованих ними цінностей, автор виявляє відмінне знання міфології, що свідчить про великий вплив еллінської освіти на формування його як мовної особистості. Як зазначає Н. Журенко, "необхідно заперечити можливість якого-небудь розриву Григорія як ранньохристиянського автора з Григорієм як автором, який сформувався під впливом риторичних настанов другої софістики" [Журенко 1991, 217-218].

Алюзії на античні міфи у промові Григорія Богослова *"In laudem Basilii Magni"* виконують функцію протиставлення до-

блесті міфічних персонажів чеснотам героя. Як стверджує А. Вільсон, *ἡ παιδεία* "виховання" Василя Великого прославляється на тлі дискредитації сюжетів античних міфів [Wilson 1993, 119]. Зокрема, Григорій Богослов говорить: *Ὑπὸ δὴ τούτῳ, καὶ βίον καὶ λόγον συναυξανομένους τε καὶ συνανιόντας ἀλλήλοις ὁ θαυμάσιος ἐκπαιδεύεται· οὐ Θετταλικόν τι καὶ ὄρειον ἄντρον αὐχῶν ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον, οὐδέ τινα Κένταυρον ἀλαζόνα τῶν κατ' αὐτὸν ἡρώων διδάς καλον· οὐδὲ πτῶκας βάλλειν ἢ κατατρέχειν νεβρῶν ἢ θηρεύειν ἐλάφους ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενος, ἢ τὰ πολεμικὰ κράτιστος εἶναι ἢ πωλοδαμνεῖν ἄριστα, τῷ αὐτῷ πώλῳ καὶ διδασκάλῳ χρώμενος, ἢ μυελοῖς ἐλάφων τε καὶ λεόντων τοῖς μυθικοῖς ἐκτρεφόμενος· ἀλλὰ τὴν ἐγκύκλιον παίδευσιν παιδευόμενος καὶ θεοσέβειαν ἐξασκούμενος καί, συνελόντι φάναι, πρὸς τὴν μέλλουσαν τελειότητα διὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς μαθημάτων ἀγόμενος* [Or. 43, 12 SC 384, 140] "Під керівництвом батька дивовижний Василь навчався гармонійно поєднувати діяльність з словесними науками, не вихваляючись при цьому ні фессалійською гірською печерою як училищем доброчесності, ні Кентавром, вчителем героїв, у якого він не навчався ловити полохливих зайців, наздоганяти швидконогих ланей, полювати на оленів, бути неперевершеним у військовому мистецтві та приборкувати коней, використовуючи кентавра як коня і наставника, не годувався мозком оленів та левів, як розповідають міфи, а пройшов увесь цикл наук, виховуючи у собі набожність і багажем знань прокладаючи собі шлях до досконалості". Григорій Богослов натякає на жителя фессалійської печери кентавра Хірона, який був вихователем багатьох давньогрецьких героїв, зокрема, Ясона, Ахілла, Асклепія, Актеона [cf. Pind. Nem. III, 43-63; Apoll. Bibl. 3, 4, 4; Xen. Cyn. 1]. Саме Ахілла Хірон навчав мистецтву верхової їзди, стрільбі з лука, перегонам з оленями, про які згадує християнський автор [cf. Pind. Nem. III, 43-63; Il. XI, 831-832]. Очевидно, що висловлювання *μυελοῖς ἐλάφων τε καὶ λεόντων ἐκτρεφόμενος* "годувався мозком оленів та левів" – алюзія на *"Бібліотеку"* Псевдо-Аполлодора, який говорить, що Хірон годував Ахілла *σπλάγχνοις λεόντων καὶ συῶν ἀγρίων καὶ ἄρκτων μυελοῖς* [Apoll. Bibl. 3, 172] "нутрощами левів і диких кабанів, а також мозком ведме-

дів". Таким, чином, введені у дискурс Григорія Богослова алюзії та ремінісценції містять приховану іронію щодо міфічних розповідей та вжиті з метою наголошення на зовсім інших пріоритетах християнського виховання героя.

Григорій Богослов часто вживає алюзії на міфи, щоб протиставити пропаговані ними цінності християнським ідеалам: *ἡμῖν δὲ τὸ μέγα πρᾶγμα καὶ ὄνομα, Χριστιανοὺς καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι· ᾧ πλέον ἐφρονοῦμεν ἢ τῇ στροφῇ τῆς σφενδονῆς ὁ Γύγης, εἴπερ μὴ μῦθος ἦν, ἐξ ἧς Λυδῶν ἐτυράννησεν· ἢ τῷ χρυσῷ ποτε Μίδας, δι' ὃν ἀπώλετο, ἐπιτυχὼν τῆς εὐχῆς καὶ πάντα χρυσὸν κτησάμενος, ἄλλος οὗτος Φρύγιος μῦθος. Τὸν γὰρ Ἀβάριδος ὀϊστὸν τί ἂν λέγοιμι τοῦ Ὑπερβορέου ἢ τὸν Ἀργεῖον Πήγασον, οἷς οὐ τοσοῦτον ἦν τὸ δι' ἀέρος φέρεσθαι ὅσον ἡμῖν τὸ πρὸς Θεὸν αἵρεσθαι δι' ἀλλήλων καὶ σὺν ἀλλήλοις* [Or. 43, 21 SC 384, 168-169] "Для нас найпочеснішим є бути і називатися християнами, про що ми гучніше сповіщаємо, ніж Гігес про свій диво-перстень, за допомогою якого захопив владу на лідійцями, ніж Мідас про дар перетворювати все на золото, внаслідок чого сам загинув, як розповідає інший фрігійський міф. Що ще мені говорити про стрілу Абариса гіперборейця чи про Пегаса з Аргосу, які переміщувалися у просторі не так успішно, як ми піднімаємося до Бога, допомагаючи один одному". Автор протиставляє пристрасні бажання Гігеса та Мідаса чеснотам свого друга Василя, говорячи, що єдине його бажання – бути християнином. Оратор кепкує над змістом молитви Мідаса, який настільки був нестриманим у жазі до багатства, що випросив собі властивість перетворювати все на золото одним своїм дотиком, внаслідок чого навіть їжа ставала золотом, що і спричинило смерть Мідаса. Про диво-перстень Гігеса, який робив свого володаря невидимим, що допомогло Гігесу несправедливо захопити владу, розповідає Платон [cf. Pl. Resp. II 359d-360b]. Проповідник іронізує з приводу чеснот Абариса гіперборейця та надприродних властивостей крилатого коня Пегаса, протиставляючи можливості останнього вільно переміщуватися у просторі уявленням про можливість наближення людини до Бога [Wilson 1993, 120]. Григорій Богослов висловлюванням *τὸ πρὸς Θεὸν αἵρεσθαι* "сходження до Бога" натякає на властиві для

свого дискурсу уявлення про *ἡ θέωσις* "обоження" людини. Твори Григорія Богослова містять велику кількість висловлювань, які можна зрозуміти лише з огляду на когнітивну значимість для автора уявлень про *ἡ θέωσις* "обоження" як містичне сходження особистості до Бога. У своєму дискурсі проповідник постійно наголошує, що людина має *θεὸν γενέσθαι τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον* [Or. 25, 2 SC 284, 160] "стати богом, непідвладним стражданню", *πρὸς Θεὸν ἀνάγεσθαι* [Or. 21, 1 SC 270, 110] "зійти до Бога".

У промові *"In laudem Basilii Magni"* Григорій Богослов засуджує негідних єпископів, вживаючи алюзію на міф про посіяних велетнів: *ὁ δὲ πρόεδρος εὑρίσκεται ῥᾳδίως μὴ πονηθείς, καὶ πρόσφατος τὴν ἀξίαν, ὁμοῦ τε σπαρεὶς καὶ ἀναδοθείς, ὡς ὁ μῦθος ποιεῖ τοὺς Γίγαντας. Πλάττομεν αὐθημερὸν τοὺς ἁγίους, καὶ σοφοὺς εἶναι κελεύομεν, τοὺς οὐδὲν σοφισθέντας, οὐδὲ τοῦ βαθμοῦ προεισενεγκόντας τι, πλὴν τοῦ βούλεσθαι* [Or. 43, 26 SC 384, 186] "Предстоятель обирається занадто швидко, не відчувши тягар подвигів, будучи занадто незрілим, не встигнувши бути посіяним, як уже виріс подібно до того, як розповідає міф про Гігантів. Ми поспішаємо негайно проголосити їх святими і наказуємо їм бути мудрими незважаючи на те, що вони не навчалися і не володіють нічим глибоким та суттєвим, окрім голого бажання". Фіванський цикл міфів містить сюжет, за яким Кадм, прийшовши до місця, де він мав згідно з вказівкою оракула заснувати Фіви, вбив дракона, що охороняв тамтешнє джерело, а потім посіяв зуби чудовиська, з яких миттєво виросли велетні, які почали вбивати один одного. Вживаючи алюзію, Григорій Богослов ставить поряд міфічних гігантів та нашвидкуруч висвячених єпископів з метою протиставити їм Василя Великого. Християнський оратор спонукає адресата до інтертекстуальної гри і, сподіваючись на успішний її результат, констатує: *Ἀλλ' οὐχ ὁ πολὺς οὕτω καὶ μέγας Βασίλειος* [Or. 43, 27 SC 384, 186] "Але не таким був великий та всеосяжний Василь".

Часом Григорій Богослов, вживаючи античні алюзії, вказує на певну подібність давньогрецьких уявлень християнським, симпатизуючи у глибині душі таким випадам еллінського генія, які зуміли висловити суголосні християнам уявлення, лише ін-

шими словами. Зокрема, автор говорить на певну подібність Єлисейських полів (*Ἠλύσιον πεδίον*) та християнського Раю, згадуючи міф про Міноса та Радаманта, яких *ἀσφοδελῶν λειμώνων καὶ Ἠλυσίων πεδίων ἠξίωσαν Ἕλληνες, ἐν φαντασίᾳ τοῦ καθ' ἡμᾶς Παραδείσου γενόμενοι, ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν οἶμαι βιβλίων καὶ ἡμετέρων* [Or. 43, 23 SC 384, 176] "Елліни зробили гідними асфоделійських луків та Єлисейських полів, запозичивши уявлення про наш рай з наших та Мойсеєвих книг". Міф про Міноса та Радаманта, які судять померлих, відправляючи одних – на Острова Блаженних, а інших – до Аїду, розповідає Платон у діалозі *"Gorgias"* [Gorg. 523a-527a]. Григорій Богослов трактує уявлення давніх греків про Єлисейські поля, які ототожнювалися з Островами Блаженних, як запозичення з книг Святого Письма. Як зазначає А. Вільсон, твердження про те, що грецькі філософи, зокрема, Платон, запозичували свої ідеї з книг Мойсея, виникло в Юдейській апологетиці, а потім побутувало у творах Філона Александрійського та Йосифа Флафія [Wilson 1993, 120]. Згодом ця думка була запозичена Климентом Александрійським, який у Строматах називає Платона "аттичним Мойсеєм" [Clem. Alex. Strom. 1.22.150]. Слід зазначити, що уявлення про Єлисейські поля як окреме від Аїду місце, де спочивають тіні героїв, засвідчене вже в Одіссеї Гомера:

ἀλλά σ' ἐς Ἠλύσιον πεδίον καὶ πείρατα γαίης
ἀθάνατοι πέμψουσιν, ὅθι ξανθὸς Ῥαδάμανθυς,
τῇ περ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισιν·
οὐ νιφετός, οὔτ' ἂρ χειμὼν πολὺς οὔτε ποτ' ὄμβρος,
ἀλλ' αἰεὶ ζεφύροιο λιγὺ πνείοντος ἀήτας
Ὠκεανὸς ἀνίησιν ἀναψύχειν ἀνθρώπους
[Hom. Od. 4, 563-565].

На Єлисейські поля, аж на край світу, тебе
Безсмертні пошлють, де світло-русий живе Радамант,
Там найлегше життя чекає на людей.
Немає там ані снігу, ані жахливої негоди, ані дощу,
Але туди завжди лине лише ніжний подих Зефіру
Та прохолода Океану, щоб освіжити людей.

Гомер, крім Єлисейських полів, виділяє ще асфоделеві луки (*ἀσφοδελὸς λειμών*), які були місцем спокою в Аїді для тіней померлих:

αἶψα δ' ἵκοντο κατ' ἀσφοδελὸν λειμῶνα,
ἔνθα τε ναίουσι ψυχαί, εἴδωλα καμόντων
[Hom. Od. 24, 13-14].

Одразу прибули вони до асфоделевих лук,
Там живуть душі, ослаблені тіні померлих.

Як бачимо, Григорій Богослов у промові *"In laudem Basilii Magni"* поєднує Єлисейські поля з асфоделевими луками, хоча стародавні греки їх розрізняли. У післягомерівській літературі, зокрема в *"Opera et dies"* Гесіода, виникає ще одна міфологема – Острова Блаженних (*μακάρων νῆσοι*), які ототожнюються з Єлисейськими полями:

καὶ τοὶ μὲν ναίουσιν ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες
ἐν μακάρων νήσοισι παρ' Ὠκεανὸν βαθυδίνην,
ὄλβιοι ἥρωες, τοῖσιν μελιηδέα καρπὸν
τρὶς ἔτεος θάλλοντα φέρει ζείδωρος ἄρουρα
[Hes. Op. 167-173].

І живуть вони, маючи дух безтурботний,
На Островах Блаженних поблизу глибин Океану,
Щасливі герої, яким плід квітучий і солодкий, як мед,
Тричі на рік приносить хлібодайна нива.

Міфи інших народів теж містять уявлення про певну місцевість, яка знаходиться на крайньому заході, як Острова Блаженних та Єлисейські поля, і є місцем спокою для праведних душ. Так, у кельтській міфології – це острів Авалон, де живе Фея-Моргана, а після смерті оселяється король Артур [Мифы I 1980, 23], у давньоєгипетській – поля Іару (поля очерету), куди потрапляють виправдані на суді Осіріса душі [Мифы II 1980, 268].

Підсумовуючи вище сказане, слід констатувати, що звертання Григорія Богослова до алюзій та ремінісценцій античних міфів у промові *"In laudem Basilii Magni"* відбувається згідно з такими комунікативними намірами: 1) дискредитувати героїв античних міфів та пропаговані ними цінності з метою протиставлення їх християнським ідеалам; 2) представити героя епідейк-

тичної промови як приклад найвищої досконалості на відміну від героїв, оспіваних міфами; 3) апелювати до окремих ідей античних першоджерел, імпліцитно схвалюючи їх.

Аверинцев С.С. Литература // Культура Византии IV – первая половина VII в. / ред. З.В. Удальцова. – М.: Наука, 1984. – С. 272-330. *Бычков В.В.* Формирование основных принципов византийской эстетики / В.В. Бычков // Культура Византии. IV – первая половина VII в. / ред. З.В. Удальцова. – М. : Наука, 1984. – С. 504-545. 3. *Журенко Н.Б.* Риторика в ранневизантийской поэзии (Архаическая образность и новозаветная образность в эпиграммах Григория Назианзина) / Н.Б. Журенко // Античная поэтика: Риторическая теория и литературная практика. – М.: Наука, 1991. – С. 216-231. 4. Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2-х т. / Под ред. С.А. Токарева. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – Т. 1. – 671 с.; – Т. 2. – 720 с. *Спасский А. А.* Эллинизм и христианство. История литературно-религиозной полемики между эллинизмом и христианством в раннейший период христианской истории (150-254) / Анатолий Алексеевич Спасский. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2006. – 360 с. *Betz H. D.* Antiquity and Christianity / H. D. Betz // Journal of Biblical Literature – 1998. – № 117 (1). – P. 3-22. *Hesiodi* Opera et dies / ed. F. Solmsen // Hesiodi opera. – Oxford: Clarendon Press, 1970. – P. 49-85. *Hildebrand S.* Basil of Caesarea and the Hellenization of the Gospel / S. Hildebrand // Studia Patristica: Papers presented at the 14-th International Conference on Patristic Studies held in 2003, Oxford. Vol. XLI / ed. F. Young, M. Edwards and P. Parvis. – Leuven – Paris – Dudley: Peeters, 2006. – P. 351-355. *Holder A.G.* Saint Basil the Great on Secular Education and Christian Virtue / A.G. Holder // Religious Education. – 1992. – Vol. 87/3. – P. 395-415. *Homeri* Odyssea / ed. P. von der Mьhll. – Basel : Helbing & Lichtenhahn, 1962. – 456 p. *Gregoire de Nazianze*. Discours 20-23 / Gregoire de Nazianze / Introduction, Texte Critique, Traduction et Notes par J.Mossay et G. Lafontaine. – Paris: Les Editions Du Serf, 1980. – 325 p. – (Sources Chretiennes ; №270). *Gregoire de Nazianze*. Discours 24-26 / Gregoire de Nazianze / Introduction, Texte Critique, Traduction et Notes par J. Mossay et G. Lafontaine. – Paris: Les Editions Du Serf, 1983. – 314 p. – (Sources Chretiennes ; №284). *Gregoire de Nazianze.* Discours 42-43 / Gregoire de Nazianze / Introduction, Texte Critique, Traduction et Notes par J. Bernardi. – Paris: Les Editions Du Serf, 1992. – 336 p. – (Sources Chretiennes; №384). *Widdicombe P.* Justin Martyr, Allegorical Interpretation, and the Greek Myths / P. Widdicombe // Studia Patristica: Papers presented at the 12-th International Conference

on Patristic Studies held in 1995, Oxford. Vol. XXXI / ed. E. A. Livingstone. – Leuven: Peeters Press, 1997. – P. 234-239. *Wilson A.* Centaurs and Σύγκρισις in Gregory Nazianzen / A. Wilson // Studia Patristica: Papers presented at the 11-th International Conference on Patristic Studies held in 1991, Oxford. Vol. XXVII / ed. E. A. Livingstone. – Leuven: Peeters Press, 1993. – P. 118-128.

Легейда Т.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ В ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ДЖУЗЕППЕ ТОМАЗІ ДІ ЛАМПЕДУЗА "ГЕПАРД"

Стаття присвячена проблемі перекладу культурно-маркованих одиниць. На основі аналізу перекладу роману Джузеппе Томазі ді Лампедуза "Гепард" українською мовою розглядаються різні типи реалій і засоби, які використовуються для їх відтворення.

Ключові слова: *слова-реалії, соціально-історичні реалії, відтворення реалій.*

Статья посвящена проблеме перевода культурно-маркированных единиц. На основе анализа перевода романа Джузеппе Томази ди Лампедуза "Гепард" на украинском языке, рассматриваются разные типы реалий и средства, которые используются для их передачи.

Ключевые слова: *слова-реалии, социально-исторические реалии, воспроизведение реалий.*

The article focuses on the problems of culturally-marked units translation. Based on the analysis of the Ukrainian translations of the novel written by Giuseppe Tomasi di Lampedusa "Cheetah", various types of realities and means used for their translation are discussed in this article.

Key words: *words-realities, social and historical realities, the reproduction of realities.*

Актуальність теми запропонованої статті полягає у постійно зростаючому попиті на італійську художню прозу з боку українського читача, який має змогу ознайомитися з культурно-маркованою лексикою виключно завдяки її адекватному відтворенню українською мовою. Кількість відповідних досліджень в

італійсько-українській частковій теорії перекладу є недостатньою, що викликає суттєві труднощі в перекладацькій роботі.

Метою дослідження є вивчення проблеми перекладу лексем на позначення соціально-історичних реалій, типологізація та аналіз способів їх відтворення.

Об'єкт дослідження – роман Джузеппе Томазі ді Лампедуза "Гепард" в українському перекладі.

Предмет дослідження – відтворення соціально-історичних реалій на матеріалі роману Джузеппе Томазі ді Лампедуза "Гепард" в українському перекладі.

У світі налагоджених комунікативних зв'язків з іншими країнами, необхідно знати і вивчати їхню культуру. Усі особливості народу та його країни, зміни, які відбуваються в суспільстві, залишають свій слід у мові, у певних словах, які дослідники називають реаліями. Саме реалії містять у собі інформацію про країну, її звичаї та певні особливості побуту. Питання співвідношення культури та її відображення в мові завжди цікавили лінгвістів, а проблема перекладу культурно-маркованих слів є проблемою перекладознавства.

Лексема *реалія* походить від латинського іменника середнього роду *rës*, *rei* із семантикою "річ", "предмет", "факт", "подія". У перекладознавчих працях лексема "реалія" як термін з'явилася у 40-х роках. Його вперше вжив А.Федоров у праці "Про художній переклад" (1941), але для того, щоб позначити не лексему, а національно-специфічний об'єкт. В останньому виданні книжки "Основи загальної теорії перекладу: Лінгвістичні проблеми" (1983) А.Федоров дещо уточнює дефініцію "реалії": йдеться не просто про "слова, що позначають реалії", а про "слова, що позначають національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту". В українському перекладознавстві термін "реалія" вжив уперше О. Кундзіч у праці "Перекладацька мисль і перекладацький недомисел"

Отже, реалія – це елемент культури, під яким розуміють сукупність матеріальних та духовних цінностей суспільства, що історично склалась на основі економічного базису. [Гейне 1972]

Проблемою перекладу реалій досліджували такі вчені як: Ю. Катцер, О. Кунін, А. Швейцер, В. Шевчук, Л. Бархударов, А. Федоров, В.С. Виноградов, С. Влахов, Флорін, Р. П. Зорівчак та інші.

Зорівчак Роксолана Петрівна виділяє такі способи відтворення реалій як: транскрипцію (транслітерацію), гіперонімічне перейменування, дескриптивну перифразу, комбіновану реномінацію, калькування (повне та часткове), міжмовну транспозицію на конотативному рівні, метод уподібнення (субституцію), віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад), контекстуальне розтлумачення (інтерпретацію реалій) [Зорівчак 1989, 93] .

Що стосується типології реалій, важливий внесок зробили дослідники С.Флахов та С.Флорін, створивши власну класифікацію. Спираючись на неї в нашому дослідженні, ми розглянули такі типи реалій, які мають соціально-історичні характеристики.

Етнографічні реалії:

– Побут:

а) їжа, напої, побутові заклади та інше (marsala, budino; osservatorio),

б) одежа, взуття, головні убори та прикраси (borsa trapunta di jais),

в) житло, меблі, посуд (como ornato),

г) транспорт (equipaggio),

– Праця:

а) люди праці (ciambellano).

– Міри і гроші:

а) грошові одиниці (ducato).

Суспільно-політичні реалії:

– Органи та носії влади:

а) носії влади (Principe)

– Суспільно-політичне життя:

а) політична діяльність та діячі (Grande Piemontese; Presenza Augusto),

б) патріотичні та суспільні рухи та їх діячі (Garibaldini),

в) звання, титули, звернення (Vostra Maesta; Sua Maesta; Vostra Real Maesta),

г) учбові заклади і культурні установи (educandato),
д) стани та касти та їх члени (Feudo, casato),
е) станові знаки і символи (fazzoletto rosso, Gattopardo).
–Військові реалії:
а) підрозділи (5° Battaglione Cacciatori),
б) обмундирування (giubba, giubba di marinaio),
г) військові службовці та командири (colonnello).

У кожній мові є слова, що ніяк не вирізняються серед інших слів, але передати їх при перекладі буває досить непросто. Адже реалії – специфічні слова або назви предметів в духовній та матеріальній культурі, що притаманні тільки певному народу. Реалії виступають означеннями предметів, понять, типових особливостей певного географічного місця, матеріального життя, соціально – історичних особливостей деяких людей, нації, країни, племені, що являють собою національний, місцевий та історичний колорит. Такі слова не мають точних відповідників в інших мовах.

Слід відзначити, що поняття перекладу реалій дещо неточне. Перекласти – це знайти відповідник у цільовій мові, але цього важко досягти, якщо в етнокультурі, матеріальній чи духовній, в історії носіїв мови оригіналу немає співвідносного поняття, явища або об'єкта. У випадку реалій треба говорити не про переклад у буквальному розумінні, а про вибір семантико-стилістичного відповідника або трансляційне перейменування реалій [С.Влахов, С.Флорін 1980, 92].

Адекватно перекласти реалію досить складно, саме тому перекладач стикається з двома основними труднощами: відсутність у мові перекладу відповідника через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає реалія; необхідність, разом з предметним значенням реалії, передати колорит, національне та історичне забарвлення. Перекладач повинен знати не тільки особливості мови, але й життя, побут, історію, географію, культуру, державний та політичний устрій тих країн, з мови з якої відбувається переклад. Незнання реальної дійсності, яка стоїть за словами, нерозуміння реалій часто призводить до грубих помилок у перекладі.

У перекладі роману, якому присвячена наше дослідження, є численні способи відтворення реалій, і ми б хотіли зупинитись на найцікавіших:

1. *Le ragazze raggiustavano le piege delle vesti, scambiavano occhiate azzurrine e parole in gergo di educandato; da più di un mese, dal giorno dei "moti" del Quattro Aprile, le avevano per prudenza fatte rientrare dal convento, e rimpiangevano i dormitori a baldacchino e l'intimita collettiva del Salvatore.* [Giuseppe Tomasi di Lampedusa 1969, 24] – *Дівчата почали розгладжувати брижі на сукнях, обмінюючись поглядами голубих очей та вигукуючи щось на пансіонському жаргоні. Їх привезли з бунтівного Палермо після заколоту четвертого квітня, понад місяць тому, і вони вже давно нудьгували за спальнями з балдахіном та за близькими подругами, що залишились у монастирі Спасителя [Джузеппе Томазі ді Лампедуза 2009, 26].*

У цьому реченні ми можемо побачити дві реалії educandato та giorno dei "moti". Першу з них перекладачі відтворили способом міжмовної транспозиції на конотативному рівні. Адже *пансіон* – це приватний або державний навчальний заклад, частіше з релігійним нахилом, який був розповсюдженим у XIX столітті в усьому світі, а отже це значення зрозуміле для читача.

Що ж стосується другої реалії giorno dei "moti" , перекладачі використовують спосіб комбінованої реномінації, тобто вживають український відповідник заколот з перекладацьким коментарем, в якому пояснюють його таким чином: "Маються на увазі перші антибурбонські виступи сицилійців перед висадкою Гарібальді на острові". Так вони дають змогу читачеві краще зрозуміти, про яку подію хотів розповісти автор роману. Маємо зазначити, що перекладачі цього роману доволі часто вдаються до такого способу відтворення реалій, супроводжуючи перекладацьким коментарем і пояснюючи історичні події, власні імена, постатей, які мають відношення до релігії, що значно полегшує розуміння роману.

2. La prepotenza ansiosa della Prencipessa fece cadere seccamente il rosario nella *borsa trapunta di jais* mentre gli occhi belli e maniaci sogguardavano i figli servi e il marito tiranno verso il

quale il corpo minuscolo si protendeva in una vana ansia di dominio amoroso. [Giuseppe Tomasi di Lampedusa 1969, 24] – *Княгиня знервовано кинула вервицю в гаптовану чорним бурштином сумочку і прекрасними, неспокійними, як у маніячки, очима пильно оглянула дітей-рабів та бездушного деспота чоловіка: її мініатюрне тіло раптом аж затремтіло в марному чеканні любощів.[Джузеппе Томазі ді Лампедуза 2009, 26]*.

Італійську соціальну реалію *borsa trapunta di jais,* за допомогою якої автор роману вказує на належність героїні до певного соціального кола, перекладачі відтворили за допомогою концептуального розтлумачення, відтворивши її українським аналогом *гаптована чорним бурштином сумочка.*.

Jais це мінерал який називається *гагат* (чорне буре вугілля) яким у XIX столітті прикрашали траурний одяг та аксесуари, важливо зазначити, що їх могли дозволити собі лише багаті люди. Підтвердження про те, що бурштин використовувався для траурного одягу в Україні ми не знайшли. Український відповідник *гагату – чорний бурштин,* а отже реалія відтворена повністю.

Отже, ми розглянули найцікавіші реалії та перерахували найбільш часто вживані способи, які були використані при перекладі реалій. Перекладач обирає той чи інший прийом, покладаючись на свій перекладацький інстинкт, спираючись на отриманні знання та накопичений в процесі роботи досвід, тому вирішальне слово, незалежно від теоретичних досліджень в більшості випадків залишається за перекладачем-практиком.

1. *Влахов Сергей.* Непереводимое в переводе / Влахов Сергей, Флорин Сидер. – Москва., Высшая школа, 1980 – С. 342 2. *Гейне Г.* Вибрані твори в чотирьох томах. Т. 1. – К.: Дніпро, 1972. – 430 с. 3. *Зорівчак Р. П.* Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) /Р.П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львівському університеті, 1989. – 216 с. 4. Федоров А.В. Приблизиться к первоисточнику. // Теория и практика перевода. Вып. № 11. 5. *Прокопович С.С.* Адекватный перевод или интерпретация текста? // Тетради переводчика. Вып., № 17. 6. *Радчук В.Д.* Художественная адекватность перевода // Теория и практика перевода. Вып. №2. Киев, 1978. 7. *Шахова К.А.,*

Баканов А.Г. Заметки о переводе слов-реалий / Теория и практика перевода. Вип №2., 1978.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. *Джузеппе Томазі ді Лампедуза* "Гепард". // переклад з італійської Миколи Мещеряка, Мар'яни Прокопович. Харків – 2009. 2. *Giuseppe Tomazi di Lampedusa* "Gattopardo" 1969.3. Електронні словники: Abby lingvo X5, Devoto-Oli.

Лемішка О. Я., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОНЦЕПТУ HEALTH (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОГО ІНТЕРНЕТ ДИСКУРСУ)

У статті досліджується вербалізація соціального компонента концепту HEALTH та визначаються основні джерела його лексичного поповнення.

Ключові слова: *концепт, медичний дискурс, комунікація у сфері охорони здоров'я, соціологія, соціальна медицина.*

В статье исследуется вербализация социального компонента концепта HEALTH, а также определяются основные источники его лексического пополнения.

Ключевые слова: *концепт, медицинский дискурс, коммуникация в сфере здравоохранения, социология, социальная медицина.*

In this article we examine the social component verbalization of the concept HEALTH and define the main sources of the process.

Key words: *concept, medical discourse, health communication, sociology, social medicine.*

Концептуальний підхід до вивчення мови дозволяє структурувати набуті людиною знання. Мова є віддзеркаленням культурно-ментальних процесів людини та суспільства, а "концепт – це умовна ментальна одиниця, спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості і культури [Карасик, Слышкин 2001, 75]; одиниця колективного знання / свідомості, що відсилає до

вищих духовних цінностей, має мовне вираження й позначена етнокультурною специфікою [Воркачев 2001, 68]".

Постульовані багатьма дослідниками ознаки концепту – неізольованість, тобто зв'язність з іншими концептами, відкритість як невичерпність їхнього змісту, цілісність та не жорстка структурованість, динамізм, здатність змінюватися, поповнюватись новим знанням, уточнюватись [Селіванова 2006, 257] – пояснюють необхідність постійного дослідження головних ознак та структури концептів, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є дослідити вербалізацію соціального компонента концепту Health, що є концептом-константою – "сталим концептом культури, що існує постійно або досить тривалий час" [Степанов 2004, 84] та визначити основні сфери його лексичного поповнення.

Аналіз концептів передбачає залучення широкого кола семантичних конотацій, асоціативних та аксіологічних параметрів, які є додатковими до значення слова-поняття, яким у нашому випадку є слово Health, і які лише в своїй сукупності дозволяють наблизитися до смислу концепту [Кононенко 2004, 15].

Більшість дослідників указують на те, що концепт характеризується багатокомпонентною та багатоярусною структурою, яка може бути виявлена через аналіз мовних засобів її репрезентації [Слухай, Снитко, Вільчинська 2011, 134]. Отже, концепт Health складається з трьох основних компонентів: біологічного, психологічного та соціального, про що свідчить популяризація біомедичного підходу до здоров'я, котрий культуролог Девід Моріс окреслив у своєму обговоренні постмодерної медицини, що знаходиться на перехресті біології та культури ("situated at the crossroads of biology and culture" [Morris 1998, p.71] та є міждисциплінарною. Як підтвердження трьохкомпонентності здоров'я є створення біопсихосоціальної (БПС) моделі, котра наголошує на ролі соціальних впливів на здоров'я (та хвороби) та відповідного психологічного досвіду. Теоретично модель було окреслено психіатром Рочестерського університету Джорджем Енгелем у 1977 році, а поглиблене дослідження БПС моделі було здійснене Теодором Міллоном, котрий на практиці застосував даний під-

хід у лікуванні, профілактиці та запобіганню психічних розладів особистості [Engel 1977, 131].

Таким чином, за вказаною моделлю health сьогодні – це стан фізичного, ментального та соціального благополуччя та відсутність хвороби чи іншого анормального відхилення; цей стан не є статичним (a condition of physical, mental, and social well-being and the absence of disease or other abnormal condition. It is not a static condition) [Mosby's Medical Dictionary, 2009]. Американський мікробіолог Рене Дюбо пише про здоров'я, як про стан боротьби з негативними впливами різного характеру на організм, що ніколи не припиняється [Dubos 1968]. Слід зазначити, що таке визначення сформувалось як наслідок прогресу та соціальних змін, адже два десятки років тому здоров'я описувалось виключно як відсутність хвороби: "the state of fitness of the body or of the mind" [New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language, 1993]; "the general condition of the body and mind with reference to soundness and vigor, soundness of body and mind; freedom from disease or ailment" [The Random House College Dictionary, 1988].

Для того, щоб зрозуміти, яку сферу охоплює соціальний компонент здоров'я, необхідно розглянути, що ж таке соціум. Людство ще не знайшло задовільного визначення, проте зрозуміло, що є щось, що вирізняє людину як вид. Це спосіб життя, котрий є соціальним, суспільним. Соціум – це предметне буття людини, її існування в предметному середовищі, культурі [Надольний 1998, 360]. Поняття соціуму тісно пов'язане зі поняттям суспільства, що є соціальною самодостатньою системою, реальним процесом життєдіяльності людей, що має історичний характер. Суспільство – це організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному ступені історичного розвитку; це соціальна самодостатня система, заснована на співпраці людей і зі своєю власною динамічною системою взаємозв'язків його членів, об'єднаних сімейними узами, груповими, становими, класовими та національними відносинами [Надольний 1998, 363].

Світовою організацією здоров'я (WHO) названі наступні соціальні чинники здоров'я: дохід та соціальний статус, мережа соціальної допомоги, освіта та медична грамотність (health literacy), працевлаштування та умови праці, соціальне середовище (social environments), здоровий розвиток дитини, система охорони здоров'я, культура. Соціальна медицина намагається 1) зрозуміти як соціальні та економічні умови впливають на здоров'я, захворювання та медичний устрій (practice of medicine); 2) сприяти умовам, де таке розуміння приводить до здоровішого суспільства. Сам термін social medicine датується початком XIX століття, коли після індустріальної революції бідність та підвищення захворюваності робітників підвищили увагу до вивчення зв'язку між соціальними подіями та здоров'ям. Визначними особистостями досліджень у сфері соціальної медицини стали Рудольф Вірков, Сальвадор Алленде та пізніше Пол Фармер та Джим Янг Кім. Фармер стверджує, що біосоціальне розуміння медичних феноменів вкрай необхідне, сучасна медицина сфокусована лише на молекулярний рівень, тоді коли є величезна прірва між соціальним аналізом та щоденними клінічними практиками [Farmer et al., 2006]

Слово є засобом доступу до концептуального знання, а дослідження лексичної сітки концепту дозволяє нам наблизитись до його істинного смислу. Звернемо увагу на різноманітність термінів, що вживаються на позначення суспільного здоров'я: *public health* – наука та мистецтво запобігання захворювання, продовження життя та популяризації здоров'я шляхом організованих зусиль та обґрунтованого вибору суспільства, приватних та громадських організацій, общин та індивідуумів; *population health* – стани здоров'я групи людей та поширення відповідних станів серед даної групи, напрям медицини, метою якого є покращення здоров'я населення загалом; *medical sociology* – соціологічний аналіз медичних організацій та інституцій, продукування знань про їх діяльність та вибір відповідних ефективних методів такої діяльності, втручання в роботу та моніторинг дій працівників сфери охорони здоров'я, а також соціальні та культурні наслідки такої лікарської практики. Семантичною опозицією таких термі-

нів є *socialized medicine* – описує систему забезпечення медичного та лікарняного догляду для всіх за номінальні кошти назначені урядовими врегулюваннями на послуги охорони здоров'я та зі субсидій з податків. Цей термін має негативну конотацію у США, тому що соціалізм у цій країні історично викликає негативні асоціації. До термінів з негативним оцінним значенням належить *income based medicine* – стиль лікування пацієнтів, що базується на їх соціальному та фінансовому статусі та імпліцитно вказує на соціальну нерівність [The Free Dictionary].

У межах соціальної медицини виділяють *health disparities* (чи *health inequality*) – різниця між групами та те, як часто те чи інше захворювання трапляється та поширюється серед представників групи, як часто представники хворіють та як часто те чи інше захворювання призводить до смерті. До таких груп відносять: расові та етнічні меншини, резидентів села, жінок, дітей та людей похилого віку, людей із фізичними вадами.

Про зміну парадигми соціального складника концепту свідчить поява неологізмів у багатьох соціальних сферах. Одним із пріоритетів соціальної медицини сьогодення є здоров'я на робочому місці, про це свідчать такі поняття як: *vibration hand syndrome* (захворювання від постійного використання вібруючих приладів), *correct ergonomic design* та *Prevention through Design (PtD)* (правила правильного дизайнерського оформлення робочого місця), *popcorn workers lung disease* (захворювання легень від вдихання олії, що використовується при готуванні попкорну). Проводяться цілі спеціальні соціологічні дослідження, як от *the Whitehall study* – вивчення соціальних чинників схильності до кардіо-респіраторних захворювань та рівня смертності серед британських державних службовців віком від 20 до 64 років [The Hazards Magazine].

Великий пласт складають номінації та неологізми, пов'язані з Інтернет простором та соціальними мережами. Порівняно новим терміном (датується 1999 роком) є *eHealth*, що вживається на позначення як електрогаджетів, що використовуються у медицині (синонім до *health informatics*), так і для забезпечення здоров'я з допомогою Інтернету. Технології принесли в мову чима-

ло неологізмів у цій сфері: *mHealth* (збір та розповсюдження даних між пацієнтами, лікарями, дослідниками для моніторингу, підтримки, дистанційного лікування захворювань і т.п.), *consumer health informatics* (використання електронних приладів для доступу інформації про здоров'я), *telemedicine* (фізичне та фізіологічне лікування на відстані) [The eHealth].

Великою глибою для дослідження є поява *common sense media* – сайту, котрий піклується про здоров'я та безпеку Інтернет користувачів, про що свідчать заголовки рубрик *how to use facebook safely*, *internet safety: rules of the road for kids*, *be a good digital citizen: tips for teens and parents*, *social networking tips* [The Common Sense Media]. Серед небезпек для індивідуума є *cyberbullying* – використання Інтернету та схожих технологій з метою навмисного та систематичного нанесення шкоди людям, а саме здійснення психологічного тиску, розповсюдження конфіденційної інформації, залякування і т.д., що може призвести до емоційних розладів чи навіть суїциду.

Новим трендом сучасної медицини є позиціювання знання та освіти як запоруки добробуту та здоров'я, про що свідчать заголовки наукових освітніх видань такі як *learning promotes wellbeing – wellbeing promotes learning*, *building teacher-student relationship for wellbeing*, *health and the power of informal learning*; *lifelong learning and mental health* та *the arts and wellbeing in the third age* [Kumpulainen, 2010].

Політичну сторону соціального компонента концепту Health засвідчують терміни *obamacare* (реформи у сфері ОЗ у США) та *cross-border care* (політика Євросоюзу (а також Канади, Америки і т.д) щодо забезпечення та контролю здоров'я націй відповідних країн).

Бути здоровим стало модно, все частіше *gyms* та *sports club* замінюють на *health club*. Мода також піклується про здоров'я. На BBC Health у відео під назвою *is your fashion killing you?* йде мова про захворювання, спричинені носінням затісних джинсів, а лозунг *stay social stay healthy* закликає до соціалізації як запоруки здорового способу життя [The BBC Health].

Отже, соціальний компонент концепту health – це предмет соціальної медицини, яка концентрується на впливі таких факторів на здоров'я як професія, спосіб життя, освіта, мода, політика держави у врегулюванні медицини, культура, технічний прогрес тощо. Кожна зі складових вербалізується відповідними мовними одиницями. На даному етапі нашого дослідження домінантними сферами вербалізації соціального компонента виступають новітні технології, інтернет та безпека на робочому місці.

1. *Воркачев С.Г.* Языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании [Електронний ресурс] / Воркачев С.Г. – Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72. – Режим доступу: http://lincon.narod.ru/lingvocult.htm. 2. *Карасик В.И.* Лингвокультурный концепт как единица исследования / Карасик В.И., Слышкин Г.Г. // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. научн. тр. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75-80. 3. *Кононенко В.* Концепти українського дискурсу. Монографія / В.Кононенко. – К.-Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 248 с. 4. *Надольний І.Ф.* Філософія: навчальний посібник / Надольний І.Ф., Андрущенко В.П., Бойченко І.В. – К.: Вікар, 1998. – 627 с. 5. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Селіванова О.О. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 6. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры. 3-е изд. / Степанов Ю. С. – М.: Академический Проект, 2004. – 992 с. 7. *Слухай Н.В.* Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні. Навч. посіб. / Слухай Н.В., О.С. Снитко, Т.П. Вільчинська – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. – 367 с. 8. *David Morris* Illness and Culture in Postmodern Age / Morris D. – Berkeley: Univ. of California Press, 1998. – 345 p. 9. *Dubos R.* So Human An Animal / Dubos R. – London: Abacus, 1968 – 191 p. 10. *Engel George L.* The need for a new medical model / Engel, George L. // Science – 1977. – Vol. 196 – p. 129-136. 11. *Farmer P.* Structural Violence and Medicine [Електронний ресурс] / Farmer P., Nizeye B., Stulac S., Keshavjee S. – 2006. Режим доступу: http://www.plosmedicine.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pmed.0030449 11. *Mosby's Medical Dictionary*, 8th edition – United States: Elsevier Health Sciences, 2008. – 2185 p. 12. *New Webster's Dictionary* and Thesaurus of the English Language – Danbury: Lexicon Publications 1993 – 1104 p. 13. *The Random House* College Dictionary Revised Edition – N.Y.: Random House – 1568 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

The BBC Health [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/health/ *The Common Sense Media* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.commonsensemedia.org/ *The eHealth* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.myehealth.ca/ *The Free Dictionary* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.thefreedictionary.com *The Hazards Magazine* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.hazards.org/workandhealth/newsarchive.htm *Lifelong Learning in Europe* / [ed.-in-chief Kumpulainen K.]. – 2010. – Vol. XV, issue 2. – 128 p.

Лисенко К.В., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІНВАРІАНТНІ ТА ВАРІАТИВНІ ПРОСОДИЧНІ ОЗНАКИ ДРАМАТУРГІЧНИХ ТЕКСТІВ (на матеріалі п'єс Шекспіра)

Стаття присвячена просодичним відмінностям та пошуку можливих інваріантних просодичних моделей акторського виконання радіо-постанов п'єс Шекспіра в діахронічному аспекті. Для монологів інваріантними виявилися рівні низькі та середні тони, а відмінними були паузація, темп, логічний наголос та тембр.

Ключові слова: *просодична варіативність, інваріант, драматичний дискурс, інтенсивність, мелодика, темп, паузація, тембр.*

Статья посвящена просодическим отличиям и поиску возможных инвариантных просодических моделей актерского исполнения радиопостановок пьес Шекспира в диахроническом аспекте. Для монологов инвариантными оказались ровные низкие и средние тоны, а различными были паузация, темп, логическое ударение и тембр.

Ключевые слова: *просодическая вариативность, инвариант, драматический дискурс, интенсивность, мелодика, темп, паузация, тембр.*

The article is devoted to the analysis of prosodic differences and the search of possible invariant intonation models of actors' performances in Shakespeare's plays in diachronic aspect. Low level and moddle level tones

turned out to be invariant for the monologue and pausation, tempo, logical stress and timbre happened to be different.

Key words: *prosodic variativity, invariant, dramatic discourse, intensity, pitch melody, tempo, pausation, timbre.*

Особливості англійської просодії входять до кола сучасних лінгвістичних досліджень. Серед основних робіт, присвячених вивченню різних її аспектів, слід відзначити дослідження Лисичкіної І.О., щодо просодичної організації телевізійної реклами, Бишук Г.В., про ритмічну модель художнього тексту, Задоріжної Н.І., стосовно просодичних особливостей варіативності мовлення на матеріалі радіореклами, Калити А.А., яка вивчала засоби актуалізації смислу емоційного висловлювання, Захарової Ю.М., що досліджувала просодичну інтерференцію в англомовному дискурсі та ін. Серед сучасних російських філологів варто згадати Фрейдіну О.Л., яка описала риторичну функцію просодії (на матеріалі британської академічної публічної промови), Велікую О.В., що дослідила просодію як фактор стилеутворення, Пал'янова І.П., який вивчив емотивність просодії британського діалогічного мовлення та ін. Аналізу варіативності на просодичному рівні, зокрема в межах різновидів дискурсів, у тому числі й драматичного дискурсу приділяється ще недостатньо уваги. Врахування чинника просодичної варіативності є важливим для радіопостановок драматичних творів, оскільки він безпосередньо пов'язаний із цільовою аудиторією. Це зумовлює необхідність детального вивчення диференційних ознак акторського мовлення як на перцептивному, так і на акустичному рівні. Всебічне вивчення варіативності мовлення має бути спрямоване на виявлення правил співвідношення певних варіантів із тим чи іншим інтра- та екстралінгвістичним контекстом.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення особливостей просодичного оформлення драматичного тексту у діахронічному аспекті. З огляду на природу радіо, просодія є основним засобом підвищення експресивності, реалізації аргументації й створення переконливості. Дослідження варіативності мовлення у радіопостановці є важливим для з'ясування механізмів відбору просодичних засобів увиразнення відповідно до комунікативно-прагматичної інтенції.

Об'єктом дослідження є просодичні маркери акторської варіативності в англомовному дискурсі радіопостановки.

Матеріалом дослідження є два записи монологу Антонія із радіопостановки п'єси Шекспіра "Юлій Цезар", записаної в 1938 та 2003 роках. Хоча повне та системне вивчення явищ просодії в драматичному дискурсі може бути досягнуте лише при врахуванні усіх особливостей їхнього функціонування та при використанні цілого ряду спеціальних методів, зокрема, інструментальних, дане дослідження було проведене лише за допомогою тонограм, записаних на слух та потім протестованих фонетистами кафедри англійської філології Інституту філології Київського національного університету імені Шевченка.

Мета полягає у виявленні особливості просодичного оформлення двох варіантів монологу – у записі 1938 року, залученого з архівів "Old Time Radio" (www.archive.org), у виконанні актора Орсона Веллеса та у записі 2003 року із колекції "The Complete Arkangel Shakespeare" у виконанні Адріана Лестера, актора Royal Shakespeare Company, представлених в аудіо записах.

Розгляньмо монолог Антонія з двома варіантами тонограми.

Для початку згадаймо, які події відбуваються у п'єсі. Цезаря вбито. Антоній цим глибоко шокований, хоча йому і вдалось запевнити вбивць, що він на їхньому боці і розуміє причини цього злочину. В монолозі Антоній розмовляє з тілом Цезаря, якого нещодавно вбили. Актори намагаються продемонструвати емоції, які переживає Антоній – інколи однаково, інколи по-різному. Спочатку він просить пробачення за те, що ніби-то зраджує його, померлого, проявивши м'якість та боягузтво до вбивць.

Як відомо, опис звукового оформлення англомовного драматичного дискурсу передбачає урахування просодичних параметрів – тональних, динамічних, часових та тембральних. Вони допомагають визначити його комунікативно-прагматичний потенціал, надаючи йому експресивно-емоційно-оцінних конотацій. Максимальне підвищення ступеня мовленнєвого впливу створюється певним поєднанням мінімальних та максимальних значень вказаних параметрів.

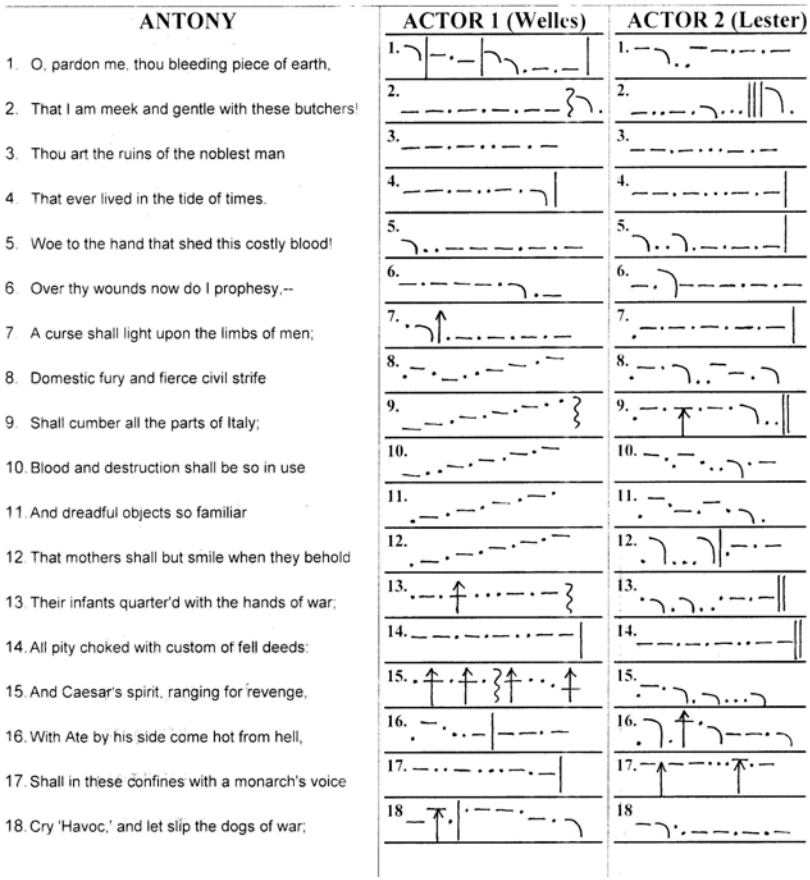

Мелодика в драматичному дискурсі є одним з активних засобів підвищення виразності мовлення. При створенні віртуальної радіореальності мелодика компенсує відсутність візуалізації, перетворюючись на зображальний та семантизуючий ретранслятор. Тони, як найважливіші характеристики мелодики, беруть безпосередню участь у створенні семантики мовлення. Слід відзначити наростання напруження у виконанні актора 1 навіть в рядках 8-12, що характеризуються рівним тоном. Цього він досягає тим, що змінює тональність на підвищену ноту, не змінюючи при цьому основного інтонаційного малюнку – рівного

тону. В той же час актор 2 на відміну від актора 1 використовує в цих же рядках багатшу палітру інтонаційних шкал та тонів – від розриву низхідної шкали в синтагмі до високого низхідного, де напруження досягає апогею. Отже, є спірним, чи рівний середній тон, чи розмаїття тонів та шкал, включаючи падіння тонів та розриви шкал, передають більше емоційного напруження.

Інтенсивність є однією із найважливіших одиниць плану вираження. Взаємодіючи з іншими просодичними параметрами, вона відіграє важливу роль. На перцептивному рівні корелятом інтенсивності є гучність. Яскравим прикладом вдалого використання прийому наростання інтенсивності є кінцева частина першого варіанту, в якому актор максимально підвищує гучність на слові *Havoc*.

Темп також належить до важливих засобів мовленнєвого впливу. Він, поряд із іншими просодичними компонентами, бере участь у передачі смислової інформації, виділяє найбільш важливі частини висловлення. Різкі зміни темпу використовуються для створення драматичного ефекту, виконують образотворчу функцію. У матеріалі, що розглядався у даному дослідженні, є фрагменти, що прочитані і як скоромовка, де слова виступають в редукованих формах, і навмисне розтягнені окремі слова. Порівнюючи обидва варіанти монологу, слід відзначити, що темп в одних і тих самих відрізках є різним та коливається від повільного до дуже прискореного.

У поданому матеріалі спостерігається збільшення тривалості звучання у перед- термінальній частині монологу з наступним різким наростанням темпу. Несподіване прискорення фінальної частини пов'язане з наростанням смислового та емоційного навантаження і необхідністю на контрасті темпів особливо підкреслити усю фінальну частину тексту.

До ключових особливостей монологу у виконанні актора 1 можна віднести наявність виконання частин монологу у дуже швидкому темпі, навіть в місцях, де інтонаційне виділення в окремі паузи цілком виправдане. Це пов'язано із необхідністю для актора, що читає, передати важливі слова більш нервово, пристрасно, задля акцентуації як це відбувається у рядках 7-14.

Пауза, як відомо, є поліфункціональною та може використовуватися не лише як природня, технічна зупинка мовлення, але і як штучне обігравання ситуації. Пауза допомагає активізувати увагу слухача, для того, щоб вловити контекст, який несе додаткову інформацію. Паузами можна маніпулювати з метою створення певного драматичного ефекту. Згадаймо, наприклад, початок мнологу, де Антоній вагається вимовити слово *butchers,* і це зрозуміло, тому що цим він викаже своє вкрай негативне ставлення до того, що трапилось. Актор тримає паузу, наче йому страшно і важко вимовити це слово.

Будь-який драматичний твір на слух одразу можна впізнати за патетичним, перенасиченим тембром, що в даному випадку особливо помітно в першому варіанті виконання, тоді як другий варіант звучить більш сучасно, природньо, актор проживає кожне слово, пропускаючи його через свої власні емоції. Ми чуємо і тремтіння голосу і відверті сльози.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інваріантними ознаками просодії монологу, розглянутого вище, слід вважати наявність рівного низького та середнього тонів, які взагалі є характерними для внутрішнього монологу, що описує стан героя. Разом з тим, основними відмінностями при перцептивному сприйнятті даного аудіо тексту були паузація, темп, логічний наголос і тембр, а також те, що у сучасному виконанні інтонаційний малюнок характеризується більшим розмаїттям відтінків. Це можна пояснити зміною стереотипу мовлення. Також можна припустити, що причиною цього є той факт, що у 30ті – 40ві роки метою акторського виконання була передача емотивних станів без ретельної деталізації текстової інформації, тоді як кінець 20-го – початок 21-го століття є, як відомо, періодом підвищеної текстової інформативності і запис виконання другого варіанту монологу є яскравим тому підтвердженням.

1. *Бишук Г.В.* Ритмічна модель англомовного художнього тексту (експерементально-фонетичне дослідження на матеріалі соціально-психологічних оповідань письменників ХХ століття): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. / Галина Володимирівна Бишук. – Київ, 2003. – 208 с. 2. *Великая Е.В.* Просодия как фактор

стилеобразования (эксперементально-фонетическое исследование на материале английской сценической и спонтанной речи): дис. на соиск. уч. степени доктора филол. наук: 10.02.04. / Елена Васильевна Великая. – Москва, 2010. – 418с. 3. *Задоріжна Н.І.* Просодичні маркери гендерної варіативності мовлення (на матеріалі англомовного дискурсу радіореклами): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. / Наталія Ігорівна Задоріжна. – Київ, 2009. – 226 с. 4. *Захарова Ю.М.* Просодична інтерференція в англомовному дискурсі (експерементально-фонетичне дослідження мовлення арабо-англійських білінгвів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Юлія Миколаївна Захарова. – Київ, 2005. – 18 с. 5. *Калита А.А.* Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: [Монографія] / Алла Андріївна Калита. – К. : вид. центр Київськ. держ. лінгв. ун-ту, 2001. – 356 с. 6. *Лисичкіна І.О.* Просодична організація англомовного дискурсу реклами (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британської телевізійної реклами): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. / Ірина Олексіївна Лисичкіна. – Горлівка, 2005. – 216 с. 7. *Пальянов И.П.* Эмотивность просодии британской диалогической речи и её инокультурная интерпретация: Эксперементально-фонетическое исследование: дис. на соиск. уч. степени кандидата филол. наук: 10.02.04. / Илья Петрович Пальянов. – Волгоград, 2005. – 223 с. 8. *Фрейдина Е.Л.* Риторическая функция просодии (на материале британской академической публичной речи): дис. на соиск. уч. степени доктора филол. наук: 10.02.04. / Елена Леонидовна Фрейдина. – Москва, 2005. – 407 с.

Литвинов О. О., ст. викл.,
Київський національний лінгвістичний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ ЗОРОВОЇ ПОВЕДІНКИ МОВЦЯ

Стаття присвячена розгляду соціокультурного аспекту номінацій невербального компонента комунікації "зорова поведінка" в сучасній англійській мові. Увага зосереджується на комунікативних функціях та соціокультурних характеристиках досліджуваних номінацій в дискурсі.

Ключові слова: *зорова поведінка, номінація зорової поведінки, невербальний компонент комунікації, соціокультурний аспект.*

Статья посвящена рассмотрению социокультурного аспекта номинаций невербального компонента коммуникации "зрительное поведение" в современном английском языке, который включает коммуникативные функции и социокультурные характеристики данных номинаций в дискурсе.

Ключевые слова: *зрительное поведение, номинация зрительного поведения, невербальный компонент коммуникации, социокультурный аспект.*

The article is dedicated to socio-cultural aspects of eye behaviour denominations as part of non-verbal communication system in modern English, including their communicative and socio-cultural functions in discourse.

Key words: *eye behaviour, eye behaviour denomination, non-verbal communication component, socio-cultural aspect.*

Зорова поведінка мовця в дискурсі є невербальною комунікативною підсистемою, що реалізується й інтерпретується у двох аспектах: як процес, який послідовно розгортається у часі й просторі (динамічний аспект), і як результат, що відбиває певні психологічні, емоційні, ментальні, соціальні, культурні якості людини (статичний аспект). Під час усної інтеракції зорова поведінка (ЗП) реалізується у вигляді поведінкових сенсомоторних реакцій органів зору, що в писемному мовленні знаходить відображення у формі численних мовних і мовленнєвих номінацій різної структури та змісту. Мовні номінації зорової поведінки (НЗП) включають закріплені у мовній системі й зафіксовані у лексикографічних джерелах лексеми і словосполучення на позначення зорових дій і станів мовця, що зумовлює їхній лінгвістичний статус як знаків для мовної репрезентації невербального компонента комунікації "зорова поведінка", наприклад: *to look / stare / gaze / glance / eye / blink / see / watch / observe / regard / leer / wink / scowl / examine / frown / blaze / glower / glaze / squint, to take / have a look, to catch a glimpse, to shut / close / open / roll / squint / drop / lower / lift / raise / rest / strain one's eyes, to lay / set one's eyes on smth, to keep one's eyes open / peeled / skinned, to cast an eye on smth, to run one's eye over smth, to fix one's eye on smth, to take one's eyes off smth, to feast one's eyes on smth*, *eyes twinkle / twitch / move*, *to make eyes at, to keep an eye at, to raise eyebrows* тощо.

Дослідження НЗП ґрунтується на синтезі номінативного, фреймово-семантичного, функціонально-прагматичного та лінгвосоціокультурного підходів, що передбачає розгляд цих системних одиниць у контексті мовних, мовленнєвих, психологічних, фізіологічних, когнітивних, соціальних, культурних аспектів процесу комунікації. Метою статті є окреслення основних лінгвосоціокультурних аспектів мовних НЗП у дискурсі.

На сучасному етапі невербальні компоненти комунікації розглядаються як культурно-історичний інтерперсональний феномен [Лабунская 1997, 8], що визначає загальні стереотипи комунікативної поведінки мовної особистості в соціумі. Потужний інформативний потенціал невербальної поведінки дозволяє системно вивчати структуру і функції її компонентів як універсальну "мову тіла" (body language), яка передає "духовний зміст повідомлення" [Абрамова 1997, 99]. Методологія системного соціокультурного підходу до вивчення мовних явищ базується на розгляді мови як нерозривної єдності культури й суспільства, яка створюється й перетворюється завдяки людській діяльності, а мовна особистість розглядається як пов'язана із соціумом і культурою сукупністю цінностей і норм. Лінгвосоціокультурний підхід передбачає поєднання мовних структур із позамовними факторами, що існують у певному культурному полі, у якому мова є "дзеркалом", що відображає історію народу, умови його життя, традиції, побут, щоденну поведінку, творчість, цінності тощо.

Міждисциплінарний характер досліджень ЗП людини зумовлює звернення до досягнень різних антропологічних і природничих наук, що сприяє глибшому розумінню комунікативної і соціокультурної сутності ЗП та її мовної репрезентації, а саме: психології (А. Меграбян, В. Лабунська), психолінгвістики (І. Горєлов, А. Леонтьєв), соціолінгвістики (Н. Борисенко), теорії невербальної комунікації і невербальної семіотики (Г. Крейдлін, І. Сєрякова, M. Argyle, M. Knapp та ін.). Аналіз наявних праць дозволяє констатувати, що ЗП людини – це культурно зумовлена система поведінки, яка засвоюється шляхом імітації рольових моделей, головним чином підсвідомо, у процесі соціалізації через використання невербальної семіотичної

системи мови тіла, адже тіло людини – "щедре поле експресії, наївна виразність, а очі – вікна душі – повідомляють про людину набагато більше, ніж будь-що інше, оскільки вони представляють духовні акти, що виходять зсередини" [Крейдлін 2002, 343]. Як наслідок, у лінгвістичних студіях XXI століття на базі невербальної семіотики з'явилась наука про мову очей та інтерактивну ЗП мовців у комунікативному процесі – "окулесика" (від лат. oculus – око), назву якої запропонував російський дослідник невербалістики Г. Крейдлін.

Очі – "дзеркало душі" – традиційно асоціюються з вираженням емоцій, почуттів та внутрішніх станів і вважаються дієвим універсальним невербальним інструментом самовираження в різних лінгвокультурах. На переконання А. Вежбицької, у кожному соціумі для людей важливе зорове сприйняття й описи побаченого, усі мови мають слово на позначення "бачити", зорове сприйняття описується як складне й інтегральне, що включає форму, колір, фактуру та багато інших ознак, які розглядаються як неподільне ціле – концептуальна універсалія, що виникає в результаті емпіричних досліджень низки вчених [Вежбицька 1996, 216]. Під час дискурсу очами та поглядом передаються "тисячі мовчазних повідомлень" [Крейдлін 2002, 382], про що свідчать такі стерті метафори, як *його (її) очі говорили багато про що; світилися від радості; божевільний блиск в очах; витріщитися круглими очима (his / her eyes were eloquent; eyes shine like diamonds, mad glimmer in the eyes, to stare round-eyed, etc.)*. Крім цього, ЗП мовця є інструментом впливу на комуніканта: *очі зупинилися на чиємусь обличчі та зацікавлено подивилися на когось (suddenly one's eyes were open-wide, looking at someone fixedly)*. Отже, ЗП тісно пов'язана з почуттями та думками людини, її бажаннями та устремліннями, за нею міститься певна пропозитивна структура як джерело інформації щодо соціокультурних характеристик мовця, що підлягає інтерпретації й категоризації.

У комунікації очима точно передається безліч найделікатніших сигналів, як-от: приязнь, жадання, потяг, бажання, недовіра, ненависть, любов, ніжність, розуміння, збентеження, сором, журба, радість тощо. Це засвідчено наявністю у мовній системі

численних номінацій погляду, зафіксованих у лексикографічних джерелах, як-от: *an angry / irate look (гнівний погляд), a surprised look (здивований погляд), a look from under the brows (погляд спідлоба), to look down upon (дивитися звисока), a coy glance (соромливий погляд), a blank / distant / faraway / vacant / anxious / worried / baleful / close / hard / come-hither / inviting / curious / strange / dirty / nasty / vicious / disapproving / stern / long / eloquent / meaningful / furtive / grim / haggard / hungry / inquiring / searching / knowing / penetrating / pensive / thoughtful / piercing / pleading / provocative / puzzled / quick / rapt / scathing / sharp / sinister / skeptical / steady / sullen / suspicious / secret / tender / troubled / withering look* тощо [Benson 1990, 149]. Представлені номінації свідчать, що вираз очей достатньою мірою відображає особистість, стан її духу, почуття, якими вона охоплена у певний момент комунікативного буття.

Як і інші невербальні компоненти комунікації, ЗП визначається усталеними стереотипами поведінкових моделей в соціумі. Її характерними особливостями вважаються цілісність, домінування інстинктивних, неконвенційних рухів очей, вираз яких майже не піддається контролю з боку свідомості. Наприклад, очима важче повідомляти неправду, ніж мімікою або усмішкою, що дає підстави вважати зорові сигнали більш достовірними порівняно з власне вербальними повідомленнями, які можуть не відповідати істині. Відтак, усталений вираз *to look someone in the eye* відображає чітке уявлення представників англомовного соціуму про очі як індикатор щирості.

Очі та їхній вираз у різних лінгвокультурах відіграють велику роль у передачі змістовно різнорідної інформації. У кожному соціумі має значення, на що людина дивиться і як вона це робить. На переконання Г. Крейдліна, сьогодні немає сумнівів, що у межах однієї культури й однієї мови жестів (маються на увазі природні рефлекторні жести на відміну від штучно створених, таких як жестова мова глухонімих та ін.) мімічні кінеми очей, жести очей або візуальні знаки незмінні у тому сенсі, що мають постійне значення. Наприклад, номінація *зіщулити очі (to screw up one's eyes)* у слов'янській (російській), деяких європейських

та англо-американській лінгвокультурах є позначенням мімічного жесту, який описується з позиції фізичної реалізації як *"злегка стискуючи повіки, прикрити очі"*, що передає смисл *"зафіксувати увагу на комусь / чомусь"*. У цьому випадку фіксація очей відображає зосередженість суб'єкта на об'єкті спостереження. Номінація *підморгувати (to wink at smb, to give smb a wink)* позначає дещо схоже на пропозицію адресатові взяти участь у якійсь спільній справі, прихованій від оточуючих, як-от жарт над третьою особою тощо. Значення номінації цього мімічного жесту Г. Крейдлін визначає *"я з тобою зараз разом*". Номінації на позначення широко розплющених очей (*eyes open wide, round eyes, big eyes etc.*) передають різні ступені здивування, приголомшення, сильне бажання або зацікавлення. Напівзаплющені або повністю заплющені очі (*closed eyes, eyes screwed up, etc.*), або фіксований погляд (*eyes fixed at, an intent / steady look, to rest one's eyes etc.*) свідчать про концентрацію уваги, задумливість, сум, журбу, зажуру тощо. Ці мімічні комунікативно значущі жести наразі остаточно не вивчені, семантичні описи відповідних номінацій не чіткі, а тому не можуть вважатися кінцевими.

Відповідно до поняття культурного сценарію А. Вежбицької, типова схема соціальної ЗП має такий вигляд: "коли комунікант А має відчуття чогось щодо адресата Б, то неприпустимо говорити Б, що А це відчуває; якщо Б бачить А, то Б має сам за поведінкою А зрозуміти те, що відчуває А та показати це поглядом або жестом". Кожна лінгвокультура у процесі еволюції виробляє типові моделі візуальної поведінки та стереотипні мовні способи її вираження [Крейдлін 2002, 382], які закріплюються у різного роду фразеологізмах: ідіомах, прислів'ях, пареміях. Наприклад, номінація *to turn a blind eye on* у сучасній англійській мові вживається метафорично й позначає свідоме ігнорування, неувагу до когось / чогось; *to look (straight, right) in the eye* зазвичай позначає "бути правдивим, повідомляти правду"*; seeing is believing* відображає пріоритет власних очей людини як головного інструменту отримання інформації та гарантії її достовірності*; for the sake of someone's beautiful eyes [out of liking, for nothing]* відображає стереотипне уявлення про красиві очі як

достатній критерій встановлення симпатії, здійснення впливу задля досягнення власних цілей. Наявність сталого виразу *an eye for an eye, a tooth for a tooth [lex talionis]* свідчить про аксіологічний аспект людського ока, адже очі як орган зору є цінністю людини. Усталений вираз на позначення візуального контакту *to see eye to eye with someone* вживається як вторинна номінація із значенням "бути згодним з кимось, розумітися з кимось, підтримувати когось", чим засвідчується суттєва роль ЗП як показника щирості й розуміння один одного в міжособистісних стосунках в англомовному соціумі.

Щодо культурологічної сутності ЗП у соціальній взаємодії, виділяють соціальні, комунікативні та культурні функції органів зору. Зокрема, серед культурних функцій Г. Крейдлін виокремлює охоронну функцію ока, суть якої в тому, що у багатьох народів око вважається отвором для добрих і злих духів, через яке душа потрапляє в тіло людини та покидає його. Цим пояснюється той факт, що сотні амулетів у різних народів виконані у формі ока, а в сучасній англійській мові існують усталені словосполучення *an evil eye / bad eye* (зле, злостиве око) на позначення наврочення.

У комунікації особлива роль належить прямому погляду в очі, який виконує важливі соціальні й комунікативні функції. Згідно з англомовним етикетом, прямий погляд має бути коротким, якщо комунікант не має спеціальних намірів або особливих причин збільшувати його тривалість. Погляд убік або вниз після прямого візуального контакту трактується як заспокійливий сигнал, який знімає зайву напругу, подібний до посмішки, що виникає несподівано. Однак, такий погляд може також свідчити про бажання мовця припинити спілкування або приховати правду, а також про зосередження уваги на питанні, відповідь на яке від нього очікують. Прямий погляд у вічі не завжди і не обов'язково є візуальним контактом: іноді дивитися прямо в очі означає "встромити очі" *(to stare at),* що викликає неприємні відчуття і бажання припинити розмову. Зазвичай люди не фокусують очі на співрозмовникові, особливо на його очах, погляд постійно переміщується з людини на об'єкт або з об'єкта на об'єкт [Хью-

бер 2007, 41]. Часто спрямований вверх погляд означає відтворення людиною в уяві візуальної інформації з минулого. Часті погляди убік указують на відтворення у пам'яті звукових образів. Погляд, зафіксований в одному напрямку протягом тривалого часу, свідчить, що людина, швидше за все, мислить візуальними образами і має багату уяву. Погляд на співрозмовника з-під лоба (*a look / gaze from under the brows*) свідчить про більшу концентрацію уваги на звуковій інформації, яка сприймається органами слуху, ніж на візуальній інформації [Хьюбер 2007, 41].

Некоректна ЗП або її неадекватна інтерпретація у міжкультурному спілкуванні, може стати фактором комунікативних невдач і призвести до комунікативних санкцій, оскільки різні лінгвокультури використовують різні зорові жести, і їхнє застосування прямо залежить від знання правил комунікативної поведінки конкретного соціуму.

Перспективи подальших розвідок включають інтегровані дослідження різнорівневих НЗП сучасної англійської мови щодо їхніх структурно-семантичних, функціональних і прагматичних характеристик, а також встановлення та опис характеру взаємозв'язків соціокультурних аспектів англомовних НЗП з номінативним і когнітивно-прагматичними планами їхнього дискурсивного втілення.

Абрамова Н. Т. Невербальные мыслительные акты в "зеркале" рационального сознания / Н. Т. Абрамова // Вопросы философии. – 1997. – № 7. – С. 99–113. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая; [пер. с англ.] – М.: Русские словари, 1996. – 416 с. *Горелов И. Н.* Невербальные компоненты коммуникации / Илья Наумович Горелов. – М., 1980. – 104 с. *Крейдлин Г. Е.* Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Григорий Ефимович Крейдлин. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с. *Кунин А. В.* Англо-русский фразеологический словарь / Александр Владимирович Кунин – М.: Рус. язык, 1984. – 944 с. *Лабунская В. А.* Экспрессия человека: общение и межличностное познание / В. А. Лабунская. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 608 с. *Леонтьев А. А.* Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М.: Политиздат, 1997. – 304 с. *Меграбян А.* Психодиагностика невербального поведения / Альберт Меграбян. –

СПб.: Речь, 2001. – 256 с. *Сєрякова І. І.* Магія невербальної комунікації: [навч. посібник] / І. І. Сєрякова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 95 с. *Хьюбер Ч.* Первое впечатление: язык мимики и жестов / Чери Хьюбер; [пер. с исп. О. Г. Мунтяновой]. – М.: Астрель, 2007. – 187 с. *Argyle M.* Bodily Communication / Michael Argyle. – London: Methuen, 1988. – 486 p. *Benson M.* The BBI Combinatory Dictionary of English / Ed. by M. Benson, E. Benson, R. Ilson. – M. : Русский язык, 1990. – 286 p. *Borysenko N. S.* Eye Contact as a Challenging Mode of Body Language / N. S. Borysenko // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту. – 2009. – №17. – С. 5-7. *Kissel J.* Eye Language. – 16 June, 2011 / J. Kissel [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://itotd.com/articles/211/eye-language/. *Knapp K.* Analysing Intercultural Communication / K. Knapp. – B.: Mouton de Guyter, 1987. – 319 p.

Лужецька М.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТУСУ ЦІЛІСНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

У статті розглядається проблема статусу цілісних (синтаксично зв'язаних, синтаксично неподільних, синтаксично нечленованих) словосполучень.

Ключові слова: *цілісне словосполучення, статус, класифікація.*

В статье рассматривается проблема статуса целостных (синтаксически связанных, синтаксически нечленимых) словосочетаний

Ключевые слова: *целостное словосочетание, статус, классификация.*

The article investigates the classifications of integral word combinations.

Key words: *integral combination of words, status, classification.*

До важливих питань синтаксису української мови належить проблема статусу цілісних (синтаксично зв'язаних, синтаксично неподільних, синтаксично нечленованих) словосполучень.

Питання про явище синтаксичної зв'язаності, про природу конструкції, що становить єдине функціональне ціле, не є новим у мовознавстві. Над цією проблемою лінгвісти почали замислю-

ватися досить давно, але спроби аналізу синтаксично неподільних структур з'явилися в кінці XIX – на початку XX ст.

Актуальність питання зумовлена необхідністю узагальнення концепції синтаксичної зв'язаності, простеження еволюції поглядів на статус і місце в синтаксичній системі цілісних словосполучень.

Біля витоків теорії синтаксичної зв'язаності стоять О. Востоков, Ф.Буслаєв, Л.Щерба, О.Шахматов, О.Потебня, О. Пєшковський та ін., які порушили питання про граматично нерозкладні структури на різних рівнях (у тому числі й на рівні словосполучення).

Під синтаксично зв'язаними конструкціями вони розуміли різні мовні явища.

Так, Ф.Буслаєв та О.Востоков залучають до розгляду словоспо-лучень, у яких прийменник виконує функцію граматичного засобу вираження керування (пор. сидіти на стільці, придбати в магазині, вийти з будинку і под.). Такого типу словосполучення вчені кваліфікують як словосполучення замкненого "типу".

Уявлення вчених кінця XIX – початку XX ст. щодо неподільних структур лягло в основу сучасних підходів до цього питання. Кількісно-іменні сполуки досліджував Л.Щерба, О. Пєшковський, О.Шахматов. Природу словосполучень зі значенням сумісності досліджував Ф.Буслаєв; сполукам іменника (родового поняття) з прикметником (видовим поняттям) О.Шахматов, Л.Щерба [Балко 2002, 32].

Ці словосполучення мовознавці кваліфікують як "злиті", нерозкладні з погляду сучасних синтаксичних відношень.

О.Потебня, О.Пєшковський та інші опрацьовували також загальні питання теорії синтаксичної зв'язаності. О.Потебня як яскравий представник психологічного напрямку в мовознавстві розглядає нерозкладні синтаксичні угворення як "один акт думки".

О.Шахматов висунув слушну теорію про самостійні й несамостійні відношення, яка перегукується з теорією синтаксичної зв'язаності.

О.Пєшковський наголошував на тому, що значення синтаксично нечленованих конструкцій не виводяться безпосередньо із

суми значень їх компонентів, і називав такі конструкції "незвичайними зворотами".

Теорія нерозкладних структур так само, як і теорія словосполучень, у кінці XIX – на початку XX ст. ще не набула поглиблення, і міркування вчених у цій галузі мали епізодичний характер.

Теорія синтаксичної зв'язаності оформилася в 50-60-і рр. XX ст. (праці Д.Шмельова, Н.Шведової, Л.Коломієць, Г. Удовиченка та ін.), згідно з якою в мові існують конструкції, в основі яких лежать стійкі структурні схеми, що відтворюються в готовому вигляді. Ці утворення є стійкими лише у плані своєї граматичної організації та вільно наповнюються лексичним матеріалом. Загальне значення всієї синтаксично зв'язаної конструкції не складається з простої суми значень її складників, а закріплюється за всією структурною схемою [Балко 2002, 33].

Теорію синтаксичної зв'язаності у 50-60-х рр. XX ст. опрацьовували на різних рівнях: реченнєвому – Д.Шмельов, Н. Шведова та на рівні словосполучень Л.Коломієць, Н.Шведова, Г.Удовиченко, М.М. Гухман та ін.

У цей період учені здебільшого опрацьовували загальні питання теорії синтаксичної зв'язаності (ступінь злитості компонентів, перерозподіл лексичного і граматичного значень сполуки між стрижневими і залежними компонентами, поняття "граматичної ідіоматичності", виникнення "нових" відношень між компонентами сполуки, термінологія на позначення синтаксично зв'язаних утворень тощо) [Буслаев 1959, 251].

Наголошується на тому, що граматична нерозкладність синтаксично зв'язаних конструкцій виникає на основі складних процесів переосмислення компонентів сполуки. У зв'язку з цим М.Гухман уводить поняття "ідіоматичності" для пояснення характеру переосмислення компонентів сполучення, яке зумовило їх реальну нерозкладність. І.Москальська, поглиблюючи й розвиваючи поняття граматичної ідіоматичності, дає визначення цьому явищу, що полягає у втраті компонентами словосполучення свого первинного граматичного значення й у розвитку в цій моделі граматичного значення, яке не виводиться з граматичного значення компонентів словосполучення.

Розглядаючи теорію синтаксичної зв'язаності, дослідники (В.Ярцева, Н.Філічева, Н.Прокопович та ін.) зважають на розподіл граматичного й смислового центрів у таких сполуках. Кожне словосполучення повинно мати смисловий і граматичний центри у звичайному члені речення. Ці центри збігаються в першому слові, але в цілісному словосполученні, яке зазнало переосмислення компонентів, смисловий центр є відмінним від граматичного одне слово містить основне лексичне навантаження всього словосполучення, а інше є виразником його граматичного значення, пор.: троє хлопців, почати працювати, море квітів, хтось з учнів тощо.

Поступово формується термінологія на позначення мовних явищ, що підпадають під теорію синтаксичної зв'язаності. Учені у своїх працях, присвячених цілісним конструкціям, використовують різні терміни. Так, Д.Шмельов називає цілісні словосполучення синтаксично зв'язаними конструкціями; Н.Шведова – невільними синтаксичними формулами; М.Гухман – нерозкладними конструкціями; В.Ярцева – зв'язаними сполученнями; Т.Ломтєв – нерозкладним синтаксичним цілим; О.Москальська, Л.Коломієць, В.Розанова – стійкими сполученнями.

Такі номінації існували паралельно і вживалися для найменування аналогічних явищ. Найуживанішими в наш час для позначення відповідних словосполучень є терміни синтаксично зв'язані (неподільні, нечленовані), цілісні словосполучення.

Із середини 70-х рр. XX ст. почався новий етап вивчення синтаксично зв'язаних конструкцій взагалі й цілісних словосполучень зокрема.\

Синтаксично неподільні словосполучення вивчаються з різних боків (типологія, функціонування, семантико-синтаксичні відношення, характерні ознаки, структура, загальні питання теорії синтаксичної зв'язаності тощо) [Вихованець 1983, 9].

Актуальним стає питання типології цілісних словосполучень (І.Блюміна, В.Горпинич, Ю.Фоменко, О.Кочинева, А.Загнітко, В.Бабайцева та ін.).

На сьогодні єдиної типології синтаксично неподільних словосполучень не вироблено (амплітуда типів цілісних словоспо-

лучень коливається від трьох (у О.К.Кочиневої) до п'ятнадцяти (у В.Горпинича). Очевидно, вона й не може бути опрацьована, тому що зарахування тієї чи іншої синтаксичної конструкції до розряду цілісних словосполучень передбачає певний ступінь суб'єктивності.

Є різні класифікаційні підходи до цілісних словосполучень. Це, по-перше, формальний підхід (він передбачає диференціацію частиномовного вираження складників та граматичного зв'язку між компонентами). По-друге, до цих формальних ознак додають семантичні показники, наприклад значення кількісності, сумісності. Це так званий змішаний підхід.

На нашу думку, доцільніше класифікацію здійснити послідовно за однією ознакою, а саме семантичною, адже саме поняття цілісності пов'язане насамперед із значеннєвою природою компонентів і функціонуванням сполуки як одного члена речення.

Видається оптимальним виділити такі основні семантичні розряди синтаксично зв'язаних словосполучень:

Кількісної семантики – як словосполучення із числівником у ролі головного компонента, так і конструкції з семантичним еквівалентом числівника: Через левади і городи Два кума йшли з весілля до господи (Л. Глібов); Біля великого будинку походжала зграя курей (Л. Скрипник) [Балко 2002, 34].

Словосполучення зі значенням вибірковості: Йдіть по табору і кажіть: Хто з мужів хоче поборотися з печенігом, хай підійде до князя (С. Плачинда); Маємо тут одне й те саме поняття, але як по-різному висловлює його кожна з чотирьох мов! (Б. Антоненко-Давидович).

Словосполучення зі значенням сумісності – тільки тоді є синтаксично зв'язаними, коли дієслово-присудок стоїть у формі множини, тобто стосується обох виконавців дії або носіїв стану: Дмитрик з Гавршком вчепились ззаду за сани і причаїлись (М. Коцюбинський); Не зачіпай його, малого, Не бий його і не пали, Бо перед ним іще дорога, Бо перед ним багато й много, І ми із ним ще не жили! (М. Вінграновський).

Словосполучення характеризувальної семантики: Ніколасджан – чорнявий, з високими залисинами, коротко стриженим

чубом, зі щіткою вусів під гострим носом, середнього зросту й віку, худорлявий чоловік зі жвавими чорними очищами (М. Стеблина). До цього розряду також варто відности словосполучення, в яких головне слово своїм значенням відповідає члену речення, а залежне розкриває це значення: З тих пір він більше не з'являвся перед моїм вікном, той маленький хлопчик з метеликовими крилами мстився мені за те, що я одного разу схопив його побачити і зіпсував його красиве метеликове крило (В. Голобородько).

Якісні і станові предикати. Це сполуки прикметників (дієприкметників) з іменниками, що називають родові поняття: Це був міцний і пристрасний солдат (О.Довженко); На портретах претенденти, Хлопці інтересні, І написано під ними, Що порядні й чесні (П. Глазовий).

Словосполучення із семантикою локативних меж. Словосполучення, утворені поєднанням іменників за допомогою прийменників від – до, з – до: Оце тобі й увесь світ широкий – од стіни до стіни (С. Васильченко); Перебігав з воронки в воронку, в поросі, в бруді, в снігу (О. Довженко).

Модальної і фазової семантики. Складені дієслівні присудки: А тому музикою рознесло все тіло на порошини, і він мусив цілий рік збирати себе по атому з космосу (Е. Андієвська); Ти зрікся мови рідної. Тобі земля родити перестане (Д. Павличко) [Загнітко 2002, 182].

Невизначеної семантики. Займенникові сполучення зі стрижневим словом щось (рідше хтось) у всіх відмінках: Тепер усі завважили, що під лозами над Дністром коїться щось незвичайне (А. Чайковський); Тепер, коли вони лишились самі, без людей, в цій темній хаті, оточеній чимсь грізним і невідомим, ...тривога зростала, збиралась круг них, немов гримлячий газ (М. Коцюбинський).

Метафоризовані й перифрастичні утворення: Голос трав прозвучить, підведе серед ночі, В груди вдарить вітрів течія (М. Руденко); Та я ж його витурю з дому, щоб не балакав малий сатана того, що усім відомо (В. Симоненко) (перифраза дорівнює слову син).

Розглядаючи функціонування цілісних словосполучень, дослідники (В.Явір, В.Малащенко, Ю.Богачев, І.Хлєбнікова, І.Москаленко та ін.) зважають на те, що ці конструкції існують у системі мови як вільні, але в реченнєвій структурі розглядаються як один компонент. Учені застерігають, що поняття "компонент словосполучення" і "член речення" не є ідентичними. Членам речення і словосполученням властиве взаємопроникнення, словосполучення може включати один член речення, якщо воно фразеологічно чи синтаксично нерозкладне. Одні види цілісних словосполучень спеціалізуються на вираженні ролі якогось одного фіксованого члена речення (наприклад, сполуки, утворені в результаті поширення фазових або модальних дієслів інфінітивами), інші синтаксично зв'язані словосполучення можуть виконувати функцію декількох членів речення. Але в кожному разі ці утворення не втрачають своєї належності до системи словосполучень, а не фразеологічних одиниць, тому що створювані у процесі мовлення, а не є відтворюваними одиницями, як фразеологізми.

Крім розгляду теорії функціонування синтаксично зв'язаних словосполучень, дослідники аналізують окремі різновиди цілісних сполук, їх структуру й функції. Особливо актуальним є питання функціонування цілісного словосполучення підмета (І.Москаленко), як головного члена двоскладного речення (І.Вихованець), іменникової конструкції, в якій стрижневе слово семантично співвідноситься з числівником (М.Богдан), метафоризованих цілісних словосполучень (А.Загнітко, В.Петров, І.Родіонова), перифразів (ОКочин) і т.д.

Часто теорія синтаксичної зв'язаності пов'язується з теорією аналітичних конструкцій (В.М. Жирмунський, В.Гак, А. Загнітко, М.Вінтонів та ін.), при цьому визначається місце синтаксично нерозкладних словосполучень серед аналітичних утворень [Онопрієнко 2000, 30].

Під аналітизмом, зазвичай, розуміють розподіл лексичного і граматичного значень між різними компонентами структурно та семантично об'єднаних елементів. А.Загнітко наголошує саме на тому, що теорію словосполучення треба класти в основу розв'язання питань аналітизму синтаксичних компонентів. Синтакси-

чно зв'язані словосполучення він вважає аналітичними конструкціями, тому що один з компонентів таких побудов позбавлений можливості виражати предметне значення і бере участь тільки у граматичному оформленні синтаксичних компонентів, а другий компонент своєю чергою компенсує недостатність семантики першого і, таким чином, виражає предметність значення всього словосполучення і надає йому здатності виступати синтаксичною одиницею у реченні [Балко 2002, 35].

На думку А.Загнітка, такі конструкції мають у своєму складі лексеми з релятивною семантикою (у Д.Шмельова – конструктивний елемент) – інформативно недостатні слова, які не можуть утворювати самостійний компонент синтаксичної структури речення. Лексеми з релятивною семантикою характеризуються такими ознаками: 1) належність до категорії повнозначних слів; 2) необхідність обов'язкового поширення словами, що забезпечують однозначність вислову; 3) нездатність уживатися самостійно; 4) передбачуваність форми залежного слова у переважній більшості випадків; 5) здатність утворювати разом із залежними словами сполучення слів; 6) властивість утворювати разом із залежним словом аналітично виражений синтаксичний компонент. З.Бурдіна, досліджуючи синтаксично нерозкладні конструкції, доводить, що такі утворення є "інтегрованими структурами", в яких виникають приховані семантико-синтаксичні значення й відношення. На нашу думку, визначення цілісних словосполучень як інтегрованих конструкцій є доречним, якщо інтеграцію розумієти як об'єднання в ціле будь-яких окремих частин [Дзюбишина 1979, 17].

Деякі аспекти теорії синтаксично зв'язаних структур аналізуються дослідниками української діаспори (О. Панейко, С. Чорній). У розвідках цих дослідників аналіз таких конструкцій, зазвичай, зводиться до переліку тих синтаксично зв'язаних словосполучень, які виступають у функції головних членів двоскладного речення.

Отже, слід виділити такі диференційні ознаки синтаксично зв'язаних словосполучень: 1) цілісні словосполучення – інтегровані структури; 2) їм властива структурна схема; 3) наявне гра-

матичне значення (семантико-синтаксичні відношення між компонентами); 4) наявна лексема з релятивною семантикою (синсемантичне слово, яке самостійно не може втілювати повний обсяг значення); 5) певною мірою десемантизований головний елемент конструкції; 6) збереження компонентами свого лексичного значення: одним (залежним) повністю, а другим (граматично головним словом) – частково; 7) синтаксична функція одного члена речення; 8) певна семантична злитість компонентів словосполучення; 9) цілісність таких словосполучень простежується лише у складі речення, за межами речення синтаксично неподільні сполуки можуть розглядатися як вільні.

Балко М. Еволюція поглядів на статус і структуру цілісних словосполучень сучасної української мови // Лінгвістичні студії: 36. наук, праць. Вип. 10. – Донецьк: ДонНУ, 2002. *Буслаев Ф.И.* Историческая грамматика – М.: ГОС уч.-педаг изд-во Мин. просвещения РСФСР, 1959. *Вихованець І.Р.* Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наукова думка, 1983. *Дзюбишина Н.Я.* Нові словосполучення і норма / Н.Я. Дзюбишина // Культура мови. – 1979. – Вип. 17. *Загнітко Л.* Дієслівні конструкції з об'єктними семантичними відношеннями у східностепових говірках // Лінгвістичні студії: 36. наук, праць. – Вип. 10. – Донецьк: ДонНУ, 2002. *Онопрієнко (Балко) М.* Семантико-синтаксичні відношення в системі цілісних словосполучень сучасної української мови / М. Онопрієнко (Балко) // Мовознавчі дослідження : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонДУ, 2000.

Лучканин С.М., докторант, доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МОВОЗНАВСТВА В РУМУНІЇ НАПРИКІНЦІ XIX-ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТ. У СВІТЛІ ДІЇ ПОЗАМОВНИХ ЧИННИКІВ

У статті в діахронії зі зверненням до позамовних (політичних) чинників висвітлено історико-лінгвістичну дискусію кінця XIX-першої третини XX ст. навколо проблеми походження румунського народу, його безперервного проживання (континуітету) в карпато-дунайських землях протягом тисячолітнього великого переселення

народів, ролі субстратно-суперстратних чинників у формуванні румунської мови як розмовної латинської на південь і на північ від Дунаю.
Ключові слова: *румунська мова, дунайська латина, континуітет, субстрат, суперстрат.*

В статье в диахронии с обращением к внеязыковым (политическим) факторам рассматривается историко-лингвистическая дискуссия конца XIX-первой трети XX вв. вокруг проблемы происхождения румынского народа, его непрерывного проживания (континуитета) в карпато-дунайских землях на протяжении двух тысячелетий, роли субстратно-суперстратных факторов в формировании румынского языка как разговорного латинского к югу и к северу от Дуная.
Ключевые слова: *язык, дунайская латынь, континуитет, субстрат, суперстрат.*

In the article it was reflected a historic and linguistic debate as regards the problem of the origin of the Romanian people, their continuous dwelling in the Carpathian and Danube territories during a millennial large migration of people, as well as the role of substrato-superstratum factors in the forming of the Romanian language as colloquial Latin southward and north of Danube.
Key words: *Romanian language, Latin Danube, continuity, substratum, superstratum.*

Для української лінгвістики актуальним є історіографічне вивчення розвитку науки про мову як в Україні, так і в Румунії – нашому південно-західному сусідові, віднедавна – членові Європейського Союзу, з Румунією протягом століть пов'язувала Україну спільність історичної долі. Основна мета статті полягає у всебічному вивченні й осмисленні румунського порівняльно-історичного мовознавства кінця XIX-першої третини XX ст. у контексті регіональних лінгвістичних ідей, відображенні значимості румунського наукового доробку в галузі загального мовознавства, його зв'язку з науковими ідеями епохи, тогочасною українською й російською лінгвістикою. Предмет дослідження – румунське порівняльно-історичне мовознавство кінця XIX – першої третини XX ст. та його політична спрямованість у зв'язку з політичною й історико-філологічною дискусією за Трансільванію під час боротьби за її об'єднання з Румунією. Об'єкт

дослідження – у першу чергу оригінальні тексти румунських лінгвістичних праць кінця XIX – першої третини XX ст. (А. Філіппіде, О. Денсушану, С. Пушкаріу та ін.), де мовиться про давність походження румунського народу та його мови, романський континуітет (безперервне проживання) на північ від Дунаю в колишній провінції Римської імперії – Дакія. Завдання статті – аналіз аргументів щодо походження і розвитку румунського народу та його мови в історик о-філологічній літературі кінця XIX-першої третини XX ст. Комплексний підхід до проблеми зіставно-порівняльного вивчення румунських загально мовознавчих (компаративних) студій у контексті європейської лінгвістичної традиції становить наукову новизну нашого дослідження. Румунська лінгвістика XIX-першої третини XX ст. узагалі вперше в українській історії загального мовознавства потрапляє в поле зору вивчення.

Домінування порівняльно-історичного мовознавства в румунській лінгвістиці кінця XIX – першої половини і середини XX ст. зумовлено боротьбою за об'єднання Трансільванії з Румунією, що в царині культури почалася ще з діяльності Трансільванської школи кінця XVIII-першої третини XIX ст. 1 грудня 1918 р. на вічі в місті Алба Юлія було проголошено одностайно входження Трансільванії до Румунії, що стало можливим внаслідок поразки Німеччини та її союзників (Австро-Угорщини, Болгарії, Османської імперії) у Першій світовій війні 1914-1918, яка завершилася розпадом Австро-Угорщини. Сен-Жерменський (1919) та Тріанонський (1920) мирні договори між Австрією, Угорщиною та Румунією підтвердили об'єднання Трансільванії з Румунією, однак ревізіоністські кола Угорщини на чолі з фашистським диктатором Хорті (1920-1944) не відмовилися від спроб повернути втрачені румунські землі до складу "Великої Угорщини". Уже під час Другої світової війни 1939-1945 під тиском Гітлера та Муссоліні Угорщині 30 серпня 1940 року внаслідок Другого Віденьского арбітражу таки було передано Північну Трансільванію з містом Клуж. Арбітраж викликав посилення румунсько-угорських протиріч, котрі були використані нацистською Німеччиною для посилення свого

впливу в Південно-Східній Європі. Лише перемоги країн Антигітлерівської коаліції (передусім радянських військ) та повалення 23 серпня 1944 режиму румунського профашистського диктатора Йона Антонеску (1940-1944), перехід Румунії на бік Антигітлерівської коаліції, призвели до анулювання Другого Віденського арбітражу й повернення Північної Трансільванії після її тимчасової окупації радянськими військами (жовтень 1944 – березень 1945) Румунії в березні 1945. Навіть за перебування комуністів при владі в Угорщині та в Румунії до 1989 р. та входження обох країн до про радянських структур – Організації варшавського договору та Ради Економічної Взаємодопомоги – не применшили гостроту територіальної суперечки між Румунією та Угорщиною за Трансільванію. При цьому влада обох країн часто зверталася до "історико-лінгвістичного аргументу" – першості поселення в Трансільванії та більшої поширеності там тієї чи іншої мови; підсумки цієї "філологічної суперечки" з виразною політичною підосновою відображено у виданні російською мовою в Румунії ґрунтовної роботи Стеліана Брезяну "Даккcько-румунський континуітет. Наука і політика" [Брезяну 1984]. Доречно нагадати, що ще 1871 р. німецький історик Роберт Реслер знову висуває теорію південного (тобто поза межами давньої Дакії, що стала основою сучасної Трансільванії) походження румунів. Праця Реслера "Rumdnische Studien" ("Дослідження румунів"; Лейпціг, 1871) викликала цілу бурю в літературі про походження румунів, оскільки побачила світ в умовах піднесення румунського національно-визвольного руху в Трансільванії за рівність у національних правах. Реслер прагнув обґрунтувати ідею про "балканське" походження румунів, які ніби лише в XIII ст. з'явилися на північ від Дунаю, у той час, коли на землях Трансільванії вже проживали угорці, "сакси" (саксонці, тобто німці, вихідці із Саксонії) та "секуї" (секлери). Реслер висунув наступні аргументи [див. також: История румын… 2005, 39-40] (про контраргументи далі):

– даків було знищено у війнах із Римом (однак остання сцена на колоні Траяна в Римі, спорудженої з нагоди перемоги над да-

ками, символізує "умиротворення" нової провінції – пастушок-дак поганяє волів і корів, отже, певна частина даків збереглася);

– даки начебто не могли бути романізовані за такий короткий термін у 165 років римського володарювання;

– уся провінція Дакія була повністю залишена мешканцями до 275 р. під час римської евакуації;

– румунська мова не містить слів давньогерманського походження, хоча на території Дакії проживало германське плем'я готів;

– існує велика кількість лексичних збігів у румунській й албанській мовах, що доводить їхнє спільне проживання на південь від Дунаю;

– відсутні джерела, які б достовірно вказували на присутність румунів на північ від Дунаю раніше за XIII ст.;

– дако-румунський діалект територій на північ від Дунаю схожий на македоно-румунський (арумунський) діалект земель на південь від нього;

– наявність південнослов'янського впливу на Румунську православну церкву;

– румуни були кочовими пастухами.

До висновків Реслера про порівняно пізнє переселення румунів з-за Дунаю на північ приєдналися Ф. Міклошич, Л. Нідерле, Михайло Грушевський та інші. Із запереченнями Реслеру виступив, зокрема, видатний німецький історик античності Теодор Моммзен (1817-1903), хоча найупертішими ворогами теорії Реслера були, безумовно, самі румуни, передусім історики другої половини XIX-першої половини XX ст. Ксенополь, Ончул, а також видатний румунський лінгвіст Богдан Петрічейку Хашдеу (1836-1907), який навчався в Харківському університеті разом з О.О. Потебнею. Захисником теорії "безперервності" виявився також найвідоміший румунський історик Ніколає Йорга у своїх численних історичних працях: десятитомній "Історії Румунії" (1936-1939), "Місце румунів у світовій історії" (французькою мовою, 3 томи, 1935-1936). На подібних засадах стояв румунський славіст Й. Богдан. У Росії прибічником теорії "безперервності" був відомий історик-славіст О.І. Яцимирський (1873-1925)

[див.: Семчинський 1958, 16 і далі]. Аргументи прибічників теорії "безперервності" (континуітету) зводяться до наступного:

– присутність гето-даків, їхньої "неперервності" після римського завоювання фіксується численними доказами контактуванням "вільних даків" (залишилися на території сучасної Мараморощини після завоювання Траяна) з романізованими одноплемінниками;

– романізація даків відбувалася не лише за 165-річного періоду римського панування на північ від Дунаю: у цей час вона була лише інтенсивнішою, але розгорнулася значно раніше за римське завоювання й тривала і після виведення з Дакії імперської адміністрації;

– безперервність дако-романців доведено численними археологічними знахідками, лінгвістичними даними, епіграфічними свідченнями;

– подібні слова в румунській й албанській мовах – наслідок як фракійсько-іллірійського субстрату, так і пізнішої набутої спорідненості в межах Балканського мовного союзу;

– численні писемні джерела – візантійські (хроніки Кекавмена X-XI ст., Іоанна Кіннама другої половини XII ст.), давньоруська "Повість временних літ", вірменські та перські джерела – засвідчують присутність румунів на північ від Дунаю в період до XIII ст.;

– жодне із середньовічних джерел не говорить про масове переселення румунів з південного берегу Дунаю на північний, і, навпаки, відзначається постійне пересування трансільванських румунів на південь і на схід від Карпат, у тому числі через Дунай;

– обидва діалекти (дакорумунський і македонорумунський) складають частини єдиної румунської (чи "проторумунської", давньорумунської) мови, що сформувалася на всьому Карпато-Дунайсько-Балканському просторі;

– сезонне чабанування, а зовсім не кочове, було одним із занять румунів, що проживають у гірській зоні; однак румунам було відоме й хліборобство в поєднанні зі скотарством на осілих землях;

– південнослов'янський вплив на Румунську православну церкву не лише не заперечує, але й підтверджує присутність румунів на північ від Дунаю, тому що без них тут не поширилося б православ'я.

На даний момент гострота дискусії щодо романського континуітету в Дакії та романського походження румунської мови (враховуючи й субстратно-суперстратний чинник) зникла, і, як відзначається в найновішій "Історії Румунії", якщо й знаходяться й досі прибічники теорії Реслера, то "румунські вчені не зобов'язані доводити абсурдність абсурду" [Istoria Rombniei 2007, 111]. Це все одно, що сучасним українським філологам зайвий раз доводити ненауковість теорії Погодіна-Соболевського щодо мови Київської Русі.

Однак саме дискусія про континуітет зумовила домінування порівняльно-історичного мовознавства в загальному розвитку науки про мову в Румунії у першій половині і в середині XX ст. На зламі XIX/XX ст. розпочинається активна діяльність трьох видатних румунських лінгвістів, засновників трьох лінгвістичних румунських шкіл: Александру Філіппіде (1859-1933) в Яському університеті, Овіда Денсушану (1873-1938) в Бухарестському університеті та Секстіла Пушкаріу (1877-1948) у Клузькому (певний час – і в Чернівецькому).

Висновок: румунське порівняльно-історичне мовознавство кінця XIX – першої третини XX ст. відзначалося певною специфікою, зумовленою необхідністю розв'язання багатьох політично зумовлених конкретно-національних завдань – обґрунтування давності румунського етно- і глотогенезу та романського континуітету в колишній римській провінції Дакії через політичну суперечку між Румунією й Австро-Угорщиною (а потім – і хортистською Угорщиною) за Трансільванію, возз'єднану з Румунією 1 грудня 1918 р.

1. *Брезяну Стелиан.* Континуитет дако-румын: наука и політика / Стелиан Брезяну. – Бухарест: Ed.єtiinюificг єi enciclopedicг, 1984. – 124 с. 2. *История румын с древнейших времен до наших дней:* Дидактические материалы / Георге Постикэ, Демир Драгнев, Емил Драгнев,

… пер. с рум.: Евгений Максименко, Александру Павлюк. – 2-е изд., доп. – Кишинёв: Civitas, 2005. – 352 с. 3. *Семчинський С.В.* Лексичні запозичення з російської та української мов у румунській мові / Станіслав Володимирович Семчинський. – К.: Вид-во КДУ ім. Т.Г. Шевченка, 1958. – 120 с. 4. *Istoria Romвniei. Compendiu* / Coord. I.-A. Pop, I. Bolovan. Ed. A II-a, revrzutr єi adrugitr. – Cluj-Napoca: Centrul de studii Transilvane, 2007. – 828 p.

***Любченко Т.В.*,** к. філол. н., доц.,
Київський національний лінгвістичний університет

АСПЕКТУАЛЬНІСТЬ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано основні підходи до визначення специфіки функціонування категорії виду у новогрецькій мові, охарактеризовано темінологічну базу та запропоновано перспективи вивчення аспектологічних характеристик новогрецького дієслова.

Ключові слова: *вид, новогрецька мова, аспект.*

В статье проанализированы основные подходы в трактовании специфики функционирования категории вида в новогреческом языке, охарактеризована терминологическая база и очерчены перспективы изучения аспектологических характеристик глагола новогреческого язика.

Ключевые слова: *вид, новогреческий язык, аспект.*

The article focuses on the categories of aspectuality in Modern Greek and outlines the prospects of further research, because unlike Ukrainian, wherein the category of aspect is expressed grammatically, in Modern Greek the means of expressing the distribution of action in time comprise only lexical markers.

Key words: *aspect, Modern Greek.*

Дослідження функціонування категорії виду проводиться на матеріалі багатьох мов, що обумовлено універсальністю категорії, однак наявність категорії виду у деяких мовах, зокрема у новогрецькій, є дискусійною. **Актуальність** роботи зумовлено необхідністю комплексного вивчення аспектологічних характеристик дієслова новогрецької мови, зіставного дослідження спо-

собів реалізації категорії виду у різноструктурних мовах – українській та новогрецькій.

У новогрецькому мовознавстві статус категорії виду однозначно не визначено. У традиційних шкільних граматиках новогрецької мови категорію виду не розглянуто, а у поодиноких наукових розвідках не існує єдиної термінологічної бази та ставиться питання про існування категорії взагалі. Аналіз довідкових джерел засвідчує, що у сучасній елліністиці термінам "вид" або "аспект" відповідають такі одиниці: άποψη, όψη, ποιόν ενέργειας, τρόπος.

Поняття "вид дієслова" вперше застосував ще Аристотель. В україністиці вид визначають як центрально-периферійну власне-дієслівну категорію [Вихованець 1988, 91; Загнітко 1996, 212]. Семантичну структуру категорії визначають протилежні ознаки цілісності і нецілісності дії чи стану, оскільки вона відображає можливість мовця представити позначені дієсловами дії та стани як цілісні, або нецілісні [Вихованець, Городенська 2004, 224].

У 1828 р. швейцарським мовознавцем Ф. Рейфом уведено термін "аспект" як відповідник категорії виду у значенні "погляд, кут зору, під яким сприймається те чи інше явище, предмет, подія, перспектива, у якій вони виступають [Селіванова 2010, 63]". У сучасному мовознавстві терміни "вид" та "аспект" вживаються як синоніми, проте, існує думка згідно з якою поняття "аспект" та "вид" не тотожні. Так, Ж. Амірова та М. Мусатаєва вважають за потрібне розрізняти "вид" як категорію властиву слов'янським мовам, "аспект" – романо-германським. На думку дослідників, "слов'янський вид" позначає гранічність/ негранічність цілісної дії і охоплює всю систему дієслів на відміну від "аспекту" у латинській, іспанській, англійській та німецькій мовах, де категорія не виражена граматично [Амирова 2006].

За визначенням О. Бондарка, вид є компонентом функціонально-семантичного поля аспектуальності, яке об'єднує різнорівневі засоби для передачі характеру тривання дії [Бондарко 2001, 77].

Специфіку функціонування структурно-системної єдності – аспектуальності дієслова української мови розкрито у ґрунтовному дослідженні М. Калька. За визначенням вченого аспек-

туальність – це функціонально-категорійна єдність граматичного компонента – категорії виду та лексичного – аспектуальних класів дієслова, що передбачає розрізнення восьми основних складників: 1) екстралінгвального; 2) онтологічного; 3) прихованограматичного; 4) парадигматичного; 5) синтагматичного; 6) прагматичного; 7) епідигматичного; 8) граматичного: категорії виду, яка інтегрує всі названі вище складники, системно опозиціонуючи дієслова доконаного та недоконаного виду [Калько 2009].

Питання про існування категорії виду у сучасній грецькій мові вперше було поставлено G. Curtius у 1852 році, котрий вперше розрізнив категорії часу та так звану внутрішню характеристику дієслівної енергії "εσωτερική χρονική σύσταση της ρηματικής ενέργειας), яка може бути тривалою (εξακολουθητική) та одномоментною (στιγμιαία) і запропонував термін – τρόπος της ρηματικής ενέργειας (тип дієслівної дії) [Γιαννάκης 1997, 37]. Сучасні грецькі лінгвісти Г.Бамбінйотис та Х.Клеріс відзначають, що кожна подія, окрім відношення процесу до моменту мовлення, має ще й внутрішню характеристику якості дії (***λεξικό ποιόν ενεργείας***), що вказує на: тривалу дію (κοιμάμαι, ψάχνω), моментальну дію (ξυπνάω, βρίσκω), результативну дію (ζωγραφίζω έναν πίνακα, γράφω ένα γράμμα) [Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2005, 459]. За визначенням вчених:

- "час" (***χρόνος***) – це відношення дії до граматичної точки відліку (***παρελθόν, παρόν, μέλλον***). Основу категорії часу у новогрецькій мові складають форми часу в межах дійсного способу: *форми теперішнього часу*: ***Ενεστώτας*** (теперішня актуальна, повторювана дія, дія, що виконується за звичкою): *Μη μου μιλάς, γιατί τώρα* ***γράφω***; *форми минулого часу*: ***Παρατατικός*** (минула дія в процесі її протікання, необмеженій повторюваності): *Όταν ήμουν στην Αθήνα,* ***έβλεπα*** *συχνά την Ελένη*, ***Αόριστος (Απλός Παρελθοντικός)*** (завершена в минулому дія, перелік минулих подій): ***Έγραψα*** *πέντε γράμματα χθες*; *форми майбутнього часу:* ***Μέλλοντας Απλός*** (конкретна одинична подія, що відбудеться в майбутньому): *Θα σου τηλεφωνήσω αύριο το πρωί*, ***Μέλλοντας Συνεχής (Μέλλοντας διαρκείας)*** (дія в майбутньому, що триває або

повторюється)*: Αύριο τέτοια ώρα θα μαζεύουμε τις ελιές; перфектні часи, які акцентують результат дії в певному часі*: ***Παρακείμενος*** (перфект): ***Έχω κουραστεί*** *πολύ σήμερα*, ***Υπερσυντέλικος*** (плюсквамперфект): *Την περασμένη Δευτέρα* ***δεν είχα*** *ακόμη* ***στείλει*** *το γράμμα*, ***Συντελεσμένος Μέλλοντας (Τετελεσμένος Μέλλοντας)*** (майбутній завершений час): *Μέχρι την άλλη Δευτέρα θα έχω γράψει το πρώτο κεφαλαίο* [Holton 1998, 224-232];

- "лексична якість енергії" (***λεξικό ποιόν ενεργείας)*** – внутрішня характеристика дії: ***διάρκεια*** – *тривалість або* ***επανάληψη*** – *повторюваність*;
- "граматична якість енергії" (***γραμματικό ποιόν ενεργείας***) – "оптичний пункт, з якого мовець бачить подію в зв'язку з внутрішнім часовим синтезом цієї події" (відповідниками терміна "граматична якість енергії" також є ***όψη*** або ***άποψη)*** [Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2005, 447-448, 460].

Для оформлення категорії "граматичної якості енергії" використовуються основи теперішнього (***θέμα του ενεστώτα***) і минулого (***θέμα του αορίστου***) часу: *Τον περασμένο μήνα* ***ταξίδευα*** *στη Αφρική. Τον περασμένο μήνα* ***ταξίδεψα*** *στη Αφρική* [Χ. Κλαίρης, Γ. Μπαμπινιώτης 2005, 448]. Г.Бамбінйотис та Х.Клеріс вважають, що граматичні категорії "часу" та "якості енергії" виражено морфологічно, однак, на нашу думку, підвид категорії "якість енергії" – "лексична якість енергії" – це здебільшого семантична ознака дієслова, співвідносна з категорією граничності/неграничності [Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2005, 448].

На думку А. Мірамбеля вид (завершений та незавершений – τέλειο (μη εξακολουθητικό) та μη τέλειο (εξακολουθητικό) є центральною дієслівною категорією новогрецької мови, домінуючою над такими категоріями як стан та спосіб [Mackridge 2000, 169–170].

У сучасному мовознавстві з категорією виду також пов'язують категорію дієслівних родів, представлену різними лексемами, одна з яких має додаткову сему, що характеризує дію за певною ознакою. Видові пари і дієслівні роди розрізняються характером лексико-семантичних співвідношень між дієсловами доконаного та недоконаного виду. [Вихованець, Городенсь-

ка 2004, 235]. В українській елліністиці Н. Клименко ґрунтовно описано роди дієслівної дії у новогрецькій мові. Вчена відносить рід дієслівної дії новогрецької мови до лексико-словотвірних категорій і відмічає, що провідна роль у вираженні дієслівних родів дії належить основоскладанню, меншою мірою – префіксації [УКРАЇНСЬКА ЕЛЛІНІСТИКА 2010 , 270]. Префіксальним способом та основоскладанням реалізовано часові та фазові характеристики дії, кількісні дієслівні роди виражено префіксоїдними основами [УКРАЇНСЬКА ЕЛЛІНІСТИКА 2010, 271; 281].

На нашу думку, перспектива подальшого дослідження та вирішення питання про існування категорії виду у новогрецькій мові полягає у визначенні морфологічних, словотвірних, лексичних компонентів функціонально-семантичного поля аспектуальності, оскільки поле аспектуальності існує в тому числі і у тих мовах, у яких категорія виду не виражена граматично [Бондарко 2001, 77].

1. *Амирова Ж.Г.* Категория вида и аспекта в индоевропейских и тюркских языках [Электронный ресурс] /Ж.Г. Амирова, М.Ш. Мусатаева. – Режим доступа: http: www. Rusnauka.com/ ESPR – 2006 / philologia/ 3-amirova.doc.pdf 2. *Бондарко А.В.* Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В. Бондарко; отв. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с. 3. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови: академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; ред. І. Р. Вихованець. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с. – Бібліогр. : с. 391–398. 4. *Вихованець І. Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець; АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с. 4. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика української мови: Морфологія : моногр. / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437 с. 5. *Калько М. І.* Категорія аспектуальності в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / М.І. Калько. – К., 2009. – 40 с. 5. *Селіванова О.О.* Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2010. – 844. УКРАЇНСЬКА ЕЛЛІНІСТИКА: збірник наукових праць – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 608 с 6. *Holton D.* Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας / D. Holton, P. Mackridge, Ει. Φιλιππάκη-Warburton.

– Αθήνα : Πατάκη, 1998. – 496 σ. 7. *Mackridge P.* Η Νεοελληνική γλώσσα. / P. Mackridge.– Αθήνα : Πατάκη, 2000. – 531 σ. 8. *Γιαννάκης Γ.Κ.* Η προιστορία του ρηματικόυ συστήματος της Αρχαίας Ελληνικής/ Γιώργος Κ. Γιαννάκης // Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 17ης ετήσιας συνάντησης του τομέα γλωσσολογίας της φιλοσοφικής σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 22–24 Απριλίου 1996. – Θεσσαλονίκη : Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., 1997. – Σ. 28-41. 8. *Κλαίρης Χ.* Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή / Χ. Κλαίρης, Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα : Ελληνικά γράμματα, 2005. – 1160 σ.

Любчук Н.В., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНО-МОВНИХ МЕХАНІЗМІВ УТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ БІБЛЕЇЗМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто особливості концептуально-мовних механізмів утворення фразеологічних біблеїзмів у німецькій та українській мовах. Розроблено їх класифікацію відповідно до способів утворення. Проаналізовано співвідношення фразеологічних біблеїзмів у німецькій та українській мовах.

Ключові слова*: фразеологічний біблеїзм, первинна номінація, вторинна номінація, трансформація, компонентний склад.*

В статье рассмотрены особенности концептуально-языковых механизмов образования фразеологических библеизмов в немецком и украинском языках. Разработана их классификация в соответствии со способом образования. Проанализировано соотношение фразеологических библеизмов в немецком и украинском языках.

Ключевые слова: *фразеологический библеизм, первичная номинация, вторичная номинация, трансформация, компонентный состав.*

The article deals with peculiarities of conceptual and language mechanisms of formation of phraseological biblical expressions in German and Ukrainian. Their classification according to the ways of their formation

is worked out. The correlation of phraseological biblical expressions in German and Ukrainian is analysed.

Key words: *phraseological biblical expression, primary nomination, secondary nomination, transformation, the components of a collocation.*

Біблія є надзвичайно важливим літературним джерелом, що вплинуло на розвиток багатьох мов. У різні мови увійшли не лише слова, запозичені з Біблії, а й цілі ідіоматичні вислови. Загалом дослідженню біблеїзмів присвячено чимало праць (О.В. Кунін, В.І. Гак, Е.М. Солодухо, J. Knobloch, А.П. Коваль та ін.). Біблеїзми у німецькій мові досить ґрунтовно досліджені на практичному рівні. Результати цих досліджень відображені у таких словниках і довідниках, як Duden (Bd. 12), Geflügelte Worte. Українські біблеїзми описані у збірниках А. Коваль, В. Коптілова, Ф. Медведєва. Впадає в око, що значна кількість висловів має подібну форму в обох мовах. Проте біблеїзми не завжди абсолютно тотожні їх біблійним прототипам. Деякі вислови зазнавали змін, деякі утворилися на основі біблійного сюжету. Крім того обома мовами Біблію перекладали не один раз. Перший переклад Біблії німецькою мовою зробив М. Лютер (1534 р.), причому перекладав він не з Вульгати, а з давньоєврейського та грецького текстів. Оновлений варіант з'явився у XX столітті. Перший переклад українською мовою зробили П. Куліш, І. Левіцький, І. Пулюй. Пізніше з'явилися переклади І. Огієнка та Патріарха Філарета, інші переклади. У всіх варіантах простежуються певні відмінності. Тож постає запитання, який саме текст став вихідним для утворення фразеологізмів. На необхідності дослідження цього процесу наголошував О. Кунін [Кунин 1986, с. 191]. Серед українських германістів біблеїзми досліджували О. Лисенко та І. Дубровська. О. Лисенко аналізував дериваційні процеси, І. Дубровська досліджувала номінативний аспект біблійно-християнської метафори в німецькій мові. Вона виділила три типи номінації мовно-літературної біблійно-християнської метафори: 1. початкова вторинна номінація; 2. первинна номінація в Біблії – вторинна в сучасній мові; 3. вторинна номінація на основі структурної деривації [Дубров-

ська 2001, с. 7-8]. Проте поза увагою залишається зіставлення впливу Біблії на фразеологічні системи різних мов, зокрема німецької й української. Контрастивні дослідження такого роду дають змогу зіставити роль Біблії в історії різних народів, менталітет їх представників, виявити спільне й відмінне у мовно-концептуальних картинах світу, що набуває особливого значення у період активізації контактів між народами. Важливість дослідження співвідношення концептуально-мовних механізмів утворення фразеологічних біблеїзмів у різних мовах зумовлена також тим, що у сучасних ЗМІ ці фразеологізми часто зазнають різного роду трансформацій. Ідентифікація й адекватне сприйняття таких висловів, надто у зарубіжній пресі, вимагають від адресата володіння знанням біблійних сюжетів.

Аналіз фразеологічних біблеїзмів у німецькій та українській мовах показує, що за типами номінації їх можна розділити на дві групи:

1. Первинна номінація у Біблії – вторинна у сучасних мовах (*das goldene Kalb – золотий телець, sein Pfund vergraben – закопувати свій талант у землю, Berge versetzen – вернути гори*).

2. Початкова вторинна номінація у Біблії. До цієї групи належать вислови, які у тексті Біблії мають метафоричне значення (*Salz der Erde – сіль землі, feurige Kohlen auf jemandes Haupt sammeln*).

Серед засобів перенесення найменувань переважають метафора, метонімія, порівняння. Більшість висловів метафоризувалася вже в тексті Біблії. Незалежно від типу номінації досить незначна кількість висловів увійшла до фразеологічного складу сучасних мов у тому самому вигляді, в якому вони вжиті у тексті Біблії, більшість зазнали різноманітних трансформацій. Загалом за способом утворення фразеологічні біблеїзми обох мов можна розділити на такі підгрупи:

1. Фразеологізм повністю відповідає біблійному прототипу. Так, вислів *feurige Kohlen auf j-s Haupt sammeln* означає "присоромити кого-небудь". У "Книзі приказок Соломонових" записано: "*Denn du wirst* ***feurige Kohlen auf sein Haupt häufen****" (wenn du den hungernden Feind speisest) – "Якщо голодує твій ворог – нагодуй його хлібом..., бо цим* ***пригортаєш ти жар на його***

голову" (25, 22) [Біблія 1988, с. 810]. Щоправда, в цій книзі у вислові замість дієслова *sammeln* вжито *häufen*, а в українському перекладі – *жар* замість *вугілля*. В іншому ж перекладі – "... *тому що, [роблячи це,] ти* ***збираєш палаюче вугілля на голову його***..." [Біблія 2009, с. 660]. А от у посланні святого апостола Павла до римлян знаходимо: *"So nun deinen Feind hungert, so speise ihn... Wenn du das tust, so wirst du* ***feurige Kohlen auf sein Haupt sammeln"*** *– "Отож, як твій ворог голодний, – нагодуй його..., бо роблячи це, ти* ***згортаєш розпалене вугілля йому на голову"*** (12, 20) [Біблія 1988, с. 1401], "... *бо, роблячи це, ти* ***збереш йому на голову палаюче вугілля***..." [Біблія 2009, с.1291].

В "Євангелії від святого Матвія" (6, 11) зустрічаємо вислів *"хліб насущний": "...* ***Хліб наш насущний*** *дай нам сьогодні"* [Біблія 2009, с.1087]. Щоправда, в деяких перекладах зворот звучить: *"...* ***Хліба нашого щоденного*** *дай нам сьогодні"* [Біблія 1988, с.1192], "***Хліб наш щоденний*** *дай нам сьогодні*" [Біблія 2003, с.7]. У німецькій мові зворот має форму ***unser täglich Brot*** *(gib uns heute)*. Зворот *хліб насущний* означає те, що необхідно для життя, для існування, був запозичений з церковнослов'янської мови. *Насущний* є відповідником грецького *epiousio"* (надістотний). Слід зауважити, що у перекладах, зроблених в Україні вжито саме це слово. *Щоденний* знаходимо у перекладах, що вперше вийшли за кордоном, отже тут можливий вплив латини або іншої європейської мови. У тому самому Євангелії Ісус називає своїх учнів *сіль землі* (*Salz der Erde*) (5, 13). Сьогодні так називають найкращих представників суспільства. Вислів *сіль землі* метафоризувався у Біблії, а *хліб насущний* пізніше.

2. Фразеологізм є скороченим варіантом біблійного вислову. Відомі вислови *die Schwerter zu Pflugscharen umschmieden (machen) – перекувати мечі на орала* та *ein Stein des Anstoβes – камінь спотикання* беруть свій початок у "Книзі пророка Ісаї". Там записано, що пророк передбачає, що Яків "буде судити між людьми, і буде численні народи розсуджувати. *І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої – на серпи* [Біблія 1988, с.842] (*da werden sie ihre Schwerter* ***zu*** *Pflugscharen und ihre* ***Spiesse zu Sicheln*** *machen*) (2, 4) [Geflügelte Worte 1988, с. 120]. Впадає в

око, що в українському перекладі вжито *лемеші* замість *орала*. Проте в іншому перекладі бачимо "*... і перекують мечі свої на орала, і списи свої – на серпи*" [Біблія 2009, с.733]. У 8 частині, 13-15 віршах наведені слова Господа: *"Господа Саваота – Його свято шануйте, і Його вам боятись, Його вам лякатись! І буде Він* ***за святиню, і за камінь спотикання, і за скелю спокуси (ein Stein Anstoßes und ein Fels des Ärgernisses)*** *для двох домів Ізраїля... "* [Біблія 1988, с.850, Geflügelte Worte 1988, с. 121].

3. Фразеологізми, що утворилися в результаті граматичних та лексичних трансформацій біблійних висловів. З одного боку, йдеться про заміну службових частин мови синонімічними, перестановку слів, вживання або опущення артикля, зміну структури речення, з іншого боку, про заміну окремих слів синонімами. Розмежувати ці трансформації виявилося неможливим, оскільки подекуди різні їх типи застосовувалися в одному реченні. Так, уже згадувані вислови зустрічаємо у формі "*Dann schmieden sie Pflugscharen* ***aus*** *ihren Schwertern / und* ***Winzermesser aus ihren Lanzen***" [Bibel 1999, S. 806], "*er wird* ***das Heiligtum sein*** *für die beiden Reicher Israels: /* ***der Stein, an dem man anstößt, / der Felsen, an dem man zu Fall kommt*** " [Bibel 1999, S. 806]. У "Четвертій книзі Мойсеєвій" описано Божий наказ синам Ізраїлевим: перейшовши Йордан до ханаанського краю, прогнати всіх мешканців того краю. А якщо не проженуть, то *"будуть ті, кого позоставите з них,* ***колючками в ваших очах та тернами в ваших боках"*** *("Werdet ihr aber die Einwohner des Landes nicht vertreiben vor eurem Angesicht, so werden euch die, so ihr überbleiben lasst****, zu Dornen werden in euren Augen und zu Stacheln in euren Seiten")*** (33, 55) [Біблія 1988, с.223, Geflügelte Worte 1988, с. 103]. На основі біблійного вислову утворився фразеологізм *einem ein Dorn im Auge sein – заважати кому-небудь, дратувати кого-небудь, стояти більмом в (на) оці*. Український відповідник не є біблеїзмом за походженням, а, очевидно, утворився на основі асоціації.

Прикладом подібної трансформації в українській мові може бути вислів *ні на йоту*. В "Євангелії від святого Матвія" (5, 18) він ужитий у формі *ані йота єдина*. Цікаво, що у німецькій мові

наявний його відповідник *kein Jota*, хоча у німецькому перекладі Біблії такий вислів відсутній. Там знаходимо: *"... wird auch nicht* ***der kleinste Buchstabe*** *des Gesetzes vergehen, bevor nicht alles geschehen ist"* (Matthäus 5, 18) [Bibel 1999, S.1080]. Пояснення цього феномена знаходимо у збірнику Geflügelte Worte: найменшою буквою давньоєврейського алфавіту була *jod* (= *j*). У грецькому тексті вжито *jota*. Саме цю форму і перейняла Вульгата [Geflügelte Worte 1988, с. 134-135]. Очевидно, саме з Вульгати вислів і було запозичено у німецьку мову, де сьогодні вживається у двох формах *(um) kein Jota*.

В "Євангелії від святого Матвія" йдеться про те, як фарисеї сприймають діяння Ісуса: *"Він демонів не виганяє інакше, тільки як Вельзевулом, князем демонів" ("Er* ***treibt die Teufel nicht anders aus denn durch Beelzebub****, der Teufel obersten")* (12, 24). Звідси бере початок вислів *den Teufel durch Beelzebub austreiben* – "викорінюючи одне зло, породжувати інше". Цей вислів може виступати ще у формі *den Teufel mit Beelzebub austreiben, den Teufel durch den Beelzebub austreiben*. У першому випадку прийменник *durch* замінено на *mit*, а в другому перед словом *Beelzebub* з'явився артикль.

4. З іншого боку, відбувалося приєднання нових компонентів до біблійного вислову. Вислів *das goldene Kalb* зустрічаємо у "Другій книзі Мойсеєвій". Коли Мойсей довго не сходив з гори, ізраїльтяни попросили Аарона зробити їм бога. Він позбирав усе золото і зробив *золотого тельця* (*das goldene Kalb*), навколо якого танцювали і якому поклонялися ізраїльтяни (32). Звідси утворився вислів *das goldene Kalb anbeten – поклонятися золотому тельцю, Tanz um das goldene Kalb – поклоніння золотому тельцю*. Цікаво, що в україномовному виданні Біблії ми зустрічаємо не *золотого тельця*, а *лите теля* [Біблія 1988, с.118], *відлитого тельця* [Біблія 2009, с.92] *литой телец* знаходимо і в російськомовному виданні. А от в європейських мовах відомі вислови, які дослівно перекладаються як *золотий телець*: англ. *the golden calf*, італ. *vitello d'oro*. Отже, можна припускати, що в українську мову вислів було запозичено не з Біблії, а з якоїсь європейської мови.

Персоніфікацією багатства у Біблії став *Мамона*, про що йдеться в "Євангелії від святого Матвія" (6, 24) (*Ihr könnt nicht beiden dienen Gott und dem Mammon... – Не можете богові служити й мамоні...*) [Bibel 1999, S.1082, Біблія 1988, с.1192] та в "Євангелії від святого Луки" (16, 9) (*Macht euch Freunde mit Hilfe des ungerechten Mammons... – набувайте друзів собі від багатства неправедного...*) [Bibel 1999, S.1167, Біблія 1988, с.1291]. У сучасних мовах слово вживається у складі усталених висловів – *schnöder Mammon* (гроші), *бог Мамона обплутав / поплутав* (хто-небудь захопився справами власної вигоди, наживи), *служити Мамоні*. Привертає увагу той факт, що в українському перекладі "Євангелія від святого Луки" вжито *багатство*, а не *Мамона. Багатство* зустрічаємо і в іншому перекладі [Біблія 2009, с.1173].

5. Фразеологізми, утворені в результаті гри слів. Вислови *mit seinem Pfunde wuchern* – "розумно використовувати свої здібності, свій талант" та *sein Pfund vergraben – закопувати свій талант* також пов'язані з Біблією. Але у Біблії слово *Pfund* вживається не у значенні "талант", а у значенні "монета". *Wuchern* означало раніше "здобувати прибуток". У Біблії сюжет, який став прототипом висловів, зустрічається двічі: в "Євангелії від святого Матвія" (25, 15-25) та в "Євангелії від святого Луки" (19, 12-27). В обох випадках йдеться про чоловіка, який дав рабам своїм свої гроші. Двоє використали їх для примноження добра, а третій закопав у землю у "Євангелії від святого Матвія" або сховав у хустку в "Євангелії від святого Луки". Українське слово *талант* також має два значення – 1. найвищий ступінь здібностей; 2. найвища грошова одиниця стародавньої Греції. Проте в українських перекладах *талант* вжито лише в "Євангелії від святого Матвія" [Біблія 1988, с.1223, Біблія 2009, с.1113]. В "Євангелії від святого Луки" зустрічаємо іншу грошову одиницю – *міна* [Біблія 1988, с.1296], *мина* [Біблія 2009, с.1177], що означає "фунт срібла, 100 драхм".

6. Фразеологізми, утворені з компонентів, які у Біблії вживаються в буквальному значенні і не утворюють змінного сполучення. В "Євангелії від святого Матвія" записано: *"Und er hat die*

Wurfschaufel in der Hand: Er wird seine Tenne fegen und ***den Weizen in seine Scheuern sammeln****, aber* ***die Spreu wird er verbrennen*** *mit ewigem Feuer" ("У руці своїй він має віячку, і перечистить свій тік:* ***пшеницю свою Він збере до засіків****, а* ***полову попалить*** *ув огні невгасимім")* (3, 12). Цей вислів став прототипом вислову *die Spreu vom Weizen sondern (scheiden) (den Weizen von der Spreu sichten) – відокремлювати полову від пшениці* (погане від хорошого). Аналогічні вислови зафіксовані в англійській мові (*to separate the husk from the grain*), в італійській мові (*distinguere il grano dal loglio*), у французькій мові (*séparer le bon grain de l'ivraie*) та в російській мові (*отделять плевелы от пшеницы*). Впадають в око незначні відмінності в компонентному складі висловів у різних мовах. Незалежне утворення схожих висловів у кількох неспоріднених мовах викликає сумнів. Ймовірно, йдеться про запозичення готового фразеологізму з однієї мови до інших, в яких і відбувалося подальше варіювання його компонентного складу. Особливості історичного розвитку та взаємозв'язків наших держав зумовили те, що запозичення відбувалися, як правило, з європейських мов до російської та української. Українській мові відомий також вислів *відділяти кукіль від пшениці*, що походить з притчі про Сіяча: "*Залиште рпости разом те і те до жнив; а в жнива я скажу женцям: зберіть спершу кукіль і зв'яжіть його у снопи, щоб спалити, а пшеницю зберіть у житницю мою*" (Євангеліє від св. Матвія 13, 29-30) [Біблія 2009, с.1097]. У німецькій мові цей сюжет фразеологізму до життя не викликав.

7. Фразеологізми, що утворилися на основі біблійного сюжету. Так, вислів *(wie) in Abrahams Schoss sitzen (ruhen, schlafen) – жити, як у раю, як у бога за пазухою, so sicher wie in Abrahams Schoss sein* – "почувати себе у цілковитій безпеці" походить від біблійного сюжету про бідного Лазаря, описаного в "Євангелії від святого Луки" (16, 22). Лазаря, що був бідним і страждав за життя, після смерті ангели віднесли до Авраама на небо (*in Abrahams Schoss*), де він міг почуватися щасливим. В українській мові *лоно Авраамове, на лоні Авраама* вживається як синонім до слів *рай, потойбічний світ* [Коваль 2001, с. 250]. Такий спосіб утворення

фразеологізмів є досить популярним. Прототипом вислову *соломонове рішення* стала біблійна притча про царя Соломона (Перша книга царів: 3, 16-28). Самого вислову в Біблії немає. Крім української, такий зворот зафіксований в російській мові – *соломоново решение*, в німецькій мові – *Salomonisches Urteil*, в англійській мові – *decision/judgement worthy of Solomon*, у французькій мові – *judgement de Salomon*, в італійській мові – *sentenza (decisione) salomonica*. В усіх мовах вислів має значення "мудре, безкомпромісне, хоча на перший погляд і парадоксальне рішення" й імовірно, був запозичений в російську та українську з якоїсь європейської.

Як свідчить аналіз, фразеологічні біблеїзми мають досить високий ступінь еквівалентності. 61% німецьких висловів мають відповідники в українській мові, 35% яких належать до абсолютних фразеологічних еквівалентів, тобто одиниць, що збігаються за значенням, компонентним складом і стилістичним забарвленням. Причому серед абсолютних фразеологічних еквівалентів зафіксовані не лише вислови, запозичені безпосередньо з Біблії (наприклад, *sein Kreuz tragen – нести свій хрест*), а й вислови, утворені на основі біблійних сюжетів (наприклад, *Salomonisches Urteil – соломонове рішення, Berge versetzen – вернути гори*). Той факт, що подібні вислови наявні також в інших європейських мовах, а також численні варіанти у різних перекладах однією мовою дають підстави припускати, що спочатку вислови утворилися в одній з мов, а пізніше були запозичені в інші. Певним підтвердженням цієї думки може бути вислів *den alten Adam ausziehen – скидати з себе ветхого Адама*. Ім'я *Адам* вжито тут у значенні "людина", яке це слово мало в давньоєврейській мові. Проте і в німецькому, і в українському перекладах Біблії зустрічається не *ветхий Адам* (*der alte Adam*), а *давній / старий чоловік / стародавня людина* (*der alte Mensch*). Отже, цей вислів не міг бути запозиченим безпосередньо з Біблії. Його походження пов'язують з латинським письменником Сидонієм Аполінарієм (430-486) [Duden 2008, Bd. 12, c. 38].

З іншого боку, фразеологічні біблеїзми можуть мати семантично тотожні фразеологічні відповідники, тобто відповідники, що збігаються за значенням і стилістичним забарвленням, але

відрізняються за компонентним складом. До таких відповідників належать переважно вислови небіблійного походження (наприклад, *den beleidigten Adam spielen – морщити з себе сироту; до другого пришестя – bis zum Nimmerleinstag, in Adamskostüm, nackt wie Adam – у чому мати народила*).

Особливу увагу привертають вислови, які позначають однакову характеристику, проте не можуть вживатися як відповідники (наприклад, *nackt wie Adam – у костюмі Єви*).

Частині фразеологічних біблеїзмів притаманна національна конотація. Такі вислови закріплюються в одній мові й невідомі іншим (напр., *Arbeiter im Weinberg des Herrn* – "парафіяни і працівники церкви"; *неопалима купина* символізує стійкість, незнищенність). В обох мовах присутні одиниці, які вживаються у кількох формах: застарілій та сучасній. Як приклад можна навести *das Recht beugen* (перекручувати закон), що походить з другої книги Мойсеєвої у перекладі М. Лютера ("*Du sollst* ***das Recht*** *eines Armen* ***nicht beugen*** *in seiner Sache*"(23,6) та *das Recht verdrehen* з Вульгати. Останній вислів було запозичено з п'ятої книги Мойсеєвої ("*Maledictus, qui pervertit iudicium…*" – "*Verflucht sei, wer* ***das Recht verdreht***") [Geflügelte Worte 1988, с. 101]. Сучасний переклад цього вірша звучить : "*Verflucht, wer* ***das Recht*** *der Fremden, die Waisen sind und das der Witwen* ***beugt***" [Bibel 1999, S. 209].

В українській мові, коли йдеться про вибір мети, долі, кажуть *куди йдеш?* (з Апокрифу). Вислів вживається також у церковнослов'янській формі *камо грядеші?* Та у латинській – *quo vadis?* [Коваль 2001, с. 174]. Таке осучаснення висловів свідчить про актуальність певних оцінок, характеристик для певних народів. У німецькій мові вживається варіант *quo vadis?,* і має скептичне забарвлення. [Duden 2008, Bd. 12, с. 434].

Підсумовуючи сказане, хочеться звернути увагу на те, що Біблія відігравала значну роль у житті як німецького, так і українського народів, для обох народів актуальними були подібні оцінки і характеристики. Проте запозиченими безпосередньо з Біблії можна вважати лише ті вислови, які не мають прямих відповідників біблійного походження в інших мовах, ті ж одиниці, що

мають еквіваленти у інших мовах, швидше за все, запозичені не безпосередньо з Біблії. Вони могли бути запозиченими в одну мову, а з неї запозичуватися у інші, причому наявність у різних мовах фразеологічних біблеїзмів, прототипи яких відсутні у перекладі відповідною мовою, дає підстави припускати, що вихідними були грецький або латинський тексти. Відмінність у компонентному складі фразеологічних відповідників різних мов, а також наявність варіантів могли бути зумовлені впливом текстів перекладів відповідними мовами. Різноманітні трансформації також могли відбуватися у кожній мові незалежно.

1. *Біблія або книги Старого і Нового заповіту.* – West-Germany: Druckhaus Gummersbach, 1988. – 1528 с. 2. *Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового завіту* / пер. Патріарха Філарета. – К.: Видання Київської патріархії УПЦ Київськьго Патріархату, 2009. – 1416 с. 3. *Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета.* – М.: Изд. Моск. Патриархии, 1988. – 1372 с. 4. *Дубровська І.Д.* Біблійно-християнська метафора в німецькій мові: номінативний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / І.Д. Дубровська. – Київ, 2001. – 20 с. 5. *Коваль А.П.* Спочатку було Слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А.П. Коваль. – К.: Либідь, 2001. – 312 с. 6. *Коваль А.П.* Крилаті вирази в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази / А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – [Вид. 2-е перероб. і доп.]. – К.: Вища школа, 1975. – 355 с. 7. *Коптілов В.В.* У світі крилатих слів / В.В. Коптілов. – Київ: Веселка, 1976. – 159 с. 8. *Кунин А.В.* Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунін. – М.: Высшая школа, 1986. – 336 с. 9. *Лисенко О.М.* Дериваційні процеси у німецькій фразеології (на матеріалі фразеологічних біблеїзмів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.М. Лисенко. – Київ, 2000. – 20 с. 10. *Медведєв Ф.П.* Українська фразеологія (Чому ми так говоримо) / Ф.П. Медведєв. – Харків: Вид-во при Харківському держ. ун-ті видав. об'єднання "Вища школа", 1982. – 231 с. 11. *Сьвяте письмо Старого і Нового Завіту* / пер. П.О. Куліша, І. С. Левіцького, І. Пулюя. – К.: Українське біблійне товариство, 2003. 12. *Фразеологічний словник української мови:* в 2-х кн. / [укл. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін.]. – К.: Наукова думка, 1993. – Т. 1 – 528 с., т. 2 –

c. 529-980. 13. *Die Bibel.* Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift / Übers. von J. Freundorfer, C.J. Leiprecht, E. Schick, A. Stöger / Revision von J. Plöger (Altes Testament), E. Schick (Neues Testament). – Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk GmbH, 1999. – 1456 S. 14. *Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* / Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Hrsg. u. bearb. von G. Drosdowski u. W. Scholze-Stubenrecht. – Bd. 11. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1992. – 864 S. 15. *Duden. Zitate und Aussprüche* / Bearb. von Dr. Werner Scholze-Stubenrecht, Dr. Anja Steinhauer. – [3., überarbeitete und aktualisierte Auflage]. – Bd. 12. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2008. – 960 S. 16. *Geflügelte Worte.* – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1988. – 780 S. 17. *4000 Sprichwörter und Zitate* / Elke Gerr. – Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, 2001. – 320 S. 18. *Das neue Testament*. – [5. Auflage]. – Wuppertal und Zürich: R. Brockhaus Verlag, 1994. – 571 S.

ЗМІСТ

Дядечко Л.А.
Крилаті вислови рекламного походження
в аспекті психолінгвістичних досліджень 3

Д'яконова О.В.
Вербалізація концепту щастя
в німецькій та українській лінгвокультурах
(на матеріалі романтичної лірики першої половини XIX ст.) 20

Єлісова М. О.
Особливості перекладу британського і американського
студентського сленгу українською мовою 27

Єфименко В.А.
Текстові світи в повісті Д. Бартелма "Білосніжка" 33

Жила В.Г.
Фразелогічні одиниці корейської мови
на позначення людини 39

Єфімова А.І.
Семантико-стилістичні особливості verba dicendi
(на матеріалі "Commentarii de bello Gallico" Гая Юлія Цезаря
та "Oratio in Catilinam I" Марка Тулія Цицерона).....47

Заденська К.Е.
Відтворення в українському перекладі
іспанських морфологічних засобів інтенсифікації значення
(на матеріалі перекладів художньої літератури).....53

Зайчук К. В.
Особливості відтворення ономатопеїчних дієслів
говоріння у перекладах роману
"Володар перснів" Дж. Р. Р. Толкіна українською
та російською мовами 63

Здражко А.Є.
Сучасні підходи до перекладу текстів для дітей.....69

Іваницька М.Л.
Розвиток уявлень про очуження та одомашнення
в європейському перекладознавстві.....75

Іванніков Д.А., Міщенко Ю.В.
Загальний алгоритм застосування
прийомів масової маніпуляції у ЗМІ.....82

Іванченко В. О.
Особливості вживання французької енологічної лексики
в професійному та непрофесійному спілкуванні.....87

Івасишина Т.А., Ігнатенко Т.М.,
Недільченко С.Б., Костіна Л.А.
Числовий компонент в англійських, німецьких,
латинських та українських фразеологізмах:
когнітивно-семантичний аспект.....93

Калениченко М.М.
Давальний відмінок як засіб вираження непрямого суб'єкта
у чеській мові 107

Каптюрова В.В.
Креолізовані тексти в соціальній мережі Facebook 113

Карабан А.В.
Дія/діяльність як основа концептуалізації понять
у текстах давньоанглійської загадки
(ексетерський кодекс).....123

Карабан В.І.
Урахування мовленнєвих норм та традицій у перекладі 131

Каратаєва М. В.
Фавікони як семіотичні та національно-культурні засоби брендингу
у віртуальному просторі.....143

Карпенко Є. Д.
Мовна оцінка в сучасних ЗМІ.....153

Качановська Т. О.
Специфіка відтворення назв небесних тіл
в українських перекладах французьких сонетів 160

Каша К.А.
Особливості функціонування міфологічної
лексики в сучасному тюркомовному суспільстві
(за результатами асоціативного експерименту).....168

Кашперська Д.О.
Антропоніми в сучасній українській публіцистиці 174

Квіренко Л.О.
Комунікативні особливості
сучасного берлінського міського діалекту 181

Кива Т. О.
Особливості перекладу українською мовою
іспанських лексичних архаїзмів
(на матеріалі повісті Педро Антоніо де Аларкона
"Трикутний капелюх") 191

Кінджибала О.С.
Ґенеза жанру "анекдот" у корейській літературі.....198

Коваленко Г.М.
Семіотична метафора в концепті dream
(на матеріалі англомовного психоаналітичного дискурсу) 207

Ковальова Д.С.
Етнокультурні аспекти перекладу художнього твору.....215

Ковальчук А.О.
Вторинна номінація як спосіб творення термінів
у галузі жіночої моди
(на матеріалі іспанських журналів моди) 222

Ковальчук І.В.
Лексичні одиниці на позначення предметів
у маркувальних текстах на товарних упаковках.....228

Козоріз О.П.
Явище антонімії у юридичній термінології
сучасної китайської мови.....237

Колодько Т.М.
Мовний потенціал викладача іноземної мови.....245

Колос (Локота) О. П.
Явище синонімії у дипломатичній термінології
сучасної турецької мови.....252

Комарницька Т. К.
Фразеологічні одиниці японської мови:
проблема обсягу й упорядкування 260

Комарова Т.І.
Нейтралізація як спосіб відтворення просторіччя
в іспанському перекладі
повісті В.З. Нестайка "Тореадори з Васюківки" 267

Компанцева Л.Ф.
Центр, провінція, периферія в науці: нова гносеологія.....274

Король О. А.
Емотивно-оцінне навантаження сенсорної лексики
в текстах сучасних англомовних пісень 281

Корягіна А. А.
Варіативність стратегій при перекладі фразеологізмів
(на матеріалі українських перекладів
трагедії Шекспіра "Гамлет").....292

Косіцька О. М.
Синтаксичні звороти accusativus cum infinitivo
та nominativus cum infinitivo в латинськомовній документації
греко-католицької церкви кінця XVI – XVII ст. 299

Костюк І.
Естетика метафори в художньому полі:
поети нью-йоркської групи.....306

Котенко В. Л. Чорна Н. В.
Комунікативно-прагматичні особливості
спортивного заголовка (на матеріалі іспанської преси).....315

Котлярова Н.К.
Відтворення музикальності художньої прози Алессандра Барікко
українською та російською мовами
(на матеріалі оригіналу та перекладів роману "Шовк").....323

Кощій О. М.
Інтертекстуальний код античності:
imitatio antiquorum у новолатинській поезії 332

Кощій Ю.П.
Особливості відтворення ремарок соціальної драми
Ф.Г. Лорки "Криваве весілля" в українському перекладі 341

Крижановська М.В.
Вплив гендерного фактору на створення ситуацій
комунікативної асинхронії в сімейному дискурсі 348

Кучма О.І.
Типологічні характеристики емоційно – експресивних часток
в німецькій та українській мовах 361

Кушнир Н.А.
Семантическая категория возможности:
обучение способам ее выражения иностранных
студентов в практическом курсе русского языка 372

Лавриненко С.Т.
Вербалізація угод сфери господарювання
в українських народних казках.....378

Лазер-Паньків О.В.
Особливості давньогрецької зооморфної метафори
на позначення рис характеру людини.....391

Ластовець М. Ю.
Рецепція античної спадщини
у творах Августина Блаженного ("Сповідь") 399

Левко О. В.
Алюзії та ремінісценції античних міфів у промові
Григорія Богослова "In laudem Basilii Magni" 405

Легейда Т.В.
Особливості відтворення
соціально-історичних реалій в перекладі роману
Джузеппе Томазі ді Лампедуза "Гепард" 414

Лемішка О. Я.
Вербалізація соціального компонента концепту health
(на матеріалі англійського інтернет дискурсу) 420

Лисенко К.В.
Інваріантні та варіативні просодичні ознаки
драматургічних текстів (на матеріалі п'єс Шекспіра).....427

Литвинов О. О.
Соціокультурний аспект англомовних
номінацій зорової поведінки мовця 433

Лужецька М.В.
Особливості дослідження статусу цілісних словосполучень 441

Лучканин С.М.
Еволюція порівняльно-історичного мовознавства в Румунії
наприкінці XIX – першій третині XX ст.
у світлі дії позамовних чинників.....449

Любченко Т.В.
Аспектуальність у новогрецькій мові.....456

Любчук Н.В.
Співвідношення концептуально-мовних механізмів
утворення фразеологічних біблеїзмів
у німецькій та українській мовах 461

Наукове видання

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 41

Частина 2

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84$^{1/16}$. Ум. друк. арк. 27,9. Наклад 100. Зам. № 212-627.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № 33.
Підписано до друку 02.03.12

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02